

શ્રીઆનન્દ—

કાવ્યમહોદધિ.

મૌકિતક ૬ કું.

જે. એસ. જવેરી.

શેઠ દેવચંદ સાલભાઈ-જૈન પુસ્તકોદ્ધાર-અન્યાંક: ૪૩.

(જૈન-ગૂર્જર સાહિત્યોદ્ધાર-અન્યાંક: ૬.)

શ્રીઆનન્દ- કાવ્યમહોદધિ.

(જૈન-જૈનકાવ્યસંગ્રહ) માલિક
મૌકિકે ૬ કું

સંગ્રહક અને સંશોધક,
જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી.

પ્રકાશક,

શેઠ દેવચંદ સાલભાઈ જૈન પુ. કુંડ માટે,
નગીનભાઈ ઘેસાભાઈ ઝવેરી. મુંબાઈ.

સર્વ હક ફરના કાર્યવાહકોને અધીન છે.

વીરાત ૨૪૪૪.

વિક્રમ ૧૯૭૪.

કાષ્ટ ૧૯૧૮.

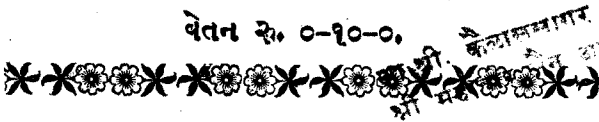

આવૃત્તિ ૧લી.

પ્રતિ ૧૦૦૦.

વેતન નં. ૦-૧૦-૦.

Published at the Office of
Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakodhar Fund,
426 Javeri Bazar Bombay,

BY

Naginbhai Ghelabhai Javeri.

Printed by

PARIKH DEVIDAS CHHAGANLAL,

AT

THE "DIAMAND JUBILEE" PRINTING PRESS-AHMEDABAD.

Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakodhar Fund Series, No. 43.

THE ANAND - KAVYA - MAHODADHI.

(A Collection of Old Gujarati Poems.)

PART VI.

COLLECTED AND EDITED BY

Jivanchand Sakerchand Javeri.

PUBLISHED BY

Naginbhai Ghelabhai Javeri,

a trustee.

SOLD BY

The Librarian

Sheth Devchand Lalbhai J. P. Fund.

C/o. Sheth Devchand Lalbhai Dharmashala,
Badekha Chakla, Gopipura-SURAT.

(All rights reserved by the Trustees of the fund.)

1918.

Re. 0-10-0.

કાવ્યસાગરમાં વિહરી, કલ્પલોલોમાં પછડાઈ,
 સરનેહ અનેક મૌકિતક એકત્ર કરી, માળા ગુંથી,
 સભજનકંઠ માટે તૈયાર કરી. પણ, માળાને પરિ-
 પૂર્ણરીતે કંઠમાં સજી અન્યોને આકર્ષવા, એ
 કર્તાવ્ય રસપ્રજ્ઞાનું જ છે. જેમ કમળને-કાવ્યને
 વિકસિત-પ્રકાશમાં આણવાનું કાર્ય તો સૂર્યનું-
 સુજનોનું-પંડિતોનું જ છે. વારિ-કવિ કે સગ્રાહક
 તો માત્ર કમલ-કવિતાનો પોષ-ઉત્પાદ કે સંગ્રહ
 જ કરી શકે છે !

જીવન.

અમારો અંક ૧૪ માં “આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક
 પહેલું” મુંબાઈ ઈલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ સેકન્ડરી સ્કૂલ
 લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કર્યું છે.

વાકિયૂકો ગોધૂમનો રોટલો, ક્ષુધિતપણું તો જાયજી;
કથામૃતને પીવું પ્રીતિ, અમૃત પીતાં કુણુ ધરાયજી!

નળાખ્યાને કવિ ભાલાણુ.

સાંગોપાંગ સુરંગ વ્યંગ અતિશે ધારો ગિરા ગુર્જરી,
પાદેપાદ રસાળ ભૂષણુવતી થાઓ સખિ ઉપરી;
જે ગિર્વાણુગિરા ગણાય ગણુતાં તે સ્થાન એ લ્યો વરી,
થાઓ શ્રેષ્ઠ સહુ સાખજનથકી એ આશા પૂરો હરિ!

ભદ્ર પ્રેમાનન્દ.

ક્રમકોષ્ટક.

વિષય.	પૃષ્ઠાંક.
૧ સ્મરણુપત્રિકા.
૨ મુખઅંધ. ૧૧
૩ ઉપોદ્ધાત.....ડી. પી. દેરાસરી.	... ૧૭
૪ કવિવર નયસુન્દર તથા—
૫ રૂપચંદ કુંવર સાર.....મો. દ. દેશાઈ.	... ૧
૧-રૂપચંદ કુંવરરાસ.	... ૧
૨-નળદમયંતીરાસ...	... ૧૭૧
૩-શત્રુંજયઉદ્ધારરાસ.	... ૪૩૭
પૂર્વલા મૌકિતકો માટે વિચારો.	... ૪૫૧
સૂચીપત્ર.	... ૪૭૭
સમ્પૂર્ણ...	... ૪૮૦

स्मरणपत्रिका.

स्वर्गस्थ साक्षर रणुतराम वावाभाई
महेतानी जैनऐतिहासिक अने काव्यसाहित्य तरङ्ग
समानभाववाणी प्रीतिने लीघे अमना सरणा गूण-
रातनी उत्तरोत्तर वृद्धि संबंधी निरंतर चिंतन कर-
नार अेक परम उत्साही निपुण विद्वाननी सलाह
अने उत्तम मार्गसूचननो दुर्लभ लाल अमने मणतो
हतो, ते माटे अमारी कृतज्ञतानी अध्याणी तरीके आ
छहा भौक्तिक जेडे, आची निरलिमानी अने उच्च
आशयोवाणी व्यक्तिनुं नाम जेडी अमे सार्थक
थधये छिये.

शुवाणुचंद्र साकरचंद्र अवेरी.

संआहक अने, संपादक.

ज्ञानपंथमी, १९७४.

वीतरागद्वेषक्रोधाय नमः

मुखबंध.

अमारा तरफ्ती आचार सूधीमां संस्कृत, भागधी, अंग्रेज, अने आवा काव्योना गूजराती ग्रन्थो प्रसिद्ध करवानो प्रयास करवाभां आव्यो छे, के जे प्रयासवडे आ ग्रन्थने अमो तरफ्ती अहार पडता ग्रन्थोभां “ग्रन्थांक ४उमा” (जैन गूर्जर-साहित्योद्धारो ग्रन्थांक ६४) तरीके प्रसिद्ध करी प्रज सन्मुख भूकवा भाग्यशाणी थया छीजे-

आगभवान्यनादाता, आगमोद्धारक, साक्षरशिरोमणि पंन्यास श्रीआखंडसागरगणिना उपदेशथी आ इंड उपन थयेलुं होवाथी तेजोनुं नाम यिरंजव रहे, जेवा धरादासह आवा काव्योना संग्रहनुं नाम “श्रीआनंदकाव्यमहोदधि” राणवामां आव्युं छे.

आभां आवेलां जूदा जूदा रासाज्योनी असल भूल प्रतियो आपवा भाटे नीजे दशविही व्यक्तियोनो अंतःकरणपूर्वक आभार मानुं छुं.

इपयंद कुंवरनी प्रतो भाटे—

आणअक्षयारी आचार्यश्रीविजयकमणसूरि अने अमहावा-
दना प्रसिद्ध उहेलाना उपाश्रयना पुस्तकभंडारना कार्यवाहकोनो.

नणदभयंतीनी प्रतो भाटे—

आणअक्षयारी आचार्यश्री विजयकमणसूरि, उहेलाना उपा-
श्रयना भंडारना कार्यवाहकोनो, अने सुरत जोपीपुराना श्रीमन्मोहन-
लालज जैनज्ञानभंडारना कार्यकार शेठ इंकीरयंद नगीनयंद अवेरीनो.

श्रीशत्रुंजयउद्धाररास,—पूर्वे छपायेली जेक प्रतिकृति उपरथी देवामां आव्यो छे.

प्रुझे वगेरे कार्यमां मदद करवा भाटे शास्त्रविशारद जैनाचार्य
योगनिष्ठ श्रीमुद्धिसागरसूरि, आचार्य श्रीकृपाचंद्रसूरि, प्रोफेसर
आनंदशंकर आपुभाध ध्रुव, पोपटलाल केवणयंद शाह अने पुरोहित
पुर्णचंद्र अयणेश्वर शर्मानो उपकार मानुं छुं.

સાક્ષરશ્રી ડાહ્યાભાઈ પીતાંબરદાસ દેરાસરી Bar-at-Low અને રા. રા. મોહનલાલ દ્વિતીયંદ દેશાઈ B. A. LL. B. નો, ગ્રન્થની શોભામાં વધારો કરનારા ઉપોદ્ધાત અને કવિવર નયસુંદરજીવું ચરિત્ર તથા રૂપચંદ કુંવરનો સાર નામના લેખો લખી મોકલવા માટે ખરેખર આભારી થયો છું.

દિલગીરીસહ લખવું પડે છે કે, ફૂંડના કાર્યવાહકોમાંથી શેઠ કેશરીચંદ રૂપચંદ ઝવેરીને, ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૧૬ માં, કેટલાક અનિવાર્ય કારણોને વશ થઈ ત્રસ્ટીપણામાંથી મુક્ત થવું પડ્યું છે.

સાક્ષરશ્રી દેરાસરી ઉપોદ્ધાતના અંતમાં જણાવે છે કે “(૧) કાવ્યમાં કેટલાંક જૂનાં પાઠાંતર રદ ગણીને તે બદલ નવાં મૂક્યાં છે અને (૨) કેટલીક જગોએ તો જૂનાં રૂપ હતાં તે સુધારવાની છૂટ લીધી છે” ઇત્યાદિ.

આમાં (૨)જી વાત કેટલેક અંશે સાચી છે. કારણકે કેટલેક ઠેકાણે જૂનાં રૂપોજ આપવામાં આવ્યાં છે અને કેટલેક ઠેકાણે સુધારીને નવા પણ આપવામાં આવ્યાં છે, જે રાસ વાંચતાં સહેલાઈથી સમજાઈ જાય તેવું છે. આમ થવામાં બે કારણો છે. પુસ્તકે જુદે જુદે હાથે સુધારવામાં આવ્યા અને પ્રેસકોપી કરનારે કેટલેક ઠેકાણે કોપી નવી ઢબથી બનાવી દીધી, તેમજ હહેલાની પ્રતો ઉપરથી કોપી કરવામાં આવી, તે પ્રતો પાછી આપતાં પાછી ત્યાંથી પાછી મળવામાં હહેલાના ઉપાશ્રયના બારણા કાર્યવાહકોમાં અંદર અંદર કાંઈ ભિન્નતા ઉત્પન્ન થવાથી બંધ થઈ ગયા. આથી અન્ય પ્રતો સાથે રાખી પુસ્તકે વખતે કામ લેવાથી આવો ક્રમ ઉપસ્થિત થયો.

પરંતુ (૧)લી વાત જે “કાવ્યમાં કેટલાંક જૂનાં પાઠાંતર રદ ગણીને તે બદલ નવાં મૂક્યાં છે” તેમ સાક્ષરશ્રી લખે છે પરંતુ તેમ જરા પણ કરવામાં આવ્યું નથી. માત્ર ઉપર જણાવેલી ગડબડ થવાથી કેટલેક સામાન્ય ફેરફાર થઈ ગયો છે જે આ સાથે ઉદાહરણો આપી

બતાવું છું. આથી વાંચકોને સમજી શકાશે કે કેવા પ્રકારનો ફેરફાર ન છૂટકે કર્યો છે-થયો છે.

આ વિના પ્રાચીન ગૂજરાતી ગ્રન્થો માટે આપણા ગૂર્જરસાક્ષરોમાં બે પ્રકારના મતો પડેલાં છે, અને તેમાંથી સામાન્ય વાંચકો પોતા-પોતાને અનુકૂળ આવતાં ગમે તે મતમાં ભળી જાય છે. આથી અમે દરેક વાંચકવર્ગને અનુકૂળ ખોરાક તો પૂરો શી રીતે પાડી શકીએ એ વાત વાંચકોએ લક્ષ બહાર કાઢવી જોઈએ નહિ.

(૧) એક મત એવા પ્રકારનો છે કે પ્રાચીન પ્રતોમાં જે પ્રમાણે લખ્યું હોય તેજ પ્રમાણે છાપવું-છપાવવું અને (૨) બીજો એવો છે કે તેને સુધારી દરેક સામાન્યવર્ગ પણ વાંચે તેવી રીતે ચાલુ રૂપોમાં છપાવવું. આ બેમાંથી અમે કોને રાજી કરી શકીએ ? અર્થાત્ બંને તો નજી કરી શકીએ !

મૂલપ્રતિમાં એક પાઠ હોય અને બીજી પ્રતિયોમાં બીજા પાઠ હોય તેનાં ઉદાહરણો.—મોટા ભાગના પાઠભેદો નીચે ટીપમાં આપ્યા છે પરંતુ સામાન્ય પાઠભેદો જોડેજ () આવા કૌંસમાં દર્શાવ્યા છે. આમાં બંધેક કરવામાં આવ્યા છે તે મૂલપ્રતિના અને કૌંસમાં આપ્યાં છે તે અન્ય પ્રતિના સમજવા.

પાઠું. ચો.પાઠ. પદ.

૩૬૯	૪૯	૪	ભરતાર ગયો કિમ (કિહાં) છાંડી ?
	૫૨	૪	હવું પવિત્ર મુજ (અમહાર્) રાજ.
૩૭૦	૬૪	૪	ગત પ્રાણ લહે (લહું) સો પાખે.
	૬૫	૩	સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોવરાવો નળ કેરી,
૩૭૩	૨૦	૩	લખિમી પાંમી કદા ન રાચે (માચે),
૩૭૫	૪૯	૨	તે ભણી થયો સકર્ણ (સુકર્ણ);
૩૭૮	૮૪	૨	હવું (થાવું) પ્રગટ ન સાર;
૩૭૯	૮૯	૨	સુણતાં નલ (સો) અધિકાર;

પાનું. ચોપાઈ. પદ.

૩૮૦	૧૦૦	૩	સા પ્રતિ (પ્રાપતિ) વિણ તે સુણુને સુંદરિ,
	૧૦૧	૪	તો (તુમ્હ) સઘર્ણી પરિ કાવ્યાં.
	અંતભાગમાં		નલચરિત્રે (નલોપાખ્યાને)
			સાંડિયસુદેવ (દિજ)
૩૮૪	૩૫	૨	પ્રભાતિ વીહવા (વીવાહ) કાજ;
	૩૬	૧	ધતિ મંત્રણું (મંત્રણુ).....,
૩૯૨	૧૦૦	૩	અંગિત નર્મ (મર્મ) વચને' કરી,
૪૦૧	૧૮૫	૪	લહિસ્યે તે (જે) સસનેહણ!
૪૦૪	૨૮	૩	માત (પિતા) બ્રાતા પતિ જોષ,

મૂલપ્રતિમાં જે પાઠ વા શબ્દ ન હોય અને ખીજી પ્રતિયોમાં હોય તેનાં ઉદાહરણો.—એ શબ્દો કૌંસ () માં આપવામાં આવ્યા છે, પરંતુ અત્રે કૌંસમાં પ્લેક ટાઇપમાં દેખાડયાં છે.

પાનું. ચોપાઈ. પદ.

૩૭૬	૫૪	૧	ભીમરાય સુત (સ્તું) છે વિજયી,
૩૭૮	૮૩	૧	હવે વળી (તસ) દરશન દેખશું,
૩૮૨	૧૪	૧	પ્રિયંગુચંડરી માતાયે (ધર્સી),
૩૮૫	૪૫	૩	મનમાંહિ (અતિ) અસમંજસ જાણી,
૩૯૧	૯૩	૩	સો પણિ અતિ વિરિમત (મનિ) હુક,
૩૯૨	૧૦૮	૪	(વળી) ઘણું ઘરે નલ-નારી.
૩૯૪	૧૧૯	૧	જંઘુ (દ્વિપ) માંહિ' જિમ ખીણુ,
૩૯૯	૧૬૨	૪	નિજ કુકુંબનિ' (તિ') નદીઉલ.
૪૦૦	૧૭૭	૩	દમયંતી (એ) સતીશિરોમણી,
૪૦૪	૨૪	૨	રખે કરો (એ) અતુસય કદા;
૪૧૧	૯૮	૪	અતિ આદરિ મનસ્તું (મિં).... ૦
૪૧૫	૧૨૯	૩	રાજભાર (સિરિ) દેઈ શ્રુતશીલ,

આ મૌકિતક સંપૂર્ણ છપાઈ તૈયાર થઈ ગયા પછી શ્રીનળ-
દમયંતીરાસની એક ચોથી પ્રતિ, સાહિત્યપ્રેમી શ્રીમાન્સુનિ શ્રીજિન-
વિજય મહારાજે પાટણના શ્રીવાડીપાર્શ્વનાથના પુસ્તક ભંડારની
મેળવી આપી હતી જે માટે તેઓશ્રીનો આભારી છઉં. પરંતુ તે છપાઇ
ગયા પછી મળેલી હોવાથી તેનો ઉપયોગ કરી શકાયો નથી, તેમજ
તેને તપાસી જોવાનો સમય પણ ઉપલબ્ધ થઈ શક્યો નથી.

એકાદશી; સેન્ડ હર્સ્ટ રોડ,
મુંબાઈ તા. ૧૨-૧૧-૧૯૧૭. } જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી.
ધનતેરસ, ૧૯૭૩. } સંગ્રાહક અને સંશોધનકર્તા.

ઉષોદ્ધાત.

“ સરસ્વતીનું પીએર જૈન લોકોને ત્યાં છે ” એમ સહજ પરિહાસમાં કહેવાય છે. પીએરમાં જેમ કન્યાને પાળી પોષી, અલંકૃત કરી, લાડ અને જાપતામાં ઉછેરાય છે, તેમ જ એના વર્તનની શુદ્ધિ જાળવવા ખાસ કાળજી રખાય છે, તે જ પ્રમાણે જૈન ભંડારોમાં પુસ્તકોની કાળજી રખાય છે. સહજ પરિહાસ એટલા જ પુરતો છે કે ગ્રંથોનો ઉપયોગ થતો નહિ. નહિ પોતે તેને પ્રગટ કરતા, નહિ ખીન્યોને પ્રગટ કરવા દેતા. આથી જ કવીશ્વર દલપતરામે, સ્વર્ગવાશી કિન્દોક ફોર્સના ગુણાનુવાદ ગાતાં સરસ્વતીને માટે બળાપો કર્યો છે કે “પાટણુ કેદ પડી હતી, અકળાઈ થઈ અંધ.” પરંતુ જૈન બંધુઓની ગ્રંથોના સંરક્ષણુ સારૂ એવી કાળજીને લીધે જ આજ સેંકડો વર્ષ થયા છતાંએ સુરક્ષિત ગ્રંથો લબ્ય થાય છે. વળી સુભાગ્યે જૈનમતાવલંબીઓની માન્યતામાં પણ ફેર પડ્યો છે. પોતાના ભંડારના ગ્રંથો પ્રગટ થાય અને એમનું રસાસ્વાદન કરવાનો લાભ જૈન, તેમ જ જૈનેતર બધાને મળે એવી ઉદાર ભાવના તેમનામાં પ્રગટ થઈ છે. આવા કામમાં દ્રવ્યની જરૂર હોય છે. પરોપકારાય સતાં વિમૂતયઃ એ વિચારે આવા પરમાર્થ માટે દ્રવ્યનો વ્યય કરનાર સત્પુરૂષો પણ નીકળી આવ્યા છે. સ્વ. શેઠ દેવચંદ લાલભાઈના સ્મરણુ અર્થે જૂનાં પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર થવાનો યોગ બની આવ્યો છે. દૂધમાં સાકર ભજે તેમ પંન્યાસજી શ્રીઆનંદસાગર ગણિની શુભ પ્રેરણાથી મહૂંમ શેઠનાં કુળરત્નોએ સારી રકમ આપીને ગુજરાતી વાંચકવર્ગને આભારી કર્યો છે. આ પ્રમાણે આનંદના સાગરની પ્રેરણાથી આ કાવ્યાનંદનો મહોદધિ ઉદ્ભવ્યો છે. આ કાવ્યાનંદસાગરમાંથી મૌકિતકો પસંદ કરી કરીને પ્રજા સમક્ષ મૂકાય છે. આનંદથી જ ઉદ્ભવેલા કાવ્યાનંદમહોદધિનાં મૌકિતક આનંદદાયી હોય એ કહેવાની જરૂર નથી. કાવ્ય રસિક પુરૂષો-જ્ઞેરીઓને-સારૂ જ્ઞેરીએ પસંદ કરેલાં મૌકિતક આબદાર અને આનંદદાયી હોય એમાં કહેવું શું ? અત્યાર સુધીમાં પાંચ મૌકિતકોનો સંગ્રહ

અર્ધ આજે આ છઠ્ઠું મૌકિતિક પ્રજ્ઞ સન્મુખ રજૂ કરવામાં આવે છે. મિત્રોની ધચ્છથી અનેક વ્યવસાય અને કૌટુંબિક આધી વ્યાધીઓ-માથી કડકે બચકે ચોરી લીધેલી ક્ષણોનો આ છઠ્ઠું મૌકિતિકને સાર ઉપોદ્ધાત લખવામાં સદ્દુપયોગ કરવા હું ભાગ્યશાળી થયો છું.

આ મૌકિતિકમાં (૧) રૂપચંદ્ર, કુંવર રાસ (૨) નળ દમયંતી રાસ અને (૩) શ્રી શે ન્ય ઉદ્ધાર રાસ એટલાં કાવ્યોનો સમાવેશ કરાયેલો છે.

આ સઘળાં કાવ્યો ધર્મના અંગનાં હોઇને તેનો હેતુ ખર લાવવામાં કવિએ કયાશ રાખી નથી. “ વીક્રમ ચરિત્ર કરતાં સ્ત્રી ચરિત્ર વધે ” એ વાત સાબિત કરતાં રૂપચંદ્રનો જન્મ, નાનપણ, કેળવણી, પરાક્રમ અને છેવટે સહુથી ઉપયોગી તેની ધર્મસાધના અને ભક્તિ વર્ણવી છે. રસની જમાવટ એવી છે કે આરંભ કર્યા પછી પૂરું કર્યા વગર કાવ્ય હાથમાંથી મુકવું ગમે નહિ.

શ્રીમદ્ વ્યાસ લગવાનની મનોહર વાણીથી કોણ મોહ પામ્યું નથી ? એમની સાદી, સરળ અને રસમય બાનીએ ધણા ધણા કવિજનોને પણ મુગ્ધ કર્યા છે. તેમણે નલોપાખ્યાનની મનોહરતાથી મોહીને પોતાની વાણીમાં તેને ફરી વર્ણવ્યું છે. નલોપાખ્યાનના વસ્તુ ઉપરથી સંસ્કૃતમાં કાવ્યો રચાયાં છે, જેમાં શ્રી હર્ષનું નૈષધ મૂખ્ય છે. કાવ્યો સિવાય નલોપાખ્યાન ઉપરથી ગદ્યગ્રંથો, નાટક અને ચંપૂ પણ અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે. માત્ર સંસ્કૃત કવિયો જ નહિ, પણ પ્રાકૃત લખનારા જૂના ધણા કવિયોએ પણ નલોપાખ્યાનને પોતપોતાની વાણીમાં પુનઃ પુનઃ ગાયું છે. દરેક જાતના સાહિત્યસરમાં અવગાહન કરનારા જૈન કવિયોને પણ આ વસ્તુ મનોહર લાગ્યું છે. મેઘરાજ, નયનસુંદર, માણેકસૂરી, રૂપિવર્ધન, હર્ષરત્ન એમ ધણાએ પોતે જુદું જુદું નામ આપીને સંસ્કૃતમાં અગર પ્રાકૃતમાં-ગુજરાતીમાં-નલોપાખ્યાન રચ્યાં છે. જૈનેતર કવિયોમાં લાલણ અને ત્રેમાનંદનાં રચેલાં નલોપાખ્યાન ઉપલબ્ધ થાય છે.

મહાયતિ માણિક્યસુરીએ રચેલા નલાયન^૧ નામના મહાકાવ્યને અવલંબીને વાચક શ્રી નયસુંદર પોતાની સુંદર બાનીમાં નમસ્કારાત્મક મંગળાચરણ વડે પોતાના નળદમયંતી રાસનો આરંભ કરે છે. પ્રથમ વસ્તુની પ્રૌઢતા અને પોતાની અયોગ્યતાનો ઉલ્લેખ કરીને, સરસ્વતી અને ગુરૂ વગેરેને વિનવીને કહે છે કે:—અવસર્પિણીના ચોથા આરામાં—પંદરમા જીનવર શ્રીધર્મ અને સોળમા તીર્થંકર શ્રી શાંતિ એ બંનેના સંધીકાળમાં અમરાવતીના જેવું નિષધ નગર હતું. વીરસેનાએ સેવા કરાયલો વીરસેન રાજ ત્યાં રાજ્ય કરતો હતો. સુંદર ગુણે ભરી ગુણસુંદરી તેની રાણી હતી. તેના કૂળરત્નાકરમાં ચંદ્રમા રૂપ નળરાજ ઉદ્ભવ્યો હતો. પ્રજા સર્વ પ્રકારે સુખી હોઈ આપસમાં સ્નેહથી રહેતી હતી. તે કાળે માઘ્યા મેહ વર્ષતા; ધરતી પૂષ્કળ ધાન્ય આપતી; ગાય ભેસો ઝાઝૂં દૂઝતી; બારે માસ રૂળ વૃક્ષો રૂળતાં; કોઠને એકેકે પ્રકારની ભીતિ તો હતી જ નહિ; કોઠએ સ્ત્રીનું સંતાન મરતું નહિ; ત્યાં સોનું જ કપાતું; ધ્વજમાં જ દંડ હતો; બંધન વેણીનું જ થતું; વિવાહ સમયે જ પાણી ગ્રહણ થતો; કડલાશ કુચમાં જ; શ્યામતા કેશકલાપમાં જ; વક્ત્રા ભવાંમાં જ; આપલ્ય સ્ત્રીઓના નેત્રમાં જ હતું; હાર શિવાય ક્યાંએ છિદ્ર નહોતું. સોગટા આજી શિવાય માર શબ્દ વપરાતો જ નહિ. તરવાર પકડવા જ હાથની મુઠ્ઠી વળાતી. દીવામાં જ સ્નેહની હાની થતી. સોળ વર્ષની વયના નળરાજના રાજ્યમાં પ્રજા આ પ્રમાણે સમૃદ્ધિવાન અને સુખી હતી. કોઈ પણ માણસ જીન ધર્મની નીતિનો લોપ કરતું નહિ. એક સમયે વર્ષાકાળમાં નળરાજ પોતાની ઈંદ્રસભા જેવી પરિષદ ભરીને ઉંચા માળ ઉપર બેઠો હતો તેવામાં તેણે કેટલાક તાપસોને આવતા જોયા. રાજ્યે અનુચરો મોકલી એમનું સ્વાગત કરાવી તેમને પોતાની પાસે તેડાવ્યા. રાજ અને મંત્રીએ તેમના પાદકમળને પ્રણામ કરીને તેમનું આગમન કરણુ પુછ્યું. તાપસો રાજને આશીર્વાદ દઈને બોલ્યા કે પૂર્વે શ્રી ઋષભ ભગવાનની સાથે દીક્ષા લેનાર કચ્છ અને મહાકચ્છ નામના

૧ આ ગ્રંથ ભાવનગરની એક સંસ્થા તરફથી છાપવો શરૂ થયો છે.

રાજના અમે વંશજો છીએ. ગંગા તીરે ભરતેશ્વર મહારાજે ભરાવેલી નયનાનંદ ઉપજવતી શ્રી ઋષભ ભગવાનની સુવર્ણ મૂર્તિને અહોનિશ પૂજાએ છઇએ. થોડા કાળથી ત્યાં કૌંચકર્ણુ નામનો રાક્ષસ આવી અમને ઉપદ્રવ કરે છે. એને આપે વારવો ઘટે છે. નળરાજને પરાક્રમ કરવાનો ઉમંગ થઇ રહ્યો હતો તેવામાં આ ધર્મધાર્ય આવી પડવાથી ઘણો આનંદ થયો. તાપસોને દીલાસો દઇને વળાવ્યા અને પોતે સૈન્ય લઇને કૌંચકર્ણુ ઉપર ચઢી, તેની સાથે તુમુલ યુદ્ધ કરી તેનો નાશ કરી પોતાની નગરીમાં પાછો આવ્યો ત્યારે ત્યાં જ્યજ્યકાર થઇ રહ્યો.

એક સમય નળરાજ વનકીડા કરવા પધાર્યો ત્યાં એક પંથી દીડો. પૂણ્યશ્લોક રાજનાં દર્શન કરું ધારી પંથી રાજ પાસે આવ્યો. રાજએ વિવેકથી એની મુસાફરીને અંગે જોએલાં કૌતુકને સંબંધે પૂછતાં પંથીએ કહ્યું કે મહારાજ, મૂલ્ય ન થઇ શકે એવા નર, સ્ત્રી અને રત્ન જ્યાં નીપજે છે એવા વિદર્ભ દેશમાં હું જઇ ચઢ્યો હતો. ત્યાંની રાજધાનીનું નામ કુંડિનપૂર અને રાજનું નામ ભીમ છે. પુષ્પમતી રાણી પદ્મિની છે. તેને દમયંતી નામે દુહિતા છે. હું એક વડની છાયામાં ખેડો હતો એટલામાં મેં તૂરીના શબ્દ સાંભળ્યા. જેઉં છું તો પાલખીમાં ખેસીને સહસ્ત્ર દાસીઓથી વિંટાયલી કુંવરી હું ખેડો હતો તે તરફ આવતી હતી. પુરૂષ માટે હું ત્યાંથી ખસી ગયો પણ મને તેણે દીડો અને પરદેશી પંથી જાણી દાસી મોકલી પોતાની પાસે તેડાવ્યો. યાત્રાની હકીકત પૂછી અને મને કહ્યું હે અંધવ! નિષધ રાજનો વર નળ નામે રાજ પૃથ્વિ ઉપર ઈંદ્રે રૂપે જ અવતર્યો છે. એણે પોતાની અહભૂત કીર્તિ અધા જગતમાં ફેલાવી છે. એ કામદેવ જેવો રૂપવાન છે. એણે કૌંચકર્ણુ નામના નિશાચરને હણ્યો છે. માગ્યોને મોંએ એનાં વખાણુ સાંભળીને માઈ મન એની સ્નેહજાળમાં પડ્યું છે. તેં એ રાજને દીડો છે ? મેં કહ્યું ખ્હેન ! નળના દર્શનનો લાભ મને મળ્યો નથી. હું એજ દિશામાં જતો હોવાથી હવે જરૂર એનાં દર્શન કરીશ. આ સાંભળીને એ કન્યાને હર્ષ થયો. માઈ સ્વાગત કર્યું, અને ભાતું અપાવ્યું અને કહ્યું કે જ્યારે નળને મળો ત્યારે મને ભૂલી ન

જશી. મહારાજ ! એ કન્યાનું વર્ણન મારાથી થઈ શકે એમ નથી. દેવકન્યા પણ એના જેવી નથી. એના સુંદર ભાલમાં સ્વાભાવિક ચંદ્ર-માર્તું એંધાણુ છે. જે આ કન્યા આપને મળે તો આખી પૃથ્વિને આનંદ થાય. મારો આશીર્વાદ છે કે તમારા મનોરથ ફળે અને તમારા બંનેનું લગ્ન થાય. આમ કહીને પંથી રજા લઇને ત્યાંથી ગયો.

જેમ ત્યાં દમયંતીને તેમ જ અહીં નળરાજને વગર નિહાળ્યે નેહ ઉત્પન્ન થઈ તેવી જ તાલાવેલી લાગી. કશી વાતમાં એનું ચિત્ત ચોંટે નહિ. રાતદિવસ દમયંતીનું જ ધ્યાન. એના વગર સધળો સંસાર સુનો જણાવા લાગ્યો. શું પ્રેમનું પ્રાપ્ત્ય ! અક્કેક ઇંદ્રિની લાલસાથી જ પ્રાણી હેરાન થાય છે; સ્પર્ષ સુખની લાલસાથી મત્ત ગજરાજ બંધન પામે છે; જીહ્વા સ્વાદના મોહથી માછલાં પ્રાણુ ખૂવે છે; દ્રાણેંદ્રિના છંદને લીધે જ ભ્રમર કમળમાં પૂરાઈ હાથીની સુંઠમાં સપડાઈ પરિણામે પ્રાણુ ગુમાવે છે; નયનાનંદમત્ત પતંગીયું પરવશ થઈ દેહ પ્રગળે છે; કવિ કહે છે કે એક ઇંદ્રિયસુખનો આમ સંતાપ છે, તો જેની પંચેંદ્રિય પરવશ થઈ પડેલી એના પ્રાણીની કેવી દુર્દશા ? આ પ્રમાણે દમયંતી અને નળ એકબીજાનું ચિંતવન કરતાં સત્તાં વિરહજ્વાલામાં સેકાતાં હતાં.

તેવામાં આસો શુકલપક્ષમાં અટ્ટાહીના નવરાત્રિના ઉત્સવ ઉપર શારદા દેવી પોતાના હંસ ઉપર આરૂઢ થઈને સખીઓ સહવર્તમાન મેરૂ પર્વત સિદ્ધાયતન જિનેશ્વરની વાંદના કરવા પધાર્યા; તેણે કનકાયલ શિખરપર જઈને સિદ્ધાયતન જિનેશ્વરજીને વાંદ્યા. ત્યાંથી પાંડુક વન જઈ સિદ્ધાયતન જિનેશ્વરજીની સાશ્વત મૂર્તિના પાદકમળની પૂજા કરી. ત્યાં હસી રમીને બંધી દેવીઓ પાછાં જવાનું કરતી હતી તે વખત ખીજી દેવીના વાહને શારદાદેવીને જણાવ્યું કે માજી ! આપનો વાહન બાલચંદ્ર હંસ પોતાની સોમકળા નામની હંસીની સાથે કમળજળમાં ક્રીડા કરે છે અને અહીં હાજર નથી. શારદાદેવીને આથી ક્રોધ ચઢ્યો, એટલામાં જ ક્રીડાથી શ્રમિત રક્તનયનવાળો હંસ હાજર થયો. તીર્થ

ભૂમિમાં કામવાસના અનુસરવાને લીધે તું અને તારી હંસી જાઓ
 ભૂમિપર પડો એવો દેવીએ શ્રાપ આપ્યો. બહુ કાલાવાલાથી કૃપાળુ
 થઈ દેવીએ અનુબંધ કર્યો કે જા, મહીમંડળના કોઈ રાજનું દૂતપણું
 કરવાથી તારા શાપનો અંત આવી તું પુનઃ સ્વર્ગમાં આવીશ. પોતાની
 હંસીને આશ્વાસન કરતો હંસ કહેવા લાગ્યો કે તું શીકર કરીશ નહિ.
 ગરુડનો પ્રપૌત્ર મારો ઇષ્ટમિત્ર છે તેનાથી મેં સાંભળ્યું છે કે નૈષધના
 નળરાજ અને કુંડીનપુરની દમયંતી વચ્ચે ઘણો સ્નેહ સ્કૂરી તેઓ એક
 બીજાને માટે જૂયાં કરે છે. હું તેમનું દૂતત્વ કરી શાપનો અનુબંધ
 મેળવીશ અને આપણે સુખે સન્નેડે સ્વર્ગે સિધાવીશું. બાલચંદ્ર, સોમ-
 કળા અને બીજા હંસો ઉડતા ઉડતા નળરાજ પોતાનો વિરહ સમાવવા
 વનકીડા સારૂ આવ્યો હતો ત્યાં આવ્યાં.

શ્વેત કપુરનો જ અનેલો હોય નહિ એવા, દુધથી ભરેલો ક્ષીર-
 સાગર હોય નહિ એવા, મહાદેવના અદ્વહાસનો સમુદ્ર હોય નહિ એવા,
 મોતીના હારનો ઢગલો જ હોય નહિ એવા, તપાવી શુદ્ધ કરેલા
 રૂપનો જ હોય નહિ એવા, ચંદ્રનાં કિરણો જ હોય નહિ શું એવા,
 દુધથી ભરેલા દક્ષિણાવર્તી શંખ જેવા, દહીંના રાશિ જેવા અને શેષ-
 નાગની કાંચળી જેવા બાલચંદ્ર હંસને જ્ઞેષ્ટને નળરાજ ઉદ્ધવાસથી
 નિરખવા લાગ્યો. રાજના મનમાં હેત આવ્યું. હંસ ઉડીને રાજના
 હાથ ઉપર બેઠો, અને રાજને આશીર્વાચન સહિત તેનાં વખાણુ કરવા
 લાગ્યો. નળની ઇચ્છા હંસને પોતાની પાસે રાખી લેવાની થએલી
 જાણીને એણે પોતાની વદલભાતું કષ્ટ વર્ણવ્યું. હંસીએ પણ વિનતિ
 કરી કે અમારા સ્વામીને છોડી દો. પૂણ્યશ્લોક નળ દયાર્દ્ર થઈને બોલ્યો,
 હું જીવહત્યા કરનારો નથી. એટલામાં આકાશવાણી થઈ કે હે રાજ !
 હંસ તારૂં શુભ કરશે. રાજ અને હંસ મિત્ર બન્યા અને રાજના કહે-
 વાથી અથ ઇતિ વાત હંસે કહેવા માંડી.

હંસ કહે કુંડીનપુરના શ્રી ભીમરાજ એક સમયે વસંત રૂતમાં
 પોતાની રાણી સહિત વનમાં ગયા; ત્યાં કોઈ વાંદરીને પોતાનાં બ-
 ચ્ચાંની સાથે ગેલ કરતી જ્ઞેષ્ટને રાણીને સંતાનને અભાવે બહુ દીકર

૧૬. રિષભદેવની પદસેવના કરનાર ચક્રેશ્વરી માતાની આરાધના કરવાથી તેણે વર આપ્યો કે કાલે સવારે દમનક નામે રૂપિ આવશે તેનાથી તારી અભિલાષા પૂર્ણ થશે. ખીજે દિવસે રૂપિ પધાર્યા; તેમણે આવીને “ધર્મલાભ” એમ કહ્યું. રાજાએ એમનો બહુ સત્કાર કર્યો. રૂપિની વચન સિદ્ધિથી રાણીને એક પુત્રી અને ત્રણ પુત્ર થયા. પુત્રી દમયંતી નાની ઉમ્મરમાંથી જ મોટી વિદુષી થઈ, એણે વ્યાકરણ, કોષ, સાહિત્ય, ગણિત, વેદાંત, પુરાણ, પિંગળ, ભરતશાસ્ત્ર ગાન, નૃત્ય, સંગીત, આયુર્વેદ વગેરેનો ઉત્કૃષ્ટ અભ્યાસ કર્યો. નાની ઉમ્મર છતાં નવે તત્ત્વ અને છએ આવસ્થક ક્રિયાઓ શિખી અને ખરેખરી વિરતિવાળી શ્રાવિકા બની રહી. એના સ્વરૂપની સુંદરતાનું વખાણ કરવું શક્ય નથી. નળરાજા ધણો પ્રસન્ન થયો અને એની સાથે શી રીતે લગ્ન થાય એમ ચિંતન કરવા લાગ્યો. હંસે ખાત્રી આપી કે હું ત્યાં જઈને તારા ગુણાનુવાદ ગાઈને એ તને જ પરણે એમ કરીશ. પોતાની હંસી સોમકળાને ઝાળમાં મુકીને હંસ કુંડીનપુર ગયો. દમયંતીની રમવાની વાડીમાં પોતે આકાશમાંથી ઉતર્યો. અલૌકિક પક્ષિને જોઈને દમયંતી લોભાઈને એને પકડવા ગઈ. હંસ ધીરે ધીરે, પકડાય નહિ અને છેટું પડે એ નહિ, એમ આગળ ચાલ્યો. ધણે દૂર જઈને એકાંત આબંધું એટલે ઉભો રહ્યો અને નળનાં વખાણ કર્યાં. દમયંતી મૂળે મોહિત તો હતી જ. એની નળ પ્રાપ્ત કરવાની લાલસાની પરાકાષ્ટા થઈ. જરૂર નળની પાસે જઈને એને તારો મોહ લગાડું એવું દમયંતીને કહીને હંસ ત્યાંથી વિદાય થયો.

બીમરાજાને કુંવરી ઉપવર થઈ છે એવું જણાતાં એણે સ્વયંવરની તૈયારી કરી. નળને પણ તેડાવ્યો. દમયંતીએ પણ છાનૂમાનૂ કહેણુ કહાવ્યું. સંદેશે સાંભળીને નળને ધણો આનંદ થયો. એણે લાવલશ્કરની સળાઈ કરી સ્વયંવરમાં જવા નીકળ્યો. નર્મદા કાંઠે એનો પડાવ હતો તેવામાં કલહપ્રિય નારદ સ્વર્ગમાં પધાર્યા. ઈંદ્રની સાથે વાત કરતાં એમણે દમયંતીનાં વખાણ કર્યાં અને સ્વયંવરની વાત કરી. આ સાંભળીને ચાર દેવ દેવસભામાંથી ઉઠીને જવા તત્પર થયા. ઈંદ્ર, અશ્વિ,

વરુણ અને યમ એમ ચારે દેવતા નર્મદા કાઠિ નળના પડાવ આગળ આવ્યા. તેમણે નળને જોયો, નિરખતાં જ તેઓ નિરૂત્સાહી બન્યા. શું કરવું એનો વિચાર કરતાં એમ ઠૂંકે કે નળ ઉદાર છે, માટે એને યાચવો અને પોતાનું દૂતપાણું કરવા એની પ્રાર્થના કરવી. નળ આગળ પ્રત્યક્ષ થઇ તેમ કરતાં નળને ધણો ક્ષોભ થયો. પણ પરમાર્થ કરવો, દેવનું કાર્ય કરવું એમ નિશ્ચય કરીને દૂતત્વ કરવાની હા કહી. નળ કુંડીનપુર ગયો. એતુ આતિથ્ય કરીને વાડીમાં ઉતાર્યો. દમયંતીએ ખાનગી સરભરા કરાવી એક કિન્નર યુગલ ભેટ કર્યું. નળતુ મન નિરાશાથી બળીને ખાખ થતું હતું, પણ વચનના અંધાયલા તેણે દૂતત્વને સારૂ દમયંતી પાસે જવાનું ધાર્યું. દેવોએ આપેલી અદાકરણની ક્રિયા કરીને પોતે અદશ્ય થઇને અંતઃપુરમાં ગયો. દાસીઓથી વિંટાયલી દમયંતીને જોઇને બહુ જ ખિન્ન થયો. એને લાગ્યું કે અરે ! હું હતભાગીને આ કન્યારત્ન સુખેથી પરણત તેમાં દેવો કાં અંતરાયરૂપ નિવડ્યા ? ક્રિયા જન્માન્તરને પાપે એમણે આ શત્રુકર્મ કર્યું ? મોહથી મુગ્ધ બની ગએલો છતાં પણ નળ પોતાનું વચન ચૂક્યો નહિ. દમયંતી આગળ ધણે પ્રકારે ચતુરાઇથી ચારે દેવોનું દૂતત્વ કર્યું પણ ફાળ્યો નહિ. ખૂદ નળ જ બીજાનું દૂતત્વ સ્વીકારી મારી અવગણના કરે છે એમ દમયંતીના મનમાં ધાત થયો. કુંવરી અચેત થઇ ગઇ, નળને બહુ સંતાપ થયો. રૂદન કરતી દમયંતીની ક્ષમા માગી. દમયંતીએ નળને ઝોળખી કાઢ્યો. આ નળ જ છે ધારીને લલજ્જ સાગરમાં નિમગ્ન થઇ ગઇ. નળ અને દમયંતીનું દૂતત્વ કરી યોગ કરાવવાથી સરસ્વતીના શાપથી મુક્ત થયેલો બાલચંદ્ર હંસ તે જ ક્ષણે તેમની પાસે આકાશમાંથી ઉતરી આવ્યો ! એણે દેવનું દૂતત્વ કરતાં વૈદર્ભીને ગભરાવવા જેવાં વચન કહેવાને માટે નળને ઠપકો આપ્યો. દમયંતીને આસ્વાસન કર્યું અને સમજાવી કે દેવ કોઇ દિવસ બલાતકાર કરે જ નહિ. તું મનસા વાચા નળને વરી ચૂકી છે તો પરપત્ની તરફ દેવ નજર પણ નહિ નાંખે. કાલે સ્વયંવરમાં તું નિશ્ચિંત નળને જ વરજે. નળે પણ દમયંતીની ક્ષમા માગી અને પોતાને ઉતારે પરવર્યો. ઇંદ્રનો

ત્રેરેલો નૈગમેષી દૂતતવનો પરિણામ જાણવાને વાટ જોઈ રહ્યો હતો તેને અથઘતિ સમાચાર કહ્યા. સંતોખાધને એ ઈંદ્રની પાસે ગયો.

ખીજે દિવસે સ્વયંવરના મંડપની રચના અદ્ભૂત બની હતી. દેશદેશના રાજાઓ ધિરાજમાન થયા હતા. નળ પણ પોતે ત્યાં આવ્યો. નળની સાથે જ નળના જેવાં રૂપ ધારણ કરીને ચારે દેવ ત્યાં આવ્યા. ઈંદ્રાદિક દેવ આવ્યા એટલે ખીજ ઘણા દેવો પણ ત્યાં આવ્યા. બધા દેવો અને રાજાઓનાં કૂળ-પરાક્રમ વગેરે કોણ કહેશે એવી ભીમરાજને ચિંતા થતાં ઈંદ્રની ધમ્મચાથી દેવી સરસ્વતી ત્યાં હાજર થઇ ગયાં. તેણે એક પછી એક દેવોનાં ચરિત્ર વગેરે કહી સંભળાવ્યું. દમયંતી સાંભળીને ચાલે એટલે સરસ્વતી ખીજની આગળ ઉભાં રહે. દેવો અંતરિક્ષ રહેનારા અને અનિમેષ હોય છે એ નિશાનીથી હું ખરા નળને ખોળી કાઢીશ એવો દમયંતીએ સંકલ્પ કર્યો હતો. આખરે તેણે ખરા નળને વરમાળા આરોપી અને જય જયકાર થઇ રહ્યો ! હૂંફ રાજાઓએ તકરાર કરવાનું મન કર્યું, પણ ઈંદ્રે કોપ કરીને શાપ આપ્યો કે જે કોઇ નળદમયંતીનું મનથી પણ અહિત ધમ્મશે તેનું માથુ ફાટી જઇને તે તુરત મરણ પામશે. દેવોએ નળને વરદાન આપ્યાં અને સ્વર્ગ સિધાવ્યા. કુંડીનપુરાધીએ નળ-દમયંતીનું લગ્ન બહુ ધામધૂમથી કર્યું. નળ પોતાની નવોઢાને લઇને પોતાને નગર ગયો.

સ્તામાં કાયોત્સર્ગ કરતા તાપસને દીઠા. તાપસ ઉચ્ચ તપે જલિને પોતાનાં કર્મોનું છેદન કરતા હતા. પૂર્વે દમયંતી રાજી હોઇ ચોવીસે તીર્થકરૈની મૂર્તિઓને એણે રત્નતિલક સ્નેહપૂર્વક ચોઢયાં હતાં. એ પૂણ્યે કરીને આ જન્મમાં એના ભાલમાં સ્વાભાવિક ચંદ્રમા હતો એ વૃત્તાંત એ તાપસે કહ્યું. આમ વનલીલા જોતાં જોતાં એઓ પોતાની રાજધાનીમાં પહોચ્યાં.

આ તરફ સ્વયંવરમાંથી પાછા ફરતા દેવોને કલિનો ભેટો થયો. મનુષ્ય દમયંતીને પરણે અને દેવ નિર્મુખ જય એ સાંભળી કલિ ઘણો ગુસ્સે થયો. એણે એ યુગલને હેરાન કરવાને પ્રતિજ્ઞા લીધી. દેવોએ એને વાર્યો પણ એ એકનો બે થયો નહિ. છેવટે પ્રતિજ્ઞા કરી કે ન-

ળનું નિકંદન કર્યા શિવાય સ્વર્ગમાં પગ નહિ ચુકું. ત્યાંથી પોતે આર્યા-વર્તમાં નળની નગરી સમિપ આવ્યો. પણ ત્યાં સઘળાં જનો શુભ રીતે જૈનધર્મ પાળતાં. પરમેશ્વરની મૂર્તિની સત્તર તરેહથી ત્રણે કાળ પૂજ થતી. લોકો શીળવાન અને તપની ભાવનાવાળા હતા. ઠેર ઠેર પ્રવચન સૂત્રના પાઠ થઈ રહ્યા હતા. આમ હોવાથી કલિને રહેવાને સ્થળ મળ્યું નહિ અને શહેરની બહાર એક ખેહડાંના વૃક્ષમાં વાસ કરીને નળને શી રીતે હેરાન કરું એમ ચિંતવતો રહ્યા. જૈનધર્મરક્તવીરના રાજ્યમાં કલિને પેસવાનો લાગ શબ્ધો નહિ. આખરે એક દિવસ સંધ્યાકાળે પગ પ્રક્ષાળતાં આંગળીની વચ્ચેનો પ્રદેશ કોરો રહી જવાથી તેમાં કલિ પેશી ગયો.

કલિના પ્રવેશથી તેના પરિવાર-જૂગાર-જૂઠું-છળ-કપટ-ચોરી વગેરેને નળના શરીરમાં પેસવાની આજ્ઞા કરી. આ દુઃખપ્રદ દિવસથી નળને જૂગાર રમવાની ઇચ્છા થઈ.

નળને કુખેર નામનો ઓરમાન ભાઈ હતો; એ ભાઈની સાથે એણે વારંવાર ઘૂત રમવા માંડ્યું. ઘૂતનો ચડસ એટલો વધ્યો કે એણે દમચંતીની પાસે જવાનું પણ ઓછું કર્યું. એક દિવસ બ્યારે પોતે દમચંતીને ખિન્ન, અલંકાર રહિત જોઈને ક્ષોભ પામીને તેની સખી કેશિનીને પુછ્યું કે મારી વદલભાની સ્થિતિ આમ કેમ છે? પોતે પણ દમચંતીને બહુ બહુ સ્નેહપૂર્વક પુછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે ઘૂત નામની મારે હાલમાં નવી સ્વપત્ની થઈ છે. કેશિની કહે આપે દમચંતીને ઉવેખીને તેનો આદર કર્યો છે, પણ એ મહા ભયંકર છે, વારવધૂતી પેઠે એ નિર્લજ્જ છે. એનું નામ નમ્રકરણી એટલે જે એને પડખે ચઢે તેને નમ્ર કરી મૂકે એવી છે. એ સ્વજનથી વિરોધ કરાવે છે, દુનિયામાં અપયશ ફેલાવે છે. એની સાથે સઘળાં દુર્વ્યસન સંકલાયલાં છે. એના આવવા પછી એક પછી એક સઘળાં દુર્વ્યસન આવી માણસ ખુવાર થાય છે. આમ નમ્રતાથી કહીને પુરાણોમાં કહેલો કદૂની સ્ત્રીનો વૃતાંત કહી સંભળાવ્યો. કેવી રીતે એણે પોતાની બહેન વનિતાની જોડે સૂર્યના ઘોડાના પૂંજડાના રંગ સંબંધે વાચાઘૂત કર્યું હતું, -કેવી રીતે શરત

બધી હતી, -કેવી રીતે વનિતા હારી, કેવી રીતે દાસત્વ સ્વીકારવું. પરંતુ અને કેવું કષ્ટ પડ્યું એ રસભરી રીતે કહી સંભળાવ્યું. બેગાબેગૂં રાજ્ય અકેકો નાગ ભક્ષણને સારૂ ગરડને આપવાની બોલી થઇ અને એક નામનો પ્રાણ ઉગારવાને જીમુતવાહન નામના નાગે કેવી રીતે પોતાના શરીરનું અર્પણ કર્યું તે કહ્યું. આવી હૃદયદ્રાવક કથા અને વાણીવટે નળ પીગળ્યો અને એણે ઘૂતકીડા છોડી દીધી.

પણ દુર્બંસનની પીડા એમ સહજમાં ટાળી ટળતી નથી. કેટલેક કાળે નળે ફરી રમવા માંડ્યું; એકવાર એ પોતાનું સરવસ્વ હાર્યો. જેમ જેમ હારતો ગયો તેમ તેમ એણે બહુ હડીલાઇથી રમવા માંડ્યું. છેવટે એણે દમયંતીની હોડ કરી. અરે દૈવ, આખરે એ પણ હાર્યો! નળને પોતાનું રાજ્ય છોડીને જવાની આજ્ઞા થઈ! દમયંતીએ પોતાનાં બાળકો આહુક નામના સેનાનીની સાથે વિદર્ભ મોકલ્યાં. નળરાજ્ય બળવાન હતો. મોટા રાક્ષસને વિદ્યાર્યો હતો તો કુમેરની શી વિશ્વાત હતી કે એની પાસેથી બળે રાજ્ય લે. પણ વચન પાળનાર નળ સત્તમની ખાતર રાજ્ય છોડીને નિકળ્યો. પોતે બળહીન થયો નથી એ બતાવવા એક કોસના છઠ્ઠા ભાગ જેટલો રોપેલો સ્તંભ એકલો ઉખાડી કાઢી, પાછો રોપી દીધો, અને દંપતી આગળ આલ્યાં. રસ્તે મળેલા ભીલની જેડે સંગ્રામ કરી તેમને નસાડ્યા. રથ વગેરે જેમને વખતે ખીજ લૂંટવા આવે અને દમયંતીને તકલીફ પડે ધારી રથ પડ્યો મૂકી બંને જણાં પગે ચાલતાં આગળ ગયાં. આગળ ચાલતાં સેનાનાં કપોત નજરે પડ્યાં. તેમને વેચીને ધન મેળવીશું ધારી તેના ઉપર પોતાનું ઉત્તરીય નાંખ્યું. વસ્ત્ર લઇને પંખી ઉડી ગયાં. રસ્તે ચાલતાં દમયંતીએ પોતાને પિયેર જવાની વિનતિ કરી. તેને ખૂશ રાખવા નળે હા કહી. એટલામાં રાત્રિ પડતાં અંધકાર ફેલાઈ ગયો અને એક વિશાળ સરોવર આવ્યું. પાણી પીને ત્યાં જ સુઇ રહીશું, ધારી ત્યાં રહી ગયાં. રાત્રિના અંધકારમાં નળના મનમાં તુરંગ આવે છે કે દમયંતી ન હોય તો મને એકલાને અડચણ પડે નહિ. સ્ત્રીની રક્ષા કરવી અને પોતાનો નિર્વાહ કરવો એ બે વાનાં એને અશક્ય ભાસ્યાં. વળી જરૂર પડ્યે

યુદ્ધ પણ કરવું પડે ધારી દમયંતીને છોડી દેવાનું નક્કી કર્યું. દમયંતીને વિનવી કે આ કમળદળની શય્યામાં તું સુઇને નિરાંતે ઉંઘ. વિશ્વાસુ દમયંતી પતિ વચનથી જીવનવરનું ભજન કરીને નિર્ભ્રાંત ઉંઘી ગઇ. ક્ષણે ક્ષણે ઝખડી ઝખડીને જાગી ઉઠી અને તજશો નહિ એમ કહેતી. છેવટે નળે પહેરેલું અર્ધું વસ્ત્ર પહેરી, પોતાના માથા નીચે નળનો હાથ લઇ, નચિંત થઇને ઉંઘી ગઇ. મારો અપવિત્ર હાથ દમયંતીના સ્પર્ષને યોગ્ય નથી કહી નળે ધીરેથી પોતાનો હાથ કાઢી લીધો. નાશી જવાની તીવ્ર ધ્રુવ થવાથી ચીર ફાડવાની મતિ સૂજી. અહીં કવિ કીયો હાથ ચીર ફાડે એને માટે બંને હાથ વચ્ચે સંવાદ કરાવે છે. પરિણામે ચીર ફાડી છૂટો થયો અને પોતાની જાંઘ ચીરી-લોહી વડે દમયંતીના ચીર ઉપર લખ્યું કે ફલાણો ફલાણો રસ્તો વિદલ્ભનો છે, ત્યાં જવું. ત્યાં ન પરવડે તો સાસરે જજો. આમ કરીને ત્યાંથી ચાલ્યો. પરંતુ સ્નેહમૂર્તિ દમયંતીને તજીને તેનાથી જવાયું નહિ. પુનઃ પુનઃ પાછો ફરીને નિદ્રાવસ્થિત દમયંતીને નિહાળતો જાય અને પાછો આવે એમ આખી રાત્રિ ગાળીને છેક સવારે ત્યાંથી આંધળીઆં કરીને ચાલી નીકળ્યો. આડકંઠે રસ્તે થઇને જતાં નળ બળતા દેવ આગળ આવી ચઢ્યો. કર્કોટક નાગવાળો વૃત્તાંત અહીં બન્યો. કર્કોટકના દંશથી વિકૃત અને વિરૂપ બની ગએલો નળ ફરતો ફરતો વનિતા નામની નગરીમાં જઇ ચઢ્યો. નગરીમાં તેજ કાળે એક મદમસ્ત હાથી છૂટીને ત્રાસ વર્તાવતો હતો. પોતાના બળ અને ચાતુર્યવડે હાથીને પકડીને વશ કરવાથી એને રાજ રૂપલું પાસે લઇ ગયા. એણે પોતાનું નામ કુબજ કહ્યું અને નળની રાજ તજવાની હકીકત કહી. રાજ રૂપલુંને નળ સાથે મૈત્રી હોવાથી એ સાંભળીને કષ્ટ થયું. રૂપલુંને ત્યાં તેનો મિત્ર બનીને નળ કુબજ રૂપે મનમાં દમયંતીનું ચિંતન કરતો સતો રહ્યો.

નળના ત્યાગ કરીને ગયા પછી કેટલીક વારે દુઃસ્વપ્ન થવાથી દમયંતી ઝખડીને જાગી ઉઠી. દુઃસ્વપ્નની અસર મટાડવાને પતિમુખ નિરખવાની લાલસાથી નળ સુતો હતો તે પડખે જોયું. જોતાં નળને ન દીડો એટલે ચકિત મૃગલીની પેઠે ઉઠીને નળને ખોળવા મંડી. ડેર

ઠેર ખોળાને થાકી રૂદન કરવા લાગી. આંખ દહોતાં નળે લખેલો લેખ દષ્ટિયે પડ્યો તે વાંચીને જાણ્યું કે નળે પોતાનો ત્યાગ કર્યો. પિયેર જવાની પતિઆરા વાંચી કુંડીનપુરને રસ્તે ચાલી. આગળ ચાલતાં અજગરના મોંમાં પગ પડ્યો. છેક ગળા સુધી અજગરે ગળી એટલે મરણ કાળ પાસે આવ્યો ધારી “ ધર્મ શરણુ ” એમ કહેતામાં કોઇ ભીલ ત્યાં આવી ચઢ્યો. એણે અજગરનો વધ કરીને એને મૂકાવી. દમયંતીની રૂપ સમૃદ્ધિપર મોહિત થએલા ભીલે એને પોતાને અનુસરવાનું કહ્યું. દમયંતી બેબાકળી થઇ ગઇ અને એની વિવિધ પ્રકારે વિનતિ કરી, આખરે બલાત્કારે અત્યાચાર કરવાનો અભિલાષી પોતાના ઉપર ધસી આવતાં ધર્મરતા દમયંતી ઈંદ્રની પ્રાર્થના કરવા લાગી. ઈંદ્રે તરત જ પોતાનું વજ્ર મોકલી એને બાળીને ખાખ કરી નાંખ્યો. દુરાચારી પણ ઉપકાર કરનારના મૃત્યુથી દીલગીર થએલી સતી પંચ પરમેષ્ઠીનું નામોચ્ચારણુ કરી ત્યાંથી આગળ ચાલી. રસ્તે મળેલા વણુઝારાઓથી નિરાંત વળી એટલામાં કાંઇક કૌતુક થવાથી વણુઝાર વિખરાઇ ગઇ અને એકલી સતી આગળ ચાલી. આગળ જતાં એક મુની મહારાજ મળ્યા. એમણે એને શ્રી શાંતિનાથની મૂર્તિ ઉપજાવીને આપી અને એની પૂજા કરતાં એક ગૂઢામાં રહેવાનો ઝાઘ કર્યો. બિચારીએ ત્યાં પાંચસે દિવસ ગાળ્યા. એક દિવસ ચારણી યતિ આકાશ માર્ગે ઉતરી આવ્યા અને દમયંતીને કુંડીનપુર જવાની આરા કરી. દમયંતી પિયેર જવા નીકળી. રસ્તામાં પોતાની માસીની નગરી ચંપાપુરી આવી ત્યાં ચંદ્રમતી માસીએ એને ઝોળખ્યા વગર આશ્રય આપ્યો અને ત્યાં થાળે પડી.

અહીં ભીમરાજના પ્રેરેલા નળનો શોધ કરનારા ધણા પૈકી સુદેવ ચંપાપુરી આવી પહોંચ્યો અને નળના અદૃશ્ય થયાની હકીકત જણાવી. સુદેવે સતીને દીડી અને ઝોળખી. પરિણામે બંધાને છતી થઇ અને માસીએ સુખે પિયેર પહોંચતી કરી. આમ સતી પોતાનાં સ્વજનોને પ્રાપ્ત થઇ. નળની શોધ સારૂ એણે ચોતરફ માણસો મોકલ્યાં.

પોતાની પત્નીને તજવાને માટે પશ્ચાત્તાપ કરતો નળ દુઃખમાં

દિવસ નિર્જમતો હતો તેવામાં સુદેવ ળાં આવી ચઢ્યો. તેને મેઢિ દમ-
યંતીની હકીકત સાંભળીને એને દુઃસહ દુઃખ થયું. સુદેવને રૂપર્ણની
સભામાં લાઇ ગયો અને દમયંતીની હકીકત ત્યાં પુનઃ ગવરાવી પોતાને
ત્યાં લાઇ જઇને એનું આતિથ્ય કર્યું. પોતે નળનો ખાસ સંબંધી છે
એવી સુદેવના મનમાં કલ્પના ઉઠે એમ વર્ત્યો. જતી વખતે સુદેવને
મૂલ્યવાન ઘોડા આપ્યા. ભેગો ભેગો પોતાના ધારણ કરેલાં કુખજ
નામે દમયંતીને સંદેશો કહાવ્યો કે દ્વિકર કરશે નહિ સઘળું સાઈ થશે.
સુદેવ ફરી કુંડીનપુરી પહોંચ્યો.

સુદેવનો કહેલો સંદેસો તેમજ બધી હકીકત સાંભળીને દમયંતીને
નક્કી લાગ્યું કે રખેને નળનું સ્વરૂપ કશાને યોગે પલટાયું હોય અને
એ કુખજ જ નળ હોય. બીમરાજએ ઘણું સમજવી કે ખીજને
આશ્રયે રહેલો કુરૂપ કુખજ નળ હોય જ નહિ. પણ દમયંતીને ખાતર
જમા થઇ કે એ નળ જ છે. અને તેની તપાસ થવી જ જોઇએ. છેવટે
રાણીએ તોડ કાઢ્યો અને બીમરાજથી છાનોમાનો દૂત મોકલવાનું
નક્કી કર્યું. મસલત કરીને ઠેરવ્યું કે દૂતે ળાં જઇને એમ કહેવું કે
પિતાની આજ્ઞાથી અને ખાસ આગ્રહથી દમયંતી ફરી સ્વયંવર કરે છે.
કુખજને અશ્વમંત્ર ખખર છે કે નહિ એ તપાસવા દૂતે જે દિવસે પહોંચે
તેને ખીજે દિવસે જ સ્વયંવર છે એવું કહેવાનું ઠરાવ્યું. દૂત કુખજકને
ગયો અને પોતે રસ્તે તાવે હેરાન થયો માટે મોડો પહોંચ્યો એવું
બહાનું કાઢીને સ્વયંવરની વાત કરી.

પોતાની માદા ઉપર ખીજની નજર જણાતાં તિર્યકયોનિને પણ
ઝાળ ઉઠે છે, તો નળને દમયંતીને પુનર્લેગ્ન કરનાર છે સાંભળીને અસહ્ય
વેદના થાય એમાં શું પુછવું? એના માન્યામાં જ ન આવ્યું પણ
દૂતને રાજ પાસે લાઇ ગયો. રૂપર્ણ જવાને માટે ઉત્કંઠિત થયો પણ
સમય બહુ જ ટૂંકો છે અને શી રીતે જવાય એ વિમાસણમાં પડ્યો.
કુખજે ખાત્રી આપી કે હું એક દિવસમાં લાઇ જઇશ. રાજ ચાર સેવકો
અને કુખજ જવા તૈયાર થયા. કુખજે હયશાળામાંથી ઘોડા લાઇને રથ
તૈયાર કરાવ્યો અને કુંડીનપુરીને પંથે પડયા.

નદી નાળાં, ખાડા, ટેકરા, રેતી કશાને ન લેખવતાં રથ વાયુ વેગે જતો જોઈ શુપર્ણુ આનંદ પામ્યો. એવામાં શુપર્ણુનું ઉત્તરીય પડી જવાથી રથ રાખવાતું કહ્યું. કુખજ કહે રથ વચ્ચે પડ્યું ત્યાંથી પચીસ જોજન ચાલ્યો ગયો છે. રાજ આશ્ચર્ય પામ્યો અને પોતાને અશ્વમંત્ર શિખવવાની પ્રાર્થના કરી. પોતાને ગણિત વિદ્યા આવડે છે એની સાથે અશ્વમંત્રની અદલાબદલી કરવાનું કહી, કુખજને ગણિત વિદ્યા શિખવી. નજે એક વૃક્ષ ઉપરનાં પાંદડાં ગણી જોઈ પોતાને વિદ્યા આવડી એનો નિશ્ચય કર્યો અને શુપર્ણુને અશ્વમંત્ર શિખવ્યો—એ વિદ્યા એકઠી થયાથી કળિ એના શરીરમાં વાસ કરી શક્યો નહિ. ત્યાંથી નીકળીને જતાં કળિ અને કુખજ વચ્ચે વાતચીત થઈ અને કળિએ એને ન સંતાપવાતું વચન આપ્યું અને પોતે નિર્માણ કરેલે સ્થાનકે જઈ રહ્યો. આ બધું નળ અને કળિ શિવાય ખીજું કોઈ દેખતું ન હોતું. પછી શુપર્ણુ અને કુખજ રથે બેસી કુંડીનપુરી સવાર થતાં થતાં પહોંચ્યા. ત્યાં સ્વયંવરનો કરો સમારંભ ન જોતાં કુખજને આનંદ થયો અને શુપર્ણુ છોભો પડ્યો; એમના આવવાની વાત જાણીને બીમરાજએ પોતાના મહેલમાં આણ્યા. એકએક છડી સ્વારીએ ક્યાંથી પધાર્યા વગેરે કુશળ પૂછતાં કુખજે જ કહ્યું કે સ્નેહ હોય ત્યાં સમારંભ શા ? આપની સાથે આનંદમાં થોડા દિવસ વ્યતિત કરવા પધાર્યા છે.

દમયંતીને કુખજ આવ્યાની ખબર થતાં જ એને આનંદ થયો. એણે પોતાની માતાને કહ્યું, જૂવો કુખજને અશ્વમંત્ર ખબર છે. નળ શિવાય કોઈ એ જાણતું નથી. નક્કી એ નળ જ છે. એની પરીક્ષા કરી નક્કી કરવું જોઈએ. પોતાની સખી કેશિની સાથે પોતાનાં છોકરાંને કુખજ પાસે મોકલ્યાં. છોકરાંને જોઈ કુખજને ઘણો આનંદ થયો. એ કહે મારા સ્વામીનાં છોકરાં છે માટે મને ઘણું હેત આવે છે. એણે છોકરાંને રમાડ્યાં. કેશિની કહે સુદેવને મોંઢે તમારી કીર્તિ અમે સાંભળી છે. નળની પ્રતિ તમારા સ્નેહ અને નળની સાથના તમારા નિકટ સંબંધને લીધે ભૈમીને તમને જોવાની ઘણી ઇચ્છા છે. તમે 'સૂર્યપાક' બનાવો છો. નળ પણ કરતા. ભૈમીની ઇચ્છા છે કે જો તમે આખવાને આપો તો તે આખીને એને આનંદ થાય. કુખજે તૈયાર

કરી અને દમયંતીએ રસોઇ ચાખીને નક્કી કર્યું કે નળ શિવાય કોઇથી આવી રસોઇ થાય જ નહિ, માટે જરૂર એ નળ જ છે. પછી ભીમ-રાયની આજ્ઞા લઇ કુખજને અંતઃપુરમાં તેડાવ્યો. કુખજ અને દમયંતી વચ્ચે વાર્તાલાપ થયો. કુખજ કેમે કર્યો પોતે નળ છે એ માને નહિ. કેશિનીને આથી ગુસ્સો ચઢ્યો અને એણે કુખજને ઘણાં કઠણ વચન કહ્યાં અને છેવટે એ પણ કહ્યું કે પોતાની સખી હવે પ્રાણત્યાગ કરશે. કેશિનીના ઉપાલંબનો પ્રત્યુત્તર આપવા કુખજ જતો હતો તેવામાં આકાશવાણી સંભળાઇ. એ વાણીએ કહ્યું કે હે રાજા ! વાળીને ઉત્તર આપશો નહિ. દમયંતી સતીશિરોમણિ છે. તમે પ્રગટ થાઓ અને સુખમાં દિવસ નિર્ગમે. એ સાંભળીને કુખજ ટહાડો પડ્યો. એણે કહોટક નાગે આપેલાં વસ્ત્ર જે ખીલામાં મૂકી છાંડ્યાં હતાં તે કાઢીને પરિધાન કર્યાં. તેજ ક્ષણે નળ પોતાના અસલ રૂપમાં પહાટાઇ ગયો ! બધે હર્ષ હર્ષ વ્યાપી રહ્યો ! વિઘ્ન દૂર થઇ આનંદની હેલીઓ ચાલી !

નળ દમયંતીનો પુનઃ યોગ થવાથી સખી કેશિની જે વિદ્યાધરી હતી તે પોતાના લોકમાં જવા તત્પર થઇ. નાગે આપેલાં પોતાનાં વસ્ત્ર નળે કેશિનીને આપ્યાં. એ લઇને એ આકાશ માર્ગે વિદ્યાધરના લોકમાં ગઇ. પોતાના પતિને એ વસ્ત્ર પહેરાવતાં તેની વેદના મટી અને વિદ્યાધરોમાં પણ આનંદ ફેલી રહ્યો. એ લોકો નળને નિરખવાને ભૂલોકપર આવ્યાં.

નળે ચતુરંગણી સેના લઇને દિગ્વિજય કર્યો. ચારે દિશાએ એને જય અને યશ પ્રાપ્ત થયો. પોતાના ભાઈની તરફ દૂત મોકલતાં એની ખુદ્ધિ પણ નિર્ભંગી થઇ હોય એમ જણાયું. એણે નળનું રાજ્ય પાછું આપવાનું કહ્યું. પરંતુ નળને વિચાર પડ્યો કે મારાથી રાજ્ય પાછું કેમ લેવાય. વિદ્યાધરો કહે રાજ્ય તમારું છે પણ એ ભાઇ છે માટે અરધું રાજ્ય આપીને અરધું લો. પણ રૂપણું કહે મેં તમને ગણિત વિદ્યા શિખવી છે. એ અક્ષવિદ્યાને જોરે તમે દૂતમાં જરૂર ફાવશો, માટે જેમ એણે રાજ્ય જીત્યું છે તેમ તમે પણ રમો અને જીતીને લો. છેવટે કુખજને તેડાવી બંને ભાઇ રમત રમ્યા. નળની જીત થઈ અને એણે રાજ્ય પુનઃ સંપાદન કર્યું.

નળે પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં તેને પુનઃ રાજ્યાભિ-
ષેક થયો. કુબેર-પુષ્કરને એણે સુવરાજ પદે સ્થાપ્યો. નળ અને દમ-
યંતીએ સુખે રાજ કર્યું. તીર્થ યાત્રા કરી. સુધુસમાગમ કર્યા.

નળને સુખે રાજ કરતાં સતાં એક દિવસ કોઇ નાટકી આવ્યો
એણે પોતાની પાસેના ભૂંડની પાસે અહભૂત ખેલ કરાવ્યા. નળે ખેલ
જોયો. ખેલ પૂરો થવા આવ્યો એટલે ભૂંડને વાચા થઇ અને તેણે
નળને અહિકવસ્તુના મોહમાં પચી રહેવાને માટે નિબ્રહ્મ્યો. નળની આંખ
નાં પડળ ખૂલી ગયાં. એવામાં આકાશ વાણી થઇ કે હે નળ! આ
ભૂંડ તારો પિતા વીરસેન છે, અને તને શિખામણુ આપવા આવ્યો
છે. આથી નળનું મન દુનિયાં પરથી ઉઠી ગયું. એવા સંગ્રામમાં ત્યાં
એક મુનિ પધાર્યા. એમનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને નળે રાજ્યનો ત્યાગ
કરી પોતે વનમાં પધાર્યો. ત્યાં મહાખળ વિદ્યાધર, રૂપણુ રાજ, કુબેર,
શ્રુતશોળ મંત્રી, સેનાપતિ અને દયમયંતી સહ વર્તમાન એણે દીક્ષા લીધી.

નળે તપ આદ્યું. એના તપની પરીક્ષા કરવા ઈંદ્રે અપ્સરા
મોહલી. દુર્ભાએ નળ પોતાનું ધ્યાન ચૂમ્યો, પણ પછી ભાન આવતાં
વધારે સાવધાન અને દૃઢતાવાળો થયો. એણે પુનઃ તપનો આરંભ કર્યો.
ચારે આહાર તજી દીધા. બધી ધર્મક્રિયાઓ કરી આ દેહ તજી દીધો.

પોતાના પૂણ્ય પ્રભાવે નળ દેવલોકમાં ધનદ દેવનો અવતાર પામ્યો.
અને દમયંતી પણ ધનદ દેવની વલ્લભા થઇ. જૈનધર્મ, ક્રિયાએક
આચાર, વ્રત, સહભાવના, શીળ અને સત્યના પ્રભાવે આવાં આવાં
દુઃખો અને સંકટો જઈને સારો પરિણામ આવ્યો.

આ પ્રમાણે સંવત ૧૬૬૫ ના પોશના શુકલ પક્ષની અષ્ટમીએ
નયસુંદરે પોતાનો નળદમયંતી રાસ પૂણું કર્યો.

આગળ કહ્યું છે કે વાચક શ્રી નયસુંદરનો નળદમયંતી રાસ
એક ધર્મના અંગનું કાવ્ય છે. તેમાં પગલે પગલે જૈનધર્મની મહત્તા,
તેના આચાર અને ધર્મક્રિયાઓનું બળ, ઉપયોગિતા અને ફળનો
બોધ કરવામાં આવ્યો છે. જ્યાં જ્યાં યોગ્ય જગ્યા ત્યાં ત્યાં વાંચ-

નારના મનમાં 'ધર્મતુ' રહસ્ય ઠસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, તેમ કેટલેક અંશે ફલીભૂત પણ થયો છે. સારૂ થયું તે સત્કર્મના પરિણામે જ થયું એમ સમજાવવામાં બિલકુલ મજા રાખી નથી. દરેક ધર્મના અંગના અંધમાં એમ જ હોય.

મૂળ નળોપાખ્યાનના વસ્તુની સાથે આ કાવ્યના વસ્તુને સરખાવી જોતાં વાંચનારને ધણો જ તફાવત જણાશે. ગુજરાતીમાં આ વિષય ઉપર ધણાં કાવ્યો લખાયાં છે એ પૂર્વે કહ્યું જ છે. તેઓ પૈકી કવિ ભાલાણુ અને ભદ્ર પ્રેમાનંદનાં કાવ્યો ધણાં વંચાયલાં છે. એટલે એમના કથાભાગની સાથે આ કાવ્યના કથાભાગને મિઠવીને તે ક્યાં ક્યાં જુદો પડે છે એ વર્ણવવાની જરૂર જણાતી નથી. મેઘરાજતુ નળોપાખ્યાન આ જ અંધમાળામાં પૂર્વે બહાર પડી ગયેલું છે, એટલું જ નહિ પણ આ કાવ્યમાં ઠેકાણે ઠેકાણે તેઓમંથી ઉતારા આપી કેટલીક સરખામણી કરવાની સંશોધનકારે મહેનત લીધી છે. આમ હોવાથી પિષ્ટપેશણુ કરવાનો યોગ જ નથી. આવી વસ્તુસ્થિતિમાં અમે આ કાવ્યનો સંક્ષિપ્ત-માત્ર સારરૂપ-અહેવાલ આપ્યો છે, એ વાંચવાથી જણાયું જ હશે કે આ કાવ્યમાં અનેક પ્રસંગ નવા જ ઉમેરેલા છે.—

આવા ફેરફાર ધર્મના અંગના અંધમાં તેમની આવશ્યકતાને બાવે સાધારણ છે. ઐદ્ધજાતકકથાનક એનો જાણવા લાયક દાખલો છે. પોતાના પૂર્વ જન્માંતરોની હકીકત કહેતાં શ્રીબુદ્ધભગવાને રામાયણની કથાનો ઉપયોગ પણ કર્યો છે. રામાયણના વસ્તુને તેમાં તદ્દન ફેરવી નાંખ્યું છે. રામ અને સીતા ભાઈ ખ્હેન હોઈ પોતે શ્રીબુદ્ધભગવાન રામ રૂપે અને યશોધરા સીતા રૂપે જન્મ્યાં હતાં !

એક કાવ્ય તરીકે નળદમયતી રાસને તપાસતાં કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે કે જો કે એ ધણા ઉંચા પ્રકારનું કાવ્ય નથી, પરંતુ મનોરંજક અને રસભર્યું છે. ઠેરઠેર શબ્દ અમત્કૃતિયો માલમ પડે છે. લાંબા લાંબા અનુપ્રાસો અને રસભર્યાં વર્ણનો કવિનો ભાષા ઉપરનો કાણુ દર્શાવે છે અને વાંચનારને આનંદ ઉપજાવે છે. જો કે કેટલીક જગાએ

લંબાણને લીધે કેટલીક ક્ષતિ થાય છે પણ એ લંબાણ કવિના મનમાં સ્થાયી ઉદ્દેશ-ધર્મભોધ-ને લીધે હોષ ક્ષાંતવ્ય છે. વાચક શ્રી નયસુ-દરની ભાષા સમગ્ર રીતે જ્ઞેતાં સાદી અને પ્રાસાદિક છે; છતાં કવિયે કોષ કોષ જગાએ શબ્દો બનાવવાની છટ લીધી છે.

સત્તરમા સૈકાના બીજા તે કાળના અધોમાં મળી આવે છે તેવી જ બહુકે રહેજ વધારે જૂના જેવી-આ કાવ્યની ભાષા છે. જૂનાં રૂપો ઠીક જળવાઈ રહ્યાં છે. વિભક્તિના પ્રત્યયો જેવા કે:-અનાર્થહુ, રયણુકી, હુંતી, અવરહુશુ, તુમચે, તુમચી, અમચી, ભવચા, ચરણારી, સમુદહુતણા, ગરહુતણા એ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. અછે, છિ, ખૂજસિ, ઉપજિસે, લહિસ્યે, પાલેવા, પામેશો, હોસિ, હુંસ્યઈ, હુસિ, મરાયેસિ, ખેસીજે-વગેરે રૂપો વિચારણીય છે-આ વિષયમાં દીલગીર થવા જેવું છે કે કાવ્યમાં કેટલાંક જૂનાં પાઠાન્તર રદ ગણીને તે બદલ નવાં મૂક્યાં છે અને કેટલીક જગાએ તો જૂનાં રૂપ હતાં તે સુધારવાની છટ લીધી છે. કેટલાક પૃષ્ઠને અંતે આપેલી દીકાથી આ વાત સમજાય છે. ભવિષ્યમાં પ્રગટ થતા અધોમાં આવી છટ ન લેવાય એ ઈષ્ટ છે. એમ ન થયું હોત તો વખતે વધારે જૂનાં અગર વધારે સંખ્યામાં એવાં રૂપો મળી આવત.

આ પ્રમાણે જૈન ધર્માવલંબીઓમાં ધર્મશ્રદ્ધા વધારે એવું, જૈને-તર જનોને કાવ્યાનંદ આપે એવું, ગુજરાતી વાચકવૃંદને સત્તરમા સૈકાની અને એથીએ જૂની ગુજરાતીના સ્વરૂપનું ભાન કરાવે એવું અને ભાષા-રસિક પુરૂષોને મનન કરવા યોગ્ય વિષય પૂરો પાડવું આ મૌકિતિક પ્રસિદ્ધ કરીને સ્વર્ગવાસી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધારક મંડળે બધાનો ધન્યવાદ પ્રાપ્ત કર્યો છે.

અમદાવાદ.

૩૦-૯-૧૭.

} ડાહ્યાભાઈ ખીતાંબરદાસ દરાસરી.

નમો વર્દમાનવીરાય.
કવિવર નયસુંદર.

કર્તાના સમયની સ્થિતિ.

આપણે મધ્યકાલીન કે જૂની ગૂજરાતીનો યુગ વિક્રમ પંદરમા સતકથી તે સત્તરમા સૈકા સુધીનો લાઇએ તો નયસુંદરની કૃતિઓ (સં. ૧૬૩૬ થી ૧૬૬૯ની છે તે) આ યુગના કાવ્ય સાહિત્યમાં આવે છે. આ યુગમાં વિશેષ ભાગે ધાર્મિક સાહિત્ય જોવામાં આવે છે અને ખાસ કરીને 'જૈન' સાહિત્ય તો જૈન શબ્દથી ધ્વનિત ધાર્મિક તત્વથી ઓતપ્રોત હોય જ.

આ યુગના સમય દરમ્યાન ગૂજરાતની રાજ્યસ્થિતિ જોઇશું તો સ્પષ્ટ જણાશે કે વાઘલા વંશનો અંત આવતાં મુસલમાનોએ અનેક ચડાઇઓ યુદ્ધ અને આક્રમણ કરી સ્થાનિક રજપૂત રાજ્યને અસ્ત-વ્યસ્ત કર્યું, મંદિરો-જૈન, શૈવ કે વૈષ્ણવને જમીનહોસ્ત કર્યાં, તેના સુંદર પથ્થરો-કારીગીરીના નમૂનાઓ મસીદો બાંધવામાં વપરાયાં, રાજ્ય-વ્યવસ્થા બદલાઇ અને તેથી ગૂર્જરદેશના ભાગલા પડ્યા તે પાટનગરે બદલાયાં. મૂગલ શહેનશાહતમાં તો અનેક સૂબાઓ એક પછી એક ટુક વખતના ગાળા પછી આવવા લાગ્યા અને અંતવિરોધ સૂબા સૂબા વચ્ચે અને દિલ્હીના અમીરો તે સૂબા વચ્ચે રહેવાથી ગૂજરાતને અત્યંત સહેલું પડ્યું. આવી રીતે ગૂજરાતની સ્થિતિ છિન્ન બિન્ન થઇ ગઇ, જનમાલની સલામતીને માટે લોકોને પગલે પગલે ભય રહેવા લાગ્યો, વેપારમાં એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે માલ લઇ જવામાં કે મંગાવવામાં લૂંટારૂઓના ત્રાસથી અનેક પ્રતિબંધો આવ્યા. આ છતાં પણ જૈનસાધુઓ નિઃસંગ અને નિષ્પ્રતિયદ રહી યોગાસા સિવાય વર્ષના આઠ મહિનામાં ધ્યાનપુર્વક પાઠવિહાર કરી ચાતુર્માસમાં એક મામમાં સ્થિતિ રાખી સાહિત્યને અખંડિત પ્રવાહધારાએ પોષી ઉપ-જીવી પિલાવતા આવ્યા છે એ પ્રસિદ્ધ કે અપ્રસિદ્ધ સમગ્ર જૈનસા-હિત્યની આલોચના કરતાં સહેજે જણાઇ આવે છે.

આપણા જીવનચરિત્રના નાયકના સમય કાળમાં દિલ્હીની ગાદીએ મહાન સામ્રાટ અકબર બાદશાહ હતો. તેની કાર્યદક્ષતા, પ્રજાપ્રીતિ, મહા આશ્ચર્યથી પ્રેરિત પ્રકૃતિ અને સજ્જકુશળતાને લઈને સમગ્ર દેશમાં આરતે આરતે શાંતિ પ્રસરી હતી અને ગૂજરાતમાં પણ સ્થિરતા પ્રાપ્ત થઈ હતી. (ઇ. સ. ૧૫૭૩ થી ઇ. સ. ૧૭૦૦ સુધી) પરંતુ અશાંતિને પ્રથમ જડમૂળથી હટાવી પછી શાંતિ લાવવામાં જે પરિશ્રમ સેવવો પડે છે તે ઘણો મજબૂત અને વિપત્તિવાળો હોય છે. તેથી સમય ઘણો લાગે છે અને લોકો દરીદ્રામ બેસી શકતા નથી.

અમદાવાદના સુલ્તાનોએ ઘણાં રાજ્યો લઈ લીધાં હતાં અને ગૂજરાતનાં કુલ ૨૫ પરગણાં બનાવ્યાં હતાં. અકબર બાદશાહે નવીન પદ્ધતિ દાખલ કરી (સને ૧૫૮૩), કે જેથી તે ૨૫ માંના ૬ જે રાજ્યોની પાસેથી ખુચ્ચી લીધેલાં હતાં તેઓને પાછાં સોંપ્યાં એટલે કે જલોર અને જ્ઞેધપુરને રજપૂતાનામાં નાંખ્યાં, નાગોર અજમેરમાં અને મુલ્હેર તથા નંદુરબાર ખાનદેશમાં જ્ઞેડ્યાં, મુંબઈ, વસઈ અને દમણ પોર્ટુગીઝ પાસે રહેવા દીધાં અને દંડરાજપુરી (જંજીરા) નિઝામશાહી-દક્ષિણ ઐહમદનગરના રાજ્યને સોંપ્યાં. બાકીનાં ૧૬ માં ૭ નામે શિરોહી, ડુંગરપુર, અને વાંસવાડા કે જે હાલ રજપૂતાનામાં છે, કચ્છ, મુંબઈ (રેવાકાંઠાનું) અને રામનગર (હાલનું ધર્મપુર સુરત પરગણામાંનું) તે તેઓના હિંદુ રાજ્યોના હાથમાં ખંડણી આપવાની સરતે રહેવા દીધાં. બાકીના ૧૦માં દીલ્હીથી મોકલેલ અમલદારો રાજ વહીવટ કરતા. આમાંના (સુરત-ખાટણ, અમદાવાદ, ગોધ્રા, ચાંપાનેર, વડોદરા, ભરૂચ અને રાજપીપલા-નાંદોદ-આ ગુજરાતના ખરા ભાગમાં આવેલ હતા, અને સોરઠ અને નવાનગર તે હાલના કાઠિયાવાડ દ્વિપકલ્પમાં હતા.)

અકબરને ગૂજરાત જીતી શાંતિ પ્રસાર કરવામાં ઘણી મહેનત પડી હતી. ગૂજરાતની રાજધાની આ સમયે અમદાવાદ હતી. ઇ. સ. ૧૫૭૧ (સં. ૧૬૨૭) માં તે શહેરના કોટમાં બાર ભાગ હતા; અને કોટ બહાર ખીબ્બ ભાગ હતા; રેશમ તથા કસબકિનારી ને લાખ એના મોટા ધંધા ચાલતા અને સરકારી ઉપજ ૧૫૫૫ લાખની હતી. અમીરોની એક ટોળીનાં તેડાવ્યાથી અકબર બાદશાહ સન ૧૫૭૨ના

નવેમ્બરની ૧૮ મીએ અમદાવાદ આવ્યા ને અમીરો તાએ થવાથી તેણે
 મૂળરાતને પોતાના મોટા રાજ્યનો સુબો કીધો ને ત્યાં સુબેદાર નીમ્બો-
 ને કે સહેલથી શહેર તાએ થયું તો પણ દશ વર્ષના ગાળા પછી ત્યાં
 પૂરો બંદોબસ્ત થયો હતો. (ધ. સ. ૧૫૮૩-સં. ૧૬૩૦ કે જે વર્ષમાં
 આપણાં કવિએ અમદાવાદ રહીને શત્રુજય રાસ રચ્યો છે.) અકબર
 થોડાક મહિના નહોતો તેવામાં (૧૫૭૩ ધ. સ.) બંદખોર મિરજાઓ
 કેટલાક અમીરો સાથે અમદાવાદ સામા આવ્યા; જે વર્ષ પછી મુઝફ્ફર
 હુસેન મિરજાએ ખીજા ઘેરાએ શહેર લીધું હતું ને ૧૫૮૩માં મુઝફ્ફર
 ફર (અમદાવાદના છેલ્લા બાદશાહે) અમદાવાદનો કબજો કરી સોતું
 ઝવેર ને કપડાંનો નાશ કીધો, પણ અકબરના એક ચઢતા અમીર
 મિરજાખાને એણે બાદશાહી ફોજની સરદારી કરી સરખેજ આગળ
 લડાઈ આપી મુઝફ્ફરને હરાવી ભગાડ્યો (૧૫૮૪-૨૨મી જાન્યુઆરી).
 એ મિરજાખાન તે ખાનખાનાન કહેવાયો ને એણે લડાઈને ડેકાણે
 બાગ બનાવી તેનું ફતેહબાગ એ નામ રાખ્યું. એ ફતેહ પછી કોઈ
 કોઈ વાર ફિસાહ હુલક યયલાં તે સિવાય અમદાવાદને સો ઉપર વર-
 સમાં બહારનો ઉપદ્રવ નહોતો ને તે મુગલાઈ રાજ્યનું તવંગર શહેરો-
 માંનું એક ગણાતું. “ પૃ. ૪૧૩-૧૪ મૂળરાત સર્વ સંગ્રહ.

તત્કાલીન સાહિત્ય ક્ષેત્ર.

આવી અશાંતિ અને શાંતિના મધ્યકાળમાં જૈન ગૂર્જર સાહિત્ય
 અસ્ખલિત બહેણમાં વહ્યું છે. શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ ઠસુની સોળમી સદીને
 પોતાના Milestones of Gujarati Literature માં પ્રાયઃ નિર્વંશ
 (barren) જણાવે છે કારણ કે તે સમયમાં જૈનેતર કવિઓ ત્રણજ નામે
 વસ્તો, વચ્છરાજ, અને તુલસી થયા એવું તેઓ જણાવે છે. કવિ જે
 સદીમાં કનિષ્ઠ અને અલ્પ સંખ્યામાં થાય તે પ્રાયઃ નિઃશંતાનની ઉપમાને
 પ્રાપ્તિ એ સ્વાભાવિક છે કારણ કે ફૂલ પરથી ખીજનું મૂલ્ય થાય છે. આના
 કારણમાં તેઓ જણાવે છે કે:—“ગૂજરાતના સુખાઓ ધીમે ધીમે દીલ્હી-
 ના પઠાણની ક્રેંદ્રભૂત સક્તનત કે જે સ્વતઃ શિથિલ થતી જતી હતી
 તેનાથી સ્વતંત્ર થતા હતા. આ રાજકર્તાઓમાંનો સૌથી વધારે સત્તા-
 વાળો સુલતાન મહમદ બેગડો હતો. તેણે પણ સત્તા ગુમાવી અને

તેથી સંબંધીય અરાજકતા આવી. અઠબરે ગૂઝરાત સને ૧૫૭૩ માં જીલ્લા પરંતુ તે વખતે પણ આંતરીક અધડાઓની સ્થિતિનો અંત લાવી ન શકાયો. સમય એટલો બધો પ્રતિકૂળ હતો કે કવિતાનો કોમળ રોપો ઉગી કે પોષાઈ ન શક્યો અને આપણને માત્ર ત્રણજી કવિઓ પ્રાપ્ત થયા કે જેણે આ સદીને 'તદ્દન નિર્વંશ' એ દોષવાળા અભિધાનથી મુક્ત કરી. તેઓ વસ્તો, વચ્છરાજ અને તુલસી હતા."

વિશેષ શોધ થયા પછી જાણાયું છે કે વૈશ્ય કવિ નાકર તે ઇ. સ. ૧૭મા સૈકાનો નહિ પણ સોળમા સૈકાનો (સંવત ૧૫૫૦-૧૬૩૨) હતો અને વિષ્ણુદાસ પણ ૧૬ માનો હતો. (સંવત ૧૬૩૦ તે ૧૬૭૩) (જુઓ બૃહદાગ્ન્યદોહન ભાગ ૮ માની પ્રસ્તાવના.) નાકરને એક minor હલકી પંક્તિનો કવિ રા. કૃષ્ણલાલે ગણ્યો છે, પણ રા. જાની કહે છે કે 'કવિ નાકર સર્વથા પ્રેમાનંદની અર્થાત્ પ્રથમ પંક્તિના ગૂઝર કવિની ખરોખરી કરી શકે એવો નથી, તો પણ તે બીજી પંક્તિના કવિઓમાં નિઃસંશય ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાને ગોચ્ય ગણાય ખરો.' મતલબકે ઇ. સ. સોળમી સદીમાં માત્ર અલ્પશક્તિવાળા કવિઓ પાડ્યા છે એમ નથી.

જૈન સાહિત્યમાં ઉક્ત ઇ. સ. ૧૬મી સદીમાં પણ અનેક કવિઓ થયા છે:-નામે નેમિકુંજર, પુણ્યપ્રભાવ, ધર્મસમુદ્ર, હર્ષકલશ, ઉદયભાનુ, સારંગ, હર્ષસાગર, સુમતિમુનિ, પાર્શ્વચંદ્ર, દર્શનકવિ, દેવશીલ, દેવિદાસ-દિજ, ધશ્વરસુરિ, ગુણુમેર, પુણ્યરત્ન, ભીમ-ભાવસાર, મંગલભાણુક, પુણ્યસાર, પ્રીતિવિજય, ભાવરત્ન, કુશળલાભ, હીરકલશ, સિદ્ધિસુરિ, સોમવિમલસુરિ, હેમરાજ, વિદ્યાકમલ, સહેજસુંદર, નર્મુદાચાર્ય, વિનયસમુદ્ર, વિનયસાગર, વિજયશેખર, જયવંતસુરિ, સમયસુંદર, વિમલચારિત્રસુરિ, વિજયગણિ, વિજયદેવ, લાવણ્યસમય, લાવણ્યરત્ન, લાવણ્યકીર્તિ, લાભમંડન, રત્નસિંહસુરિ, સાધુકીર્તિ, વચ્છરાજ, વગેરે આ લેખકને ચોવડે આવ્યા છે. તેમાં તે સદીના આધારભૂત અને શક્તિવાળા કવિઓ લાવણ્યસમય (જેની કૃતિઓ સં. ૧૫૪૩ થી સં. ૧૫૮૭ સુધીની મળી આવે છે), સહેજસુંદર (કૃતિઓ સં. ૧૫૭૨થી ૧૫૮૫), કુશળલાભ (કૃતિઓ

સં. ૧૬૧૭ થી ૧૬૨૪), સોમવિમલસુરિ (સં. ૧૬૧૫ થી ૧૬૩૩), અને આપણા કવિ નયસુંદર છે. નયસુંદરના સમકાલીન તથા પશ્ચાદ્ આમી શ્રાવકકવિ ઋષભદાસ કે જેની કૃતિઓ સં. ૧૬૬૨ થી તે ૧૬૮૭ સુધીની મળી આવે છે તે ઇ. સ. સત્તરમી સદીનો પ્રમુખ આધારભૂત કવિ છે કે જેના વિષે આ લેખકે સવિસ્તર લખેલો નિબંધ જૈન કોન્ફરન્સ હૈરદ્વડના ઐતિહાસિક ખાસ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે, અને જે લેખ સુરતની પાંચમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં મોકલાયો હતો.

ઉપરોક્ત કવિઓ પૈકી નયસુંદરના સમકાલીન જૈન કવિઓ ભાવરત્ન (કૃતિ-કનક શ્રેષ્ઠીરાસ સં. ૧૬૩૦), ભીમ ભાવસાર (શ્રેણિકરાસ સં. ૧૬૨૧), પુણ્ય-રત્ન (સનત્કુમાર ૧૬૩૭ અને પીંગ્લો નેમિરાસ), કુરાલલાભ (માધવાનલ ૧૬૧૬, ઢોલામાર ૧૬૧૭, તેજસાર ૧૬૨૪), સોમવિમલસુરિ (શ્રેણિકરાસ ૧૬૩૦, ધમ્મિલરાસ ૧૬૧૫, ક્ષુલ્લકકુમાર ૧૬૩૩), સુમતિકીર્તિ (ધર્મપરીક્ષા રાસ ૧૬૩૫), રત્નસાર (સાગર શ્રેષ્ઠિકથા ૧૬૪૫), વિજયશેખર (યશોભદ્ર ૧૬૪૩), વચ્છરાજ (પંચતંત્ર ૧૬૪૮), વિદ્યાકમલ (ભગવતી ગીતા), વિજયદેવ (નેમિનાથ ૧૬૫૭), નર્મદાચાર્ય (કોકશાસ્ત્ર ચોપદ ૧૬૫૬) અને સમયસુંદર (૧૬૫૮-૧૬૯૬ સુધીમાં અનેક કૃતિઓ કરનાર) આદિ છે. આ સર્વ ટુંકમાં જણાવેલું છે. જૈન ગૂર્જર કવિઓનો સવિસ્તાર ઇતિહાસ લખવાની ઉરકંઠા અને તૈયારી છે તેમાં બધી હકીકતો મૂકવામાં આવશે. હમણાંનો આટલાથી પશુ કેટલોક ખ્યાલ સારા પ્રમાણમાં આવી શકે તેમ છે.

શાંતિ સામ્રાજ્યમાં કાવ્યપ્રવાહ સતત અને વેગથી વહે અને અશાંતિમાં સ્થંભે એવો કંઈ સાર્વત્રિક નિયમ નથી. અશાંતિમાં જે અંતઃક્ષોભ, ગુસ્સો, શરીરની નાડીઓના અને ખાસ કરી હૃદયના તીવ્ર ધબકારા મનુષ્યને વ્યાપી રહે છે તે તેટલા અંશે શાંતિના સમયમાં નહિ વ્યાપે. ભાસનાં નાટકો જોઈશું તો રાજ્યમાં અનેક ઉપદ્રવો થયા, ઉપશમ્યા, જગ્યા તેવા સમયમાં તે ઉદ્ભવ્યાં છે એમ દરેકની નાનિદ તપાસતાં જણાશે. જર્મન તત્ત્વજ્ઞ નિત્સે યુદ્ધના મામલામાં કવિતાનો જોસબંધ કુવારો ઉડે છે એવું માનનાર છે, તો કાવ્યનો પ્રેરક શાંતિનો સમય છે, અથવા અશાંતિ કાલ છે—એવા બંને વિકલ્પો વિચારવા યોગ્ય છે.

કાવની કૃતિઓ.

નેન ગૂર્જર સાહિત્યમાં આ કવિ એક રત્ન સમાન છે એવું તેની કૃતિઓ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. અત્યાર સુધી તેની કૃતિઓ ઉપલબ્ધ છે તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

- + ૧. રૂપચંદ કુંવર રાસ. રચ્યા સં. ૧૬૩૭ માર્ગશીર્ષ શુદ્ધિ ૫ રવિવાર. વીજપુરમાં.
- + ૨. શત્રુઞ્ચ (સિદ્ધાચલ) ઉદ્ધાર રાસ સં. ૧૬૩૨? ૮ આશો શુદ્ધિ ૧૩ મંગલવાર અમદાવાદમાં.
- + ૩. સુરસુંદરી રાસ સં. ૧૬૪૬ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૩.
- + ૪. નલદમયંતી રાસ સં. ૧૬૬૫ પોશ શુદ્ધિ ૮ મંગલવાર.
- ૫. શીલરક્ષા પ્રકાશ રાસ સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રપદમાં.^૧
- ૬. પ્રભાવતી.

આ છ કૃતિમાંની નંબર ૧, ૨ અને ૪ આજ મૈક્રીકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. નં. ૩ આનંદ કાવ્યમહોદધિના ત્રીજા મૈક્રીકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. તે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તેથી તેની સામે નઆવું ચિન્હ મૂકવામાં આવ્યું છે. નં. ૫ તે પ્રવર્તક મુનિશ્રી કાન્તિવિજયજીના ભંડારમાં મારા જોવામાં આવેલ છે અને તેની પ્રત મારા દ્વારા મૂળરાતી સાહિત્ય પરિષદ—સુરતમાં તેના પ્રદર્શનમાં મોકલવામાં આવી હતી. વિશેષમાં તેની પ્રત ખંભાતના અને પાટણ નં. ૪ ના ભંડારમાં છે એમ તેમની ટીપ પરથી જણાય છે. પ્રભાવતી (રાસ) નામની નં. ૬ની કૃતિ ક્યાં ઉપલબ્ધ થઈ શકે તેમ છે તે હજી સુધી જણાયું નથી તેમ તેનો રચ્યા સંવત્ પણ પ્રાપ્ત થઈ શક્યો નથી. આ પ્રકટ કરવાનું આ અંથના

૧. શીલરક્ષા (શીલ શિક્ષા) રાસની પ્રશસ્તિ આ પ્રમાણે છે:—
 વડ તપાગજ ધનરત્ન સુરીસ કિ, પંડિત શ્રી જ્ઞાનુમેશ ગણિ સીસ કિ,
 તસ વિનયી નયસુંદરો દોષ કરજોડી કહઈ ઉવજાઈ કિ,
 સીલવંતહ તણા નિત નસું પાયકિ. ૧૫ સીલ.
 દેવસુંદર સૂરિ પાટિ પ્રધાન કિ, સૂરિવરિ વિજયસુંદર વિજયમાન કિ,
 તાસ આદેસ લહી કરી...
 હૃદય ચિર રાખી રચ્યું એ રાસ કિ, સોલ ઉગણો તિરઈ ભાદ્રપદ
 માસ કિ. ૧૬ સીલ.

પ્રસિદ્ધકર્તાએ જાહેર ધણા સમયથી કર્યું છે. મને પ્રભાવતીપર કર્તાની એક નાની સહાય મળી આવી છે. તેમાં છેવટે એવું જણાવ્યું છે કે “બોધિબીજ વિમલ તિમ અનુદન પ્રભાવતિ જિનભક્તિ કરેવિ, નયસુંદર સંતત ગુણ ગાવતિ, પાવતિ પુણ્યનિચય તિણ્ણિ ખેવિ-૬.”

આ ઉપરાંત સંસ્કૃતમાં સારસ્વત વ્યાકરણુપર વૃત્તિ રચનાર નય-સુંદર નામક કર્તા છે તે કહાય આ હોય.

કવિનો પરિચય-ગુરૂ પરંપરા.

કર્તાનો પરિચય ઉપરોક્ત કૃતિઓની પ્રશસ્તિઓ એક બીજા સાથે મિલાવી તેની મીમાંસા કરતાં જે થઈ શકે તેમ છે તે બીજી હકીકત સહિત અત્ર નિવેદન કરવામાં આવે છે. કર્તા પોતે ચંદ્રગચ્છના તપાગચ્છના વૃદ્ધ તપાગચ્છની પરંપરામાં ઉતરી આવેલા છે. વૃદ્ધ તપાગચ્છના સ્થાપક જગચ્ચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય વિજયચંદ્રસૂરિ છે અને વૃદ્ધ તપાગચ્છ એ મૂલ તપગચ્છની શાખા છે કે જે તપગચ્છના સ્થાપક તે જગચ્ચંદ્રસૂરિ છે. જગચ્ચંદ્રસૂરિ એ ચૈત્ર(વાલ) ગચ્છીય દેવભદ્ર સૂરિના શિષ્ય; અને ચૈત્ર-(વાલ) ગચ્છના સ્થાપક ધનેશ્વરસૂરિ.

આ ધનેશ્વરસૂરિ ચંદ્રગચ્છમાં એક મહાન આચાર્ય થઈ ગયા છે. તેમણે ચિત્રપુર (હાલના ચિતોડ)માં સાતશો દિગંબર જેનોને પ્રતિ-બોધ્યા અને ચિત્રપુરમાં મહાવીર સ્વામીની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમણે સ્થાપેલા ગચ્છર્નુ નામ તે ચિત્રપુર ગામમાં થયેલો તે પરથી ચૈત્ર(ચૈત્રવાલ) ગચ્છ પડ્યું. તેમના શિષ્ય ભુવનચંદ્ર (ભુવનેન્દ્ર) સૂરિ અને [તેના શિષ્ય] દેવભદ્રસૂરિ થયા. તેમના ત્રણ શિષ્યો:-તેમાં પ્રથમ જગચ્ચંદ્રસૂરિ થયા

૨ ચંદ્રગચ્છ—સ્થાપક ચંદ્ર નામના આચાર્ય કે જે વીરાત ૬૨૦ ની આસપાસ થયા.

૩ જગચ્ચંદ્ર સૂરિ—તે તપગચ્છની પટ્ટાવલિમાંના વીરપ્રભુથી ૪૩ મા સોમપ્રભસૂરિની પાટે ૪૪ મા થયા. પટ્ટાવલિમાં જણાવ્યું છે કે:—‘મુનિ સમુદાયને ક્રિયાશિથિલ જાણી ગુરૂની આરાધી વૈરાગ્ય રસમાં સમુદ્રરૂપ ચૈત્રગચ્છીય થી દેવભદ્રોપાધ્યાયની સહાય લઈને ક્રિયામાં ઉત્રતા વાપરવાથી ‘હીરલા’ જગચ્ચંદ્રસૂરિ એ પ્રસિદ્ધ નામ પડ્યું.

કે જેમણે સં. ૧૨૮૫ માં વિદ્યાપુરી (વીજપુર)માં શુદ્ધ ક્રિયાથી તપ આદ્યો (યાવજીવ આચાર્ય-આચંબિલ વ્રત વિદ્યાપુરમાં લીધું) તેનાથી તપ (પા) ગચ્છની સ્થાપના થઈ.

એમ કહેવામાં આવે છે કે જગચંદ્રસૂરિ દેવભદ્રના મુખ્ય ત્રણ શિષ્યમાંના એક હતા.

કેટલાકના કથા પ્રમાણે આઘાટપુરમાં બત્રીશ દિગમ્બરાચાર્યો સાથે વિવાદ કરતાં હીરાની પેઠે અભેદ જણાયાથી રાજાએ 'હીરલા' જગચંદ્રસૂરિ એ નામ લણ્યું. તથા યાવજીવ આચાર્ય તપનો અભિગ્રહ ગ્રહવાથી બાર વર્ષે 'તપા' નામનું ગિરદ મેળવ્યું. આ રીતે ૧ નિર્ગથ ૨ કૌટિક, ૩ ચંદ્ર, ૪ વનવાસી, ૫ બૃહદ્ગચ્છ અને ૬ કું તપાગચ્છ એ નામની અનુક્રમે પ્રવૃત્તિ થઈ. ને તપગચ્છના સ્થાપક જગચંદ્રસૂરિ થયા પણ કર્તાએ પોતાના રૂપચંદ્ર રાસની પ્રશસ્તિમાં તેમનું નામ આપ્યું નથી, પણ તપગચ્છના સ્થાપક તરીકે દેવભદ્ર ઉપાધ્યાય જણાવ્યા છે. આના પ્રમાણમાં બ્રહ્મર્ષિકૃત સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા જણાવે છે કે:

વીર થકી અવધારો મને, વરસ ચતરસેં પંચાવને;

ચિત્રાવાલ થકી નીકળ્યા, તપાગચ્છ નામે સાંભળ્યા. ૧૧૭

યતઃ-વારસ પંચાસીય, છાંડિય નિવ નિય ગુરુણ મદ્મજ્ઞાયં,
વિજ્ઞાપુરનચરંમિય તવા મયં દેવમદ્વાઝ ॥ ૧

વિ. સં. ૧૨૮૫ માં પોતપોતાના ગુરૂની મર્યાદા છોડી, એટલે ચૈત્રવાલ ગચ્છના જે આચાર્યો તેની મર્યાદા તોડી-ચૈત્રવાલ ગચ્છ થકી અલગ થઈ વિજપુર નગરમાં દેવભદ્ર થકી તપામત પ્રકટ થયો.

વળી ચૈત્રગચ્છીય શ્રી દેવભદ્રના શિષ્ય જગચંદ્રસૂરિ હતા એમ પણ ઉલ્લેખ મળી આવે છે છતાં તે સોમપ્રભની પાટે ૪૪ મા તરીકે કેમ આવ્યા તે સંબંધી નિર્ણય કરવામાં એક પદાવલિ (હેરદ્દ માસિકના ઐતિહાસિક અંકમાં પ્રગટ થયેલ) જણાવે છે કે ભીલડી નગરીમાં સોમપ્રભને દેવભદ્ર, જગચંદ્રસૂરી અને દેવેન્દ્રે વાંધા, ત્યારે સોમપ્રભે ધણા ગચ્છના આચાર્યોની સાક્ષીએ સં. ૧૨૮૩ માં જગચંદ્રસૂરિને સ્વગચ્છમાં લઈ પોતાની પાટપર સ્થાપન કર્યાં.

બીજા દેવેન્દ્રસૂરિ અને ત્રીજા વિજયચંદ્રસૂરિ. વિજયચંદ્ર

પરંતુ આ સાથે જણાવવાનું કે કર્તાએ નલદમયંતીની પ્રશસ્તિમાં જગચંદ્રસૂરિનો ઇશારો અવશ્ય કર્યો છે અને તેને દેવભદ્રના ત્રણ શિષ્યોમાંના પ્રથમ સૂરિ જણાવ્યા છે. પણ સાથે ક્રિયાના ઉદ્ધારક તો દેવભદ્રને જણાવ્યા છે.

૪ દેવેન્દ્રસૂરિ—નવીન કર્મગ્રંથ, ત્રણ ભાષ્ય, ધર્મે રત્ન પ્રકરણ સૃષ્ટિના કર્તા. તેમણે ૧૩૦૨માં ઉજ્જયિનીના મોટા શૈક જિનચંદ્રના એ પુત્રો નામે વિરધવલ અને બીમસિંહને જૈન દીક્ષા આપી. અને પહેલાંને સં. ૧૩૨૩ (કોઇ ૧૩૦૪ જણાવે છે) આચાર્ય પદવી આપી તેમનું નામ વિદ્યાનન્દસૂરિ (કે જેમણે નવું વ્યાકરણ બનાવ્યું છે) આપ્યું તે બીજાનું ધર્મકીર્તિ નામ આપી ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. દેવેન્દ્રસૂરિ માલવ દેશમાં સં. ૧૩૨૭ માં સ્વર્ગવાસ પામ્યા. (જુઓ તપગન્ધ પદાવલિ). દેવેન્દ્રસૂરિ (દેવસૂરિ) ના મદનેદુસૂરિ અને તેનાં મુનિદેવસૂરિએ સં. ૧૩૨૨ માં શાંતિનાથ ચરિત રચ્યું હતું કે જેના પરથી મુનિભદ્રસૂરિએ બીજું શાંતિનાથ ચરિત સં. ૧૪૧૦ માં રચ્યું.

૫ વિજયચંદ્રસૂરિ—મૂળ પ્રસિદ્ધ મૂજરાત-મંત્રિવર્ય વસ્તુપાલને ત્યાં હિસાબ લખનાર મહેતા હતા. ખંભાતમાં વસ્તુપાલને સ્ત્રી અને પહેલે એવો આગ્રહ કર્યો કે દેવભદ્ર ઉપાધ્યાય પાસે તેને દીક્ષા લેવરાવી મહેતાને ઋણમુક્ત કરવો. આથી વસ્તુપાલે વિનતિ કરવાથી દેવભદ્રે દીક્ષા આપી. પછી આચાર્યપદ આપવાની વિનતિ અને પહેલે દેવભદ્રને કરી. ગુરૂને તે પદ માટે તેમની યોગ્યતા સંબંધે સંદેહ હતો. આખરે આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું અને દેવેન્દ્રસૂરિએ પ્રથમ આચાર્યપદ લીધું હોવાથી તેનો બક્તિભાવ વિજયચંદ્ર કરવા લાગ્યા. વિજયચંદ્ર ખંભાતમાંજ વર્ષોવર્ષ મોટા ઉપાશ્રયમાં રહેવા લાગ્યા. જૈન સાધુને એકજ ગામમાં વર્ષોવર્ષ રહેવું એ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે, એ પર દેવેન્દ્રસૂરિએ વખતો વખત ધ્યાન ખેંચ્યું છતાં તે પર લક્ષ ન દેતાયું. દેવેન્દ્રસૂરિ ખંભાત આવ્યા. પણ મહોટો ઉપાશ્રય વિજયચંદ્રે રોકેલ હોવાથી તેમ વિજયચંદ્ર તેને મૂઠી નાના ઉપાશ્રયે જામ્ય તેમ ન હોવાથી

સૂરિથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ નામની શાખા થઇ, અને તેથી દેવેન્દ્રસૂરિનો મચ્છ લઘુ તપાગચ્છ કહેવાયો. વૃદ્ધ તપાગચ્છ એ વૃદ્ધ શાલિક-વૃદ્ધ પોશાલિક મચ્છનું અને લઘુ તપાગચ્છ એ લઘુ શાલિક-લઘુ પોશાલિક એનું ડુંકું નામ છે. આમ મુખ્ય તપાગચ્છના બે ભાગ પડ્યા.

વિનયચંદ્રસૂરિના શિષ્યો નામે વજ્રસેન, પદ્મચંદ્ર અને ક્ષેમ-કીર્તિ થયા. ક્ષેમ કીર્તિસૂરિએ ૪૨૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણની બૃહત્કલ્પસૂત્ર પર વૃત્તિ-ટીકા રચી છે. તેમના શિષ્ય હેમકલશસૂરિ, અને તેમના ૭૨નાકરસૂરિ થયા કે જેણે રતનાકર ગચ્છ રચાધ્યો.

દેવેન્દ્રસૂરિ નાના (લઘુ) ઉપાશ્રયે-પોષધશાલામાં ઉતર્યા. વિનયચંદ્ર દેવેન્દ્રને વંદન કરવા પણ ન ગયા, તેમ કેટલીક વિધવિધ પ્રરૂપણા જેવી કે વૈદક ક્રિયા, મંત્રતંત્રાદિ કરવાની કરી. આથી વિનયચંદ્રના અનુયાયી વિનયચંદ્ર વૃદ્ધ (મોટા) પોશાળ-શાલા-ઉપાશ્રયમાં રહેતા હોવાથી વૃદ્ધ શાલિક કહેવાયા અને તેના ગચ્છનું નામ તે પડ્યું. દેવેન્દ્ર લઘુ પોશાલમાં તે વખતે રહેતા હોવાથી તેમનો ગચ્છ લઘુ કહેવાયો. લઘુ કહેવાયો છતાં તે ગચ્છની પરંપરામાં અનેક વિદ્વાન, સમર્થ, મહાન સાધુઓ થયા. જેવા કે મુનિસુંદર, સોમસુંદર, હીરવિ-બ્ય વગેરે વગેરે. અને તેનો પ્રવાહ પણ અવિરત અત્યાર સુધી વહે છે. વૃદ્ધતપ ગચ્છનો પ્રવાહ અત્યાર સુધી હોય એમ જાણમાં નથી. વિશેષ માટે જુઓ ઋષભદાસકૃત હીરવિનયસૂરિ રાસ. મૌકિતિક પમું. પૃ. ૨૫૮-૨૬૩.

૬. આ વૃત્તિનો રચના-સંવત ૧૩૩૨ છે. તેની પ્રત લાંબી બંધારમાં છે. તેના ૪૨૦૦૦ શ્લોકમાં આદિના ૪૬૦૦ શ્લોક મલય-ગિરિકૃત છે અને બાકીના ક્ષેમકીર્તિના છે.

૭. રતનાકરસૂરિ એ પ્રસિદ્ધ આત્મનિર્દારપ હૃદયદ્રાવક રતનાકર પંચવિંશતિ-પચીશીના કર્તા. તેના સંબંધમાં કર્તા નયસુંદરે પોતે શત્રુંગ્ય ઉદ્ધાર રાસમાં જણાવ્યું છે કે:—

સંવત તેર એકોત્તરે શ્રી ઓસવંશ સુંગારે,

સાહા સમરો દ્રવ્ય વ્યય કરિ, પંચ દશમે ઉદ્ધારે.

૯૧

તેમની પાટે અનુક્રમે જ્યતિલકસૂરિ થયા કે જેને ધરણેન્દ્રે પ્રત્યક્ષ દર્શન આપ્યાં હતાં. તેમની પાટે થયેલા રત્નસિંહસૂરિને અહમદશાહ પાતશાહે વંદન કરી માન આપ્યું.

પછી તેમની પાટે અનુક્રમે રત્નપ્રભ, મુનિશેખર, ધર્મદેવ, જ્ઞાનચંદ્ર, અભયસિંહસૂરિ (તપસ્વી) થયા—(તેના જ્યતિલકસૂરિ ?)—ત્યાર પછી અનુક્રમે ઉદયવલ્લભ, જ્ઞાનસાગર, લલિતસાગરસૂરિ—(શ્રીપાલ કથાના કર્તા સંવત ૧૫૫૭ પોશ શુદ્ધ ૮ સોમ) અને તેના ધનરત્નસૂરિ થયા (જુઓ વૃદ્ધ પોશાલિક પટ્ટાવલિ). તેમના અમરરત્નસૂરિ અને તેજરત્ન-

પ્રતિમા ભરાવી ભાવસુ નવા શ્રી આદિ જીજુંદરે,

ખીજી શીખરે થાપીયા પ્રાસાદ દીકર્ષ આજુંદરે. ૯૨

શ્રીરત્નાકર સૂરીસરૂ વડગચ્છ શુંગારરે,

સાંખી ઋષભ થાપીયા સ્મરે સાહ ઉધારરે. ૯૩

આ રીતે સમરાશાહે શત્રુંજયનો પંદરમો ઉદ્ધાર સં. ૧૩૭૧ માં કર્યો તે વખતે રત્નાકરસૂરિએ ઋષભદેવની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ સં. ૧૩૭૧માં ઉદ્ધાર થયો તે નક્કી વાત છે કારણ કે વિવિધ તીર્થ કલ્પમાં જણાવ્યું છે કે:—

વૈક્રમે વત્સરે ચન્દ્રહયાગર્નાન્દુમિતે સતિ

શ્રી મૂલનાયકોદ્ધારં સાધુઃ શ્રી સમરો વ્યઘાત્ ॥

૮ જ્યતિલકસૂરિ—તેને કર્તા રત્નાકરસૂરિના અનુક્રમે શિષ્ય કહે છે, અને તેના શિષ્ય રત્નસિંહ જણાવે છે, પણ વૃદ્ધપોશાલિક પટ્ટાવલિમાં રત્નાકરસૂરિના શિષ્ય રત્નસિંહ—તેના રત્નપ્રભ, તેના મુનિશેખર, તેના ધર્મદેવ તેના જ્ઞાનચંદ્ર, તેના અભયસિંહ સૂરિ અને તેના જ્યતિલકસૂરિ એમ જણાવેલ છે. શ્રીપાલ કથાના રચનાર લલિતસાગર તેની પ્રશસ્તિમાં રત્નસિંહને જ્યતિલકના શિષ્ય કહે છે અને રત્નસિંહની પટ્ટાવલિમાં ઉદયવલ્લભાદિને મૂકે છે (પીટર્સન રિપોર્ટ ૩-૫૪ ૨૨૦) મલ્લયસુંદરી ચરિત્ર તથા મુલસા ચરિત્રના કર્તા જ્યતિલકસૂરિ ખીજ છે ને તે આંચલગચ્છમાં થયેલા છે.

૯ અહમદશાહ—આ અહમદ પહેલો (સને ૧૪૧૧-૧૪૪૧) ગૂજરાતનો પ્રસિદ્ધ રાજા અને અહમદાબાદ નગરનો સ્થાપક.

સૂરિ થયા. અમરરત્નસૂરિની પાટ૧૦ દેવરત્નસૂરિ થયા કે જેના સમ-
કાલીન તરીકે કર્તા નયસુંદર ગણિએ પોતાની નલ દમયંતી અને શીલ-
રક્ષા પ્રકાશ સિવાયની અધી કૃતિની રચના કરી છે. નલદમયંતી અને
શીલરક્ષા પ્રકાશ રચતી સમયે પદપરંપરામાં દેવસુંદરસૂરિ અને તેના
વિજયસુંદર વિદ્યમાન હતા.

નયસુંદર ગણિ ઉક્ત ધનરત્નસૂરિના બીજા બે શિષ્ય નામે મા-
ણિક્યરત્ન ઉપાધ્યાય અને ભાનુમેરૂ ઉપાધ્યાય હતા તે પૈકીના ભાનુ
મેરૂના શિષ્ય થાય. પણ નલદમયંતી રાસની છેવટની પ્રશસ્તિમાં
જણાવ્યું છે કે માણિક્યરત્ન એ જ્યેષ્ઠ ઉપાધ્યાય છે અને તેના લઘુ
બંધુ નયસુંદર છે. પરંતુ ૧૧અબી પ્રશસ્તિનો સમન્વય કરતાં તેમ

૧૦ દેવરત્નસૂરિની પાટ૧૦ જયરત્નસૂરિ-તેના ભુવનકીર્તિસૂરિ (સ્વર્ગ-
વાસ ૧૭૧૦)—તેમના રત્નકીર્તિ (જન્મ સં. ૧૬૭૯ અને સ્વર્ગવાસ
સં. ૧૭૩૪) અને તેના ગુણસાગરસૂરિ અતુકમે થયા.

૧૧ સરખાવો—પૃ. ૨૭૯.

શ્રી વૃદ્ધ તપોગણુ ગચ્છપતિ, ધનરત્ન સૂરિદં નમોયતિ,
સુવિનેય તાસ ભાનુમેરૂ ગણિ, બહુકૃપા લહી તે પૂજ્યતણી.

માણિક્યરત્ન વાચક વરો, લઘુ બાંધવ તસુ નયસુંદરો. ૩૮

પૃ. ૪૩૫. શ્રી ધનરત્ન સૂરીસ્વર તણા, સિરસ સુકલગણુ સોહામણા;
શ્રી ભાનુમેરૂ વિપ્રુધ ગુણરાજ, વંદે સીઝે વંછિત કાજ. ૩૧૪
તસ જામેય સીસ દો ભાય, માણિક્યરત્ન જેષ્ઠ ઉવઝાય;
મહા તપેશ્વર સુનિવર રાય, પરમભાવિ વંદુ તસુ પાય. ૩૧૫
નયસુંદર લઘુ બંધવ તાસ, વાણી થાપિ વચન વિલાસ;

આ પરથી દ્વિત થાય છે કે માણિક્યરત્ન કર્તાના જેષ્ઠ બંધુ
હતા, અને તે ઉપરાંત તે પણ કર્તાના ગુરૂ ભાનુમેરૂના શિષ્ય હતા;
બ્યારે રૂપચંદ રાસની પ્રશસ્તિમાં પૃ. ૧૬૯મે જણાવેલું છે કે—

શ્રી ધનરત્ન સૂરીશ્વર શિષ્ય, અંગે ગુણુ સોહૈ નિશિ દીશ, ૧૮
વિજયવંત વંછિત સુખકાર, શાસન સોહ ચડાવણુહાર.

સુખ્ય વિખ્યાત સદ્ગુરૂ તણા, માણિક્ય રત્ન વિપ્રુધ ગુણુ ઘણા.૧૯

થળે સ્થળે પોતે કરેલા ઉદ્દેશ્યોથી સ્પષ્ટ રીતે એ જણાય છે કે નયનસુંદર એ ભાનુમેર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય નિઃસંદેહપણે હતા. માણિક્યરત્ન કદાચ સંસારવસ્થામાં નયનસુંદરના વડિલ ભાઈ હોય. ભાનુમેરકૃત ચંદન આલા સજાય હાથ લાગી છે તે આ ભાનુમેર લાગે છે

આ રીતે નયનસુંદરના ગચ્છ, ગચ્છની પટ્ટપરંપરામાં થયેલા આચાર્યો-સૂરિઓ અને પોતાના ગુરૂ વગેરેનો ટુંકમાં પરિચય કર્યો. તેઓ સાધુ હોવાથી સંસારપક્ષમાં પોતે કંઈ જ્ઞાતિના, અને જ્ઞાંના રહેવારહી હતા એ વગેરેનો ઉદ્દેશ્ય પોતે કોઈ કૃતિમાં કર્યો નથી તેમજ તેમના કોઈ શિષ્ય પ્રશિષ્યે તેમનું ચરિત્ર આલેખ્યું નથી તેથી તે સંબંધે કંઈ જાણી શકાયું નથી.

શિષ્ય-શિષ્યા.

નયનસુંદરના શિષ્ય કોણ હતા તે માલૂમ પડ્યું નથી પણ જણાવતાં આનંદ થાય છે કે તેને એક શિષ્યા હૈમશ્રી નામે સાધ્વી હતા કે જેણે કેનકાવતી આખ્યાન સં. ૧૬૪૪ના વૈશાખ શુદ્ધ ૭ને મંગલવારને દિને પદ્યમદ્ધ રચેલ છે એ વાત આપણા ચરિત્ર નાયકની ગુરૂ

ગુરૂશ્રી ભાનુમેર યુધરાય, તસ પદ્યપંક્ત મધુકરપ્રાય,

લઘુ વિનયી નયનસુંદર વાણિ, છડો ખંડ ચર્યો પરમાણિ. ૨૦

આ પરથી જણાય કે ભાનુમેર માણિક્યરત્નના શિષ્ય હતા.

આથી વિશેષ ચોક્કસ આધાર કવિએ પોતાના ગુરૂનું નામ અંત-ર્ષદિર્ણપિકેથી રૂપચંદ્ર કુમાર રાસના પૃ. ૧૩૦ મે આપેલ ચોપાઈથી જણાવ્યું છે કે:—

ભાવ ભગતે પ્રણુમી ગુરૂચંદ્ર, નુચ્ચતાં ગુણ લહિયે આનંદ,

મેધાવી મહિમા મનોહાર, રૂપચંદ્ર ગુણમણિ ભંડાર. ૪

પદ અક્ષર પહિલે અભિધાન, તે ગુરૂ વંદી દયા નિધાન.

નયનર કવિ છડો ખંડ કહે, સુંદર સુપ્રસ્તાવજ લહે. ૫

આમાં પહેલી કડીનાં ચારે ચરણનો પહેલો અક્ષર લેતાં ભાનુમેર એ પોતાના ગુરૂનું નામ હતું તે સ્પષ્ટ થાય છે. (તેજ પ્રમાણે જુઓ પૃ. ૬ ની કડી ૩૩-૩૪-૩૫ ને નલ દમયંતીના દરેક પ્રસ્તાવની શરૂઆત.

તરીકેની વિક્રતા અને પ્રતિભામાં ઉમેરો કરે છે. જૈન ગૂર્જર કવિઓ જેટલા થયા તેમાં આ હેમશ્રી સિવાય એક પણ કવયિત્રી જણાઈ નથી. કનકાવતી આખ્યાનની પ્રશસ્તિનો ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

એણીપરિ નેહ પાલછ નરનારી, તે નેહનું પરિભાણ,
જીનમલ ઇસા જન જી એહવા, તુ કાજઈ ધરમ સુજ્ઞાન. ૩૬૨
વૃધ તપાગછ મંડન દિનકર, શ્રી ધનરતન સૂરીરાય,
અમરરતન સૂરી પાટ પટોધર, ભાનુમેર સિધ્ય કહઈવાય. ૩૬૩
ગુણ ગણધર પંડીત વઘરાગી, નયસુંદર ર્ષિરાય,
વાચકગાંહિ મુખ્ય ભણીજઈ, તસ સિધ્યણી ગુણુગાય. ૩૬૪
કથામાંહઈ કહક રસાણુ, કનકાવતી સંબંધ,
કનકાવતી આખ્યાન રચક મઈ, સુઅલાં સરસ સખદ. ૩૬૫
સંવત ૧૬ સુઆલછ સંવચ્છરિ, વૈસાખ વદિ કુજવાર,
સાતમઈ દિન શમ મુદરતઈ યોગઈ રચઉ આખ્યાન એ સાર. ૩૬૬
ભણઈ ગુણઈ સંભલિ જે નાર, તેહ ઘરિ મંગલચાર,
હેમશ્રી હરપછ તે બોલઈ, સુરવ સંયોગ સુસાર. ૩૬૭

પ્રવાસ:—

અખંડ વિહાર કરવાની સાધુને માયે જૈનધર્મની આજ્ઞા હોવાથી એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે વિહાર કરતાં *વીજપુર, અમદાવાદ, આદિ શાત્રુંજય સ્થળે પ્રવાસ કર્યો છે એ તેમની કૃતિપરથી નિઃશંક છે. કાવ્યનો હેતુ.

જૈનસાધુઓમાં અનેક પ્રતિષ્ઠાપાત્ર કવિઓ થયા છે અને વૈરાગ્ય-યુક્ત નિઃસંગ જીવન તેમની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિનું સતત અને મહાન્ પ્રેરકબળ હતું. આવા પ્રતિષ્ઠિત કવિમાંના એક આપણા જીવનચરિત્રના

*વીજપુર-પૂર્વે સાબરમતી નદી, ઉત્તરે લાઠાપલ્લી (લાડોલ), દક્ષિણે સુરખા, રણાસણ વગેરે તેતું સંસ્કૃત નામ વિદ્યાપુર યા વિજયપુર છે. આ અતિ પ્રાચીન શહેર હતું. હાલ ગાયકવાડ નીચે છે. અત્રે નયસુંદર કવિ વડીપોશાળમાં ઘણાં વર્ષો રહ્યા છે, કે જે પોશાળ હાલ પદ્માવતીના દેરાસરનો ઉપાશ્રય છે તે તરીકે વિદ્યમાન છે. નયસુંદરની પરંપરામાં કૃતહસુંદર (૧૮૮૬ માં), તેના બુદ્ધિસુંદર, તેના રૂપસુંદર (વિદ્વાન સુનિ સં. ૧૯૩૫ લગભગ) તેજ પોશાળમાં વાસ કરી રહ્યા હતા. તે ઉપાશ્રય ત્યાંના દેશાઈ દેશા પોરવાડાનો અસલથી છે. જીઓ વિજપુર વૃત્તાંત પૃ. ૧૦ અને ૨૪

નાયક છે. તેઓ સાધુ-મુનિ હોવાથી કાવ્યાદિ રચવામાં તેમનો ઉદ્દેશ ઉદરનિર્વાહ અર્થે હોયજ નહિ એ સહેજે કદપી શકાય તેમ છે. શોખ, સાહિત્ય રસિકતા અને ઉપદેશ આપવાની શિરપરની જવાબદારીજ કાવ્ય લેખનના હેતુઓ છે. તે જણાવે છે કે:-

ચતુર ચમત્કરિવા ચિત્તમાંહિ, એ મેં ગ્રંથ રચિઓ ઉઠાંહિ-
નલદ. રાસ.

રૂપચંદ ગુણવંત કુમાર, વિલસી ભોગ તજ્યો સંસાર,
ખોલું તેહનો સરસ રાસ, એહવો મુજ મન થયો ઉદ્ધાસ.

૫. ૫ રૂપચંદ રાસ.

કવણુ સતી સા હુછ સુરસુંદરી કિમ રાખ્યું તિણે શીલ,
શ્રી નવકાર મંત્ર મહિમાયે કિમ સા પામી લીલ,
ચરિત તાસ પવિત્ત પભણેશું વંદી જિણુ ચક્રીસ,
શ્રી શ્રુતદેવી કેરે સાનિધિ પૂરો મનહ જગીશ.

સુરસુંદરી રાસ. ૫. ૨૫૬

આગેરે જિણે પ્રભુ પૂજિયા, ધ્રજિયા તેહથી પાપ,
આરાધતાં અરિહંતને, સવિ ટળ્યા મનસંતાપ.
મહાસતી દમયંતી હવી, તિણે ભજ્યા શ્રી ભગવાન,
વનમાંહિ વેલાકલ થયો, જખ ધરિયો નિરમળ ધ્યાન.
વનમાંહિ એકલડી પડી, સા ચઢી દુર્જન હાથે,
પાતક ટળ્યાં સાજન મિળ્યાં, જખ કૃપા કરી જગનાથે.
કુણુ હવી દમયંતી સતી, નળરાય જેહનો કંત,
રાજિયો ભારત અર્જુનો, મહીમાંહિ યશ મહંત.
સુરલોકે ઈર્ષે વખાણિયો, પાતાળે પન્નગરાજે,
પરિહાર પ્રેમ પ્રિયા તણે, થયો દૂત દેવહકાજે.
સહી સત્યસંગર એહવો, જગમાંહિ અવર ન કોઇ,
સિત છત્ર પ્રાન્તિ મંડળે, ઝગમગે જેહની જેઇ.
જેહની રે ડીરતિ કામિની, કવિમુખ કરી આવાસ,
ખેલે નિરંતર તિહાં રહી નવ નવા રંગ વિલાસ,

x x x x

અનુસરી *તેહને મુખે કરી, અમહે જોડશું સંબંધ,
મનરંગ એહવો ઊપનો, જોલશું પુણ્ય પ્રબંધ,
નલદમયંતી રાસ. પૃ. ૧૭૨-૧૭૩

કવિની લઘુતા.

નલદમયંતી રાસ સિવાયની સર્વ કૃતિઓ કર્તાની સ્વતંત્ર છે અને તેમાં રૂપચંદ્ર કુમાર રાસની કૃતિ એવી સુંદર છે કે તે કોઈ પણ સાહિત્યને શોભાવે તેમ છે. ભાષા સરલ, સુંદર સંસ્કારી અને શ્રૌઠ છે. તે રચતાં પોતાની લઘુતા કવિ જણાવે છે અને અગાઉના કવિજનને નમસ્કાર કરે છે:—

૧ હું છું મૂઠ માનવીઆળ, સુપ્રસન્ન હો સુગુર દયાળ. ૩૨

* * * * *
આગે કવિજન હુઆ અપાર, તે સર્વેને કરી જુહાર.

વિષુધ સંત જાણી ઉપકાર, ફેરું હોય ત્યાં કરજો સાર. ૩૬
જુઓ પૃ. ૬.

૨ હું મૂરખ માનવી અબજ, જે જોલ્યો તે માત્ર પ્રમાણ. ૨૩

જે જગ વિષુધ સંત કવિપતિ, કરજોડી તસ કહું વીનતિ,

અસહ વચન જે જાણો અહીં, તે તમે સૂધો કરજો સહી. ૨૪
જુઓ પૃ ૧૬૯

વિશેષમાં મૂલ સંસ્કૃત ગ્રંથના ભાવાનુવાદરૂપે નલદમયંતીના રાસ રચતાં મંગલાચરણ-પ્રસ્તાવમાં કવિ લખે છે કે:—

કિહાં સતી પુણ્ય શ્લોક કીરતિ કિહાં માહરી ભતિ,

ઉતકીર્ણુ મુક્તાક્ષણ વિષે, ગુણ તણી પરે હું ગતિ.

કહો મંદ કિમ કવિ યશ લહે, કિમ ચડે પર્વતે પંગુ,

તુલણુએ કહો કિમ તોલિયે, વર સાલિ સરીયું કંચુ.

નિજ યુદ્ધિ સાર જોલતાં, હસતા રખે કવિ સોય,

પંખિયા નિજ ભાષા વદે, તસ કરે વારણુ કોય ?

એટલે કે ક્યાં પુણ્ય શ્લોક નલરાયની (વિશાલ) કીર્તિ, અને ક્યાં મારી (અદ્ય) ભતિ. (આતો એમ બને છે કે) મારી ગતિ એ વીધેલા મોતીમાં પરોવેલા દોરાના જેવી છે. (એટલે કે મૂલ ગ્રંથ

* આજ ગ્રંથકાર-માણિક્યચંદ્ર સૂરિ.

પરથી આ ભાષાનુવાદ છે તેમાં-કરેલા માર્ગમાં પ્રવેશ કરવામાં કંઈ પણ નવાઈ નથી.) જે મંદ છે તે કવિ જેવા સમર્થ થવાનો પણ કેવી રીતે પામી શકે? (નજ પામી શકે-કેવી રીતે કે) પાંગળો શું પવંતે ચડી શકે? શું ઉત્તમ ડાંગર-ભાત ડાંગની તુલનામાં-અરોળ્યરીમાં ભેળી શકાય? નહિજ. આતો પોતાની યુદ્ધિ અનુસાર જોલાય છે, માટે કવિજનો રખે તમે હસતા! એટલે હસતા નહિ. જેવી રીતે પંખીઓ પોતાની ભાષા જોલે છે પણ તેને વારનાઈ-અટકાવનાઈ-મના કરનાઈ કોઈ નથી તેમ.

આમ છતાં સરસ્વતી માતાનો આશ્રય-આધાર સ્વીકારવા સાથે તેને પોતાના કાવ્ય માટે પ્રશસ્ત અભિમાન હતું:-

સુણુજો સુઅણુ સરસ શુભવાણિ, આણિ પ્રેમ અપાર.
કહે કવિજન વિશેષે વાર તે સરસતિ આધાર.

સુરસુંદરી રાસ પૃ. ૨૫૬

રૂપચંદ કુમારના રાસને પોતે શ્રવણ સુધારસ-સાંભળવામાં અમૃત રસ આપનાર એવું નામ આપ્યું છે.

જોલું સરસ તેડનો રાસ, એહવો મુજ મન થયો ઉલ્હાસ.

+ + + +

માંગ વચ્ચ વર તૂડી આજ, તાહરાં સકલ સીઝશી કાજ,
તાહરે વદન કર્યો મેં વાસ, રચને શ્રવણુ-સુધારસ રાસ.

અભિનવ સરસ કથા કલ્લોલ, વેધક મુખમંડણુ તંબોળ,

જોલે જોલ સકળ નિર્મળા, આપી વિશુધરંજની કળા. પૃ. ૫

શ્રવણુ સુધારસ રાસ પવિત્ર, સાંભળજને રૂપચંદ ચરિત્ર.

x x x x

રૂપચંદ સુકથા-કલ્લોલ, સાંભળજને સહુ કરી નિરોળ, પૃ. ૭

ખંડખંડ વાણી વિસ્તાર, ભણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર,

નવરસ કવિ નચસુંદર વાણિ,...ખંડ પહોતો પરમાણુ.

પૃ. ૧૯-૩૨-૬૫-૯૨-૧૨૯,

કવિનો કાવ્યશાસ્ત્રનો અભ્યાસ.

કવિ પોતે કાવ્ય, રસ, તેનાં અંગો, કથા આદિની ઉપયોગિતા, લક્ષણોનો સારો અભ્યાસી હતો. કાવ્ય શું-એના સંબંધમાં તે કહે છે કે:-

કવિત કવિત કરી સહુકો કહે, કવિત ભાવ તો વિરલા લહે,
સોઈ કવિત જેણે દુસ્મન દહે,—પંડિત જન પરખી ગહગહે. ૩૭. પૃ. ૬

આ ધ્યાનમાં રાખી વિશેષમાં કથે છે કે:—

શારદ માત વસિ મુજ અંગિ, કરશું કવિતા રૂટે રંગિ,
સુભુતાં સરસ સુવેધક બોલ, હર્ષ તણા વધશે કલ્પોલ. ૩૮

રાસ શું કહેવાય તેપણુ લક્ષમાં રાખી શારદાને સંબોધે છે કે:—

તાહરે વદન કર્યો મેં વાસ, રચજે 'શ્રવણુ સુધારસ' રાસ. ૨૪
અભિનવ સરસ કથા—કલ્પોલ, વેધક સુખમંડણુ તંબોળ;

બોલે બોલ સકળ નિર્મળા, આપી વિચુધરંજની કળા. ૨૫

પોતાના આ રાસને ચાર ખંડમાં વહેંચી પહેલાં શૃંગાર રસપૂરી
છેલ્લે શાંત રસ સ્થાપી ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થની
સિદ્ધિ કરી 'શ્રવણુ સુધારસ' એવું સુનામ કવિ પોતે અર્પે છે.*

રસ નવ છે—વીર, શૃંગાર, અહ્ભૂત, રૌદ્ર, વ્રીડનક—ભયાનક,
બીભત્સા, હાસ્ય, કરુણ, અને પ્રશાંત—શાંત. *આ રસોતું જ્ઞાન કવિને
સુગમ હતું અને તેમાંના શૃંગાર અને શાંત એ બંને રસતું મિશ્રણ
આ રાસમાં ધણું સુદૃઢિત આ સુનિકવિએ કર્યું છે. આ નવે
કાવ્યરસતું સંક્ષિપ્ત વર્ણન જૈન આગમ—સિદ્ધાંતમાંના એક નામે અતુ-
યોગદ્વારમાં કરેલું છે તેમાંથી શૃંગાર અને શાંત રસ અત્ર ઉલ્લેખિયે તો
અપ્રસ્તુત નહિ ગણાય.

રસ એટલે જેનો અનુભવ અંતરાત્મા કરે તે, તે તે સહકારી
કારણસન્નિધાનથી ઉદ્ભૂત થયેલ એક પ્રકારનો. એતોવિકાર, કારણ
કે કલું' છે કે—

* પ્રથમ શૃંગાર રસ યાપિયો, છેડો શાંતરસે વ્યાપિયો,
બોલ્યા ચાર પદારથ કામ, શ્રવણુ સુધારસ રાસ સુનામ. પૃ. ૧૭૦

* વીરો સિંગારો અભુઓ અ રોહો અ હોઈ બોધવ્વો ।

વેલળઓ વીમચ્છો હાસો કલુળો પસંતો અ ॥

અનુયોગદ્વાર સૂત્ર પૃ. ૧૩૫ (દે. લા.)

શૃંગાર હાસ્ય કરુણા રૌદ્ર વીર ભયાનકા: ।

બીભત્સાડ્દમુતશાન્તાશ્ચ નવ નાટયે રસા: સ્મૃતા: ॥

बाह्यार्थालम्बनो यस्तु, विकारो मानसो भवेत् ।
स भावः कथ्यते सद्भिस्तस्योत्कर्षो रसः स्मृतः ॥

આ નવ કાવ્યરસ-નાટ્યરસમાં શૃંગાર રસનું લક્ષણ આ છે:—
સંગારો નામ રસો રતિસંજોગાભિલાસ સંજ્ઞણો ।
મંડળ વિલાસ વિવ્વો અ હાસ લીલારમણ લિંગો ॥

જે રસ રતિસંયોગના અભિલાષને ઉત્પન્ન કરનાર હોય, જેમાં મંડન એટલે કંકણાદિ આભૂષણથી વિલાસ-રમ્ય નયન વિભ્રમાદિ તથા કામવિકાર હાસ્ય, લીલા અર્થાત્ કામસહિત ગમન, ભાષણ આદિ રમણીય ચેષ્ટા, રમણ આદિ ચિન્હ સુપ્રતીત છે તેનું નામ શૃંગાર રસ.

આનું ઉદાહરણ તેમાં એ આપ્યું છે કે:—

महुर विलास सल्लिअं हियउम्मादणकरं जुवाणाणं ।
सामा सद्दुहामं दाएतां मेहलादामं ॥

શ્યામા એટલી સ્ત્રી મધુર એટલે રણકાર કરતા મણિકંકણના સ્વરના માધુર્યવાણું, વિલાસથી લલિત એટલે મનોહર, હૃદયને ઉન્માદ ઉપજવનાર અને શબ્દોદ્દામ એટલે મોટો શબ્દ કરતું એવું મેખલાદામ-રસના સૂત્ર (કમરપર આંધવાનું પ્રાચીન આભૂષણ) યુવાનોને ખતાવે છે.

શાંતરસનું લક્ષણ એ જણાવ્યું છે કે:—

निदोष मणसमाहाण संभवो जो पसंतभावेण ।
अधिकार लक्खणो सो रसो पसंतोत्ति ॥

નિર્દોષ-હિંસાદિ દોષ રહિત મનનું જે સમાધાન તેમાંથી જે રસ પ્રશાન્તભાવે (ક્રોધાદિનો પરિત્યાગ કરી) ઉત્પન્ન થાય છે તે અવિ-કાર લક્ષણ વાળા રસને પ્રશાન્ત કહે છે.

ઉદાહરણ:—

सव्भाव निविगारं उवसंत पसंत सोमदिद्विअं ।

ही जह मुणिणो सोहह मुहकमलं पीवरासिरीअं ॥

(કોઇ માણસ પ્રશાન્તવદન મુનિને જોઈને ખીજને કહે છે કે)
હા! જાણે! મુનિનું સદ્ભાવથી નિર્વિકાર, ઉપશાંત પ્રશાંત અને સૌમ્ય દષ્ટિવાળું, અને ઉપચિત-ઉપશમરૂપી લક્ષ્મીવાળું મુખકમલ શોભે છે!

આ પરથી જણાશે કે શૃંગારમાં સ્ત્રીવિલાસ અને પ્રશાંતમાં વૈરાગ્યનું પ્રધાનત્વ હોય છે. આ રૂપચંદ્ર કુમાર રાસમાં રૂપચંદ્ર કુમારે સ્ત્રીઓ મેળવી તેઓ સાથે કરેલા કામવિલાસ પ્રથમ આવે છે અને ત્યાર પછી વૈરાગ્ય થતાં સ્ત્રી સહિત ભગવતી દીક્ષા લઈ નિઃસ્પૃહ ત્યાગી તે બને છે. આ રસમાં કવિની કલ્પનાશક્તિનો અચ્છો ખ્યાલ આવે છે. આખી વસ્તુ (plot) પ્રાયઃ કલ્પિત છે. વસ્તુનો સમય પ્રસિદ્ધ પરદુઃખ-ભંજની અને અનેક લોક વાર્તાઓના નાયક ઉજ્જયિનીના વિક્રમાદિત્ય રાજના સમયમાં કવિએ મૂક્યો છે અને તે વખતે થયેલા જૈન પ્રભાવક મહાત્મા સિદ્ધસેન દિવાકરનો ટુંક ઐતિહાસિક વૃતાંત મૂકી તેમની પાસે રૂપચંદ્ર કુમારની પોતાની કલ્પિત વ્યક્તિને દીક્ષા લેવરાવી છે. તે પરથી કવિ પોતે જણાવે છે કે:—

કેતો ચરિત્ર માહેલો ચરી, કેતો કહો સ્વપ્નદે કરી;

કેતી વાત સુણી તે કહી, અધિકું ઓહું ખામું સહી ! પૃ. ૧૭૦
કેટલુંક (કતિપય) ચરિત્ર ચરિત્રમાંહેથી કહ્યું છે અને કેટલુંક ચરિત્ર સ્વપ્નદિથી—કલ્પિત કર્યું છે, કેટલુંક સાંભળેલું દાખલ કર્યું છે. તો તેમાં ઓહું વધતું થયું હોય તો ક્ષમા માગું છું (ખામું છું). આમાં ચરિત્રમાંથી કંઈ લીધું છે એમ જણાવ્યું છે તો રૂપચંદ્ર કથા કે ચરિત એવો સંસ્કૃત કે પ્રાકૃતમાં એકે અંથ હોય એવું જૈનઅંથાવળિમાં માલૂમ પડતું નથી. એમ લાગે છે કે આ રાસમાંનું માત્ર સિદ્ધસેન દિવાકરનું ચરિત્ર કોઈ અંથ કે ચરિત્રમાંથી લીધું છે એમાં શક નથી. તેમજ (પોતાના સુરસુંદરી રાસમાં) સુરસુંદરીની કથા પણ કવિની પોતાની કલ્પનાનુંજ ફલ જણાય છે.

આડકથા કવિ શા માટે મુખ્ય કથામાં કહે છે તે માટે જણાવ્યું છે કે:—

‘કવિ કહે આડકથા માંહિ કથા, શ્રોતા રખે કહો કો વૃથા;

ચૌદ સહસ ઉત્તરાધ્યયન ઠાય, જોજો અધ્યયને સંજયરાય (?)

ઉત્તરાધ્યયન કે જે પવિત્ર આગમ—જૈનશાસ્ત્ર છે તેમાં પણ આડકથા આવે છે તો પછી કવિને પણ મુખ્ય કથામાં આડકથાની ઉપયોગિતા જણાય છે.

વિશેષમાં આખો પ્રબંધ કોઇ ગ્રંથમાંથી લઇ તેમાંથી પોતાનું કાવ્ય રચવામાં કવિ તે મૂલગ્રંથના આધાર સાથે ખીજા ગ્રંથોમાંથી ઉપયોગી હકીકત તેમજ શ્રવણે સુણેલી કથાઓની પણ ગુંથણી કરે છે. આવી ગુંથણી નિર્દોષ છે એટલુંજ નહિ પણ આવશ્યક છે અને તેથીજ પંડિતોએ પ્રબંધને 'શતમુખ' કહેલ છે. આ માટે આપણા કવિએ પોતાનો નળદમયંતી રાસ નલાયનોદ્ધાર અથવા કુબેર-પુરાણને નોંધને રચેલ છે એટલુંજ નહિ પણ તે રચવામાં નેમિચરિત્રાદિ ગ્રંથોનો તેમજ ભિન્ન ભિન્ન કથાઓ શ્રવણગત થઇ તેનો આધાર લીધો છે એ જણાવતાં સાથેજ તે કહે છે કે:—

એ મિં અભિનવ મંગલકાર, ગ્રંથ નલાયન પેખી સાર,
તેમાંહિ જે પરિં છિ અર્ધકાર, રચિઓ રાસ સો લેષ અનુસાર,
નેમિ ચરિત્રાદિકમાંહિ વળી, કાંઇ એક ભિન્ન કથા સંભલી,
માહર દોષ રખે કો લહિ, પ્રબંધ શતમુખ પંડિત કહે !

વિવિધ ભાષાજ્ઞ-બહુશ્રુત કવિ.

કવિની કૃતિઓમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સુભાષિતો અને અવતરણો જોવામાં આવે છે—આખો નલદમયંતી રાસ મૂલના સંસ્કૃતગ્રંથનો ભાષાનુવાદ છે અને તેમાં હર્ષના નૈપથનો પણ આધાર લીધો છે, રૂપચંદ્ર કુમાર રાસમાં યોગિનીનો વેશ લેનાર વિક્રમચરિત્રની સ્ત્રીના મુખમાં હિંદીભાષા કવિએ મૂકી છે—હિંદીભાષાના અવતરણ મૂક્યા છે (દાખલા તરીકે પૃ. ૨૨૬-૨૨૭), ઉર્દૂએત પણ પૃ. ૨૦૬૫૨ મૂકેલી છે, કપ્પીરનાં પદોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે (પૃ. ૭૮, ૧૫૮). આ પરથી એ સ્પષ્ટ છે કે આપણા કવિને માતૃભાષા ગૂજરાતી ઉપરાંત સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, હિંદી, અને ઉર્દૂ ભાષાનો અભ્યાસ અવશ્ય હતો. હમણાં નલદમયંતીની એક પ્રત શ્રીમાન મુનિવર્ય મહારાજશ્રી જ્ઞાનવિજયજી પાસે જોવામાં આવી તેમાં તો અનેક હિંદી પ્રાચીન કવિઓનાં કાવ્યો સુભાષિત તરીકે અવતાર્યાં છે. આ સર્વ પ્રસિદ્ધ થઇ શક્યાં નથી એટલી દિલગીરી.

આ પરથી તેમજ અનેક લોકકથાને સુંદર આકારમાં મૂકેલ છે,—હિંદુ પુરાણમાંથી વાતો દર્શાવ માટે લીધી છે (પૃ. ૨૮૬ સુરસુંદરી

રાસ)-કૃષ્ણીરાદિ તેમજ જૈન ગ્રંથકારોનાં અવતરણો ઉતાર્યા છે તે પરથી કવિ અહુશ્રુત હોવો જોઈએ એ સ્પષ્ટ છે, ભાષાપર તો તેનો ઘણો જળરો કાચુ હતો. સ્વતંત્ર કૃતિઓમાં તેની ભાષા સરલ, સચોટ, વેગથી વહેતી, અર્થ અને ભાવથી સંસ્કારિત અને પ્રૌઢ છે. નલદમયંતી ભાષાંતર હોવાથી તેની ભાષા ક્લિષ્ટ, પરિશ્રમ આપે તેવી અને થંભતી લાગે તેમ છે, પણ પરિશ્રમ લઈ તેનો અર્થ સમજતાં જણાશે કે કવિએ સંસ્કૃતમાંથી ગૂજરાતી ભાષામાં જે અવતરણ કર્યું છે તે પોતાની ભાષાપરના સિદ્ધ અંકુશને લઈને સફલ થયું છે.

કહેવતોનો ઉપયોગ.

‘અસલ જ્યારે નિશાળ કરતાં દુનિયા, અને જડ પુસ્તક કરતાં જીવંત વાણી એ વિશેષ અંશે કેળવણીનાં સાધન હતાં, ત્યારે કહેવતોનો મહિમા ઘણો હતો.’ આવી કહેવતો-ઉપાણાં આપણા કવિએ કેટલેક સ્થળે યોગ્યતાથી વાપરેલ છે તે વીણી શકાય તેમ છે, અને તે નીચે અત્ર આપેલ છે. આ પરથી તે તે કહેવતો કવિના સમય કરતાં જૂની સિદ્ધ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ તે કહેવતોને જે જનસમાજ પોતાના ડાહપણ કે સૂખાઈ ભરેલા અનુભવના પાક રૂપે ધડી હશે તે ગૂર્જર જનસમાજ પણ ઘણી પુરાણી જણાશે. “દરેક જનસમાજની કહેવતો તે એના ડાહપણનાં-કોઈક કહે છે સૂખાઈનાં-અને અમને લાગે છે યંતેનાં-ચોસલાં છે. મહાન કાવ્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથો એ જનસમાજના કવિવરો અને વિદ્વાનો રચે છે, પણ એની કહેવતો તો એ જનસમાજના પોતાનાજ મગજમાં ઘડાઈને બહાર આવે છે. આમ કહેવતો ઉપર અમુક વ્યક્તિની નહિ પણ આખા જનસમાજની માલેકી હોવાથી, એ જનસમાજને ખાસ વહાલી લાગે છે, અને જે દોષો એ જનસમાજ કવિવરોની કૃતિઓમાં સહન કરતો નથી તે કહેવતોમાં ઉદાર દિલે સહી લે છે. દાખલા તરીકે જે નિર્મળતા અને સુગ્રહતા કાવ્ય નાટકાદિકમાં જોઈએ છે તે કહેવતોમાં જોઈતી નથી. કહેવતની કિંમત અને સામર્થ્ય જનસમાજના વિશાળ અનુભવનો સાર સંક્ષિપ્ત અને સચોટ શબ્દોમાં કેવો ઉતારવામાં આવે છે તે ઉપરજ આધાર રાખે છે. આથી એક જૂના અંગ્રેજ લેખકે

કહેવતમાં ત્રણ ગુણની આવશ્યકતા બતાવી છે—short-ness, sense and salt—' અર્થાત્ કહેવત સંક્ષિપ્ત હોવી જોઈએ, અર્થ ભરી હોવી જોઈએ અને એમાં 'મીઠું' હોવું જોઈએ. જેના શબ્દના વાણીતાણા ધટ્ટ ન હોય પણ શીસા હોય, જેમાં અર્થ કસદાર ન હોય. અર્થાત્ જેમાં જીવનનો વિશાળ અને ઊંડો અનુભવ ઉચ્ચારાતો ન હોય, અને જે મોળી હોય, તેવી વાણી કહેવતરૂપ બની શકતી નથી. વળી કહેવત લોકપ્રિય થવામાં, સહજ ઝડઝમક અને અનુપ્રાસ, તેમજ મનુષ્ય-સ્વભાવની મનોહર મૂર્ખતાનું પ્રદર્શન પણ સાહચારી થાય છે.' (વસન્ત સં, ૧૯૬૭ આશ્વિન. પૃ. ૨૮૬). કવિએ વાપરેલી કહેવત નીચે પ્રમાણે છે;—

- ૧ જિણ સુવર્ણે તૂટે કર્ણ,
કહો શું કીજે સોઈ સુવર્ણ. પૃ. ૩૪
- ૨ નવિ ખીજવિયે જે રાહલાં,
તે છોડે રમાડિયાં ભલાં. પૃ. ૩૫
- ૩ ધણ ખેપે હું પરણિશ નહીં,
પ્રાણે પ્રીતિ ન હોવે સહિ. પૃ. ૩૫
- ૪ ગહિલી પરગટ કિમ પરણિયે,
થુંકીને શી પરે ગાળજિયે. પૃ. ૩૯
- ૫ ફેકટ ઝાળજ સોના તણી,
જળમાંહિં નાખીજે શ્યા ભણી? ૧૫. પૃ. ૩૯
- ૬ લાલચ પુરષ કરે અમ ભણી,
દૂર રહે તો થાય રેવણી. ૫૨ પૃ. ૪૩
- ૭ નાયકે હા પાડી તેહયું,
વહાલું ને વૈદે ઉપદિશયું. ૬૧ પૃ. ૪૪
- ૮ *પોકળ હાથ હોએ જેહનો,
લોક સહુ કિંકર તેહનો. ૧૭ પૃ. ૪૯
- ૯ આગે સોનું ને સરહું,
એ ઊખાણો દેખ. ૩૪ પૃ. ૫૪

*જેનો હાથ પોકો, તેનો જમ ગોલો.

- ૧૦ કહે કુમરી બહાલિમ માં ભણો,
હસતાં ને રેતાં પ્રાહુણો. ૨૪ પૃ. ૫૬
- ૧૧ તાલે તાલ મળ્યો મન મેલ,
કુંવરિ ગર્ભ ધરે તવ ગેલ. ૯ પૃ. ૫૯
- ૧૨ કુંવર હિયે વિચારે ખરું,
વિવાહ વિચે થયું નાતરું. ૧૩ પૃ. ૬૦
- ૧૩ તો તસ ઓછી કિસી પ્રસિદ્ધ,
મદમાતો ને મદિરા પીધ. ૨૪ પૃ. ૬૧
- ૧૪ હરિદત્ત કહે સ્વામી એ ખૂંટ,
અન્ન હાંકતેં પેહું ઊંટ. ૨૭ ,,
- ૧૫ કહો શું કરે સિંહ સાંકળ્યો,
એ ઊખાણો સાચો મિલ્યો. ૨૮ ,,
- ૧૬ આરતિ કરવા લાગી ઘણી,
ડગ્યો હંસ કૂડી કાગડી. ૩૪ પૃ. ૬૨
- ૧૭ મોટો મિલ્યો તુને આ વીર,
જિણે તાહરું ઊતાર્યું નીર,
ન શકે કેા પુહચી જેહને,
પરમેશ્વર પુહચે જેહને. ૪૪ પૃ. ૬૨
- ૧૮ તવ શ્રીમતી કહે પડવડી,
પહિલે કવળેં મક્ષિકા પડી. ૩૨ પૃ. ૭૦
- ૧૯ કિહાં કુચુદિ દીધી જગનાથ,
પુંખ ન ખાધો દાધા હાથ. ૩૮ પૃ. ૭૧
- ૨૦ જીવ્યાથી જોયું ભલું,
જોષએ તે ઉચ્છાહિં. ૬૦ પૃ. ૭૯
- ૨૧ બહાર બોલ પડ્યો ન સમાએ,
લોક ને બિહિક ન બાંધ્યાં જાએ. ૫ પૃ. ૯૨
- ૨૨ રાય પ્રતે તો અતિ રઠ લાગી,
પૂછે વાળી વાળી,

- સસાનો પગ નહીં ત્રીજો જિમ,
તે કુંવર ન કહે ના ટાળી. ૧ પૃ. ૧૦૦
- ૨૩ એક દુઃખ ને આવે હાંસું,
એ ઉખાણો થાય. ૬૯ પૃ. ૧૦૬
- ૨૪ પત્રગ સઘળે વાંકો થાય,
પણ બિલમાંહિ સરસો જાય. ૧૦ પૃ. ૧૧૪
- ૨૫ રૂપચંદને એ પરે મિળી,
જિમ સાપે છછુંદરી ગળી. ૧૨ પૃ. ૧૧૫
- ૨૬ લંકાનો ગઢ લીધો આજ,
વાત મનાવી સોષ વરરાજ. ૧૫ પૃ. ૧૧૫
- ૨૭ પૂછો કહું પ્રત્યુત્તર તિશો,
નાચણ પેઠિ ધુંધટ કિશો ? ૨૧ પૃ. ૧૧૬
- ૨૮ જે જે કામજ છોડી તણું,
માપમાંહિ કણુ મોટું ઘણું. ૩૪ પૃ. ૧૨૫
- ૨૯ એવી સતી મૂળગી નાર,
સીની જઈ આવી કેદાર. ૪૦ પૃ. ૧૨૬
- ૩૦ એહ જે ચાલી એહવે માગ,
પાણીમાંથી પ્રગટી આગ. ૪૩ ,,
- ૩૧ પહેલાં પોતે મ્હેલી ધૂળ,
મસળી પેટ ઉપાયું શૂળ. ૪૨ પૃ. ૧૪૩
- ૩૨ દો અસિ એક કોસે કિમ રહે,
કિમ દો લાતુ એકઠા વહે. ૨૩ પૃ. ૨૫૯
- ૩૩ દૂધમાંહી તુહિ પૂતરા (પોરા),
તિમ સજ્જન તે સજ્જન ખરા. ૩૮ પૃ. ૨૮૭
- ૩૪ મોટા બોલ ઠાલ સમ પોલા,
એ ઉખાણા સાચાર. ૧૪ સુરસુંદરી. પૃ. ૨૭૮
- ૩૫ વાડ ચીલડાંને જે ખાય,
તાસ ઘણી કિહાં રાવે થાય. ૩૧ ,, પૃ. ૨૮૮

૩૬ કહે એ બોલ નહીં તુમ લાગ,

પાણીથી કિમ પ્રગટે આગ. ૩૫ ,, પૃ. ૨૮૯

તા૦ ક. આમાંની કહેવત નંબર ૧૯-૨૪-૨૭ સાથે સરખાવેા શામળભટ્ટ કે જ્યેષ્ઠે રાવણ મંદોદરી સંવાદમાં રાવણે સીતાને આપવી કે નહિ તે વિષે જૂઠી જૂઠી નાતના તથા ભાતના લોદાના અભિપ્રાય આપ્યા છે તેમાં ગૂઝરાતી કહેવતોનો રસપ્રદ ઉપયોગ કર્યો છે; તેમાં અત્ર ઉતારેલી કહેવતો પૈકી નીચેની જોવામાં આવે છે:—

૧૯ કણ્ણી—સતિ સીતા જોખમ કરિ જશે, ન ખાધો પુંખ હયેળી બળી. ૭૦.

૨૪ કણ્ણી—લાવ્યા શું આપવાને, એક હસવું ને ખીછ હાણી. ૨૭

[રાવણ—લલાટ લખેલ ટળે નહિ, તો નીચ થઇ નમવું કર્યું, ગુણવંતી તુજને ગમ નહિ, એક હાણી ખીજું હસું. ૧૬]

૨૭—ભવધયો-લૂટાશે લંકાની લક્ષ્મિ પાવૈને શું ચડશે પાનો, સત્ય કહેતાં રીઝો કે ખીજો, નાયવું ત્યાં ધુમટો તે શાનો ?

નયસુંદર અને પ્રેમાનંદ.

નયસુંદર પ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિશ્રી ઋષભદાસ કરતાં પૂર્વજન્માં અને તેમના સમકાલીન હતા. ગૂર્જર કવિશ્રી પ્રેમાનંદ કે જેને કવિ શિરોમણી કહેવામાં આવે છે તેની પૂર્વે અને સમકાલે ઋષભદાસ થયા તે બંનેની પૂર્વે-વિક્રમ સતરમા સૈકાના પ્રારંભમાંજ પ્રેમાનંદ જોવાજ સમર્થ કવિ નયસુંદર થયા. પ્રેમાનંદની બાની રોચક, મોહક અને મનોહારક કહેવાય છે તેનું કારણ તેનામાં યથાર્થ વર્ણન કરવાની શક્તિ છે. કોઇ પ્રસંગનો આબેહૂબ ચિતાર આપી મન આગળ તાદૃશ્ય ચિત્ર ખડું કરવામાં જે યુદ્ધિ કૌશળ અને હૃદય વેગ જોઈએ તે નયસુંદર અને પ્રેમાનંદ બંનેમાં દેખાય છે. મનોભાવનું આલેખન કરવામાં તેા ઉચ્ચતર શક્તિ નામે પ્રતિભા-સર્જન શક્તિની ખાસ ગરર રહે છે. આ બંને કવિઓની તુલના કરી એક બીજની સરસાઇ કે કુશળતા બ-

તાવવા માટે અત્ર સ્થાનનો અભાવ છે; છતાં એકંદરે અપક્ષદષ્ટિથી જોતાં જણાય તેમ છે કે નયસુંદર કોઇ કોઇ બાબતમાં પ્રેમાનંદને ટક્કર પણ મારી શકે તેમ છે અને ઘણી બાબતોમાં તેની સમાન કક્ષામાં ઉતરે છે. તોપણ આ કથનમાં ઉદાહરણ માત્ર રૂપે કહીએ તો:-
 (૧) પ્રેમાનંદનું નળખ્યાન તેમાં દમયંતીએ કરેલો વિલાપ 'વૈદર્ભી વનમાં વલ્લવલે' અને ત્યાર પછીનું કડવું બંને પ્રસિદ્ધ છે. આ સાથે સરખાવો:-

(૨) નયસુંદર-નળ દમયંતી રાસના પૃ. ૩૪૦ માં દમયંતીનો વિયોગ વિલાપ અને સુરસુંદરી રાસમાં સુરસુંદરીનો વિલાપ ઢાળ ૮ પૃ ૨૭૩ ઢાળ ૯ પૃ. ૨૭૫ ત્રીજું ભૌકિતક.

ખીબ નમુના 'મોહાં રૂપે માનવી, સસે ન વાસે સોય' થી શરૂ થતું સ્ત્રી વર્ણન પૃ. ૭૯-૮૨. શૃંગાર (વિલાસાનંદ) પૃ ૮૯,

જેવી રીતે 'મહા કવિ પ્રેમાનંદમાં રહેલી પ્રશંસનીય કાવ્યશક્તિ અને શોક રચિતે પોષે એવાં, કવચિત્ સામાન્ય અને કવચિત્ ઉચ્ચ રસથી જન્માવેલાં ઉત્કૃષ્ટ આખ્યાનો રચવાની પ્રતિભા અને કલા. વસ્તુ ભેદ જન રચિ અને પાત્ર વિવેકથી તેમજ રસની ઝમાવટની ચાતુરી પર લક્ષ રાખી વસ્તુની કરેલી ખીલવણીમાં રહેલું ગાન, બુદ્ધિ, કલા, ચાતુર્ય, અનુભવ અને અવયોકનની તેજસ્વિતા સવિશેષ આકર્ષક છે અને એજ ગુણો તેને નિઃસંશય ગુર્જર કવિઓમાં અગ્રપદે શાભાવે છે' એમ હોય તો નયસુંદર તેજ ગુણોથી ઉત્તમ પંક્તિનો કવિ થઇ રહી શકે તેમ છે.

નળ દમયંતી રાસ એક ભાષાંતર તરીકે-

નળ દમયંતી રાસમાં પુણ્ય શ્લોક નળ રાજા કે જેના સંબંધે ૧૨ શ્રી હર્ષ નામના પ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત કવિએ 'નેષધ કાવ્ય' નામનું મહા

૧૨ બુઓ ભારતી લખ્ધ પ્રસાદ બુધ, શ્રી હરષ સરિખો બેહ

કવિતારે કીરતિ જેહની, નવ તૃપ્તિ પામ્યા તેહ. ૧૩ પૃ. ૧૭૩

શ્રી હર્ષ સંબંધમાં બુઓ સરસ્વતી અકટોબર ૧૯૧૫ નો અંક પૃ.

૨૪૬ પર 'મહાકવિ શ્રી હર્ષ' એ નામનો લેખ. શ્રી હર્ષ કન્નોજના રાજા

કાવ્ય રચી વિદ્ધર્મમાં નામના મેળવી છે, તેનું વૃત્તાંત છે. દમયંતી તેમની રાણીનું નામ છે. આ રાસની કૃતિ માણિક્યચંદ્ર સૂરિ કૃત નલાયન (અથવા કુમેર પુરાણ) નામના ગ્રંથને અનુસરીને કર્તાએ રહી છે તે પરથી કહી શકાય કે તે સ્વતંત્ર નહિ પણ અનુવાદ છે. તે નલાયન ગ્રંથ ઉપલબ્ધ થયો નથી તેથી તે ગ્રંથની સાથે આ અનુવાદ સરખાવી કેવી કુશળતાની રાસકારે કાર્ય કર્યું છે, કેવી પ્રતિભા અનુવાદક તરીકે વાપરી છે, ભાષામાં ઉતારના પોતાના તરફથી ક્યાં નવીન તરવો ઉમેરવામાં આવ્યાં છે તે, તેમજ મૂળ ગ્રંથ ક્યાં ગ્રંથને આધારે રચવામાં આવ્યો છે, તેમાં શું શું આપવામાં આવ્યું છે તે અત્યારે કળી શકાય તેમ નથી. મૂળ ગ્રંથમાં જૈન અને જૈનેતર બંને હકીકતનું સંમિશ્રિણ કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેમાં નવે રસથી પૂર્ણ સો સર્ગ હતા એવું રાસકાર જણાવે છે:—

માણિક સૂર મહાયતિ, તિણે કર્યો નળાયન ગ્રંથ,
 નવ રસ પયોધિ વિકોવવા, કરે થયો જો સુરમંથ. ૧૪
 સ્વ સમય ને પર સમયનો, એકત્ર જિહાં અધિકાર.
 શત સર્ગ જોહના વાંચતાં, ઉલ્લાસ થાય અપાર, ૧૫
 અનુસરી તેહને મુખે કરી, અમ્હે જોડશું સંમંધ,
 મન રંગ એહવા ઉપના, બોલશું પુણ્ય પ્રમંધ. ૧૬ પૃ.—૧૩

જયચન્દની સભામાં સભાપંડિત હતા. તેની માતાનું નામ આમલ્લહેવી અને પિતાનું નામ હીર હતું. તેમણે કવિ તરીકે નૈષધ કાવ્ય બાવીસ સર્ગ વાળું બનાવ્યું છે કે જે એટલું બધું ઉત્તમ છે કે ત્રણ ઉત્તમ કાવ્યમાં તેને મુખ્ય સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે, અને દર્શન શાસ્ત્રના પંડિત તરીકે તેણે ખંડન ખંડ આદિ નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો છે તે દર્શનનો ઘણો અદ્ભુત અને કઠિન ગ્રંથ છે. ભોજરાજકૃત સરસ્વતીકંઠાભરણમાં નૈષધના શ્લોક ઉદાહરણમાં આપવામાં નથી આવ્યા અને ભોજનો સમય ૧૦ ૨૬ થી ૧૦૮૩ ઇ. સ. માં સ્થિર કરવામાં આવ્યો છે તેથી અને મસ્મટ પોતાના કાવ્ય પ્રકાશમાં નૈષધના શ્લોક ઉદાહરણ તરીકે આપ્યા નથી એ પરથી શ્રી હર્ષ ભોજ અને મસ્મટ પછી એટલે ૧૧ મી સદી પછી થવાનું સિદ્ધ થાય છે, ડાક્ટર જુહ્લર અને પ્રમાણોથી સિદ્ધ કર્યું છે કે શ્રી હર્ષ ખારમી સદીના ઉત્તર ભાગમાં વિદ્યમાન હતા. આજ સમય કનોજના રાજ જયચંદનો છે.

સુભાગ્યે મૂલગ્રંથ નામે નલાયન અથવા કુબેરપુરાણની પ્રશસ્તિ પીટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટના પૃ. ૩૫૭મે પ્રસિદ્ધ થયેલી છે; તેથી તે ગ્રંથ અલભ્ય નથી એમ સિદ્ધ થાય છે. તેમાં કવિ વીતરાગ, ભારતી, વાકપ્રખ્યાનું જયમંગલ ઇચ્છી કુબેરનો જયજાણવી નૈષધની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરે છે:—

સુસ્તિગ્ધૈ નૈવદુગ્ધ મુગ્ધ મધુરૈઃ શુભ્રૈર્યશોભિર્જગ-
દ્યશ્ચક્રે કલિકાલ કલમષમર્ષી વિશ્વેષિભિર્નિર્મલં ॥

સ શ્રીમાનલકાપતે મંગવતઃ પૂર્વાવતારઃ કૃતાં ।

નિત્યં મંગલ માતનોતુ ભવતાં રાજા નલો નૈષધઃ ॥

મધ્યે ધર્મસ્ય શાંતેશ્ચ ચતુર્થે ચ તથારકે ।

વીરસેન સુતો રાજા નલો રાજ્યમપાલયત્ ॥

છેવટે દશસ્કંધ અને શત સર્ગવાળા તે ગ્રંથ પૂર્ણ કરતાં જ-
શુભે છે કે:—

પતત્કિમગ્ન્ય નવમં નવમંગલાંકં,

સાહિત્યસાર વિદુષા કવિના કૃતં યત્ ।

તસ્યાર્યં કર્ણ નલિનસ્ય નલાયનસ્ય,

સ્કંધો જગામ દશમઃ શમસંભૃતોયં ॥

ઉત્પત્તિ દૈત્યચર વિહ્વર શીલ શૂન્ધા ।

સંયોગ રાજ્યભવ નિર્વહ્ણામિધેયાઃ ॥

સ્કંધા ભવંતિ દશ યસ્ય નલાયનસ્ય ।

પૂર્ણં તદેતદધુના ઘનદ્રપ્સાદાત્ ॥

—શતસર્ગ નલાયનં સમાપ્તં સર્વગ્રંથસંખ્યા ॥ ૪૭૨૬

આ ગ્રંથ સાંભળવા પ્રમાણે કોઈ મુનિ સંશોધન કરી પ્રકટ કરે છે. તેમ થયે સાહિત્યમાં એક સારા ગ્રંથની વૃદ્ધિ થશે અને આ રાસની બાષાંતર તરીકેની કિંમત આંકવામાં આવશ્યક નિવડશે. આમાં મૂલ કર્તાની પ્રશસ્તિ નથી તેથી તેમનાખીજ ગ્રંથોની પ્રશસ્તિ પરથી આ માણિક્ય ચંદ્રસૂરિનો પરિચય આપણે મેળવીશું.

મૂળ ગ્રંથકાર માણિક્યચંદ્ર સૂરિ.

તેણે દશ સર્ગવાળો પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર નામનો ગ્રંથ દેવકૃપક (હાલનું દીવબંદર)માં સંવત ૧૨૭૬ માં દિવાલીએ સંપૂર્ણ કર્યો છે અને તેની પ્રશસ્તિમાં પોતાની પરંપરા નીચે પ્રમાણે આપી છે:—

કૌટિકગણની વજ્રશાખા (કે જે વજ્રસૂરિના નામ પરથી ઉદ્ભવી છે.) ના રાજગચ્છમાં આઘ પ્રદ્યુમ્નસૂરિ થયા. તે પ્રખર વાદી હતા અને તેમણે એક રાજની સમક્ષ દિગંથરોને વાદમાં હરાવ્યા હતા. તેના પદ્ધર તાર્કિક શ્વેતામ્બર ગ્રામણી અભયદેવસૂરિ હતા કે જેણે વાદમહાર્ણવ નામનો મહાન ગ્રંથ રચ્યો છે. તેના શિષ્ય ધારાધીશ પ્રખ્યાત મુંજ-રાજની સમક્ષ વાદીઓને જીતનાર જિનેશ્વરસૂરિ, (ધન્નેશ્વરસૂરિ-પડિત હરગોવિન્દદાસ જણાવે છે. સુરસુંદરી ચરિત્ર પ્ર. પૃ. ૬) તેના અનિત-સેનસૂરિ, તેના તાર્કિક વર્દ્ધમાનસૂરિ, તેના સિદ્ધાંતપદુ શીલભદ્ર, તેના પદે કવિ હારતેશ્વરસૂરિ, તેના પદે વૈરસ્વામી કે જે જ્યોતિ:શાસ્ત્રમાં કુશલ હતા તે થયા. તેમના તાર્કિક નેમિચંદ્રસૂરિ થયા અને તેના સાગરેંદુ (સાગરચંદ્ર) થયા અને તેમના શિષ્ય આના કર્તા શ્રી માણિક્યચંદ્રસૂરિ થયા.

આ પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર કેવી રીતે રચવામાં આવ્યું તેના સંબંધમાં આગળ ચાલતા એ જણાય છે કે ભુવનમાલ વંશમાં (શ્રીમાલ વંશમાં) મેહિલનો પુત્ર વીર અને તેનો પુત્ર વર્દ્ધમાન થયો કે જે રાજ કુમારપાલ અને અજયપાલ રાજની સભામાં ભૂષણરૂપ હતા. તેને પોતાની માદૂનામની પતિની ત્રણ પુત્રો નામે ત્રિભુવનપાલ, મદ્દ અને દેહડ થયા હતા. આમાંના દેહડનો પુત્ર પલ્હણ સુકવિ હતા. એક વખત દેહડ પોતાના ઉક્ત કવિ પલ્હણ પુત્રને સાથે લઘ માણિક્યચંદ્ર સૂરિ પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે “ આપની ગુરૂ પરંપરામાં જે પૂર્વજ પ્રદ્યુમ્ન સૂરિએ ચોરાશી વાદીઓને જીત્યા, અને તેના શિષ્ય જે અભયદેવસૂરિ તેમણે વાદ મહાર્ણવ નામનો તર્કનો ગ્રંથ રચ્યો છે તેઓના આમ્નાયમાં રહી આપે પણ સદ્ગ્રંથ રચવામાં સ્વશક્તિ સ્ફુરાવી પરાંપકાર કરવો ધટે છે”—આ પ્રાર્થનાથી વશ થઇ માણિક્યચંદ્રે પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ગ્રંથ સં. ૧૨૭૬ માં (રસર્પિ રવિ સંખ્યાયાં સમાયાં દીપપર્વણિ) રચ્યો. (પીટર્સન ત્રીજો રીપોર્ટ. પૃ. ૧૫૭)

ખીજો ગ્રંથ કાવ્યપ્રકાશ સંકેત નામનો સં. ૧૨૪૬ (૨૯ વક્ર અહાધીશ વસરે માસિ માધવે) ના ચૈત્ર માસમાં રચ્યો કે જેનો આધાર અમમટના કાવ્ય પ્રકાશને પોતાની ટીકા સહિત બહાર પાડનાર વામનાચાર્ય શાસ્ત્રીએ લીધો છે. (જુઓ મુંબઈ સરકારની કાવ્ય પ્રકાશની આવૃત્તિ. આ કાવ્ય પ્રકાશ ખી. એ. ના અભ્યાસક્રમમાં ઘણાં વર્ષો થયાં મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ રાખેલ છે) આ ગ્રંથની પ્રશસ્તિમાં પોતે જણાવે છે કે એક વિદ્વાન તરીકે વિખ્યાત પામું તે અર્થે નહિ, વિદ્વાનોમાં માન મેળવવા ખાતર નહિ, પણ મારી અનુસ્મૃતિ માટે, જડ-મંદબુદ્ધિની ઉપકૃતિ માટે અને ચિત્તના વિનોદ અર્થે આ ટીકા રચી છે. (પીટર્સન ત્રીજો રિપોર્ટ પૃ. ૩૨૦ અને કુટનોટ સુંર-સુંદરી ચરિયમ્-પ્રસ્તાવના પૃ. ૬.)

ત્રીજો ગ્રંથ દશ સ્કન્ધ અને સો સર્ગવાળો નલાયન અથવા કુબેરપુરાણ તેમજ બનાવેલ છે કે જેનો ઉલ્લેખ ઉપર કરવામાં આવ્યો છે.

આ સિવાય ચોથો ગ્રંથ શાંતિનાથચરિત્ર સંસ્કૃતમાં આ રાજગચ્છીય કર્તાએ રચેલો છે અને તેની એક પ્રત પાલીતાણામાં વીરબાઈ પાંડશાળામાં મેળૂદ છે (મુનિભદ્રકૃત શાન્તિનાથચરિત્રમ્. પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭)

નલદમયંતીપર ગ્રંથો—

નલદમયંતી સંબંધે જૈન તેમજ જૈનેતર કથાઓ અનેક રચાયેલી છે. જૈનકથા (ઉપરોક્ત કુબેરપુરાણ સિવાય) હેમચંદ્રના ત્રિપષ્ટિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર પર્વ ૮ સર્ગ ત્રીજામાં, અને મલ્લધારી દેવપ્રભસૂરિના સંસ્કૃત પાંડવચરિત્રમાં મળી આવે છે. આ બંને ગ્રંથ મૂળમાં છપાયેલ છે એટલું જ નહિ, પરંતુ હેમચંદ્રના ઉક્ત પુસ્તકનું ગૂજરાતી ભાષાંતર પણ પ્રકટ થયેલ છે, અને ઉક્ત પાંડવ ચરિત્રમાંના નલદમયંતી ચરિત્રનું ગૂજરાતી ભાષાંતર ચરિતાવળીમાં પૃ. ૧૮૧-૨૬૧ માં (પ્ર૦ જૈનધર્મ પ્રસારક સભા] પ્રસિદ્ધ થયું છે.

વળી જૈન ગ્રંથાવળીમાં ૧ દમયંતી ચરિત્ર, ૨ દમયંતી ચંપૂવૃત્તિ-
૧૦૦૦ શ્લોકો.-પ્રબોધ માણિક્ય કૃત, ૩ દમયંતી ચંપૂવૃત્તિ-૮૮૦૦-જયસોમ-
સૂરિ શિષ્ય ગુણવિજયગણિ કૃત [સં. ૧૫૯૦ આસપાસે], ૪ દમયંતી
ચંપૂવૃત્તિ-૧૬૦૦ (આ પ્રબોધ માણિક્ય-જયસોમ-ગુણવિજય શિષ્ય
ચંડપાલ કૃત, ૫ દમયંતી પ્રબંધ (ગદ્ય), ૬ દમયંતી પ્રબંધ
(શ્લોકબદ્ધ), ૭ નલકથા, ૮ નલોદય કાવ્ય-૨૫૦-રવિદેવ કૃત,
૯ નલોદય ટીકા-૧૪૦૦-આદિત્યસૂરિ કૃત, ૧૦ નલવિલાસ નાટક-
હેમચંદ્રસૂરિ શિષ્ય રામચંદ્રસૂરિ કૃત, ૧૧ નળાયન-ગાનસાગર (સં.
૧૭૨૦ આસપાસ) કૃત-આ પુસ્તકોનાં નામ દષ્ટિપથે આવે છે. વળી
એમ પણ એક સ્થળેથી જાણાય છે કે જૈન નૈષધકાવ્ય પણ થયું છે
અને તે રાજગચ્છની વ્રજશાખાના કોટિક ગણમાંના અમ્બયદેવસૂરિના
શિષ્ય અને અજિતસેનસૂરિના ગુરુ જિનેશ્વરસૂરિએ (સં. ૧૦૫૦
સગભગ) રચ્યું છે.

ગૂર્જર જૈન કવિઓ પૈકી સમયસુંદર અને મેધરાજે નયસુંદર
પછી નલદમયંતીપર રાસ રચ્યા છે ખરા, પણ સાથે કહેવાતું કે
એક કવિ નામે ઋષિવર્દને નયસુંદરની પહેલાં સં. ૧૫૧૨ ચીતો-
ડમાં નલદમયંતી રાસ બનાવ્યો છે. વિશેષમાં હર્ષવરને કરેલો રાસ
પણ નોંધાયો છે.

જૈનેતર કથાઓ પૈકીનું મૂળ મહાભારતના એક પર્વમાં હોવા
ઉપરાંત હર્ષના નૈષધમાં નળનું ચરિત્ર પ્રસિદ્ધ છે. નૈષધ કાવ્યપર
જૈનાચાર્ય જિનરાજે ' જિનરાજ ટીકા ' કરી છે. ગૂર્જર ભાષામાં કવિ-
વર્ય ત્રેમાનંદ અને લાલાણ કવિએ પદ્યબદ્ધ નલાખ્યાન બનાવેલાં
પ્રસિદ્ધ છે.

સ્કૉલકૉલ કૉર્ટ પાસે
સુબંધ,
૨૫ અક્ટોબર ૧૯૧૭.

}

વિનીત
મોહનલાલ દલીચંદ દેશાધ.
બી. એ. એલ્. એલ્. બી.

સુધારો-વધારો.

કવિનેા પરિચય ગુરૂપરંપરા—આ સંબંધે આગળ જે કહેવામાં ગયું છે તેમાં વિશેષ હકીકત એ મળી આવે છે કે:—રત્નસિંહ સૂરિ સંબંધે સંસ્કૃત બૃહત્પૌષ્ણલિક પદાવલિમાં જણાવ્યું છે કે સં. ૧૪૫૨માં સ્તંભતીર્થમાં મહાઉત્સવ કરી જયપુંડ્ર (જયતિલક) સૂરિએ રત્નસિંહને સૂરિપદ આપ્યું. રત્નસિંહ સૂરિએ શત્રુંજય પ્રાસાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. સુલતાન અહમદશાહે સં. ૧૫૦૯ માં શુદ્ધિ પ ને દિને તેમના પગની પૂજા કરી. તેમના ત્રણ મહા શિષ્યો નામે હેમસુન્દર, ઉદયવલ્લભ અને જ્ઞાનસુંદર હતા તે ઉપરાંત અન્ય શિષ્યો નામે શિવસુન્દર ગણિ મહોપાધ્યાય, ઉદયધર્મ (વાક્ય પ્રકાશ ગ્રંથના કર્તા સં. ૧૫૦૭) અને ચારિત્રસુંદર (મહિપાલ ચરિત, કુમારપાલ ચરિત આદિના કર્તા) હતા. [જુઓ કુમારપાલ ચરિતની પ્રસ્તાવના.] ચારિત્રસુન્દર પોતાના કુમારપાલ ચરિતની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે રત્નાકર સૂરિના પદપર અનુક્રમે યોગીન્દ્ર ચૂડામણિ અભયસિંહ થયા અને તેમની પાટે જયપુન્દ્ર-જયતિલક સૂરિ થયા તેમની પાટે રત્નસિંહ સૂરિ (વાદીને જીતનારા) થયા, કે જેના અનેક શિષ્યોમાંના એક ચારિત્ર સુંદર ગણિ થયા કે જેણે શુભચંદ્ર ગણ્ડીની અભ્યર્થનાથી કુમારપાલ ચરિત નામનું દશ સર્ગવાળું મહાકાવ્ય પોતાના વિદ્યાગુરૂ જયમૂર્તિ પાઠકની સ્તુતિ કરવા સાથે પૂર્ણ કર્યું.

આજ રત્નાકર ગચ્છમાં થયેલા મંગલધર્મ નામના કવિએ ગૂર્જર ભાષામાં મંગલ કલશરાસ સં. ૧૫૨૫ માં રચેલો છે તેમાં પ્રશસ્તિ એ આપી છે કે:—

ચંદ્રગચ્છિ ક્ષેત્રભદ્ર ઉવગ્રાય, તિણ્ણિ ઉદ્ધારીઉ ક્રિયા સમુદાય.
 રચણાયર ગચ્છિ ગુરૂ ગુણભૂરિ, જયતિલક જયતિ કહ સૂરિ. ૨૬
 રચણસિંહ સૂરિ મુનિવર થાટિ, ઉદયવલ્લભ સૂરિ તેહના પાટિ
 જ્ઞાનસાગર સૂરિ ગચ્છાધીશ, જયવંત ભવિયાં પૂરઈ જગીસ. ૨૭
 મુનિવર વાયક શ્રી ઉદયધર્મ, જગિઉ આગમ શાસ્ત્રહ મર્મ,
 તાસ પસાઈ ફલઈ કર્મ, જ્ઞાનરચિ ભણઈ મંગલધર્મ. ૨૮
 મંગલકલશ તણ્ણિ ચઉપધય, સંવત પંનર પંચવીસઈ હધય.

(કુલ પદ્ય ૩૨૯ સાગર ભં ૦ પાટણુ)

કવિની કૃતિઓ સંબંધે વિશેષ.

આપણે ઉપર જણાવી ગયા કે નલદમયંતીરાસ સિવાયની કર્તાની સર્વ કૃતિઓ સ્વતંત્ર છે. કર્તાની કૃતિ નામે સુરસુંદરી રાસ એ જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્ર માલાના પ્રથમ પુષ્પ તરીકે પ્રાકૃતમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા, ધનેશ્વર મુનિકૃત સુરસુંદરી ચરિત્ર પરથી લખાયેલ નથી કારણકે બંનેનાં વસ્તુ જૂદાં છે. જૈનધર્મ પ્રસારક સભાએ પ્રસિદ્ધ કરેલ ચરિતાવળીમાં સુરસુંદરી ચરિત્ર છે તેનું વસ્તુ આપણા કર્તાના સુરસુંદરી રાસ સાથે બરાબર મળતું છે. પ્રસ્તાવના પરથી ગણાય છે કે ઉક્ત ચરિતાવળીમાંનું તે ચરિત્ર પાંડિત શ્રી વીરવિજય (વિક્રમની ઓગણીશમી સદીના અંતમાં થયેલા)ના કરેલા રાસ (ચ્યના સંવત ૧૯૦૨) ઉપરથી ગુજરાતી ભાષામાં લખવામાં આવ્યું છે. વીરવિજયનો સુરસુંદરી રાસ ઘણું કરી અમદાવાદની વિદ્યાશાળાએ પહેલાં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, પણ મને હાથ લાગ્યો નથી તેથી તેમાં તેનું વસ્તુ ક્યા અંશમાંથી લીધું છે તેનો ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો છે કે નહિ તે હમણાં નથી જણાયું. નયસુંદરે પણ કોઈ તેવા અંશનો ઉદ્દેશ્ય કર્યો નથી; એક ખીજા ગૂર્જર જૈન કવિ નામે ધર્મ. વર્દને સં. ૧૭૩૬માં સુરસુંદરી અમરકુમાર નામનો રાસ રચ્યો છે તે પણ આ બંને રાસને મળતી કથાનો જ હોવો જોઈએ.

નયસુંદરના શત્રુજય ઉદ્ધાર નામના ઘણા ટુંકા રાસ સંબંધી એટલું જણાવવું યોગ્ય છે કે સં. ૧૩૮૫માં જિનપ્રભ સૂરિએ બનાવેલા બૃહત્તીર્થ કલ્પમાં શત્રુજયના થયેલા સોળ ઉદ્ધારનું વર્ણન છે. ઉદ્યરતને પણ ઉદ્ધારનો રાસ સં. ૧૭૬૯માં રચેલ છે. શત્રુજય (પાલી-તાણામાં આવેલા પર્વત)નું માહાત્મ્ય ઘણા સમયથી ઘણું છે, અને તેના માહાત્મ્યને લઈને જ તેના પર થયેલા આક્રમણ યા કાલહોપને અંગે થયેલી મદિરોની જીર્ણુ સ્થિતિ દૂર કરવા ઉદ્ધારની આવશ્યકતા સિદ્ધ થઈ છે. શત્રુજય સંબંધી ધનેશ્વરસૂરિનો શત્રુજય માહાત્મ્ય નામનો અંશ પ્રખ્યાત છે, અને તે પરથી હંસરતને સંક્ષિપ્ત અંશ સંસ્કૃત ગદ્યમાં રચેલો પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે. તે સિવાય તે પર કલ્પ જોવામાં આવે છે. ગૂર્જર ભાષામાં પણ શત્રુજય રાસ મહિમાસુંદર કૃત, શત્રુજય તીર્થમાલારાસ-અમૃતવિજય કૃત સં. ૧૮૪૦, સિદ્ધાચલરાસ

—સમયસુંદર કૃત સં. ૧૬૮૬ અનુજય તીર્થરાસ બિનહર્ષ કૃત સં. ૧૭૫૫ વગેરે છે.

તા. ૩૦-૪-૧૮.

મોહનલાલ દ. દેશાધ.

× × × ×
હવે કવિના રૂપચંદ કુમાર રાસમાં શું વસ્તુ (Plot) છે તેની કથા માંડીએ તે પહેલાં જરા મનને આનંદ આપવા કવિ, કથા અને શ્રોતા સંબંધે થોડાં વચનો અત્ર મૂકીએ છીએ.

કવિ.

‘હરિજનને શાનો સંસાર, ખરી વાતમાં શાનો ખાર,
કથું કથે તે શાનો કવિ, શીખી વાત તે શાની નવી ?
‘કવિ સાચો, ભોળો જન ભાટ, વાળંદ વેશ્યા ને કૃત્રિમ ઠાક,
એટલાં વાનાં માને જેહ, મૂરખનો મહિપતિ કહિયે તેહ.
‘વેદપઠન કવિચાતુરી, સઘળી વાત છે સહેલ,
કામદહન મનવશકરણુ, ગગનચઢણુ મુશ્કેલ.
‘છાની ન રહે વાતો જે નવી, છાનો ન રહે કહેવાયો કવિ.
‘રીઝે કવિતા કરતો કવિ, રીઝે વાત સુણુતાં નવી.—શામળ.

કથા.

તા: कथास्तानि गीतानि तानि शास्त्राणि नर्म तत् ।
कुर्वन्ति सुहृदस्तस्य दीप्यते येन मन्मथः ॥

—ગુણમદ્ર:

શ્રોતા.

જો શ્રોતાજન મંડળી, વક્તા સન્મુખ દત્ત.
ચંદ્ર અકી અમૃત ઝરે, કેરવ વન પ્રત્યક્ષ.
મૂરખ શ્રોતા આગળે, વક્તાનો ઉપદેશ,
પાઠક વચન સુણી કરે, વૃથા ચિત્તમાં કલેશ.
અંધા આજે આરસી, કર્ણુ બધિર પુર ગાન,
મૂરખ આગળ રસ કથા, એ ત્રણે એકજ તાન.—વીરવિજય.
જિમ નારી સોળે શૃંગાર, આગળ વિકળ અધ ભર્તાર,
તે ભણી તુમે ચતુર છો સહુ, જાણુ પ્રતે શું કહિયે બહુ ?
નિદ્રા વિકથા છાંડિ દૂર, ઇક ચિત્તે સહુ આણુંદપૂર,
રૂપચંદ સુકથા કલ્પોલ, સાંભળજો સહુ કરી નિરોળ.

—નયસુંદર.

મિથ્યાપ્રહાહિના દષ્ટં સદ્ધર્મામૃતપાનતઃ ।
આશ્વાસયન્તિ વિશ્વં યે તાન્ સ્તુવે યતિનાયકાન્ ॥

૩૫૯ કુમાર રાસનો સાર.

ખંડ ૧—સમૃદ્ધિવાન માલવદેશ પ્રસિદ્ધ છે. [આના સંબંધમાં કંઈક જણાવીએ તો આ દેશ અતિ પ્રાચીન છે. મહાવીર સ્વામીના સમયમાં ઉજ્જયિનીમાં ચંદ્રપ્રદોત રાજા રાજ્ય કરતો હતો. અશોક પછી સંપ્રતિ રાજા થયો. વિક્રમાદિત્યના સમયમાં અવન્તિ યા ઉજ્જૈન તેની રાજધાની હતી. પછી બે રાજધાની થઈ—માંડુ અને ઉજ્જૈન. કોઈ રાજા માંડુમાં તો કોઈ અવન્તિકા—ઉજ્જૈનમાં રહેતો. અશોક પછી ગુપ્ત રાજા થયા. તેના વંશનું રાજ્ય ઇ. સ. ૪૦૯ સુધી રહ્યું, પછી હણુ જાતિએ ત્યાં રાજ્ય કર્યું. ત્યાર પછી કન્નૌજના રાજા હર્ષવર્દનનું રાજ્ય થયું. આ સમય સુધીમાં ઐદ્ધર્મનું જોર ભારતમાં ઘણું હતું. તદનન્તર માલવામાં પરમાર રાજાઓના રાજ્યનો પ્રારંભ થયો. તેમાં મુંજ, ભોજ આદિ મોટા મોટા પ્રતાપી રાજા થયા. યશોવર્માના સમયનો એક સંસ્કૃત શિલાલેખ એક મસીદમાંથી મળી આવ્યો છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અણ્ણહિષ્ટ પટ્ટણુના રાજા જ્યસિંહે ચડાઈ કરી તેને હરાવ્યો અને માલવા પર પોતાનો અધિકાર કર્યો. માલવામાં પરમારવંશનું રાજ્ય ૧૩૦૦ ઇ. સ. સુધી રહ્યું. હમણાં પણ માલવામાં કોઈ જગાએ પરમારોનું રાજ્ય છે. પરમાર પછી અષ્ટાઉદીન ખીલજીએ માલવા જીત્યું. ત્યારપછી મુસલમાન સૂબેદાર સ્વતંત્ર થયા અને સન ૧૪૦૧ થી સન ૧૫૬૯ સુધી રાજ્ય કર્યું, તેમાં નાસિરૂદીન અને દિલાવરખાં ગોરી વધારે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા. બહાદુરશાહ નામના ગુજરાતના સુલતાને કેટલાક દિવસ સુધી માલવા પર રાજ્ય કર્યું. ત્યાર પછી શેરશાહ આવ્યો, ને તે પછી અકબરના હાથમાં માલવા આવ્યું. ઐરંગઝેબના સમયમાં જયપુરના રાજાઓને આધીન હતું. થોડો વખત નિજામનો પણ ત્યાં અધિકાર રહ્યો. ૧૭૫૦ સનમાં બાલાજી બાજરાવ પેશવાને દીલ્લીના

બાદશાહ તરફથી માલવાના અધિકારની સનંદ મળી. ત્યાર પછી પેશવા તરફથી રાણાજી સિન્ધિયા માલવાનો અધિપતિ થયો. હજુ પશુ સિન્ધિયાના હાથમાં છે. આમ અનેક ક્રાંતિમાંથી (એક વખતનો કહેવાતો બાણુલાખ માળવો એવો) માલવદેશ પસાર થયેલ છે, તેથી પ્રાચીન ભવ્યતા છિન્ન ભિન્ન થઈ છે તેમાં સંદેહ નથી. હમણાં માલવાની ભાષા હિન્દી, મરાઠી, ગુજરાતી અને મારવાડીનું મિશ્રણ છે કે જેને માલવી ભાષા કહે છે. તે ભાષામાં હજુ સુધી કોઈ ગ્રંથ લખાયો નથી, પરંતુ વેપારીના ચોપડા લેણદેણના લેખ વગેરે તેમાં લખાય છે. જૈન મારવાડી વાણીઆ આ દેશમાં મોટા દુકાનદાર છે. જુઓ સરસ્વતિ નવે. ૧૯૧૫.]

આ દેશની રાજધાની ઉજ્જયિની નામની મહાનગરી છે (હિંદુઓની સાત પવિત્ર પુરીઓમાં આ એક છે. તેનાં અનેક નામ છે:—જેવાં કે અમરાવતી, અવનંતકા, કનકશૂંગ, કુમુદવતી, કુશસ્થલી, પદ્માવતી, પ્રેતકલ્પા, શિવપુરી, વિશાલા વગેરે. મહાકાલ મંદિર ને સિપ્રા નદીના માહાત્મ્યથી આની પવિત્રતા હિંદુ માને છે. પહેલાં ત્યાં દશહજાર મંદિર હતાં એવું કહેવામાં આવે છે, પરંતુ હમણાં કેવલ બે હજારથી પચીસસો દેવસ્થાન રહ્યાં છે. પુરાણું ઉજ્જૈન એકપાદ નામના સ્થળ ને નદીના વચ્ચેના ખંડેરથી જણાય છે. ત્યાં કાલિકાદેવીની એક પ્રતિમા અને રાજ ભર્તૃહરીની ગુફા છે. ગુફાની રચનાપરથી જણાય છે કે તે ઐહ્ય યા જૈનમઠ હતો. તેની પાસેથી કેટલીક જૈન મૂર્તિઓ મળી આવી છે. ખંડેરમાંથી મોટી ઘંટો દોઢકૂટ લાંબી પહોળાી ને ત્રણ ચાર ઇંચ જાડી તેમજ પુરાણા સિક્કા મળી આવે છે. એવું માલુમ પડે છે કે આ નગર કોઈ બે હજાર વરસ પહેલાં બૂકંપથી નષ્ટ થયું હશે.)

અત્ર હરસિદ્ધ માતાનું સ્થાન છે. (હરસિદ્ધ દેવી હમણાં પરમાર રજપૂતોની કુલદેવી ઓળખાય છે. હમણાંનું તેમનું મંદિર બિલકુલ નવું છે. એવું માલુમ પડે છે કે તેનું પૂર્વનું મંદિર તોડી નાંખવામાં આવ્યું હતું. એમ કહેવામાં આવે છે કે રાજ વિક્રમ અને શાલિવાહન બંને આ દેવીની પૂજા કરતા હતા. આના હમણાંના મંદિર પાસે એકકૂવો

છે તેમાં એક નાનો સ્તંભ (ખાંભો) છે તેમાં ઘણું સુંદર ખારીક કોતરકામ છે ને તેપર સંવત ૧૪૪૭ લખ્યો છે.)

વળી ત્યાં મહાકાલનું મંદિર છે (આનું મંદિર હમણાં પણ છે. તે ખુબ પ્રાચીન છે. તેની જગાને હમણાં 'કોટ' કહે છે. તેને પહેલાં ચારે બાજુ મોટી દિવાલો હતી અને દિવાલોની પાસે પાણીનો મોટો કુંડ હતો. એક તરફ હરસિદ્ધિ માતાનું તળાવ છે. સાંભળવામાં એવું આવે છે કે આ મંદિર રાજા વિક્રમે બંધાવ્યું છે. કવિ કાલિદાસે પણ પોતાના ગ્રંથોમાં આ મંદિરની, તેની આસપાસના રાજભવનોની અને અહીંના રાજાઓની પ્રશંસા લખેલી છે. આ મંદિરના ચોકમાં મોટી મોટી ધર્મશાલાઓ. અને પાઠશાલાઓ હતી. મહા-પંડિતો શાસ્ત્રી અને જ્યોતિષી અહીં વસતા હતા. સાધુસંન્યાસી પણ આવી રહેતા હતા. દૂરદૂરથી વિદ્યાર્થીઓ અહીં વિદ્યાભ્યાસ માટે આવ્યા કરતા હતા. હિન્દુરાજાઓના મહેલ પણ અહીં હતા. હમણાં સુધી તેનાં ચિન્હ મળે છે. એક બે જગાએ બૌદ્ધમૂર્તિઓ પણ દેખવામાં આવે છે. ઇ. સ. ૧૨૩૦ માં અદતમશ સુલતાને ઉલ્લેખર ચડાઈ કરી તમામ મંદિર તોડી નંખાવ્યાં હતાં, મૂર્તિઓને ખંડિત કરી નાંખીને આ મંદિર પણ તોડ્યું, આસપાસની દિવાલો પાડી નંખાવી (અને તે દિવાલોનાં કંઈ ચિન્હ હજી છે.), મહાકાલની મૂર્તિના કકડા દિલ્હી લઈ ગયો, મુસલમાનનું જોર વધ્યું ને મંદિરને સ્થાને મસ્જિદ બંધાવી. પાસે મહેલ બંધાવી તળાવમાં કૂવા ખોદાવ્યા. ઘણો વખત મહાકાલની યાત્રા બંધ રહી. પછી બાલાજી બાજીરાવના આધિપત્ય તળે તેનો નીમેલો એક શેણુની બ્રાહ્મણ સૂબેદાર ત્યાં નિભાયો અને તેણે મહાકાલ અને હર-સિદ્ધ માતાનાં મંદિર બંધાવવાનો હુકમ આપ્યો. આ બંને મંદિર તેના સમયના-સન ૧૭૪૫ માં બન્યાં કે જે હાલ મોજૂદ છે.)

અને ત્યાં સિદ્ધવડ છે. (પ્રયાગમાં જેમ અક્ષયવડ તેમ ઉલ્લેખમાં સિદ્ધવડ પ્રસિદ્ધ છે. તે સિપ્રા નદીના કિનારે એક સુંદર ઘાટપર મોજૂદ છે. તેની સામે સિદ્ધનાથ મહારાજની મૂર્તિ છે. સ્થાન રમણીય છે. ત્યાં જલ અથાગ ભર્યું છે, ને વિશાલ ઘાટ મોટા મોટા થયા છે.

અહીં હિંદુ લોકો પિતૃગણ તૃપ્ત કરવા મુંડન અને પિંડદાન કરે છે. ત્યાં એક ધર્મશાળા છે. કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩-૧૪ ને દિને અહીં મોટા મેળો ભરાય છે. અહીંથી જરા દૂર કાલભૈરવનું મંદિર છે અને પાસે સરકારી સેન્ટ્રલ જેલ છે.)

અહીં વિક્રમ રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજની વિખ્યાતિ ' પરદુઃખભંજન ' તરીકે સર્વત્ર ફેલાયેલી હતી. ત્યાં મહાજનમાં મુખ્ય એવા ધનદત્તશેઠને ધનસુંદરી નામની ભાર્યાથી ત્રણ પુત્ર થયલા. તેમાં જ્યેષ્ઠ પુત્રનું રૂપદેવ, વચલાનું ગુણદેવ અને કનિષ્ઠનું ગુણચંદ્ર એ નામ હતું. પિતાએ આ ત્રણેને રૂપ અને ગુણથી ભરેલી કન્યાઓ પરણાવી. ત્યાર પછી એથા પુત્ર-આપણા ચરિત્રના નાયક રૂપચંદ્રનો જન્મ થયો.

ખંડ ૨—જન્મોત્સવ ઘણા ઉત્સાહથી સમસ્ત નગરને તોતરી કર્યો અને પાંચ વર્ષની ઉમરે નિશાળે વિદ્યાગ્રહણ અર્થે રૂપચંદ્રને મોકલ્યો. ત્યાં લેખન, વાચન, સાહિત્ય, -શબ્દશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ-નામ-માળા, કાવ્યોમાં ચંપૂ, નૈષધ, નાટકો-શકુંતલા, સુમુરારિ, શાટક, કર્પૂર-મંજરી, શૃંગારમાં અમરશતક, તર્ક, ન્યાય, પિંગલ, છ ભાષા, અઢાર લીપિ, ગણિતમાં લીલાવતી વગેરેનું શિક્ષણ લીધું. [અહીં કહેવું જોઈએ કે વિક્રમ રાજ પછી થયેલા હર્ષકૃત નૈષધ, કર્પૂરમંજરી (રાજશેખરકૃત), અમરશતક વગેરેનો અભ્યાસ વિક્રમરાજના સમયમાં મૂકેલા નાયકને કરાવવો એ anachronism-સમયવિરોધ છે.] બ્રહ્મીગણી કળા મેળવી યુવાન થયો એટલે પિતાએ ઘણા ઉત્સવથી રૂપસુંદરી નામની કન્યા સાથે રૂપચંદ્રને પરણાવ્યો.

ખંડ ૩—વિક્રમ રાજનો એક માંડલિક રાજ કનોજનગરીનો રાજ ગુણચંદ્ર હતો તેને અનેક રાણીમાંની મુખ્ય પટ્ટરાણી ગુણસેનાથી થયેલી સોહગ (સૌભાગ્ય) સુંદરી નામની કન્યા હતી. આ માંડલિક એકદા સહકુટુંબ ઉજ્જૈણીમાં આવી રહ્યો. પુત્રીને માટે જુદો આવાસ હતો અને ત્યાં તે પોતાની સોળે સખી સહિત ક્રીડા કરતી હતી. એવામાં એકદા કોઈ નારીના રૂદનનો અવાજ સાંભળતાં તે રાજકન્યાએ તે શામાટે રૂએ છે તેની તપાસ પોતાની દાસી મારફત કરાવી, તે

જણાવું કે તેણીને પ્રસવકાળ થતો નથી. આ પરથી વિચાર કર્યો કે પરણવાથી પ્રસવદુઃખ થાય છે. આથી કૈમાર્ચવ્રતજ આમરણાંત સેવવાનો નિશ્ચય કર્યો. આમ કરતાં બ્યારે ચૌદ વર્ષની યુવાન કન્યા તે થઇ ત્યારે પિતાએ મનમાન્યો સ્વામી મેળવવા કહેતાં ‘પરાણે પ્રીતિ થતી નથી માટે તેમણે કંઈ લમની વાત ઉચ્ચારવી નહિ’ એવો રોકડો જવાબ તેણીએ પરખાવ્યો. સોળવર્ષની બરજીવાન કન્યા થઇ ત્યારે પૂરી મદનવશ બની. સહેવાય નહિ તેમ કોઇને કહેવાય નહિ એવું થયું. આ વાત સખી શ્રીમતી જાણી ગઇ. રાત્રીએ સોહગ-સુંદરી ગોખમાં બેસી નગર નિહાળતી હતી તે વખતે એક ધનપતિના આવાસમાં સુંદર નાટક થતું જોયું. ચિત્ત ચંચળ બન્યું પણ સખી શ્રીમતીએ ‘રમણુવગર ગીત-નાચ જોવાં વૃથા છે’ એમ જણાવી તેને મુંગી બનાવી. છતાં ચિત્તની અસ્થિરતા શમી નહિ અને ગોખ પર દિવસાનુદિવસ જઇ નાટક જોવાની લાલચ તણ ન શકી. સખીએ કોઇ ચતુર પતિનું ગ્રહણ કરવાનું કહેતાં સુંદરીએ ચતુર પતિની દુર્લભતા જણાવી. આથી બંને વચ્ચે મતભેદ ચાલ્યો. શ્રીમતીએ સ્ત્રીચરિત્રની વાત ઉજાણીના રાજા વિક્રમના પુત્ર વિક્રમચરિત્ર સંબંધીની સંભળાવી. (આ આડકથા પણ મુખ્ય કથા વિક્રમરાજાના સમયની હોઇ અદ્ભૂત રસ પૂરે છે.) ‘વિક્રમ રાજા વિદેશમાં વિક્રમચરિત્રની મા સાથે લગ્ન કરી તેને તણ ઉજાણીમાં આવ્યો. પાછળથી વિક્રમચરિત્રે ઉજાણીમાં આવી રાજાના અનેક માણસોને અને રાજાને ખુદને છેતર્યા. રાજાએ પોતાના પુત્રને ઝોળખી આનંદ દર્શાવ્યો, અને તેનું અદ્ભૂત ચરિત્ર જોઇ ‘વિક્રમચરિત્ર’ એ નામ રાખ્યું. રાજસભામાં રાજાએ પોતાના પુત્રના ચરિત્રપાસે લોકમુખે કહેવાતા અદ્ભૂત સ્ત્રીચરિત્ર કંઈ નથી અને જો સ્ત્રીચરિત્ર તેના કરતાં ચડી જાય તો એવું સાબીત કરનાર કોઇ છે? હોય તો બતાવી આપે એ માટે નગરમાં દાંડી પીટાવી. આવામાં એક સુદંતનામના શેઠની મનમોહિની નામની ચતુર કન્યાએ આ વાત જાણી પોતાની સખીને જણાવ્યું કે રાજા મૂરખ છે અને કાંઈપણ જાણતો નથી. સ્ત્રીચરિત્ર પાસે વિક્રમચરિત્ર કદી પણ

ચડી ન જાય. આ વાત રાજના એક માણસે જણી રાજને કહી. રાજએ તેણીના માગવા મુજબ પાલખી મૂકી બોલાવી અને પોતાને મૂર્ખ કહેવા માટે ઠપકો આપ્યો એટલે તે કન્યાએ જણાવ્યું કે ‘મહિલાચરિત્ર અગમ્ય છે અને તેની સરસાઈ કોઈથી થઈ શકે તેમ નથી’ આના વિશેષ સમર્થનમાં તેણીએ એક આહિરી-ભરવાડણની વાર્તા જણાવી કે—“ધતુરો નામના ગામમાં ઢોલુ આહિર-ભરવાડ વસતો હતો તેને ઢોલડી નામની યુવાન સ્ત્રી હતી. ઢોલો પરગામ જતો એટલે તેની સ્ત્રી પોતાના ચાર સાથે રમતી. એકદમ ગામમાં નાટક જોતાં જોતાં એક સુંદર નાટકીઆપર તેણી મોહી પડી અને તેને ઘેર બોલાવી પોતે ખીર રાંધી જમાડવા માટે થાળી પીરસી. બારણાં બંધ કરી જેવો તે જમવા બેસે છે તેવામાં તેણીના ચારે આવી કમાડ ઠોક્યાં. નાટકીઆને તલસરાંના ઢગલામાં સંતાડ્યો, અને ચારને ધરમાં લીધો. ચાર સાથે વાતચીત કરતાં ચારે ખાવાનું માગતાં રાખ બતાવી. ત્યાં તેનો ધણી ઢોલો આવ્યો, એટલે ચારને એક ખૂણામાં સંતાડ્યો. ધણી ભૂખ્યો થયો હતો પણ ખાવાનું માગતાં કાંઈ નથી એમ સ્ત્રીએ કહ્યું. ધણીએ ખીર બોળી કાઢી ત્યારે સ્ત્રીએ કહ્યું એતો નૈવેદ્ય છે તેથી તે દેવને ધરવા માટે છે. ધણી હતો ભૂખ્યો એટલે ખાવા બેઠો એટલામાં નાટકીઓ ભૂખ્યો ભૂખ્યો ડુંડી ડુંડી તલ ખાતો હતો તે આખરે ભાગ્યે તેની પાછળ ચાર પણ નાડો એટલે ધણી વિમાસણમાં પડ્યો. સ્ત્રી નાસનારા પ્રત્યે હાથ જોડી બોલી ઉઠી ‘અરે મારા-દેવ, મારો દોષ નથી છતાં તમે શા માટે તજ જાઓ છો ?’ આમ કરી ધણીને સમજાવ્યો કે આ તમે નૈવેદ્ય ખાવાથી મારી ભક્તિથી ઇશ્વર પાર્વતી સ્વયંદેહે આવ્યા છતાં ચાલી ગયા. માટે મહા-દેવની મહાપૂજા બણાવી હોય તો તેઓ શ્રી પાછા આવે. ધણી તે માટે જોઈતું દ્રવ્ય મેળવવા વિદેશમાં ગયો—દશાર્ણપુરના દશાર્ણભદ્ર રાજ પાસે નોકર રહી ધન મેળવ્યું. ત્યાં વીર પ્રભુ સમોસર્યા. તેમની વાણી સુણી તેણે ત્યાં દીક્ષા લીધી.” આ પ્રમાણે વાત સાંભળીને વિક્રમ રાજએ મન-મોહિનીને વિક્રમચરિત્ર સાથે પરણી તેને છેતરી પોતાનું સ્ત્રી ચરિત્ર બતાવવા કહ્યું. મનમોહિની તેની સાથે પરણી, (વણિક અને ક્ષત્રિયનાં

લગ્નથી થતાં બેડાં જૈન કથાઓમાં ધણું આવે છે.) એટલે રાજ્યે ચોક્કીવાળા અને જ્યથી ક્યાંય પણ જઈ ન શકાય એવા ભોંયરામાં રાખી કહી દીધું કે તેણી જે ત્યાં રહ્યા પછી વિક્રમચરિત્રથી એક પુત્ર પ્રસવે તો તે ખરી. ભોંયરામાં એક સળી પણ સંચરે તેમ ન હતી; માત્ર શ્વાસને પૂરતી હવા માટે એક નાની જળાશૂકી હતી અને તેની પાસે એક દાસી ચોક્કીદાર તરીકે રાખી હતી. તેણીએ આ દાસી સાથે વાર્તા કહી પ્રીતિ કરી લીધી. એક વખત દાસીને સવાલાખ રૂપીઆની કિંમતની વીંટી આપી. 'પોકળ હાથ હોએ જેહનો, લોક સહુ કિંકર તેહનો'—એટલે કે જેનો હાથ પોકો, તેનો જગ ગોકો એ કહેવત અનુસાર દાસી તદ્દન આઝાદીન બની. તેણીની દ્વારા પાનમાં, ભોંયરાસુધી સુરંગ કરવાની વિનતિ લખી તેનું પાનખીડું પોતાના પિતા-પર મોકલ્યું. પિતાએ એક ધવળગૃહ ભોંયરાથી કેટલેક છેટે બંધાવી ત્યાંથી ભોંયરા સુધીની સુરંગ ગુપ્ત રીતે કરાવી. આ માર્ગે મનમોહિની યોગિની વેશમાં જઈ વીણા હાથમાં લઈ વગાડતી. ગૃહ પાસે કોઈપણ ન આવી શકે તે માટે સેવકો મૂકી પિતાપાસે ભોજન સ્વાગત અર્થે જમાઈ વિક્રમચરિત્રને બોલાવ્યો. તેની સાથે તેનો મિત્ર મંત્રીશ્વર-પુત્ર હરિદત્ત હતો. વણિક પુત્રીએ યોગિની વેશમાં વીણા વગાડી કુમારને સુખ કર્યો. કુમાર મિત્રસહિત પુનઃ પુનઃ આવવા લાગ્યો. આખરે પિતાની શરમ મૂકી ન શકાય માટે વનમાં જઈ પ્રેમયાયના સ્વીકારવાનું કહેતાં ત્રણે જણુ વનમાં ગયા.

'કુમાર અને તેનો મિત્ર વન જતાં બહુ થાકી ગયા એટલે પ્રેમવશ થયેલા ચિત્તને શરીરને થયેલા થાકથી પ્રેમયાયના કરવાનું યોગ્ય ન લાગ્યું. તેથી યોગિનીની રજા લઈ ગામમાં શરીરનો થાક ઉતારવા માટે ગામના એક હજમને ત્યાં જઈ શરીરની ખૂબ ચંપી કરાવી સ્નાન કર્યું. પછી જરા ઉંધ લીધી. આ વખતે વણિકપુત્રીએ સામેના દૂધવાળીના ઘરમાં જઈ તેને ધનથી સંતોષી તેના વચ્ચેથી મહિયારીનો વેશ લીધો. દૂધને સાકર સહિત કઢી અમૃતરસ જેવું મધુર બનાવી તે લઈ તેઓ બંને બહાર નીકળે એ સ્થાને બેઠી. સાંજનો સમય થતાં તેઓ જ્યાં બહાર આવ્યા કે દૂધ પી

જેવાનો આગ્રહ કર્યો. પીધું—સ્વાદ લાગ્યો—બહુ પીધું. પીને સોનેયા આપી ચાલી જવા જાય છે એટલે કુમારીએ જાણવું કે રાક્ષસનો ભય અત્ર બહુ છે અને જે રાત્રે બહાર નીકળે છે તેને તે બખી—ગળી જાય છે. અંતે દૂધારીને ત્યાં ' હસતાં ને રાતાં પ્રાહુણો ' એમ કરી કુમાર રાત રહ્યો.

' ખીજાવેલા પલંગપર પોઢેલા કુમારની પમગંપી કરવા કુમારી આવી. પરસ્પીના સ્પર્શ સામે વાંધા લેતા કુમારને જાણાવી દીધું કે પોતે કુંવારી છે અને કુમારમાં મોહી પડી છે. આમ પ્રેમજાળમાં ગૂંથાયેલા કુમારે આખરે તેણીની સાથે ગાંધર્વવિવાહ કર્યો. ભોગવિલાસ કરતાં કુમારીએ કુમારની સુદ્રિકા ચાલાકી કરી લાઇ લીધી. સંસર્ગથી ગર્ભ રહ્યો. સવારે ઉઠી મિત્ર સાથે મેલાપ કર્યો ત્યારે મિત્રે જાણવું કે યોગિનીની ખખર કાઠી તો ક્યાંય માલૂમ પડી નહિ—તેણીને કોઇ ઝાળખતું પણ નથી. આતો 'વિવાહ વચ્ચે થયું નાતરું' એ રમણીય મુંઝવણમાં કુમાર વિમાસીજ રહ્યો. દૂધારીને રસોઇ કરવાનું કહી પોતે હમણાં તે ગામ જોઇ આવશે એવું જાણાવી ગામ જોવા અને નીકળી પડયા.

'ગામમાં ફરતાં એવી વાત સાંભળી કે ત્યાં કામસેના કરીને એક ગણિકા છે તેણીએ એક બિલાડી રાખી છે. તે વેશ્યાએ એવું બિરદ લીધું હતું કે જે કોઇ તેણીની સાથે પાસાએ રમીને ત્રીજી વખતનો પાસાનો દાવ નાખ્યા પહેલાં તેણીની પાસે બિલાડી દીવોધરીને ઉભી રહે છે, બેની પાસેથી દીવો હાથમાંથી નખાવી દીએ તે નર પાસે પોતે ગણિકા દાસી થઇને રહે અને પોતાનું બધું ધન આપી દે, નહિતો તે નરને બંધિવાન કરી તેનું સધળું પડાવી લે. આ હોડમાં પડનારા અનેકને હરાવી બંધિવાન કર્યો હતા. આ સુણતાં કૌતુકી કુમારે હારજીતનો પાસો તે વેશ્યા સાથે ખેલવા વિચાર કર્યો. રમત ચાલી અને ત્રીજો દાવ નખાયો ત્યાં તુરતજ તેના હાથમાં વેશ્યાએ ખેડી નાખી દીધી અને અને જણુ બંધિવાન થઇ ગયા, કારણકે રમતના રસમાં બિલાડીના હાથમાંથી દીવો નખાવી દેવાયો નહિ. આમ અને બંધનમાં પડયા.

' અહીં દૂધારી વાટ જોઇ યાકી એટલે ગામમાં તપાસ કરતાં

આખરે ખખર મળી કે વેશ્યા ઘેર બંને બંધાયા એટલે પોતે પુરુષવેશ ધારણ કરી વિક્રમરાજને પોતે સેવક છે એવા ઢોંગમાં વેશ્યાને લોકની સમક્ષ પાસાની રમત રમાડી. ત્રીજે દાવ થયા પહેલાં તેણે પાસે રાખેલા એક ઉંદરને છૂટો મૂક્યો કે બિલાડી ધડ દબને દીવો મૂકી દબને ઉંદર પાછળ દોડી ગઇ. વેશ્યા મહાત થઇ. બંધાયેલા બંધાને છોડાવી બંનેને સાથે લઇ અવંતિપુરિ તરફ આવવા પ્રયાણ કર્યું. તે નગરી પાસે આવી કે પોતે તો એક રાજસેવક છે તેથી વેશ્યાપર જે જીત થઇ છે તે કુમારેજ કરી છે એવું પ્રસિદ્ધ થવું યોગ્ય છે એમ કહી પોતાને કંઇ કામ છે એ મિષે તેમની પાસેથી જવાની રજા લીધી.

‘બંને નગરીમાં જઇ રાજા વિક્રમને મળ્યા. વિક્રમચરિત્રની વેશ્યા-પરની જીતની ખ્યાતિ બધે પ્રસરી. કુમારી મનમોહના સુરંગદ્વારા ભોંયરામાં આવી સમય ગાળવા લાગી. પૂરે દહાડે પુત્રનો પ્રસવ થયો એટલે દાસીએ વિક્રમરાજને વાત કરી. રાજા ક્રોધાયમાન થઇ કુમારીને કુલખંપણ કહી નિંદવા લાગ્યો. કુમારીએ સ્પષ્ટ સમજાવી દીધું કે પોતે પોતાની પ્રતિજ્ઞા અક્ષરશઃ પાળી છે અને એ સિદ્ધ કરવા કુમાર વિક્રમચરિત્રને બોલાવ્યો પછી પૂર્વ વૃત્તાંત સંભળાવ્યો કે

‘ધુર માંડી યોગિનીશું પ્રીત, તેહના પિતાતણી ધરી ભીતિ,
ચંદ્રપુરી વન લેઇ ગયા, તેહની કિંપિ ન આણી દયા.
એકલડી મ્હેલી વનમાંહિ, નગરીમાંહિ ગયા ઉછાહિં.

દૂધારી ધર પીધાં દૂધ, વાસો રહ્યા વિવાહ ત્યાં કીધ.
બહુ શ્રેમે દૂધારી વરી, તેહશું રમત ધણી નિશિ કરી,
પ્રભાતે પુહતા વેશ્યાવાસ, તું સૂધાં તિણે પાડ્યા પાસ.
તિહાંથી કુણે સુકાવ્યા દેવ, તે અહિનાણુ કહે સવિ હેવ,
વળિ સુદ્રિકા આગળ ધરી, વડા રાય એ વહૂનાં ચરી.’

સર્વ એધાણુ સહિત બંધી વાત મળતી આવી એટલે વિક્રમ-રાય હેરત પામી ગયો. સ્ત્રીચરિત્રની બધા કરતાં જખરાઈ છે એ નિશ્ચય થયો. ‘વહૂ’ને તેના પતિ સાથે આનંદ સહિત સુખ ભોગ-વવાની આશીષ રાજાએ આપી. દંપતી સરખી વય, સરખો સંયોગ

પામી ગૃહસુખ માણવા લાગ્યા. ' (આ વિક્રમચરિત્રની વાત પરથી મુંબઈ ગૂજરાતી નાટક મંડળીએ વિક્રમચરિત્ર નામના નાટકનો પ્રયોગ કર્યો છે. આ વાત સંબંધી ભારત લોક કથાના ખીજા ભાગમાં કથા આપી છે તે જોઈ જવા વાચકને મલામલુ છે.)

આ પ્રમાણે સ્ત્રીચરિત્રની વાત શ્રીમતિ દાસીએ સૌભાગ્યસુંદરીને અતુકમે કહી સ્ત્રી મનમાં ધારે તે કરી શકે છે એટલે કે તેમ કરવામાં સ્ત્રીને કોઈ કિંચિન્માત્ર સહુસહુ એટલે ચું કે ચાં કરે તેમ નથી એમ દઢ સમજાવ્યું. હવે સૌભાગ્યસુંદરી શું કરે છે તે જોઈએ:—

અંક ૪—સુંદરી કહેવા લાગી કે મૈત્રી યા પ્રીત તો એવા ચતુર સાથે આંધવી જોઈએ કે પ્રાણજતાં પણ આપણા નામને બદનામી ન આવે. એવો પુરૂષ પરીક્ષા કરી મળી આવે તોજ તેને વરૂં. અત્યંત કામવશ થઈ હતી પણ દાસી ધીરજ આપતી ગઈ. આખર સોળ શૃંગાર સજી પાનખીડું લઈ કોઈ પુરૂષને લાવવા દાસી ચૌટે ગઈ. રાત્રિ ખેપ્હોર વીતેલી હોવાથી સર્વત્ર શાંતિ પથરાઈ હતી. કોઈ મળ્યું નહિ. રાજા રાત્રિની નગરચર્યા જોવા નીકળી પડ્યો હતો. તેણે દાસીને જોઈ કે તુરતજ તે વિચારમાં પડ્યો. દાસીએ ખીડું હાથમાં આપી પોતાની બાઈ બોલાવે છે એમ કહી આશ્ચર્યચકિત અને કૌતૂહલી રાજાને દાસી સુંદરીના આવાસે ત્રીજે માળે લઈ ગઈ. બારી પાસે ઉભો રાખ્યો. હિંડોળાપર બેઠેલી સુંદરીએ રાજા સામી સમસ્યા કરી. પહેલાં કુલની કણિકા (ડાંડલી) હાથમાં લીધી પછી જમણો હાથ બતાવ્યો. પણ રાજા બેમાંથી એકેનો બેદ સમજી શક્યો નહિ. પછી કુમારીએ હાથમાં વીણા લીધી. પછી નંધ દેખાડી, હાથમાં કુલદડો લીધો. હાથેથી મુખમાં લઈ નાકથી તે સુંઘતી ગઈ, પછી છેવટે તે દહાને ભોંપર મૂકી હતી. આમાંની એકપણ સમસ્યા રાજા ન સમજ્યો તે નજ સમજ્યો એટલે સુંદરી કળી ગઈ કે તે ચતુર પુરૂષ નથી એટલે દાસીને ત્યાંથી તેને લઈ જવા જણાવ્યું. મહારાજનાં દર્શન કરી પોતાની બાઈ સુખી થઈ—હવે પધારો એમ દાસીએ કહી રાજાને રવાના કર્યો. રાજા આવ્યો તો આવ્યો પણ સુંદરીના સંકેત ન સમજયા એટલે

વિલખો થઇ મહેલમાં જઇ તે સંકેત ઉકેલના વિચાર કર્યો—કોઇ ચતુર ત્યાં જવાનો, સંકેત ઉકેલી તે સ્ત્રીના રંગ પૂરવાનો—માટે તે સર્વ આગતની બરાબર તપાસ કરવા પોતાના અંતરંગ જનોને સોળસખી સહિતની તે નારીને આવાસ બતાવી સર્વ ગુપ્ત મિના થાય તે જણાવવા કહ્યું.

સુંદરી વિલ્લખજ રહી. તે રાત્રિ ખાલી ગઇ. બીજી રાત્રિએ લેણી અને દાસીએ ગોખમાં બેસી વાતો કરવી શરૂ કરી. દાસીએ કહ્યું કે પોતે કોઇ ચતુર લાવી શકે તેમ નથી માટે બાઇ કહે તે લાવી આપે. બાઇએ કહ્યું કે 'જે સામે તંબોળાનું હાટ છે ત્યાં અનેક જન પાન લેવા આવે છે અને જન્ય છે, પણ એક વિલક્ષણ પુરૂષ હમેશાં ચારધડી રાત્રિ ગયા પછી ત્યાં આવી પાન બરાબર જોઇ તપાસી ચુંટી ખરીદે છે અને તેના એક મુઠી દામ આપે છે એમ હું હમેશાં ગોખમાંથી જોઉં છું. આને પણ તે આવશે એટલે તને કહીશ. તું ત્યાં જઇને ગમે તેમ સમજાવી પટાવી તેને તેડી લાવ.' આપણો ચરિત્રનાયક રૂપચંદ્ર કુમાર પાન અને પુષ્પોનો શોખીન હતો તેજ ઉપર પ્રમાણે કરતો હતો. આ રાત્રિએ સુંદર વેશમાં આવ્યો. પાન લઇ નિકળ્યો. કે શ્રીમતિએ સોળપાનનું કરેલું બીકું આપી પ્રેમ ભર્યા વચનોથી તેને સંતોષી રૂપચંદ્રના અનેક પ્રશ્નોનું સમાધાન કરી સૌભાગ્યસુંદરીની પાસે ત્રીજે માળે તેને લઇ આવી. (આ બંને વચ્ચેનો સંવાદ ધણો રસભર્યો છે.)

રૂપચંદ્રે આ સુંદરીનું અથાગ સ્વરૂપ (કે જેનું સુલલિત વર્ણન કવિએ મોહક બાનીમાં કર્યું છે—કે જે વર્ણન કોઇપણ ઉંચા કવિના વર્ણન સાથે ટક્કર મારે તેમ છે) જોઇ મુગ્ધ બન્યો. કામિનીએ પહેલાં સંકેત કાન સાથે કર લગાડવાનો કર્યો એટલે કુમારે તેની સામું સોનૈયા બતાવ્યા. કુંવરી હર્ષિત થઇને જમણો હાથ બતાવ્યો તેના પ્રતિ કુમારે તેણીનો કામ-મદન સમજી જઇ પોતે નીચું જોઇ રહ્યો. કુંવરીએ હાથમાં વેણી લીધી એટલે કુંવરે માથે હાથ મૂક્યો. જ્યારે કુંવરીએ જંઘા બતાવી એટલે કુમારે ખભા દેખાડ્યા. પછી કુમારીએ સુગંધી પુષ્પનો દડો લઇ ઉર સાથે ચાંપી મુખ આગળ રાખી સુંઘી

હૂર ફેંચ્યો. આ જ્નેઠ તેના ઉત્તરરૂપે કુમારે કેડપરથી પછેડી છોડીને તેના ઉભા બે કડકા ફાડીને આગળ નાખી દીધી. છેવટે કુમારીએ ફરીથી થુંક્યું ત્યારે કુમારે મસ્તકથી સોપારી લઇને ફેંકી. આમ ગૂઠ પ્રશ્નોત્તરી અસ્પરસ એક ખીજાએ કરી મનના અંતરભાવ જાણી લીધા. કુમારી કુમાર પાસે આવી પગે પડી અને તેનું સ્વાગત કરવા લાગી. આજ તેણીનો જન્મ સફળ થયો—મનના ઘણા વખતથી ધારેલા મનોરથો ફળ્યા—પૂર્વભવનો સ્નેહી ચતુર સ્વામી મળ્યો.

કુમારીએ તેના શરીરને તેલમર્દન કરી, સુગંધી નીરથી નવરાવી, શીતળ ચંદન ચર્ચી તેની સાથે ગાંધર્વવિવાહથી લગ્ન કર્યાં. પછી મિથાજ અસ્પરસ જમાડી પાનખીડાં લઇ પાટીવાળા પલંગપરની તળાઇ પર સુગંધી વાતાવરણમાં રહી પ્રીતિગોષ્ઠી બંને કરવાં લાગ્યા. એક ખીજાનાં નામ જાણી એક ખીજા સમસ્યા કરી ઉકેલવા લાગ્યા. પછી વિલાસ કરવાની ક્રીડા ચાલી. (આ વિલાસાનંદનું વર્ણન કવિએ સુંગારરસથી પૂર્ણ કર્યું છે તે છલકાતું, અને મનોહર છે.) મીઠાં મધુરાં વચનો સુધામય માની બંનેએ પીધાં પણ વાત તો એકે થઇ નહિ—ઘણીવાત અધૂરી રહી. પ્રભાત થવામાં વાર નથી એટલે રજા લેવાનો સમય આવ્યો. વિયોગ અસહ્ય હતો છતાં દૂટા પડ્યા વગર દૂટકો નહોતો. બંને તેમ વહેલાં મળવા અને હૃદયની વાત કોઇને ન કહેવા બંનેએ નિર્ધાર કર્યો. કુમારે રડતી બાળાનાં આંસુ લૂંછી રજા લીધી. ઘેર આવ્યો ત્યાં તેની સ્ત્રી રૂપસુંદરી વાટ જોતી હતી. તેને જણાવી દીધું કે મિત્રમંદિર કામ હોવાથી પોતે ત્યાં રોકાયો હતો. આખમાં ઉંઘ હતી એટલે ઘેર સૂઇ રહ્યા. આવામાં નૃપસેવકોએ તો શેઠના લઘુસુતની આ વાત રાજાને સવિસ્તર જણાવી દીધી.

ખંડ ૫—સવારે રાજાએ પ્રધાનને ધનદત્ત શેઠના ચારે પુત્રોને સ્વતઃ જઇ બોલાવવા આજ્ઞા કરી. પ્રધાન આવતાં શેઠે આદર સત્કાર કરી બેસાડયા. રાજાનું તેહું આવ્યું જાણી વાણીતર સમસ્યામાં સમજી ગયા. બેચાર ચૌટામાં ગયા. વાણીઆએ હડતાળ પાડી અને મહાજન અધું ભેગું થયું. (અત્ર મહાજનમાં દોસીમહાજન, નાણાવટી મહાજન,

સોની મ., ફડીઆ મ., વડીઆર મ., ઝવેરી મ., ગાંધી મ., સૂતરીઆ મ. એવા પ્રકાર પાડી તે દરેકમાંના વાણીઆનાં નામ કવિ આપે છે તે જરા જાણવા જેવા છે કે તે પરથી સમજી શકાય કે કવિ-સમયમાં કેવાં નામ પડતાં હતાં.) બધા શેઠને ત્યાં આવ્યા. પ્રધાનની આરા શિર ચડાવી શેઠ વિવિધ વસ્તુ ભેટ માટે લઈ રાજ પાસે ચાલવા નિકળ્યા. આગળ શેઠ, પાછળ મહાજન. શેઠના ચારે પુત્રો સાથે લેવાની આરા હતી એટલે પોતાની દુકાને ગયા ત્યાં ત્રણ પુત્ર એકા હતા એટલે તેમને સાથે લીધા. લાજથી ચોથાની ગેરહાજરી માટે પ્રધાન બોલી ન શક્યો. બધા રાજસભામાં આવ્યા. મહાજન જોઈ રાજએ આવવાનું કારણ પૂછતાં નગરશેઠ સાથે પ્રભુતાં દર્શન કરવા આવેલ છે એમ મહાજનનું કહેવું થતાં તેને પાન ખીડાં દઈ રવાના કર્યું. પછી રાજએ ધંધો, લક્ષ્મી, કુટુંબ પરિવાર વગેરેની પૂછા શેઠને કરી અને છેવટે ચોથો પુત્ર ક્યાં છે? તે અતિ સ્વરૂપવાન છે તો પોતાને જેવાની હોંશ છે માટે બોલાવો એમ રાજએ મંત્રીને આરા કરી. ઉંઘમાંથી ઉડી રૂપચંદ્ર કુમાર આખરે રાજ આગળ આવ્યો એટલે શેઠને રજા આપી. શેઠ ને મહાજન સ્વસ્થાને ગયા.

રાજ પ્રથમ રૂપચંદ્રપ્રતિ મિત્ર તરીકે અત્યંત વહાલ બતાવી અંતઃ-પુરમાં લઈ ગયો. રસોઈ મળતી જમાડી પોતાના વિશ્વાસમાં લેવાને પ્રયત્ન કર્યો. પછી તેને સવાલ કર્યા કે:—જેને ઘેર તમે એકાંતે ગયા તે સ્ત્રી કોણ હતી? તેણે કરેલી બધી સમસ્યાઓનો શું ભાગ્યર્થ છે? કુમારે ‘નન્નો એક દોષ સો હૈ’ એવું વિચારી પોતે તે અર્થ કરી શકે તેમ નથી એ અર્થતું જણાવ્યું કે:—

‘અમે હિંમતોલ વાણિયા, એકા વણિકલણા પ્રાણીઆ કરી વિવિધ પરિના વ્યાપાર, જૂઠા સાચા લવી અપાર, એણી પરિ ધરના નિર્વાહ કરે, તો તેહને એ કિમ સાંભરે?’

તુપે મિત્ર થઈ અસત્ત્વ ન બોલવા જણાવ્યું. શામદામ ભેદથી જૂપાળે વાત કઠાવત્ત અનેક ઉપાય કર્યા પણ ‘સસાકા તીમ પાઉં’, એની પેઠે કુવરની ના તે નાજ રહી. દંડભેદના ઉપાયમાં ‘ઉધે માથે

દાંતી જર્નપ્રહાર કરી મારી નાંખશે' એવું કહી ધમકાવ્યો. માર આખ્યે પણ કુંવરતો તેનો તેજ રહ્યો. એટલે રાજ્ય તેને એક હાથમાં પકડી પોતે ઘોડાપર બેસી નગર બહાર લઇ જવા ચાલ્યો. લોકમાં હાહારવ થયો. ફરી હડતાલ પડી. શેઠ, સગાં સંબંધીના શોકનો ખાર રહ્યો નહિ. રાજ્ય પાસે મહાજન જતાં રાજ્યએ માન્યું નહિ અને જ્યાં કુંવરીનો આવાસ હતો ત્યાં રૂપચંદને લઇ ગયો. રાજકુંવરી અને તેની દાસી આ જોઇ રહ્યાં. હિંમત રાખી કુમારને માર પડતો નિરખી કુંવરીએ દાસીને કહ્યું કે સાદરવાળા દુધથી ભરેલા ક્યોળાને કુંવર મારે રાખી તેને પછી મુંગા મુંગા ઉદરે નાખી દે. તે પ્રમાણે દાસી કરી આવી. રાજ્યએ જોયું એટલે કુંવરને કહ્યું કે હવે જે તું આતોજ અર્થે કહે તો હોડી મૂકું. કુંવરે જણાવ્યું 'આટલી બધી સભા છે છતાં કોઇને નથી પૂછતા ને મને શાને પૂછો છો? હું જે જાણતો હોઉં તો આટલો માર ખાઉં? અગાઉથીજ કહી દઉંને?' વાત હડે ચડી. દાસી શ્રીમતિ પોતાની બાઇને હવે કહે છે 'કે વગર મદતનો શું કામ માર આ પુરુષરતને ખવરાવો છે?—ત્યારે સૌભાગ્ય સુંદરીએ દાસીને કહ્યું કે 'જમણા હાથમાં એક સોનેયો ને બે મુક્તાકણ રાખી ને દાબાહાથમાં અગ્નિ રાખી બહાર જઇ કુમારને બતાવ. આ પ્રમાણે દાસીએ કર્યું કે રાજ્યએ જણાવ્યું કે આ વળી શું કર્યું? એટલુંજ કહી દે તો બધું માફ કરું. અણુસમજ્યું શું કહેવાય?—એમ કુમારે જવાબ આપ્યો કે રાજ્ય અતિ કોપાયમાન થયો. સૂળી રોપાવી પોતે અંતઃ-પુરમાં ગયો; પણ કુમાર એકનો બે ન થયો. પ્રેમની કસોટીની હદ છેલી આવી પહોંચી તોપણ એકરૂપતા કુમારે રાખી.

લોકમાં હાહાકાર થયો—પિતા ભાઇ સ્ત્રીઓ વગેરે અત્યંત શોકમાં ડૂબ્યા—નિશ્ચેતન થયા. આખરે મહાજન વગેરેએ સંપ કરી પ્રજાને પાસે જઇ રાજને સમજાવવા કહ્યું. પ્રધાને રાજને વિનાદોષે આળતે મારી ન નંખાવવા વિનતિ કરી—રાજને જે જાણવાની ઇચ્છા હશે તે જે તે જીવતો હશે તો એને એ કહેશે. પ્રધાને તે બાબતનો જામીન થઇ રાજ પાસેથી રૂપચંદને છોડવાની આજ્ઞા મેળવી મુક્ત

કર્યો. સર્વલોક તથા કુટુંબીજન હર્ષ પામ્યા. મારનો દુખાવો આવળના પાંદડામાં શરીરને ત્રણ દિવસ ભરી દૂર રૂકર્યો અને રસાંગ વગેરે ઔષધ સેવી કુમાર અસલ સ્થિતિમાં આવ્યો. પ્રધાને રાજને એમ સમજાવ્યો કે જે તેની કુંવરી રૂપચંદને પરણાવે તો તેની પાસેથી બધી સમસ્યાના બધા અર્થ પામી શકાશે એટલે રાજએ મદનમંજરી નામની સ્વપુત્રીને કુમાર સાથે વરાવી.

હવે સૌભાગ્યસુંદરી શક્તિના સમાચાર સાંભળી મૂચ્છા પામી હતી તે શુદ્ધિમાં આવી. પછી સ્વામીની મુક્તિના ખચ સાંભળી હર્ષિત થઈ તેની સાથે પાણિયહણ કરવાનો વિચાર કર્યો. કુમાર પૂર્વવિલાસને મંત્રાળતો હતો અને અહોનિશ તે સુંદરીનું ચિંતન કરતો હતો. સુંદરીએ સાનંદ સાલિંગન પંચાંગ પ્રણામ સહિત વિધિ પત્ર લખી દાસી શ્રીમતિ સાથે મોકલાવ્યો. (આ પ્રેમપત્ર પ્રેમની ઉત્કટતા સૂચવે છે.) તેમાં દર્શનલાલ દષ્ટ સંગમોત્સુકાને સંતોષવાનું આમંત્રણ આપ્યું—આનો ઉત્તર કુમારે પણ તેવાંજ પ્રીતિવચનોથી પૂર્ણ પત્રથી આપીને જણાવ્યું કે ‘ મુજને વીસારો રખે, હૈયાથી દ્વણમેવ, તે કુપાય રચશું વળી, વહિલા મિલશું હેવ.’ આથી સુંદરીનું મન સંતોષાયું.

કુમારની પતિ અને રાજ વિક્રમની પુત્રી મદનમંજરી પિયુની પાસેથી સમસ્યાના અર્થ કઠાવવાની પેરવી રચે છે. એકદા સ્વામીના વૈમનસ્યનું કારણ પૂછે છે. કુમાર તે વાતને ઉઠાવે છે એટલે ધીરેક દહને તેણી જણાવે છે કે ‘ પૂર્વ પ્રેમ સાંભરતો હતો, નહિતો કાંઈ મારાપર મન ન રાખો એમ અને? ગમે તેમ હોય, પણ હુંયે તમારી એક દાસી છું તો આપે આપની સોજેકળામાંની એક કળાનો મારા પ્રત્યે ધરવી જોઈએ.’ રૂપચંદ સમજી ગયો કે આ પણ ઝોછી નથી—જગ્યરી છે. આથી તેણે આનંદ પામી વર માગવા કહ્યું, એટલે પિતાનો સંદેહ નિવારવાની યાચના કરી. આથી ધર્મસંકટ આવ્યું—સાપે છંદુદર ગળી તેવું થયું. આખરે વિમાસી તેણીના પિતાને સાચેસાચી વાત કહેવા પોતે બંધાય છે. આ રીતે ‘ લંકાનો ગઢ જીતનારી ’ કુંવરીએ પ્રધાનને વધામણી

આપી. પ્રધાને રાજને વાત કહી એટલે કુંવરને જોલાવ્યો. કુમારે લોક સમક્ષ પ્રકટ વાત કરી કે:-પહેલાં તેણીએ કર્ણપર હાથ મૂક્યો એ પરથી એમ બતાવ્યું કે પોતે કનોજ-કનોજ રાજની પુત્રી છે; મેં ધન બતાવી જણાવ્યું કે હું ધનદત્તાલક્ષનો પુત્ર છું. તેણીએ પાછો હાથ દેખાડ્યો-એનો ભાવાર્થ એ કે મને હાથમાં લાભ પકડો; ત્યારે હું નીચું જોડ રહ્યો એટલે કે તું પરસ્ત્રી છે અને પરસ્ત્રી રમણુ તે અધો-ગતિનું મૂળ છે તેથી હું લાચાર છું. આથી તેણીએ હાથમાં વીણા લીધી-એટલે (વીણાધારી સરસ્વતી જાળકુમારી છે તેવી રીતે) પોતે જાળકુમારી છે. આમ સંદેહ મારો દૂર થયો કે મેં માથે હાથ મૂકી તે બોલ માથે ચડાવ્યો. તેણીએ ડાબી જંઘા બતાવી એટલે કે જો હું તારી આગળ જંઘા ઉઘાડું તો રખેને ખીજે વાત જન્ય એવી ભીતિ રહે છે. આ ભય ટાળવા મેં એ ખમા બતાવી સંકેત કર્યો કે મારા અને પક્ષ (માતા-પિતા પક્ષ એટલે મોરાળ તેમજ પિતાનું કુળ) સુકલીન છે એટલે કે તેમ અનેજ નહિ એની ખાત્રી આપી. પછી તેણીએ પુષ્પ દોડો સુંઘીને નાંખી દીધો એટલે પુષ્પ સુંઘ્યા પછી નિર્માલ્ય થાય છે તે પ્રમાણે તું ભાખીશ તો તે નિર્માલ્ય થશે; ત્યારે મેં પછેડી કહી ચીરીને બતાવ્યું કે મને ઉભેને ઉભો ચીરી નાંખશે તોપણ-પ્રાણાંતે પણ કહેનાર નથી. તેણી રહામું જોઇ ચૂકી એટલે કે ચૂકું એટલે તે ચૂક અમૃત થનાર નથી એટલે વખત છે કે વાત કહી ઘો તો પછી ન કહી વાત થનાર નથી. એટલે મેં સોપારી રેડવી બતાવ્યું કે મને સોપારી માફક રેડવી મારી નાંખશે-માફ શિર જશે તો પણ હું કહીશ નહિ. આમ સમસ્યાના અર્થ જણ્યા પછી કુમાર પર રાજએ પ્રહાર કર્યા હતા તે વખતે તે સુંદરીએ કરેલા એ સંકેતના અર્થ પૂછ્યા. કુમારે કહ્યું, પહેલો સંકેત સાકરવાળા દૂધના કચોળામાં રાખ નાંખી તેને ઉકરડે નાંખ્યો તેનો અર્થ એ કે આપણે ખંતેનો સ્નેહ દૂધ સાકર સમાન અભિજ છે, તે કોઇ જાણુશે તો રાખ સમાન થશે અને તેની ગતિ ઉકરડે નાંખવા જેવી થશે. ખીજે સંકેત નામે સોનૈયો અને એ મોતી એક હાથમાં અને ખીજા હાથમાં અગ્નિથી એ જણાવ્યું કે 'સોનૈયા જેટલા

જોઈએ તેટલા માંગી લે, તારે માટે તૈયાર છે, પણ આપણુ બંનેની પ્રીતિ તો બે મોતીના દાણા બરાબર છે, તે પ્રમાણેજ આપણે રહેવું જોઈએ; એમ રહેતાં જો તને કંઈ થશે તો તારી સાથેજ મારો અગ્નિ પ્રવેશ છે—આપણે બંને સાથેજ મરવાના ને બળવાના. આ રીતે સર્વ સંદેહ નિર્મૂળ થતાં રાજ્યએ ધન્યવાદ આપ્યો. ખીજા પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવ્યું કે આપની પુત્રી આગળ કહેવાની હા પાડી તેનું કારણુ એ છે કે જ્યાં એક ખીજાનું ચિત્ત પૂરેપૂરું મળેલું હોય ત્યાંજ શુભ વાત થાય છે. આપ રાજ્યને શું કહેવું? રાજ્યએ પ્રગ્નની આવી વાત જાણવામાં ન્યાયનીતિ શું રહે છે? પછી સ્ત્રીની આટલી બધી મતિ નિર્મૂળતા રહે છે એ બાબતમાં રાજ્યને આશ્ચર્ય થતાં, કુમાર ‘રાજ્ય! સ્ત્રી કેટલી વ્યુત્ક્રિ, નારીની જગે ઘણી પ્રસિદ્ધિ, આગે મંત્રી—વહ મહારાજ! સુદિર્ઘ લીધું અરધું રાજ ‘એમ કહી તે રાજ્યના આશ્ચર્યથી’ મંત્રી—વહની વાત કહે છે:—

આડકંથા.

અવનિમંડન નગરમાં રિપ્રમર્દન રાજ્ય હતો કે જેની રાણી મદનવતી માયાવી—કપટી હતી. તેના પ્રધાન મતિમેહરને કનકશ્રીથી થયેલ શરસેન નામનો શુભવાન પુત્ર હતો. એક વખતે રાજસભામાં એક ધીવર—માછીમારે મોટો મચ્છ લાવી રાજ્યને ભેટ કર્યો અને કહ્યું કે સમુદ્ર દેવતાનું આરાધન કરવાથી આ પ્રસાદી મળી છે તે રાજ્યને યોગ્ય હોઈ શકે એવું ધારી હું લઈ આવ્યો છું. રાજ્યએ દાસીને બોલાવી તે મચ્છને લઈ રાણીને આપવા કહ્યું. ધીવરને ધન આપી વળાવ્યો. દાસીએ મચ્છ લાવી રાણીને જણાવ્યું કે રાજ્યએ આ શાક કરવા મોકલાવેલ છે ત્યારે રાણીએ કહ્યું હું પરપુરુષનું મુખ જોતી નથી માટે મારી પાસે તે પુરુષ માછલો શા માટે લાવી? દાસીએ જઈ રાજ્યને વાત કહી મચ્છને પાછો સભામાં મૂક્યો. એટલે રાજ્યએ પોતાની રાણીને મહા સતિ જણી. આનંદ દાખવ્યો. આ વખતે મચ્છ ખડખડ હસ્યો. વિરમય-મુગ્ધ રાજ્યએ પ્રધાનને આનું કારણુ પૂછ્યું પણ તે કારણુ ન આપી શક્યો; જીવવું હોય તો આનો અર્થ જણાવવો પડશે એમ રાજ્યનું

કહેલું થતાં પ્રધાને કાલક્ષેપ કરવા માટે છ માસની મુદત માગી લીધી. રાજ્યે જણાવ્યું કે છ માસમાં અર્થ કહેશે તો મારું અર્થ રાજ્ય આપીશ, નહિ તો છ માસ પછી સહકુટુંબ તારો અંત સમજજે. આ બંધથી મંત્રી શોકમાં ગિરફતાર થયો.

મંત્રીપુત્ર શરમેન આ વાત જાણી હાથમાં ખડ્ગ લઇ તેનો અર્થ શોધી કાઢવા પરદેશ સિધાવ્યો. વાટમાં એક માણસ મળ્યો. સંગાથી એવો હોવો જોઇએ કે જે મુખ દુઃખમાં સાથેજ રહે. આથી તેની પરીક્ષા કરવા તેને કહ્યું કે હુંજરા નંગલ જઇ આવું, તમે જરા યોભો. પણ તે માણસ ન યોભ્યો એટલે મંત્રીપુત્ર એકલો ચાલ્યો. ત્યાં નળપુરનો એક વૃદ્ધ વાણીઓ મળ્યો. તેની પણ તેજ રીતે પરીક્ષા કરી. વૃદ્ધ એક પહોરસુધી યોભ્યો. કુમારે બહાર ખોટે મસે જઇ આવી પેટના વિકારને લીધે ઢીલ થઇ હતી એમ ડોસાને જણાવ્યું. આથી (૧) તે વૃદ્ધને નવાઇ લાગી. અને પાકા સંગાથી થયા. એક વૃક્ષ નીચે અને થાક લેવા ખેડા. (૨) વૃદ્ધ પરસેવો ઉતારવા લૂગડાં કાઢી પવન લેવા ખેડો, જ્યારે મંત્રીપુત્ર વસ્ત્ર સહિત અક્રમ થઇ ખેડો. (૩) આગળ નદી આવી એટલે શેડે પગરખાં ઉતારીને, જ્યારે કુમારે તે સાથેજ, નદી ઝાળંગી, (૪) આગળ એક નગર આવ્યું, ત્યારે સવાર હતી. વૃદ્ધ ઠેરવાતું કહેતાં કુમારે તે નાતું ગામ છે એમ કહી ઠેરવા ના પાડી. (૫) મધ્યાન્હે-જમવાના વખતે એક નાનું ગામ આવ્યું કે જ્યાં સરોવરની પાળ હતી ત્યારે અને જમવા રોકાયા. ગામમાંથી વસ્તુ મંગાવી પાળ પર ભોજન કર્યું. કુમારે કહ્યું એ મોટું ગામ છે જ્યારે વૃદ્ધે કહ્યું એ તો નાનું ગામડું છે-આમ વૃદ્ધે કહે રાત તે કુમારે કહે દિવસ-એમ થવાથી વૃદ્ધના મનમાં ભારી વિચિત્રતા લાગી. નળપુર ઘેર આવીને વૃદ્ધે કુમારને આમંત્રણ કર્યું એટલે ત્રણ તાળી દીધા પછીજ તે અંદર આવ્યો. મંદિરમાં વૃદ્ધની પુત્રી સ્નાન કરતી હતી છતાં વૃદ્ધ એમને એમ ચાલી ગયો જ્યારે કુમાર ખડકીએ રહ્યો. પુત્રીએ પિતાને એ કોણ છે એ પ્રથમ પૂછી કુમારને બોલાવી પાણી પીવાને સોનાની ઝરી આપી. પછી કુંવરે તેણી (૭) કાચી છે કે પાકી

તે પૂછ્યું એટલે વૃદ્ધને ખોટું લાગતાં શરસેનને અહીં કોણે તને બોલાવ્યો છે એમ કહેતાં કુમાર બહાર ચાલ્યો ગયો, અને બહાર એક સ્ત્રી દુકાને બેઠો.

પુત્રીએ તેની હકીકત પૂછતાં ખાપે રસ્તામાં જે રીતે પોતાને કુમારે સંતાપ્યો હતો તે બધું જણાવ્યું. પુત્રીએ સાંભળી કહ્યું કે તે કુમાર મહા યુદ્ધિમાન છે. જે ક્યું તે તેણે વ્યાજબી ક્યું છે. જુઓ! (૧) જે વનમાં વાર લગાડી તે સાથીની પરીક્ષા કરવાના કારણે. (૨) તમે વસ્ત્ર કાઢી નાંખ્યાં અને તેણે ન કાઢ્યાં કારણ કે રખેને કાગડા આદિ શરીરપર વિષા નાંખે (૩) નદીમાં તેણે પગરખાં ન ઉતાર્યાં કે જેથી સર્પ ડંસ ન થાય કે કાંટા ન લાગે. (૪) મોટા નગરમાં આવીને કંઈ પણ લીધું નહિ તેમ તેતું પાણી પણ ન પીધું તેથી તે ગામમાં ઉદ્યમ પણ ન થયો તેમ ગામનો ઉપકાર પણ ન લીધો એટલે તે મોટું તોયે નાતું. (૫) જ્યારે નાને ગામે વસ્તુ લઇ નીકળ્યા તેથી તે ગામ નાતું તોયે ભલું-મોટું. (૬) ઘર પેસતાં ત્રણ તાળી લીધી કે જેથી ઘરમાં જે કોઈ હોય તે સાવધ રહે અને તેથીજ હું સાવધાન થઇ. (૭) કાચી અને પાકી નારનો અર્થ એ કે કુંવારી તે પરણેલી. આથી તું જેમ કહે તેમ કરે એમ વૃદ્ધે પુત્રીને કહેતાં પુત્રીએ હજી પણ તેની યુદ્ધિની પરીક્ષા કરી જેવા જણાવ્યું.

દાસીને બોલાવી બજારમાંથી બે એવી ચીજ લાવવા કહ્યું કે એકના ઉપરનાં છોતરાં ખવાય જ્યારે તેતું ખીજ ખાવાના અપમાં ન આવે અને ખીજનાં છોતરાં નહિ પણ ખીજ ખાવાના કામમાં આવે. દાસી બધે ભમી પણ કોઈ તેનો અર્થ સમજે નહિ તેમ સમજાવી શકે નહિ. આખરે દાસીને શરસેન પાસે જઈ પૂછતાં અર્થ મળ્યો કે એકતું નામ ખારેક અને ખીજતું નામ અદામ; અને તે પ્રમાણે તે લઇ આવી. ખાઈ જાણી ખુશ થઇ. પછી કોરાં રામ-પાત્ર ચાર મંગાવી તે દરેક પર ચાર એમ સોળ ઘેબર મૂકી તે દાસી સાથે શરસેન પાસે એતું કહેવરાવીને મોકલી કે આ ગામમાં ચાર પોળ છે અને દરેક પોળને ચાર કોશીશાં (કાંગરાના પુરજ) છે. શરસેન

અધા લાઇને જણાવ્યું કે 'તારી બાઇને કહેજે કે આ નગરમાં ત્રણજ પોળ છે અને અધા મળી બારજ પુરજ છે માટે અસત્ય બોલવું ભલા માણસને ન શાભે!'—આમ બુદ્ધિપરીક્ષાથી તેને મહા-બુદ્ધિમાન જણી પિતાને તેની સાથે પ્રજ્ઞાવવાનો આગ્રહ કર્યો. સાંગણ શેઠની પુત્રી પુણ્યશ્રી શરસેન સાથે વરી. શરસેને નિઃશ્વાસ સહિત પોતાનો વૃત્તાંત જણાવતાં પુણ્યશ્રીએ કહ્યું કે મચ્છના હસવાનો અર્થ પોતે કરશે. એટલે બંને અવનિમંડન નગરમાં આવ્યા—ત્યાં છ મહિનાને થવાને બે દિન બાકી હતા. પ્રધાને રાજાને જણાવ્યું કે તેનો અર્થ તેની વહૂ-પુત્રવધુ સમજાવશે. પાલખીમાં બેસી વહૂએ આવીને રાજાને કહ્યું કે ગામ બહાર એક ખાઇ ખોદાવી અંતઃપુરની નારીઓને પણ બહાર લઇ જાઓ અને ત્યાં આજે પટરાણી આદિ પાસે તે ખાઇ ટપાવો અને ત્યાર પછી પોતે અર્થ કહેશે. વળી આવી રીતે ખાઇ ટપી જાય તેને અહુ રાજ્ય આપવું એમ બહાર કરવા રાજાને કહ્યું. ખાઇ રાણીઓ ટપી ન શકી અને ખાઇમાં પડી જ્યારે એક દાસી ટપી પાર ગઇ એટલે તે દાસીને પકડી લેવા રાજાને કહ્યું ને જણાવ્યું કે તે અવશ્ય પુરૂષ છે. આ સાચું નિકળતાં પુણ્યશ્રીએ સમજાવ્યું કે જે પટરાણીએ સતી હોઇ પરપુરૂષનું મુખ જોતી નથી એવા ઢાંગ કરી મચ્છને પુરૂષજાતિ બતાવી તેનું મુખ જોવા ના પાડી તેણીએજ તે પુરૂષને દાસીનારૂપે પોતાના ચાર તરીકે રાખ્યો હતો; તે માટે મચ્છ હસ્યો હતો; તે તિર્યંચ હોઇ ન હસે, પણ મૂળમાં વ્યંતર દેવ હોઇ પોતે એક ખેલ કરવા મચ્છરૂપે આવ્યો હતો. રાજાએ પટરાણીને દેશવટો આપ્યો—પુણ્યશ્રીને અર્ધ રાજ્ય આપ્યું. મંત્રીનું સન્માન વધ્યું અને તેનો પુત્ર અર્ધ રાજ્યનો ધણી થયો. બીજાં અર્ધ રાજ્ય રાજાએ પોતાના પુત્રને આપી સંયમ લઇ-પાડ્યું—છેવટે સદ્ગતિ ખોસ કરી. [આ આડકથા સ્ત્રીની બુદ્ધિમહતાના દર્શાવ રૂપે પૂરી થઈ.]

વિક્રમરાજ રૂપચંદ કુમાર પાસેથી આ સર્વ સુણી સૌભાગ્ય-સુંદરીને તે કુમાર સાથે પરજ્ઞાવવા ઉત્સુક બન્યો, માંડલિક રાજા ગુણ-ચંદ્રે રાજાની ઇચ્છાને આદેશરૂપે માની પુત્રીને ખોલાવી ગાજતે વાજતે રૂપચંદ સાથે વિધિપૂર્વક પરજ્ઞાવી. રૂપચંદ ત્રણ સ્ત્રીઓનો ભત્તાર બની અનેક ક્ષીલાવિલાસ માણવા લાગ્યો.

ખંડ ૬—આવા સમામાં સિદ્ધસેન સૂરિ વિહાર કરતા કરતા ભરૂચમાં આવ્યા ને સંઘને પ્રાકૃત ભાષામાં ગૂંથાએલા સર્વ સિદ્ધાંતોને સંસ્કૃતમાં અવતારવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી તેનો આદેશ માગ્યો. સંઘે કહ્યું કે ચૌદ પૂર્વધર, શ્રુતકેવળી પૂર્વે થઈ ગયા છતાં તેમણે તેમ ન કર્યું—જિન પ્રભુએ પણ ગણુધરને આપેલી ત્રિપદી પણ પ્રાકૃત ભાષામાં આપી હતી તો આવું કથન કરી આલોચનાને (પ્રાયશ્ચિત્ત) પાત્ર તમે ઠર્યા છે. તે કેટલી લેવી તે પોતાપર નાંખતાં આચાર્યે બાર વર્ષ સુધી પોતે આંગેલ કરશે ને ત્યાંસુધી ગચ્છબહાર પોતે રહેશે એમ જણાવ્યું. સંઘે વધુમાં એ વિનતિ કરી એક ગયું તીર્થ વાળો અને ખીંબું અજૈન રાજને પ્રતિભોધી જૈન કરો. આ વાતજ્ઞ શિરે ચડાવી આચાર્ય કરતા પ્રતા અવનિતપુરીમાં આવ્યા. મહાકાળના મંદિરમાં પૂજકના માર્ગે વચ્ચે એકા. અર્ચકને અડચણ પડવાથી રાજને જઈ વાત કરતાં તેણે તેને ત્યાંથી ઉકાડવા અનેક વ્યર્થ પ્રયત્નો કર્યા. આખરે આયુકના પ્રહાર કરતાં દરેક પ્રહાર અંતઃપુરમાં રાણીઓને લાગવા લાગ્યા ને ત્યાં રડારોળ થયો. આથી વિસ્મય પામી તેને સિદ્ધ સમજી રાજએ ક્ષમા યાચી તેમનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. સૂરિએ કહ્યું ‘તું અન્યાયી રાજ છો—અન્યાય જે થયો છે તે જણાવું છું કે પૂર્વે સુભદ્રાનો પુત્ર અને બ્રીશ નારીનો સ્વામી અવંતિ સુકુમાર આ નગરમાં વસતો હતો. તેણે આર્યસુહરિત આચાર્ય પાસેથી નલિનીગુદમ વિમાનનો અધિકાર સુણતાં પૂર્વજન્મ સાંભરી આવતાં તે ગુરુપાસે દીક્ષા લીધી. ધ્યાનસ્થ થઈ સ્મશાનમાં કાયોત્સર્ગ કરી રહેતાં તેના ત્રીજા ભવની વેરણુ શિયાલણી થઈ હતી તેણે ત્યાં આની એટલો બધો ઉપદ્રવ કીધો કે તેને અંતે આયુ પૂર્ણ થયું ને તે મરી નલિની વિમાનમાં દેવતા થયો. તેના મરણુ પછી તેની બ્રીશ સ્ત્રીમાંની એકે પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્રે પિતાના મૃત્યુનું કારણ અને સ્થાન જાણી તે સ્થાને એક જિનપ્રાસાદ કરાવી તેમાં જિનમૂર્તિ સ્થાપી. તેના પછી ઘણો કાળ વીતિ ગયો અને કોઇએ તે જિનમૂર્તિના બિંબને ગોપવી—છૂપાવી રૂદ્ર (શિવ)નું બિંબ રાખી જળા-

ધારી શરૂ કરી.' આ વાતની પ્રતીતિ કરાવવા (કલ્યાણમંદિર નામનું) સ્તવન ત્યાંજ રચી જોલાતાં રૂદ્રનું બિંબ દ્વારયું ને તેમાંથી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પ્રકટ થઇ. આથી વિક્રમ પ્રતિબોધ પામ્યો. (આ વાત વિક્ર- માંક ચરિતમાંથી લીધી છે), સાથે ગયું તીર્થ (અવંતિસુકુમાર- પ્રાસાદ) વાળ્યું-અને સરત પૂરી થઇ-આર વર્ષની અવધ ગઇ એટલે આચાર્ય ગચ્છમાં પુનઃસ્થાપિત થયા.

વળી એક વખતે સિદ્ધસેન ખીજે સ્થળે જઈ આવી ઉજ્જયિનીમાં ફરી પધાર્યા. તેમનું નામ 'સર્વરૂપુત્ર' પડ્યું હતું, પ્રવેશોત્સવ થતી વખતે વિક્રમ રાજા ફરવા જતા હતા ત્યાં સામા ગુરને દેખી 'સર્વરૂપુત્ર' તરીકે ખાત્રી કરવા મનમાંજ વંદના કરી એટલે આચાર્યશ્રીએ 'ધર્મલાભ' આપ્યો. આથી રાજાએ આનંદિત થઈ એક કોટિ સુવર્ણ આપવા જણાવ્યું, નિષ્કંચન જૈન સાંઘુ કંચન નજ સ્વીકારે એટલે રાજાએ જિન પ્રાસાદ કરાવવા સંધને તે દ્રવ્ય આપ્યું, અને તે બાબતની વિગત પ્રધાને રાજાની વહીમાં નોંધી. ત્યાર પછી સભામાં રાજાએ આચાર્યને જોલાવી સત્કાર કર્યો. આચાર્યે તે વખતે જે શ્લોક રચી કહ્યા તેથી રાજા અતિસંતુષ્ટ થયો. પહેલા શ્લોકની કદરમાં ઉજ્જેણી નગરી આપી, ખીજે સાંભળીને ઘોડા હાથી રત્ન સુવર્ણ અને મહેલ આપ્યાં, ત્રીજાની કિંમત તરીકે પોતાનાં અંગાભરણ કાઢી આપ્યાં. ચોથાની બદલીમાં ચામર છત્ર, પાંચમાથી આખું રાજ્ય અને છઠ્ઠા અને સાતમાના યુગ્મ શ્લોકથી રાજાએ પોતાની પાસે દેવાનું કંઈ નથી એટલે આચાર્યે કહ્યું કે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ અંગીકરવાથી અનુભૂતિ થવાશે. સમ્યક્ત્વ શું તે કહી બતાવ્યું તેથી રાજાએ તે સ્વીકાર્યું. શંકાદિક દૂષણ જેવી રીતે અહીં (ઉજ્જે- ણીમાં) થયેલા બિંબરાજાએ તબ્યાં હતાં તેવી રીતે તબ્બાથી સમ્યક્ત્વ સચવાશે એમ આચાર્યે જણાવતાં તે રાજાનું વૃત્તાંત સાંભ-ળવાની વિક્રમરાજાની ઇચ્છા આચાર્યે તૃપ્ત કરી.

આડકથા.

બિંબ નામનો રાજા ઉજ્જેણીમાં પૂર્વે થયો. તેને બિંબ નામની પટ રાણી હતી. તેની સેવામાં શ્દ્ર નામનો મહાસુભટ હતો. એક વખતે એક

પરદેશી બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો. વૈશાખ શુદ્ધ પૂર્ણિમા હતી. વિપ્રે ક્ષિપ્રા નદીમાં સ્નાન કરી લોકો હરસિંધ માતાની પૂજા કરતા હતા ત્યાં આવી જણાવ્યું કે દેવિની ઉપાસના કરવી તે મૂર્ખતા છે, આથી હર- સિંધ કાળિકા દેવિએ કોપાયમાન થઈ તેનું મોઢું એ શૃંગવાળા હરિણનું કરી દીધું. હરિણમુખ વિપ્ર રાજા પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે ભોગાદિક ઘટ દેવિને સંતુષ્ટ કરી મારા મુખની વિકૃતિ તું નહિ ટાળે તો હું આત્મઘાત કરી તને બ્રહ્મહત્યા આપીશ. શુદ્રવીરને કામ સોંપતાં તેણે તે માથે લીધું. આ જોવા રાણી પણ હઠથી રાજા સાથે આવી. દેવી સુમઠનાં શસ્ત્ર ને બળ જોઈ બળભળી અને વિપ્રનું પૂર્વજેવું મુખ કરી આપ્યું. રાજાએ ધર્મધોષ સૂરિના ઉપદેશથી સમ્યક્ત્વ લીધું. રાણી જિંબા એક વખત દેવીનું અહ્લુત સ્વરૂપ જોઈ તેમની પાસે પોતાને બેસારવા દેવિ પાસે યાચના કરી. કાળિકા દેવીએ કહ્યું કે તારો ભત્તાર છે તેની પંકિતમાં બેસવું એ સ્ત્રીને યોગ્ય છે. રાણીએ કહ્યું મારો ભત્તાર હું આપને આપું છું. આ પછી કાળિકા અને હરસિંધ દેવિએ કબૂલ કર્યું કે જિંબારાજા અમને મળશે તો જિંબારાણી અમારી પંકિતમાં બેસશે. કાળીએ રાજાપર મોટો મંત્ર મૂક્યો પણ તે સમ્યક્ત્વધારી હતો તેથી તેને ભેદી શક્યો નહિ. કાળીએ તેનું સમ્યક્ત્વ દૂષિત કર્યા વગર તેનું અંગ ભેદાશે નહિ, એવો વિચાર કરી દાસીનું રૂપ લીધું. રાજા સૂતો હતો ત્યાં તેના પગ ચાંપવા લાગી. રાજાને સંદેહ થયો કે સમ્યક્ત્વ સાચું હશે કે જૂઠું. આ વાત દેવીએ જાણી એટલે રાજાપર સુગંધી જળનું સિંચન કર્યું. સવારે રાજા ઉઠ્યો એટલે દેવીએ તેનાપર જગભેદક મંત્ર મૂક્યો કે જે તેના મુખમાં અંગમાં પેટો. દેવી સ્વસ્થાનકે ગઈ, રાણી મહેલમાં રહી. નૃપના શરીરે રોગ ઉપન્યા-વ્યાધિ વધી ગઈ. શુદ્ર અને રાજા સ્ત્રીના વિશ્વાસ કરે તે ગમાર છે એવી વાતો કરતા હતા ત્યાં એક સ્ત્રીના રડવાનો સ્વર સંભળાયો. શુદ્ર જઈને પૂછતાં તેણીએ જણાવ્યું કે હું નૃપને હિતકારી અધિક્ષાયિકા દેવિ છું અને નૃપ મરશે તેથી હું રૂદન કરું છું. શુદ્રે રાજા ન મરે તેના ઉપાય પૂછ્યો. દેવીએ જણાવ્યું કે રક્તગિરિ ગામમાં એક પર્વત છે ત્યાં ત્રિનેત્ર સુરનો વાસ છે અને ત્યાં એક

વજ્રપેટી છે તે તું પ્રભાત થયા પહેલાં લઇ આવી તેમાં રાજને પૂર તો રાજને કોઇપણ મારી ન શકે. શુદ્ર તે પર્વતે તુરતજ જઈ તે સુર પાસે તે પેટી માગી એટલે તે સુરે કહ્યું કે જો તું સિદ્ધવડ જઈ તે પરતું તૈલિકાનું શય લઇ આવે તો હું વજ્રપેટી આપું. શુદ્ર સિદ્ધવડ જઈ તે શય લેવા જ્ય કે શય એક ડાળેથી ખીજી ડાળે જ્ય પણ પકડાય નહિ, આથી શુદ્રે આખો વડજ ઉપાડી ત્રિનેત્ર સુરની પાસે મૂક્યો. આ વીરત્વથી રંજિત થઇ સુરે જાણાવ્યું કે સમ્યક્ત્વમાં શંકા કરી તેથી રાજ પર મહાકષ્ટ આવ્યું અને તેથી આપવાનું મન નથી થતું છતાં હું સમક્તિ ધારી છું—અને રાજ પણ હતો—અને તે સ્વધર્મી ભાઇનું જીવિત ટકે છે તે હેતુથી હું તને વજ્રપેટી આપું છું. શુદ્રે તે પેટી લઇ તેમાં રાજને ઘાલી તાળું વાસ્યું. મંત્ર પેટીમાં રહી શક્યો નહિ અને નૃપનું અંગ સમાધિરૂપ થયું. આથી દેવી કોપી ઉચ્ચ સ્વરૂપે સપરિવાર યુદ્ધ કરવા આવી. શુદ્ર વીર સામો થયો. તુમુલ યુદ્ધમાં શુદ્રે દેવીનાં વસ્ત્ર ભોંયપર નાંખ્યાં એટલે દેવી ખિસિયાણી પડી તેના વીરત્વને પ્રશંસી તેને વર માગવા કહ્યું. ઘિંખરાજને વિજયી કરો એ માગતાં તથાસ્તુ કહી દેવી ચાલી ગઇ. પ્રભાત થતાં પેટીમાંથી રાજને કાઢતાં રાજનું શરીર દિવ્ય અને નિરોગ થયું. રાજ પછી સમ્યક્ત્વ દૃઢપણે પાળી આયુષ્ય પુરું થતાં સહગતિ પામ્યો. આ રીતે આડ કથા પૂરી થઇ.

વિક્રમરાજએ આ જાણી ગુરૂની પાસેજ સમ્યક્ત્વ લીધું અને તેથી, સંઘભક્તિ, મહોત્સવ, ધર્મનો ઉદ્યોત કરવા લાગ્યો. રાજસભાપર સિદ્ધસેન સૂરિએ અતિ પ્રભાવ પાડ્યો. તેમાં રૂપચંદ્ર કુમારે પોતાનું આયુષ્ય પૂછ્યું ત્યારે સૂરિએ આવતી કાલે કહેશે એમ જાણાવ્યું. ખીજે દિને રાજસભામાં સંઘ સમક્ષ સૂરિએ આવી દેશના આખી. સંસારની અસારતા, મનુષ્યભવની દુર્લભતા, અજ્ઞાની જીવનાં કર્મો અને સંસારમાં પરિભ્રમણ, મૃત્યુ પાસે સર્વની અધીનતા, (કખીરની વાણીનો ઉલ્લેખ—અત્ર સમય વિરોધ આવે છે અને સાથે કવિનો તે સાથે પરિચય પણ દર્શાવે છે.) વગેરે પર વિવેચન કર્યું. રૂપચંદ્રનું મન ભીંજાયું

અને તેણે ઉઠી પોતાના આયુષ્યની મર્યાદા ગુરૂને પૂછી. ગુરૂએ છ માસ કહ્યા એટલે કુમારે ટુંક અવધિ જીવનની વિચારી દીક્ષા આપવાની ગુરૂને વિનવતિ કરી. ગુરૂએ કહ્યું ' માતપિતાનો આદેશ લઈ આવો ! ' કુમારે માતપિતાનો આદેશ માગતાં તેઓ મૂર્ચ્છા પામી ધરણીપર ઢળી પડ્યાં. ભાઈ ભાભીઓ બહેન વગેરે રૂદન કરવા લાગ્યાં.

કુમારે માત્ર અને સંસારની વિચિત્રતા, સંસાર પ્રીતિની ક્ષણિકતા સમજાવી, પછી માત પિતાએ ત્રણ નારની કંઈ સંભાળ લેવા અને તેના તરફ નજર કરવા કુમારને કહ્યું ત્યારે કુમારે કહ્યું કે ' તે પ્રત્યેનો પ્રેમ આ સંસારના ભ્રમણમાં વધુ ને વધુ નાંખનાર છે. આયુષ્ય થોડું છે તો પરભવ કંઈ મિત્રરૂપે આશ્રય આપનારું લઈ જવાય એટલે ધર્મ આદરાય તોજ જીવનનું સાક્ષ્ય છે. ' કુમારે પછી ત્રણે સ્ત્રીઓને દિલાસો આપી સંયમ દોહિલો છતાં ભવતારક છે એમ સમજાવી પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય વ્યક્ત કર્યો. પછી ભૂપ પાસે જઈ બધી વાત કહી સંયમ લેવાનો અભિગ્રહ જણાવતાં રાજાએ સંયમોત્સવ મહાડંબર સહિત કરવાનું આદર્યું. આખા શહેરમાં દીક્ષા-ઉત્સવનો પડહ વજ-ડાવ્યો. કુમાર સાથે ખીખ પાંચ વ્યવહારી-વણિકોએ સંસારત્યાગ-વૈરાગ્ય સ્વીકાર્યો. તે સર્વને સ્નાન કરાવી વિવિધ સુવસ્ત્ર પહેરાવી રત્નજ-ડિત રાજ પાલખીમાં કુંવરને ખેસાડી નગરમાં ફેરવ્યા. આજીવન આમર વીંઝાતા હતા, ઉપર છત્ર શોભી રહ્યું હતું, પુષ્કળ લોક સંગાયે ચાલતા હતા. તેમાં કુમારના પિતા ધનદત્ત શાહ અને સસરા સોમદેવ શાહ, કનોજરાજ ગુણચંદ્ર હતા. છેવટે સર્વ વસ્ત્ર, મુખાસન વગેરે સજી કુમારે દીક્ષા લીધી. સાથે તેની ત્રણે સ્ત્રીઓએ પણ અને પાંચ વણિકોએ પણ દીક્ષા લીધી. આવી રીતે સંયમ લઈ તે નિર્વહવા પ્રયંક શાસ્ત્રાધ્યયન, ચારિત્રપાલન, કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે સિદ્ધસેન સૂરિ ઉપદેશ આપે છે ;ને વિક્રમ રાજ સાંભળે છે—તેમાં સૂરિએ શત્રુંજયતીર્થનું માહાત્મ્ય કહ્યું; તેની યાત્રા કરવાથી શું પુન્ય થાય છે તે જણાવ્યું. રાજાએ તેથી સંઘ લઈ યાત્રા કરવાનો નિશ્ચય કરી સાથે ચૌદ સેના, સત્તર લાખ સુશ્રાવક, સિદ્ધસેન સૂરિ, પાંચ હજાર મુનિઓ, વગેરેને લઈ સંઘપતિનું તિલક કરી શુભ

સુહૃત્તે શત્રુઞ્જયતીર્થની યાત્રા કરવા સંઘ સાથે લીધો. તેમાં ૬૯૦૦ સંઘપતિઓ હતા, અઢાર લાખ ઘોડા, બહોતેર હજાર હાથી હતા. ઠેકાણે ઠેકાણે દેવાલય બંધાવ્યાં અને પ્રતિક્ષા કરી. સંઘ ચાલ્યો. દરેક સ્થળે તેની સારી સેવા થઇ. કેટલાક દિવસે વિમલગિરિ-શત્રુઞ્જયનાં દર્શન કર્યાં. સુક્રતાદ્વય અને સુવર્ણનાં ફૂલથી ઋષભદેવને વધાવ્યા. સનાત્ર મહોત્સવ, સત્તરભેદી પૂજા વગેરે કરી જિનમંદિરપર મહાધ્વજ આરોપી પુણ્ય ઉપાર્જન કરી રાજ્યે મહત્ કીર્તિ સાધી.

મુનિવર રૂપચંદ્રે સકલ જીવને ખમાવી શુદ્ધ હૃદયના પરિણામે આરાધના કરી સર્વ દુષ્ટત્યોની આલોચના કરી ચતુઃશરણુને આદરી -એ રીતે સાત દિવસ સુધી મનશુદ્ધિથી સંલેખના પાળી આયુ પૂરણ કર્યું અને તે સ્વર્ગ સિધાવ્યા. યોડાભવમાં તે મુક્તિને વરશે. રાજ્ય આ મુનિને નિર્વાણ મહોત્સવ વિમલગિરિપર કરી સંઘને લાઠ ગિરનારપર નેમિનાથજીનાં દર્શન-યાત્રા કરવા પરવર્યો. ત્યાં પૂજા ભક્તિ કરી સંઘસહિત નિજનગરીએ રાજ્ય આવ્યો, ધર્મ ઉદ્યોતનાં કાર્ય કરી પ્રતાપી રાજ્ય ચલાવી વિક્રમ સ્વર્ગસ્થ થયો. રૂપચંદ્રની ત્રણ સ્ત્રીઓએ સાધ્વી તરીકે શુદ્ધ સંયમ પાળી જીવન પૂર્ણ થયે સુગતિ સાધી. (વિક્રમ અને સિદ્ધસેન દિવાકર સમંધી વિશેષમાં પ્રબંધ ચિંતામણિ, ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ, પ્રભાવક ચરિત્ર વગેરે જ્ઞેવાં.)

આ પ્રમાણે શ્રવણસુધારસ નામનો રૂપચંદ્રકુમારનો રાસ કવિએ ઉલ્હાસથી પૂર્ણ કર્યો.

નલદમયંતી રાસનો સાર સાક્ષરશ્રી ડાહ્યાભાઇ પીતા-મ્પરદાસ દેરાસરીએ ઉપોદ્ધાતમાં આપ્યો છે તેથી તેનો પુનરાવતાર કરવાની જરૂર નથી. તેમજ શત્રુઞ્જયઉદ્ધાર રાસનો પોતેજ સાર રૂપ હોવાથી તેના સારની આવશ્યકતા જણાઈ નથી.

ઉપસંહાર.

આ રીતે ઇ. સનના સત્તરમા સૈકામાં અને વિક્રમ શતક અઢારમામાં થયેલા-જૈનેતર ગૂર્જર કવિઓ નામે અખો, પ્રેમાનંદ અને

શામળના પૂરોગામી કવિવર નયસુંદર નામના જૈન કવિસંબંધી ઉપ-
 યુક્ત બાબતો બની શકી તેટલી અવકાશ આદિના પ્રમાણમાં નોંધી
 છે. આવા સુંદર કવિની કૃતિઓ ચુંટી પ્રકટ કરવા માટે સ્વ૦ શેઠ
 દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ટ્રંકના સંચાલકોને ધન્યવાદ ઘટે છે
 અને તેમને ભલામણ છે કે હવે પછી તેઓ આ કવિની અપ્રકટ કૃતિઓ
 તેમજ ખીજ સમર્થ કવિવરો—ઋષભદાસ, સમયસુંદર, સહજસુંદરાદિની
 કૃતિઓ પ્રકટ કરશે. અને એ ઇચ્છીશું કે સાક્ષરશ્રી રણછોડભાઈ
 ઉદયરામે ચતુર્થ સાહિત્ય પરિપક્વતા પ્રમુખ તરીકે જે ખેદની વાત
 જણાવી હતી કે આજણ અને જૈન વચ્ચેના “ ધર્મવિરોધનો સારો
 પરિણામ એ આવ્યો કે જેથી ભાષા સાહિત્યના ગ્રંથોની સંખ્યામાં
 સારો વધારો થયો. ” ખેદની વાત એ છે કે એક માર્ગના પંથિયો
 ખીજ માર્ગના ગ્રંથોનું ગ્રહણ કરતા નથી ” એ ખેદની વાત દૂર થઈ
 જૈન-અજૈન બંને એક ખીજના ગ્રંથોનું સમભાવે ગ્રહણ કરી ગૂર્જર
 સાહિત્યના કલ્યાણના નિમિત્તભૂત થાઓ.

વિજયાદશમી.
 વિ. સં. ૧૯૭૩ પ્રિન્સેસસ્ટ્રીટ
 મુંબઈ.

મોહનલાલ દલૈચંદ દેશાઈ
 બી. એ. એલ્ એલ્ બી.

शुद्धिपत्रक.

[मने प्राप्त थयेल हस्तप्रतो परथी तेमज वांयनद्वारा जे उंछ शुद्धियो, या पाडांतर, मूलभां सुधारा वधारा करवा योग्य जणुथिये छे ते पैकी केटलाक अत्र नोधिवाभां आवे छे:-मो. ६. दशार्ध.]

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध.
५०	कुटनोट	तरतारने	तरवारने
५६	,,	राप्पी मूड़ी	संताडी मूड़ी
८७	२४	कथं मुद्धसितं	कथमुद्धसितं
८७	२५	आम्राणि	आम्राणि
८८	१३	विगताकारं	विगताकार
,,	१५	मंदाकांता	मंदाकांता
६४	१० ने ११ वर्ये	मूके-होसी महाजन	
६५	४ ने ५ वर्ये	मूके-इडीया महाजन	
,,	१० ने ११ वर्ये	मूके-वलीयार महाजन	
,,	१६ ने २० वर्ये	मूके-गांधी महाजन	
,,	२३ ने २४ वर्ये	मूके-सुतरीया महाजन	
१०१	१६ पोटो उत्तर आपे-तेनुं	पाडांतर-पूछयो उत्तर न आपे.	
१०२	७ ने ८ वर्ये	उमेरो जेत:-	
		माहर जहिर दानत, पिहर आर्यार इरोसि;	
		पातसाह भीम कइ दन द्विरी आहरत भिगुनी.	
१०८	१२	पाडी	पीडा
११०	१	अभडे	" अभडे
,,	२५	सडी	" सडी
१११	२४	स्वस्तिहीनो रजोहीनो	स्वस्तिहीन रजोहीन
,,	२४	चिवाजितम्	चिवाजिते
,,	२५	अशुद्धदत्तहस्ते	अशुद्धहस्तदत्ते

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध.
११३	२०	गिति	कुगिति
११४	२५	अधपति	अथ पति
११५	२३	सुखतान	सुरताणु
११७	२२	उपरांत	अक्षरं [=उपरांत]
११८	१८	आम	आस
११९	२०	न साथ	अनुसाथ
१२०	१	शनसेन	शरसेन
१२१	१७	हत्या	हत्या
१२२	४	गेहेलि	गेहेलि कारिल्लि
१३०	३	स्तवतां	तुवतां [=स्तवतां]
१३५	१६	सकृदुच्चरिते	सकृदुच्चरितं
१४७	२	चित्तनं	पत्तनं
„	८	निर्भासयंति	निर्भर्त्सयंति
१५३	२० ने २१ वच्ये उभेशः—		

यदुक्तं श्रीसिद्धांते—

असंखयं जात्रिय मा घमाए-जरा०

१५९	२	सभ	कुणु
„	४	नवरसमयी	नवभा रसमाहि
१६४	९	सरस	सहस [=हज्जर]
१७१	११	समावियुं	शमावियुं
१७४	१५	ओक नल	पुण्य श्लोक नल.

નવીન અંકો.

અંક.	નામ.	કિંમત.
૪૪.	શ્રી પિંડનિર્યુકિત વૃત્તિ:—મહત્ શીલોસોદર શ્રીમન્મલ્લય-
ગિરિ કૃત વૃત્તિયુતમ્ ૧-૮-૦	
૪૫.	શ્રી ધર્મસંગ્રહ-ઉત્તરાર્દ્ધ—શ્રીમાન્માન વિજય પ્રણીત,
ન્યાયાચાર્ય શ્રીયશોવિજય કૃત ટિપ્પણી સમેત,—
આમાં શ્રીયશોવિજયજ્ઞતા પોતાના હસ્તાક્ષરની જે
પ્રતિકૃતિયો આપવામાં આવી છે. ૧-૪-૦	
૪૬.	શ્રીઉપમિતિભવપ્રપંચાકથા—શ્રીમાન્ સિદ્ધર્ષિ સાધુ
પ્રણીત—પૂર્વાર્દ્ધમ્.—આમાં જીવોના હિતાર્થે કથારૂપે
ભવજ્ઞાન-ભવપ્રપંચને સારી રીતે વ્રટાવવામાં આવ્યો છે. ૨-૦-૦	

श्रीआनन्दकाव्य-महोदधि.

भौतिक ६ कुं.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri.

Born 1853 A. D. Surat.

Died 1906 A. D. Bombay.

श्रेष्ठी देवचंद लालभाई जव्हेरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाद्धे

कार्तिकशुक्लैकादश्यां, सूर्यपुरे.

निर्याणम् १९६२ वैक्रमाद्धे

पौषकृष्णतृतीयायाम्, मुम्बय्याम्.

शुभ देवयन्त्रं लाललाघ जैनपुस्तकोद्धार प्रथाके—

वाचक श्रीनयसुन्दर विरचित—

इपयन्त्रकुंवररास.

भंगलाचरण.

(अनुष्टुप् छंद.)

^१अर्हत्सिद्ध ^२गणेंद्रोपाध्याय साधुंश्च शारदाम्
गुरुंप्रणम्य सद्रूप-चंद्रासं तनोम्यहम् ॥ १ ॥

^३शृङ्गार हास्य करुणाद्भुतवीर भयानकाः
रौद्रविभत्सशांताश्चे दिमैनवरसैर्युतम् ॥ २ ॥

(वस्तु छंद.)

आदि जिनवर आदि जिनवर अजित अरिहंत,
संलव अलिन्दन सुमति प मप्रल सुपास ^४ससिपड,
सुविधि शीतल श्रेयांसजिन वासुपूज्य जगशुभ विमल तड;
अनंत धरम शांति कुंथु अर भक्षि मुनिसुव्रतस्वामि,
नमि नेमि पास वीरजिष्णु, वंहुं ^५वांछित कामि. १
सिरि सीमंधर (२) ^६पसुड जिष्णुवीश,
विहरमानवंहुं विधे संकल सिद्धि ^७सन्निधिपाठ,

१, अरिहंत. २, आचार्य. ३, शृंगार रस, हास्य रस, कइष्णु
रस, अइलुत रस, वीर रस, भयानक रस, रौद्र रस, भिभास रस,
अने शांत रस आ नव रस छे. ४, यंद्रप्रभ. ५, छविछा पूर्णु कर-
नार. ६, प्रमुष्. ७, नल्लक.

(૨)

૩પચંદકુંવરરાસ.

૧અચળ ૨અનાદિ ૩અનંત ગુણ ૪ગુણાતીત ૫નિર્લેપ ધ્યાઈ;
આચારિજ ઉવજ્જાય તિમ સર્વ સાધુ ગુણવંત,
નમું પંચ પરમેષ્ઠિ એ લક્ષિતભાવે ભગવંત. ૨

પુંડરીકહ પુંડરીકહ ૧પમુહ ગણધાર,
ચૌદહસેં બાવન્ન સવિ લખિધ સિદ્ધિમહિમા મણ્ણાહર,
ગૌતમસ્વામિ ગુણનિલો ૭પદમ સીસ સિરિ વીરજિણવર;
તૂઠો સેવકને દિયે ૮અવિચળ આઠે સિદ્ધિ,
સો ગોચમગુરૂરાજ મુજ આપો ૯અવિરલ બુદ્ધિ. ૩

સખળ સમરથ સખળ સમરથ સકળ જે શક્તિ,
૧૦પઉભાવર્ધ ચક્ષેસરી પમુહ દેવી ૧૧દુરિતાપહારિણી,
જિનશાસનેં જાગતી ઋદ્ધિવૃદ્ધિ સવિ સુખકારિણી;
ધીર [થીર] ચિત્તે ધંધો ત્યજી ૧૨ધવળ ધરૂં તસ ધ્યાન,
ધાતા ધૂઅ ધીદાયકા ૧૩ધૂર ગાઈ ગુણગાન. ૪

(ચૌપાઈ છંદ.)

જિનપતિસુખપંકજ ભારતી, સા સામિણી વંદું ભારતી;
૧૪વિષમ વિયોગ કષ્ટ વારતી, ભવસમુદ્ર ૧૫હેલાં તારતી. ૧
પ્રહ્લાણી વાણિ સરસતી, નમો નમો શ્રી વિદ્યા સતી;
૧૬વિશ્વેશ્વરી સાંભળ વીનતી, અવિચળ વચન આપ ભગવતી. ૨
પ્રહ્લાણી યોગી યતી, આરાધે વંદે એક ચિતી;
જે તું તેહને ૧૭તૂઠી રતી, તો તે સિદ્ધ થયા મહામતી. ૩
જેણે તું સેવી ૧૮શાસ્વતી, તે સહિ પામ્યા ૧૯પંચમગતી;

૧, ન ચળે એવા. ૨, આદિ રહિત. ૩, અંત રહિત. ૪ ત્રિગુણથી
અતીત થયેલ. ૫, લેપ રહિત. ૬ આદિ-વગેરે. ૭ પહેલા. ૮ ન ચળે
એવી. ૯ બહુજ. ૧૦ પકાવતી. ૧૧ પાપ નાશ કરનારી. ૧૨ ઉજવલ.
નિર્મલ. ૧૩ શરૂવાતમાં. ૧૪ કઠંગા-અધરા. ૧૫ સહેજમાં. ૧૬ વિશ્વની
ધણીઆણી. ૧૭ એક રતિભર તુષ્ટમાન થઈ તો. ૧૮ હમેશાં. ૧૯ મોક્ષ.

જે તુજ નવિ માને^૧ દુર્મતી, તે લહે^૨ દીન દંડ દુર્ગતી. ૪
 સેવક પ્રતે સદા પાળતી, વિષમ^૩ વેગે^૪ આપદ ટાળતી;
^૫હંસાસણી^૬ ગજગતિ ચાલતી, હીંડે^૭ ત્રણે ભુવન મ્હાલતી. ૫
 દક્ષિણ કર પુસ્તક છાજતી, કમળ કમંડળ કરી^૮ રાજતી;
^{૧૦}વાએ વીણુ મધુર મલપતી, સેવ કરે^{૧૧} સુર નર ભૂપતી. ૬
^{૧૨}વડ મહિમા^{૧૩} મહિયળ ગાજતી, લક્ષ્મણી^{૧૪} ભાવઠ ભાજતી;
^{૧૫}અશુભ વર્ણુ-માળા માંજતી,^{૧૬} નિર્મળ જ્ઞાનદષ્ટિ આંજતી. ૭
 જ્યકારી યોગિની જાગતી, સકળ કરો સેવક વીનતી;
 આપી સકળ વાણિ સરસ્વતી, મુજ મુખ વસિ અમૃત વરસતી. ૮
 સેવકતાણા હૃદય ઠારતી,^{૧૭} દુર્જન-મદ્દ હેલાં વારતી;
^{૧૮}હરતી અરિ કલ્મષ આરતી, મંગળમાળા^{૧૯} વિસ્તારતી. ૯

૧ નહારી યુદ્ધિવાળા. ૨ નહારીગતિનો દંડ તે કંગાસો મેળવ છે. ૩ ઝટપટથી. ૪ દુઃખ-કષ્ટ-વિપત્તિ. ૫ હંસની ઉપર સ્વારી કરનારી. ૬ હાથણીની પેઠે મધુરી સુંદર ચાલ ચાલતી. ૭ સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ. ૮ જમણા હાથમાં. ૯ શોભતી, ૧૦ વીણા (સરસ્વતિવીણા) ખનવે છે. ૧૧ દેવો, મનુષ્યો અને રાજાઓ. ૧૨ મોટો. ૧૩ પૃથ્વીમાં. ૧૪ પીડા નાશ કરતી-હરકત હરતી. ૧૫ નહારા દંધ અક્ષરો-‘હ ઝ ધ ર ધ ભ ખ ન’ અથવા અપશબ્દો અ‘ધ-પંગુ-બધિર-નિરસ-અર્થ-શૂન્ય-પંથવિરોધી અપ્રિય કર્ણુકટુ-અર્થવિરોધી-ભ્રષ્ટાલંકારવાળા-મૃતકાદિથી અપમાન રૂપ થનારી વર્ણુ-અક્ષરપંક્તિ આદિને માંજ-સાક કરી નાખતી. ૧૬ મિથ્યાત્વતિમિર રોગથી પકડાયલી આંખોથી સત્ત્વવસ્તુનું યથાર્થજ્ઞાન ન થતું હોય તેવી નજરમાં જ્ઞાનનું સિદ્ધાંજન આંજવાથી નજર નિર્મળ-રોગરહિત-તત્ત્વજ્ઞાન સહિત થાય છે. ૧૭ દુષ્ટ નિંદકોનો અહંકાર સહેજમાં દૂર કરતી. ૧૮ શત્રુ-પાપ-મેલ અને ચિંતાને દૂર કરતી. ૧૯ ફેલાવતી.

પહેલી ગાથાથી નવમી ગાથા લગી એકજ પ્રકારના પ્રાસ મેળવી કવિયે પોતાની યુદ્ધિની અમત્કૃતિ બતાવી છે.

માત મયા કરી મુજને ઘણી, કર સુદષ્ટિ હવે સેવક ભણી;
 સુવચન સરસ સુવિદ્યા આપ, ^૧વિબુધમાંહિ મોટો કરિ થાપ. ૧૦
 સરસતિ તૂઠી આપે રાજ, સરસતિ ^૨સંપૂરે સવિ કાજ;
 જેહને મુખ સરસતિનો વાસ, તેહના ^૩સુર માનવ સવિ દાસ. ૧૧
 સરસતિ માને ઈંદ્ર ^૪દિણેંદ્ર, હરિ હર બ્રહ્મ ચંદ્ર ^૫નાગેંદ્ર;
^૬ષટ્ દર્શન સરસતિ ગુણુ ગાય, સઘળે વ્યાપી સરસતિ માય. ૧૨
 સરસતિ વિના ન દીસે કોય, જે જે જાણુ ચતુર જે હોય;
 વિણુ સરસતિ કો વચણુ મ ભાખ, સૂત્ર ભગવતિમાંહિ સાખ. ૧૩
 અક્ષર નમો ખંભીએ લિવી, તિહાં એ ધુરિ ^૭સૂઅદેવી કવી;
 વીતરાગની વાણિ સાર, એક ચિત્તે ઓળગું ઉદાર. ૧૪
 ચૌદે પૂરવ અંગ અગ્યાર, બાર ઉપાંગ મૂલસૂત્ર ચાર;
 પ્રવર પ્રકીર્ણક છેદ વિચાર, ટીકા ચૂણિ ન લાભે પાર. ૧૫
 સૂત્ર અર્થ જે અછે અનંત, તે પણુ સકળ ગમ્ય ભગવંત;
 પ્રકરણુ સાર સરસ સંબંધ, ચિત્ર ચરિત્ર અનેક પ્રબંધ. ૧૬
 વદ છંદ વ્યાકરણુ પુરાણુ, ધર્મ-શાસ્ત્ર સાહિત્ય સુજાણુ;
 લક્ષણુ તર્ક નિઘંટુ અપાર, નાટક શાટક ને અલંકાર. ૧૭
 આગમ નિગમ ગ્રંથ સુવિશેષ, જ્યોતિષશાસ્ત્ર ગણિત નિઃશેષ;
 પિંગળ ગીત ભરહના ભેદ, લિપિ અષ્ટાદશ આયુર્વેદ. ૧૮
 ષટ્ ભાષા વિદ્યા નવનવી, મંત્ર ચંત્ર કલ્પ માનવી;
 સકળ શાસ્ત્ર ભારતી-ભંડાર, તે વિણુ કિણુ ન લાધો પાર. ૧૯
 શબ્દ નથી કો શારદ વિના, સકળ ગ્રંથ શારદ-સ્થાપના;
 જેહને તૂઠી ^૯વાણિમાત, ^{૧૦}તિહું ભુવને તે થયો વિખ્યાત. ૨૦

૧ પંડિત. ૨ સર્વે કાર્ય પૂર્ણ કરે. ૩ દેવો માનવો વગેરે બધા જે વિકાન હોય તેના સેવા કરનારા થાય છે; કેમકે જગતમાં વિદ્યાનું મહા માન છે. ૪ સૂર્ય. ૫ વાસુકી સાપ વગેરે. ૬ જૈન-બૌદ્ધ-શૈવ-ચાર્વાક-વેદાંત-સાંખ્ય. ૭ શ્રુતદેવી. ૮ સરસ્વતિ વગર. ૯ સરસ્વતિ. ૧૦ સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ.

માતા મુને મયા ઉદ્ધારિ, ^૧કુવચન-કઠિન-કુખોલ નિવારિ;
 આવી મુજ મુખ કરો નિવાસ, પૂરો માહરા મનની આશ. ૨૧
 રૂપચંદ ગુણવંત કુમાર, વિલસી લોગ તજ્યો સંસાર;
 ખોલું સરસ તેહનો રાસ, એહવો મુજ મન થયો ઉલ્હાસ. ૨૨
 સુપ્રસન્ન જો થાઓ માત, તો હું તેહનો કહું અવદાત;
 રખે માય ^૨પણ અધવિચ રહે, તો તૂઠી શારદ ધમિ કહે. ૨૩
 માંગ વચ્છ વર તૂઠી આજ, તાહરાં સકળ સીઝરી કાજ;
 તાહરે વદન કર્યો મેં વાસ, રચજે ^૩શ્રવણ-સુધારસ રાસ. ૨૪
^૪અભિનવ ^૫સરસ કથા-કલ્લોલ, ^૬વેધક મુખમંડણ તંબોળ;
 ખોલેખોલ સકળ નિર્મળા, આપી ^૭વિબુધરંજની કળા. ૨૫
 પામી સરસતીમાયપસાય, હવે પ્રણમું શ્રી ગુરૂના પાય;
 ગુરૂવિષ્ણુ કુણુ દેખાડે માગ, ગુરૂવિષ્ણુ કિશું ન લલિયે લાગ. ૨૬
 ગુરૂદીવો ગુરૂ ^૮દિણ્યર સમો, તે સહિ ગુરૂને સુંદર નમો;
 શિવરૂઠે ગુરૂ ત્રાતા હોય, ગુરૂરૂઠે ત્રાતા નહિ કોય. ૨૭
 માય આપ તે સહિ ગુરૂ સોય, બંધુ મિત્ર પ્રિયંકર જોય;
^૯ત્રાણશરણુ ગતિમતિ ગુરૂરાજ, ગુરૂ ગિરૂવા સારે સવિ કાજ. ૨૮

૧ નહારાં વાક્યો-અપશબ્દાદિ. કઠિન કોષ્ઠની લાગણી દુભાય તેવા-કુખોલ-ગુઠા ખોલ-અયુક્ત વચન. ૨ રાસ પૂરો કરવાની પ્રતિજ્ઞા છે તે કોષ્ઠ વિદ્ય નડતાં અધવચ અટકી પડી મનની હુંશ મનમાંજ રહે તો તું તુષ્ટમાન થયાતું ઉપહાસ્ય થાય માટે આશા પૂર્ણ કરજો. ૩ કાનને અમૃત જેવો મીઠો લાગે તેવો રાસ. ૪ નવીન પ્રકારનો. ૫ નવે રસથી ભરપૂર-શૃંગાર-હાસ્ય-કરૂણા-રૌદ્ર-બિભત્સ-અહ્ભુત-શાંત-તીર-ભયાનક-એ નવ. ૬ જે મનુષ્યો રસ અલંકાર ભાષાભેદ-ઉક્તિ-ધ્વનિ-વ્યંગાર્થ આદિને સમજનારા અને મર્મવચનોની માધુરીમાં રસખસ થનારા છે તે મનુષ્યોના મુખને તંબોલની પેઠે શોભાવનાર નીવડે તેવો રાસ. ૭ પંડિતોનું મનરંજન કરવાની કળા. ૮ સૂર્ય. ૯ શરણુ આવેલાને બચાવનાર.

ગુરૂવિષ્ણુ જીવ કુગતિ રહવડે, ગુરૂથી ઉચી પદવી ચડે;
 કેશીગુરૂ પ્રદેશીભૂપ, જિમ પડતો રાજ્યો ભવકૂપ. ૨૯
 જેણે આળપણાથી ધૂરે, માઈ પ્રમુખ ભણાવ્યા ગુરે;
 જેણે જૈનતણી દેઈ દીખ, ઉત્તમ ધર્મ શિખાવ્યાં શીખ. ૩૦
 જેણે દીધું સમકિતદાન, જેણે ભણાવ્યાં ગ્રંથજ્ઞાન;
 જેણે શીખવ્યા વિનય વિચાર, જેહતણા મોટો ઉપકાર. ૩૧
 તે ગુરૂપય નિત ઘોઈ પીજિયે, તોય ઉસીકળ નહિ થીજિયે;
 હું છું મૂઠ માનવીઆળ, સુપ્રસન્ન હો સુગુરૂ દયાળ. ૩૨
 કર્મ પાપને દૂરે કરે, શ્રી અરિહંત ધ્યાન મન ધરે;
 ૧ભાવના બારે ભાવે સદા, સ્તવે એક જિનવર-ગુણ મુદા. ૩૩
 મેઘતણી પરે વરસે વાણિ, રૂપ પુરંદર ગુણમણિ ખાણિ;
 ગુણમંડળ સંયમી સુભાણ, નિત આરાધે જિનવર આણ. ૩૪
 પદ પઠમક્ષર ઉત્તમ નામ, તે સહિ ગુરૂને કરિ પ્રણામ;
 લહિ પ્રસાદ સૂઘો સર્વનો, મહેલી બોલ સકળ ગર્વનો. ૩૫
 આગે કવિજન હુઆ અપાર, તે સર્વને કરી ૨જીહાર;
 વિબુધ સંત બાણી ઉપકાર, કૂડું હોય ત્યાં કરજો ૩સાર. ૩૬
 કવિત કવિત કરી સહુકો કહે. ૪કવિતભાવ તો વિરલા લહે;
 ૫સોઈ કવિત જેણે દુશ્મન દહે, -પંડિતજન પરખી ગહગહે. ૩૭
 શારદ માત વસિ મુજ અંગિ, કરશું કવિતા રૂટે રંગિ;
 સુણતાં સરસ ૬સુવેધકબોલ, હર્ષતણા વધશે કલ્લોલ. ૩૮

૧ અનિત્ય, અશરણ, સંસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિ, આ-
 શ્રવ, સંવર, નિર્જરા, લોકસ્વરૂપ, બોધિદુર્લભ, અને ધર્મભાવના આ બારે
 બાવના ભાવવી. ૨ નમસ્કાર-પ્રણામ. ૩ સંભાળી લેશો-સુધારી લેશો,
 ૪ ભાવના રહસ્યને સમજનારા મનુષ્યો કોઈકજ છે. ૫ શત્રુ સારી
 કવિતા જોઈને બળીમરે અને પંડિત આનંદમાં લીન થાય. ૬ મનને
 બોધ આપી-હૃદયને સુબોધથી વેધનારા.

ધૃષ્ટદેવ પ્રણમી શુરૂપાય, ગાર્ધશું રૂપચંદ-ઋષિરાય;
 શ્રવણ-સુધારસ રાસ પવિત્ર, સાંભળને રૂપચંદ-ચરિત્ર. ૩૯
 શ્રોતા કવિ વાણિ મન ધરો, રખે કોઈ વિચ્ય 'વિકથા કરો;
 'અપ્રતિબદ્ધ સભામાંહિ' જોય, કવિ ચતુરાઈ નિષ્કૃળ હોય. ૪૦
 જિમ નારી સોજે શૃંગાર, આગળ વિકૃળ અંધ ભર્તાર;
 ત ભણી તુમે ચતુર છો સહુ, જાણ પ્રતેં શું કહિયે બહુ. ૪૧
 નદ્રા વિકથા છાંડિ દૂર, ઇક ચિત્તેં સહુ આણુંદપૂર;
 રૂપચંદ સુકથા-કલ્લોલ, સાંભળને સહુ કરી નિરોળ. ૪૨

(દુહા છંદ.)

રૂપચંદ કુણુ ? કિહાં હવે ? કિમ તિણેં કર્યા વિલાસ ?
 સુશુરૂ યોગેં સમય લહિ, કિમ પામ્યો સુરવાસ ? ૧
 સોભાગી સુંદર સુઘડ, ધીર વીર ગંભીર;
 શુણુ એ આદિ અલંકર્યો, પુણ્ય પવિત્ર શરીર. ૨
 તેહતણો ધુરથી હવે, સહુ સંબંધ રસાળ;
 એકમનાં આદર કરી, સુણુને બાળ ગોપાળ. ૩
 જંબૂદ્વીપ સોહામણો, પહિલુ વર્ત્તોકાર;
 લખ યોજન તે દીવના, મધ્ય ભાગ વિસ્તાર. ૪
 ભરતક્ષેત્ર તે માંહિલું, પાંચસેં યોજન છવીશ;
 છ કળા અધિકી ઊપરે, ઇમ ભાખે જગદીશ. ૫
 દાહિણુ ભરતમાંહિ વિવિધ, આર્ય અનાર્યહં દેશ;
 વસે વિશેષે નામ સવિ, તે કુણુ લહે અશેષ. ૬

(ચોપાઈ-છંદ.)

શાસ્ત્રમાંહ સાદી પચવીશ, આર્ય દેશનાં નામ કહીશ;
 'અંગ બંગ કાશિ પંચાળ, કલિંગ કુરૂજંગલા કુણુાળ. ૧

૧ નકામી વાતો-ગપ્પાં-રાજકથા-દેશકથા-ભક્તકથા-સ્ત્રીકથા
 આદિ વચમાં કરી આનંદમાં ખલેલ ન પહોચાડશો. ૨ મર્યાદા
 રહિત-દંગ વગરની. ૩ આ સાડા પચવીશ દેશ આર્ય-પવિત્ર ધર્મનો
 ભર્મ જાણવાના અધિકારી છે.

સિંધુ સુરઠ સાંડિલ વૈરાટ, વચ્ચ વિદેહ ચેદી વળી લાટ;
 લિંગી મલય દશાર્ણુ છ વર્ત, માગધ કેગઈ દેશ કુશાર્ત. ૨
 કોશળ તિમ તિરૂદેશ સમૃદ્ધ, સૂરસેન કેરો વળિ અદ્ધ;
 ઉત્તમ દેશતણાં એ નામ, જિનકલ્યાણકકેરાં ઠામ. ૩
 શ્રી જિનધર્મીતણાં નિવેસ, હુવે વિશેષે એણે દેશ;
 પંચમ કાળતણો બળ થયો, જિન ધર્મ ઘણે વિછત્તિયે ગયો. ૪
 આદન પ્રમુખ અનારજ ઘણા, સમ્યગ્ નામ ન લહું તે તણા;
 ૩૫ પારસી હબસ ફિરંગ, ખુરાસાન કાબુલહ ઉતંગ. ૫
 ચીણા મહાચીણાદિક મકા, બાબરકૂલ બલોચીતકા;
 પાણિપંથ [પંત] પ્રકટ મુલતાન, સ્ત્રીરાજ સવાલખ અસમાન. ૬
 બલધર કુર્ણાટ કનોજ, કુંકણુ કાશમીર કંબોજ;
 મેદપાટ મલબાર હમીર, દેશ તિલંગ કચ્છ ને કીર. ૭
 ગૌડ ચીડ ચૌડ નમિયાડ, સરહડ દક્ષણદેશ નન્નડ;
 ગુર્જર વાગડ કાન્હડ લોટ, માળવ મરૂસ્થળી નવકોટ. ૮
 એમ એ દેશ કેતલા કહ્યા, અપ્રસિદ્ધ અણુપ્રીછયા રહ્યા;
 ધર્મીમુખા દેશમાંહિ લગ્યા, અવર અનારજ અળગા ટળ્યા. ૯
 સકળ દેશ મંડન માળવો, જિહાં દુકાળ નામે ટાળવો;
 સકળ ભૂમિ જિહાં સદા સુગાળ, બાણે સુર નર બાળગોપાળ. ૧૦
 વડી વડાઈ દેશની એક, લખમીપતિ જ્યાં લોક અનેક;
 દેતાં દાન ૧ન ખંચે હાથ, મારગિં સુખી સદા વહે ૨સાથ. ૧૧
 ઠામ ઠામ કોલ્હુ પીલાય, ૩રસની સરસ પરખ મંડાય;

૧ હાથ પાછો ન ખેંચે-જેને તેને અનુકંપાવડે દાન દીધાજ કરે. ૨ વટેમાર્ગીને સાથ. ૩ શેલડીના કોલ્હુ ફરે ત્યાં જે જાય તેને રસ પાય છે એથી જાણે રસ પાવાની પરખ માંડી હોય તેમ સરસ રીતે-હસી ખુશીથી રસ પાતાં દેખાવ જણાય છે; કેમકે પરાણે વટે-માર્ગીને રોકીને રસ પાય છે.

१. आणु पंथीजनने पाय, तेहनो उल्लट क्हो न नय. १२
 २. योपां सरस अरे शेलडी, वाडी भहु द्राणन वेवडी;
 ३. सङ्ग वृक्ष ङ्ग लिये सहु अडी, न करे के आडी लाकडी. १३
 ४. वसती सीम हिवस रातडी, कोर्ध न आणु लय वातडी;
 ५. सहाकाण कणु निष्पति वडी, परदेशी काढे लूणडी. १४
 ६. विपुण वास सेरी सांकडी, वहे न के लाषा वांकडी;
 ७. गोरस भहुल लेश गावडी, न पिये कोर्ध छाश राणडी. १५
 ८. देश ललो न्यां धीनी घडी, गुण सभर गहुं गुणपापडी;
 ९. साकर सभण भांड थड-डडी, सकण वस्तु सुंघी कर अडी. १६
 १०. निष्प देशे न पडे लूणडी, न के पुङ्ग नारी सुंणडी;
 ११. ओले न कोर्ध लीन लाणडी, कामिनीशिर सोवनराणडी. १७
 १२. पटोणीन पडिरी पडवडी, इपे अवर देशस्त्री नडी;
 १३. रयणुडी ओढी घाटडी, अमकंती आले वाटडी. १८
 १४. कुंणी कमण नेम पांणडी, आणुयाणी आंण आंणडी;
 १५. श्यामा कामतणी ओरडी, प्रियथुं रास रमे गोरडी. १९
 १६. देश ललो न्यां नही ओरडी, प्रीति धणु पणु नही कोरडी;
 १७. अंग आलरणु धरी मुद्रडी, सधणे सुवे निचिंत निद्रडी. २०
 १८. सीम न रहे आणुणेडी पडी, राय प्रन्ननी विधि योपडी;
 १९. उन्हाणे आंभा साणडी, शीतणनण कामण काकडी. २१
 २०. नगर समान वसे गामडी, पाणे आणु राय कामडी;
 २१. सहु नण सर कूवा वावडी, पूणे पाय ताय भावडी. २२
 २२. श्रावकन मुनिपाओे पडी, लेर्ध आराधे व्रत आणडी;

१ छार-गथु. २ विशेष वस्ती. ३ पोकार-लूणतो पोकार.
 ४ कंजूस स्वभावनी-तोणरो अडया नेवुं म्हेणं राणनारी. ५ गाण-
 म्हेणुं टोणुं. ६ लूणी प्रीति नही-शक्त मतलण पूरो पडवा नेटली
 नही; पणु शिर साटे नेडेली प्रीतिवाणं हत.

માને સવે પ્રતિ કાપડી, કો ન સકે માંહોમાંહિ ભિડી. ૨૩
 કોઈ ન લોપે કુળ-લાજડી, બહુલાં ધન બહુલા ^૧સાગડી;
 પાળે નિજ વાચા પરગડી, અસુખ કોઈ નાવે અધધડી. ૨૪
 લલ્લ દયા વિવેક વિચાર, રૂડા ગુણ રૂડા આચાર;
 તે સઘળાં માળવા મઝાર, ભલે દેશ સરજ્યો સંસાર. ૨૫
 તેહ દેશના તિલક સમાન, ^૨અલકાપુરી દીજે ઉપમાન;
 ઊજેણી નગરી ^૩ઉદ્દામ, હરખેં લોક સુષી જસ નામ.
 મ્હલદેવ બેટો અવયંતી, એ નગરી તેણિ વાસી ખંતિ;
 બનિ આદિ એ પુરો પુરાણ, મોટો જેહતણો મંડાણ. ૨૭
 ગઠ પાખળ ખાઈ જળભરી, અન્યાઈ કો ન સકે ફિરી;
^૪ચઉપખેર કોઠા દઠ પોળ, ઊપર કોસીસાંની ઝોળ. ૨૮
 હરસિદ્ધ પીઠતણો અહિઠાણ, ભેરવ વીરતણાં બંધાણ;
 દેવી દેવતણા બહુ વાસ, તે પણ પરતિષ (પ્રત્યક્ષ) પૂરે આશ. ૨૯
 નગરમાંહિ કોટિધ્વજ ઘણા, લાખેસરીતણી નહીં મણા;
 લખમી સહુ વિલસે આપણી, 'પૈશૂન્યતા નહીં' કહિતણી.
 શિખરબદ્ધ જિનવરપ્રાસાદ, અહનિશિ વાજે ઘંટ નિનાદ;
 ઊપર હેમકળશ ગહુગહે, સોવન-દંડ-ધ્વજ લહલહે. ૩૧
 પોઠી પ્રવર ભલી ^૫પોષાળ, મુનિવર જીવદયાપ્રતિપાળ;
 બેઠા ધર્મકથા તિહાં કહે, ધર્મી સત્યધર્મ ^૬સદ્દહે. ૩૨
 'હરિ' હર બ્રહ્માદિકનાં બેય, બહુ પ્રાસાદ અછે વળિ સોય;
 બ્રાહ્મણ વાંચે વેદ પુરાણ, કરે સહુ નિજ ધર્મ વખાણ. ૩૩
 ધવળગૃહે વ્યવહારી વસે, દેશી પરદેશી ઉલ્લસે;
 સાત ભૂમિ ઉંચાં માલિયાં. ચિત્રિત ગોખ વિવિધ બાળિયાં. ૩૪

૧ ગાડાં હાંકનાર. ૨ કુખેર ભંડારીને વસવાની નગરી. ૩ મનોહર.
 ૪ ચોખેર ખુરજ દરવાજા કાંગરાથી શોભતો કોટ. ૫ ચાડી ચુગલી
 ૬ ઉપાશ્રય-પૌષ્ઠ કરવાનું મકાન. ૭ કબૂલ કરે. ૮ વિષ્ણુ. ૯ મહાદેવ.

નિર્મલ ભીંતતણી જે સુધા, દીપતેજ તિણે કીધાં સુધા;
 ભૂમિતળે ભલ ઢાળ્યા કાચ, જનજાણે દ્રહ ભરિયા સાચ. ૩૫
 માંહિ સ્ફટિક રત્નની ભીંત, તિહાં રમતિ પ્રિયશું એકંત;
 નારી ^૧નવોઢા લાજે બહુ, જાણે આ ઉભા છે સહુ. ૩૬
 સુંદર ગોખ માળનિ શ્રેણિ, કામિનીગણુ ખેસે જવ તેણિ;
 દેખી કામી ચિંતે ઇશું, દિવસે ચંદ્ર એ ઊગ્યો કિશું ?
 મહાજન ન્યાત ચોરાશી વસે, દેતાં દાન ઘણું ઉલ્હસે;
 ઠામ ઠામ જિહાં ^૨શત્રૂકાર, વસે વિપ્ર વિદ્યાભંડાર. ૩૮
 વર્ણુ અઢાર વાસ જૂજૂઆ, ઘર આંગણુ મીઠા જળકુઆ;
 માણિક-ચોક મનોહર ઠામ, ચોરાશી ચહુટાં અભિરામ. ૩૯
 ભલાં હાટ વ્યવહારીતણાં, વિવિધ વસ્તું લેણાં વેચણાં;
 સવિ કેહને મોટા વ્યાપાર, ક્ષણેકનો ન લહે ^૩પરિવાર. ૪૦
 એક ગોરા ને ડીલે ભયાં, વાઝુ વાણોત્રે પરવર્યા;
 પહિરી વીંટી પંચાગુળેં, પેઢીએં ખેઠા ^૪ચાકુળેં. ૪૧
 કાંઠાળા ને કાંકટ કુંછ, હાથથકી નવિ મહેલે મુંછ;
 રૂપે કરી રતનાલા શેઠં, ગ્રાહક સાહમી માંડે ^૫દ્રેઠં. ૪૨
 કિહાં ઝવેરી ખેઠા ખરે, મોતી રત્ન-પરીક્ષા કરે;
 કિહાં નાણાવટીકેરાં હાટ, કિહાં દોસી વોહરાવે પાટ. ૪૩
 કિહાં કપડી હટી કિહાં સાથુઆ, ખરવાસી ખાશરિયા જુઆ;
 કિહાં કરમી સોની વાણિયે, સોનાં રૂપાં કસિ આણિયે. ૪૪
 કિહાં વ્યાપારિ વડા વળિયાર, અંગડિયા મોટા ^૬મણિયાર;
 જડિયા કડિયા ને સોનાર, ^૭સૂત્રધાર ઠંગર લોહાર. ૪૫
 કૈકળિયા ગાંધી નેસતી, કડિયા પીઠં ન આંપે રતિ;
 ઘીવટિયે ઘી લાલે ઘણાં, મોટાં હાટ સુગંધીતણાં. ૪૬

૧ નવી પરણેલી. ૨ સદાવર્ત-દાનશાળાઓ. ૩ નવરાસ. ૪ ગાદી ઉપર. ૫ નજર. ૬ ચૂહગર. ૭ સુતાર-સલાટ.

- પટુવા સૂતરિયા પરગટા, વિસા વિસાઈ લિયે લટપટા;
કિહાં દલાલ થઈ ઊપરવટા, વોહરાવે વેચાવે કટા. ૪૭
- કિહાં કદોઈ ઘણાં ઘરહટા, સૂખડિયા સાથરિયા ઘટા;
નેર કરી તોલે કોરટા, તો તે ઘાટે રાઈની સટા. ૪૮
- કિહાં કંસારા કરે પાલટા, કિહાં ૧છિંપા છાયલના પટા;
રંગે રંગારા કિહી છટા, ગળિયારા ગળિયે કાલટા. ૪૯
- કિહાં ખાતરી સાળવી ગટા, તખોળી માળી ઉદટા;
મઈનિયા મોચી ખરસટા, ઘોખી સહી ૨ઘાંચા કરસટા. ૫૦
- કિહાં જુગારી રમે જુવટા, નગરનાયિકા ઘર નટવિટા;
કિહાં મદમત્ત મિલી લંપટા, મદિરાપાન કરે ગટગટા. ૫૧
- કિહાં વેચાએ ૩મહીની મટા, કિહાં મંડાએ શાક સામટા;
કિહાં ૪કવચ ૫આયુધ લિયે લટા, જે દેખી નાસે કરિ ઘટા.પર
- કિહાં ચેટક નાટકિયા નટા, રમે જાત્ર જાતરિયા જટા;
ખાજી ખજાણિયા ખુલકટા, ઈંદ્રજાળ દાખે ઉલકટા. ૫૩
- મસ્તક વડી વધારી જટા, કિહાં ખેડા દીસે જોગટા;
સલજ નારી ચાલે સરગટા, નવિ મૂકે છૂટી શિરલટા. ૫૪
- કિહાં ખડુઆ માંડે પંચોળ, માંહોમાંહે કરે એક ટોળ;
ઠામ ઠામ કૌતુકની કોડિ, જોઈ લોક રહ્યા મન કોડિ. ૫૫
- લાલે વિદ્યા મૂલિ મંત્ર, લાલે જોહણ મોહણ યંત્ર;
કામણ વશિકરણના લેદ, લાલે મારણ અરિ-ઉચ્છેદ. ૫૬
- લાલે ગણિયા ગાડુકળા, ભૂઆ ઉછાળે બાકુળા;
શાકિનિ ડાકિનિ સીકોતરી, લિયે ભોગ ચોસઠાં ખરી. ૫૭
- ભારિ દિન મંડળ મંડાય, કૌતુકિયાજન જોવા જાય;
કો વિદ્યાવંત બાંધી મુંઠ, મૂકાવે સઘળાંઈ ઝુંઠ. ૫૮
- ખેતલ શેખ યજ્ઞ યજ્ઞણી, વાસ વસે ચોસઠ યોગિની;

તિહાં ^૧માનત મનાએ ઘણાં, સહુ કામિત પૂરે મનતણાં. ૫૯
 મઠવાસિ સંન્યાસી વાસ, કડી કાપડીતણા નિવાસ;
^૨ભરડા સરડા ^૩ગરડા બહુ, ઉજેણીમાં લાલે સહુ. ૬૦
 કે અલવેસર લોગી ભમર, કે રતનાળા કૂંગા કમર;
 ખેઠા ગોખે સોગઠે રમે, શાળિ દાળિ વિના નવિ જિમે. ૬૧
 એક દાતાર દયાપર ઘણા, પીહર દીન હીન જનતણા;
 છાના છેલ દાન એક દિયે, ધન પામ્યાનો લાહો લિયે. ૬૨
 કેતો કહું નગર-મંડાણ, ઘર ઘર ઓચ્છવ ને કલ્યાણ;
 વસે લોક તે ચતુરસુબાણ, પાર ન લાલે રાણો-રાણ. ૬૩
 વાડી વન અનુપમ ઉદાન, નંદન વનકેરો ઉપમાન;
 કૂવા વાવ સરોવર ઘણાં, ^૪આશ્રમ તે ^૫પંથિજનતણાં. ૬૪
 મસાણ ગંધપિ નામ પ્રસિદ્ધ, તિહાંકણ છે મોટો ^૬વડસિદ્ધ;
 રાક્ષસ ભૂત નિશાયરતણા, શાકિનિ પ્રમુખ રહેણ તિહાં ઘણા. ૬૫
 નગરી આગળ ક્ષિપ્રા નામ, નદી સર્વદા વહે અભિરામ;
 સર્વ લોકના તાપજ હરે, જળાયર જીવ ^૭રમળ બહુ કરે. ૬૬
 તિણુ નગરે મોટો રાજિયો, જેહનો જશ ત્રિભુવન ગાજિયો;
 તપે જેમ તેજે ^૮આદિત્ય, રાજા વીરવિક્રમાદિત્ય. ૬૭
 ધીર વીર ગિરુઓ ગંભીર, પરમપુરુષ પરનારીવીર;
 ન્યાયવંત દાક્ષિણ્ય દયાળ, ^૯પરદુખકાતર તે ભૂપાળ. ૬૮
 તૂઠો આપે કોડિ અનેક, સહિજે સવા કોડિનો છેક;
 પંડિત પંડિતપ્રિય પરગડો, જાણે પૂર્ણ અમીનો ઘડો. ૬૯
 અથોનિસંભવ આકરો, રૂપસ્વી તેજસ્વી ખરો;

૧. ખાધા-આખડી-માનતા. ૨. તપોધન આદ્યણ. ૩. ગરોડા.
 ૪ મકાન. ૫. વટેમાર્ગુને માટે. ૬. સિદ્ધ વડ. ૭. ક્રીડા-રમત-
 ગમ્મત. ૮. સૂર્ય. ૯. પારકાં દુઃખ જોધને કાયર થનારો-પરદુઃખને
 યાળનારો.

સભામાંહિં ખેઠો ખળ ભયો, બજે ઈંદ્ર દેવ પરવયે ૭૦
 જેહને મુખ વસિ શારદ સહી, લખમી રહી જિમભો કર ગ્રહી;
 'કીરતિ ઉત્તમ કામ ન લહી, તે ભણી દેશવિદેશે ગઈ. ૭૧
 નુષતણી વિદ્યા વર એક, રાજવિક્રમ શીખ્યો છેક;
 માર્ગણુ તે મુખ સાંહમે થાય, ગુણુ તેના દિગંતરેં જાય. ૭૨
 વિક્રમ ધાવ નિસાણે પડયા, કુટયા અરિમનરૂપી ઘડા;
 ગળિયાં તે નારીનાં નેત્ર, એ પણુ મોટો હુઓ વિચિત્ર. ૭૩
 સદાકાળ સર્વ દાતાર, કવિ કહે તે કૂડું એકવાર;
 નવિ દીધી વૈરીને ^૨પૃષ્ઠ, પરનારીને ^૩વક્ષ ન દૃષ્ટ. ૭૪
 શાળિભંજિકા રૂપેં સુરિ, ખત્રીસે સિંહાસન ધરી;
 મોકલિયુંજ ઈંદ્ર મહારાજ, વિક્રમને ખેસેવા કાજ. ૭૫
 પ્રખળ પરાક્રમ પૂરો ગુણુ સત્વવંત સાહસનો ધણી;
 કળિયુગ ^૪ત્યાગ અતુલ જિણે કિયો, સાચો સંવત્સર આંકિયો. ૭૬
 લોક પ્રતિ કીધો ઉપગાર, તે કહેતાં નહિ આવે પાર;
 કરે સેવ આગિયો વૈતાલ, પ્રજાપાળ ભપાળ દયાળ. ૭૭
 વિક્રમનો મોટો ભડવાય, સારો જગ પ્રણુમાવ્યો પાય;
 અહનિશ ચૌદ છત્રપતિ ચંગ, ઓટે ઓળગ કરે અભંગ. ૭૮
 રાય રાણા ઓળગે અપાર, મંડળીક મોટોધા સાર;
 શેઠ સાર્થવાહ સેનાપતિ, સેવે અશ્વપતિ ગજપતિ. ૭૯
 સેવે શૂરા ક્ષત્રી ખરા, કહ્યા ન જાય તેહના વરા;
 રાજકુળી છત્રીશ વિશાળ, સેવે નરડ મરડ મુંછાળ. ૮૦

૧. વિક્રમ વગર ક્યાંય ઉત્તમ સ્થળ રહેવાનું સુકી તિ ન મળતાં તે દિશાના અંતે જઈને રહી; મતલબ કે તેની સુકીર્તિ દિશાના અંત લગી હતી. ૨ પીઠ. ૩ છાતિ અને નજર. જેણે નથી આપી. ૪ સર્વ રૈયતનું દેવું પોતે ચૂકવી આપે તોજ તેના નવો સંવત્સર લખાય, જેથી વિક્રમે તેમજ કર્યું હતું. ૫ ઓટલા આગળ રહી વીનંતી.

મંત્રિ મહામંત્રી મોટકા, કો નવિ ચૂકે ઝોળગ થિકા;
 ગજ રથ અશ્વ રત્નભંડાર, સઘળ વસ્તુ અપરંપાર. ૮૧
 અંતઃપુરમાં નારી અપાર, ભામિનિ રૂપતણા ભંડાર;
 રત્નમંજરી લીલાવતી, પ્રમુખ પદ્મિની છે ગુણવતી. ૮૨
 વિદ્યાકળા જ્ઞાન વિજ્ઞાન, ન્યાય નીતિ દાન સન્માન;
 નથી કોઈ ગુણ જગમાંહિ તેહ, વિક્રમ અંગ ન દીસે જેહ. ૮૩
 સકળ ઋદ્ધિ ને સર્વ સમૃદ્ધિ, વિમળ યુદ્ધિ ને કામિત સિદ્ધિ;
 પ્રકટ પ્રતાપે પાળે રાજ, સકળ લોકનાં ^૧સારે કાજ. ૮૪
 આળમિત્ર બહુ યુદ્ધિનિધાન, ભટ્ટમાત્ર પહિલો પરધાન;
^૨રાયતણો બહુળો સનમાન, ^૩વડ મહિમા જસ મેરૂ સમાન. ૮૫
 હવે તેહ નગરીમાં વસે, ^૪નિયુજ્ય ન્યાય હુંતા નવિ ખસે;
 દયાવંત દાક્ષિણ્ય સુ^૫દક્ષ, ધનદત્ત શેઠ ^૬મહાજન મુખ્ય. ૮૬
 પરમાર્હત ને પુણ્ય પવિત્ર, નહિ કોઈ દુર્જન સહુએ મિત્ર;
 મહાજન તણાં કરે સવિ કાજ, કોઈ ન લોપે તેહની ^૭લાજ. ૮૭
 રાજ વિક્રમ દે બહુ માન, ન ધરે ચિત્ત કિશું અભિમાન;
 નગરલોક તેહને વશ સદા, વાસ વસે તસ ઘર સંપદા. ૮૮
 હીરા માણિક મોતી ઘણા, રૂપ સુવર્ણતણી નહી મણા;
 વિવિધ વસ્તુ પરદેશી સાર, ધનદત્ત ધરે અપારાવાર. ૮૯
 પયપૂજે જિનવરદેવના, શુદ્ધ કરે સદ્ગુરૂસેવના;
 ઓડે સર્વ ^૮પાપવ્યાપાર, દીન દુખીનો કરે ઉદ્ધાર. ૯૦
 શત્રૂકાર ચાલતો સદા, પદ્દર્શન પોષે તે સુદા;
 અહનિશિ રહિ લોકે પરવર્યો, શેઠ સુયશ સઘળે વિસ્તર્યો. ૯૧
 તસ ઘર ઘરણી ધનસુંદરી, રૂપે કરી રંભા અવતરી;

૧ પૂર્ણ કરે. ૨ રાજનું. ૩ મોટો. ૪ ડાહ્યા. ૫ ચતુર. ૬ શેઠ.
 ૭ મર્યાદા-માઝા. ૮ અઢાર પાપસ્થાન-પંદર કર્માદાન આદિનો વ્યાપાર.

બાણે ^૧આચરની કુંવરી, સતી શિરોમણિ શીળે ખરી. ૯૨
ચતુરા ^૨ચંપકવર્ણી દેહ, પિઉથું પાળે ^૩અવિહત નેહ;

અહનિશિ રહે આભરણે ભરી, ^૪નિજ કર ઝોપે દાને કરી. ૯૩
પૂરિ પીહર ને સાસરે, અમૃત વાણિ સદા મુખ ઝરે;

સુકુલિણી સોભાગિણિ સોચ, ^૫ધરમંડન સા સુંદરિ હોય. ૯૪
જિનવર ગુરૂપૂજા વંદના, કરે સાધવીની સેવના;

વિનયવંતી દાતા ગુણુ ઘણો, સકૂળ જન્મ સા કરે આપણો. ૯૫
મંદિરભૂષણુ બાણો નાર, નારિ વિના શૂનો સંસાર;

નારિ વિના નહિ શોભે સુચોભ, નારિ વિના નહિ ધરનો ^૬થોભ. ૯૬
નારિ વધારે ગુણુ નિર્મળા, નારિ ચડાવે ધરની કળા;

ધરણીથી વાધે ધરવાન, ધરણીતણા ગુણુ મેરૂ સમાન. ૯૭
જિમ ચેતનાએ જીવ શોભિયે, સેનાએ રાજા થોભિયે;

^૭અશ્વ પ્રતિષ્ઠા જિમ હુએ ગતિ, કવિતા મહિમા વાધે મતિ. ૯૮
ઘંટાએ શોભા ગજતણી, ચાપ તે ચાલે જીવા લણી;

પતાકાએ પ્રાસાદજ જોય, વૃક્ષ ભલું છાંહે કરી હોય. ^૮ ૯૯
સોહે ચંદ્ર કળાએ સાર, દયાવંત દીપે અણુગાર;

નચણુથકી મુખ શોભા ખરી, તિમ ધર શોભે ધરણી કરી. ૧૦૦
^૯ધરણી વિના કિમ હુએ સંતાન, ધરણી વિના કો ન લહે માન;

આવે સગાં પડણુા સહી, સ્ત્રી વિણુ તે સચવાયે નહીં. ૧૦૧
^{૧૦}નર સૂઘો યે પક્ષે કરી, ^{૧૧}ત્રિહું પક્ષે નિર્મળ સુંદરી;

અધિકો એક પક્ષ સ્ત્રીતણો, કાં પંડિત નારી અવગણો? ૧૦૨

૧ લક્ષ્મી, ૨ ચંપકયુષ્પના વર્ણુ જેવી સુવાસના અને સુંદરતા.
૩ પક્ષા રંગની. ૪ હાથ ધરેણેથી નહીં પણ દાનવડેથી શોભાયુક્ત
રાખે છે. ૫ ધરને શોભાવનારી. ૬ મર્યાદા-નિયમ. ૭ ધોડાનાં વખાણુ
સારી ચાલથી. ૮ સાધુ. ૯ સ્ત્રી. ૧૦ આપનો અને મોશાળનો. ૧૧ પિયર,
સાસરૂં અને મોશાળ.

સંસારી સુખ છે જગ બહુ, સ્ત્રીસુખ હેઠાં જાણો સહુ;
 જેહને સુખ નહી નારીતણું, તેહનું શું કહિયે ? ગૃહીપણું. ૧૦૩
 ગૃહિને પણ જોતાં સંસાર, સાર સહી જાણજો સુનાર;
 રામા રત્નખાણુ જેહ લાણી, જુઓ માત તીર્થકરતણી. ૧૦૪
 મંગળીક સઘળે ઉદ્દામ, અહવિ દેખ તું ઉત્તમ કામ;
 જેહને પુણ્ય પ્રબળ બહુ પરે, ઉત્તમ નારી અછે તિહ ઘરે. ૧૦૫
 એક સૂમની ને સૂઅરસુહી, સુખ તોખડ નહિ જાણે કહી;
 આણે અંગ ઘણું અભિમાન, કડુઆખોલી કુત્સિતવાન. ૧૦૬
 મુખે ન સંતોષે કુણુ પ્રતે, કૃપણપણું બહુળું ઘર છતે;
 અદેખી નેટ કરે અસમાધિ, જાણે અંગે વળગિ વ્યાધિ. ૧૦૭
 કામવિહૂણી ઘર ઘર લમે, રૂડી શીખ ન દીધી ગમે;
 નિર્લજ મામ ન રાખે કિસી, નારી ઘણિયે લાભે ઈસી. ૧૦૮
 પાપ ઘણું પહોતે જેહને, ઈસી શંખિની ઘર તેહને;
 જે છે પુષ્ટ સુપુણ્યે કરી, તસ ઘર જેહવી ધનસુંદરી. ૧૦૯
 ધનદત્ત શાહ ધનસુંદરી નાર, સરખી જોડ મિળી સંસાર;
 ગૌરીશંભુ રમાગોવિંદ, સચીઈદ્ર રોહિણિસુ અંદ્ર. ૧૧૦
 વારૂ વાણોતર સે(શય)સાત, શ્રીદત્ત મુખ્ય કહ્યો વિખ્યાત;
 દેશ વિદેશ વખાર અપાર, વરતે લોક અપારાવાર. ૧૧૧
 મહિષી વૃષભ તુરંગમ સાર, દાસી દાસતણો પરિવાર;
 ધતદત્ત શેઠ પસાએ સહુ, લીલા લખખી વિલસે બહુ. ૧૧૨

(દુહા-છંદ.)

પુણ્યે સવિ સંપદ મિલે, પુણ્યે લીલ-વિલાસ;
 ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પુણ્યે ઘણી, પુણ્યે પગે આશ. ૧

૧ ગૃહસ્થાશ્રમ. ૨ કંબૂસ. ૩ સૂઅરના જેવા મહોંવાળી. ૪
 નદાઈ વર્ણુ-રંગ રૂપ. ૫ વગર કામે. ૬ મર્યાદા. ૭ પાર્વતી ને મહાદેવ.
 ૮ ભક્તી અને વિષ્ણુ. ૯ ઈંદ્રાણિ. ૧૦ ભેંશ.

પુણ્યે પૃથિવીપતિપણું, પુણ્યે લોગ સંયોગ;	
૩પ નિ૩પમ પુણ્યથી, પુણ્યે તત્તુ નીરોગ;	૨
કંચન કોમળ-કામિની, લોજન કૂર કપૂર;	
કીર્તિકથા કવિત્તરસ, એ પુણ્યહ અંકૂર;	૩
પુણ્યે કમળા ધિર રહે, પુણ્યે સુચશ અપાર;	
ઈમ બાણી સહુ માનવી, પુણ્ય કરો અનિવાર.	૪
પુણ્યે તે ધનદત્ત ધરે, સવિ સંયોગ સમાન;	
દીસે દિન દિન દીપતાં, મન નાણે અભિમાન.	૫
પુણ્યપ્રસાદે શેઠને, અછે ત્રણ્ય સુત બેડિ;	
એક એક ગુણ આગળા, કિસી ન દીસે ખોડિ.	૬
૩પદેવ પહિલો રસિક, ધીને તે ગુણદેવ;	
ત્રીને તે ગુણચંદ્ર ગુણિ, ૩પે જેહવા દેવ.	૭
પઠયા ગુણ્યા તે પારખુ, શીખ્યા કળા અનેક;	
ધર્મમતિ ધુરથી સુમતિ, બાણે વિનય વિવેક.	૮
સુકલીણા સુંદર સકળ, દયાવંત દાતાર;	
વૃક્ષ જિસાં કળ હોય તિસ્ત્યાં, ઈમ બાણો નિરધાર.	૯
કન્યા ઉત્તમ કુળતણી, ૩પવતિ ગુણવંત;	
તે ત્રણ્યે પરણાવિયા, બાપે બહુળી ખંતિ.	૧૦
કનકશ્રી કમળાવતિ, કમળશ્રી અભિરામ;	
અનુક્રમે ત્રણ્યેતણી, કામિનીકેરાં નામ.	૧૧
સહુ કુટુંબ સુસ્નેહહું, ચાલે એકે ચિત્ત;	
હવે ચરિત્ર ચોથાતણો, સાંભળને એકંત.	૧૨
સીચોની પુટ સ્વાતિતું, બિંદુ ધરે જિમ ગેલિ;	
તિમ ધનસુંદરીએં ધર્યો, ચોથો ગર્લ સુમેલિ.	૧૩
રામા રંગે ધરે ઘણા, ભલા મનોરથ જેહ	
શેઠ સકળ ઉદ્ધટ ધરી, કરે સંપૂરણ તેહ.	૧૪

મવર દિવસ પૂરે હુએ, શુભ વેળા શુભ વાર;
પુત્ર લહે ધનસુંદરી, વરત્યો જ્ય જ્યકાર.

૧૫

(ચોપાઠ-છંદ.)

૩ ખંડ વાણી વિસ્તાર, લણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર;
નવ રસ કવિ નયસુંદર વાણિ, પ્રથમ ખંડ પહોતો પરમાણુ. ૧
ધૃતિ શ્રી રૂપચંદરાસે શ્રવણસુધાનામ્નિ પંચ પરમેષ્ઠિ
સનદેવતા સરસ્વતિ સદ્ગુરૂ દેશ નગરી નરેશ્વર મંત્રી શ્રેષ્ઠિ
કુટુંબ રૂપચંદ્ર જન્મ વર્ણન નામ પ્રથમ ખંડ સમાપ્તમ્

ખંડ બીજો.

(વસ્તુ-છંદ)

નમવિ નિરૂપમ નવમિ નિરૂપમ પંચ પરમેષ્ઠિ,
શાસનદેવ તે શારદા સુગુરૂ સાર કહું રૂપચંદહ,—
રાસ દેશ વર માળવો પુરિ અવંતિ વિક્રમ નરિંદહ;
તસ મંત્રી ભટમાત્ર ભલો નગરશેઠ ધનદત્ત,
ધનસુંદરી તસુ ઉચરશું રૂપચંદ હુવો પુત્ત. ૧

(ચોપાઠ-છંદ.)

શારદમાતા મુજ મુખ વસી, વાણિ સકળ વિમળ હુલ્લસી;
ખંડ બીજો ખંડ રસાળ, સલા સહુ સુણજો સુવિશાળ. ૧
શુભ ગ્રહ યોગે જાત્યો ^૧જાત; હરખ્યાં માત તાત ને બ્રાત;
ઠ પાસે ગઘ સુવધામણિ, આપે ^૨જિન્હા-સોવનતણી. ૨
શેઠ મહોત્સવ માંડે ઘણો, હર્ષ ન માએ હૈયાતણો;
રિયા તોરણ વનરવાર, ધન ગુડી લહકે સુકુમાર. ૩

૧ પુત્ર. ૨ વધામણીમાં સોનાની જાભ આપી; કેમકે જાભવડે
વધામણિ આપી માટે સોનાની જાભ આપી દુઃખ દૂર કર્યું.

- સરખી સકળ સોહાગિણી મિળી, ધવળ ગીત ગાએ લગી લગી;
બાળા બોલે બહુ આશીષ, કુંવર જીવે કોડ વરીષ. ૪
- સુવધાવા આવે ઘર ઘણા, વળતા શેઠ દિયે ચોગણા;
ટોડે કોડે રોપે કેળિ, સાજન સહુ મિલિઆ મનમેલિ. ૫
- પડહ લેરિ ઝલ્લરિ મૃદંગ, વાજે તૂર નફેરિ ચંગ;
નાચે નટુવા નવ નવ પાત્ર, જાતરિયા તે કાઢે જાત્ર. ૬
- ચારણુ ભાટ કવિત કહે છેદ, બોલે બિરૂદ બંદિજનવૃંદ,
તાન માન ગીત ગંધર્વ, કરે પ્રકટ સુકળા નિજ સર્વ. ૭
- અંવારી વાહે ધનદત્ત, ઠામ ઠામ વેહેચે બહુ વિત્ત;
આપે વસ્ત્ર સુવર્ણ અપાર, મન ગમતા આપે તોપાર. ૮
- હીરાગળ બાંધ્યા ચંદ્રુઆ, નવ નવ ભાતતણા જુજુઆ;
સ્વજનવર્ગ સઘળો પરિવાર, મેલિ માંડયો કુળ-આચાર. ૯
- ચુરૂ ગોત્રજ ને ગૌરિ ગણેશ, તે સવિ મનાવિયા સુવિશેષ;
પછે નગર સારો નોંતર્યો, નહાનો મોટો નવિ વિસર્યો. ૧૦
- લોજન-લક્ષિ કરી નવનવી, સહુ પ્રતેં સુપરેં સાચવી;
ફેફળ પાન પ્રત્યેકે સોળ, કરે છાંટણાં કેસર-રોળ. ૧૧
- આપી શ્રીફળ ટીલાં કીધ, વસ્ત્રાભરણુ યોગ્યતા દીધ;
સવિ કુળરીતિ કરી ઉદ્દામ, દીધું રૂપચંદ તસ નામ. ૧૨
- ખીજતણો જિમ વાધે ચંદ, તેમ કુંવર વાધે રૂપચંદ;
પંચ ધાન્યેં પરવરિયો રહે, રમ્ભાડે હાલરૂવાં કહે. ૧૩
- સ્તન્યપાન મન ગમતું કરે, દેખી માત તાત મન ઠરે;
ભાઈ આગળ રમલિ બહુ ધરે, બહિનડ લઈ બાહિર સંચરે. ૧૪
- પહિરાવે નવ નવ શૃંગાર, ટોપી માણિકજડી ઉદાર;
રતનજડિત કુંડળ દોચ કાન, કુંવર ગોરો સોવનવાન. ૧૫
- હારપદક હેચે હાંસડી, હથ સંકળા કડલી વાંકડી;
કટિ કંઠોરી હીરે જડી, ચમચમતી પાએ મોજડી. ૧૬

૧ શીખંતો રમતો ચમકતો, પય સોવનઘૂઘર ઘમકતો;
 માય તાય ૨ ઉચ્છંગે લિયે, હુલરાવે ૩ ખોડી મુખ દિયે. ૧૭
 સંભાળે ૪ સુરતરૂની પરે, મુખસાગર ઝીલે નિજ ઘરે;
 પાંચ વરષ ભર પહોતો જામ, માત તાત મન હરખ્યાં તામ. ૧૮
 તેડયાં મુજન કુટુંબી સહુ, મળ્યા લોક અવર પિણુ બહુ;
 લોજન વસ્તુ દેઈ સુવિચાર, શિણુગાર્યો રૂપચંદ્ર કુમાર. ૧૯
 ગજવરકંઠ થયો આરૂઠ, ઠમ ઠમ ઢાલ ધ્રસૂકે પ્રાઠ;
 મસ્તક મેઘાડંબર છત્ર, આગળ નાચે સુંદર પાત્ર. ૨૦
 ભેઉ પાસે ચામર વિંઝિયે, કુંવર દેખી મન રંજિયે;
 મિલિયો મહાજન ૫ સંખ્ય ન પાર, પ્રત્યેકે ૬ શ્રીકૃણ દે સાર. ૨૧
 પાખરિયા આગળ ઝલમતી, વાટે માગ ન લાલે રતી;
 ભેરિ નફેરી ને દડવડી, શરણાઈ વાજે પરગડી. ૨૨
 દેતાં દાન ન ખંચે ધાર, ઈણીપરે ઉત્સવ હુવે અપાર;
 શુભ વેળા શુભ મુહૂરત જોય, ૭ પંડયા ઘર પહુતા સહુ કોય. ૨૩
 ધવળ ગીત ગાય સોહાસણી, કૃણી આશ હવે પંડયાતણી;
 ૮ ખીરોદક સણિયાં દશ ખાર, આપે વેઠ મુદ્રિકા સાર. ૨૪
 નિશાળિયા મેળ્યા તિહાં ઘણા, વહિંચ્યા પહિલા ધાણી ચણા;
 ખારક ટોપર સાકર લણી, અવર સૂખડી વહિંચી ઘણી. ૨૫
 ખડિયા-૯ રજત હેમ-લેખિણી, પાટિ સોવન રૂપાતણી;
 દિયે સર્વ નિશાળિયા પ્રતે, હવે પંડિત બોલાવે હિતે. ૨૬
 રૂપચંદ્ર સુણુ કુંવર પ્રધાન, માહરે તુમે વડા જજમાન;
 નિશાળિયા સહુ માંહિ મુખ્ય, લણો ૧૦ વત્સ જિમ થાઓ ૧૧ દક્ષ.
 માઈ સર્વ શાસ્ત્રતું મૂળ, પ્રથમ પઠાવ્યાં થઈ અનુકૂળ;

૧ ચીં ચીં કરતો. ૨ ખોળામાં. ૩ ચુંબન-અચી. ૪ કલ્પવૃક્ષની
 પેડે. ૫ સંખ્યનો પાર નહી તેટલા પ્રમાણમાં. ૬ નાળિયર. ૭ મહે-
 તાણ. ૮ ઘોળાં. ૯ રૂપા સોનાના. ૧૦ બેટા! ૧૧ ડાહ્યા.

शुशुशुषी ते चोच्यां अहु, आडंभर धर पडोतां सहु.
 य'डये परि विमासी द्विये, सूत्र सूत्र प्रति आरंभ द्विये;
 डरभि धशुं पडिडुं ते द्विये, कुंवर 'शास्त्रसुधारस पिये.
 आणक विधाना गुणु लडी, अंग प्रमाद न सेवे सडी;
 डीडा क'दलनी भति नडी, शास्त्रवात सघणी भन अडी.

(अनु०६५-छं६.)

“ विद्वत्त्वं च नृपत्वं च, नैव तुल्यं कदाचन ॥
 स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ १ ॥
 मूर्खस्तपस्वी राजेंद्र, विद्वांश्च वृषलीपतिः ॥
 उभौ तौ तिष्ठतो द्वारे, कस्मै दानं प्रदीयते ॥ २ ॥
 सुख सेव्यं तपो भीम, विद्या कष्टतरी मता ॥
 विद्वांसं पूजयिष्यामि, तपोभिः किं प्रयोजनम् ॥ ३ ॥
 श्वानचर्म गतागंगा, क्षीरं मद्यघटस्थितम् ॥
 कुपात्रे पतिता विद्या, किं करोति युधिष्ठिर ॥ ४ ॥
 न विद्यया केवलया, तपसापि न पात्रता ॥
 यत्र विद्या चरित्रंच, तद्विपात्रं प्रचक्षते ॥ ५ ॥ ”

(चोपाध-छं६.)

धम लण्डी कुंवर गुणुडणा, शीजे शास्त्र अर्थ निर्मणा;
 थोडे दिन लण्णियो अहु अंध, करि लण्णु परि अेकल संध.
 शण्डशास्त्र व्याकर्णु विशेष, नामभाण सवि लण्णयो 'अशेष
 सरस काव्य साहित्य सुअंग, य'पू नैषध उपर रंग.
 नाटक शकुंतला सुभुरारि, शाटक कर्पूरमंजरी धारि;
 अमइशतक शीज्यो शृंगार, लण्णियो छं६ वृंह अलंकार.

१ ज्ञान इपी अमृत. २ आडी नडी अेवी.

સ્થળ ખંડન વિસ્તાર, કર્કશ તર્ક ન્યાય અધિકાર;
પેંગળ ભરહ ભાવ સંગીત, રાગ તાલ સ્વર ભણ્યો વિનીત. ૩૪
ભાષા પ્રીછે પરિ ઘણી, લિપિ અષ્ટાદશ બિંહુ પરે ભણી;
ત્રેંશતિ લીલાવતી વિચાર, ગણિત અંથ અભ્યાસ અપાર. ૩૫

(શાલિની-છંદ.)

અર્દ્ધતોયે કર્દમે દ્વાદશાંશં ષષ્ઠો ભાગો વાલુકાયાં નિમગ્નઃ॥
દ્વોં હસ્તો દ્વશ્યતે યસ્ય તસ્ય, સ્તંભસ્ય ત્વં બ્રૂહિ માનં વિચિંત્ય”

(છંપય-છંદ.)

નાલેરી નર એક અતુલ તે શ્રીકૃળ ભરિયાં,
ચોરેં ભેઈ ચાહ ભાગ ચોથાનાં હરિયાં;
ઘણી ગયો ધસમસી અર્દ્ધ તે આપે લીધાં,
ભાગ સાતમાતણાં સગાને સો પિણુ દીધાં;
આરમો ભાગ ધરમે દિયો બે શ્રીકૃળ ઉપર ભલાં,
પૂછે નયસુંદર વિબુધ જન કહો એ કૃળ સવિ કેટલાં? (૮૪) ૧

(ચોપાઈ-છંદ.)

સુ વસંતરાજ અભ્યાસ, દૂત ક્રીડા વિવિધ વિલાસ;
મહેલિકા ગીત કવિશક્તિ, બાણુ સવિ ભોગાસન યુક્તિ. ૩૬
કં-પદ્મવી કર-પલ્લવી, નેત્ર પ્રમુખ શીખ્યો નવનવી;
શ્લેષ પુરૂષ ધારાદિક સર્વી, કળા બહોત્તર શીખ્યો કવિ. ૩૭
૩૩ ચૌદ વિદ્યા અભ્યસી, કરિ બાણુ ભારતિ મુખ વસિ;
લોકાચાર ધર્મ વ્યવહાર, શીખ્યો પુણુ સઘળા વ્યાપાર. ૩૮
લી ગુણીને પોઠો થયો, બાળપણાનો અવસર ગયો;
હવે વાધ્યું ચૌવન તતુ પૂર, દેહતાણું તો દીખ્યું નૂર. ૩૯
ગ ભેતાં બાળાપણુ ભણું, જિહાં મન ઠામ રહે એકલું;
જવ ચૌવન વ્યાખ્યું સંસાર, તવ તે ચિત્ત હરીલે નાર. ૪૦

શિરવર કેશ સરલ અતિ શ્યામ, ^૧અંબોડો દીસે અલિરામ;
 મસ્તકે છત્રતણો આકાર, અવર ઓપમા ન લહું પાર. ૪૫
 સપૂરણુ શશિમુખ નિકલંક, ^૨લાલ અષ્ટમીતણો મયંક;
 કર દોય ધનુ ^૩લમુહિ વાંકડી, ^૪વિકસિત નયનકમળ પાંખડી. ૪૬
 પૂરણુ અમિય કચોળાં જ્ઞેય, ખૂણે રક્ત સુકોમળ સોય;
 આકરણાં તસુ લોચન એહ, પેખત પ્રથમ વધારે નેહ. ૪૭
 હસિત ^૫કપોળ દોય સુવિશાળ, ભાસા ગદલ સોહે સુકુમાળ;
 સરલ ^૬નાશિકા શગ દીવડો, મોટિ મુંછ સરડ વાંકડો. ૪૮
^૭લંબકરણુ કુંજરના જિસા, ^૮અધર રંગ પરવાળી તિસા;
 દંતપંક્તિ દાડિમની કળી, જિંહડા ઘોળ અમિયશુ^૯ લળી. ૪૯
 વૃષલકંઠ જિમ ઉન્નત કંઠ, કોટે ત્રણ્ય^{૧૦}લલા મણિખંઠ;
 હંસસ્વર લાંબા ભુજ દોય, હસ્તીશૂંઠ સરીખા હોય. ૫૦
 કર મણિખંઠ સુદીસે ઘણા, વિશ્વાવીશ પર્વાગુળીતણા;
 કરતળ નખ ઉન્નત અતિ રક્ત, જાણે સરસ હિંગળો યુક્ત. ૫૧
 અતિ ઉન્નત કક્ષા ને કૂખ, એક રોમ અંગે નહી લૂખ;
 હૃદય વિપુળ સુકુમાળ શરીર, ^{૧૦}ક્ષામોદર નાલી ગંભીર. પર
 કટીલંક ઝીણો નરતણો, પશ્ચિમ ભાગ સપુષ્ટો ઘણો;
 જંઘા રંભ-ખંભ ઓપમા, ઠીંચણુ મિશ્ર ચરણુ દોય સમા. ૫૩
 પગ પીંડી પુષ્ટાં કાંકસા, નવી એકે ઊઘાડી નસા;
 લંક પાય ખિચ ઊચો લાણું, તળ અંગુળ નખ રાતા ઘણું. ૫૪
 સવિ સોહે સુંદર આકાર, અંગ ન કોઈ વિષમ વિકાર;
 કરિ જાણે અલિનવો અનંગ, કુંવર કસ્તૂરિયો કુરંગ. ૫૫

૧ ચોટલીની ગાંઠ. ૨ કપાળ. ૩ ચડેલી કમાન જેવી વાંકી. ૪ ખીલેલાં. ૫ ગાલ. ૬ દીવાની સગ ઉપરથી પાતળી સીધી અને નીચેથી પહોળી હોય છે તેવી. ૭ લાંબી બૂટવાળા વિશાળ (માદકસર) કાન. ૮ હોઠ પ્રવાળાં જેવા રાતા. ૯ સળ પડતા હતા. ૧૦ પાતળું પેટ.

શિરવર કેશ સરલ અતિ શ્યામ, ^૧અંબોડો દીસે અલિરામ;
 મસ્તકે છત્રતણો આકાર, અવર ઓપમા ન લહું પાર. ૪૫
 સપૂરણ શશિમુખ નિકલંક, ^૨લાલ અષ્ટમીતણો મયંક;
 કર દોય ધનુ ^૩લમુહિ વાંકડી, ^૪વિકસિત નયનકમળ પાંખડી. ૪૬
 પૂરણ અમિય કચોળાં જોય, ખૂણે રક્ત સુકોમળ સોય;
 આકરણાં તસુ લોચન એહ, પેખત પ્રથમ વધારે નેહ. ૪૭
 હસિત ^૫કપોળ દોય સુવિશાળ, લાસા ગદલ સોહે સુકુમાળ;
 સરલ ^૬નાશિકા શગ દીવડો, મોટિ મુંછ સરઠ વાંકડો. ૪૮
^૭લંબકરણ કુંજરના જિસા, અધર રંગ પરવાળી તિસા;
 દંતપંક્તિ દાડિમની કળી, જિંહા ઘોળ અમિયશું લળી. ૪૯
 વૃષભકંઠ જિમ ઉન્નત કંઠ, કોટે ત્રણુલલા ^૮મણિખંઠ;
 હંસસ્વર લાંબા ભુજ દોય, હસ્તીશૂઠ સરીખા હોય. ૫૦
 કર મણિખંઠ સુદીસે ઘણા, વિશ્વાવીશ પર્વાગુળીતણા;
 કરતળ નખ ઉન્નત અતિ રક્ત, જાણે સરસ હિંગળો ચુકત. ૫૧
 અતિ ઉન્નત કક્ષા ને કૂખ, એક રોમ અંગે નહી લૂખ;
 હૃદય વિપુળ સુકુમાળ શરીર, ^{૧૦}ક્ષામોદર નાલી ગંભીર. ૫૨
 કટીલંક ઝીણા નરતણો, પશ્ચિમ લાગ સપુષ્ટો ઘણો;
 જંઘા રંભ-ખંભ ઓપમા, ઠીંચણ મિશ્ર ચરણ દોય સમા. ૫૩
 પગ પીંડી પુષ્ટાં કાંકસા, નવી એકે ઊઘાડી નસા;
 લંક પાય બિચ ઊંચો લાણું, તળ અંગુળ નખ રાતા ઘણું. ૫૪
 સવિ સોહે સુંદર આકાર, અંગ ન કોઈ વિષમ વિકાર;
 કરિ જાણે અલિનવો અનંગ, કુંવર કસ્તૂરિયો કુરંગ. ૫૫

૧ ચોટલીની ગાંઠ. ૨ કપાળ. ૩ ચડેલી કમાન જેવી વાંકડી. ૪ ખીલેલાં. ૫ ગાલ. ૬ દીવાની સગ ઉપરથી પાતળી સીંધી અને નીચેથી પહોળી હોય છે તેવી. ૭ લાંબી બૂટવાળા વિશાળ (માફકસર) કાન. ૮ હોઠ પ્રવાળાં જેવા રાતા. ૯ સળ પડતા હતા. ૧૦ પાતળું પેટ.

મુખ બોલે મરકલડે હસી, ^૧જાણતાણાં મન મહેલે કરસી; ૧
 ગજગતિ ગેલિ ચતુર ચાલતો, હીંડે નગરમાંહિ મ્હાલતો. ૫૬
 પરિવારેં પરિવરિયો રહે, માંગણુ-જન કીર્તિ અતિ કહે; ૫૭
 અઠળક મન આપે ભલ વિત્ત, છેલપણે ચોરે પર ચિત્ત. ૫૭
 સુખ વિલસે મંદિર આપણે, ધનદત્ત શેઠ મહોત્સવ ઘણે; ૫૮
 પાણિગ્રહણ કરાવાતણી, હિચડે વાત વિચારે ઘણી. ૫૮
 હવે તે નગરમાંહિ સુદ્રેઠ, સોમદેવ નામે રહે શેઠ; ૫૯
 ધર્મવંત બહુ ધનનો ઘણી, ધનદત્ત સાથ પ્રીતિ છે ઘણી. ૫૯
 તેહને ઘરે સોમશ્રી નારિ, ગોરી ગુણવંતી સંસાર; ૬૦
 પુત્ર દોચ તસ પહેલા હુઆ, ત્રીજી રૂપસુંદરી ^૨ધુઆ. ૬૦
 ચોશઠ કળા કરી ઉત્પન્ન, રૂપે હરી લિયે જન-મન્ન; ૬૦
 બાળપણથી બહુ ગુણવતી, સુકુલીની સોભાગિણિ સતી. ૬૧
 સ્ત્રીના સવિ ગુણ ધરે અશેષ, અનુક્રમે પામી યૌવન-દેશ; ૬૧
 પિતાતણે મન ચિંતા ભઈ, પાણિગ્રહણ કરાવું સહી. ૬૨
 જોશી પ્રતે જણાવી વાત, તે કહે શેઠ સુણો અવદાત; ૬૨
 ધનદત્ત ઘર ^૩લહુડો દીકરો, તેહને તુમે જમાઈ કરો. ૬૩
 આવી વાત હિયે તે ખરી, ધનદત્ત ઘરે પહુતા પરવરી; ૬૩
^૪જુહાર કરીને ખેસે સહુ, જોશી વાત ચડાવે બહુ. ૬૪
 ધનદત્ત શાહ શાહ સોમદેવ, એહવા ખેઠા દીસે હેવ; ૬૪
 સૂરજ ચંદ એકઠા મિળ્યા, હવે ચિંતવ્યા મનોરથ રૂપ્યા. ૬૫
 રૂપચંદ્ર રૂપસુંદરી કુમારિ, સરખી જોડિ મિલિ સંસારિ; ૬૫
 પ્રીતિમાંહિ જો સગપણુ કરો, તો મહિમા વાઘે જગ ખરો. ૬૬
 સત્ય સત્ય સહુ કહિણે કર્યું, શેઠવચન હૈયે તે ધર્યું; ૬૬
 સોપારી પાલટી તિણુ વાર, ધવળગીત ગાવે વર નાર. ૬૭

૧ ચતુરના મનની કસોટી કરી લે તેવું. ૨ પુત્રી. ૩ નહાનો.

૪ પ્રણામ.

૧૬૧ પીળી ટીલાં કીધ, કુંકુમ કેસરહાથા દીધ;
 શ્રીફળ ^૧ફેફળ આખ્યાં બહુ, હરખી થાનક પહોતા સહુ. ૬૮
 મેંહુ ઘર કરે ^૨સબ્બ સમાન, ^૩ધુર ગણેશ-થાપના પ્રધાન;
 જવારા વાવે વિધિ વડી, પ્રથમ નીપજે પાપડ વડી. ૬૯
 ૧૧૫ દાળ ઘહું શોધાય, ગીત સોહાસણુ ^૪ગોરડી ગાય;
 ઘહું પલાળ્યા અતિ અસમાન, નીપાયા પરિ પરિ પકૂવાન્ન. ૭૦
 માંગણ મોટા મંડપ કર્યાં, જાણે દેવલવન અવતર્યાં;
 ચો પાખળ બાંધ્યા ચંદ્રુવા, બાહર ડેરા તાણ્યા જીવા. ૭૧
 મુખમલ જર આપહ જર્જરી, તેહની ^૫પરિચય પાખળ ધરી;
 છાદ્યા કથિપા ઉત્તમ પાટ, તોરણે બાંધ્યા સોવન ત્રાટ. ૭૨
 વેધવિધ ગોખ માલિયાં રચ્યાં, અતિ અમૂલક વસ્ત્રે લચ્યાં;
 બહુ બાંધ્યાં મોતી-જૂમખાં, રત્ન જડયાં સોહે સારિખાં. ૭૩
 ઠામ ઠામ સોવનના થંભ, રત્નપૂતળી જેહવી રંભ;
 મુખે મરકડલાં દેતી હસે, જન જાણે ખોલે નહીં કિચ્ચે. ૭૪
 રત્નદીપિકા લઈ એક રહી, એક સોવનલોટા કર સહી;
 એક કર ચામર ધરિ સોહતી, એક વીણા વાચ્યે મોહતી. ૭૫
 વડા મંચ મોટા મતવાલ, ચો પખે મંડાવ્યા ચોશાળ;
 ખેસે તિહાં મહાજન સર્વ, આગળ ગીત ગાય ગંધર્વ. ૭૬
 ઠામ ઠામ ગઈ કંકોતરી, સ્વજન મિત્ર આવ્યા પરવરી;
 નિત્ય પુલેકાં ને વારણાં, બિહુ ઘર વરતે મંગળ ઘણાં. ૭૭
 મુંહ જોણાં લહેણાં સૂખડી, તિણે કેા નવિ પરિવારે ઘડી;
 સ્હામાં વરણાતણા વિચાર, બીજા સવિ કીજે આચાર. ૭૮
 રાખે મુહતો ભલો ધનદત્ત, પરિઘળ ચિત્તે ખરચે વિત્ત;
 મંદિર ઘણી સબ્બ કરે, સારા નગર પ્રતે નુંતરે. ૭૯
 ઘર-ઊંબરે ચોરાશી ન્યાત, તિમ તેડી સઘળી પર જાત;

૧ સોપારી. ૨ તૈયારી. ૩ પહેલાં. ૪ સ્ત્રીઓ. ૫ કનાત-પડદા.

- ઠામ જુજુઆ કર્યા અનેક, જિમ સચવાએ સર્વ વિવેક. ૮૦
મહાજન સર્વ મુખ્ય માંડવે, કરે સનઠ જોજન હવે;
ચરણ પખાલણ આખ્યાં વારિ, પાંતિ પધાર્યા સહુ તિથિવાર. ૮૧
હલ હલ મંડાયે બેસણાં, આડણીઆં તે રૂપાતણાં;
સોવન-થાળ કચોળાં ઘણાં, ચતુરપણે ચાલે પિરસણાં. ૮૨
બિહુ પખે બેઠી પોઠી પાંતિ, પહિલાં પિરસે રૂળહુલિ ખાંતિ;
સાકર ચારોળી ચારળી, નીલી સૂકી દ્રાખજ નવી. ૮૩
છોહારી ખારક ખડકડી, મુખ મહેલી ન જણાયે પડી;
ચારૂ રતબ ખળહલા ખજૂર, પિસ્તાં નિમળાં વાયમપૂર. ૮૪
ખદામગોટા મીંજ અખોડ, શ્રીફળપાક ટોપરાં બેડ;
દૂધપાક સાકરીઆચણા, કેરી કહોળાપાકજ ઘણા. ૮૫
ગુંદવડાં ને પાક ગુલાલ, સાકર સુપતાસાં સુકમાળ;
મીંજ બિનેરાં દાડિમફળી, વડકેળાં આંખા-કાતળી. ૮૬
હવે પિરસ્યાં પરિ પરિ પકવાન્ન, મોદક સિંહકેસરિ પ્રધાન;
સેવઈઆ મોતિયા ઘણા, દળિયા મોદક ધારાતણા. ૮૭
કિસમસિયા સમકિનીઆ સાર, મગિયા ફૂલરિયા સુવિચાર;
ખાળાં ફીણી તિલસાંકળી, ગુંદપાક ગુલપાપડી ગુળી. ૮૮
મહેલી અમરતી હેસમી, મહેલી માંડી મુરકી ગમી;
ખુરમા ઘેખર ઘીએ ભર્યાં, તે જિમતાં આળસ પરિહર્યાં. ૮૯
પેંડા દૂધતણા દહીંથરાં, મોતીચૂર ઈંદ્રશાંખરાં;
જલેથીજ પિરસી ઠેસણી, તે કહો કિમ જાએ મહેલણી. ૯૦
બલ મહેસૂર ગાંઠિયા ગળ્યા, મૂક્યા પાપડ ઘીએ તળ્યા;
પરિ પરિને પિરસી સૂખડી, ન વીસરી જે જીલે ચડી. ૯૧
વિચ મહેલ્યાં ખારાં સાલણાં, જિમ પકવાન્ન સોહાવે ઘણાં;
ખાર એલચી માંજરી મિરી, મહેલી શુંઠજ ખારી કરી. ૯૨

ગિયાં કેર ખ્યાર લીંબુવાં, અવર શાક વિધવિધના બુઆં;
 પિરસી પંચધાર લાપસી, પેખત પ્રથમ આંખ ઉલ્લસી. ૯૩
 ચલોગ ને સોવનશાળ, પિરસી મંડારા મગ-દાળ;
 ખળ ખળ નામે ધીની નાળ, બહુત સાલણે બાંધી પાળ. ૯૪
 લાં સૂકાં બહુ જાતિનાં, ધાનતણાં નવ નવ જાતિનાં;
 બહુ વધાર તીખાં તમતમાં, શુઠ મિરી મહેલ્યાં માંહિ ગમ્યાં. ૯૫
 જાળવડાં ખાટાં દહીંવડાં, પિરસ્યાં રાઈતાં ધારડાં;
 વર પલેવ ને જિન્હાં વાટ, જિમતાં ધીને વાળે દાટ. ૯૬
 તુર પિરસતાં જાણે ચાલ, જિમતાં જાણી તરશ વિચાલ;
 શીતળ સાકરવાણિ સાર, ^૧મોઘરવાસિત પાય ઉદાર. ૯૭
 નદત્ત શાહ સગાં આપણાં, વાડ વાય કરે વીંજણાં;
 ધનસુંદરી સવિ લહે વિવેક, ન દિયે કૂડું પડવા એક. ૯૮
 પૂરે વાસ્યા જે કરંબલા, સુગંધ શીતળ પિરસ્યા લલા;
 ઊપર સતરાં દહી પિરસિયાં, જે જિમતાં લોચન વિકસિયાં. ૯૯
 ચાડ ચલૂને આખ્યાં નીર, કર લૂહણે વળિ ^૩ચંગાં ચીર;
 લોજન વિધિ રૂડી સાચવી, ભક્તિ યુક્તિ કીધી નવ નવી. ૧૦૦
 ક્ષણ પાન પ્રત્યેકે સોળ, દીધાં કેસર કીધાં રોળ;
^૪પરિ પરિનાં કીધાં છાંટણાં, ચુવા સુગંધ શ્રીક્ષણ દિયે ઘણાં. ૧
 વિ સંતોષિ સુપરે ન્યાતિ, તિમ પોષી વળિ સઘળી જાતિ;
 લગન દિવસ સહુ ઉદ્ઘટ ધરે, રૂપચંદને નમણું કરે. ૨
 મેળિ સોહાસણ સરખી સહુ, ગાએ ગીત ધવળ વળિ બહુ;
 ઉગટે અંગ કરી સુવિચાર, પહિરાવે વાડ શૂંગાર. ૩
 સ્તક ખૂંપ સખૂણો ભર્યો, મુગતાક્ષણ હીરે પરિવર્યો;
 રત્નજડિત દોય કુંડળ કાન, વર ગોરો છે ચંપકવાન. ૪

૧ મોઘરાના કુલની સુગંધીવાળું પાણી. ૨ સુંદર. ૩ ઉત્તમ
 રમાલ-કપડાં. ૪ જાતજાતનાં.

હિયે હાર સોહે નવલખા, ખાંહિ ખાબુખંધ બહિરખા;
 કટિ દોરો જહિયો હીરલે, સોવન કટક ચરણે ઝળહળે. ૫
 ચંપક કેતકી ટોડર ચંગ, ઉરે સોહે ઢળકંત અભંગ;
 મુખે આરોગ્યાં પાન અશેષ, નયણે કીધી કાજળ રેખ. ૬
 સખર વસ્ત્ર પહિયો સશ્રીક, દાનતણી તો વાળી નીક;
 ગજવર કંધ ચડયા તિણુ વાર, મિળિઆ લોક અપારાવાર. ૭
 મસ્તકે મેઘાડંબર છત્ર, વિવિધ પરે વાળે વાજિત્ર;
 રૂપચંદ્ર ચાલ્યો પરણવા, ઇમ ઉત્સવ કીજે નવનવા. ૮
 બિહુ પખે ચામર ઢળે અતિ સાર, સામેલા નવિ લાલે પાર;
 આગળ રાજવાહન ચક્રડોળ, ચારણુ ભાટ કરે કલ્લોલ. ૯
 રૂપવનવેગ પાખરિયા કર્યો, ચાલે ગજ સોવન ચીતર્યો;
 રથ તરૂ વાડી કર્યો વિચિત્ર, નાચે નાચ મનોહર પાત્ર. ૧૦
 હૃદયેશિ શૃંગારી સાર, કીધી વાટ અતિ મનોહાર;
 ચાલે અતુલ સાહજન સર્વ, ભલાં ગીત ગાએ ગંધર્વ. ૧૧
 નાચે પાત્ર હરે મન લોક, ઠામ ઠામ જોવે જન થોક;
 વાળે જાંગી ઢોલ નિસાણુ, પરિપરિનાં વાજિત્ર વિનાણુ. ૧૨
 મારગ ઠામ ઠામ થોભતાં, સઘળી પરે સુપરે શોભતાં;
 ચાચકને મન ગમતાં દાન, ઇમ મંડાણુ આવે જાન. ૧૩
 રંગે ગીત ગાય જાનણી, પૂગી આશ સવિ મનતણી;
 બહેનડ લૂણુ ઊતારે લળી, જોવા રાજકુળી સવિ મિળી. ૧૪
 ઇમ કરતાં મંડાણુ પ્રધાન, તોરણુ આવ્યા વર-રાજાન;
 સાસુ સસરા સાલા સહુ, તે સાચવણી કરે અતિ બહુ. ૧૫
 ધુંસર મૂશળ લેઈ ત્રક, સાસુ યુંખી તાણુ નાક;
 ચતુર ચંગ માહેરા માંહિ, વરરાય પધરાવ્યા ઉચ્છાહિ. ૧૬
 સોવન-પાટે ખેઠા કુંવર, શિખ્યા શ્લોક સાલ કહે અવર;
 રૂપચંદ્રના નિસુણી ખોલ, મૈન રદ્યા તે કરિ નિરોળ. ૧૭

૧ સારાં. ૨ ઘણી ઉતાવળી ચાલવાળા પાખર સહિત ઘોડા.

રૂપસુંદરી કુંવરીને તદ્દા, ^૧ભિગટી ^૨નઠ્ઠણ કરાવી મુદ્દા;
 પહિરાવ્યા સઘળા શૃંગાર, કરિ જાણે લખમી અવતાર. ૧૮
 માંહિ માહેરા કુંવર પાસ, ખેસારી કુંવરી ઉલ્લાસ;
 જોશી વરતે વેળા ખરી, ધવળ દિયે ગોરડી મદ ભરી. ૧૯
 વરવહુ કરમેળાવો થયો, સજન વર્ગ સઘળો ગહુગહો;
 સાખિ અગ્નિ કર્યો તિણિ વાર, હરખે વરત્યાં મંગળ ચાર. ૨૦
 વારસો શુભ કંસાર કપૂર, આરોગ્યો વર વહુ સુખપૂર;
 કરમોચને દીધાં ધન કોડિ, સોમદેવે ન લગાડી ખોડિ. ૨૧
 વહુ લેઈ વર ઘર આવિયા, માએ મોતીઅડે વધાવિયા;
 મનહ મનોરથ ફળિયા સવે, કરિ ઉચંગ ઉત્સવ નવનવે. ૨૨
 વેવાઈ સવિ રાખે રીતિ, તિમ કીધું જિમ વાધે પ્રીતિ;
 નિત ગોરવ નિત જીમણવાર, કર્યાં વરોડીના વ્યવહાર. ૨૩
 કોરહિતો પોઠાં પકવાન, અહિ ઉત્તર કીધો અસમાન;
 એક ચૂક ન પડી વિવાહ, તસ ઘર ઉત્સવ સદા પ્રવાહ. ૨૪
 દેવાંગણું કરિઉં વિસ્તાર, નિજકુળ રીતિ સકળ સંસાર;
 સંઘપૂજ સાધમિક ભક્તિ, સવિ સાચવી મનોહર ચુક્તિ. ૨૫
 રૂપચંદ રૂપસુંદરી એહ, સરખી જોડિ વધારે નેહ;
 ખિહું ચતુર ખેહુ ગુણવંત, રૂપવંત ખે ભાગ્યવંત. ૨૬
 રૂપસુંદરી કુંવરી અંગ, ગુણ અનેક પરિ દીસે અંગ;
^૧કઠિન ઘણું હૃદયસ્થળ હોય, પણ તસ વચન સુકોમળ જોય. ૨૭
 હીંડે સ્વસ્થ હંસની ગતે, પણ તે અછે દીપતી મતે;
 ભમૂહ વક પણ સરહું ચિત્ત, ચપલ નયન પણ નહીં ચરિત્ર. ૨૮
^૨કૃશોદરી તિમ પુષ્ટ ^૩નિતાંખ, જંઘ ^૪યુગલ જિમ ^૫કદલિ થંભ;
^૬કેશકૃષ્ણ પણ ગુણ ઉજળા, મુખ સંપૂરણ શશિની કળા. ૨૯

૧ પીઠી ચોળા. ૨ નવરાવી. ૩ રૂપસુંદરીની ઉત્તમ ગુણવળી
 ખતાવી છે. ૪ પાતળા પેટની. ૫ કુલાનો ભાગ. ૬ ખે. ૭ કેળના
 થાંભા જેવી અંક ઉતાર અને સુંવાળી.

નાભિ ગંભીર નિમ્ન છે જેમ, ઉન્નત જઘન ઘણુ છે તેમ;
 હરીલંકી મૃગનયણી સોય, ^૧તુચ્છ પુન્નિયા ન લહે કોય. ૩૦
 ભામિનિ રૂપતણે ભંડાર, સવિ ભુગતા ક્રીધા શુંગાર;
 શિર વર રત્નજડિત રાખડી, કંઠ નિગોદર ને પદકડી. ૩૧
 કૂલી શિર સેથે સિંહર, ટીલું તપે તેજતું પૂર;
 કાને કુંડળ અબુકે આળ, લહકે હાર તે હિયા વિચાળ. ૩૨
^૨નકકૂલી દીસે અતિ લલી, સોવન ટોડર ને ગરસલી;
 ભલ બહેરખે ભુજ દીપતી, કનકગાંઠીઆ કરી ગોમતી. ૩૩
 સુવર્ણ જડાવતણી મુદ્રી, ^૩કટિમેખળ તે હીરલે જડી;
 પાએ અંઝરના ઝમકાર, ઠમકાવે ^૪વિંછીઆ અપાર. ૩૪
 મનમોહિની મહારસે^૫ રમે, તિમ ચાલે જિમ પિઉને ગમે;
 અહનિશિ વિનય વડાનો કરે, મુખે યોલતી અમીરસ ઝરે. ૩૫
 સાસુ સુસરો આણે હિત્ત, હરે જેઠ જેઠાણી ચિત્ત;
 સહુકો સાથ સદા સંતોષ, કોઈ ન યોલે તેહનો દોષ. ૩૬
 પૂરી પીહર ને સાસરે, અહનિશિ કાજ ધર્મનાં કરે;
 નરનારી ચાલે એક ચિત્ત, નિજ મન ^૫સંચમ પાળે પ્રીત. ૩૭
 નવયૌવન યે નવલે વેશ, યેહુ રંગે રમે સુવિશેષ;
 ફળ ભોગવે યેહુ પુણ્યતણાં, સુખસાગર ઝીલે યેહુ જણાં. ૩૮
 ખંડ ખંડ વાણી વિસ્તાર, લણતાં સુણતાં હર્ષ અપાર;
 નવરસ કવિ નયસુંદર વાણ, દ્વિતીયખંડ પહુતો પરમાણ. ૧
 ઇતિ શ્રી રૂપચંદ કુમાર રાસે શ્રવણસુધારસ નામ્નિ રૂપચંદ
 જન્મ-મહોત્સવ લેખશાળા-મહોત્સવ વિવાહાદિ વર્ણન નામ
 દ્વિતીય ખંડ સમાપ્તમ્

૧ અભાગિયા અગર ઓછા પુન્યવાળા. ૨ નાકમાં પહેરવાનો કાંટો. ૩ કેડની સાંકળી. ૪ પગની આંગળીઓતું ધરેણું. ૫ પોતાના મનને નિયમમાં રાખીને.

ખંડ ત્રીજો.

(વસ્તુ-છંદ.)

કરિય મહોત્સવ કરિય મહોત્સવ નામ તસ દિદ્ધ,
 રૂપચંદ નામે ભલો માય તાય મહેલિયો નિશાળે,
 પઠી ગુણી પોઠો થયો ગ્રહી કળા જેણું બાળકાળે;
 યૌવનવયે પરણાવિયો રૂપસુંદરી નાર,
 આપેં બહુ ઉત્સવ કર્યો સુખ વિલાસે સંસાર. ૧

(દુહા-છંદ.)

શારદ માતતાણી વળી, પામી ^૧મયા અપાર;
 ત્રીજો ખંડ રચું હવે, સુણજો સહુ નિરધાર. ૧
 અતિ અચરિત્કારી અછે, આખો એહ પ્રબંધ;
 સાવધાન થૈ સાંભળો, સહુ સઘળો સંબંધ. ૨
 રાજા વિક્રમ રાજિયો, ઊજેણીનો ^૨ઘંશ;
 સૌદ છત્રપતિ તેહની, સેવા કરે નિશદીસ. ૩
 તેમાંહે દેશ કેનોજનો, રાજા ગુણચંદ નામ;
 વિક્રમની સેવા કરે, જાતેં રહિ તિણ ઠામ. ૪
 આસ ખાય નિજ દેશનો, પાળે વિક્રમ-આણુ;
 સહકુટુંબ પરિવારશું, તિહાં કીધો ^૩અહિઠાણુ. ૫
 વિક્રમ પ્રેમ ધરે ઘણો, તિણે તિહાં કીધ આવાસ;
 ઊજેણીનગરીમાંહિ, પૂર્યો પરગટ વાસ. ૬
 તેહને નારી છે ઘણી, ગુણસેના તસ મુખ્ય;
 બેટી સોહગસુંદરી, બાળપણાથી ^૪દખ્ય. ૭
 તેહને કીડાને ^૫બુઝ્યો, તાતેં દીધ આવાસ;
 સોળ સખીશું બાળિકા, તિહાં તે કરે વિલાસ. ૮

૧ કૃપા. ૨ ઘણી. ૩ મુકામ. ૪ ડાહી. ૫ જૂદો.

- બાળકુમારી બહુ સખે, રહે તિણે આવાસ;
રાત દિવસ અંતર ન લહે, ખેલે મન ઉલ્હાસ. ૬
- એક દિન બેઠી રંગભર, સારે સહેલી સેવ;
નિસુણી પાસે એક ઘરેં, રામા રડતી હેવ. ૧૦
- ફદન કરે છે શ્યા ભણી, બૂઓ એ કુણુ નાર;
એક દાસી ગઇ વેગશું, જઇ પૂછયો તેણિવાર. ૧૧
- કહો બાઈ કારણ કિશ્યે, રોવે રામા એહ;
ઘરઘણીઆણી ઇમ કહે, વહૂ અમારી જેહ. ૧૨
- અસમાધિ છે એ ઘણું, થયો પ્રસવનો કાળ;
^૧બંધ-મોક્ષ હોતો નથી, તે ભણી કરે કતાળ. ૧૩
- ઇમ નિસુણી પાછી વળી, આવી કુંવરી પાસ;
કરબેઠી ભભી રહી, પણ બોલે નહીં દાસ. ૧૪
- કુંવરી કહે રે દાસી તું, શી ભેઇ આવી વાત ?
કાં રોવે છે કામિની, તે મુજ કહે અવદાત. ૧૫
- દાસી કહે સુણુ સ્વામિની, વાત કાંઇ નથી તેહ;
કુંવરી કહે માં ^૨જંબ ઇમ, સાચું બોલી ન એહ. ૧૬
- તુમે તે કાંઇ લહો નહીં, શું પૂછો વારંવાર;
તે અસમાધી બાલિકા, કરે ^૩આકંઠ અપાર. ૧૭
- અસમાધી તે કહો કિશું, દાસી કહે સુણુ માત;
પાણિગ્રહણુ કર્યા પછી, લહેશો સવિ અવદાત. ૧૮
- સુણી એમ અમકી ઘણું, બાળા બોલે વાણિ;
પરણ્યાથી દુઃખ એવડું, તેા નહીં પરણું બાણિ. ૧૯
- (ચોપાઇ-છંદ.)
- જિણુ સુવરણે તૂટે કર્ણુ, કહો શું કીજે સોઈ સુવર્ણુ;
જેહથી આગળ એવડું દુઃખ, તે પરણ્યાનું કેહું સુખખ. ૧

૧ છૂટકથારો-પ્રસવ. ૨ બોલ નહીં. ૩ બૂમો.

તે ભણી સુણો સુખાણી તુમે, ^૧નિરધારે નહીં પરણું અમે;
 સહિયર કહે તું યોલ મ એમ, પરણ્યા વિણ રહેવાએ કેમ. ૨
 કહે સોહગસુંદરિ કુમારિ, પુરૂષલોલપી તુમે સહુ નારિ;
 એ મેં જે કીધો નિરધાર, ઇણિલવ કદિ ન કરું ભર્તાર. ૩
 સખી કહે મમ જાઓ આળ, જવ પામેશો યૌવનકાળ;
 તવ ભે મનહું રહે નહીં ઠામ, ઇણુ પરેં પડસી વાત વિરામ. ૪
 તિણુ વચણે અમકી સા યાળ, ^૨ચેટીને દઇ ઊઠી ગાળ;
 રે નિર્લજજ વણિ વણિ શું કહો, વચન માહરું સાચું ગ્રહો. ૫
 તવ સોળહિ સવિ હાજી કરે, તુમે યોલ્યું તે સાચું શિરે;
 નવિ ખીજવિયે જે રાઉલાં, તે છોડૂ રમાડિયાં ભલાં. ૬
 કુંવરિ તિણુ આવાસેં રહે, સહિયરશું રમતિ ગહગહે;
 અહનિશિ યાળા લીલ વિલાસ, અંથ કળાનો કરે અભ્યાસ. ૭
 વર્ષ અગ્યારતણી જવ થઇ, પિતાતણે મન ચિંતા ભઇ;
 કુંવરિ પ્રતેં કહે નરનાહ, પુત્રી તુમ કીજે વિવાહ. ૮
 તવ તે યાળા યોલી ઇશું, તાત અમે કિહી નહીં પરણશું;
 છે મુજ નિયમ વરેવાતણો, તુમે ^૩આણેપ મ કરશો ઘણો. ૯
 સોળેને રાયે પૂછી વાત, તિણું પાછિવો કહ્યો અવદાત;
 યાળભાવતું લહી સરૂપ, તવ તે અણુયોલ્યો રહ્યો ભૂપ. ૧૦
 અતુકમે શૈદ વર્ષ જવ થયાં, વળી સુવચન પિતાયે કહ્યાં;
 પુત્રી યાળભાવ પરિહરો, મનગમતો કો કુંવર વરો. ૧૧
 વાળી વચન ન કહેશો તાત, એ જાણેજો સૂધી વાત;
 ઇણુ જેપેં હું પરણિશ નહીં, ^૪આણે પ્રીતિ ન હોવે સહી. ૧૨
 યોખા ઉત્તર સુણિયા કાન, વિવાહ-વાત મહેલી રાજન;
 સુખે સમાધે સહુ નિજ ઠામ, આપ આપણે વરતે કામ. ૧૩

૧ અવશ્ય. ૨ હુંડી-દાસી. ૩ આવા વિચારનો આગ્રહ. ૪
 જાનરાધથી-પરાણે.

પિતા પ્રતે લખમી નહિ પાર, કુંવરી તે ભોગવે ઉદાર;
 તે સોળે ^૧સહિશું ઉલ્હાસ, રહે અળગી તેણે આવાસ. ૧૪
 અહનિશિ નામ જપે જગદીશ, કોશું કવળી કરે ન રીસ;
 અધિક મુખેં પણ ખોલે નહીં, મઠવાસિણિની પરે થઈ રહી. ૧૫
 ન લહે વિષય-વેધ વાતડી, સુખે નિગમે દિવસ રાતડી;
 પિણુ પાપી યૌવન ભેદશે, તવ તે ધર્મ વાત છેદશે. ૧૬

(દુહા-છંદ.)

હવે તે સોહગસુંદરી, પામી યૌવનવેશ;
 તસ તન આવીને રહ્યો, જાતે ^૨મદનનરેશ. ૧
^૩ધોડશવર્ષી સા હવી, પ્રગટયાં ^૪સવિ અંકૂર;
 વ્યાપ્યો વિષય શરીરમાં, વાધ્યું યૌવનપૂર. ૨
 અંગ વિકાર ઘણો ભજે, મનકું ન રહે ઠાય;
 અંદેશે હિયડો ઘણું, લાળેં નવિ ખોલાય. ૩
 ખાળપણો બહુપરે લલો, જિહાં નહીં કિશો કજોશ;
 યૌવનવચેજી જીવડો, પગ પગ પામે ખેસ. ૪
 જે સુખણ શૂરા સુલટ, જે પંડિત જે ધીર;
 તેહુ વેશ વિગોવિયા, જે ગિરૂઆ ગંભીર. ૫
 સુકુલીણી સુંદરી સુભગ, ખાળા ખુદ્ધિનિવાસ;
 ચડતી વેશે એકલી, મન બહુ ધરે ^૫વિખાસ. ૬
 ખાળપણે હસતાં કહ્યું, સાચું થયુંજ તેહ;
 કોશું ^૬ગુહ્ય થાએ નહીં, દુઃખે દાઝે દેહ. ૭
 ગુહ્ય કરીને તેહશું, જે હોવે ગંભીર;
 હિયડું દેતાં ^૭હીનને, ખિણે ઉતારે નીર. ૮

૧ સખિયોથી. ૨ કામદેવરાજ. ૩ સોળ વર્ષની. ૪ શરીરના તમામ અવયવો યૌવન પ્રાપ્ત થવાથી ખીલી આવ્યા. ૫ કલેશ-ખેદ-ચિંતા. ૬ છાની વાત છતી કેમ કરાય? ૭ નીચને.

- ગુહ્ય પિરાયા મનતણો, જે રાખે નિજ ચિત્ત;
 ઘોલ ન પાડે બાહરે, એહવા થોડા મિત્ત. ૯
 એક પાપી પ્રીતે મળી, લિયે વિચારો ^૧મર્મ;
 પછે ^૨વિગોવે તેહને, એહવા કરે કુકર્મ. ૧૦
 ઇમ જાણી ઊતાવળી, કિસી ન કીજે વાત;
 કસિ પુહચે જે આપણે, તેહને દીજે ^૩ઘાત. ૧૧

(રેખતા-છંદ.)

- “ જસહી કસહી રે સખી દુઃખ ન દાખિયે,
 પેખી પુરૂષ પ્રધાન મનોમતિ ભાખિયે;
 વાત પડે વિભચાર ખળાં મુખ જે ચડે,
 વિણુસે દૂધ પડયું જે જિમ કાચે ઘડે. ૧
 મિત્તા તે પરમાણુ જે મિત્તાપતિ હણે,
 એક કને લેઇ ગુહ્ય કહે ખીજા કને;
 પરિહરિએ તે સંગ દૂર ન વાંછિયે,
 પત્થર ચાંપ્યો હાથ કળે કરી ખાંચિયે. ” ૨
 ઇમ જાણી કુંવરી ચતુર, નાલે કોઇને મત્ત;
^૪મદન નડે પણ આકરો, ન રૂચે પાણી અન્ન. ૧૨
 ચતુર સખી છે શ્રીમતી, જાણે ^૫અંગિત સોચ;
 પણ તે કથન ન કહી શકે, લાજ ન લોપે કોચ. ૧૩
 એક દિન ^૬રચણીને સમે, નાવે નિંદ લગાર;
 તવ તે સોહગસુંદરી, આવી ગોખ ઉદાર. ૧૪
 નિરૂપમ નગર નિહાળતી, પામી અતિ ઉલ્હાસ;
 એહવે એક ધનપતિતણો, તેણે દીઠો આવાસ. ૧૫
 મંદિર તે ધનપતિતણે, નિરૂપમ નાટિક હોચ;

૧ છાની વાતનું રહસ્ય. ૨ દ્યોત કરે. ૩ ચિત્તની વિચારણાનો મર્મ. ૪ કામદેવ. ૫ ચિન્હો-ચાળા ઉપરથી. ૬ રાત્રી.

ગીતનાદ શુભ સાંભળી, ચિત્તે ચમકી સોચ.	૧૬
રાગ તાન માને કરી, મીઠો લાગો ગાન;	
હિચકે ચિતે આજ મુજ, જીવિત થયું પ્રધાન.	૧૭
નાદ સરીખો રૂચકો, જગમાં અવર ન એક;	
નાદે મોહી ભારતી, મોહ્યા દેવ અનેક.	૧૮
નાદવેધ તે દોહિલો, મૂરખ ન લહે વાત;	
ક્ષણમાં નાદ સુભણની, ભેદે સાતે ધાત.	૧૯
નાદતણો રસ દોચ લહે, એક મૃગ ખીજી નાર;	
મૃગ મોહ્યાં મસ્તક દિયે, સ્ત્રી દે સુખસંસાર.	૨૦

(માલિની-છંદ.)

“ સુખિનિ સુખનિધાનં દુઃખિતાનાં વિનોદઃ

શ્રવણહૃદયહારી મન્મથસ્યાગ્રદૂતઃ

અતિચતુરસુગમ્યો વલ્લભઃ કામિનીનાં,

જયતિ જગતિનાદઃ પંચમશ્વોપવેદઃ ॥ ૫ ॥ ”

૧

નાચ ગીત નિરૂપમ સુણી, થઈ ચળચિત્ત કુમારિ;

મનગમતી સહી શ્રીમતી, ઊઠાડી તિણ વાર.

૨૧

(ચોપાઈ-છંદ.)

આવ સખિ એક અચરિજ જોય, નાટિક ગીત દેખાડે સોચ;

કહે શ્રીમતિ બાઈ તુમે સુણો, એહનો રંગ અછે અતિ ઘણો. ૧

તવ બોલી સોહગસુંદરી, સાંભળ વાત જ શ્રીમતિ ખરી;

નાટિકશું મુજ લાગું તાન, ઘર આપણે કરાવું ગાન. ૨

સખી કહે તુમે સુણો વિચાર, નહીં તુમચે મસ્તક ભરતાર;

ગીત નાચનો ફેકટપણો, રમણ પખે કહું શું પેખણો. ૩

સુણી વચન આણુબોલી રહી, દિન ખીજે તસ ગોખે ગધ્ધ;

નિસુણે એકમની થઈ ગીત, લાગ્યો વેધ થયું ચળચિત્ત. ૪

૧ સરસ્વતિ. ૨ તમારે. ૩ રમતારા-ભરતાર વગર.

દિન ત્રીજે વળિ માંડયો તેમ, વહે શ્રીમતી આણી પ્રેમ;
 આઈ એ વળખાં શુ' કરો, બોલ એક માહરો મન ધરો. ૫
 કોઈક ચતુર પુરૂષને વરો, અથવા પ્રીતિપણે આદરો;
 મન ગમતા કરો ભોગવિલાસ, ગીત નાચની પૂરે આશ. ૬
 ગહિલી પરગટ કિમ પરણિયે, થુંકીને શી પરે ગળિજિયે;
 છાની કુણશુ' પ્રીતિ ન થાય, સખી આપણી ^૧કુળવટ નય. ૭
 સાચું કહિયું શ્રીમતી કહે, મુઘે હજી ન તું કાંઈ લહે;
 પરણી ^૨પ્રચ્છન્ન કીજે પ્રીતિ, તો કેહી નયે કુળરીતિ. ૮
 ઇણિપરે આહિર રહે તુજ ^૩મામ, મન માને તો તું કર કામ;
 કુંવરી કહે કિમ કીજે માય, કો નણે તો ^૪કૂકું થાય. ૯
 સુણી વાત ચમકી શ્રીમતી, લહી વાત એહ મન જે હતી;
 કહે આઈ તું સુણ નિરધાર, જન્મ વિફળ જસ નહીં ભરતાર. ૧૦
 નારી રૂપવતી શુણવતી, ^૫નરપાખે તે નવિ શોભતી;
 જિણે ન લહો નર ચતુર સુબણ, તેહતું સહિ જીવિત અપ્રમાણ. ૧૧
 કુંવરી કહે ચતુર નર કિહાં, જે હોય તો કિમ આવે ઇહાં;
 કરમે મૂરખ લાગે હાથ, તો ^૬આઉળ લેવી થાય આથ. ૧૨
 અપ કરતાં કો સુંદર મિળે, તો ચિંતવ્યા મનોરથ ફળે;
 કુંવરી કહે તે કરતાં ચાલ, બાહર વાત પડે તતકાળ. ૧૩
 તેહવું કો પરકલ્નૂ નથી, ન પડે લેહ કિશું જેહથી;
 ઠામ અનેરે ન મરે કોય, કાજ પિરાયાં શિયળાં હોય. ૧૪
 પહિલી વાત હિયાની કરી, પછે પછતાવો લહિયે સહી;
 ફેકટ ઝાળજ સોનાતણી, જળ માંહિં નાખીજે શ્યા લણી. ૧૫
 સુણી શ્રીમતી બોલી હસી, આઈ વાત કહી તેં કિશી;
 સહુકો સરીખું નહીં સંસાર, ઉત્તમ મધ્યમ છે નરનાર. ૧૬

૧ કુળની મર્યાદા-લાજ. ૨ છાની રીતે. ૩ લાજ-ઇજ્જત. ૪ ભૂંકું-
 નહાઈ. ૫ પુરૂષ વગર. ૬ આવળની સાથે બાડ બીડયા જેવું દુઃખ થાય.

વાજિવારણલોહાનાં, કાષ્ટ પાષાણ વાસસામ્;

નારી પુરુષ તોયાનાં, દૃશ્યતે મહદન્તરમ્

કહે તો કૂપ માંહિ ઊતરૂં, કહે તો અગ્નિમાંહિં સંચરૂં;
 વિષમ કામ જે કહે તે કરૂં, જિહાં લગે પ્રાણુ દેહમાં ધરૂં. ૧૭
 બાહર વાત પડે શી કહો, સ્ત્રીચરિત્ર તુમે શુ' નવિ લહો;
 નારી તેમ કરે જિમ ગમે, દેવ ભમાડયા સ્ત્રીના ભમે. ૧૮
 નારી વિમાસે તે સવિ ખરૂં, એહ વાતનું છે પાધરૂં;
 હમણાં નથી સુણી તે' વાત, નગરીમાંહિ થયો અવદાત. ૧૯
 કુંવરી કહે થયું તે કિશું, કહો શ્રીમતિ હુવો હોય જિશું;
 વારૂ વાત તે શ્રીમતિ કહે, સુણુજો જેહ કથા રસ લહે. ૨૦
 વિક્રમનૃપ-ઊજેણીધણી, ધીર વીર ગિરૂઓ ને ગુણી;
 વિક્રમચરિત્ર એટો તાસ, કળા બહોત્તરતણો નિવાસ. ૨૧
 તેહની માય ઘણી બપ કરી, વિક્રમ વરી વિદેશે ફરી;
 એ પાછળ છે બહુ વિસ્તાર, હમણાં આ સાંભળ અધિકાર. ૨૨
 રાય મહેલી તસ આંચો તિહાં, સુત^૧ પોઠો થઈ આંચો ઇહાં;
 તેણે વડો રૂપવાડો કર્યો, વિક્રમરાય સરખો છેતર્યો. ૨૩
 ધૂત્યાં બહુ માણુસ નૃપતણાં, ઇમ ચરિત્ર તિણે કીધાં ઘણાં;
 વળતી^૩ માનત કીધી રાય, તવ તે આવી લાંચો પાય. ૨૪
 પુત્ર ઝાળખી હરખ્યો તાત, પછી તેડાવી તેહની માત;
 તિણે કર્યો અદ્ભુત ચરિત્ર, ઠંચો નામ તસ વિક્રમચરિત્ર. ૨૫
 એહનો છે સંબંધ અપાર, કવિતાયે કહ્યા બોલ વિચાર;
 સુણો વાત આઘી જે હવી, અતિ અચરિત્કારી અવનવી. ૨૬
 સુતચરિત્ર દેખી મોટકું, રાજ વચન વદે સુખથકું;

૧ મોટા. ૨ સેતાનાઇ-સ્ત્રીચરિત્ર. ૩ બાધા બંધણી.

સુણો સભા પંડિત પરધાન, વિક્રમચરિત્ર ચરિત્ર ? અસમાન. ૨૭
સ્ત્રીચરિત્ર જે આગળ કહ્યાં, તે એ આગળ કૂડાં થયાં;

વિક્રમચરિત્ર તે સાચું હોય, સ્ત્રીચરિત્ર મમ કહિજો કોય. ૨૮
નગરમાંહિ વાહું ? ડાંગરો, વિક્રમચરિત્ર યોલ કહું ખરો;

સ્ત્રીચરિત્ર કો રખે ઊચરો, અસત્ય ભાખો તો ઉત્તર કરો. ૨૯
હાજી સભા સહૂકો કરે, પુરીમાંહે ઠંઠરો કિરે;

લોક વચન તે સહુ આદરે, ચિત્ત ન કો ઊંડી ચિત્ત ધરે. ૩૦
એહવે એક શેઠ સુદંત, તેહની પુત્રી છે ગુણવંત;

નામ તેહતું મનમોહિની, અભિનવ રૂપે સુરમોહિની. ૩૧
બાળકુમારિ ચતુરસુબલ, તેણિયે નિસુણી એ વાણિ;

કરતી વાત સખીશું કહે, એ મૂરખ નૃપ કાંઈ ન લહે. ૩૨
વિક્રમચરિત્ર કિશું પોષાય, સ્ત્રીચરિત્ર આગળ તે વાય;

એહ વાત નૃપપુરૂષે સુણી, આવી રાજા આગળ ભણી. ૩૩
રાએ તેડાવ્યો કુંવરિ-પિતા, તેહને સવિ પૂછી વારતા;

શેઠ કહે તે લઘુ છોકરી, નવિ જાણે યોલી પાધરી. ૩૪
રાય કહે તેહને તેડાવ, ઉત્તર માહરે મુખે કરાવ;

છે નાહની પણ લક્ષણ વડાં, દીસે રત્ન ઘડા જેવડાં. ૩૫
કહે સુદંત ઘર આવી શેઠ, પુત્રી તે વળગાડી વેઠ;

લૂલી જીલ ન રહી પાધરી, આવો રાયને ઉત્તર કરી. ૩૬
?તાત કિસું હું કૂડું લવી, જિણે તુમ રીસ કરો એવડી ?

કહો ત્યાં આવી ઉત્તર કરું, એહ વેંણુ તો છે પાધરું. ૩૭
પિતા કહે પહોચો રાય પાસિ, હું છું કાંઈ રાજાની દાસિ ?

રાજા મોકલશે પાલખી, તો જઈશિ હું સાથે સખી. ૩૮
રાજાએ પણ કીધું તેમ, અતિ આડંબરે આવી એમ;

ભૂપતિ એસારી નિજ પાસ, ઈણી પરે પૂછે વચનવિલાસ. ૩૯
૧ અહુજ-તેની બરોબરી કરી શકાય નહીં તેવું. ૨ ડુંડી પીટવો. ૩ પિતા.

૧વચ્છ તેં બોલ માહરો ગ્રહો, સુજને વળિ મૂરખ શો કહ્યો;
 કહે કુંવરી ચોખું બોલતી, વડા રાય સાંભળ વીનતી. ૪૦
 તુમે પૃથિવીપતિ મોટા ગુણી, એહવી વાત અસત્ય શી ભણી ?
 વિક્રમચરિત્ર કિશું સંસાર ? અમ ચરિત્ર આગળ તે ચાર ! ૪૧
 બાળા ૨વરવી બોલે બહુ, અમને તેં ૩પ્રીછવીઓ સહુ;
 એવડાં ચરિત્ર તુમે શાં કરો, જે અભિમાન ઈણીપરે ધરો. ૪૨
 રાજન અમે ભોળવું ઈંદ્ર, બાંધી આણું સૂરજ ચંદ;
 અબળાએહવું ધરાવું નામ, પણઅમેકરૂં ૪વિષમમહાકામ.

(આર્યા-છંદ.)

“ રવિચરિયં ગૃહચરિયં, તારાચરિયં ચ ચંદ્રચરિયં ચ ॥

જાણંતિ બુદ્ધિમંતા, મહિલાચરિયં ન જાણંતિ. ॥ ૧ ॥

મચ્છપયં જલમજ્જે, આકાસે પંચિયાણપયપંતિ ॥

મહિલાણ હીણ મગ્ગો, તિન્નવિ લોણ ન દીસંતિ. ॥ ૨ ॥”

નારી ચરિત્રતણો નહીં પાર, સુર નર જિણે ભોળવ્યા અપાર;
 હરિ હર બ્રહ્મ સરીખા દેવ, તે પણ સ્ત્રીએ કરાવી સેવ. ૪૪
 સ્ત્રી રૂઠી તસ લિયે જીવડો, સ્ત્રીને અંગે પરાક્રમ વડો.
 સ્ત્રીએં જોડાવ્યા સહુકો હાથ, સાચું માન અવંતીનાથ. ૪૫
 ક્ષિણુ રાવે ક્ષિણુમાંહિ હસે, ભોળા પુરૂષતણાં ૫મન કરસે;
 બોલે જીવું અનેરૂં કરે, સ્ત્રીની જોડ નથી જગશિરે. ૪૬
 જે શૂરા જે પંડિત ભણ્યા, જે તપિયા મોટા ઋષિ સુણ્યા;
 તે પિણુ મહિલાને વશ પડ્યા, રાવણુ રામ સરીખા નડ્યા. ૪૭

૧ બેટા! દીકરી! ૨ કાળજમાં ખટક પેદા કરે તેવી. ૩ જણાવ્યું.

૪ જબરાં-કોઈથી ન થાય તેવાં મોટાં-અધરાં કામ. ૫ જેમ કસોટી પર સોનાને કસી જોવાથી તેનો ભાવ જાણી લેવાય તેમ મનનો ભાવ કળી લેવાય.

સુષ્ઠી નારીનો વચનવિલાસ, સુરપતિ નરપતિ થાયે દાસ;
સ્રી નયવે તિમ નાયે સહી, બૂંડું ભલું વિચારે નહીં. ૪૮

(અનુષ્ટુપ્-છંદ.)

“ ન કિં કુર્યાન્ન કિં દદ્યાત્ સ્ત્રીભિરભ્યર્થિતો નરઃ ॥

અનશ્વાયત્રહેષંતે શિરઃ પર્વણિ મુંહિતઃ ॥ ૧ ॥ ”

પહિલું તાકી લોચનખાણુ, કાઠી પુરૂષતણા લિયે પ્રાણુ;
રૂચિ પાખેં જે નર બોલંત, તે તસ નરગમાંહિં બોળંત. ૪૬
સ્રી આગળ નરનું શું જેર, વશ આપણે કરે જિમ ઢોર;
મોહતણે વચને સાંકળે, નારી જિમ વાળે તિમ વળે. ૫૦
પાડી પુરૂષતણું મન મૂળિ, પછી કરી નાખે જિમ ધૂળિ;
સાહમી તેહને ઠગવા મિલે, તે મૂરખ પ્રાણે માંહિ ભળે. ૫૧
લાલચ પુરૂષ કરે અમતણી, દૂર રહે તેા થાય ૧રેવણી
૨મન-વિઘટયું તેા ન મિળે સંચ, જે નર કોડિ કરે પ્રપંચ. પર
હિયે બુદ્ધિ આવે તતકાળ, ૩સૂધો ઉત્તર દે સમકાળ;
આગે એક આહિરીતણી, રાજન વાત નથી તુમે સુણી. ૫૩
કવિ કહે આડકથા માંહિં કથા, ઓતા રખે કહો કો વૃથા;
ચૌદ સહસ ઉત્તરાધ્યયન ઠાય, જે જે અધ્યયને સંજયરાય. ૫૪
વિક્રમ કહે કુમરી તુમ સુણો, વચનવિલાસ ઘણો તુમતણો;
કહો આહિરી તે કુણુ નામ, કિશાં કિશાં કીધાં તિણે કામ. ૫૫
મનમોહિની કુંવરી તવ ભણે, ભૂપસલા સહુ એકમન સુણે;
રાજન એક ધનુરો ગામ, રહે આહિર ત્યાં ઢોલુ નામ. ૫૬
તેહને નારી અછે ઢોલડી, ધનયોવન જેરેં બોકડી; (બોલડી)
૨હુ ઘણો જાએ પરગામ, બહુ રતિ વિણુ જતિ કેરે કામ. ૫૭

૧ બેહાલ હવાલ-ભૂંડી દશા. ૨ મન ક્ષાટયું-વિપરી બેઠી. ૩ જે વપતે જેવો જેધયે તેવો તુરત.

ઢોલી પાછળ કરે બકોર, ખાએ મુખે ભાવતું અઘોર;
 આલે જિમ આપણુપું ગમે, 'સેલહું'તશું રાતે' રમે. ૫૮
 ગામ-લોક આગળ એક વાર, નાટકિયા નાચે સુવિચાર;
 ગામ ગયો છે ઢોલો ધણી, આવી નાટિક જોવા લણી. ૫૯
 તિહાં એક નર સ્ત્રીવેશે ખરો, ઢોલિયે દીઠો 'કૂટરો;
 નૌતમ નાયકને એમ 'કહે, વસ્તુ અઠોત્તર તું લહે. ૬૦
 જો સ્ત્રીવેશે એ નર આજ, આવે ઘર માહરે છે કાજ;
 નાયકે હા પાડી તેહશું, ંહાલું ને વૈઘે ઉપદિશ્યું. ૬૧
 ઢોલી તસ લઈ આવી ઘરે, 'સ્વાગત ઘણું કરે શુભ પરે;
 ખીર ખાંડ ઘી ઝાઝાં કરી, જિમવા કારણ થાળી ભરી. ૬૨
 એસે જિમવા દેઈ કપાટ, તવ આઁયો સેલહું'ત અપાટ;
 ઢોલીને કહે ખાર ઉઘાડ, મુજ પાખે એકલી મ ઝાડ. ૬૩
 ઢોલી ભણે વિટલિઆ એહ, કિહાંથી આવિયો 'કુત્સિત દેહ;
 નઠારો વાર્યો નવિ જાય, કહો હવે કરશો કિશો ઉપાય. ૬૪
 તવ નાટકિયો કહે ધૂજતો, 'પ્રચ્છન્ન કર મુજ ન કરે છતો;
 કહે ઢોલી 'તિલનો અંખાર, ઝોરા માંહે કર્યો છે સાર. ૬૫
 તિહાં જઈ ખૂણે એસો તુમે, એહને ઉત્તર દેશું અમે;
 ઈમ કહિને ઉઘાડયાં ખાર, ઘરમાંહિં લીધો ખીજો જ્ઞર. ૬૬
 પુનરપિ ખાર દિયાં તતકાળ, સેલહું'તને દિયે મુખે ગાળ;
 યથાતથા અવસર વિણ સહી, તમે આવો તે રૂડું નહીં. ૬૭
 સેલહું'ત તવ ખોલે હસ્યો, નહીં અવસર હમણાં તે કિશો ?
 હમણાં માહરો ધણી આવશે, પછે રાજ લહિશું જે થશે. ૬૮

૧ રાખેલા-નર પુરૂષથી છિનાણું કરે. ૨ ખૂબસૂરત-રૂપાળો-
 મનગમતો. ૩ કહ્યું. ૪ આગતા સ્વાગતા. ૫ કદરૂપો-ગંધાતો. ૬
 છુપાવી દે. ૭ તલસરાંતો ઢગલો-તલ વાઢી લીધેલા છતાં તલ ખંખેરી
 ન લીધા હોય તેનો ઢગલો.

કાં આજ ત્રટકે સેલહુંત વદે, કામ નથી શું તાહરું હૃદે;
હું આંચો તાહરા મોહ લણી, ફયે મુજ નાખે છે અવગણી. ૬૯
તાહરો વિરહ ઘડી નહી ખમું, કાંઈ પિરશે તુજ હાથે જિમું;
વળતી ઢાલી બોલી લાખ, તુજને ખાવાને છે રાખ. ૭૦
એટલે આંચો તસ ભરતાર, કહે કામિની ઉઘાડો ખાર;
ઢાલી કહે કિમ રાખિશ આપ, એ બે આંચો તાહરો આપ. ૭૧
તુસ તપતાં માંડયા તિણિ રાત, આપુડી કિહાં મુજ છાનો સાંત;
કહે ઢાલી આ માંહે આરકે, ખૂણે રખે આઘો જઈ અડે. ૭૨
મુહવડિ કરે રહ્યાનો થાપ, ખૂણે એક મોટો છે સાપ;
સખણો બેસી રહેજે ઘાડ, ઉઘાડયાં ઇમ કહી કમાડ. ૭૩
તવ આહિર તે બોલ્યો ઇશ્યું, રે તેં ધાન રાંધ્યું છે કિશ્યું;
મુજને ભૂખ લાગી છે ઘણી, જિણે હું બેસું જમવા લણી. ૭૪
અત્યારે આપું કિહાંથી ધાન, હીએ તુમારે નહીં કાંઈ સાન;
રોટલ હવે કરિશ હું સહી, કામ હવે તો આવો જઈ. ૭૫
તિણે કિહી બેતાં દીઠી ખીર, તવ તે ઢાલો બોલ્યો ધીર;
ખીર ભરી છે આવડી ^૧ત્રાટ, જિમવાની ના કહે શા માટ ? ૭૬
શ્રી કહે પર્વ દિવસ છે આજ, ખીર કરી છે નિવેદ કાજ;
લાવને હું નૈવેદું એહ, ઇમ કહી જિમવા બેઠો તેહ. ૭૭
નાટકિયો તે આરા માંહિ, ક્ષુધા ઘણી ચિંતવ્યો ઉપાય;
તે તિલ ખાવા લાગ્યો જમ, ^૨કરકરી બહુળી પ્રગટી તામ. ૭૮
રજ કુંકીને દોથા ભરે, તવ સેલહુંત વિમાસણ કરે;
કૂંકૂંઆડા મૂકે સાપ, હવે ખાધા ઈણિ લાગું પાપ. ૭૯
વળિ વિમાસી મન વારતા, એક વાર રહિયે જીવતા;
પછિ હુશે તે છે પાધરું, હવે અહીંથી સરખાં કરું. ૮૦
ઇશ્યું વિમાસિને તે ^૩પજ્યો, તવ તે નાટકીઓ ખળભજ્યો;

૧ થાળ. ૨ રનેડી-ધૂળ. ૩ ભાગ્યો-નાઠો.

તિણે જાણ્યું સ્ત્રીએ સાનજ કરી, હું અહીંથી જાઉં મુજ ઘરિ. ૮૧
 ઇમ ચિંતિને ^૧તગડયો તેહ, ઢાલે ^૨અસંભવ દીઠા એહ;
 ઢાલીએ તવ ખુદ્ધિ શી કરી, જો જો નૃપ પ્રમદાનાં ^૩ચરી. ૮૨
 કાં કાં પ્રભુ ઇશ્વર મહાદેવ, ઉમા-માત કાં જાઓ હેવ;
 મુજ આશા પૂરણુ તું દેવ, હું અહનિશિ કરતિ તુમ સેવ. ૮૩
 મેં અપરાધ નથી કાંઈ કર્યો, કાં એ ઠામ તુમે પરિહર્યો;
 ઇમ કરતી કેડે ^૪ઉભય, પાછી વળી નિસાસા ખાય. ૮૪
 ઘણું ધ્રુજતાં ઢાલે કહ્યું, કહો એ કુણુ મંદિરથી ગયું ?
 કહ્યું ગયું ને સીધાં કાજ, તે ^૫હાળી વિણસાડયો આજ. ૮૫
 ઢાલો કહે રીસ કાં કરો, વાત હોય તેહવી જાયરો;
 એ ઇશ્વર માતા-પાર્વતી, હું એહની સેવા સારતી. ૮૬
 માહરી લગતિએ ^૬પ્રીણ્યાં એહ, ઘર આપણે રહ્યાં સ્વયંદેહ;
 આજ અધર્મ કર્યો તુમે ઘણો, નૈવેદ્ય ભાગ લખ્યો એહતણો. ૮૭
 વળિ ખાધું અણુધોયે પાય, તે લણી એ છંડી ગયાં ઠાય;
 ઇશ્વર એ મોટા મહાદેવ, વિણુ આદરે ન રહે ક્ષણમેવ. ૮૮
 તું તો રોખડ મૂરખ મૂલિ, મહાઈં રજ્યું મેજ્યું તેં ધૂળિ;
 ઢાલો કહે ચૂક મુજ પડી, હવે એ કિમ આવેખાપુડી? ૮૯
 હવે એ આવે શ્યાને ફેક, એહને પૂજે પરખી લોક;
 મહાપૂજા બહુ લગતે કરાય, તો કદાચ આવેવું થાય. ૯૦
 મહાપૂજા કિમ કીજે લણો, કંત દ્રવ્ય તિહાં ખેસે ઘણો;
 આપણે ઘર તે ત્રેવડ નથી, ચાલું પરદેશે આંહીથી. ૯૧
 સ્ત્રી કહે વાત લલી એ કરી, લાવો દ્રવ્ય વિદેશે ફરી;
 મહાપૂજા પછિ કીજે વળી, જિમ ઇશ્વર ઘર આવે રૂળી. ૯૨
 સ્ત્રીએ ઇમ ^૭જલખ્યું તે હૂડ, પણ તેણે કાંઈ ન જાણ્યું કૂડ;

૧ દોડયો. ૨ ન થવા જેવી. ૩ ચરિત્ર. ૪ દોડી. ૫ ખેડુત-
 મજૂર. ૬ સંતોષ્યાં. ૭ ખોલી-કહ્યું.

તે તો ગયો વિદેશે ઠોર, પાછળ ^૧પ્રમદા કરે બકોર. ૯૩
 ભમતો દશાર્ણુપુરે તે જાય, દશાર્ણુભદ્ર મળ્યો તસ રાય;
 વાત આપણી સઘળી કરી, તિણે નૃપની માંડી ચાકરી. ૯૪
 નૃપ કહે મૂરખ પાડ્યો કષ્ટ, તે કહે ના મેં દીઠો ^૨દૃષ્ટ;
 એતલે સમોસર્યા શ્રી વીર, દશાર્ણુભદ્ર હરખ્યો ^૩ગંભીર. ૯૫
 રાજા હોડે ધરે વિચાર, આ દીસે છે મુગ્ધ અપાર;
 તોડે દેવ ભક્તિને કાજ, ધન કારણ આળ્યો મુજ રાજ. ૯૬
 હું તો છું પૃથ્વીપતિરાય, ઇણી પરે વંદું શ્રી જિનરાય;
 જિમ જો કુણે ન વાંધા હોય, માંડે વડી સન્નઈ સોય. ૯૭
 નગર વાટ શૃંગાર્યો હાટ, ઠામ ઠામ બંધાવ્યાં ત્રાટ;
 કરી સન્નઈ રાએં દક્ષ, તે કિમ કહીજાએ એક મુખખ. ૯૮
 નગરલોકને હર્ષ અપાર, લેઈ સઘળો નિજ પરિવાર;
 બહુ અભિમાન ધરિમનમાંહિં, જિન વંદને ચાલ્યો ઉચ્છાહિં. ૯૯
 એતલે ^૪સોહમ-ઈદ્ર સુચંગ, વીર વંદવા આવે રંગ;
 દેખી દશાર્ણુભદ્ર અભિમાન, તિણે ^૫વિકુન્ઠ્યા ગજ અસમાન. ૧૦૦
 ચોસઠ સરસ ભદ્રભતિક કર્યા, પંચ પંચ શત મુખ પરવર્યા;
 મુખ મુખ આઠ દંતૂસલ હોય, દંત દંત અઠ ^૬વાપી જોય. ૧
 વાવી વાવી પ્રતે ^૭પંકજ આઠ, પંકજે લક્ષ પાંખડી પાઠ;
 બદ્ધ છત્રિશ નાટક પાંખડી, વચમાં રહે કાર્ણિકા વડી. ૨
 આઠ અગ્રમહિષીશુ' બહુ, 'હરિ બેઠો તિહાં જોવે સહુ;
 ઋદ્ધિ ઇશી દીઠી અસમાન, દશાર્ણુભદ્ર ગળ્યો અભિમાન. ૩
 પહેલો આવી જિનવર પાસે, સંયમ લેઈ બેઠો ઉલ્હાસેં;
^૯પુરંદરે પરશસ્ત્રો ઘણા, અભિમાન રાખ્યો આપણા. ૪

૧ સ્ત્રી. ૨ નજરોનજર. ૩ બહુજ. ૪ પહેલા દેવલોકનો સૌધર્મ
 નામનો ઈદ્ર. ૫ દૈવીશક્તિથી ગજનાં બહુજ રૂપ પેદા કર્યાં. ૬ વાવડી
 ૭ કમળ. ૮ ઈદ્ર. ૯ ઈદ્રે.

ઘણું સ્તનીને લાગ્યો પાય, ચારિત્રપાળે તે ઋષિરાય;
 ઢાલે જિનવાણિ સાંભળી, ખૂઝી ચારિત્ર લીધું વળી. ૫
 સારી કાજ સહુ આપણાં, પામ્યાં સુખ અનંતાં ઘણાં;
 દશાર્ણભદ્ર કથાકલ્લોલ, અવસર ભણી કહ્યા છે ખેલ, ૬
 વિક્રમ નરપતિ સાંભળ ખરો, તેણી સ્ત્રીએ ચરિત્ર એ કર્યો;
 બીજા અવર ન લાભે પાર, એક મુખે કિમ કહું વિસ્તાર. ૭
 રાય ઠહે તે સાચું કહ્યું, તે સઘળું અમે ^૧સદહ્યું;
 પણ તમે વિક્રમચરિત્ર જોવરો, જોઈયે પછી ચરિત્ર શાં કરો. ૮
 જો જો કીધું રાયે જોહ, નિજ સુતના ખાંડાશું એહ;
 પરણાવી તેડી સાસરે, વળતું વિક્રમ ઈમ ઉચ્ચરે. ૯
 વહુ સાંભળો વાત તુમ ખરી, કરી ભૂંચરામાંથી ^૨ચરી;
 ખેટો પ્રસવી આવો બહાર, તો તુમ ચરિત્ર વડાં સંસાર. ૧૦
^૩ભૂમિગૃહે ઘાલી ઈમ કહી, ^૪પાખળી ગોમટ કીધો સહી;
 જિમ કે ન શકે જઈનીકળી, ન શકે જિમ તેહુ સળસળી. ૧૧
 જાળી એક મહેલી નાનડી, પાસે એક મહેલી દાસડી;
 જે જોઈયે તે આપે માંદા, કુંવરીતણા દિવસ ઈમ જાય. ૧૨
 માસ માસ પ્રતે દાસી ફરે, કુંવરી હિયે વિમાસણ ધરે;
 ઊંડી બુદ્ધિ વચારી ચિત્ત, એક દાસીશું માંડી પ્રીત. ૧૩
 રાત દિવસ માંડે વારતા, દાસી કહે મુજ થાય ઓરતા;
 આઈ તમે કષ્ટમાં પડયા, વિક્રમરાય ઘણી પરે નડયા. ૧૪
 સ્થાને નૃપશું કર્યો ^૫વિવાદ, તુજ ઉપનો આવડો ^૬વિખવાદ;
 ભોળી હિયે વિમાસી જોય, સરજ્યાં કિમે ન છૂટે કોય. ૧૫
 એક દિન કહે સાંભળ રે સહી, મુજ આભરણ રૂચે આ નહીં;
 લે એક આપું તુજ હિત કરી, તું છે મનમાની માહરી. ૧૬

૧ કપૂલ કર્યું. ૨ ચરિત્ર. ૩ ભૂંચરામાં. ૪ ચોમેરથી ધ્રુમટ-
 વાળી લાધો. ૫ તકરાર-હડીલાઈ. ૬ પીડા-કંટાળો.

ધમ કહી એક દીધી 'સુદ્રી, સવા લાખની છે પરગડી;
 ૨ પોકળ હાથ હોએ જેહનો, લોક સહુ ૩ કિંકર તેહનો. ૧૭
 (દુહા-છંદ.)

“ જિણુ દીઠે મુનિ મન ચળે, તરૂણી પસારે હત્ય;
 એકજ અત્ય વશીકરણુ, ખીણું સવી અકત્ય. ૧ ”
 દાસી કહે કરનેડી આજ, કહે સ્વામિની કાંઈ મુજ કાજ;
 કાજ અહીં શું ઉપજે મહને, પણ જા પિતા અમારા કને. ૧૮
 આ જઈ પાનખીડું આપજે, તું અહિંયાં ઠહેલી આવજે;
 એટલું કામ કરો સુવિવેક, ખીણું કાજ નથી અમ એક. ૧૯
 સુણી વચન આણુંદી દાસિ, આવી સુદંત શેઠ આવાસિ;
 આખી પાનખીડું ઉલ્હાસેં, વેગે ગઈ કુંવરીની પાસેં, ૨૦
 શેઠેં પાન નિહાળ્યું જિશે, દીઠા અક્ષર લખિયા તિશે;
 સુણો તાત હું કષ્ટે પડી, ૪ રતી નથી મુજ એકે ધડી. ૨૧
 સુણો તાતજ સાચી વાત, હવે નિજ પુણ્યે કરશે ઘાત;
 ૫ પાર પજે જે લખમી અછે, કાજે કિશું આવશે પછે? ૨૨
 જો મુજ જીવિતની ખપ હોય, ૬ શુંગ [સુરંગ] એક દેવાડો તોય;
 હવે કાંઈ નથી રહી વારતા, કરે ૭ ચિંતા છોડ્ડની પિતા. ૨૩
 શેઠ ઇશું વાંચી ૮ ગહિખર્યો, કુંવરીતણો ખોલ મન ધર્યો;
 દ્રવ્યે અકલેં વિચારી મતેં, શુંગ દેવાડી ૯ પ્રછન્ન ગતેં. ૨૪
 તવ કુમરી આવી જિહાં પિતા, હવે જો જો તે કરે વારતા;
 મૂકી અવર સખી નિજ ઠામ, જિમ તિહાં વાત ન જાય વિરામ. ૨૫
 પિતા ઘરથી થોડે વેગજો, ધવળગૃહ એક કીધો ભલો;
 તિહાં રહિ ધરિ યોગિની સ્વરૂપ, વાએ વીણા ઉદ્દલટ રૂપ. ૨૬

૧ વીંડી. ૨ ફેરો-છૂટો-ઉદાર. ૩ તાબેદાર. ૪ સુખચેન. ૫ પારવગર. ૬ સુરંગ ખોદાવો. ૭ ચિંતા. ૮ ધભરાયો. ૯ કોઇના જાણવામાં ન આવે તેમ છૂપી રીતે.

યોગી વેશ કરાવી ચાર, સેવક મહેલ્યા મુખ્ય દ્વાર;
 પેશી ન શકે ખીને કોય, ભયે માળ રહે પિણુ સોય. ૨૭
 પિતા પ્રતે કુંવરી ઇમ લણે, તેડા જમાઈ ઘર તુમતણે;
 ભોજન સ્વાગત કરને ઘણી, શેઠ ગયે તવ રાંભ લણી. ૨૮
 મહેલી ભેટ લણે મહારાજ, પૂરો હર્ષ એક અમ્હ આજ;
 કાલ અમારે છે દિન-પર્વ, આપ પધારો જિમવા સર્વ. ૨૯
 નહીં તો જમાઈજી અમતણે, ઘરે પધારવો ઉલ્લટ ઘણે;
 કરો રાજ હવે એથી ^૧મયા, ^૨અવર હર્ષ તો પૂરા થયા. ૩૦
 કરતાં વાત ગળગળો થાય, શેઠ પ્રતે સંતોષે રાય;
 બોલ લેવાડી પાછો વળ્યો, પુત્રી પાસ પિતા જઈ મળ્યો. ૩૧
 કીધી સર્વ સુતાશું વાત, પુત્રી શીખામણુ દે તાત;
 જમાઈને સાચવને ઘણો, હું ભેદિશ હવે મન એ તણો. ૩૨
 વિક્રમ રાએ ^૩અંગજ તદા, વિક્રમચરિત્ર બોલાવ્યો મુઠા;
 સુદંત શેઠ ઘણો ખપ કરે, જાઓ કુંવર જિમવા સાસરે. ૩૩
 કુંવર લાજતો બોલે ઇશો, શું સુદંત તે સસરો કિશો;
 વિક્રમ કહે મ ^૪ઉવેખો પરી, તુમ ^૫ખાંડે એ પુત્રી વરી. ૩૪
 શેઠ પ્રતે મેં દીધી ^૬વાચ, તિહાં જિમવા ગયું નેઈયે સાચ;
 હા પાડી ઇમ કરી કુમાર, સાથે કાંઈ ન લીધો પરિવાર. ૩૫
 ભટ્ટમાત્ર મંત્રીશ્વર-પુત્ર, સાથે તેડયો હરિદંત મિત્ર;
 પવનવેગ પહુલાણ્યા દોય, આવે શેઠતણે ઘર સોય. ૩૬
 ચતુરપણે ચાલે મહાલતા, દીઠી શેઠતણી તિહાં સુતા;
 યોગણુ વેશે વાએ વીણુ, કુમર રહ્યો મારગ બિચ લીણુ. ૩૭
 કુમરીએ સન્મુખ નેચું જામ, નયણુ બાણુથી વિંધ્યો તામ;
 મહા સુધડ ^૭મોહ્યો તસ રૂપે, જાણે પડયો જંબળાહ કૂપે. ૩૮

૧ કૃપા. ૨ ખીજાં. ૩ પુત્ર-કુંવર. ૪ બેદરકારી બતાવો છે.
 ૫ તરતારને. ૬ વચન. ૭ મોહી રહ્યો.

(इडा-७६.)

- नयण्णुआणु नारीतण्णां, तीण्णां भमे ^१जिकेय;
 पंडित नयसुंदर लण्णे, हुं भविहारी सोय. १
- नारी-नयण्णे वेधिया, लाग्यां ^२अंतर आणु;
 तव के सुलट नहीं तिशो, साहमो भडे प्राणु. २
- जेहनी भूछे विंणुआ, तण्णय रडे कडेवाय;
 नारी-नयण्णे ते पडया, लागे ^३प्रमहा पाय. ३
- नारी-नयण्णे वेधिया, न लडे किशो विचार;
 ससेन वासे आपडा, मोह्या भरे गभार. ४
- “गोरी ताहरा नयण्णुमां, अवगुण्णु अेक धण्णुाड;
 उर लागंतां शीयणां, दडे विदेशे गयां. १
- सुगुण्णी दीधी निगुण्णु धर, निगुण्णि धर सुगुण्णुाड;
 ते नर देवे दंडिया, जेडि न पुंगी त्यां. २
- गोरी नयण्णु तुमारडां, दोह विहुण्णां आणु;
 आवंतां दीशे नहीं, जींथी लिये पराणु [प्राणु].” ३
- राजकुंवर रसियो तिडां, रह्यो तुरंगम राण;
 होय जण्णु चित्त मज्जे सण्ण, सूर्य द्विये अे साण. ५
- नेत्र-पह्विये निपुण्णु, प्रीछयो कुंवरी चित्त;
 भित्र प्रते कडे अेहणुं, वणतां करीसुं वत्त. ६
- मन भेहली कुंवरी कने, आधो याह्यो लभ;
 सुहंत शेठ सहामो सुगुण्णु, आवी करे प्रणाम. ७
- आगत स्वागत अहु करी, शेठे लोअन-लत्ति;
 कुमरे योगण्णि वेधडे, किंपी न आणी चित्त. ८
- लोअन पण्णु लान्थुं नहीं, कर्यो आचार लगार;
^४अणमने लठयो ^५वेगणुं, कुंवर थया असवार. ९

१ जे. २ कसेजनी केरमां. ३ अीने पगे लागे. ४ यजेला मनथी. ५ तुरतज.

(५२)

इपय'दकु'वररास.

- शेठें लेट घण्णी करी, मनमान्थो ते लेय;
वेगे' वल्था विछेदशुं, योगिणी-धर आवेय. १०
- पडेलां भडेल्या शीभवी, कुंवरिये' सेवक तेड;
प्रथम लगारक ^१अडि करी, आवणु हेजे अेड. ११
- पेसणु लाग्ता पोणमांडि, सेवक कडे मत नान्थो;
अे धर योगी केरडे, क्युं छडां पेशणु धाअो. १२
- मंत्रीसुत तव ओलियो, रडे रे मूढ अनणु;
सुत अे विक्रमरायनो, विक्रमयस्त्रि सुनणु. १३
- कौतुक आव्णी यित्तमां, जेवा आ ^२आवास;
मांडिं पधारे राजिया, रडे अणुओल्या दास. १४
- धम कडी आघा संय्या, पाभ्या त्रीजे भाण;
हेभी इप मोडी रद्या, सुंढरी सा सुकुभाण. १५
- काने मुद्रा रयणुभय, यंपकवर्णी देड;
योगिणी इपे जगती, नयणुे वधारे नेड. १६
- पडियां लगवा ^३थीर वर, सयरतणी भडु सार;
कुंवर चिंते अे किशुं, ^४अमरीनो अवतार?! १७
- जिठीने जिली थध, ^५कर वातां वर वीणु;
दलित वयन मुभ लाभती, कर्यो कुंवर मन वीणु. १८
- “ हियडा संकुडि मिरिय ज्जिम, मन पसरतो वार;
ज्जिहि धर गयां न मन द्विये, तिड अंगणो निवार. १
नभिय न मूके अेसणो, हसिय न पूछे वत्त;
तड धर किमही न जधये, रे हियडा निःसत्त. २
- (गाथा-छंद.)

रे हिय यज्ञीण साहस, वियलिय माहाप्पवत्तलज्जिसि;
जत्थ गओ न गणिज्जिसि, तम्मि जणे वंध सेणेरं. ३

१ छड करी पछी. २ भकान. ३ उत्तम कपडां. ४ देवीनो. ५
हाथमां श्रेष्ठ वीणा वगाडती.

(દુહા-છંદ.)

- આવો કહ્યો આયુ વધે, બેસો કહેતાં ઋદ્ધિ;
જસ ઘર આવો ન બેસણો, તસ ઘર ઋદ્ધિ ન સિદ્ધિ.” ૪
- બહુ ^૧પ્રણીપત્ય કરેવિ તસ, દીધાં આસન સાર;
બેઠા મન નિશ્ચય કરી, પૂછે વાત કુમાર. ૧૯
- કહ્યો તુમે સુગુણ સુબળ અતિ, ચતુરમાંહિ પણ રેખ;
યૌવન આણે અભિનવે, યોગિણીનો શો વેષ ? ૨૦
- બાલક તુમ કૈસેં લહો, વડે નાથકા ઠૌર;
ઐસા વેશ હુમારડા, ગતિ ^૨અમચિ હૈ ઐર. ૨૧
- હમ પાસેં બહુ શક્તિ હૈ, કરેં બડે હમ કામ;
હમરે [હમેરા] ગ્રાહક કો નહીં, જે ^૩બૂઝે ગુણ ઠામ. ૨૨
- કિનશું મનકી વાતડી, કીજેં મેરે મિંત;
ઐસા કોઇ સુગુણી નહીં, જિસકોં દીજેં ચિત્ત. ૨૩
- મેરા હૈયા યું ભર્યાં, જયું તારેમેં અબલ;
જળી મિલે કોઇ સાજના, તબે કહુંગી સખ્ખ. ૨૪
- મિત્તા ગુણકે બળ નર, જગમેં વિરલે કોય;
સાન બિના સખ ઢાર જયું, બહુત જમીમેં હોય. ૨૫
- સુગુણ મિલે કો આદમી, ઉનશું મેશું ચિત્ત;
દિલ છોડી ઉનસેં મિલું, સો એક મેરા મિંત. ૨૬
- “જગ સઘણો મેં જોઇયો, નિગુણાંતણો સુગાળ;
જિણુ દીઠે મન રંજિયે, તે ંહાલાંનો દુકાળ.” ૧
- ઉરહીને ભી રહું, બાતે બલિં સાથ;
સરજનહાર ઇસા સુગુણ, કોઇ દેવે જો હાથ. ૨૭
- “(યતઃ) ચંદનકા કટકા ભલા, અવર કાઠંકા ભારા;
પંડિતકી દુ ઘડી ભલી, મૂરખશું જન્મારા. ૧

૧ નમસ્કાર-પ્રણામ. ૨ અમારી. ૩ પૂછે.

વર પંડિતશું ૩૫૨૧૬૬, માં મૂરખશું વાત;	
સૂંધા ગુડ નવિ સાહિયે, મિલે દો ટંક ૧નિવાત.” ૨	
ધશું સુણીને ચમકિયો, બાલ્યો કુંચર સુબાણ;	
યોગિણિ તુમે ૨સુયોગધર, કવણ ખંડવે આણ. ૨૮	
જટાધારિ યોગી નિપુણ, કે હોશે તુમ કંત;	
તેહશું નેહ વિછેદવા, કવણ મિલે તુમ સંત. ૨૯	
સુણ બે મેરે સાંધયાં, યોગિનિ તો કયા હોય;	
યોગીકે કુલ ઊપની, વેશ ધર્યા ઉન સોય. ૩૦	
ગુણ અવગુણકે અંતરે, અંતર જાતિ ન કોય;	
શંખલ તનય સમુદ્રકે, કમળ સુપંકજ જોય. ૩૧	
અલી લગેં મૈ બાલિકા, મેરે શિર મુજ તાત;	
અખ સો આવેગા યહાં, કરત પેખેગા ખાત. ૩૨	
અસ ખતિયાં ધર છોરિકેં, ઠૈર અનેરે જાય;	
આરતિ છોરી અંગકી, દિલકી ખાતાં થાય. ૩૩	
કુંવરતણે મન એ સકળ, બેઠી વાત વિશેષ;	
આગે સોનું ને ૩સરહું, એ ઊખાણો દેખ. ૩૪	
ઓઢાડીજ પછેડિયેં, નિજ તુરંગ બેસારી;	
રાજકુંવર મંત્રીશતનુ, આળ્યાં વનહ મઝાર. ૩૫	

(ચોપાઈ-છંદ.)

ઇસ વન રહી ન કઈં મૈં ખાત, પાછળ શોધ કરે મુજ તાત;
 અંદ્રપુરિ વન કોશહ તીસ, ઉસ વન જાવેં મેરે ઇશ. ૧
 વાત ખરી તે હિયડે ધરી, પવનવેગેં ચલાળ્યા ૪તુરી;
 અંદ્રપુરિવન પહુંતા ૫યદા, પાછળ ચાર ઘડી દિન ૬તદા. ૨
 મારગેં શ્રમ થયો જે ઘણો, થાકો કુંવર પૃથ્વીપતિતણો;

૧ સાકર. ૨ સારા યોગમાર્ગનાં ધરનારાં છો, જેથી કાણુ યોગ
 ભંગ કરાવે? ૩. સુગંધીવાણું. ૪ ઘોડા. ૫ બ્યારે. ૬ ત્યારે.

કહે સુંદરી ક્ષણ એસો તુમે, એટલે ઇહાં જઈ આવું અમે. ૩
હમ અકેલી રહેં કયું યાંહ, તુમકો ખાર બહુત ઉહાં થાય;
નાજી ક્ષણ એક પુરમાંહિ રહી, હમણાં અમે આવેશું સહી. ૪
સરવ લખાવી પુહતાં તેહ, પુરમાંહિ જિહાં ^૧નાપિત ગેહ;
તન અંપાવે કરે સનાન, ત્રણ્ય ઘડીનો થયો અનુમાન. ૫
મનમોહિની વિમાસે ઇશું, રહ્યા વ્યસની આવે તિહાં કિશું;
પુરૂષવેષ કીધો ^૨ઉદામ, અંદપુરિમાં આવી તામ. ૬
દેખે તો નાપિત ઘર સોય, ^૩મંચ ઢળાવી પોઢયા દોય;
તે પાસે અંપાવે પાય, કુમરી મન ચિંતવે ઉપાય. ૭
સાહમું ઘર ^૪દૂધારીતણું, તસ ઘર ^૫મહિષી દૂઝે ઘણું;
પુરૂષવેષે માંહિ ગઈ કુમારિ, બોલાવી દૂધારી નારિ. ૮
સાંલળ બહેન અછે મુજ કાજ, એ પેલો પોઢયો મહારાજ;
એ મુજ કંત બાણી શુભ નામ, એહને જૂદ્યાનું છે કામ. ૯
પુરૂષવેષ હમણાં મહેલશું, એહને આ મંદિર તેડશું;
દૂધારી થઈ એસિસ અહીં, કઠશું દૂધ હાથશું સહી. ૧૦
આ સોનૈયા ગાંઠે ખાંધ, વહિલી થઈ મુજ કારજ સાધ;
મંદિર કરો સબઈ સહુ, પાન પુષ્પાદિક આણો બહુ. ૧૧
બીબે સવિ તસ દઈ ^૧આદેશ, પોતે કર્યો કામિનીવેષ;
બેઠી દૂધારી થઈ તિહાં, પેલા સાહમા દીસે જિહાં. ૧૨
કઠવા માંડયું હાથે દૂધ, માંહિ સાકર ^૨પ્રક્ષેપે શુદ્ધ;
અમૃતથી અધિકું નીપાય, અવર મધુરરસ તૃણ પોષાય. ૧૩
એટલે કુંવર ઊઠયા દોય, હિયડે વાત સંભારી સોય;
બાહર યોગિણી એકલી રહી, આપણુ વિણ શું કરશે સહી. ૧૪
એટલે આગળ ચાલ્યા જિમે, તે દૂધારી બોલી તિમે;

૧ હજમને ઘેર. ૨ સુંદર. ૩ માંચો-ઢોલિયો. ૪ દૂધ વેચ-
નારી. ૫ ભેંચ. ૬ હુકમ. ૭ નાખે.

ભજતી લોચનતણા વિકાર, દેતી મુખ મરકલાં અપાર. ૧૫
 રાજ પધારો આણે ઠામ, બલિહારિ બલિં તુમચે નામ;
 દૂધ લલું નીપાયું અછે, આરોગી પધારિયેં પછે. ૧૬
 કુંવર કહે તુમ ઘરતું દૂધ, કવણુ પિયે જે માણસ શુદ્ધ;
 સ્વામી પ્રથમ ચાખણી કરો, મન માને તો પછે વાવરો. ૧૭
 મંત્રીસુત કહે રહો ક્ષણુમેવ, દૂધ આરોગી જોઈયે દેવ;
 એટલે આસન માંડયાં સાર, ત્યાં બેઠા બુધિવંત કુમાર. ૧૮
 તિણુ કુંવરિએ ભલી પરે કરી, દુગ્ધકચોટ્યાં મહેલ્યાં ભરી;
 કુંવર વાવરવા લાગા જામ, અમૃતસમ મન લાંચું તામ. ૧૯
 (ગાથા-છંદ.)

દુદ્ધં સુહાવિ-શુદ્ધં, સકર શુદ્ધં પરિસપ મુદ્ધાં;

ઘટ ઘટ ઘટક પિદ્ધં, તં દુદ્ધં કહ ન સંમરડ. ૧
 તૃપતિ ન પામે પીતાં સોય, હરખ્યા કુંવર બેઠા દોય;
 કહો દૂધારી વાત વિગતિ, એહવું દૂધ નીપાઓ નિત્ય. ૨૦
 રાજકાજ એ કીધું અમે, ચતુર હશે તો લહેશે તુમે;
 મહેલી સોનેયા દશબાર, પુહુંચણુ લાગા જામ કુમાર. ૨૧
 કુમરી કહે પધારો કિહાં, રાક્ષસ એકતણો ભય ઈહાં;
 રાતેં જે બહાર નીકળે, તેહને રાક્ષસ આજો ગળે. ૨૨
 તે ભણી અહિં ઠકુરાળા આજ, રહો કહો અમ સરખું કાજ;
 સેંજ તળાઈના છે જોગ, પાન પુષ્પના પણ છે જોગ. ૨૩
 ઇશું સુણી વિચારી વાત, બાહર જતાં થાય ઉપધાત;
 કહે કુમરી બહાલિમ માં ભણો, હસતાં ને રોતાં પ્રાહુણો. ૨૪
 ઘણા વિચાર હિયાશું થયા, દૂધારી ઘર વાસો રહ્યા;
 કુંવર જઈ પહોઠયા સુખ સેંજ, મનમોહિની આવી તિહાં હેજ. ૨૫
 નામ જિશું તેહવું પરિણામ, પાયતલાંસણુ લાગી ભામ;
 કુંવર કહે અળગાં રહો તુમે, પરસ્ત્રીશું બોલું નહી અમે. ૨૬

નથી પરણીએ અહું કુમારિ, કર કરગ્રહણ કંત મત વારિ;
 હાથ ચડયા હવે જશે કિહાં, જ્ઞેર નહીં ચાલે કોઇ ઇહાં. ૨૭
 રે ગહિલી શુ' બોલે વાણિ, પ્રીતિ કહે ક્રમ થાએ પ્રાણિ [પરાણિ] ?
 જ્ઞે નહીં મન માહરૂં માનશે, તો તાહરૂં કહે શુ' ચાલશે. ૨૮
 કહે કામિની ચતુર તું માનિ, હાથી નહીં સાહ્યા જાય કાનિ;
 પણ જેહને જિહાં લાગ્યું મન, તે તસ કારણ મહેલે અન. ૨૯
 તપ જપ સેવે ^૧શૂની વેડ, વેધક તોહી ન મહેલે કેડ;
 વેધતણી છે વિષમી વાત, વેધ્યાં માણસ કરે ઉપધાત. ૩૦

(સોરઠા-છંદ.)

હીઅડા હેજ વિણાસ, કૂડો વિષ ન વિલોધયે;
 ચઢે ન લોહી માંસ, આવટણો આઠે પહોર. ૧

(દાહા-છંદ.)

મન ઝૂરે નિશદ્દિન ફિરે, વેધ વિગૂચણ જાય;
 વેધ વિલૂધ્યાં માણસાં, મિજ્યાં પછે સુખ થાય. ૧
 બહાલાતણે વિયોગડે, જે દુખ હેડે હોય;
 તે હિય જાણે આપણો, અવર ન જાણે કોય. ૨
 રખે લગાડે દેવ તું, કહુને વેધવિકાર;
 વેધેં વિધ્યાં માનવી, કરે ^૨વિખાસ અપાર. ૩
 કેહને વેધ મ લાગશે, વેધ્યાં મરે ^૩કુરંગ;
 ચડે શરાડે જેહને, તે વેધડું સુરંગ. ૪
 વેધ ભલો જગ તે સહી, ચડે શરાડે જેહ;
 એક પખો જે વેધડો, નિત આવટણો તેહ. ૫
 માહરૂં મન તવ વેધિયું, જવ દીઠો તું નાહ;
 ભૂખ ગઈ તૃષ વીસરી, અંગે ઉપનો દાહ. ૬
 તું ધૂતારો નાહલો, તેં ચોરું મુજ મન;

૧ શતા જંગલમાં. ૨ ચિંતા-વળખાં. ૩ હરિણુ.

- તુજ વિષુ જગ સઘળું વસે, તે માહરે મન ^૧રજા. ૭
 તું હિયડે કિમ વીસરે, તુજ ગુણનો નહિ પાર;
 માહરે હૈયે એક નહીં, તુજ ^૨ટાળી સંસાર. ૮
 રહી ન શકું હું તુજ વિણા, કહીઅ ન શકું તોય;
 માહરે હૈયે તું વસે, તાહરે હૈયે કોય. ૯
 ના ના કહ્યે હવે શું હુએ, પહિલાં પાડી ધંધ;
 નયણે માણસ છેતરો, ઇમ કિમ આવે બંધ. ૧૦
 હિયે વિચારો વાલહા, કઠિન વચન-તરવાર,
 રાખ પરી તે ^૩દીસતી, ખૂટયા પખેં ન માર. ૧૧
 સુગુણ સદ્ગુણ ચતુરનર, બોલ એક મુજ પાળ;
 ઉત્તર દે કે કરગ્રહી, ^૪આળાલૂંબો ટાળ. ૧૨
 કથન અમારું ભે કિમે, કરિશ નહિ તો નાથ;
 તોહી પિણુ પિયુ તાહરો, નહી મહેલું હું સાથ. ૧૩
 તુંહિજ વલ્લભ તુંહિજ પિઉ, તું વાલ્લભ ભરતાર;
 ઇણુ ભવમાં તું એક શરણુ, ઇમ ભણો નિરધાર. ૧૪

(સોરઠા-છંદ.)

- નવો કરેવા નીમ, વિલસું ના બીભે વળી;
 હું તાહરી ^૧તસલીમ, જીવડલે જંબી રહી. ૧
 ભે નવિ માને નાહ, તો દે ^૨ધીજ જ ધીર તું;
 દવ પાખે લે દાહ, કાં કોબી કાળજિ કરે. ૨
 તેં ચોરું મુજ ચિત્ત, ભેર કિશો તુજશું હવે;
 માન અમારા મિત્ત, લાખે પરિ લાલચ કરું. ૩
 કરભેડી કહું એહ, બહાલેસર એક વીનતી;
 કે કર મુજશું નેહ, કે હાથેશું હણુ પરી. ૪

૧ જંગલ. ૨ તારાવગર. ૩ આધી નાખ. ૪ આજ્ઞાનો આધાર. ૫ નમન. ૬ પરીક્ષા માટે ક્ષેવાના ગોળા તપાવી ધીજ કરાવામાં આવે છે તે.

વેદન એહ અખંડ, ખમી ન જાએ મેં ખિણુ;
 યાશે સહી શત ખંડ, એ હૈયો હમણાં હવે. ૫
 મોજ મજા લે માનિ, મહારા મિત્ત સુલક્ષણુ;
 કાંઈ કરે રોવું રાનિ, હું છું પગરજ તાહરી. ૬
 (દોહરા-છંદ.)

ઇશાં વચન વેધક સુણી, મોહો કુંવર-મત્ત;
 મુંઠાશું વણિ ઇમ કહે, સાંભળ નારી વચન. ૧
 અમે પરદેશી પંખિયા, રહેશું પહોરજ ચ્યાર;
 પછે ગતિ શી તાહરી, ઊંડું હૃદય વિચાર. ૨
 કિશું વિચારું કંત હું; અમી-છાંટ એક સાર;
 સમુદ્ર ભયો શું કીજિયે, જે તસ ખારો ^૧વાર. ૩
 ચ્યાર પ્રહરની પ્રીતડી, તુજશું રૂચે અપાર;
 અવર જન્મ લગેં જોગવે, તે શું કરું ^૨ગમાર. ૪
 આવિશ સાથે તેડશો, જે ધરી હર્ષ અપાર;
 અથવા કહિશો તિમ કરિશ, ^૩અડ નહીં કરું લગાર. ૫
 દુખસાગરમાંહિ રૂખતાં, ઘો ^૪અવલાંખન નાહ;
 કુંવરે મનકાશળ તજી, કર્યો ગંધર્વ-વિવાહ. ૬
 (ચોપાઇ-છંદ.)

તવ તિહાં મિજ્યો સકળ સંયોગ, રંગે કુમર રમ્યો વર લોગ;
 કુંવરીની આશા તો રૂળી, દૂધમાંહિ સાકર જિમ ભળી. ૭
 રમતાં રસ જવ હવો કુમાર, કુંવરી તવ ^૫મુદ્રા લ્યે સાર;
^૬પ્રચ્છન્ન ^૭સાંતિ પોતા કન્હે, સુખસાગર ઝીલે તે જિહને. ૮
 તાલે તાલ મજ્યો મન મેલ, કુંવરિ ગર્ભ ધરે તવ ગેલ;
 ચારે પ્રહર હુવાં ક્ષણ ચાર, ધબક પ્રભાત હવું તેણિ વાર. ૯

૧ પાણી. ૨ મૂર્ખ. ૩ હઠ. ૪ આધાર. ૫ વીંટી. ૬ છની
 રીતે. ૭ રાખી મૂકી.

સહસ કિરણ પ્રગટયો શ્રી સૂર, ઊઠયા કુંવર નિસુણી તૂર;
 સુખ જપતા જગદીશ્વર નામ, નૃપ સુત બાહર પધાર્યા તામ. ૧૦
 હરિદત્ત આવી લાગો પાય, મિત્ર પ્રતે કહે કુંવર રાય;
 આપણુ આજ થોભિયે ઇહાં, શું કરવું છે જઈને તિહાં. ૧૧
 રાજ કહે તે વચન પ્રમાણુ, થાપ કરી થોભ્યાનું બણુ;
 યોગિણુ ભેઠ વનમાંહિ જઈ, નવિ દીઠી તે કેથી ગઈ. ૧૨
 ભેયાં વન વાડી આરામ, યોગિણીનું કો ન કહે નામ;
 કુંવર હિયે વિચારે ખરૂં, વિવાહ વિચેં થયું નાતરૂં. ૧૩
 આહા માહા કરી પાછા વળ્યા, આવી દૂધારી ઘર મિળ્યા;
 જિમણુ સબઈ કરભે તમે, નિરખી નગર આવું છું અમે. ૧૪
 ઇમ કહી નગર નિહાળે રાત, એતલે એક સુણી ત્યાં વાત;
 કામસેના ગણિકા અહિં રહે, તે એક બિરૂદ બડું શિર વહે. ૧૫
 ઘર તેને છે મીની એક, તેને બહુ શિખવ્યો વિવેક;
 નામ તેહનું હીરી હોય, કીધા વેંત કરે સવિ સોય. ૧૬
 ગણિકા લોક સાખેં પણુ કરે, આ મીનાડી દીવો ધરે;
 આપણુ પાસે રમિયે જિહાં, હાર જીત દૂષણુ નહીં ઇહાં. ૧૭
 જિહાં લગી રમિયે ત્રીભે દાવ, એટલા વિચ કો કરી ઉપાય;
 મીની હાથ થકી દીવડો, જે નખાવે નર પરગડો. ૧૮
 તેહના પગની રવાણી વહુ, ઘર તેહને દાસી થઈ રહું;
 માહરી ઋદ્ધિ તે તેહની સર્વ, તિહાંથી હું મૂકું મન ગર્વ. ૧૯
 નહિ તો તેહની લેઉં મિરાત, સેવ કરાવું દિન ને રાત;
 કરી હું મારો રાખું સદા, ન દિઉં ઘર ભવા એકદા. ૨૦
 એહ પ્રતિજ્ઞા પાળે ખરી, ઇણી પરે તિણે કપટ બહુ કરી;
 લોકતણાં લૂસ્યાં આવાસ, મોટા નર કીધા છે દાસ. ૨૧
 કૌતક વાત ઇસી તે સુણી, ગયા કુંવર વેશ્યા ઘર ભણી;

૧. બિલાડી. ૨ પગની મોજડી.

આગત સ્વાગત કરી અપાર, બેઠા રમવા થઈ ગમાર. ૨૨
 તવ મીની રહી દીવો ધરી, કુંવરે ખેપ ઘણીએ કરી;
 પશુ શીખવી બિલાડી દાસિ, દીવો નવિ મૂકે રહી પાસ. ૨૩
 આગે મીની ને શીખવી, તેમાંહિ વળિ વેશ્યા-ઘર હવી;
 તો તસ ઓછી કિસી પ્રસિદ્ધ, ^૧મહમાતો ને મદિરા પીધ. ૨૪
 ચિંતે કુમર વિકટ એ રાંડ, તવ તે ગુણિકા હારી માંડ;
 દાવ ત્રણે જવ પૂરા થયા, તવ તે કુંવરના કર ગ્રહ્યા. ૨૫
 હલ હલ બેડી આણી નવી, કુમર દોયને પગે સાલવી;
 લેઈ ^૨ઉદાળી સર્વ અશેષ, કુંવર ચિંતવે ^૩અયંવિશેષ. ૨૬
 આગે પશુ કીધા મેં ઘણા, તેમાં ભજો તમે બિહુ જણા;
 હરિદત્ત કહે સ્વામી એ ખૂંટ, ^૪અન્ન હાંકતે પેકું ઊંટ. ૨૭
 તવ તે કુંવર કષ્ટમાંહિ પડયા, તિણુ રંડાએ અહુ પરે નડયા;
 કહો શું કરે સિંહ સાંકળ્યો, એ બિખાણો સાચો મિલ્યો. ૨૮
 હવે કુંવરએ કર્યા શુભ પાક, દ્રવણુ ઘણું નીપાયાં શાક;
 બેઈ વાટ લાગી અહુ વાર, કાંઈ હજી નાવે ભરતાર. ૨૯
 હે દૂધારી સાંભળ સહી, કાં પતિ હજી પધાર્યાં નહીં;
 નગરમાંહિ કિહી ખોળી લાવ, ઉતાવળી બોલાવી આવ. ૩૦
 તવ દૂધારી ગઈ શોધવા, લોગ પ્રતે લાગી પૂછવા;
 પુરૂષ દોય દીઠા કોઈ નવા, વળતા બોલ સુણ્યા એહવા. ૩૧
 ક્ષત્રી સરખા દોય કુમાર, વેશ્યા-ઘર પહુતા સુવિચાર;
 રમત રમાડી તિણુ છેતર્યા, તે જો હમણાં બેડી ધર્યા. ૩૨
 વેશ્યા-ઘર દૂધારી ગઈ, વાત બેઈ તે સૂધી થઈ;
^૫બિબાણી ઘર આવી સહી, વાત સકળ કુમરીને કહી. ૩૩
 તે નિસુણી કુંવરી ચિંતવે, એહતું શું કિલશું હવે;

૧ ગાંડો હતો ને દારૂ પીધો ત્યાં પછી તોફાનની શી ખામી ?
 ૨ હેરી લ્યો. ૩ આ વળી વધારામાં-બેડી પડી. ૪ ખકરી. ૫ દોડી.

આરતિ કરવા લાગી ઘણી, ઠગ્યો હંસ કૂહી કાગડી. ૩૪
આણું એહનું એહમાંડિં કૂડ, એહવું હિયે વિમાસી ગૂઠ;

પુરૂષવેશ કીધો અતિ કાર, છાના મુષક લિયે હોય આર. ૩૫
ગણિકા-ઘર ગઈ ઊતાવળી, કામ કિશું કરે તું અલી ?

તુજશું મુને રમવાનો કેડ, આપણ પાસે રમિયે જોડ. ૩૬
વળતું હસતી યોલી વેશ, જો ચૂકિશ તો દાસ કરેશ;

હું ચૂકું તો આપિશ સર્વ, ક્ષત્રી મન નાણે તું ગર્વ. ૩૭
હું ક્ષત્રી રાય વિક્રમતણો, તે જગે સોર પડાવ્યો ઘણો;

હવે જો તે ગાળું અભિમાન, સાખી કીધા લોક પ્રધાન. ૩૮
રમવા હોય જણ યેઠા યદા, મીની દીપ ગ્રહી રહી તદા;

દીપક જે માંડોમાંડે દિયા, જેવે લોક સકળ સાખિયા. ૩૯
રમતતણો રસ આવ્યો જામ, ક્ષત્રી મુષક મૂકી દે તામ;

મીનીએ દીઠા જિણુ વાર, નાખ્યો દીપ ન લાઈ વાર. ૪૦
ધાઈ મુષક પછાડી પડી, વેશ્યા કહે કાં રે હીરડી;

હવે તું મુજને સૂધી નડી, લોક કહે ધીરી બાપુડી. ૪૧
સહિજ પ્રતિ શિખામણુ નહીં, એ ઊખાણો સાચો સહી;

હસતાં લોક તાજિ દે હાથ, એ રૂડું કીધું જગનાથ. ૪૨
ઘણા લોક લૂંટયા ઇણુ રાંદ, લાગી એહતણી ઊકાંદ;

મહમાતી થઈતી જિમ સંદિ, વણિ વણિ ગોહ ન લાલે પુંડી. ૪૩
મોટો મિજ્યો તુને આ વીર, જિણે તાહરું ઊતાર્યું નીર;

ન સકે કો પુહચી જેહને, પરમેશ્વર પુહચે તેહને. ૪૪
ધૂરતને વણિ ધૂરત મિજ્યો, હવે દર્પ એહનો તો ગળ્યો;

ઇણિપરે લોક વદે બહુ વાત, જો જો હવે કરે જે રાત. ૪૫
ગણિકા બાંધી પાછે હાથ, સર્વ ચલાવ્યો તેહનો સાથ;

૧ ચિંતા. ૨ ઘણોજ ફક્કડ. ૩ ઊંદર. ૪. આખલા જેવી. ૫
ફેતરી. ૬ અહંકાર.

રાખ્યા નર તે સવિ મૂક્યા, સાથે કુંવર દોય તે લિયા. ૪૬
 ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ દાકોલા દાસ; લીધું સર્વ રહું આવાસ;
 ત્રણ્ય પલાણી તીખા ^૧તુરી, ચાલ્યા જેમ અવંતીપુરી. ૪૭
 કૈશ ચાર જવ આંબ્યા ^૨અરા, તવ તે યોલાંબ્યા કુંવરા;
 વિક્રમનરપતિ કુંવર તમે, સ્વામી દાસ તુમારા અમે. ૪૮
 કીધું સકળ તુમે એ કાજ, મંદિર લેઈ પુહ્યો મહારાજ;
 હું એટલે જઈ આવું આમ, અહીં દૂકડું અછે એક કામ. ૪૯
 ઈમ કહી સર્વ લગાવી ઋદ્ધિ, વાટ ફેરવી આણી બુદ્ધિ;
 લઘુલાઘવી કળાએ કરી, મંદિર આવી ઉલ્લટ ધરી. ૫૦
 એટલે વજ્યા નિસાણે ધાય, સુણી વાતને હરખ્યો રાય;
 આવે વિકટ વેશ્યા-વશ કરી, ઈશી ખ્યાત સુતની વિસ્તરી. ૫૧
 અતિ આડંબરે કરી કુમાર, પિતા પ્રતિ જઈ કીધ બુહાર;
 વિક્રમ આણુંદી ઉલ્હાસ, સુત આલિંગી કહે શાખાશ. ૫૨
 સભામાંહિ બહુ થયાં વખાણુ, કરે પ્રશંસા રાણોરાણુ;
 વિક્રમચરિત્રતણું વડ ચરી, ગુણિકા ગર્વ તબવી ખરી. ૫૩
 તવ તે કુંવર હિયા માંહિ ધરે, પુણ્યે યશ કીર્તિ વિસ્તરે;
 કેશું ભેદ ન ભાજે રાત, મુષ્ટોમુષ્ટ રહી તે વાત. ૫૪
 હવે તે મનમોહિની કુંવરી, પાળે ગર્ભ ભલિ વિધિ કરી:
 પૂરણ માસ થયા જેતલે, પુત્રચણ પામી તેતલે. ૫૫
 અશુચિપણું ટાળી સવિ અંગ, આવી ભૂમે રહી તિણ અંગ;
 ઠામે મોકલી તવ તે સહી, પોતે પુત્ર લેઈ તિહાં રહી. ૫૬
 પુત્ર પ્રતિ ગાએ હાલડું, બાહર દાસી કહે નાગડું;
 રે બાઈ તુમે એ શું લવો, પુત્ર તુમારે ક્યાંથી હવો ?! ૫૭
 કુંવરી કહે મ જંબ અપાર, પરમેશ્વરે કરી મુજ સાર;
 એ બેટો મુજ આખ્યો હિતે, દૈવ સખાઈ દુર્બલ પ્રતે. ૫૮

૧ ઘોડા. ૨ આધા-નજક.

ઇશું સુણી આવરણ દાસિ, વેગેં ગઇ રાજની પાસ;
 સ્વામિ વાત ^૧અસંભવ થઇ, વહૂં તુમારી ઝેટો લહી. ૫૯
 આંચો સુણી રાય તતકાળ, ^૨ભૂમિગૃહથી કાઢી આળ;
 ઝેટો દેખી ઝોલે ભૂપ, વહૂં તેં કીધું કિશું સ્વરૂપ. ૬૦
^૩કુળખંપણ દીધું અમ્હ તણે, વળતું મનમોહિની ઇમ ભણે;
 અવિચાર્યું મ કહો પ્રભુ તાત, સુત તેડીને પૂછો વાત. ૬૧
 વિક્રમચરિત્ર ઝોલાંચો તામ, કહો સુત કિહાં નિપાચો કામ ?
 હું કાંઇ નવિ બાણું ઇમ કહે, લાણને અણઝોલ્યો રહે. ૬૨
 મનમોહિની કહે ગુણવંત, સાચું રખે ન માનો સંત;
 રાય વિક્રમની દિઉં છું આણ, સાંભળજે જે કહું ^૪અહિનાણ. ૬૩
 ધુર માંડી ચોગિનીશું પ્રીતિ, તેહના પિતાતણી ધરી ભીતિ;
 ચંદ્રપુરી વન લેઈ ગયા, તેહની કિંપિ ન આણી દયા. ૬૪
 એકલડી મહેલી વનમાંહિ, નગરીમાંહિ ગયા ઉછાહિં;
 દૂધારી ઘર પીધાં દૂધ, વાસો રહ્યા વિવાહ ત્યાં કીધ. ૬૫
 બહુ પ્રેમે દૂધારી વરી, તેહશું રમત ઘણી નિશિ કરી;
 પ્રભાતે પુહતા વેશ્યાવાસ, તું સૂધાં તિણે પાડ્યા પાસ. ૬૬
 તિહાંથી કુણે મૂકાંચો દેવ, તે અહિનાણ કહે સવિ હેવ;
 વળિ મુદ્રિકા આગળ ધરી, વડા રાય એ વહૂંનાં ^૫ચરી. ૬૭
 સુણી વાત રાય થયો હિરાણ, જોજો નારીતણો ઉપરાણ;
 વિક્રમ મનમાં નિશ્ચે ધરે, સ્ત્રીચરિત્ર તે અધિકાં શિરે. ૬૮
 કુંવર મૌન કરી રહ્યો જામ, વિક્રમ નરપતિ ઝોલ્યો તામ;
 વહૂં વચન સૂધો તુમતણો, વર્ણન કિશું કરું મુખ ઘણો. ૬૯
 વિક્રમચરિત્રશું કરો વિલાસ, પૂરો અહનિશિ મનની આશ;
 વિલાસો દ્રવ્ય ઘણું ભંડાર, મેં તુજને આપ્યું અનિવાર. ૭૦

૧ ન બની શકે તેવી. ૨ ભૂચરામાંથી. ૩ કુળને કલંક આવ્યું!
 ૪ નિશાનીઓ. ૫ ચરિત્ર.

વિક્રમચરિત્રતણે મન વસિ, કામિની મુખ્ય કરી ઉલ્હસી;
 સરખી વય સરખો સંયોગ, રંગે રમે સંપૂરણુ લોગ. ૭૧
 કહે શ્રીમતિ સોહગસુંદરી, તેણી હમણાં એ કીધાં ચરી;
 ને એવડાં લહિયાં કુણે નથી, તે એ વાત કિશી તે કથી ? ૭૨
 આપણુ ચિંતવિયે તે થાય, કહે તે તેડી આણુ' રાય;
 ન લહે સણુ સણુ કોઈ લગાર, એ તું જાણે સહી નિરધાર. ૭૩
 મનમોહિનીનું નિસુણી ચરી, હવે કહેશે સોહગસુંદરી;
 તે સાંભળજે એક મન થઈ, તૃતીય ખંડ સમાપતિ થઈ. ૭૪
 ખંડ ખંડ વાણી વિસ્તાર, લણુતાં સુણુતાં હર્ષ અપાર;
 નવરસ કવિ નયસુંદર વાણુ, તૃતીય ખંડ પુહતો પરમાણુ. ૭૫
 ધૃતિશ્રી રૂપચંદ-કુમાર રાસે શ્રવણુસુધારસ નામિન કનોજરાજ-
 પુત્રી સૌભાગ્યસુંદર્યાધિકારે પ્રથમ પાણિગ્રહણુ-નિષેધ પશ્ચાત્ વાંછા-
 ધિકારે સ્ત્રીચરિત્રાપરિ શ્રીમતિકથિત મનમોહિની કથા તત્કથિત આભીરી
 કથાદિ વર્ણન નામ તૃતીય ખંડ: સમાપ્ત:

ખંડ ચોથો.

(વસ્તુ-છંદ.)

નૃપ કનોજ નૃપ કનોજતણી જે પુત્રી,
 નામે સોહગસુંદરી યાળભાવે પરણુવું છ'ડે,
 જવ યૌવન જોરેં ચડી સુણી નાદ-રસ વેધ મ'ડે,
 સખી શ્રીમતી મુખથકી મનમોહિની ચરિત્ર,
 તે નિસુણી હવે જે કરે તે સંભળાવું વિચિત્ર. ૧

(ચોપાઈ-છંદ.)

હવે આઘો એહનો અધિકાર, સાંભળવા થયો હર્ષ અપાર;
 સભા સહુકો ઉલ્લટ ધરે, કવિતા આણુ'દે ઊચરે. ૧

૧સાનિધ પામી શારદતાણું, ચોથો ખંડ હવે વળિ ભણું;
 સુણને ૨સરસ કથા સુવિશાળ, એકમનાં થઈ આળગોપાળ. ૨
 તવ યોલી સોહગસુંદરી, બાઈ વાત કહી તેં ખરી;
 તું માહરી ૩મનમાની સહી, તુજ આગળ કાંઈ છાતું નહીં. ૩

(સોરઠા-છંદ.)

“ સાથિ તે સુવિહાણુ, જે હર ખૂઝે હિયાતણી;
 તેને સુંપિયે પ્રાણુ, અળજે આવે આપણે. ” ૧
 જે સુખ દુખ જાણે આપણો, કાજ આપણે આવે ઘણો;
 તે પરગર્ભ માણસ જાણુ, તેહશું જઇયે જાતે પ્રાણુ. ૪
 નિજ કારજ કરવા હુંશિયાર, તેહવાં માણસ મિળે અપાર;
 પણ પરગર્ભ જે દઢ ચિત્ત, હું બલિહારી એહવા મિત્ત. ૫
 મેં તું લહિ એહવી સુજાણુ, સુખ આગળ શું કડું વખાણુ;
 હવે હું કહું હૈયાતું હીર, સાંભળ તે તું થઈ ગંભીર. ૬
 સુસખી શ્રીમતિને ઇમ કહે, બાઈ ૪મદન ઘણો મુજ દહે;
 હવે જિમ તિમ તે વેદન ટાળ, તિમ કરજે જિમ નાવે ૫ગાળ. ૭
 જે મૂરખ નવિ લહે વિચાર, નવિ જાણે અંગિત આકાર;
 અચતુર અઘડ કુરૂપ અપાર, એહવો આણે રખે ગમાર. ૮

(માલિની-છંદ.)

“વર નિજ કર મારી માય સું વારિ નાખે,
 વર વિષહર કાળો માય સું અંગે ગ] રાખે;
 વર અતિ ઘણુ ગાઠા નારકી દુઃખ દાખે,
 પણ મુજ કર માઠી મૂર્ખ ભરતા મ રાખે. ૧
 જિમ ન સુખિણી હોવે ૨કેળિ બાણી લાઈ,

૧ મદદગાર. ૨ રસવાળી. ૩ મનની માનેલી-પસંદ પડેલી સખી.
 ૪ કામદેવ. ૫ કહેવત ન આવે તેમ કરજે. ૬ કેળને આવળનો સંયોગે
 થતાં તેની ખૂંડી દશા થાય.

- જિમ ન સુખિણી હોવે લિંબ દ્રાક્ષા મિલાઈ;
 જિમ ન સુખિણી હોવે ^૧નાગવલ્લી ^૨કરીરેં,
 તિમ ન સુખિણી નારી મૂર્ખભર્તાશરીરેં. ૨
- જિમહ ન રહિ શોભે કોકિલા ^૩ધૂક પાસેં,
 જિમ સહિ હુંસી પામે ખોડ બગલા વિલાસેં;
 જિમ કરતિ ન શોભે કાગશું ^૪ગોઠિ ^૫સૂડી,
 તિમ ચતુર સુનારી મૂઢ હાથે ન રૂડી. ૩
- જિમ ન સુખ ઉપાવે ખોરડી અંબ લગ્ગી,
 જિમ ન સુખ ઉપાવે તુંબી ચંપે વિલગ્ગી;
 જિમ કવચજ લાઈ કલ્પવૃક્ષે ન સારી,
 તિમ સુગુણુ વિગૂચે જેહને હો કુનારી. ૪
- જિમહ બગલી પાસે હંસ શોભા ન પામે,
 જિમ શુક પહ કાળી કાગડી ન્યૂન કામે;
 જિમહ ભમર ^૬કેસુ-પુષ્પ ખેઠો ન ફાવે,
 તિમ નિગુણિજ સાથે સુગુણુને સંચ નાવે. ૫
- જિમ સરસહ દીસે હંસહંસી મિલાવે,
 જિમ ચકવહ ચકવી મન્નશું મેળિ આવે;
 જિમ સુગુણુ મયૂરી પ્રેમ વાઘે મયૂરેં,
 તિમ સુનર સુનારી ખે રમે હર્ષ પૂરે. ૬
- સુગુણુ શ્રીમતિ બાઈ સરિસ સંયોગ સારો,
 અણુ સરીખહ ઓછો તેહ ફૂરે નિવારો;
 વર સુગુણુ સંગાથે કીજિયે પ્રીતિ ભેઈ,
^૭અનચતુરશું મિલતાં કાજ એકે ન હોઈ. ૭

૧ નાગવેલ. ૨ કેરડો. ૩ ધુવડ. ૪ વાર્તા. ૫ પોપટડી.
 ૬ ખાખરાનાં કેસડાં. ૭ મૂર્ખથી.

(સોરઠા-છંદ.)

સરિખા સરિખો મેળ, અણસરિખું અરણે કરે;
કિહાં કંટક કિહાં કેળ, ભૂલણીઓ ઇણપરે ભણે. ૧

(ગાથા-છંદ.)

હંસા રચ્ચંતિ સરે, ભમરા રચ્ચંતિ કેતકી કુસુમે;
ચંદન વને ભુયંગા, સરિસાસરિસેહિ રચ્ચંતિ. ૧

(દુહા-છંદ.)

મિત્તા એહવા કીજિયે, [જે] બેઠા સોહે પાસ;
વર શિર ^૧બદનામી ચડે, લોક ન દે શાખાસ. ૧

મિત્તા એહવા કીજિયે, જેહવા ફેફળ ભંગ;
આપ કરાવે ખંડડા, પરહ ચડાવે રંગ. ૨

મિત્તા એહવા કીજિયે, જેહવા ટંકણખાર;
આપ દઝમણુ પરરેહણુ, ગિરૂવા એ ઉપગાર. ૩

(સોરઠા-છંદ.)

અગરતણે અનુસાર, પીડંતાં પરિમળ કરે;
તે સાજન સંસાર, જ્યાં જ્યવિરલા મળે. ૧

(દોહા-છંદ.)

મિત્ત ન એહવા કીજિયે, ઘણે ચડીજ કુનામ;
ઘોળી કેરા કુંડ જિમ, ખુદે સારું ગામ. ૧

(ચોપાઇ-છંદ.)

કહે શ્રીમતિ બોલે માં ઘણું, લેહણું લહિયે આપાપણું;
પૂરવભવનો જેહણું નેહ, જ્યાં ત્યાંથી આવી મળે તેહ. ૬

વળિ લલાટ જે લખિયો હશે, ભેતાં કરી તેહજ આવશે;
તે સોહગસુદરી કહે ખરું, પરખ્યા વિના પુરૂષ નહીં વરૂં. ૧૦

કિમ પરખિશ તું પુરૂષ પ્રધાન, ત્યાર થઈ જોજો સાવધાન;

હમણાં હું થઈ છું આકુળી, લાવ પુરૂષ કે ઊતાવળી. ૧૧
ઊતાવળાં ન થૈયે માય, સુસ્તાના પ્રાસાદ કહાય;

ઊતાવળું ચલે અવિચાર, ભૂખ્યો દોય કર ન જમે સાર. ૧૨
રલસપણે ઊતાવળું કામ, તે ભે આગળ પડે વિરામ;

પછી તું કહિશ ન કહો કાંહલી, સોહગસુંદરી ખોલી વળી. ૧૩
તેં મુજ જેહ કહું તે ભલું, પણ વિરહી હુએ ઊતાવળું;

આજ સુગુણિ કે નાવે અહીં, તો પ્રભાત હું દેખું નહીં. ૧૪
પછી જિમ શુભ બાણો તિમ કરો, આજ હવે આગસ પરિહરો;

વેદન મદનતણી છે ઘણી, લાજ તણ કહું છું તે ભણી. ૧૫
૧ તવ તે શ્રીમતિ કરી શૃંગાર, કર ધરી ચોસઠ પાન ઉદાર;

રાત બે પહોર ગઈ છે ખરી, એણી વેળા બાહિર નીસરી. ૧૬
આવી ચિંતામણિ ચઉવટે, પણ તિહાં પુરૂષ ન કે પરગટે;

સહુકો સૂતું નિજ ઘર જઈ, ૨ ઘટી દોય તિહાં બતાં થઈ. ૧૭
તવ શ્રીમતી વિચારે આજ, ન મળ્યો પુરૂષ ન સીધું કાજ;

એટલે વિક્રમરાય એકલો, ૩ નિશિચર્યાં બેવા નીકળ્યો. ૧૮
તિહાં આગળ ઊતરીઓ જિમે, શ્રીમતિ સુંદર દેખી તિમે;

વિક્રમભૂપ ન બાણ્યો હિયે, ૪ સહિસા તે ખીડું કર દિયે. ૧૯
રાબએ ખોલાવી તામ, કહો ૫ કામિની અમ કેહું કામ ?

સ્વામિ માહરે છે ૬ સ્વામિની, તે તુમ તેડે ૭ ગજગામિની. ૨૦
નૃપ કહે પૂછી આવો કાજ, કહે તે તુમ કહેશે મહારાજ;

જિહાં લગે તુમે પધારો દેવ, તે તુમચી કરશે બહુ સેવ. ૨૧
૬ થું સુણીને ચમક્યો ઘણું, તિહાં જઈ બેઠયે અચરિજપણું;

લીધો શ્રીમતિનો તવ સાથ, તસ ઘર પહુતો પૃથિવીનાથ. ૨૨
બતાં આંચો ત્રીભે માળ, હીંડોળે બેઠી સાખાળ;

૧ ત્યારે. ૨ ઘટી. ૩ રાતચર્યા. ૪ એકદમ. ૫ સ્ત્રી. ૬ ઘણી-
આણી. ૭ હાથણી બેવી ચાલ ચાલનારી.

રાજા ભાભો રહી આરિયે, જાણે તેડે તો પધારિયે. ૨૩

રાયે દીકું અદ્ભુત રૂપ, તવ તે હિયે વિમાસે ભૂપ;

શું લઈ એ નારી કુણુ નામ, એહને શું હોશે મુજ કામ ? ૨૪
તવ કુમરિયે સમશ્યા કીધ, પ્રથમ કણ્ણિકા લેઈ દીધ;

પછી બતાવ્યો જમણો હાથ, ખિહું માંહિં એક ન લહે નરનાથ. ૨૫
વળી કુમરી કર વીણા ધરે, રાજા તોહિ ન જાણે સિરે;

પુનરપિ જંઘ દેખાડે જામ, વળી ^૧કુસુમ કંદુક લઈ તામ. ૨૬
કરિ કરિ પુષ્પદટો મુખ દેય, ^૨દ્રાણુ ધરી પુનરપિ નાપેય;

પછી ભૂમિ મૂકી વળિ હસી, ^૩રાયે ન લહી સમશ્યા કિસી. ૨૭
પંડિત પણ ભૂલ્યો તિણુ કામ, જોજો પડશે વાત વિરામ;
તવ ચિંતે સોહગસુંદરી, દશા લલી દીસે પાધરી. ૨૮

કહિયે નરનો સંગ ન કરું, આજ હિયે તે ઉલ્લટ ધરું;

કામ દિયો દાસીને ગૂઠ, તો એ લઈ આવી કો મૂઠ. ૨૯

ન લહી એણે સમશ્યા એક, ન મિળું એહશું કરી વિવેક;

કિમ કીજે એ સાચો પાઠ, કોઠી સાથે ખાવા કાઠ. ૩૦
કલ્પવૃક્ષ ધંતુરો લહી, તવ શ્રીમતિ યોલાવી સહી;

રે અજાણુ નર લાવી કિશો, માહરે કાજે મૂરખ ઇશો ?! ૩૧
વહેલો એહને પાછો વાળ, ઇણ વાતે પડશિ મ જંજળ;

તવ શ્રીમતી કહે પડવડી, પહિલે ^૪કવળે મક્ષિકા પડી. ૩૨

માઈ તુમે તો ઘણાં સુવેધ, એહવાનો કાં કરો નિવેધ;

જે જગદીશે આપ્યો આણી, તેહશું પ્રેમ ધરી જે જાણી. ૩૩

(રેખતા-છંદ.)

“ મૂર્ખ રહી મનમાંહિ કે મરકો નાણિયે,

જે દીધો કિરતાર તેશું પ્રેમ આણિયે;

પર ધર દેખી સુચંગ કિમે નહુ જાઈયે,

દીના હોય કથીર સોના કહાં પાઈયે ? ”

૧

૧ કલનો દડો. ૨ નાકે. ૩ રાજાએ. ૪ કાળિયામાં માખી.

રહે લવતી બોલ ન ચડવડું, દેખીને કૂવે કિમ પડું;
 જે મુજ જગપતિ દેશે કાલ, તેહશું પ્રેમ કરિશ મન વાળ. ૩૪
 એહને ઠામ પુહચાડો તમે, જિમ સુખથી નિદ્રા લહું અમે;
 તવ શ્રીમતી કહે જઈ સ્વામ, તુમે પધારો ^૧તુમચે ઠામ. ૩૫
 અમ ઠકુરાણી કેરાં કાજ, તુમ દીઠે સીધાં મહારાજ;
 આરતિ ટળી ગયું સવિ દુઃખ, દીઠ માળવો ભાગી ભૂખ. ૩૬
 રાય ઘણો મન વિલખો થયો, આઃ આઃ એહનો અર્થ ન થયો;
 સવિ^૨સંકેત સ્ત્રીચે શુભ કહ્યો, પણ તે મેં કાંઈ નવિ લહ્યો. ૩૭
 પહિલી ચૂક પડી મૂંડને, ચાલી આંચો હું એ કને;
 કિહાં કુબુદ્ધિ દીધી જગનાથ, પુંખ ન ખાધો દાધા હાથ. ૩૮
 ઇમ પછતાતો પાછો વજ્યો, હિયડામાંહિં ઘણું કળમજ્યો;
 ઘર જઈ સૂતો ઘરે ^૩અંદોહ, મન સાથે અતિ લાગી ^૪ચોહ. ૩૯
 ચિંતે એહ સમશ્યા સાર, કિમ લહેશે એહનો સુવિચાર;
 વળિ વિમાસે સૂધો વીર, કાલ તિહાં કો જાશે ધીર. ૪૦
 પહિલાં તેહનો કડું નિરધાર, પછિ તેહને ઓળખી ઉદાર;
 તેહશું પ્રીતિ ઉપાઈ ખરી, તે મુખે અર્થ લેઉં પરિ કરી. ૪૧
 એહવું ગુહ્ય હિચે ચિંતવી, ^૫અંતરંગ જન તેજ્યા કવિ;
 શીખ સુમતિ દીધી ઉદ્ધાસ, જે જે કાલ તિણે આવાસ. ૪૨
 જિહાં મેં નાખ્યો છે ^૬ત'બોળ, એક નારી છે સહિ તસ સોળ;
 તેહને ઘર કો આંચો ગયો, જે જે નર કુણુ કેતો રહ્યો. ૪૩
 રખે કોઈ જેતાં તુમ ^૭લહે, વળિ રાય શીખામણુ કહે;
 દાના થઈ કરજે સવિ કામ, રખે તેહતું ચૂકો નામ. ૪૪
 એહવી શીખ ઘણી તસ દેઇ, નરપતિ ણીજાં કાજ કરેઈ;

૧ આપને ઠેકણે. ૨ ઇશ્વરત. ૩ શંકા. ૪ શોખ-ખ્યાર.
 ૫ ખાનગી માણસો-ચતુર. ૬ ખાનખીડું ખાધને થુંખ્યાની નિશાની.
 ૭ મણી-કળી જાય.

હવે પાછળ જે પેઢી વાત, સાંભળજે જે થયો અવદાત. ૪૫
તે સોહગસુંદરી શ્રીમતી, ન લહે વેધે નિદ્રા રતી;

નવિ સીધું તે કાજ પ્રધાન, તે મન સાલે સાલ સમાન. ૪૬

(દોહરા-છંદ.)

“ એક વિયોગી રાગિયા, સહેજે સરિખું માય;

દિન જાયે જન-વાતકી, પણ રચણિ નવિ જાય. ” ૧

દુખભરી રાત ^૧વિહાણી તાસ, માંહોમાંહે થયો વિશ્વાસ;

દિન ણીજે રજની થઈ જામ, વણિ ગોખે બેઠાં બે તામ. ૪૭

તવ સોહગસુંદરીએ કહ્યો, કાલે કામ એક નહિ થયો;

આજ સુગુણ કે જોઈ લાવ, જિમ તેહશું મિળિયે મન લાવ. ૪૮

તવ શ્રીમતી કહે સાંભળો, હું કંઈ ન લહું તે આમળો;

તમેજ દેખાડો જેહને, હું તેડી લાવું તેહને. ૪૯

ભલે વદે સોહગસુંદરી, સાંભળ વાત કહું તે ખરી;

ઓ પેલું તંબોળી હાટ, તિહાં આવે બહુ નરના ^૨થાટ. ૫૦
નહાના મોટા ભર યૌવની, પેઢી શોભાવે એહની;

પણ કુણને એ નાણે મન્ન, હું બેઠી જોઈ નિશિદિન. ૫૧

પણ જો નિશિ જાતે ઘડી ચાર, તવ આવે છે એક કુમાર;

આસણ બેસણ દેઈ તસ માન, તેહને દેખાડે સવિ પાન. ૫૨

દીપશિખામાંહિ દીસે જોય, એહવાં તે અળગાં કરી સોય;

તે સવિ પાન કુમર કર લિયે, જાતાં એક સુંઠી કાંઈ દિયે. ૫૩

તિણે તંબોળી હરખે ઘણો, ચિત્ત જાળવે કુંવરતણો;

વળે વહિલું કરી એટલું કામ, તે કુંવરનું ન લહું નામ. ૫૪

તે દેખી મોહ્યો મુજ મન્ન, તેહશું પ્રીતિ મિળે તો ધન !

તેહ ^૩તને ચતુરપણું નિરખિયે, સુહણું ઉપદેશે પરખિયે. ૫૫

અલવેસર ગજપતિ હીડતો, નયણે નિપુણ પ્રતે પીડતો;

છેલ છળીલો તે બોલાવ, બાઈ ^૧સુપર કરીને લાવ. ૫૬
 જવ આવશે ત'બોળી કને, તવ હું દેખાડિશ સહિ તને;
 વાર્તા ઈશી વિચારી કરી, અતિ હરખે સોહગસુ'દરી. ૫૭
 હવે કુંવર સોઈ રૂપચંદ, કરે સદા મંદિર આણુંદ;
 રાત દિવસ અંતર નવિ લહે, લક્ષ્મી ભોગવતો ^૨ગહગહે.૫૮
 પાન પુષ્પ ઊપર બહુ પ્રેમ, તેહથી ક્ષણ અળગો નહીં એમ;
 જાતે જોઈ લાવે પાન, નિશિ જાતે ચૌ ઘડી પ્રધાન. ૫૯
 ન રૂચે કે લાવે જુજુઓ, એટલો વેધ કુંવરને હુઓ;
 ત'બોળી કેરે હાટ, આવે નિત મન માન્યા માટ. ૬૦
 પીતાંબર પહેરે પટકૂળ, ^૩અંગુ સ્વચ્છ કટિ ધરી અમૂલ;
 મોળિખંધ મસ્તક ^૪મોળિયો, કંબલ રત્ન ખલે એક દિયો.૬૧
 પંચાંગુળી પહેરી મુદ્રડી, ચરણે રત્નજડિત મોજડી;
 સોવન ભરિયો બટુઓ સાથ, હેમ. દંડ એક લીધો હાથ.૬૨
 ઈણુ યુગતે એકલો ^૫પ્રધાન, તિણુ દિન લેવા આંચો પાન;
 સોહગસુ'દરીએ જવ દીઠ, તવ તસ નયણે ^૬અમિય પઈઠ. ૬૩
 કહે તવ શ્રીમતીને આ જોય, હું કહતી તે નર એ હોય;
 હમણાં પાછો વળશે સહી, બહુ ખપ કરી આણુવો અહીં.૬૪

(દુહા-છંદ.)

તવ શ્રીમતી તેમજ વળી, કરી સોળ શૃંગાર;
 બીડું ચોસઠ પાનતું, નિજ કર ધરી ઉદાર. ૧
 આવી તે મારગ વિચે, વાટ રહી તે ^૭રૂંધિ;
 પુરૂષતાણું મન પાડવા, મદમાતી તે મૂંધિ. ૨
 કુંવર જખ પાછો વળ્યો, લેઈ પાન તતકાળ;
 તવ આગળ આવી દિયે, કર બીડું સા બાળ; ૩

૧ ઠીક ચતુરાઈ કેળવીને. ૨ મક્લાવ. ૩ પહેરણુ. ૪ ફેંટો.
 ૫ સુંદર-ઉત્તમ. ૬ અમૃત વસ્તુ. ૭ રોકીને.

- કુંવર કહે કુણુ નારી તું, મુજ સાથે શું કામ;
તે કહે સ્વામી સાંભળો, આ આવાસ સુકામ. ૪
- અહીં રહે અમચી સ્વામિની. રૂપે' રંભ સમાન;
તે યોલાવે બાળિકા, તેહને છે તુમ ધ્યાન. ૫
- ક્ષણુ વિરહો ન' સહી શકે, હવે તુમારો દેવ;
રાજ પધારો રંગભર, તે કરશે તુમ સેવ. ૬
- કુંવર કહે અમે વાણિયા, અમ ઘર વસ્તુ અનેક;
કવણુ કાજ તુમ સ્વામિની, માંગે ભેદ્યે [તે] છેક. ૭
- નારી કહે સવિ એહ ઘર, પરણુ ભયો વિશાળ;
પણુ એ વાંછે રાજિયા, તુમશું 'ગોષ્ઠિ રસાળ. ૮
- અમે વ્યવહારિ વાણિયા, નવિ બાણુ' તુમ નામ;
અમ સાથે શી 'ગોઠડી, પૂછી આવ જઈ કામ. ૯
- કામિની કહે તે 'મોહને! કહેશિ તુમને 'સ્વામિ;
બે તસ જીવિત ખપ કરો, તો આવો તિણુ ઠામ. ૧૦
- એવડું શું રે સુંદરી! હું કુણુ તે કુણુ તેહ;
મુજ પાખે તે શું મરે, એક પખો શો નેહ. ૧૧
- હર થકી તે' તેહતું, ચોરી લીધું ચિત્ત;
અવર ન કો દીઠો ગમે, તેહને તું એક મિત્ત. ૧૨
- એક વાર તું નચણુથી, દીઠો હર રહ્યાંય;
તિહાંથી, લાગો વેધડો, ક્ષણુ વર્ષો સો થાય. ૧૩
- કમલિની સરવરમાં વસે, સૂર્ય વસે આકાશ;
જવ દેખે પિઉ આપણો, તવ તે થાય વિકાસ. ૧૪
- ગયણુ ધડુકે મેહુલો, મહિયલ મોર કિંગાય;
દેખી સજ્જન આપણો, હિયડો ટાઠો થાય. ૧૫
- રહે જળમધ્ય કુમુદિની, ગગન રહે પણુ ચંદ;

ફર થકી પ્રિય પેખી કરિ, પામે પરમાણુંદ.	૧૬
ફરથકી તિમ તેહનો, લાગો તુજશું વેધ;	
સુગુણ સદૃષ્ટા તેહશું; મ કરો પ્રીતિ ^૧ નિવેધ.	૧૭
કુમર કહે રે કામિની ! પરધર જાતાં જોડ;	
ઉત્તમ નર ને સુણુ નિપુણ, ચડે કલકંક કૌડ.	૧૮
ચડયો કલકંક ન ઊતરે, ન ચડે ઊંચું નીર;	
પછે પરતાવો પામિયે, તે કુણુ કરે કુધીર.	૧૯
પ્રાણી ^૨ પાણી આપણો, રાખિ શકે તિમ રાખ;	
પાએક પાણી ઊતરે, ન ચઢે વળતું લાખ.	૨૦
તે ભણી સુંદરી આપણો, પાણી રાખો તેમ;	
^૩ ત્રિવિધે નાડિ વિનાણુશું, શ્રીકૃણ રાખે જેમ.	૨૧
શ્રીમતી કહે સાચું કહ્યું, તું છે પુરૂષ પ્રધાન;	
પણુ તસ લાગો વેધડો, તે કિમ ટળે અસમાન.	૨૨
નીરજ તેહનું ઊતરે, જે હોવે નર મૂઠ;	
ચતુરપણે રમતાં રસિક, કોઈ ન જાણે ^૪ ગૂઠ.	૨૩
સકિયે ત્યાં ન જણાવિયે, પછિ જાણે [તો] શું થાય;	
^૫ પિશુન વઢે જે પાપિયા, તે લેખવિયે વાય.	૨૪
કેતકી કંટકભજજણે, ભમર ભડુકે કાંચ ?	
જિહાં મનમાને આપણો, સહી રમેવું ત્યાંચ.	૨૫
ઈમ જાણી મન ચિર કરિ, વલ્લભ વહેલો આવ;	
કર જોડી પાયે પડું, ^૬ લગલગણું મ કરાવ.	૨૬
કુંવર કહે રે મુજ વિના ! શૂનું જગ નવિ હોય;	

૧ નાકરો-મના. ૨ નર-ઈજ્જત-પુરૂષાર્થ. ૩ ચોટલી, કાચલી અને ખોપરાની અંદર જેમ ત્રણ પ્રકારથી નાળિયર પાણી જાળવે છે તેમ મન વચન શરીરથી જાળવવું. ૪ અંતરનો ભેદ. ૫ નિંદા કરનારા. ૬ કાલાંવાલાં.

મંદિર તેડો માનની, બાણો ચતુર જિકોય.	૨૭
જગ બેતાં મિળતાં મિળે, સાબન મિત્ર અનેક;	
નિરખી નેહ કરાવ તું, બાણે જિહાં વિવેક.	૨૮
સ્વામિ સુણુ સાચું કહું, વળિ વળિ યોલ મ નાખ;	
તેહને મન એક તું વસ્યો, સૂરજ ચંદા સાખ.	૨૯
મિત્ર મિળે જગમાં ઘણા, સુજન મિળેજ સુચંગ;	
પણુ જેહને મન જે વસ્યો, તેહને તેહશું રંગ.	૩૦
હંસો છાંડી માનસર, ન પિયે ^૧ છિદ્ધર નીર;	
મનમાન્યા વિણુ ^૨ મહિયલે, તરશ્યો ભમે સુધીર.	૩૧
^૩ આપૈયો પિઉપિઉ કરી, તરશ્યો ^૪ ગગન ભમંત;	
બય ઉકરતાં જીહડી, ગુણુ લેતાં મૂકંત.	૩૨
વળિ તમે નાના શી કરો, ^૫ નિષ્કુર થઇ નિટોલ;	
કોકિલ ^૬ અંબ વિના કહી, એક ન યોલે યોલ.	૩૩
એક વયણુ સાચો સુણો, સુગુણાં સુગુણુ મિલંત;	
મન માને તે આપણે, હંસા કમળ વસંત.	૩૪
ગુણુવંતા તે બાણીએ, જે ગુણુવંત મિલંત;	
જે ગુણિ મિળિયાં ^૭ અવગણે, તો ગુણુ કાહું કરંત.	૩૫
સબજનશું દુર્જન મિળ્યે, પામે ગુણુ અધિકાર;	
કંચન જડિયો કાચ જિમ, માણિક મૂલ્ય ઉદાર.	૩૬
દુર્જનશું સબજન મિળ્યે, ગુણુ પોતાના બય;	
પીતળ પીરોજે જડયો, ઝોછે મૂલ વિકાય.	૩૭
દુર્જનશું દુર્જન મિળે, કાંઇ નાવે લાગ;	
ચુંબક ને પાષાણુ જિમ, સહામી ઊઠે આગ.	૩૮

૧ તલાવડા-આમોચિયાતું પાણી. ૨ પૃથિવીમાં. ૩ અપૈયો.
 ૪ આકાશમાં. ૫ કોર-નિર્દય. ૬ આંખાના મહોર વગર. ૭ તિરસ્કાર
 કરે-એદરકારી બતાવે.

- સન્નનને સન્નન મિળે, સ્હાંમી વાધે પ્રીતિ;
 દૂધમાંહિં સાકર ભળી, મીઠી એહજ રીતિ. ૩૯
- તે ભણી ચતુર સુભણુ નર, તે પણ છે ગુણુવંત;
 સરિખા સરિખું છે સહી, બેહુ મિળો મન ખંત. ૪૦
- મિળવો છે મન માનતે, અવર મિળણુ શે કાજ;
 મિળતાશું મન દેઇ મિળો, રીતિ ભલી એ રાજ. ૪૧
- કરમદશા હવે કામિની, પ્રગટ હુસી એ અંગ;
 સુગુણુ સલુણા ^૧સાર કરી, શું કહાવો બહુ ભંગ. ૪૨
- પદમિનિ સોઈ ^૨પ્રભપતે, ક્રીધી કલિકા ^૩દીપ;
^૪નેહ વિહુણી નાહલા, કિમ રહેશે તે ^૫કીપ. ૪૩
- દૈવવશે ^૬અંતિમદશા, હૂઓ ^૭વ્યાપ અપાર;
 હવે આલાસે દીપિકા, સ્નેહ વિના નિરધાર. ૪૪
- અંધકાર તવ વ્યાપશે, પ્રણમી કહું દયાળ;
 સીંચો સ્નેહ સનેહ ધરી, જિમ દીપે સુવિશાળ. ૪૫
- (શાર્દૂલવિકીરિત-છંદ.)

વક્ત્રેચંદ્રમુખી પ્રદીપકલિકા ધાત્રીધરામંડલે,
 તસ્માદૈવવશાદશાપિચરમાતસ્યાઃ સમુન્મીલતિ;
 તદ્બ્રૂમઃ શિરસાનતેન સહસા શ્રીકૃષ્ણ નિક્ષિપ્યતાં,
 સ્નેહસ્તત્ર તથા યથા નદિ ભવેત્રૈલોક્યમંધન્તમઃ ” ૧

જે દીકે તન મન હસે, નયણું ધરે સનેહ;
 તે માણસ નવિ મૂકિયે, પ્રાણુ ત્યજે જો દેહ. ૪૬

ના કહેશેા તોહિ આવશે, ફેકટ મ કરે જોર;
 વિરહદાવાનલ જ્વાળતાં, હોશે પાપ અધોર. ૪૭

૧ સંભાળ-બહાર. ૨ બ્રહ્માએ. ૩ દીવાની શિખા. ૪ સ્નેહ-
 તેલ. ૫ કાયમ. ૬ મરણુ. ૭ પીડાની રચનાતો,

દશ અંગુળી દેઈ વદન, લાગુંજી તુમ પાય;	
વળતો ઘોલ મ વાળશો, આવોજી ઇષ્ટ ઠાય.	૪૮
મોહન ઘણું મ કહાવશો, ચતુર સુ-વેધ સુભણ;	
તુમ કરમાં સોપ્યા તિણે, પદમિનિયે નિજ પ્રાણ.	૪૯
પછિ જિમ બણો તિમ કરો, આણી મન ઉલ્હાસ;	
ભમરા પરિહરિ કેતકી, લિયો માલતી સુવાસ.	૫૦
અભિનવરસ એક વાર ભે, છેલા પ્રીતિ મ છંડ;	
ચતુર રૂચે ભે આખતાં, તો પછિ ^૧ અવિહડ મંડ.	૫૧
તે તુજ વિરહે ટળવળે, નીર વિના જિમ ^૨ મીન;	
તું તેહને ઇમ અવગુણે, એ નહિ રીતિ ^૩ કુલીન.	૫૨
એક એક વિણ ઝૂરી મરે, અવર ન આણે મોહ;	
દૈવે તે કાં સરજિયાં, કઠિન હિયાં જિમ લોહ.	૫૩

(કુંડલિયા-છંદ.)

“ કળિરા કબહુ ન કીજિયે, અનમિલતાકો સંગ;	
દીવાકે મનમેં નહીં, જલબલ મરત પતંગ-	
જલબલ મરત પતંગ, દીપ તો દયા ન આણે,	
મીન મરે ખિણ માંહિં, નીર વિહુરો નહિ બાણે;	
મરત નાદ પર હિરન, નાદ નવ બાણે પીરા;	
અણુમિલતાશું મોહ, કપૂ નહી કરો કબીરા. ”	૧
ઇમ નકોર નહિ થાઇયે, ભેઇ વિચારી નાથ;	
ઇણે ભવમાં એ જીવતાં, નહિ મહેલે તુમ સાથ.	૫૪
તુંહિજ વલ્લભ તુંહિજ પ્રિય, તુંહિજ પ્રાણ આધાર;	
ગતિમતિ એક એહને તુંહિજ, ઇમ બાણો નિર્ધાર.	૫૫
ઇશાં વચન વેધક વિવિધ, ઘોલિ બહુત પ્રકાર;	
કુંવરતણો મન લેદિયો, સુગુણ શ્રીમતિ સાર [નારિ].	૫૬

૧ પાકો રંગ-નાશ ન થાય તેવો. ૨ માછલી. ૩ કુળવાન.

- કુંવર કહે તુમ સાંભળો, હું આવિશ તસ પાસ;
 ઇમ નિસુષ્ણિ ઉલ્લટ ધરી, પહિલી ગઈ આવાસ. ૫૭
- સોહગસુન્દરીને કહે, વાત આણી સવિ રાસ;
 આ તે નર મેં આણિયો, પાડિ કરી પરિ ^૧પાસ. ૫૮
- સુષ્ણી વચન શૃંગાર ભરી, નર મન હરવા ^૨માટ;
 ખેઠી પ્રથમ દિવસ પરેં, કનક હિંડોલાખાટ. ૫૯
- રૂપચંદ રસ લગ્ગીઓ, તે જોવા મનમાંહિં;
 જીવ્યાથી જોયું લલું, જોઈએ તે ઉચ્છાહિં. ૬૦
- મંદિર છે ^૩મનમોહિની [માનિની], આજ જોઉં વળી એહ;
^૪કુળવટ રહેશે જિણુ જીગતિં, તિણિપરેં કરશું તેહ. ૬૧
- કુંવર કેડેં ચાલિયો, આંચો ત્રીજે માળ;
 ઉભી રહી નિરખી નિપુણ, રૂપતણી તે આલિ. ૬૨
- મોહ્યાં રૂપેં માનવી, સસે ન વાસે સોય;
 ચિંતે ચિત્ત વિવેકશું, એ શું ^૫અમરી હોય ? ! ૬૩
- કે એ કુંવરી ^૬નાગની, કે વિદ્યાધરી જાણુ;
 ઈંદ્રતણી શું અપ્સરા, કે રંભા સુ વખાણુ ! ૬૪
- થોડિ કણુક લેઈ ઘડી, ^૭ધાતાએ ધર એહ;
 પદ્મિની પ્રેમ ધરી કરી, ચંપકવર્ણી દેહ. ૬૫
- મસ્તક છત્ર સમાન વર, શ્યામ સરલ શિર વેણિ;
 કરવાસે ^૮વાસગ વરયો, ^૯કુંતલ મધુકર શ્રેણિ. ૬૬
- રતનજડિત વિચ રાખડી, ગોફણુડું શુણુમૂળ;
 કંચન ચમરી કુમતું, વિચ વિચ સોવન-કૂલ. ૬૭
- સૈથો શિર સિંહરિયો, મહનનરિંદ પ્રતાપ;

૧ કંદમાં નાખેલ છે. ૨ વાસ્તે. ૩ મનગમતી સ્ત્રી. ૪. કુળની મર્યાદા. ૫ દેવાંગના. ૬ વાસુકી નાગની કુંવરી. ૭ બ્રહ્માએ પહેલવહેલીજ. ૮ નાગ. ૯ માથાના વાળ ભમરાઓની ઝોળ સરખા ઢાળા.

હેમ ઘડી હીરે જડી, બિહુ પખ કૂલી થાપ.	૬૮
વદનકમળ વિકસિત સદા, પૂનિમચંદ સમાન;	
કુમર ભણે ઇણે જીતિયો, ગગન ગયો તજિ માન.	૬૯
બિહુ પખ સરિખા રાખવા, ઇણે આઠિમનો ચંદ;	
ભાળ મિસેં દીસે ધર્યો, મોહવા માનવવૃંદ.	૭૦
ભોંહતણે મિસ ભામિની, ધનુષ ધરી એ દોય;	
તીખાં લોચન બાણુ મિસ, તાકી મૂકે સોય.	૭૧
ચૂથબ્રષ્ટ હરિણીતણાં, લોચન લિયાં ^૧ ઉદાગિ;	
બિહુતી મૃગલી આપડી, જઈ રહી વનહ વિચાગિ.	૭૨
વિકસિત પંકજ-પાંખડી, તિસી આંખડી એહ;	
નેહ વધારે નિરખતાં, કીધી કાજળ રેહ.	૭૩
^૨ શુકચંચા સમ નાસિકા, કે સગદીપક સાર;	
નાકકૂલી નિરૂપમ તિહાં, દીસે અતિ મનોહાર.	૭૪
ટીલું ભાલ-સ્થળ તપે, વિકસિત દોય કપોળ;	
લાસા ^૩ ગદ્દ સોહામણા, જીભ અમીતું ઘોળ.	૭૫
^૪ અધર પ્રવાળા સારિખા, ^૫ દાડિમકગિ જિમ દંત;	
વિચ વિચ સોવન રેખડી, તે હીરા નિરખંત.	૭૬
હીચોળા લખમીતણા, બાણે સોવન-વર્ણ;	
પેખે દોય પાસે ભલા, એહવા ઉત્તમ ^૬ કર્ણ.	૭૭
પાન આરોગ્યાં પદમિની, હસતાં કૂલ ખરંત;	
મોલંતાં અમૃત ઝરે, કુંવર રહે નિરખંત.	૭૮
ત્રોટી પહેરી મણિજડી, ઝખકે ઝખઝખ ઝાલ;	
^૭ આંગનિયાં ભલ ખીંટલી, નિરખે કુંવર નિહાલ.	૭૯

૧ છિનવી. ૨ પોપટની ચાંચ જેવી નમણી. ૩ ગાલ. ૪ પ્રવાળાં જેવા રાતા હોઠ. ૫ દાડિમની કળી જેવા સરખા ઉજળા. ૬ કાન. ૭ કાનનો દાગીનો.

હંસગ્રીવ સમ કૂટડી, ગ્રીવા ગુણિયલ મન્ન;	
કંઠે ભૂપી કોકિલા, શ્યામ થઈ ગઈ રત્ન.	૮૦
કંઠ નિગોદર પદકડી, પહિરી ગિરસલીયાંય;	
મણિ જડી દોડી ^૧ પાટિયાં, કવણુ કહે મૂલાંય.	૮૧
ભુબ્બ દોય ભામિનીતણી, ^૨ કરિવર શૂંઠ સમાન;	
તિલ અંગુલ નખ રાતડા, રૈખા મધ્ય પ્રધાન.	૮૨
ખાંહે ખાંધ્યા બહિરખા, બાબૂખંધ અમાલ;	
કરકંકણ ચૂડી ચતુર, સોવનમય સુવિશાળ.	૮૩
કનક ગાંઠિયા ગોમતી, હથ સાંકળ સુવશાળ;	
વેઠ દશાંગુળ મુદ્રડી, મહેદી લાઈ ઉદાર.	૮૪
ઉન્નત કક્ષા કુખ અતિ, વાંસો વડો વિવેક;	
રૂડું હૃદયસ્થળ વિપુળ, અલગો રામ ન એક.	૮૫
કુચમિસ એ પ્રાસાદ દોય, દીઠા અતિ ઉત્તંગ;	
શિખરખંધ સોવનતણાં, સોહે અતિહિ સુચંગ.	૮૬
ઉદર ^૩ ક્ષામ ઊપર ઈશા, ત્રિવલી ^૪ તટની પાસ;	
શિવનિમિત્ત શિવબાણુ તે, યૌવને કર્યા ઉલ્હાસ.	૮૭
કસિને કસિ ત્યાં ^૫ કુંચુકી, લિખિયા હંસ મયૂર;	
પેખી નર મોહ્યા મરે, જે જગ સખળા શૂર.	૮૮
થણુ વિચ ઝલકે ઝૂમણાં, લહકે નવસર હાર;	
અર્ધહાર એકાવળી, રતનાવળી ઉદાર.	૮૯
સોવનમય ટોડર ભલો, ચંપકલિ દીપંત;	
દોય કર અલ્યો કનકનો, આરીસો આપંત.	૯૦
નાલિકજ ગંભીર અતિ, રસ શૃંગારહ-કૂપ;	
મુગતાકૃળ ગળ-માળ જે, તે ઘડીયાળ સરૂપ.	૯૧

૧ ગળાતું ધરેણું. ૨ હાથીની શૂંઠ સમાન ચઢાઉતાર. ૩ પાતળા પેટ. ૪ નદી. ૫ ચોળી-કાંચળી.

- કટિલકે જિણે કેસરી, જીત્યો હુઓ અદષ્ટ;
કટિમેખળ હીરે જડી, પહિરે સોઈ વિશિષ્ટ. ૯૨
- કૂર્મેપૃષ્ઠ ઉન્નત જઘન, પુષ્ટ વિશાળ નિતાંબ;
જંઘા કદળી-થંભ જિમ, તિમ જાનુ નહીં લંબ. ૯૩
- સુંદર ચરણતણા નળા, પીંડી પણ મનોહાર;
પુષ્ટા ઉન્નત કાંકસી, અંગુલિ અતિહી ઉદાર. ૯૪
- નખ રાતા બહુ દીપતા, જેહવા દર્પણુ હોય;
તલિ આંગુલિ રેખા ભલિ, મહેદી લાઈ જોય. ૯૫
- ચરણે સોવનમય સખળ, અંઝરના ઝમકાર;
રતનજડયા વળી પાગડા, ^૧વિંછિયડા ઠમકાર. ૯૬
- ^૨ચરણા ચોળી ચૂનડી, પહિરી સાડી સ્વચ્છ;
પીતાંબર ^૩પટકૂળ વર, ઘાટડી મૂલ ^૪અતુચ્છ. ૯૭
- ચૂવા ચંદન લાઈયા, કીધા ^૫કુંકુમ રોલ;
અંપક કેતકી ઉર ધર્યાં, ક્રિય શૃંગારહ સોલ. ૯૮
- ^૬શિરકુંતલથી નખ લગી, નિરખી કુમરેં સોય;
તૃપતિ ન પામે આંખડી, વળિ વળિ સ્હામું જોય. ૯૯
- કુમર સાથ સંગ્રામ-રસ, માનુનિ માંડે જાણિ;
તીણાં લોચનખાણુ તવ, મૂકે તાકી પ્રાણિ. ૧૦૦
- વેણિ કરી તરવાર તિહાં, ગુરજ ગદા ભુજદંડ;
ખાંડો સોવન ખીંટલી, હાર તે પાસ પ્રચંડ. ૧
- ^૭મયગળ જિણુ આગળ કર્યાં, મદમત્તા ^૮કુચ દોય;
ભર ચૌવન જોરે ચડી; ભીડી સુંદરી સોય. ૨
- એહ ^૯સમરાંગણુ આગળેં, કવણુ ન લગ્ગે વીર;

૧ પગમાં-આંગળીઓમાં પહેરવાનું ધરેણું. ૨ ઘાધરો. ૩ ઉત્તમ વસ્ત્ર. ૪ ધણું. ૫ કેસર. ૬ માથાની વેણીથી માંડીને. ૭ હાથી. ૮ સ્તન. ૯ લડાઈ આગળ.

એક રહ્યો ધિર ધન જનની, શેઠ સુદર્શન ધીર.	૩
સ્રી લોચન દષ્ટિ વિષે, ડસ્યા ન ડોલ્યા બેહ;	
થૂલિભદ્ર ગુરૂ વચર સમ, હું બલિહારી તેહ.	૪
ચોરથકી તેહુ ચતુર, વંકચૂળ ગુણવંત;	
નૃપનારિયેં બહુ નડયો, સિરે ન ચૂક્યો સંત.	૫
રૂપચંદ કુંવર તિહાં, માની હાર અપાર;	
એકમનો ન્યા'ળે નિપુણ, વાર વાર અતિ સાર.	૬
વળિ વિમાસે એહને, જે શિર હોશે કંત;	
તો હું પરમારથ લહી, વહિલો વળિશ નિચિંત.	૭
રાયે મહેલ્યા પાહરી, તિણે બતો ઇણ કામ;	
દીઠો જેવે વેગળા, પડશિ વાત વિરામ.	૮
હાહો નિશિ નિરખી કરી, કરે કાજ નિરધાર;	
રસસપણે જે રાતડી, આગળ દહે અપાર.	૯
પણ કહો સજ્જન શું કરે, નિરખે નયણાં દોય;	
પશૂ ન જોઈ સહી સકે, કિમ જીરવાએ સોય.	૧૦
હવે તે કુમરતણું તદા, કુંવરી ચોરી ચિત્ત;	
કરે સમસ્યા કામિની, સુણુજે સાચા મિત્ત.	૧૧
પહિલો કર કરણે દિયો, પ્રીછયો તામ કુમાર;	
દેખાડે કુંવરી પ્રતે, સોનૈયા સુવિચાર.	૧૨
તવ કુંવરી હરખી ઘણું, વળિ જિમણો કર તામ;	
દેખાડયો રૂપચંદને, કુંવર પ્રીછે કામ.	૧૩
નીચો જોઈ તવ રહ્યો, લિયે કુંવરી કર વેણિ;	
તવ કુંવર આણુ'દિયો, શિર કર ધરિયો તેણિ.	૧૪
કુંવરી પ્રીછે તવ વળિ, જંઘ દેખાડયું તામ;	
કુંવરે ખલા દેખાડિયા, વળિ કુંવરી ઉદામ.	૧૫

૧ પહેરેદાર. ૨ ઉત્સુકપણે. ૩ હાથ કાને લગાડ્યો.

- મુગંધિ પુષ્પતણો દડો, ઉર ચાંપી મુખ દેય;
 ઘણું નાશિકાયે ધરી, દૂર પરો નાખેય. ૧૬
- કુંવરે તવ કડિથી ^૧ધટી, છોડી ઊભી એમ;
 ફાડી એ કટકા કરી, આગળ નાખી તેમ. ૧૭
- ^૨પુનરપિ થુંક્યું કુમરિયે, કુમરે શિરથી સાર;
 સોપારી છટી લઈ, તે નાખે તેણિવાર. ૧૮
- ઈમ તે ^૩પ્રીછયાં બિહુ જણ્યાં, ^૪અવર ન જાણે કોય;
 વાત લહી પરચિત્તની, હું બાલહારી સોય. ૧૯
- અતિ આણુંદે સુંદરી, ઉલ્લટ માય ન અંગ;
 આવી કુંવરપગે પડી, સ્વાગત કરે સુચંગ. ૨૦
- દાસિ છું હું રાઉળી, માંહિં પધારો સ્વામ;
 ભાવ ભક્તોં કડું ભામણ્યાં, બલિહારી જઈં નામ. ૨૧
- આજ પવિત્રાંગણુ હુએ, પવિત્ર થયો આવાસ;
 જિહાં જીવનજી આવિયા, પૂરેવા મન આશ. ૨૨
- હિયડો કરે વધામણ્યાં, સહેજે સરિયા કાજ;
 જે સ્વપ્નાંતર આવતા, તે મિળિયા મહારાજ. ૨૩
- અંગણુ મોતિ વાવિયા, મંડપ પસરી વેલ;
 મનગમતા સજ્જન મિલ્યા, હિયડા કુંપળ મહેલ. ૨૪
- (સોરઠા-છંદ.)
- જેહની જોતા વાટ, તે સાજન સહામા મિલ્યા;
 ઉઘાડયાં હિય-હાટ, કચ ટાળી કુંચીતણી. ૧
- ધન્ય આજકા દીહડા, સ્વામિતણો મુખ દીઠં;
 શિરથી સીસક ઊતર્યા, આંખ્યે અમિય પઈઠં. ૨૫
- આજ સકોમળ રેહિયા, જે સરજ્યા શ્રવણેણુ;
 જે સ્વપ્નાંતર આવતા, તે મિલિયા નયણેણુ. ૨૬

૧ પછેડી. ૨ ફરીતે. ૩ પ્રશ્નોત્તરવડે સમજ્યાં. ૪ ખીલું.

હિયડા સુણુ સૂધો કહું, હર્ષ કરે અસમાધ;
નિરૂપમ નાહ મિજ્યો હવે, ત્રિકરણુ શુદ્ધ આરાધ. ૨૭
(ઢાળ-ચંદાયણાની દેશી.)

રે વાહલા સુણુ વાતડી, સફળ જન્મ હુઓ આજ;
જો તું નયણુ વયણુ મિજ્યો, હવે સીધાં સહુ કાજ. ૧
સીધાં કાજ સફળ હવે સ્વામી, જો તુમ સેવ સોહગનિધિ પામી;
આજ મને પરમેશ્વર તૂઠાં, આંગણુ આજ અમિયમેહ વૂઠાં. ૨
ધન ધન આજતણો દિન જાણું, ધન ધન આજની ઘડી વખાણું;
આજતણી વેળા શુભ મહારી, જો તેં પિયુ મનમાંહિં સંભારી. ૩
સુરપતિ પાસથી નૈનાં સારાં, પિઉ હું માંગી લેઉં ઉધારાં;
તિણે વણિ વણિજેઉં તુમ સહામું, કહેતાં તોય તૃપતિ નહીં પામું. ૪
જુજ ખાણાસુર પાસથી લેઉં, વલ્લભશું આલિંગન દેઉં;
તોહે તૃપતિ ન આવે હૈયે, વણિ વણિ એક મુખે શું કહિયે. ૫
જીંહા લેઈ વાસુકી^૨ અહિ કેરી, તુમશું કીજે ગોષ્ટિ ભલેરી;
તોહે વાતનો નાવે છેહ, મોહન પવિત્ર કરો મુજ દેહ. ૬
પૂરવ ભવચા પ્રગટયા સ્નેહા, પ્રિય તું પ્રેમમહારસ મેહા;
સજ્જન સુગુણમાંહિં અમિરેહા, હવે હું તુમ ચરણાંરી ^૩ખેહા. ૭
હવે મુજ ઉપર મયા ઉધારો, પ્રીતમ મંદિરમાંહિં પધારો;
ઇણુ પર ઓલી કોમળ વાણી, પ્રેમે કુંવર લિયો માંહિં તાણી. ૮
આસન ખેસણુ ખહુ વિધિ મૂકે, શ્રીમતી ચાલ ન એકો ચૂકે;
^૪સુરભિતેલ લક્ષપાક સુ લેઈ, કુંવર તને શુભ મર્દન દેઈ. ૯
નીર સુગંધિએ^૫ મજ્જન સારે, મારગનો શ્રમ ખેદ નિવારે;
પહેરી ^૬સુવસન લૂહી તન ચીરે, ખાવન ચંદન લાયાં શરીરે. ૧૦
કરી આચાર ગાંધર્વ વિહવાએ, સોહગસુંદરી પરણિ ઉછાહે;

૧ ઇંદ્રની પાસેથી હજાર નેત્ર ઉધારે માગી તને નિરખું. ૨ વાસુકી નાગની ખે હજાર જીભ. ૩ પગની ધૂળ. ૪ સુગંધી તેલ. ૫ સુંદર વસ્ત્ર.

આગળ સુખડી વિવિધ ધરીને, લક્ષણ દોય જણ એકત્ર કરીને. ૧૧
અન્યો અન્ય વદનમાંહિં મહેલે, પ્રીતે નયણ વયણ રસ ખેલે;
ચતુરપણે કર સુખ ચોખાળી, ^૧પૂઠી પાનશું ધીકાં વાળી. ૧૨
કેતકીકાથો રંગ કપૂરે, આરોગે દંપતિ હિત પૂરે;

મંદિરમાંહિં અનૂપમ ^૨ઓરે, માંહોમાંહે સુગુણ ચિત ચોરે. ૧૩
લીંત સુધાલા શશિહર જીપે, ચિહું પખે રયણમેં દીપ સુદીપે;
ચાડૂ લોચ વિવિધ પટ બાંધ્યાં, બિચબિચ મોતિ ઝૂમખાં સાંધ્યાં.
બાવન ચંદન સહેજ સુવાળી, ઉપર કંચન ખોળ વિશાળી;
પાટી પંચવણ હીરજ કેરી, તિહાંકિણુ ગુંથી ભજે ભલેરી. ૧૫
ત્યાં કુંળી હંસ ઝૂની તળાઇ, ખાટ પછેડી ઉસિસાં સબઠ;
કોમળ ગાલમસુરિયાં વડાઇ, કૂલતળી બહુ વસ્તુ નિપાઇ. ૧૬
પંચવર્ણ કુલ પગર ઝમાલા, ધૂપઘટી પરિમળ સુવિશાળા;
તિણ સેજે સુખ ભર નર નારી, ખેઠાં ગોષ્ટિ કરે બહુ સારી. ૧૭
પૂરવ પુણ્ય પસાઉલે, મે પામ્યો તું કંત;

નામ તુમારો નવિ લહું, તે મુજ કહો ગુણવંત.
ગુણવંતા તુમ નામ શું ખોલો, હવે મુજ આગળ હૈકું ખોલો;
કુંવર કહે જો જો તુમ નિરખી, કહોને નયણાં ^૩ચજો શું દેખી ? ૧૮
^૪રોહિણી વલ્લભ કવણ કહીજો, એ જોતાં ^૫અમ નામ લહીજો;
કહો હવે નામ તમારું કેહું, સુંદરી કહે નિસુણો કહું જે હું. ૧૯
^૬શું નરનારીતણું વખાણે, ^૭પ્રમદા નામ ભલું શું જાણે;
ધણ પરે નામ જાણો તુમ દાસી, અન્યો અન્યે જો જો ^૮વિમાસી. ૨૦
કહે કુંવરી ૩પચંદ્ર સુનામ, મેં જાણ્યું પિઉ તુમચો નામ;

૧ સોપારી. ૨ ઓરડામાં. ૩ ૩પ. ૪ ચંદ. ૫ ૩પચંદ. ૬ સૌભાગ્ય. ૭ સુંદરી. ૮ સૌભાગ્યસુંદરી. ૯ વિચારી જીવ્યા; કેમકે પોતા-પોતાનું નામ લખીને કે સમશ્યાથી બતાવવું પણ મોડેથી ન કહેવું એમ નીતિશાસ્ત્રની આજ્ઞા છે.

मे' वणी प्रीछयुं प्रिये नहीं कायुं, नाम सोढगसुंदरी सायुं. २१
मांडो मांडे करे शुषु-केली, ओखे आर्या गीति प्रडेली;

(कुवरीप्राह.)

कडे कुंवरी पिठ छे होय रामा, नामे ओक अछे जेठ श्यामा. २२
दोक लडुं वांछे सहु तेहने, लवित झेक नडि धर जेहने;
तेहने कलीअ कणाशुं स्नेहा, ते शोभावे सुर नर देहा. २३
अहनिशि रहे जलमांडिनारी, ते पशु छे अति ंहाली भडारी;
१ते तुम वाट द्विवस निशि जेती, आअ सङ्ग तस आशा पडोती.

(कुंवर उवाच:-हे सुलोचने ! ते द्वेषितव लोचने !)

कुंवर कडे ओक रत्नअ इडुं, ते पोषे त्रिलुवनने कूडुं;
ते अिषु माडि अंधावे छुडावे, ते जअ व्यापि अिइध धरावे. २५
ते ओकने थापे अथापे, ते मे' रतन राअयुं हतुं थापे;
२ते वीधुं वल्लल तुमे चोरी, तुमशुं शी हवे कीजे जेरी. २६
(कुमरीप्राह:-हे प्राणजीवन ! तत् तव मन ईति पुनः कुमर उवाच.)

(गाथा-छंद.)

३किं जीवी अस्य चिन्हं ? ४का भज्जा होइ मयणरायस्स ?
५का पुष्पाण पहाणं ? ६परणीआ किंकुणइ बाला ? १
(सासरइ जाइ)

(कुमरीप्राह.)

गाएहिं गीयं पाएहिं पाणीयं मारेइ वर कुरंगी;
तीय महिलाणय कंतं, इखवर उत्तरं देई. २
(नधिसरं-पुनः कुमार उवाच.)

(अनुष्टुप्-छंद.)

कथं मुद्धसितं ग्रामं, कथं रक्तो पयोधरो;
आघ्राणि फल पकानि, कथं भक्षंति मानवाः ? ३

१ आंभ्यो. २ भन. ३ सास (श्वास.), ४ रध (रति.) ५
अय. ६ सांसरे अय.

(कुमरीप्राह-करपीडनात्-पुनः)

भूआण पीयं सुहमाण मंडणं, थीजणाण सुखकर;

तं दीढं पायतले, तेणाहं आगओचित्त.

४

(प्रत्युत्तरे रुधिरं.)

(अ'द्रायशा-छ'द.)

पछम विना मधु भासे आवे, भीयजभर विष्णु भुभ शोभावे;
अंत्यक्षर विष्णु हूर करीले, सो जिन गुड्व'दी वपु कीले. २७

(प्रत्युत्तर पावन.)

पठमजभर विष्णु सुलट सोडावे, भीअजभर विष्णु भीज ववावे.
अंतक्षर विष्णु धनुषे आले, सो सेवो श्री जिनवर आले. २८

(प्रत्युत्तर-शरण.)

(अनु'दु'पू-छ'द.)

शरीरं विगताकारं, मनुस्वार विवर्जितम्;

यदिदं जायते रूपं, तत्ते भवतु सर्वदा.

१

(भ'द्राकांता-छ'द.)

काचित्कांता रमण वसतो प्रेषयंती करंडं,

नीत्वा मासा नकलिकमलिषत् पातमस्योपरिष्ठान्;

गौरीनाथं ज्ञगित चकिता चांपकं चित्र भावं,

पृच्छत्यायान् विमलधिषणो मल्लिनाथः कवीन्द्रः १

(व्यालदर्शने पुष्पकरंडे पवनो नायाति, चंपकदर्शने भ्रमरो नायाति,
इश्वरदर्शने स्मरो नायाति-इत्याशयोज्ञेयः)

(गीती-छ'द.)

मणिमय मंडप मध्ये, क्रीडंति कापि कामिनीरम्या;

अपराधे नवि नाहो, दयितं चरणे न ताडयामास. १

(स्वप्रतिरूपं रत्नमंडपमध्ये भित्तौ प्रतिबिंबितमितिभावः)

(उपपत्ति-छंद.)

काचिन्मृगाक्षी प्रिय विप्रयोगे, गंतुनिशापार मपारयंती;
उद्गातु मादाय करेण वीणां, शशांकमालोक्यशनैर्जुहार. १

(शशाङ्के मृगलाञ्छनमस्तिमृगस्यनादः प्रियोभवति तस्मात् सएवनाद
श्रवणार्थमृगः स्थिरमिवति मृगेस्थितेचन्द्रोऽपि न चलति चन्द्राचलने
निशावृद्धि माभूदितिभावः इत्यादि भावशतक मध्यगानि वृत्तानि.)

(ढाण-झागनी ढेशी.)

- धम अनोपम अमृतथी गणी, करे गोष्टि ललि ललि मन इणी;
काभिनी कनक गौर शरीरा, इपयंद रससागर डीरा. १
- आडे डीइ मुद्रडी डपर, तीणी परे सरस संयोग;
डंस सुरत रमे डेने अ, सेने अ सभणा लोग. २
- आडे अडंकरतां अतिरस, अधरस अमृतपान;
करे कुंवर तण व्रीडा, डीडा अति असमान. ३
- सुंदरी कडे तव स्वामी, डामी मूके रण;
टेव लली नडीं अ तुम्ह, अम्ह सडी करशी टाण. ४
- नन मम करतां अंगना, अंगना लीडे सोय;
आहुपाश कुयतस्कर, रसलर अंधे होय. ५
- ओणी कसणु त्रटूके, मूके तोडि न कंत;
थणु गजमत्त करे वश, अंकुश कर न मडंत. ६
- मालती मोहो मधुकर, तिम नर नारी डीणु;
विविध रमत रमे रागिय, लोगिय लोग कुडीणु. ७
- वनिता वाडी भीडी, डीडी पास कुमार;
करतां डेणि सुराजिये, डीजिये श्रीङ्ग सा. ८
- डमनज शाभाअे होधज, अचरिज नंणि रडंति;
विकज कमणभांङि अनुपम, दाडिम भीज सुपंति. ९

પારધિયા તુજ કરણી, તરૂણિએ કિમ કહી જાએ;

સંકુચ્યું તેં મૃગ તુજ મન, દમન હવે રે ન થાએ. ૧૦

કેવડી વાત વિચારી, નારી પય સેવંતિ;

બુધ રહી કિમ સુંદરી, ઘોલસિરિ વિલસંતિ. ૧૧

પગ ચાંપું મન વાળું, પાળું શુભાભશું પ્રીતિ;

મોહનવેલિ સંભાળી, નિય માળી ધરે ચિંતિ. ૧૨

હોરે નયણાં મરૂઓ, ગિરૂઓ મિળિયો હવે નાથ;

વૈરી વિયોગ નિવારો, મારો મોગર ગ્રહિ હાથ; ૧૩

“વર અસોક પાટલ જાવત્તી, પારિજાત જામૂઅળ રત્તી;

કુંદ દંત મચકુંદ સુકિત્તી, પ્રાણ ત્રાણ જુત્તં ન લહંતી.”^૧

હંતિ હવે મન કમળે, વિમળે ભ્રમર તું એક રેખ;

રે રસિક તુમ્હે મૃગા, ચૂકતા ચાડૂ વિવેક. ૧૪

તું મન માન્યો વલ્લભ, દુર્લભ પામ્યો દેવ;

રખે રે વિયોગ હવે પડે, ન જડે તુમ પય-સેવ. ૧૫

ઇંણ પરેં વિવિધ મનોહર, સુંદર વેધક ઘોલ;

વદન સુધારસ પીધાં, કીધાં રંગટકોલ. ૧૬

રજની હુઇ રતી એકસી, એકે ન થઇ વાત;

હવે વળી કુણુ દિન કામશું, પામશું પિઉ સંઘાત. ૧

(ચંદ્રાયણાની-ચાલ.)

સંજન સુગુણુ તુમ્હારડા, મુગતાફળ મનોહાર;

હાર કરી મન દોરડે, કંઠ ઠવું સુવિચાર. ૧

મારૂં વચન સાંભળ એક શ્યામા, આપણિ પ્રીતિ મિળિ અભિરામા;

તુમ ગુણુ કુસુમતણી ^૧વરદામા, નહીં ક્ષણુ અળગી રાખું અમે રામા. ૨

તુમશું પ્રીતિ સભર ભર જોડી, ન શકે કોઈ ^૨યુગાંતે વિછોડી;

કહું એક ઘોલ નિટોલ વિખોડી, હવે પાછલિ ^૩રજની છે થોડી. ૩

૧ માળા. ૨ યુગનો અંત થતાં લગી. ૩ રાત.

તાલેક માંહિં પ્રભાતહ થાશે, તો અમ કિમ પછે ઠામ જવાશે;

તે ભણી જો તુમ ^૧આયસ સહિયે, તો મોહિની મંદિર હવે જઈયે. ૪
કીજે વાત ^૨પ્રમથન તે રૂડી, અવર તે આગળ થાએ કૂડી;

બાહર બોલ પડયો ન સમાએ, લોક ને બિહિક ન બાંધ્યાં બાએ. ૫
જઈએ વચન સુણી પિઉ તાહરું; કાં મન હજી રે ન ફાટે માહરું;

બાએ કહું કિમ જીવન રાયા, જિહાં લગે પ્રાણુ ધરું માંહિ કાયા. ૬
તમે તનથી સવિ પાપ ગમાયો, દુરિજન રોગ સંતાપ પળાયો;

જેણુ જીભે કહિયે તુમ્હે બાએ, સા ^૩રસના શત ખંડજ થાએ. ૭
જિમ વાધે પિઉ ^૪અવિહડ નેહા, જિમ ન જો નિજદાસી દેહા;

લોકમાંહિ વળિ વ ત ન ચાલે, તે વિધિ કરવો માહરે વાહલે ! ૮
ચંદવદની અમ પ્રાણુ અમારા, મૂકું થાંપણુ પાસ તુમારા;

બાળવજો કરી ચતને બેહુ, જિમ દઠ વાધે અવિહડ રેહુ. ૯
કામિનિ કહે કરતાર તું, વલ્લભ મેજે કાંય ?

જો મેજે તો કાં વિરહ, એ દુખ મેં ન ખમાય. ૧૦

મેં ન ખમાય વિરહ દુખ દઈયા, કીધે પ્રેમજો પછી જીઆ;
તિહાં લગે પ્રાણુ લહે સુખ શાતા, જિહાં લગે પ્રીતિ મિલે નહીં રાતા. ૧૧

મેં મન મૂલે ઉવારી મહેલ્યું, કાં તેં પ્રેમ કરી સુખ ઠેલ્યું ?

બહુલ વિયોગ સંયોગ ન કાંઈ, એ સવિ પૂરવદત્ત કમાઈ. ૧૨

કેતાં વિરહતણાં દુખ બોલું, કુણુ આગળ મારું હિયડું બોલું ?

પૂરવ પાપ કર્યાં મેં કેસા, પામ્યા પુન્ય વશે સુરિજન એસા. ૧૩

કુંવર કહે મ ધરો દુખ મોટું, તુમ વિણુ તિહાં જીવિત મુજ બોટું;

જબ જગદીશ્વર બહાર [સાર] કરેશી, તખ તુમ સાથ મિલાપક દેશી.

ઈણુ પરે બોલી બોલ રસાળા, પરશંસી પ્રીછવી સા બાળા;

નિજ વસ્ત્રાંચળેં લૂહે આંસુ, કહો હવે કમજો કિશું રે વિમાસું ? ૧૫

તુમે અંદેહ મ ધરજો લગારે, કુંવર શિર નામી સુપધારે;

૧ રજા. ૨ શુભ રીતે. ૩ જીભ. ૪ કોઈ દિવસ જાંબો ન પડે તેવો.

(૯૨)

રૂપચંદ્રકુંવરરાસ.

મંદિર દ્વાર લગે સા વોળાવે, પાય નમી નિજ સે'જે' આવે. ૧૬
કુંવર ઉચ્છક મંદિર જાવે, તવ નૃપસેવક સૂધું ભાવે;

એ પુર શેઠનો લઘુ સુત જાણો, સંશય અવરતણો મન નાણો. ૧૭
ધમ લહી શોધ ગયા નૃપ પાસે, પહુતા કુંવર નિજ આવાસે;
રૂપસુંદરી પિઉ વાટડી જોએ, કુંવર પધાર્યો મંદિર મોઢે. ૧૮
કહો પિઉએવડું રહ્યા કિહાં આજ, પિઉ કહે મિત્રમંદિર હુતો કાજ;
તે સુકુલિની સાચું આની, વળી યોલ ન કહે રહે છાની. ૧૯
પોઠયા કુંવર થાક્યા રતિ રંગે, રસભર નિદ્રા લિયે સે'જ સંગે;
હવે સુપ્રભાતે સંબંધ જે થાશે, તે હવે પંચમ ખંડ કહેવાશે. ૨૦

(ત્રૌપાઈ-છંદ.)

ખંડ ખંડ વાણિ વિસ્તાર, લાણુતાં સુણુતાં હર્ષ અપાર;
નવરસ કવિ નયસુંદર વાણી, ચોથો ખંડ ચડયો સુપ્રમાણ. ૧

ઇતિશ્રી રૂપચંદ્રકુમાર રાસે શ્રવણસુધારસ નામ્નિ સૌભાગ્ય-
સુંદર્યાધિકારે પ્રથમ વિક્રમાદિત્યાગમનં પશ્ચાત્ રૂપચંદ્રાકારણું પ્રમદા-
રૂપ વર્ણનં સમસ્યા વિદ્વદ્ગોષ્ટિ સંભોગાદિ વર્ણનં નામ ચતુર્થ
ખંડ સમાપ્ત.

ખંડ—પાંચમો.

(વસ્તુ-છંદ.)

પ્રથમ વિક્રમ પ્રથમ વિક્રમ રાય તેડેવિ,
અસન પણે નવિ આદર્યો કલ્પવૃક્ષ ધત્તૂર જાણીઓ,
બીય દિવસ ખહુ ખપ કરી રૂપચંદ્ર આવાસે' આણિયો;
તેહશું પ્રીતિ મિળી ઘણી કુંવર રમી ગયો ઠામ,
હવે આગળ તે સાંભળો જે કરશે નરસ્વામ. ૧

(ચોપાઇ-છંદ.)

સુણી ચરિત્ર ચોથા ખંડતણું, સલા સહુ મન રંભ ઘણું;
વળિ રંગે કવિને વીનવે, પંચમ ખંડ સુણાવો હવે. ૧

લહિ પ્રસાદ સરસતિનો વળી, પંચમ ખંડ કહું મન રૂળી;
આણુંદી એકમન સાંભળો, મૂકી મનથી સહુ આમળો. ૨

તે સેવક નૃપ પાસે ગયા, સમાચાર રજનીના કહ્યા;
નૃપ કહે રખે ભૂલા હો તુમે, એહવા પુરૂષ હોસી સો ગમે.૩

નાભ તે અમે સૂધું કર્યું, તવ પ્રભુભ આગળ ઉચ્ચર્યું;
રાય કહે જઈ થાનક રહો, રખે વાત કુણ આગળ કહો. ૪

એટલે પ્રગટ થયા શ્રીસૂર, વાગ્યાં મંગળ ભેરી તૂર;
નિત્યકર્મ સવિ નરપતિ કરી, સલામાંહિં ખેડા પરવરી. ૫

શ્રીગરણા વેગરણા વળી, રાજકુળી છત્રીશે મળી;
એટલે ભદ્રમાત્ર પરધાન, રાજસલા આંવો સાવધાન. ૬

પ્રણમી વિક્રમનરપતિ પાય, ઉભો રહ્યો યથોચિત ઠાય;
સુણ મંત્રિ રાજન કહે વાત, નગરશેઠ ધનદત્ત વિખ્યાત. ૭

તેહને પુત્ર ચારશું સહી, ંહેલા તેડી આણો અહીં;
રખે કરો ક્ષણ એક તિહાં થોભ, તિમ કરજો જિમ રહે તસ શોભ.૮

મહાપ્રસાદ કહિ મંત્રી તામ, ચાલ્યો રાયને કરિ પ્રણામ;
ંહેલો શેઠતણે ઘર ગયો, તવ ધનદત્ત શાહ ઊભો થયો. ૯

ભલે પધાર્યાં સ્વામી અહીં, ઘરે મુજ તેડાંવ્યો ફ્યે નહીં ?
આજ પવિત્ર કીધું આંગણું, પવિત્ર કર્યું મંદિર અમતાણું.૧૦

શેઠ ભણે સ્વામિ કહો કાજ, મંત્રિ ભણે તેડે મહારાજ;
શેઠ તદ્દા દંતધાવન કરે, મંત્રીશ્વરને ધમ ઉચ્ચરે. ૧૧

વિવિધ ગલીયા લેઈ પાથર્યાં, પરદેશી ગુંથણિયે ભર્યાં;
રાજ ભિરાળજે જેટલે, રહું મુખ શુદ્ધ કરી તેટલે. ૧૨

૧ કૃપા. ૨ સૂર્ય. ૩ યોગ્ય સ્થાને. ૪ દાતણ.

લાજે મંત્રી ના કિમ કહે, તવ વાણોત્ર સમશ્યા લહે;
 શ્રીદત્ત પ્રમુખ સાતસો જેહ, આગળ સવિ ઊલા છે તેહ.૧૩
 ન લહે યોલ સચિવ જિમ કિશા, તિમ જે ચાર માંહિંથી ખસ્યા;
 ચહુટે જઇ પાડી હડતાળ, મહાજન સવિ મેજ્યુ તતકાળ. ૧૪
 તેડયા અર્હદાસ આણુંદ, ઈસર આંખૂ ને અભિચંદ;
 સોમદત્ત શૂરો સંઘળ, તેડયો વીરપાળ વાઘળ. ૧૫
 આન્યો ઉદયકરણ ઈદ્રિળ, નાથૂ નરપતિ ને નાનળ;
 અચળ અમરૂ ને અભિરાજ, સૂળે સમરો ને શીરાજ. ૧૬
 આશો અમકો અમિયો અમૂ, વાંકો વેલુ વચ્છો વિમૂ;
 કીકુ કરમણ કાહનો કમૂ, ધીરૂ ધરમણ ધીરો ધમૂ. ૧૭
 તેડયો અમથો ઊદો અદ્દ, થાવર હુંખસ બાબુ બદ્દ;
 સહિસો શામળ સોમો પટૂ, ગાંગો ગિરૂઓ ગોરૂ ગટૂ. ૧૮
 કાળૂ કેશવ ને કર્મસી, ધાનો ધોરી ને ધર્મસી;
 કશળૂ કંકુ ને કમળસી, તેડયો વાનો ને વિમળસી. ૧૯
 ચાંદા ચોથા ચેલા આવિ, બાકર બડુવા ને બોલાવિ;
 સાંઢો ઢાંઢો ધણુ ઉધીંગ, રંગો રત્નો રહેવાઘો રીંગ. ૨૦

(નાણવટી મહાજન.)

પધરાવો પાસા પદમસી, સારણ શવગણ ને સોમસી;
 જગડૂ જગશી ને જેરાજ, જગમલ જેધાનો છે કાજ. ૨૧
 જાદવ જેવંત ને જગપાળ, નાનૂ નીનૂ ને નરપાળ;
 જેગૂ જેતમાલ જિનદાસ, શિવસી સારંગ ને શિવદાસ.૨૨
 સૂદા શિખા શિવા સોમળ, ભાદા ભારમલ્લ ભીમળ;
 મધુવા વધુવા વાસણ વના, શ્રીવંત જસવંત જાગા જના.

(સોતી મહાજન.)

મેઘા માંકડ માકા મના, ધર્મદાસ ને ધૂળા ધના;
 લાઇયા લખમણ ને લાવળ, લહુઆ અહુઆ ને માલળ.૨૪

સમરથ સીમૂ ને શવરંગ, નાસણુ નરમદ ને નરસિંગ;
 સીધર દેધર દાનૂ દક્ષ, દામૂ દેવચંદ સવિ મુખ્ય. ૨૫
 ત્રીકમ તાહલણુ ને તીબુઓ, સાહલુણુ સહસકરણુ સહિ બુઓ;
 વિબુઓ ગોથો ગણપતિ ગાંગ, મેરૂ મહિયો મહિપતિ માંગ.
 માધવ મેઘ મુરારિ મુકુંદ, તેડયો કરમચંદ સોમચંદ;

રત્ના રૂપચંદ શ્રીચંદ, હીરા હરખા ને હરિચંદ. ૨૭
 તેડયો તેજપાળ તેજસી, રામુ રહિયો ને રાજસી;

ચાંધયો ચીતલ ને ચાંપસી, ગંગદાસ ગોધૂ ગોપસી. ૨૮
 મેહરદાસ મહિરાજ પહિરાજ, હેમુ હાંસુ આણિહરાજ;

રવા રતનસી રહુકાં કરો, પૂંજો પરખો તેડો ચરો. ૨૯
 જીવો જીતૂ ને જસધીર, પૃથિમલ્લ પેથા પાસવીર;

સહસવીર જસવીર જગાડ, હરિઆ હરપતિ ને ઊઠાડ. ૩૦
 હામૂ હાડૂ ચુડો તેડિ, ભોળા ભીલા ભુવંડ મ જેડિ;

ખોખા ખીમા કાંખો રાઓ, જાંજણુ સાજણુ વાર મ લાઓ. ૩૧
 (ઝવેરી મહાજન.)

લખમીદાસ લખૂ લાડકો, લખિયો લાલૂ ખોલ લકો;
 દેપૂ દેવવાસ દેવલ, માંડણુ મામચંદ મેઘલ. ૩૨

હરલ કુંવરલ મેલલ, ગણુલ ગોવિંદલ ગેલલ;
 વાસો વિરૂઓ ને વીરલ, વીરદાસ શંકર સૂરલ. ૩૩

શ્રીપતિ ભૂપતિ ને વર્દમાન, સહિદે બહિદે સકલ સમાન;
 દેધઓ દેતૂ ને દેપાળ, પુણ્યપાળ શ્રીપાળ દયાળ. ૩૪

હંસરાજ વાળૂ વરસંઘ, જીવરાજ થાઉઓ થાનસંઘ;
 કાળૂ રાળૂ પાંચો પચૂ, ગેહલૂ દેહલૂ સાચો ભચૂ. ૩૫

તોડો નાકર ઠાકર નપૂ, ડુંગર ડાહ્યો ધાંધૂ ધપૂ;
 રતનપાળ રખિયો રજપાળ, સોનપાળુ ભાઉઓ ભૂપાળ. ૩૬

જિઆ કિઆ જેકરણુ જણાવ, અખે અબ્બ અરહા ખોલાવ;

તેડ ગલા નાકુ નારાયણિ, વૈન વિદ્યાધર પંચાયણિ. ૩૭
 ભૂટો છૂટો ઝૂઠો જસૂ, સૂડો કૂડો વેણૂ વસુ;
 માંગૂ સાંગૂ કાંગૂ કહ્યો, લાડણુ લટકણુ લીંબો લહ્યો. ૩૮
 મંગળ માહવો છાંછો છયૂ, ટોકર ત્રંબક કૂકુ કયૂ;
 બકોલ બહુઓ બોટો બગૂ, ભંબૂક બાઉઓ રોટો રધૂ. ૩૯
 ફૂટરસી ફાંદાળૂ ફેદો, ફાંફૂ હુકૂ નર નારદો;
 શાણો ભાણો રાણો સહુ, કામદેવ કલ્યાણો કહું. ૪૦
 સદેવચ્છ સુંદર જ્ઞેદાસ, ઘૂઘર ઘોઘર છંડીઘાસ;
 રાંકાં રીડાં ને પીડાર, ચાંપો ચોખા નામ અપાર. ૪૧
 રિપલદાસ શ્રેયાંસ સુચંગ, રાયમલ્લ રણસંગ અપંગ;
 નવરંગ નેમિદાસ ગોવાળ, મિજ્યો મહાજન બાળગોપાળ. ૪૨
 હાટ સઝેર્યા હૂંહૂં કરી, આબ્યા શેઠમંદિર પરવરી;
 થોહુ કરી સહુ પોજે રહે, માંહિ વાણોત્ર સમશ્યા કહે. ૪૩
 એટલે શાહ દાતાણુ કરી રહ્યો, તવ વળિ બોલ મંત્રીસરે કહ્યો;
 તુમ વેગે તેડે નરનાહ, ઉચ્છક આવો ધરી ઉછાહ. ૪૪
 મંત્રી પ્રતિ બહુ સ્વાગત કરી, આગળ વિવિધ વસ્તુ લેઈ ધરી;
 ચાલ્યા લેઈ ભલ મિલણો સાથ, મંત્રિ શેઠ બે વિલગા હાથ. ૪૫
 દીઠો દ્વારે મહાજન રહ્યો, જુહાર જુહાર માંહોમાંહિ કહ્યો;
 મંત્રી શેઠ આગળ ચાલંત, પાછળથી મહાજન આવંત. ૪૬
 મંત્રી ભણે એ આવે કિશે? શેઠ કહે કાંઈ કારણુ હુશે;
 સચિવ કહે છે કહ્યો નરનાથ, ચાર પુત્ર તમે લેજો સાથ. ૪૭
 સુત બેઠા તે દોસી હાટ, આપણુ તિહાં તેડેશું વાટ;
 આગળ હાટ સુ આબ્યા એહ, પુત્ર ત્રણે બેઠા છે જેહ. ૪૮
 સાથે તે ત્રણે તિહાં લિયા, લાજે મંત્રી નવિ બોલિયા;
 એટલે રાજદ્વારે સહુ ગયું, માંહિ જાણુ નરપતિને થયું. ૪૯
 સભા માંહિ તેડાબ્યા સહૂ, માન મહાંત રાજા દિયે બહૂ;

કહો મહાજન સાથે કુણુ કામ ? સહુ પધાર્યું છે ઇણુ કામ. ૫૦
પ્રભુતું દર્શન કરવા કાજ, મહાજન સહુ આન્યું છે રાજ !

આજ અમે હૂવા નિષ્પાપ, તુમ દર્શને ટળ્યા સંતાપ. ૫૧
નગરશેઠ અમારા લણી, આજ રાજમયા હુઈ ઘણી;

શેઠ અમારા સાથે હળી, તેહ લણી આન્યા છું વળી. ૫૨
ભલે પધાર્યા હરખ્યા અમે, વળો પાન ખીડાં લઈ તુમે;

ક્ષણેક ગોષ્ટિ શેઠશું કરી, હમણાં ઘરે જશે હિત ધરી. ૫૩
મહા પ્રસાદ કહી મહાજન મુદા, કરી પ્રણામ આલ્યું સહુ તદા;

પાંચ સાત દશ પંદર થઈ, બાહિર બેઠા અળગા જઈ. ૫૪
શેઠ ભેટ મૂકી પચ નગ્યો, ચિત્ત રાયને ગાઢો ગમ્યો;

આસન બેસણુ અતિ બહુ માન, શેઠ પ્રતિ દે સુગુણુનિધાન. ૫૫
રાજા રંગે પૂછે વાત, ધનદત્ત શાહ તું પુર વિખ્યાત;

ધન્ય એહ નગરી અમ તણી, જિહાંકણુ વસો તુમે સિતગુણી. ૫૬
લક્ષ્મી છે કેતી તુમતણે, સુત વળી છે કેતા નૃપ ભણે;

મહારાજ લખમી નહી પાર, બેટા ચતુર ચંગ છે ચાર. ૫૭
રાય ભણે શાહ સાચું માન, તાહરૂં જગ જીવિત છે ધન્ય;

સઘળા ઘર સરખા સંયોગ, નહિ કલેશ કેો વિરહ વિયોગ. ૫૮
શેઠ ભણે મહિતા સવિ હોય, સ્વામિ ચરણુકમળ લૂસોય;

અમે રાઉલાં છોરૂ સ્યામ, સુખ સંપતિ સવિ તાહરે નામ. ૫૯
ભલું શેઠ બેટા તુમતણા, કળા સુગુણુ શીખ્યા છે ઘણા;

ત્રણુ પુત્ર આ ચોથો કિહાં ? ઘેર હોય તો તેટા ઇહાં. ૬૦
ભણે શેઠ તે બાળક બહુ, વિધિ વ્યાપારની ન લહે સહુ;

લખમી લેખું પણુ નવિ લહે, તે રંગે રમતો ઘર રહે. ૬૧
રાય કહે રૂડું તમે ભણ્યું, પણુ તસ રૂપ ઘણું મેં સુણ્યું;

એકવાર તે બેવા કામ, તેડયો બેઠયે આણે કામ. ૬૨
સુણી શેઠ અણુબેલ્યો રહે, રાય મંત્રી પ્રતિ વળિ ઈમ કહે;

શેઠતણો લહુડો દીકરો, તેડી આવો ^૧જેજ મ કરો. ૬૩
 ગયો મંત્રી તે પૂછે તિહાં, કુમર તુમારો ^૨લહુડો કિહાં ?
 માય કહે સૂતો છે બાળ, કિશું કામ એવડું સમકાળ ? ૬૪
 ભણે મંત્રી તે જાણે રાય, ત્રીજે માળે પહુંતી માય;
 ગળગળતી બોલી ^૩ગહબરી, ઊઠો સુત નિંદ્રા પરિહરી. ૬૫
 જાગ્યો કુંવર કહે કાંઈ માત, જનની કહે સુત તુમચો તાત;
 ત્રિહુ સુતશું રાઉલે લેઈ ગયા, વળિ તુમ તેડેવા આવિયા. ૬૬
 સુણી વાત પામ્યો સંકેત, સહી રાજએ જાણી હેત;
 ધીર થઈ માને કહે ઇશું, તુમે માત દુખ માણો કિશું. ૬૭
 રાજ કહેશે તે સાંભળી, હમણાં ઘર આવીશું વળી;
 પહેરી વસ્ત્ર ભલા શૃંગાર, જઈ મંત્રીને કરે જીહાર. ૬૮
 મંત્રી કહે કુંવર તુમ પ્રતે, રાજજી તેડે છે હિતે;
 હાજી પધારો આવું સાથ, મુજને કૃપા કરી નરનાથ. ૬૯
 તવ આજીંદે જાએ દોય, રાજસલાએ પહુંતા સોય;
 નરપતિ દેખી હરજયો રંગ, કુંવર એસાર્યો ^૪ઉત્સંગ. ૭૦
 શેઠ તુમારા પુત્ર ઉદાર, એક એકથી ચડતા સાર;
 લહુડો રૂપવંત અતિ ઘણું, રૂપચંદ તે સાચું ભણું. ૭૧
 દેખી હર્ષ ઊપજે ચિત્ત, એહશું અમે કરીશું પ્રીત;
 શાહ તમે પહુંચો ઘર સહુ, પછે કુંમર એ આવશે ^૫લહુ. ૭૨
 ત્રિહુ સુત સાથ દિલાસો દેય, શેઠ પ્રતે નૃપ વોળાવેય;
 સુત ઊપર કરજો શુભ દ્રેઠ, ઈમ કહી મંદિર પહુંતા શેઠ. ૭૩
 મહાજન સમાચાર પૂછેય, શાહ ^૬ઉદંત તસ સર્વ કહેય;
 સહુ સમજી નિજ થાનક જાય, હવે કુંવર બોલાવ્યો રાય. ૭૪

૧ વાર-દીલ. ૨ નહાનો પુત્ર. ૩ ધભરાઈને. ૪ બોળામાં. ૫
 નહાનો છોકરો-શીઘ્ર. ૬ વૃતાંત-હકીકત.

- મિત્રપણું અમ સાથે કરો, જે જોઇયે તે સવિ ઉચ્ચરો;
 આ સવિ ઋદ્ધિ અછે તુમતણી, અમે ખશોર અત્તના ધણી. ૭૫
- ચિંતે હિયડા સાથ કુમાર, ન ઘટે એવડો શેઠ જીહાર;
 રાજન હું બાળક તુમતણો, સેવકને શું કહિયે ઘણો ! ૭૬
- રૂપચંદ વળગાડ્યો ખાંહિ, નૃપ પહુતો અંત:પુર માંહિ;
 રૂપચંદના સ્વાગત કાજ, પાક પવિત્ર કરાવ્યો રાજ. ૭૭
- આગળ વિવિધ સૂખડી ધરી, નૃપ કુંવરે લક્ષણુ તે કરી;
 ખેડા બિહુ એકાંતે જઈ, નૃપ જાણે મૈત્રી હવે થઈ. ૭૮
- ભૂપતિ પૂછે ભાઈ કહો, કુણુ કુણુ અંથ તુમે જે લહો ?
 અમે વણિક વ્યાપારી રાય, અંથકળા પણુ કિશી ભણાય. ૭૯
- કહે રાજ આપણે સનેહ, કૂટો કિમેં મ કહેશો એહ;
 તું દીસે સવિ ગુણુભંડાર, વિદ્યાકળા ન લાભે પાર. ૮૦
- જેહશું થયો મૈત્રીના ભાગ, તેહશું કપટતણો કહીં લાગ;
 હું તુજ ભાઈ કરી ત્રેવડું; તું થઈ મ રહ જીઓ એવડું. ૮૧
- હું છું રાજ તુમારો બાળ, તું અમ ઠાકુર દેવ દયાળ;
 તુમશું કપટ કિશું કેળવું, જેહવું જાણું કહું તેહવું. ૮૨
- કુંવર તમો છો બુદ્ધિનિધાન, છિદ્રાટીના લહો વિધાન;
 કહો કેઈ સ્ત્રીએં તેડિયા ? એકાંતે તસ મંદિર ગયા. ૮૩
- તવ તે ઇશી સમસ્યા કરે, પહિલી કર કરણે લેઈ ધરે;
 દક્ષણુ કર વીણા જંઘવામ, પુષ્પદટો દાખે અભિરામ. ૮૪
- કરી એટલું ચૂંકે વળી, તે શું કુમર કહો મન રૂળી ?
 એહ સમસ્યા-તણો વિચાર, મિત્ર ભણી મુજ કહો ઉદાર. ૮૫
- કુંવર વિમાસે હિયડા સાથ, ધૂર્તપણું માંડયું નરનાથ;
 મેં તે કાંઈ ન માનવું સરે, નન્નો એક દોષ સો હરે. ૮૬
- કુંવર કહે સુણુ સ્વામિ સમર્થ, હું કિમ જાણું એહનો અર્થ !

૧ રસોઇ-સુખડી વગેરે કોરી રસોઈ.

અમો હિંગ તોલ વાણિયા, ઓછા વણિગતણા પ્રાણિયા. ૮૭
 કરીએ વિવિધપરે વ્યાપાર, ભૂઠાં સાચાં લવી અપાર;
 ઈણુ પરે ઘરનો નિર્વાહ કરે, તો તેહને એ કિમ સાંભરે? ૮૮
 કુંવર હોય જે નરપતિતણા, જેહને ઘરે કશી નહીં મણા;
 રંગે રમે ન માથે ભાર, તે લહે રાજન એહ વિચાર! ૮૯
 નૃપ કહે મેં તો માન્યો મિત્ર, પણ તું અસત્યજ ભાષે અત્ર;
 લાજ રાખું છું ભાઈ ભણી, કાં મુહમત લોપે મુજતણી. ૯૦
 રાજન મહોમત લોપે કિશો? મુઘા યોલ તુમ મનશું વશ્યો?
 જો એ માંહિ કાંઈ ન લહું, તો હું અર્થ કેઈ પરે કહું? ૯૧
 તું ન લહે તે બાણું અમે, એહવાં કામ કરો સો ગમે;
 છળતા મુજ સાથે પરિહરો, ખંધાઈ આવી શું કરો? ૯૨
 સ્વામિ કિશે કહું એ ઘણું, હું પ્રભુ છોડ છું તુમતાણું;
 મયા કરો મુજને મહારાજ, ખીજી કાંઈ આયશ ઘો કાજ. ૯૩
 કાજ અમારે છે એતલું, જો મુજ સાથે રાખો ભલું;
 તો કહે શીઘ્ર એહનો અર્થ, નહિ તો થાશે 'મુઘા અનર્થ. ૯૪
 રીશ મૂઠ મુજને ન ચઢાવ, પૂછું તે કહી બેશ બતાવ;
 નહિતો જો હમણાં જે થાય, પછી કહીશ જે ન કહું કાંય. ૯૫
 કુંવર વચન તવ યોલ્યો ખરું, સ્વામિ જે યોલે તે કરું;
 પણ અણુપ્રીછી કહું શી પરે, જે થાશે તે ખમશું શિરે. ૯૬

(ઢાળ-વિદ્યાવિલાસના રાસના પવાડાની.)

રાય પ્રતે તો અતિ રઠ લાગી, પૂછે વાળી વાળી;
 સસાનો પગ નહીં ત્રીજો જિમ તે, કુંવર ન કહે ના ટાળી. ૧
 શામ દામ લેદે ભૂપાળે, કીધા કોટિ ઉપાય;
 પણ તે ગયું ભરિયા ઘટ ઊપર, તવ રીસાયો રાય. ૨

૧ વિના કારણે જુલમ થશે.

- રે રે મૂઠ ! મ મર અણુખૂટયે, કહે રૂપરેં સાચું;
 શરમ આટલી વેળા રાખું, હવે નહીં મહેલું કાચું. ૩
- હવડાં ઉધે માથે ટાંગિશ, મારિશ મમ પ્રહાર;
 ફેકટ કાં થયો ફીટણુહારો, બોલ પૂછું જે વિચાર. ૪
- કિશું વિચાર કહું રે રાજ ! કાંઈ બોલાવે રૂડો;
 મારમુંહે જે કરી મનાવશી, તે નહીં દીસે રૂડો. ૫
- ઈમ કરતાં જે કાલે નિપાઓ, તે કાં ન કરો આજ;
 હું મરણાંતે ન ભૂહું બોલું, તે સૂધું મહારાજ. ૬
- રાજ ઘણોજ થયો રોષાકુળ, સુણી કુંવરની વાણી;
 પછી હાથેથી ચોરતણી પરે, લેઈ બાંધિયો તાણી. ૭
- ઠીંકા પાટુ ગડદા મૂકે, હાં હાં કરીને હૂકે;
 વાંસે તીખા ચાખુક ત્રોડે, તોહિ કુંવર ન ચૂકે. ૮
- આંખે ખાડો આંસુ ન પાડે, ચિત્ત કર્યો દઢધીર;
 મુંહે વાળી વચન ન ભાખે, જે જે ગુણ ગાંભીર. ૯
- રાય કહે રે પરગટ પાપી, કાં એવડો મરાવે;
 ખોટો ઉત્તર આપે કપટી, કાં હજી સાન ન આવે. ૧૦
- સાન વિહુણો તું છે સ્વામિ, જે વળિ વળિ મુજ પૂછે;
 વાત વિચારી કહી મેં ના ના, તોહિ હજીજ ન પ્રીછે ! ૧૧
- ૧પ્રીછ્યાં સવિ લક્ષણ મેં તાહરાં, જે જે હવે જે થાય;
 ઈમ કહી ઝટ ઝાલી કુંવરને, નૃપ બાહિર લેઈ જાય. ૧૨
- ચડિ તુરંગમેં ચાલ્યો ભૂપતિ, એકે હાથે કુમાર;
 હડયો રાય મારે વળી મારગેં, પેખે લોક અપાર. ૧૩
- નગરમાંહિ હુઓ હાહારવ, પાડી વળી હડતાળ;
 માય આપ સસરો ને સાસુ, સાંભળી કરે ૨કતાલ. ૧૪
- ઠામ ઠામ પોકારણુ પડિયા, ઘડિયાં વજ્રમય હૈયાં;

- રૂપચંદ્રને માર સાંભળી, જો શતખંડ ન થયાં. ૧૫
- માય બાપ ૧આકંદ કરે અતિ, ભગિનિ ભાઈ ભત્રીજા;
સગાં સણીજાં કિમ નાણે દુખ, રૂદન કરે જો ખીજા. ૧૬
- એટલે વળિ મહાજન હલહલ, મિલિઓ સવિ સમકાળ;
ધનદત્ત સોમદત્ત સંઘાતે, જઈ વીનવે ભૂપાળ. ૧૭
- મહારાજ અપરાધ વિના અતિ, કાંઈ કુંવરને મારો;
માય બાપ પરજ ને રાજ, ન્યાયધર્મ સંભારો. ૧૮
- અમે અન્યાય કર્યો નહીં એકે, રખે આકળા થાઓ;
આપ આપણાં કીધાં વિલસે, કાં અમ અવગુણુ ગાઓ. ૧૯
- શું અપરાધ કર્યો ઇણ બાળકે, વળિ કહે નરરાજ;
ફેગટ ઘર મુખ લેઈ જાઓ, તે સુણી જાશે લાજ. ૨૦
- સુણી વચન નૃપતું રોષાકુળ, મહાજન સવિ રહું મૌન;
આવ્યો રાય જિહાં કુંવરી ઘર, કાંઈ ન મહેલે ૨જન. ૨૧
- રાખી આવાસ સ્હામી કુંવરને, હાથે કરે પ્રહાર;
શ્રીમતિયે ગોખેથી દીઠો, ઝાળખ્યો સોઈ કુમાર. ૨૨
- તવ વ્યાકુળ થઈને તે ઊઠી, ગઈ કુંવરી જિહાં સૂતી;
ઊઠ ઊઠ તજ નિદ્રા સુંદરી, હવે જો ગાઠી ૩વિગૂતી. ૨૩
- ઊઠી ૪ગહિખરી સોહગસુંદરી, પૂછે શું છે બાળ ?
આ જો સોઈ કુંવરને સાહમા, મારે છે ભૂપાળ. ૨૪
- ઘણી હિયાશું હિંમત આણી, જોયું તો તે તેમ;
કહે શ્રીમતી સાંભળ બાઈ, હવેય થાશે કેમ ? ! ૨૫
- કુંવરી કહે હવે જેજ ન કીજે, રોયે ન રહેરાજ;
કહું તે કરી ઉતાવળે આવો, ખેહની એતલું કાજ. ૨૬
- સાકર દૂધેં ભર્યું કચોલું, એ દેખે તિમ રાખ;
માંહિ મૂકી ઉકરડે નાખે, રખે વદે મુખ ભાખ. ૨૭

૧ પોહાર-બ્રૂમો પાડે. ૨ બાકી. ૩ ભારી ફજીતી. ૪ ધભરાધને.

- સા એતલું કરીને તે આવી, તે દીકું રાજાએ; ૨૦
- કહે પાછલી વાત રહી સવિ, આ હવે શું કહેવાએ ? ૨૮
- કહે એતલું તો તુજ મૂકું, હવે આવે ઉર વાજ;
- તાહરું નામ પછી નહીં લેઉં, વદે કુમર સુણુ રાજ. ૨૯
- સહુએ રાજસભા આ ઊભું, કાંઈ પૂછો નહીં કોઈને;
- ઉદય પાપ અધિકું આ દેખું, વળી વળી પૂછો મુંહને. ૩૦
- હું ને વાત કિસી એ જાણું, તો કાં ન કહું પહેલાં;
- આમ જે માર ખાઉં મહારાજનું, શું લાગો છો ગહેલા. ૩૧
- ને ને ધીરવંતનાં લક્ષણુ, ભૂપતિ કહે સભાને;
- આવડો કૂટી કોથળો કીધો, તોહી હજી ન માને. ૩૨
- હવે કો વાંક રખે મુજ કાઢો, એહમાં એહની વાત;
- હમણાં પાપ પ્રકટશે પૂરું, થાયે ને ઉપઘાત. ૩૩
- લોક કોઈ ન શકે મુખેં યોલી, કોહોને રાખે વારી;
- હઠી બેહુ હઠ પૂરે અડિયા, વાત સુણે તે નારી. ૩૪
- વળિ શ્રીમતી સુંદરીને કહે, તાહરી યુદ્ધિએં ખાલે !
- પુરુષરતનશું પ્રીતિ કરીને, કાંઈ મરાવે અકાળેં. ૩૫
- સોહગસુંદરી વળી અંદેશી, શ્રીમતીન કહે કામ;
- એક સોનેયો બે મુગતા ફળ, જમણે કર અભિરામ. ૩૬
- અમી ધરી વળી ડાબે હાથે, ખાહિર પધારો ખાઈ;
- કુમર દેખે તિમ ઊતરી આગળ, આવો માંહિ ઉભાઈ. ૩૭
- તેમ તેણિયે તતક્ષણુ કીધું, વળિ દીકું રાજાએ;
- કુંવર પ્રતિ કહે કિશું વિચારે, મુખેં નવિ બોલે કાં એ ? ૩૮
- સવિ અપરાધ પૂરવલાં મૂક્યાં, એકે નહીં સંભારું;
- કહે આ કામનિયે શું કીધું ? તો હવે સહીય ન મારું. ૩૯
- માયો ભુંધ હું નથી બીહતો, મરવું છે એકવાર;
- અણુસમન્નયું કહેવાએ કિશિપરે, શું પૂછો વારવાર. ૪૦

- સુણી રાય કોધે પૂરાણો, હુઓ કાળ કૃતાંત;
 ભૂકુટી ^૧લીષણુ સેવકને કહે, આણો એહને ^૨અંત. ૪૧
- શૂલિકા રોપણુ કરજો સામેં, એહને આણુ ઠાય;
 કહી એમ રોષારૂણુ રાજ, અંત:પુરમાંહિં નય. ૪૨
- પીસે દાંત ^૩અધર વળિ કરડે, વરડયો બોલે વાણિ;
 અહા અહા જગમાંહિ એહવા ધીઠા, દુષ્ટ હુવે છે પ્રાણી. ૪૩
- મેં ^૪આક્ષેપમાં આછ ન મૂકી, પણ એ હરામી ખોટો;
 મરણુ આગમ્યું ^૫હેલાં માંહિ, એ મહાપાપી મોટો. ૪૪
- તે સેવક મનમાંહે વિમાસે, ધિગ્ રાજની સેવા;
 પુરૂષરતન એહવું વિણુસાડી, શું જીવીશું દેવા ! ૪૫
- એટલે અતિ હાહારવ હુઓ, પાડે લોક પોકાર;
 માય બાપ ભગિની ને ભાઈ, ધરણી ઢળ્યાં તેણિવાર. ૪૬
- રમણી સાસુ સસરા શાળા, કરે આકંઠ અપાર;
 જિમ તિર્યચને રૂંગાં આવે, તિમ રોવે પરિવાર. ૪૭
- દેખી સમાચાર સોહગસુંદરી, થઈ અચેત તતખેવ;
 ધનદત્ત શેઠને ચેતના વાળે, પુત્ર વડો રૂપદેવ. ૪૮
- સઘળે મિળી વિચાર એ કીધો, ભટ્ટમાત્ર ઘેર જઈએ;
 જો એ કુંવરને જીવતો નાણે, તો એ ઊપર દહીએ. ૪૯
- મહાજન સહિત ગયા મંત્રિઘર, તવ ભટ્ટમાત્ર ઉભણો;
 કુંવરને સેવક રાખી રહિયા, ત્યાં જઈ કહે સપરાણો. ૫૦
- રે રે નૃપ પાસે જઈ આવું, તિહાં લગી કોઈએ એહને;
 કરી દેખાડશે વાળજ વાંકો, તો એહનો દંડ તેહને. ૫૧
- ઈમ કહી રાજમાંહિ ગયો વેગે, ભૂપતિને કહે સ્વામિ;
 કાં એ રત્નરાજ વિણુસાડો ! નિયુણુ ન્યાયપથગામિ ? પર

૧ ડરામણી. ૨ નાશ કરી નાખે. ૩ હોઠ. ૪ તિરસ્કાર સહિત બોલ-માર. ૫ સહેજમાં.

- વિષ્ણુ અપરાધે બાળ ન મરાવો, રાજા કહે મમ ^૧જંખે;
એહવો લાગે અછે એ કપટી, એહની કરણી દેખે. ૫૩
- મેં પહિલાં સાહમો સનમાન્યો, થાખ્યો વળી કરી ભાઈ;
મરણુ આંગમ્યું પણુ નવિ માન્યું, જુઓ એહની ખોટાઈ ! ૫૪
- સ્વામી ખોટાઈ એ ન કહિયે, એજ સુગુણ મહારાજ;
છાની વાત પ્રગટ કિમ કીજે, જે આવે યમરાજ. ૫૫
- તું પૃથ્વીપતિ પરદુખ કાતર, તું સહોદર પરનારી;
છોડુ જેમ પ્રભને પાળે, સાચી કીર્તિ વિસ્તારી. ૫૬
- તે હવે ^૨મામ જશેજ જગતપતિ, ઇણુ વાતે નહીં રૂડું;
ઉત્તમ તે નવિ હોવે ઝાછા, જુઓ ^૩અદેશી ઊંડું. ૫૭
- સુગુણ સંપૂર્ણ જે હુએ તે કિમ, આપણી એમ ઉઘાડે;
ભેર કર્યે ન કહે નિજ કરણી, જે હવે વળેંતાડે. ૫૮
- જે એ પુરૂષતણા વધ થાશે, તો સંદેહ તુમારો;
કહો ટાળશે કવણુ અનેરૂં, પુરૂષરત્ન કાંઈ મારો. ૫૯
- જે કદાપિ જીવતો રહેશે, તો વળિ એહજ કહેશિ;
વળી વળી વીનતી કરૂં વસુધાપતિ, એહને ન મરાયેશિ. ૬૦
- ઇમ કહી કળા-કથન વિવિધ પરે, શાંત કર્યો રાજન;
નૃપ કહે તો હું જીવતો મૂકું, જે થાએ તું જમાન. ૬૧
- અવધિ છ માસતણી દેઈ આપું, કથન કહાવે જેહ;
મંત્રી ભણે સ્વામી વારૂ પણુ, કરવું હું કહું તેહ. ૬૨
- માંહોમાંહિ ખોલખંધ દેઈ, મંત્રીસર ઉલ્હાસેં;
થઈ જમાન કુંવરને કોડે, લેઈ આન્યો નિજ આવાસેં. ૬૩
- માય બાપ મહાજન સવિ હરખ્યાં, હરખ્યો સવિ પરિવાર;
ધનદત્ત શેઠ સંતોષી વાળ્યો, વરત્યો જ્યજ્યકાર. ૬૪
- કુંવર પ્રતે નિજ મંદિર રાખી, લટ્ટમાત્ર પરધાન;

૧ ન ખોલીશ. ૨ મર્યાદા-આખરૂ. ૩ વિચારી જુઓ.

(૧૦૬)

રૂપચંદ્રકુંવરરાસ.

ત્રણ દિવસ ^૧ આવળમાં ભારી, વાળી શરીરની સાન.	૬૫
વૈદ્ય વિવેકી અનેક તેડાવ્યા, લેખજ દીધ રસાંગ;	
થોડા દિવસ માંહે કુંવરને, જાતે હુષ્ટપુષ્ટાંગ.	૬૬
રાય પ્રતે વીનવે મંત્રીશ્વર, જો તુમે અર્થ કહાવો;	
તો નિજ પુત્રી મદનમંજરી, રૂપચંદ્રને પરણાવો.	૬૭
રાય જોલ દીધા ભણી માન્યું, સાર સામગ્રી કીધી;	
નિજપુત્રી અભિનવ ઉત્સાહે, રૂપચંદ્રને દીધી.	૬૮

(અનુષ્ટુપ્-છંદ.)

“ સર્વત્ર વાયસાઃકૃષ્ણાઃ સર્વત્ર હરિતાઃ શુકાઃ ”
સર્વત્ર દુઃખિનાં દુઃખં સર્વત્ર સુખિનાં સુખમ્. ”

માય તાય સુણી સહુ વિમાસે, શું ભઈ એહ શું કહાય; !	
એક દુઃખ ને આવે હાસું, એ જાણાણો થાય.	૬૯
મદનમંજરી સાથે કુંવર, મંત્રીશ્વર આવાસે;	
અહનિશિ સુખ વિલસે સંસારી, કોડા-કામ ઉલ્હાસે.	૭૦
પણ તે સોહગસુંદરી કેરો, પ્રેમ ઘણો મન ભાવે;	
નિશિદિન શ્વાસ પહેલાં સુંદરી, હિયડે વળી વળી આવે.	૭૧

(દોહરા-છંદ.)

સોહગસુંદરીને કહ્યો, શ્રીમતીએ ^૨ ઉપચાર,	
^૩ વાજ્યો ચિત્ત સુષ્યો તદ્દા, વલ્લભનો સત્કાર.	૧
સુણી કુશળ હરખી સખળ, દિયે વધાવા સાર;	
દિન કેતે વળી સાંભજ્યો, પાણિગ્રહણ વિચાર.	૨
હૈડા માંહિ ધરે ઇશો, ધન એહનો અવતાર;	
અવિચળ ભાગ્યતણો ધણી, વળિ પાર્યો જ્યકાર.	૩

૧ આવળના પાંદડાંમાં ભારી રાખવાથી મારનો દુખાવો નાશ પામે છે. ૨ ઉપાય. ૩ રાજની કૃપા થઈ જાણીને.

- ધીર વીર ગંભીર ગુણુ, પૂરો પુરૂષ અલેહ;
પર કારણે પીડા ખમી, તોહિ ન લાંગ્યો લેહ. ૪
- એક રાતની પ્રીતડી, પાળી ઇણે અલંગ;
માહરે કાળે માનવી, તૃણુ જિમ તોજ્યું અંગ. ૫
- એહના ગુણુ કિમ વીસરે, દેહે ધરિયે પ્રાણુ;
મનમોહન મિલશે યદા, તે દિન સહી સુપ્રમાણુ. ૬
- એક દિન ઘેઠી રંગમાં, તેડી શ્રીમતી તામ;
ધનદત્તની દાસી થઇ, કર જઇ એટલું કામ. ૭
- ગુપ્ત લેખ આપું લખી, પિયુ કર દેજે સોય;
૧પરત લખાવી લાવજે, જિમ મુજ આનંદ હોય. ૮
- સ્વસ્તિ શ્રી પ્રણુમું ૨પ્રથમ, -પરમેશ્વરના પાય;
લેખ લખું રજિયામણો, ૩સુજન વસે જિણુ ઠાય. ૯
- ગરિમાધર ગિરૂવો ગુણી, ગૌરવણું ગંભીર;
જ્ઞાનવંત ગુણુપારખૂ, શત્તગકાર શરીર. ૧૦
- પરમપૂજ્ય પંડિત પરમ, પરમ પ્રેમી પરધાન;
પરમ સુજન વલ્લભ પરમ, રૂપચંદ ચરણાન. ૧૧
- નિજ આવાસથકી નમી, ચરણુરેણુકા દાસિ;
સોહગસુંદરી વિનયસહ, લખ્યો લેખ ઉદહાસિ. ૧૨
- આનંદે સાલિંગન, પ્રિય પંચાંગ પ્રણામ;
પદપંકજ ભ્રમરીતણો, વાંચો રતિપતિ-કામ. ૧૩
- પૂજ્ય શ્રી ચરણુસ્મરણુ-કરણુતણે પરસાદ;
વિજયી છે તુમ અનુચરણિ, દુર્બળ વિરહવિષાદ. ૧૪
- પિઉચા ક્ષેમકુશળતણા, ઘડી ઘડીના લેખ;
પાઠવવા મુજ જિપરે, મયા કરો સુવિશેષ. ૧૫
- અપર પિઉ તુમ પ્રેમની, વાધી વેલ અપાર;

૧ પાછો. ૨ શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના. ૩ સાદું મનુષ્ય.

કિમ રહેશે હવે રાજિયા, પિઉ-તરૂ વિષ્ણુ નિરધાર.	૧૬
શૂનું કાયા પંજરું, સહી એકલું ^૧ હુંઠાર;	
તુમ ^૨ સમીપ છે પ્રાણિયો, તેહની કરજો ^૩ સાર.	૧૭
દિવસ દોહિલા નિર્ગમું, વૈરિણી નિશિ ન ^૪ વિહાય;	
નિંદ ન આવે પાપણી, સુપનામાં ન મિલાય.	૧૮

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“યાઃ પश्यन्ति પ્રિયં સ્વપ્ને ધન્યાસ્તા સત્ત્વી યોષિતઃ ॥
અસ્માકંતુ ગતે કાંતે, ગતાનિદ્રાપિ વૈરિણી.”

પરમ પનોતા પ્રિયજ તું, પામશિ સુજન અનેક;	
નિશ્ચય મનથી આદર્યો, માહરે તું પ્રભુ એક.	૧૯
તેં પ્રિય કાળે માહરે, ખમિયાં દુઃખ અનંત;	
પણુ પરગટ પીડા નહીં, સાધુ સાધુ ગુણવંત.	૨૦
ચંપક ચૂવા ચંદનહ, ચાતુકબોલ સુચંદ;	
એ પાંચે તન પરજળે, જો ન મિળે રૂપચંદ.	૨૧
કેળિપત્ર કુંકુમ કમળ, કળજલ કનકશૃંગાર;	
એ પાંચે મુજ નવિ રૂચે, જો ન લહું ભરતાર.	૨૨
પિઉ પ્રવાસેં ચાલિયા, છવરુંયાં હવાસ;	
વળિયાં વાસર વીંજણો, નસિ નેઉર નીસાસ.	૨૩
^૫ ભૂષણુ પિઉ દૂષણુ થયાં, આંખે કાંકણુ જોય;	
વદન હાર વર માનજો, તિલક હથેળી હોય.	૨૪
કટિમેખલ મેખલ થઇ, વિંછિયા વિંછી યોગ;	
નેપુર તે હડ જેવડું, જો નહીં પ્રિયસંયોગ.	૨૫
સાકર કાંકર સમ ગણું, દૂધ ^૬ ગરળ સમ તેમ;	
ચૂવા ચંદન કચરો કહું, જિહાં ન મળે પિઉ પ્રેમ.	૨૬

૧ શૂનું ધર. ૨ પાસે. ૩ અરદાસ. ૪ ખૂટતી નથી. ૫ ધરેશું. ૬ ઝેર.

- પિઉ ગુણ ખેર-અંગાર હુઆ, તિણે મન લાગી લાઘ્ય;
અવગુણ નીર ન પામિયે, તો તે કિમ ઓલાય. ૨૭
- તુમ ગુણ ધુણ મુજ અંબવન, અહનિશિ કેરે કંત;
તિણે તન થાએ દૂખળું, દુખ જાણે ભગવંત. ૨૮
- હનિય ન કાટે હિયડહું, તો એ કિશો સનેહ;
જે જગ જીવે વિરહિયાં, નામ માત્ર તસ દેહ. ૨૯
- હું હિયડે જાણું ઘણું, પંખ લેઈ શુકરાજ;
ઉડીને આવી મિળું, જિહાં માહરો વરરાજ. ૩૦
- વિણ પ્રાપતિ કિમ પામિયે, સર્જન સેવ સુચંગ;
પરમેશ્વર જબ મેળશે, તબ મિળશું ગુણગંગ. ૩૧
- કેહશું કીજે રગોઠડી, કહેશું કીજે રકેળિ;
ઠહાલા વિણ સહુ વીસરું, કો નાવે મન મેળ. ૩૨

(સોરઠા-છંદ.)

- જેહની જોતા વાટ, તે સાજન સુહણે નહીં;
અણુગમતાની વાટ, આવે પણ ભાવે નહીં. ૧

(દુહા-છંદ.)

- થોડી પ્રીતિ વિરહ ઘણુ, તે નવિ ખમિયો જાય;
સરજ્યાં કિમે ન છૂટિયે, હિયડા ઝૂરે કાંચ. ૧
- જવ જગદીશ્વર મેળશે, તવ મિળશું એકાંત;
પિઉ પનોતા તિહાં લગે, મુજને ધરજો ચિત્ત. ૨
- હું દાસી છું રાઉલી, રખે વિસારો રાજ;
વાચા દીધી પાળજો, મુજ જીવિતને કાજ. ૩
- તું છે ભોગી ભમરલો, નવ નવ કુસુમ રમેશ;
પણ તુજ ઉપર એકલી, માલતી મમ મહેલેશ. ૪

૧ કીડો. ૨ વાત. ૩ આનંદભરી રમતગમત.

(૧૧૦)

રૂપચંદ્રકુંવરરાસ.

અદ્દે છઉં અનેકશું, પંથી પિયુ કહેય;
જેહ વિષુ ઘડીઅ ન ભવિયે, એ અપરાધ ખમેય. ૫
(લક્ષતતિ).

કોઈ નર છે મુજ વહીહા, તુજ ગુણુરાગી ઈશ;
મુજતનથી ન અળગા રહે, કંત મ કરને રીશ. ૬
(કાન.)

યૌવનમદ સ્ત્રીના મને, પઠમખખર એકાર;
અંત્યક્ષર લોપે સહુ, તે મુજ ધરને હાર. ૭
(પ્રેમ.)

જે મન મિળવા ઉદ્દેસે, તે કિમ લિખ્યે સંતોષ;
પામી સ્વપ્નાંતર જમ્યે, કિમ થાએ તનુપોષ. ૮

પણુ સનજન સંદેસડે, પામે ભુવ કરાર;
વાંચી વળી વળી પૂછીએ, તોહિ ન આવે પાર. ૯
તુમ લખતાં એતો ગુણી, નયણે ન ખંચી ધાર;
કે જાણે મન માહરો, કે જાણે કરતાર. ૧૦

જે જે નવરે ઊપજે, વાત હિયામાંહિં રાય;
લેખમાંહિં તે કિમ લિખું, મળ્યા પખે ન કહાય. ૧૧

કાગળ ભીનો મિશિ ઢળી, ન લખાણો એક ખોલ;
થોડે ઘણું કરી માનજે, પિઉ પામી રંગરોળ. ૧૨

(ચરણાકુંળ-છંદ.)

પઠમક્ષર વિષુ જગહી ભાવે, મધ્યક્ષર વિષુ મરણુ કહાવે;
અંતક્ષર વિષુ પંખી મેળો, સો સનજન મોકલજે ઠહેલો
(ઉત્તર-કાગલ.) ૧

(દોહા-છંદ.)

સહી એ એક સંદેસડો, કરે પિઉશું લગ્ગ;
નયણે કાજળ શિર તિલક, મું ઊભા ઉભગ્ગ. ૧

- રોણે કલ્જળ ભાગીઆં, તિલક કવણુ ગુણે ભગ્ગ;
પડી પણુગ પયોહરાં, ઊચટ ઊચટ લગ્ગ. ૨
- જવ પિઉશું મેલાવડો, મિળશે પુણ્ય પ્રમાણુ;
તવ સુખ લહેશે પ્રાણિયો, એ સૂધો મન આણુ. ૩
- એ પત્રી વાંચી કરી, વળતો લેખ સુરેખ;
પિઉ મુજ ંહેલો પાઠવો, પ્રેમ ધરી સુવિશેષ. ૪
- હિયડું અહનિશિ પરજળે, ભરિયો વિરહ-અંગાર;
તે આલવળે મોકલી, લેખ પ્રેમજળધાર. ૫
- લેખ એહ વાંચી કરી, ધરળે હિયા મઝાર;
રખે કો દુર્જન કર ચડે, પડશે વાત વિચાર. ૬
- એહ લેખ જિણે પાઠવ્યો, જે વાંચશે સુચંગ;
તેહને જગપતિ મેળળે, વહેલો સર્જનસંગ. ૭
- પ્રેમ-લેખ ઇણીપરે લખી, ખીડી કરી ઉદાર;
શ્રીમતી સાથે પાઠવ્યો, જિહાં વલ્લભ ભરતાર. ૮
- ધનદત્તની દાસી થઇ, પહોતી રૂપચંદ પાસ;
લેખ દિયો પ્રણમી કરી, કુમરે લિયો ઉલ્લાસ. ૯
- ચતુર અમકિયો ચિત્તશું, સમાચાર વચેવિ;
પ્રિયા લેખ વાંચી કરી, નિજ ^૧ભૂષણુ તસ દેવિ. ૧૦
- હિયડે હરખ ઘણો હવો, વળિ ભાગી દુખઝાળ;
કુંવરતણે મન ઊપનો, પ્રેમ વિરહ ^૨સમકાળ. ૧૧
- ગુણ સમરી ગોરીતણા, સ્નેહ ધરી સુવિશેષ;
રૂપચંદ રામા પ્રતે, પ્રેમે લખે પ્રતિ-લેખ. ૧૨
- (અનુબંધુ-છંદ.)

“સ્વસ્તિ હીનો રજોહીનો શિરોનામ વિવર્જિતમ્ ॥

અશુદ્રદત્ત હસ્તેચ, લેખે સિદ્ધિર્ન વિચયતે.”

૧ દાગીનો. ૨ એકી વખતે બેઉ પેદા થયા.

સ્વસ્તિશ્રી શિરસાનત્વા પારગં પરમેષ્ઠિનમ્ ॥

રૂપચંદ્રો લિખત્યાશુ, લેખં યત્ર નિજ પ્રિયામ્. ૧

(દોહા-છંદ.)

- કમલાક્ષી કમલાનના, કમલા સમ કલરૂપ;
કલહંસી જીતે ગમન, કંચન કમળ સ્વરૂપ. ૧
- સોભાગિણી શશિધરવદની, સા સકળા સુકુલીણુ;
શામા સોહગસુંદરી, સકળ સુલક્ષણુ લીણુ. ૨
- સસ્નેહં સાલિંગનં, આનંદં સુવિચાર;
પ્રેમવતી પત્ની પ્રતે, સમાહિશતિ ભરતાર. ૩
- પુણ્ય પ્રભાવે છું અમે, વિજયી કુશળ ઉદંત;
તુમચા વાંચી હરખિયા, તે જાણે ભગવંત. ૪
- અપરં ઇહાં સર્વો ભલું, જીજી કરે સવિ લોક;
મંત્રી જીવ સમ જાળવે, પણ તુજ વિષુ સવિ ક્ષેક. ૫
- પ્રમદા પણ એક છે વરી, તેહશું થોડું મન;
પ્રીતિ તુમારી જીવડો, સંભારે નિશિ દિન. ૬
- તુમશું જે મનમાનિયું, તે અન્યથો નાવંત;
ભમરો ખડું કૂલેં ભમે, માલતી ગુણુ ભાવંત. ૭
- રખે જાણે તું વીસરી, મુજ મનથકી લગાર;
શ્વાસ પહેલી સાંભરે, દિનમાંહિ કેઇ વાર. ૮
- સજ્જન જખ લગ વેગળા, તખ લગ નચણે દીઠ;
જખ નચણાં અંતર હુવાં, સખ હીઅમાંહિં પઠઠ. ૯

(અનુષ્ટુપ્-છંદ.)

“દૂરસ્થોપિ ન દૂરસ્થો યો યસ્ય હૃદિ વર્ત્તે ॥

ચંદ્રઃ કુમુદ સ્વંડાનાં દૂરસ્થોપિ વિકાસકૃત્.” ૧

(ઉપબતિ-છંદ.)

“ગિરૌકલાપી ગગનેચ મેઘો લક્ષાંતરે ભાનુ જલેચ પદ્મમ્ ॥
દ્વિલક્ષ સોમઃ કુમુદોત્પલાનાં યો યસ્ય ચિત્તે ન કદાપિ દૂરે.” ૧
(શાર્દૂલવિકીડિત-છંદ.)

“નિત્યં બ્રહ્મ યથા સ્મરંતિ મુનયો હંસો યથા માનસં
સાનંદં સ્ફુટ સલ્લકી વનયુતાં ધ્યાયંતિ રેવાં ગજાઃ ॥
યુષ્મદ્ દર્શન લાલસાઃ પ્રતિદિનં સ્નેહં સ્મરામો વયં
ધન્યઃ કોઽપિ સવાસરોઽત્ર ભવિતા યત્રાવયોઃ સંગમઃ” ૧
(ગાથા-છંદ.)

“મિરિ કપૂરિં નેહો, જં નેહો સીલવહૃઅ ભત્તારો;
દુદ્ધસ્સ ઉદગા નેહો, સા નેહો અમ્હ તુમ્હસ્સ.” ૧

“અહિ નકુલાણય નેહો, જં નેહો ઝંદિર વિડાલસ્સ;
દીવ પતંગે નેહો, સો નેહો અમ્હ તુમ્હસ્સ.” ૨

હિયડે દુખ આણુ રખે, ઝૂરે રખે લગાર;
સુંદરી જવ સરજયું હશે, તવ મિળશું સુવિચાર. ૧૦

સમ દેઉ છું માહરા, રખે ધરે ક્ષણુ દુઃખ;
પદ્મિની તેતાં પામિયે, જેતાં લખિયાં સુખખ. ૧૧

સુજને વીસારે રખે, હેયાથી ક્ષણુ મેવ;
તે ઉપાય રચશું વળી, વહિલા મિલશું હેવ. ૧૨

ભિતી ગચ્ચા નર નામ જે, એ ઇકાર કરીજ;
ખીન્ન કરી કુડાલડી, અમને બહુ ધરીજ. ૧૩

એહ લખિત વાંચી કરી, ધરજે હરખ અશેષ;
વળતા વળી વહેલા લખો, સુખ સંતોષ સુલેખ. ૧૪

વાડૂ લેખ ઇણિ પરે લખી, શ્રીમતીને આપેય;
સા સનમાની ધર ગઇ, સુંદરીને કર દેય. ૧૫

કંતલેખ દેખત પ્રથમ, હરખી હિયા મઝાર;
 વાંચી રોમાંચી ઘણું, સોહગસુંદરી નાર. ૧૬
 ઘણું પ્રશંસી શ્રીમતી, દીધું વચન સન્માન;
 મન સંતોષિ ધરી સુખે, મંદિર રહે સાવધાન. ૧૭

(ચોપાઈ-છંદ.)

વાત સંભારે વસુધાઈશ, તવ તે બુદ્ધિ રચે મંત્રીશ;
 મદનમંજરીને શીખવી, કુમરી તુમે કંત રીંઝવી. ૧
 ૧વર માંગજો દાખી નેહ, ૨વારો ૩જનકતાણો સંદેહ;
 સુણી વાત કુમરી હા કહે, એક દિન સા પ્રસ્તાવસુ લહે. ૨
 પિઉશું ગોષ્ટિ કરે મન રળી, નવ નવ રમત રમે લળી લળી;
 કંત પ્રતે પૂછે મહારાજ, કાંઈ વિમના દીસો આજ? ૩
 રૂપચંદ્ર કહે વિમના નથી, કૂડી વાત તમે શી કથી;
 ના સ્વામિ મુખને આકાર, હું જાણું છું નથી ગમાર. ૪
 પૂર્વ પ્રેમ સાંભરતો હુશે, મુજને પિઉ મન નાણો કિશે?
 ના જી મ કહો પ્રિયે એહવું, માહરે નહીં કો તુમ જેહવું. ૫
 સ્વામિ શું મુજને પ્રીછવો, સાલે સોઈ પ્રેમ અભિનવો;
 પણ હુંએ પ્રિયુછું તુમ દાસિ, કળા એક મન ધરો ઉદ્દાસિ. ૬
 સવિ લોગાસન સુંદરી યુક્તિ, કુંવરીએ દેખાડી વ[વ્ય]ક્તિ;
 રૂપચંદ્ર મન ચમકયો ઘણું, એહે પણ ઝોાછી નહીં જાણું. ૭
 તૂઠો કહે માંગ વર નાર, કુંવરી કહે સ્વામિ અવધાર;
 જો જીવન તૂઠા ઈણુ વાર, તો મુજ પિતા-સંદેહ નિવાર. ૮
 રે કામિનિ શું માંગે ઈશું? તેમાંહિ હું જાણું કિશું!
 અધપતિ વચન અલીક મ ભાખ, મુજ આગળ છાતું મમ રાખ. ૯
 સ્વામિ હુંએ પણ તેં વરી, મુજ આગળ શું યેશો ફરી;
 ૪પન્નગ સઘજે વાંકો થાય, પણ બિલમાંહિ ૫સરલો જાય. ૧૦

૧ વચન લઘ ક્ષો. ૨ દૂર કરો. ૩ પિતાનો સંદેહ. ૪ સાપ. ૫ સીધો.

નારી મન આપીને મળે, તે સાથે અળગું શું ટળે;
અથવા ઘોલ કહ્યો મુખ જેહ, નહિતો પ્રભુ કિમ રહેશે તેહ. ૧૧

(ગાથા-છંદ.)

“અલસાં જેગવિસજ્જેણ, જે અલ્લવરાં સમુલ્લવીયાં;
તે પત્થર ટંકળ કોરિઅન્વા, ન અન્નહા હુંતિ.” ૧
રૂપચંદને એ પરે મિળી, જિમ સાપે છછુંદરી ગળી;
વર દીધો તે કિમ કરૂં^૧ ક્ષેક, તવ મન એ સાંભર્યો શ્લોક. ૧૨

(અનુષ્ટુપ્-છંદ.)

રાજ્યં યાતુ શ્રિયો યાંતુ યાંતુ પ્રાણા મનોરમા;
યા મયા સ્વયમેવોક્તા વાચા માયાતુ શાશ્વતી. ૧
વળિ વિમાસે હિયડે ખરૂં, પ્રગટ કરીને તે હું વરૂં;
સ્ત્રીને કહે માની તુજ વાચ, કહિશ પિતા તાહરાને સાચ. ૧૩
સુણી કુંવરી હરખી મન સાચ, પ્રધાનને કહે માન્યું નાથ;
પામ્યો પરમાણુંદ પ્રધાન, રાચ પાસે પહુતો સાવધાન. ૧૪
કહે સુણો વિક્રમ મહારાજ, તુમ કુંવરીએ કીધું કાજ;
લંકાનો ગઠ લીધો આજ, વાત મનાવી સોઇ વરરાજ. ૧૫
હરખ્યો રાજા કહે શું ભણો, મંત્રિ વદે એ સાચું સુણો;
તવ નૃપ કહે કાલે અહિ તેડિ, માન્યા પછી ન કીજે^૨ જેડિ. ૧૬
હા^૩ પરઠી મંત્રિ ઘર ગયો, પ્રભાતે રાજા^૪ ઉત્સુક થયો;
ધક મોકલ્યો^૫ સુખાસન સાર, સાથે બહુ પ્રેમ્યો પરિવાર. ૧૭
કુંવર સુખાસને થઇ^૬ આરૂઠ, દો પખ ચામર છત્ર શિર પ્રૌઠ;
આવ્યો આડંબરે^૭ કુમાર, મળિયા લોક ન લાલે પાર. ૧૮
રાજા દે બહુ માન સુભણ, આવો^૮ હઠીતણા સુલતાન;

૧ નકામો. ૨ વાર. ૩ કહીને. ૪ ઉતાવળો. ૫ પાલખી-મ્યાનો-
સુખપાલ. ૬ બેસીને. ૭ હઠીલાઓનો બાદશાહ.

હા પ્રભુ તુમે કહ્યો તે સહી, પ્રસ્તાવે હઠ તજિયે નહીં. ૧૯
 રાજ કહે આવો એકાંત, અર્થ કહી ટાળો મુજ બ્રાંત;
 હવે ગોઠ કીજે શી પરે, છકત્રી વાત થશે જો સરે. ૨૦
 ૧ પ્રચ્છન્ન વાત હવે શી કરો, લોક પ્રતે રહેશે આક્રે; ૨૧
 પૂછો કહું પ્રત્યુત્તર તિશો, નાચણુ પેઠિ ઘુંઘટ કિશો. ૨૧
 સાધુ સાધુ રાજ કહે કુંવર, પેલી વાત કહું સવિ પ્રવર;
 કુંવર કહે સુણુ અવનીનાથ, પ્રથમ કર્ણે તેણિ દીધા હાથ. ૨૨
 પુત્રી રાય કનોજ નામ, મેં વળી ધન દેખાડયો તામ;
 ધનદત્ત શાહનો ૨ અંગજ જાણિ, તિણે વળતો દેખાડયો ૩ પાણિ. ૨૩
 કહ્યો મુજને હવે હાથે અલિ, હું તવ નીચો રહ્યો નિહાળિ;
 પરત્રી સંગે ૪ અધોગતિ હોય, તવ ૫ વીણા કર ગ્રહી રહી સોય. ૨૪
 તે કહે બાળકુમારી અછે, મેં મસ્તક કર ધરિયો પછે;
 બોલ ચડાવ્યો માથે એહ, ડાખી જાંઘ દેખાડે તેહ. ૨૫
 જાંઘ ઉઘાડું તુજ આગળે, રખે વાત કહિં થાએ મિળે;
 મેં તવ ખલા દેખાડ્યા બેય, ૬ પખેં બેહુ સુકુલીણુ એહ. ૨૬
 પુષ્પદટો સુંઘી નાંખિયો, પછી ૭ નિર્મોલ્ય હુશે ભાખિયો;
 મેં ધરી ચીરી જીભી લહું, જિભો ચીરે તોય નવિ કહું. ૨૭
 સા રહામું જોઈ થુંકી વળિ, થુંક થશે પછી અમૃત ટળી;
 મેં ૮ પૂગી મૂકી રડવડી, ન કહું જો શિર જાશે પડી. ૨૮
 રાજન એહ સમસ્યા કરી, પછે તિહાં મેં છાની તે વરી;
 રાય કહે તિહાં કર્યા પ્રહાર, તવ તિણે શું કીધું હોય વાર. ૨૯
 સાકર દૂધ કચોળું ભરી, માંહિ ૯ રક્ષા પ્રક્ષેપણુ કરી;
 જિકરડે નાખો કહે એહ, સાકર દૂધ આપણો નેહ. ૩૦

૧ છાની. ૨ પુત્ર. ૩ હાથ. ૪ નરકગતિ. ૫ સરસ્વતી વીણા વગા-
 ડનારી બાળકુમારી છે. ૬ મા આપ અને મોશાળ. ૭ નકામો. ૮ સોપારી.
 ૯ રાખ નાખી.

કો લહેશે તો થાશે રાખ, પછી વળી કહાવી એ ભાખ;
 સોનેયા દોય મોતિ આગ, ધન જોઈયે મુજ પાસે માંગ. ૩૧
 મોતી જિમ ગુણ દાણા હોય, તિણી પરે આપણુ રહેવું દોય;
 જાણે રખે કોઈ લવલેશ, અગ્નિમાંહિ તુજ સાથ પ્રવેશ. ૩૨
 ઇણુ પરે તિણે સમસ્યા કરી, વાર્યાં લણી ન મેં ઉચ્ચરી;
 રાય કહે ધન તુજ અવતાર, ભલો ભલો રૂપચંદ્ર કુમાર. ૩૩
 જીવમથતાં કહ્યો મુજ નહીં, મુજ પુત્રી આગળ કિમ કહી;
 ચિત્તે ચિત્ત મિલે જ્યાં રાય, તિહાં છાતું કાંઈ ન રખાય. ૩૪
 મન લહિયો એ જાણ્યો કેમ, ચિત્ત અસંભ્રમ લાગે એમ;
 કુંવર કહે સ્વામિ સુણુ વાત, તું પૃથિવીપતિ પરજાતાત. ૩૫
 પ્રજા સકળ તુજ ઈચ્છા સહી, મન વિકલ્પ તાહરે કો નહીં;
 એહવી વાત લેઈ તેં કિસી, ન્યાયનીતિ તાહરે મન વસી. ૩૬
 કુંવર તાહરી મતિ નિર્મળી, તેં ક્ષણમાંહિ સમસ્યા કળી;
 પણુ વળતું જે જે તેં કહ્યું, તે સવિ તિણુ શ્રીએ કિમ લહ્યું?! ૩૭
 રાજન શ્રી કેટલી સુબુદ્ધિ, નારીની જગેં ઘણી પ્રસિદ્ધિ;
 આગે મંત્રી-વડૂ મહારાજ, બુદ્ધિયેં લીધું અરધું રાજ. ૩૮
 નરપતિ કહે મંત્રી-વડૂ કિસી? તેહની કથા કહો ઉલ્હસી;
 રૂપચંદ્ર ભૂપતિ આગ્રહે, કથા સુબુદ્ધિ કામિની કહે. ૩૯
 અવનિમંડણુ નગર અભંગ, રિપુમર્દન રાજા તિહાં ચંગ;
 મયણુવતી રાણી મુખ્ય નામ, ધીજી પણુ છે બહુ અભિરામ. ૪૦
 મયણુવતી માયાવી ભણું, રાયતણું ચિત્ત ચોરે ઘણું;
 રાજા રંગ ભરે ઉચ્ચરે, તુજ ઉપરાંત ન કો માહરે. ૪૧
 મતિમેહર મહેતો રાયને, કનકસિરિ કામિનિ તેહને;
 ખેટો બહુ ગુણવંત ઉદાર, શૂરસેન નામેં સુવિચાર. ૪૨
 એક દિન સભામધ્ય રાજાન, ખેટો પાસે રહ્યો પ્રધાન;

૧ છોકરાંજ-ખેટાખેટી. ૨ કપટકુશળ.

એતલે એક ^૧ધીવર આવિયો, નૃપ આગળ મરછો લાવિયો. ૪૩
 સ્વામિ આ મરછો ગુણુગેહ, ^૨લખતાં રોગ રહિત હોય દેહ;
 મેં ^૩સમુદ્રસુર સેવા કરી, તિણે મુજ આ આપ્યો ^૪હિત ધરી. ૪૪
 મેં જાણ્યો હું ન લખું પેટ, વડા રાયને કીજે ભેટ;
 રાજા હરખ્યો વાત સુણેય, ધન દેઈ તસ વોલાવેય. ૪૫
 તેડી મદનવતીની દાસિ, કહે રાણીને ઘો ઉલ્હાસિ;
 તે લઈ આવી રાણી કને, રાણી કહે શું લાવી મને. ૪૬
 દાસી કહે રાજાએ રાજ, મરછ મોકલ્યો ^૫વ્યંજન કાજ;
 રાણી કહે તે મમ ઉઘાડ, અપર પુરૂષ મુખ મમ દેખાડ. ૪૭
 જો એ જાણુતિ હું માછલી, તો હું શાક નિપાવત ^૬હલી;
 પણ એ પુરૂષ ન જોઈ માછલો, જઈ રાજાને આપો લલો. ૪૮
 દાસી જઈ રાજાને કહે, પુરૂષ લણી રાણી નવિ ગ્રહે;
 એ કહે રાય વિના હું સહી, અવર પુરૂષ મુખ જોઈ નહીં. ૪૯
 મીન મૂક્યો તે સલા મઝાર, રાજા ચિંતે ^૭ભલિ એ નાર;
 તવ તે મરછો ખડખડ હસ્યો, રાયતણે મન ^૮વિસ્મય વસ્યો. ૫૦
 શું લઈ હસ્યો માછલો મુઓ ! તવ મતિમેહરને કહે જુઓ;
 હસ્યો કિશ્યો મંત્રિ માછલો !! કહો અર્થ એ ઉતાવળો. ૫૧
 ફેકટ આમ ખાઓ રે કિશું, જે કોઈ અર્થ ન જાણે ઇશું;
 જો જીવ્યાની આશા કરો, તો વિચાર વહેલો ઉચ્ચરો. ૫૨
^૯કાળક્ષેપણ કરવા લણી, માગી અવધિ છ માસહતણી;
 મંત્રી ચિંતે શી પરે કરૂં, અર્થ કિશું ^{૧૦}અલહો ઉચ્ચરૂં. ૫૩
 નૃપ કહે માસ છમાંહે કહે, તો તું અર્ધ રાજ્ય સહી લહે;
 નહિતો ખટમસવાડા પ્રાંત, કુટુંબસહિત તુજ આણીશ અંત. ૫૪

૧ માછીમાર. ૨ ખાતાં. ૩ દરિયાના દેવતાની. ૪ સ્નેહ લાવીને.
 ૫ શાક-તકરારી. ૬ હમણાં. ૭ પતિવ્રતા-સતી સુંદરી. ૮ આશ્રય.
 ૯ વખત જવા માટે. ૧૦ સમજ્યા વિના.

મંત્રી ઘેર ગયો હા લણી, હૈયામાંહિ વિમાસણ ઘણી;
 અરતિ અભૂખ અનિદ્રા થઈ, મતિ સઘળી મુંઝાઈ રહી. ૫૫
 પુત્ર તાતને પૂછે વાત, મંત્રી સકળ કહે અવદાત;
 કુંવરે કુટુંબતણો ક્ષય લહ્યો, મનનો ^૧મંત્ર ન કોઈને કહ્યો. ૫૬
 છાનો થઈ પંથીને વેશ, સૂરસેન ચાલ્યો પરદેશ;
 ખડ્ગ ^૨સખાયત કીધું હાથ, લીધું મારગ ^૩સંબળ સાથ. ૫૭
 વાટે જાતાં નર કે મિજ્યો, તેહશું કુંવર વાતે વજ્યો;
 કહોજી પધારશો કુણુ ઠામ, તે કહે જાશું નળપુર ગામ. ૫૮
 મુજને તેડિ જાશો તિહાં, તે કહે કુણુ વારે છે કિહાં;
 કિમ તિણુ પુર જાઓ છો સહી, કુંવર કહે જોવા એ મહી. ૫૯
 (ગાથા-છંદ.)

“ દેસે વિવહ ચરિયં, જાણિજ્જઈ સુજન દુજ્જન વિસેસો;

અપ્પાણંચ કલ્હિજ્જઈ, હિંદીજે તિણ પુહવિયે. ” ૧

વાટે કુમર વિમાસે ગુણી, કડ્ડં પરીક્ષા સાથીતણી;
 કહે ભાઈ ક્ષણુ થોલો અહિ, હું ^૪અરણ્ય ભુવિ આવું જઈ. ૬૦
 ઇમ કહી વૃક્ષાંતર જઈ રહે, તવ મન સાથે પેલો કહે;
 એ કાને' ખોટી કુણુ થાય, ઇમ ચિંતિ આગળ ઊભય. ૬૧
 (રેખતા-છંદ.)

“ ચલિયે તિનકે સાથ ચલતાં જે ચલે,

પણુ દુખ ચલે ન સાથ જે લાંબા ડગ ભરે;

લીલા ગેલિ કરંત કે અંગ ન મોડિયે,

સો સોના જલિ જાઓ કે કનકહ તોડીએ.” ૧

કુમર વિમાસે નહિ એ લલો, વર હું સહી જાઈશ એકલો;

એટલે પાછળથી આવિયો, વૃદ્ધ એક જો વ્યવહારિયો. ૬૨

૧ વિચાર. ૨ મદદગાર. ૩ ખર્ચા-ભાતું. ૪ જંગલ જઈ આવું.

શૂનસેન કહે ભાભા કહો, કિણુ નગરે જાશો કિહાં રહો ?
 વૃદ્ધ કહે હું નળપુરિ જિહાં, કાકા મુજ લઈ જાશો તિહાં ? ૬૩
 વૃદ્ધ કહે આવોજી તમે, નળપુરમાં મૂકીશું અમે;
 તેહની કુમર પરીક્ષા કરે, ^૧ખહિર્ભૂમિ જાશું કહે પરે. ૬૪
 ક્ષણ એક રહો ભાભા એટલે, છાનો જઈ બેઠો ^૨તરૂતળે;
 ઘડી બે ચાર થઈ નાબ્યો તદ્દ, સાદ કરી બોલાવે વૃદ્ધ. ૬૫
 પહોર એક ^૩ડોકર થોલિયો, પછે આબ્યો મંત્રી મોલિયો;
 વૃદ્ધ કહે શી એવડી વાર, તે કહે હતોજ ^૪પેટ વિકાર. ૬૬
 તવ તે આઘા ચાલ્યા સોય, વાટે ^૫ગોષ્ટિ કરે તે દોય;
 લાગ્યો થાક ઘણું થાકિયા, એક તરૂ તળે વિસામા લિયા. ૬૭
 વૃદ્ધ શરીર ઉઘાડો કરે, પવન લિયે હાય હાય ઉચ્ચરે;
 કુંવર ઢબૂરી બેઠો અંગ, શેઠ કહે આ અભિનવ ઢંગ. ૬૮
 વળિ મારગ તે ચાલ્યા જામ, એટલે નહિ એક આવી તામ;
 શેઠે બિતાર્યા ખાસડાં, કુંવર પગે રાખ્યાં પરગડાં. ૬૯
 ચિંતે વૃદ્ધ લલો વાંકડો, ^૬હેકડ હાળી દીસે વડો;
 એ આહવાં રૂડાં ^૭પગત્રાણુ, વણુસાડે ભીંજવી અબાણુ. ૭૦
 વળિ આઘા ચાલ્યા જેટલે, નગર એક આબ્યું તેટલે;
 સવાર જાણી ત્યાં નહિ રહ્યા, વચે જોતા તે વહેતા ગયા. ૭૧
 મોટું નગર વસે કહે વૃદ્ધ, કુંવર કહે ઉદ્વસ અસમૃદ્ધ;
 સુણી વચન ચિંતે ડોકરો, ^૮ગાઠો અવળો એ છોકરો. ૭૨
 એક આબ્યું નહાતુંશું ગામ, સરવરપાળ જમણુનો ઠામ;
 મારગ જતાં મધ્યાનહજ થયા, તે બેઉ તિહાં જામવા રહ્યા. ૭૩
 તિણુ ગામથી વસાણો લિયો, ^૯સરવરપાળે લોજન કિયો;
 કુંવર કહે એ નગરજ વડું, વૃદ્ધ વદે નહાતું ગામડું. ૭૪

૧ જાનરૂ માટે. ૨ ઝાડ હેડળ. ૩ યુદ્ધો. ૪ પેટમાં બિગાડ-દર્દ.
 મૂર્ખ બેદૂત જેવો. જોડાં. ૭ બહુજ અવળચંડો. ૮ તળાવની પાળે.

ચેતે વૃદ્ધ વડો કેા એહ, વિકરમાંહિ દીસે છે રેહ;
 હું નિશિ કહું એ કહે દીશ, કિહાં એ સાથ મળ્યો જગદીશ ! ૭૫
 કેતે દિન નળપુર આવિયા, શેઠ કહે અમ ઘર પાવિયા;
 શૂરસેન સાંભળ મુજ ઘરે, આજ કહું છું ભોજન કરે. ૭૬
 કુંવર તેડયો આગ્રહ કરી, કુંવર કહે સુણુ વાતજ ખરી;
 હાથે તાળી દેઇ ત્રણ, ઘરમાંહે જઇએ બે મત્ર. ૭૭
 લે હો માન્યું સાથે આવ, ફેકટ રીશ મને ન ચડાવ;
 ઇમ કહી ^૧મંદિર પેસે યદા, પુત્રી સ્નાન કરે છે તદા. ૭૮
 ગયો ઘસમસી મંદિર જામ, પુત્રી મનમાંહિ લાજી તામ;
 પાછળ કુંવર રહ્યો ખડકિયે, તે પેળી ચિંત્યું કુંવરિયે. ૭૯
 એ કુણુ પુરૂષ રહ્યો આંગણે ! ^૨વસ્ત્ર સંભારી શિર આપણે;
 માંહે પિતા પ્રતે જઇ લણે, સાથે કવણુ પુરૂષ તુમતણે. ૮૦
 પિતા કહે એ માંહિ તેડિ, આપ અભોખું વચ્ચ મ જેડિ;
 તવ તસ કુંવરી બેલાવેય, ^૩કંચણુ કરવી અભોખું દેય. ૮૧
 કુંવર કહે શેઠ તુમ સુણો, એ સંદેહ હરો મનતણે;
 કરવી કાચી પાકી એહ, સુણી વચનને તણુખ્યો તેહ. ૮૨
 હત્યાવડો કેા દીસે લુંડ, વળિ વળિ રીશ ચડાવે ચંડ;
 દરડ વરડ નાખીને લણે, તુજને અહીં તેડયો છે કુણે ? ૮૩
 શૂરસેન દેખી અપમાન, બહાર તવ ચાલ્યો સાવધાન;
 શૂન્ય હાટ આઘેરું એક, ત્યાં જઇ બેઠો ધરી વિવેક. ૮૪
 પુત્રી કહે કુણુ નર એ તાત ? તાતે કહ્યો પૂરવ અવદાત;
 ઇણે મુજ પંથ સતાવ્યો ઘણું, કહું કિશું એહતું જડપણું. ૮૫
 કથન માહરાં અવળાં કર્યો, કુંવરીએ બુદ્ધે મન ધર્યો;
 કહે તાત એ ડાહ્યો ગુણી, તુમે કાંઇ નાખ્યો અવગણી ? ૮૬

૧ મકાનમાં. ૨ કપડાં પહેરીને. ૩ સોનાની ઝરી.

એક વસ્તુનાં રૂળ છોતરાં, ખાઇયે બીજ નાખીયે પરાં;
 એક નાખિયે બીજ ઉદાર, નાખીજે છોતરાં અસાર. ૯૮
 જઇ ચહુટામાંહિ ભતાવળી, એ બેઉ વસ્તુ લાવ મન રૂળી;
 તવ દાસી વેગે તિમ કરે, જઇ ચહુટે જનને ઉચ્ચરે. ૯૯
 કહે કુંવરીએ કહી જેહવી, દોય વસ્તુ આપો તેહવી;
 લોક કહે શું દહેલી થઇ, પૂછી આવ રૂડી પરેં જઇ. ૧૦૦
 જિમ પ્રીછે તિમ કહે કો ઇશો, ઇણુ પરેં અમે ન જાણું કિશો;
 સઘણે ભમી ઉસની સોય, પણ તે વસ્તુ ન આપે કોય. ૧
 ઘેર આવી કુંવરીને કહે, ખાઇ નામ ન કો તસ લહે;
 તિણી પરે કહ્યું જિમ પ્રીછે સહુ, ભમી ભમી હું આવી બહુ. ૨
 રીસ ચડાવી કહે કુમારિ, તે આણ્યા વિણુ નાવિશ દ્વાર;
 રૂડી પરેં તેશું વણિ કહે, નવિ લાવી તો ઘરે કિમ રહે. ૩
 તે આપડી વળી નીકળી, આંસુ પડે થાએ ગળગળી;
 શૂરસેને તે દીઠી અસે, કાં રે ખાઇ રોવે કિશે? ૪
 દાસીએ હતી તે કહી, તવ તે વસ્તુ કુમારેં લહી;
 ખાઇ આવ અપાવું સોય, ગાંધી હાટ ગયાં તે દોય. ૫
 લીધ છોહારી ખારક ગળી, બદામ ઉજળી લીધી વળી;
 દાસી વસ્તુ લેઈ ઘર ગઈ, પોતે બેઠો ^૨તિહાંકણુ જઈ. ૬
 કુંવરી કહે કિમ લહ્યો વિવેક, દાસી કહે સાહમો નર એક;
 એ પેલો બેઠો છે હાટ, તિણે અપાવી રૂડા માટ. ૭
 કુંવરી હરખી હિયે અપાર, કોરાં ^૩અપણુ અણ્યાવ્યાં ચાર;
 ઉપર ઘેબર મહેલ્યાં સોળ, દાસી સાથ કહાવ્યા બોલ. ૮
 આ સવિ આપે તેહને જઈ, વળી એટલું આવે કહી;
 માહરી શેઠકુંવરીએ રાજ, આ સવિ મોકલીઆં તુમ કાજ. ૯
 મુખવચને એ કહી અવધાર, ઇણુ નગરીએ પોળજ ચાર;

૧ પૂછે. ૨ ત્યાં. ૩ રામપાત્ર.

ચાર ચાર કોશીસાં ઝાળ, તુમે નિરધારી જો જો પોળ. ૧૦
 કહી એટલું વહેળી વળે, વળતું તે કહે તે સાંભળે;
 ઇમ કહીને દાસી મોકલી, જાતાં તેહને પ્રીતે ઝલી. ૧૧
 માં માં કરતાં લીધાં નાર, એક ચપલુ શું ઘેખર ચાર;
 બીજાં સવિ લઈ આવી તિહાં, શૂરસેન બેઠો છે જિહાં. ૧૨
 આપી ઘેખર કહાંબ્યા બોલ, તે સઘળા તિણે કહ્યા નિટોલ;
 શૂરસેને તે સવિ રાખિયું, જાતાં તેહને ઇમ ભાખિયું. ૧૩
 કહેજો તે કુમરીને મત્ત, ઇણુ નગરે છે 'પોળજ ત્રણ્ય;
 ૨કોશીસાં ખારજ એટલું, અસત્ય ન બોલે માણસ ભલું. ૧૪
 ઘર આવી કુંવરીને તેહ, કહે વાત તવ ચમકી એહ;
 તવ ઝલી દાસી કહે ખરૂં, ચોથા ભાગતાણું શું કર્યું ? ૧૫
 અતિ ચંપાવી માન્યું તિણે, ચિંતે કુમરી ઉપાએ કિણે !
 એ નરશું થાએ વિવાહ, તો પૂગે મનનો ઉચ્છાહ. ૧૬
 પિતા પ્રતે કહે સાંભળ વાણ, ઇણુ વાતે સંદેહ મ આણ;
 પરણાવે તો એ વર વરૂં, નહીં તો ખાળકુંવારી મરૂં. ૧૭
 પિતા વિચારીને ત્યાં ગયો, શૂરસેનને હાથે ગ્રહ્યો;
 અતિ આદરે આણ્યો આવાસે, તે કુંવરી દીધી ઉલ્હાસે. ૧૮
 સાંગણુ શેઠ તેહતું નામ, પુત્રી પુણ્યસિરિ અભિરામ;
 લખમીનો તસ ઘર નહીં પાર, શૂરસેન સુખ વિલસે સાર. ૧૯
 સરખી જોડી મળી મનોહાર, સુખ અનુભવે બેહુ નરનાર;
 પાળે પ્રીતિ નીર માછલી, કુંવર પ્રતે વાત પાછલી. ૨૦
 એક દિન સાંભરી થયો નિરાશ, મુખે બે ચાર મૂક્યા નિશ્વાસ;
 તવ કુંવરી કહે પિઉ તુમે ગુણી, એવડું દુખ આણો શ્યાભણી. ૨૧
 કુમરે કહ્યો પૂર્વ વૃત્તાંત, પુણ્યસિરિ કહે સાંભળ કંત;
 સભામાંહિ હસિયો માછલો, તેહનો અર્થ કહું હું ભલો. ૨૨

દુખ રખે ધરો તુમે સ્વામિ, આપણુ જઈયે તેણુ ઠામિ;
 , શિ કુંવર મન હરખ્યો ઘણું, શેઠ પ્રતે કરે મોકલામણું. ૨૩
 ; આપી ઋદ્ધિ અપાર, તે સવિ સાથે લેઈ કુમાર;
 પુણ્યસિરિશું અકળ અબીહ, નિજપુર આન્યો થોડે દીહ. ૨૪
 ર જઈને પ્રણમ્યો ^૧તાત, પછી પાય લાગ્યો જઈ માત;
 દેખિ પુત્રને લોચન ઠંઠા, માત તાતે આવારણાં કર્યાં. ૨૫
 પ્રાસુ સસરાને પાય પડી, વહુ દેખી વિકસી આંખડી;
 માતપિતા સવિ કુંવર પ્રતે, સમાચાર સવિ પૂછે હિતે. ૨૬
 પુત્રે પૂર્વ વાત કહી સહુ, માત તાત આણુંદાં બહુ;
 મચ્છ હસ્યાનો જે સંદેહ, વહૂ તુમારી કહેશે એહ. ૨૭
 હરખ્યો મંત્રિ ગયો નૃપ પાસ, રાય કહે મંત્રી સાબાશ;
 અવધિમાંહિ થાકે દિન દોય, પછી તાહરી કેહીપરે હોય ? ૨૮
 મંત્રી કહે રાજન મુજ વહૂ, એહનો અર્થ લહે છે સહૂ;
 મોકલીએ પાલખી પવિત્ર, અહિં આવી કહે અર્થ વિચિત્ર. ૨૯
 રાજાએ સવિ તે પરે કરી, આડંબરે આવી સુંદરી;
^૨પરિઅચ બંધાવી વચમાંહિ, તવ ^૩નરપતિ પૂછે ઉચ્છાહિ. ૩૦
 મચ્છ હસ્યો તે વહૂ શ્યાલણી ? પુણ્યસિરિ બોલી તવ ગુણી;
^૪મીન હસ્યો તે કહીશું પછે, પહેલી એક વીનતી અછે. ૩૧
 રાય લણે જે કહે તે કરૂં, પુણ્યસિરિ કહે સાંભળો ખરૂં;
^૫ખાઈ એક ખણાવો ખાર, તેડો સવિ અંત:પુરનાર. ૩૨
 પટરાણી આદિ દર્ષ આજ, ખાઈ એલાંધાવો મહારાજ;
 માહરી દષ્ટે નેહાં તેહ, પછે ટાળું તેહનો સંદેહ. ૩૩
 રાજાએ કીધું તે કામ, પટરાણી મન ચિંતે તામ;
 ને ને કામજ છોડીતણું, માપમાંહિ કણુ મોટું ઘણું. ૩૪
 ખાઈ ટપાવા માંડી યદા, નૃપ પાસે કહેવરાવ્યું તદા;

૧ પિતા. ૨ ચક્ર-પહેલો. ૩ રાજા. ૪ માછલું. ૫ ખાડ.

રાએ માન્યો મંત્રી ઘણો, અર્દરાન્ય આપ્યો આપણો;
 અર્દરાન્ય નિજ સુત થાપિયો, પોતે વૈરાગ્યે વ્યાપિયો. ૪૬
 છંડી રાન્ય કરે નિજ કાજ, સંયમ લેઈ થયો ઋષિરાજ;
 તપિજપિ કર્મતણો મળ ^૧દહ્યો, ચારિત્ર પાળી સદ્ગતિ ગયો. ૪૭
 રૂપચંદ કહે વિક્રમરાજ, નિમ વહૂ ખુદ્દે સિધ્યાં કાજ;
 તિમ કેતી નારી આપણું, ખુદ્દે કાજ સમારે ઘણું. ૪૮
 સુણી કથા વિક્રમ હરખિયો, રૂપચંદ સદ્ગુરૂ પરખિયો;
 હરખી સભા સહુ કો મત્ર, મુખ યોલે કુંવર ધન ધત્ર. ૪૯
 રાયકનોબ ગુણચંદ્ર જેહ, પાસે યેઠો છે પણ તેહ;
 વિક્રમરાય હસીને કહે, તુમ પુત્રી એહના ગુણ લહે. ૫૦
 તે બેહલી યોલાવો અહીં, રૂપચંદને પરગટ સહી;
 પાણીગ્રહણ કરાવો તમે, ઇણ વાતે બહુ હરખું અમે. ૫૧
 વિક્રમનો પામી ^૨આદેશ, પુત્રી પાસે ગયો નરેશ;
 પિતા કહે પુત્રી મન ધરો, રૂપચંદ ગમતો વર વરો. ૫૨
 લાજ રહી અણુબોલી બાળ, તવ ગુણચંદ્ર કહે ભૂપાળ;
 પુત્રી મન માણસો વિચાર, રૂપચંદ સદ્ગુણી ભરતાર. ૫૩
 શૃંગારી સોહગસુંદરી, પછે સુખાસન થાપી કરી;
 સપરિવાર રૂઠે અધિકાર, આણી વિક્રમસભામઝાર. ૫૪
 ગુણજ્ઞાતા વિક્રમ ભૂપાળ, હુઓ ન હોશે ઇશો મયાળ;
 સોહગસુંદરીને કહે વત્સ ! તું ગુણરૂપી સાચી ^૩લક્ષ. ૫૫
 પરમમિત્ર માહરો રૂપચંદ, કર્યો જમાઈ ધરી આણુંદ;
 તુંએ પણ મુજ પુત્રીસમી, રૂપચંદને ^૪ગાઠી ગમી. ૫૬
 હવે મનથી સવિ તણ વિચાર, પ્રગટ પરણ રૂપચંદકુમાર;
 સભામાં મુખ્ય સોહગસુંદરી, નૃપ સાનિધ રૂપચંદે વરી. ૫૭
 ધનદત્તશાહ યોલાવ્યો તાત, તેડ્યા રૂપદેવાદિક શ્રાત;

૧ બાલ્યો. ૨ હુકમ. ૩ લક્ષ્મી. ૪ બહુન.

સહુ સુજન તેડ્યા નર નાથ, સોમદત્ત તે સસરા સાથ. ૫૮
 મહાજન સવિ તેડયું સુવિચાર, વિક્રમ સવિ લેઈ પરિવાર;
 ગુણચંદ્રરાયતણે દરબાર, ભોજન કીધાં વિવિધ પ્રકાર. ૫૯
 ભક્તિ કરી તિણુ રાએ બહુ, પછે મહાજન સાથે સહુ;
 વિક્રમ બહુ આડંબર કરી, રૂપચંદ્ર ^૧ગજ-ખંધે ધરી. ૬૦
 પંચ શબ્દ વાળાં નિર્દોષ, દિયે વસ્તુ માગણુ જન પોષ;
 આડંબરે ધનદત્ત આવાસ, સુપરેં સહુ આબ્યા ઉલ્લાસ. ૬૧
 ધનદત્ત શેઠ વિવેકી તદા, સુપરેં સંતોષ્યાં સહુ મુદા;
 પરમાણુદે સહુ ઘર બાય, રંગે પભણુ વિક્રમરાય. ૬૨
 નિત્યે મુજ ^૨મંદિર આવળે, કામકાજ સર્વે કહાવળે;
^૩અંતર કાંઈ આણુ રખે, વળિવળિ શુ' કહિયે તુમ મુખે. ૬૩
 રાજ સહુ નિજ થાનક બાય, ઉદ્દેટ અતિઘણુ અંગ ન માય;
 રૂપચંદ્રની કરે પ્રશંસ, ભાગ્ય બળી છે એ નરહંસ. ૬૪
 રૂપચંદ્ર માતા ને પિતા, સકળ સહોદર જે અતિમતા;
 સહુ કુટુંબશું સરખી પ્રીત, ત્રણ્યે સ્ત્રી ચાલે શુભ રીત. ૬૫
 દીધ પિતાએ ભલ આવાસ, રાત રાત સ તિહાં કરે વિલાસ;
 નાટિક ગીત કથા કલ્લોલ, સુંદરી ત્રિહુ' સાથે રંગરોળ. ૬૬
 કહીં સખેલ સોગઠાં ચંગ, કહીં શત્રવજ અપ્ટાપદ રંગ;
 કહીં નાટિક ગંધર્વહ ગાન, કહીં દીએ મન વંછિતદાન. ૬૭
 ખંડોખળી ચંદન જળભરી, કહીં ઝીલે સાથે સુંદરી;
 સોવન શીંગી ભરી રસાળ, માંહોમાંહિ છાંટે સુવિશાળ. ૬૮
 કુસુમવસ્ત્ર કુસુમાયુધ સાર, વાસિત ^૪કુસુમનીર મનોહાર;
 કુસુમ-સેજ કુસુમાલાંકાર, કુસુમકેળિ ઈમ કરે ઉદાર. ૬૯
 નવ યૌવન ટોળી મદમત્ત, ભામિનિ ભાવ કરે અતુરત્ત;

૧ હાથી ઉપગર મહેલમાં. ૩ જુદાઇ. ૪ ફૂલથી સુગંધીવાળું કરેલું પાણી.

ધન યૌવન વલ્લભ સંયોગ, સકળ રમે સંસારીલોગ. ૭૦
 પૂરવ પુન્યતણાં ^૧અહિનાણુ, એ સવિ જાણેજો જગ જાણુ;
 રમી વિરમશી છેહડે એહ, છઠ્ઠે ખંડે કહીશું તેહ. ૭૧
 ખંડખંડ વાણી વિસ્તાર, લાણુતાં સુણુતાં હર્ષ અપાર;
 નવરસ કવિ નયસુંદર વાણિ, પહોતો પંચમખંડ પ્રમાણિ. ૭૨
 ઇતિશ્રી રૂપચંદ્રકુમરરાસે શ્રવણસુધારસ નામ્નિ વિક્રમાદિત્ય
 રાજ્ય વિવિધ યુક્ત્યા રૂપચંદ્રસ્ય સમસ્યાર્થ પ્રસન્ન પ્રકરણું કુમરેણુ
 અકથનં મંત્રી-ચુદ્ધચારાજાકુમરાય નિજ સુતાદાપનં પશ્ચાદર્થ જ્ઞાપનં
 રૂપચંદ્ર મુખાત યુદ્ધે પુણ્યશ્રીકથા શ્રવણું તતો કુમરસ્ય પ્રકટ સૌ-
 ભાગ્યસુંદરી વિવાહકરણું મહતા મહેન રૂપચંદ્રસ્ય નિજ પિતુરાવાસે
 પ્રેમણું વિલાસાદિ વર્ણનો નામ પંચમ ખંડ સમાપ્ત.

ખંડ-૬ ક્ષો.

(વસ્તુ-છંદ.)

રાયવિક્રમ રાયવિક્રમ કરી બહુ ખેપ,
 તોય કુંવર ન માનિયો મંત્રી વચને જામાત કીધો,
 પ્રેમે વર દીધા લણી પછે અર્થ બોલ્યો પ્રસિદ્ધો;
 રંજ્યો અસ્તિ કથા સુણી સભા સહિત ભૂપાળ,
 તવ તે પરણાવી પ્રગટ સુખ વિલસે સુવિશાળ. ૧

(ચોપાઈ-છંદ.)

પંચમ ખંડતણો અધિકાર, સુણી ઊપનો હર્ષ અપાર;
 ગુણિયલ ^૨મનપંકજ ઉલ્હસ્યાં, કહ્યાં કથન તે હૈડે વસ્યાં. ૧
 સકળ સભા શ્રોતા ^૩ગહગહ્યાં, આગે સુણુવા ઉત્સુક થયાં;
 કહે કવિ નય પ્રભુ પૂરો રૂળી, છઠ્ઠો ખંડ સુણુવું વળી. ૨

૧ નિશાન. ૨ મનરૂપી કમળ. ૩ રાજ થયાં.

सरसति वरसति वयनविदास, मुञ्ज सेवकनी पूरे आश;
 सा स्वामिनीने लडी प्रसाद, भेदी गर्व मान विषवाद. ३
 लाव लगते प्रणुभी गुड्यंद, स्तपतां धणु लडिये आनंद;
 १भेधावी भडिमा मनोहार, ३पच्यंद गुणुभणुि-लंडार. ४
 पद अक्षर पडिले अलिधान, ते गुड्यंदी दयानिधान;
 नयधर कवि छठो भंड कडे, सुंदर सुप्रस्तावण लडे. ५
 ३पसुंदरी रत्नमंजरी, त्रील वणी सोडुगसुंदरी;
 त्रणु साथे सरणो मनरंग, २मधुकर मन भावति सुयंग. ६
 रति अनंग निम पाणे प्रीति, ते त्रणुये यावे पिठ चित्त;
 पिठ पणु नवि दोषे तस नीति, उत्तमनी तो अेडुण रीति. ७
 त्रणुये शास्त्र युक्ति न्णुति, त्रणुये लाव लदा आणुति;
 त्रणुये चित्त योरे पिठतणुा, त्रणुये ळपर पिठ मन धणुा. ८
 अे सवि पुन्यतणुां परिमाणु, पुन्ये मनवांछित कल्याणु;
 पुन्ये सवि सरभा सयोग, पुन्ये प्रणण पंचधा लोण. ९
 पुन्ये नोये विरड वियेण, पुन्य पसाये तनु निरोण;
 धम न्णुा पुन्य करणे सडु, ऋद्धि वृद्धि निम पाणे अडु. १०
 लीलापति लीदारस पूर, ळये अलिनव न्णुे सूर;
 छ ऋतुना नवनवा विदास, धम सुभ विदसे आरे भास. ११

(मालिनी-छंद.)

“ हिम शिशिर वसंते ग्रीष्म वर्षा शरस्तु ।

स्तपतपनविनांभोहर्म्यगोक्षीरपानैः ॥

दिवस कमल लज्जा शर्वरी रेणुपंकैः ।

सुखमनुभवराजंस्तद्विक्रियांतु नाशम् ॥ ”

विक्रमराय करे हित सदा, प्रेषी आप सुभासन सदा;

३पच्यंदने सला मअर, तेडावी सहगुणु संभारि.

करि गुणुगोष्टि अतिहि उल्लास, पधरावे वणि प्रेमे' आवास;
 सुभलर काण गमे आपणो, दाने यश विस्तारे धणो. १३
 ओहवे सिद्धसेन गणुधार, परवादिठोशिकदिनकार;
 ज्ञानरत्नकेरा लंडार, लीधो सकण शास्त्रनो पार. १४
 सूरीश्वर हेता उपदेश, विहार करता देश विदेश;
 लइअय नगर पधार्या लभ, सकण संघ मन डरज्यो ताम. १५
 ओक दिन संघ प्रते विनती, सिद्धसेन ओल्या यतिपति;
 श्रीसंघनो पाभी आदेश, होहुं श्रीसिद्धांत अशेष, १६
 सुंदर संस्कृत भाषाओं कइं, जे श्रीसंघ सानिध लहुं भइं;
 कडो विचारी श्रावक नालु, श्रीसंघनो आदेश प्रभाणु. १७
 (नमोऽर्हत् सिद्धाचार्योपाध्यायसर्वसाधुभ्यः) इत्यादि ॥
 तव श्रीसंघ विचारे हिये, वणतुं गुइमुजे' शुं ओलिये;
 पणु जव यूक पडे गुइ प्रते, तव श्रीसंघ शीभघे हिते. १८
 ते लणी श्रावक कडे निटोल, गुइ तुमे श्या ओ ओल्या ओल;
 वीतरागनी लोपी आणु, हिये विचारी निरजो नालु. १९
 श्रीजिनवर तीरथ गुणुधार, पूरव शैदतणु लणुनार;
 आगे भहु झुतकेवणि हवा, तुमे तेथी पडित अलिनवा. २०
 तेणे' जिनमुजे' त्रिपदि लीध, प्राकृत भाषाओं रचना कीध;
 ते जिनवचन उथापे जेह, अनंत संसारी थाओे तेह. २१
 ओहवुं मुभथी ओल्या लणी, आलोयणु तुम आवी धणी;
 धणुं किशुं मुभ हाणुं अमे, निरजो शास्त्र निडाणी तमे. २२
 सुणी वचन सहगुइ कडे सत्य, तुमे कहुं ते मान्युं तहत्त;
 महानुभाव मोटो श्रीसंघ, निर्मण पूणु प्रवाह सुगंग. २३
 जेहने माने त्रिभुवनलाणु, कुणु भूरभ लोपे तस आणु;
 जे श्रीसंघ आलोयणु हिये, ते अमे कर जेडी कीजिये. २४

१ प्रायश्चित्त-आलोचना.

સંઘ કહે ગુરૂ ગિરૂઆ તુમે, શી આલોયણુ આપું અમે;
 નિરખો ગ્રંથ આલોયણુ સાર, જોઈ તપ આચરો ઉદાર. ૨૫
 નિરખી ગ્રંથ કહે ગુરૂ તામ, એ અમ આલોયણુનું કામ;
 આર વર્ષ આંખિલ તપ કરૂં, તિહાં લગે ગચ્છ બહાર સંચરૂં. ૨૬
 સંઘ કહે સ્વામિ નિહાળિયે, એક ગયું તીરથ વાળિયે;
 મિથ્યાત્વી એક નૃપ આકરો, પ્રતિબોધી તે શ્રાવક કરો. ૨૭
 વચન પ્રમાણુ કરી ગુરૂ સહી, શ્રીસંઘની સમ્મતિ તે ગ્રહી;
 દિન કેટલા એકાકી ફરી, આંબ્યા સૂરિ ૧ અવંતિપુરી. ૨૮
 જોનતાણું દર્શન ગોપવી, થઈ અવધૂત અકળ કો કવી;
 મહાકાળ પ્રાસાદ મઝાર, બેઠા મૂળ ગભારા બહાર. ૨૯
 એટલે આંબ્યા ૨ અર્યક તિહાં, પૂછે કુણુ બેઠો છે ઇહાં;
 ઊઠ વચેથી જિમ જાઉં મધ્ય, મહાદેવ પૂણું મન શુદ્ધ. ૩૦
 ઇણુપરે બહુપરે બોલ્યા તેહ, હિયે કશું નવિ આણુ એહ;
 તવ તિણુ જઈ વીનવિયો ભૂપ, કહ્યો સકળ અવધૂત સ્વરૂપ. ૩૧
 આંબ્યો વિક્રમ જાતે ચડી, તે તિહાં બેઠો દીઠો અડી;
 રાય કહે રે મૂરખ ઊઠ, મહાદેવને કાં દે પૂઠ. ૩૨
 રાયેં કર્યાં અનેક ઉપાય, તે સવિ સિદ્ધસેન મને વાય;
 મુખહુંતી નવિ બોલે ભાખ, આંધી મુંઠી લહે જ લાખ. ૩૩
 તવ રાજ કોધાકુળ થયો, સેવકને કહે શું એ રહ્યો;
 પાપી કિશી વિમાસણુ કરો, એહને ઘસડી નાખો પરો. ૩૪
 તવ સેવક જઈ વળગ્યા જામ, વજૂતણી પરે દેખે તામ;
 રાય કહે આખુક કોરડા, કરો પ્રહાર વડા લઈ દડા. ૩૫
 તવ પ્રકાર સેવક તે કરે, ગુરૂ મુખથી નવિ બોલે શિરે;
 તે પ્રહાર અંત:પુર જિહાં, રાણીને જઈ લાગે તિહાં. ૩૬
 નાસે એક અબળા આરડે, એક અચિંત ભૂમંડળે પડે;

જિહાં પેસે ત્યાં ન શકે રહી, રાણી સવિ અધમૂઠ થઇ. ૩૭
 ઠામ ઠામ પડિયો પોકરાણુ, તવ નરપતિને કીધી બાણુ;
 ગયા ઘુંબિયા કહિ સવિ વાત, સ્વામિ એ મોટો ઉતપાત. ૩૮
 અહીં તુમે એહને કરો પ્રહાર, તિહાં રાણી પાડે પોકાર;
 ઇશું સુણી રાય ઝાંખો થયો, હિયડા સાથ વિમાસી રહ્યો. ૩૯
 ચિંતે એ નહાનો નવિ હોય, મહાસિદ્ધ દીસે છે કોય;
 એહશું જ્ઞેરતાણું નહીં કામ, પાય લાગીને કડું પ્રણામ. ૪૦
 નૃપ કહે ચૂક પડી મુજ ઘણી, તુમે વાત પ્રભુ કહો આપણી;
 ફયે કારણુ ખેઠા ઇમ અહીં, કિશે દેવ પૂજણુ દો નહીં ? ૪૧
 મહાપુરૂષ તું મોટો સાધ, ખમો સ્વામિ એ મુજ અપરાધ;
 હું કર જ્ઞેડીને વીનવું, કહો સ્વરૂપ હુએ જ્ઞેહવું. ૪૨
 કરે રાજા લોગાદિક સોય, થાઓ પરગટ જ્ઞેકોઇ હોય;
 તવ અવધૂત મહા આકૃતે, ઇણપરે^૧ ખોલ્યા રાજા પ્રતે. ૪૩
 રે રે તું અન્યાયી રાય ! દીસે ઘણો અહિયાં અન્યાય;
 ન્યાય વાત ત્યાં કહિયે કિશી, તવ નૃપ વિક્રમ ખોલ્યો હસી. ૪૪
 શું અન્યાય અછે કહો અહીં ? પૂરવ વાત સવિ ગુરે^૨ કહી;
 પુરિ ઇણ અવંતિ સુકુમાળ, હવો [હતો] વણિક લીલા ભૂઆળ.
 માત સુલદ્રા તેહની સતી, નારી ખત્રિશ હતી ગુણવતી;
 ખહુ વિલાસ કરતો ધનપતિ, આર્યસુહસ્તી મન્યા^૩ સંચતિ. ૪૬
 સુણી વિચાર નલિનીગુલ્મતણો, પૂરવલવ મોહ લાગ્યો ઘણો;
 પૂછી વાત જાએવા તિહાં, ગુરૂ જ્ઞાને કરી જ્ઞેયું ઇહાં. ૪૭
 દીઠો શેષ માત્ર તસ આય, રાતે દિયે દિક્ષા ગુરૂરાય;
 સૂઘો ખોલ સુગુરૂનો ગ્રહ્યો, નિશિ મસાણુ કાઉસગ ગ્રહી રહ્યો. ૪૮
 તસ ત્રીજા ભવની વૈરણી, મરી નારી થઇ શિયાલણી;
^૨ નવપ્રસૂત આવી વિકરાળ, કાઉસગ જ્યાં અવંતિ સુકુમાળ. ૪૯

૧ આચાર્ય-દીક્ષાધારી. ૨ તરતની સુવાવડી.

કર્યો ઉપસર્ગ સાધુને ઘણો, પૂરણ આયુ થયો સુનિતણો;
 નલિની વિમાને દેવજ થયો, બહાણે સમાચાર માએ લહ્યા. ૫૦
 વહૂ બત્રીશ સાથ દુખ ધરે, પ્રેતકાર્ય બેટાનાં કરે;
 સહગુરૂ પ્રતે કહે પ્રભુ સુણો, ધણી નથી કે લક્ષ્મીતણો. ૫૧
 દયા ધરી ગુરૂ કહે વિવેક, લહે સુતશું સુંદર સ્ત્રી એક;
 અનુક્રમે તેણિયે પામ્યો પુત્ર, તિણે લહું તાતનું ચરિત્ર. ૫૨
 તે બાણીતો થયો જિણુ વાર, તાત કાઉસગ ઠામ ઉદાર;
 આ પ્રાસાદ કરાવ્યો સહી, જિનવર મૂર્તિ થાપી અહીં. ૫૩
 ઘણો કાળ જાતે સુણિ વાત, રાજનૂ અહીં વ્યાપ્યું મિથ્યાત;
 મિથ્યાત્વિયે તે બિંબ ગોપવી, રૂદ્ર જાળાધારી લઈ ગઠવી. ૫૪
 સુગુરૂતણે સુખે મેં સુણ્યો, શાસ્ત્રમાંહિ દીકો તે લણ્યો;
 વરતે અહીં એવડો અન્યાય, તિહાં અમે શું બોલું રાય. ૫૫
 રાય કહે અમે સમજી વાત, આ શંકર છે જગવિખ્યાત;
 કરૂં લક્ષિત પૂજું એ સ્તવું, એહથી દેવ કવણુ છે નવું! ૫૬
 ગુરૂ કહે શી પૂજા એ કરો, કંઠ પખે માળા કિહાં ધરો ?
 નાક વિના શું દીને ધૂપ, પાય પખે કિહાં પ્રણમો ભૂપ. ૫૭
 ઉત્તમ નમસ્કાર સ્તુતિ જેહ, ન ખમે માહરી કીધી એહ;
 રાય કહે તે જોઈયે ઇશું, સ્તુતિ કીધી ન ખમે તે કિશું! ૫૮
 પ્રણુમી સ્તવી દેખાડો તમે, નહીં ખમે તે જોશું અમે;
 ભૂપે વચન કહું તે જામ, તવ ગુરૂ સ્તવના કરે અલિરામ. ૫૯
 (આ બાબત વિક્રમાર્ક ચરિત્રના સાતમા સર્ગમાં જુવો.)

(ઉચેંદ્રવજ્ર-છંદ.)

“ इतोरिहंतं परतोरिहंतं, यतो यतो यामि ततोरिहंतम्;
 विनारिहंतं भुवनं न पश्याम्यतोरिहंतं शरणं प्रपद्ये—” ૧

૧ મરણ કાર્ય. ૨ છુપાવીને. ૩ ગોઠવી.

धम जिनराज स्तव्या जगदीश, कीधां काव्य ते युमादीश;
 कल्याणुमंहरि नाम उदार, कीधुं स्तोत्र सुरें तिषु वार. ६०
 तव प्रगटया जिनशासन देव, पींसी वेहर द्विये स्ततपेव;
 भूरति प्रगटी पार्श्वजिषुंढ, सेवित पद्मावति धरणेंद्र. ६१
 पद्मासने जेठा जिनराज, ते हेभी डरभ्या गुडराज;
 लकित लावे प्रणुमी धम कडे, राजन् स्तुति भाडरी आ सडे. ६२
 किडां डरलिंग किडां जगगुड अडे, राग द्वेष विवर्जित हेड;
 अत्या विषय कषाय विकार, लवसमुद्रनिस्तारणुडार. ६३

(अनुष्टुप-छंद.)

“ सर्वज्ञो जिनमान्योयं, ज्ञानशाली गुणाधिकः

मुक्तिलक्ष्मीवरः श्रीमान्, धरणेंद्र नमस्कृतः १

पापदावाग्नि जलदः सुरेंद्रगण सेवितः

समस्त दोष रहितो, निस्संगः कलुषापहः २

अस्य पूजा नमस्कार, प्रभावैर्भविनां विभो

भवन्ति संपदोवश्या मुक्तिश्चापि गृहांगणे. ३

सकृदुच्चरिते येन, जिन इत्यक्षर द्वयम्;

बद्धः परिकर स्तेन, मोक्षाय गमनं प्रति. ” ४

धणी परे सत्य वचन अहु कडी, विक्रमनृपति प्रयोध्यो सडी;

भिथ्यालाव सकण परिडर्यो, जिनधर्म निश्चण मन कर्यो. ६४

धम उन्नति जिन-धर्मड करी, संधवचन अहुडुं आचरी;

गच्छभांडे पहुंचता गुडराज, विक्रमनरपति पाणे राज. ६५

सिद्धसेन गणपति अक्रोध, लोकप्रते देता प्रतिभोध;

वणि अकडा अवतिपुरी, पहुंचता परिवारे परवरी. ६६

१ श्रीरा-यार दाड. २ तरतज. ३ गच्छना अधिपति. ४ क्रोध रहित.

સંઘ સકળ હરખ્યો મનમાંહિ, સહામા વંદન જાય ઉછાહિં;
 અતિ આડંબરેં સવિ સમુદાય, વંદે સૂરીશ્વરના પાય. ૬૭
 કરે મહોત્સવતણો પ્રવેશ, એહવે શ્રી વિક્રમનરેશ;
 ૧રાજપાટિકા કરવા જાય, સહામા આવે છે ગુરુરાય. ૬૮
 આગળ લણે ગુણુ સ્તુતિ ભાટ, તું ગુરુ ધર્મ દેખાડે વાટ;
 પરવાદીગજલેદન સિંહ, સકળ સૂરિમાં આડી લીહ. ૬૯
 તું ભારતી-હૃદય-વર-હાર, તું અભિનવ ગૌતમ અવતાર;
 તું અશેષ વિદ્યા-ભંડાર, તેં વાદી કીધા ધિકાર. ૭૦
 તું ષટ્ દર્શન-પશુ-ગોપાળ, વાદિવૃંદનો વસુધાપાળ;
 તું ગુરુ વાદીગરુડ મુકંદ, તું સર્વજપુત્ર સૂરિંદ. ૭૧
 સુણી બિરુદ સર્વજ સુપુત્ર, હિયે વિચારે રાજ વિચિત્ર;
 એ સર્વજ-પુત્ર વિખ્યાત, તો સહી જો લહે મુજ મન વાત. ૭૨
 ઇશું વિમાસીને નરનાથેં, તવ વંદના કરી મન સાથેં;
 ગુરુ જાણી કર ઉંચો કરી, ધર્મલાલ આસીસંસ્કરી. ૭૩
 આવી નૃપ પૂછે ગુરુ કન્હે, ધર્મલાલ શ્યે દીધો મુન્હે ? !
 ગુરુ કહે મનશું વાંધા તુમે, ધર્મલાલ તિણે દીધો અમે. ૭૪
 તવ રાજ રંજ્યો મનમાંહિં, સ્વર્ણ કોટિ આણી ઉછાંહિં;
 સૂરિ પ્રતેં કહે પ્રભુ લીજિયેં, ગુરુ કહે એ અમે શું કીજિય ? ૭૫
 દ્રવ્ય અનર્થતણો એ પંથ, તે લણી નવિ રાખે નિગ્રંથ;
 જિનપ્રાસાદ કરેવા કાજેં, સંઘ પ્રતેં દીધું નરરાજે. ૭૬
 તવ પ્રવીણુ મહેતા તેણીવાર, દાનતણી સ્વહિયેં સુવિચાર;
 રહ્યા રાય વિક્રમની પાસેં, લખે શ્લોક એ મન ઉલ્હાસેં. ૭૭

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

ધર્મ લાભ ઇતિ પ્રોક્તે, દૂરા દુત્સૃત પાણયે;

સૂરયે સિદ્ધસેનાય, દદૌકોટિં નરાધિપ:

૧ હવા ખાવા માટે. ૨ ચોપડામાં.

સુજ મંદિર ઉગમતે સૂર, બહાણે પધારવા તુમ સૂરિ;
 ઇમ કહી નૃપ નિજ કારજ જાય, ૧ પોષાળે પહોતા ગુરુરાય. ૭૮
 તવ પ્રભાત બીજે દિન ભૂપ, સભામાંહિં બેઠો સુરરૂપ;
 નિજ મંત્રીશ્વરને કહે સહી, સિદ્ધસેન ગુરૂ તેડો અહીં. ૭૯
 આવી મંત્રી વિનય બહુ કરે, સહિ ગુરૂ પ્રતેં વચન ઉચ્ચરે;
 સ્વામિ શ્રી વિક્રમભૂપાળ, તુમ પધરાવે દેવ દયાળ. ૮૦
 સંઘ સમસ્ત મિથ્યા તે સુણી, જાણી લાલ ગુરે હા ભણી;
 સંઘ સહિત તિહાં પહોતા સૂરિ, વંદે વિક્રમ આણુંદ પૂર. ૮૧
 ગમણાગમણ પડિષ્કમી કરી, સૂરીશ્વર બેઠા પરવરી;
 વિક્રમરાય સિંહાસન છોડિ, ગુરૂ આગળ બેઠો મન કોડિ. ૮૨
 તિહાં સવિ રાજકુળી છે મિળી, સંઘ સહિત બેઠો મન રૂળી;
 સોઈ શેઠ ધનદત્ત શાહ જેહ, સુત ચારેશું બેઠો તેહ. ૮૩
 રૂપચંદ તે કુંવર સુચંગ, ગુરૂ દેખી રોમાંચું અંગ;
 ભાવભકતેં પ્રણુમી ગુરૂપાય, બેઠો સોઈ ચથોચિત ઠાય. ૮૪
 પ્રથમ લહી ૨ પ્રસ્તાવ ઉદાર, સૂરી સુભાષિત કહે સુવિચાર;
 ગુરૂષરૂપેં સાચી સરસ્વતિ, રાય પ્રતેં બોલ્યા યતિપતિ. ૮૫

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

अपूर्वेयं धनुर्विद्या भवता शिक्षिता कुतः

मार्गणौघः समभ्येति गुणो याति दिगंतरम् !

સુણી શ્લોક રંજ્યો ભૂપાળ, ઉજેણી આપી તતકાળ;

પુનરપિ ગુરૂ બોલ્યા સુવિવેક, રાજન્ શ્લોક સુણો વળી એક. ૮૬

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

भयमेक मनेकेभ्यः शत्रुभ्यो युगपत्सदा;

ददासि यच्चते नास्ति राजन् चित्र मिदं महत् !

૧ ઉપાશ્રય. ૨ સમય.

(१३८)

इपय'दकु'वरं रास.

१तूको धणो सुष्ठी आ श्लोक, तव विक्रम नृप जेतां लोक;
२हुरि ३करि रत्न कनक पूरियो, निज मंदिर सहशुद्धिने दियो. ८७
सला सहु पंडित परधान, हृदय साथ यमकया असमान;
जोल्या तव शुद्ध बुद्धिनिधान, श्लोक वणि सांलग राजान. ८८

(अनुष्टुप्-छंद.)

कीर्तिस्ते यातयामेव, चतुरांभोधि मज्जनात् ;

आतपाय धरानाथ, गतामातड मण्डलम् !

जिम जणधरधाराम्मे जेय, कदंअपुष्प उदलसे सोय;
तिम रोमांचित हुओ नरेश, दीधां अंगालरण अशेष. ८९
वाहिराय विश्वविख्यात, सुकविमांडिं मुष्य अवदात;
सिद्धसेनसूरीश्वर नाम, वणि श्लोक जोल्या उदाम. ९०

(अनुष्टुप्-छंद.)

सर्वदा सर्वदोऽसीति मिथ्यासंस्तूयसे बुधैः

नारयो लेभिरे पृष्ठिं न वक्षः पर योषितः !

सुष्ठी राय रंजयो अति छिये, यामर छत्र आपणुं दिये;
पुनरपि सिद्धसेन गणधार, जोल्या श्लोक सलामांडि सार. ९१

(अनुष्टुप्-छंद.)

अमीपान करंडाभाः सप्तापि जलराशयः

त्वद्यशोराजहंसस्य पंजरं भुवन त्रयम् !

अह्लुत श्लोक लाव लडी छशो, रंजयो राय धणुं मन हस्यो;
शुद्धिने देश नगर पुर साथे, सकण राज्य दीधुं नरनाथे. ९२
छिये विचारे पंडित जेह, सुरशुद्धी निर्मण भति ज्येह;
सला सहु पात्रे आणुं, श्लोक युग्म जोल्या सूरींद. ९३

१ प्रसन्न थयो. २ घोडा. ३ हाथी.

(અનુબંધ-૭૬.)

અસિધારાપથે નાથ, શત્રુ શ્રોણિત પિચ્છલે;

આજગામ કથં લક્ષ્મી ? નિર્જગામ કથં યશઃ ! ૧

સરસ્વતિ સ્થિતા વક્ત્રે, લક્ષ્મીઃ કરસરોરુહે;

કીર્તિઃ કિં કુપિતા રાજન્, યેન દેશાંતરં ગતા ! ૨

પ્રલોક યુગ્મ ગુરુ મુખથી સુણ્યું, સભા સહિત મન રંજ્યો ઘણું;

કહે પ્રભુ હવે નહીં કાંચ તેહવું, જે તુમ દેઉં સુણી એહવું. ૯૪

ગુરુ કહે એહ વચનનો રાય, તો તું સહી ^૧અનૃણી થાય;

જો સમકિત ધારે મન શુદ્ધે, કહું તે તાહરા હેતે ખુદ્દે. ૯૫

રાય કહે સમકિત તે કિશું ? સૂરિ કહે નૃપ જાણો ઈશું;

દેવતત્ત્વ ગુરુતત્ત્વ ઉદાર, ધર્મતત્ત્વ ઓળખિયે સાર. ૯૬

દેવ ઉપર મતિ દેવહતણી, ગુરુ ઉપર ગુરુની મતિ લણી;

ધર્મ ઉપર મતિ ધર્મ સ્વરૂપ, તે સમ્યક્ત્વ કહીજે ભૂપ. ૯૭

^૨અદેવ ઉપર મતિ જે દેવ, ^૩અગુરુતણી ગુરુ ખુદ્દે સેવ;

અધર્મ તે જાણે ધર્મ વાત, તે રાજન કહિયે મિથ્યાત. ૯૮

ત્રણ્ય લોક પૂજિત જિતકામ, સકળ દોષ વનિજત અભિરામ;

નિર્મળ સકળજ્ઞાન દિનકાર, સત્યદેવ મુક્તિ-દાતાર. ૯૯

કોધ લોભ માયા મદ માન, મત્સર કલહ-કંદ અસમાન;

નાટિક ગીત કામિનીરંગ, તેહિ જ ^૪દેવમાંહિ એ સંગ. ૧૦૦

શત્રુ મિત્રજન દોંચ સમાન, પૂરણ ^૫અતિશય કરી પ્રધાન;

નિઃસંગી નિર્લેપ નિરીહ, અક્ષય અક્ષર અકલ અખીહ. ૧

જન્મ જરા મરણાદિકતણાં, દુષ્ઠ અનંત જિણે વાર્યા ઘણાં;

૧ દેવાદાર. ૨ અદાર દોષથી સહિત તે અદેવ-કુદેવ કહેવાય.

૩ કુગુરુ-પરિગ્રહધારી-ગૃહસ્થાશ્રમી-લોભી લંપટ આદિ દુર્ગુણુવંત. ૪

સૂર્ય. ૫ યોનિશ્ચ અતિશયવંત.

લવસમુદ્રનો લાઘો પાર, તે અરિહંત ત્રિજગ આધાર. ૨
 આઠ કર્મ મોટા રિપુ સુણ્યા, તે જિણે હેળામાંહિં હણ્યા;
 તે શિવગતિદાયક અરિહંત, સાચો દેવ સોઈ ભગવંત. ૩
 ચોશઠ ઈંદ્ર સુરાસુર વૃંદ, પૂજે જેહને ધરી આણુંદ;
 અર્હત સકળ પૂજને જેહ, અર્હત નામ લણીજે તેહ. ૪
 કર્મબીજ સંસારહપણું, તપ દાવાનળે આજ્યું જિણું;
 પુનરપિ તેહજ ભગે નહીં, શ્રી અરહંત ભણું તે સહી. ૫
 જે આગે ૧ષટ જીવ નિકાય, તેહને જિમ પાળે તિમ તાય;
 ૨૩ષણ તૂષણ નહિં લગાર, સોહી દેવ સાચો સંસાર. ૬
 મહા મદલ જે રાગ દ્રેષ, જેણે જીત્યા લોક ૩અશેષ;
 તે જિણું હેળાં મનાવી હાર, સોઈ દેવ શિવગતિદાતાર. ૭
 મહામદલ મોટો જગ મોહ, જિણે ત્રિભુવન પાડયો અંદોહ;
 તે જિણે હાર મનાવી હેવ, સોઈ દેવ સાચો ૪મહાદેવ. ૮
 ઠાકુર એક એહ ભગવંત, ત્રિહુ જગને સુખકર માહંત;
 ૫ધાતા પણ એ જગગુરૂ કહ્યો, જેહથી પંથ મુક્તિનો લહ્યો. ૯
 પુરૂષોત્તમ એહજ જગદીશ, જગન્નાથ ધ્યાઓ નિશિદીશ;
 નહી મુક્તિ એક જિનવર વિના, કીજે તાસ ૬ત્રિધા સેવના. ૧૦
 અવર નામ ધારક છે ખહુ, તે સંસારિ જાણો સહુ;
 મનમથખાણે રસિયા જેહ, મુક્તિ શકે આપી કિમ તેહ. ૧૧
 જેહને હાથ શસ્ત્ર દેખિયે, વામ અંગે નારી નિરખિયે;
 ૩૫ષણ તૂષણ સુખ હુખ કરે, સોઈ દેવ કિમ તારે તરે ?? ૧૨
 જે લણી વિક્રમરાય સુબાણ, દેવતત્વનો એહ વખાણ;

૧ પૃથ્વિકાય, અપકાય, તેકિકાય, વાકિકાય, વનસ્પતિકાય અને
 ત્રસકાય. એ ૭ કાયના જીવ. ૨ ગુસ્સે થવું કે પ્રસન્ન થવું જેને છેલ
 નહીં. ૩ બાકી નહીં એવા. ૪ શંકા. ૫ બ્રહ્મા. ૬ મન વચન
 કાયાથી. ૭ કામદેવના બાણના.

સત્યદેવ જિનવર આરાધ, સફળ જન્મ કરી કારજ સાધ. ૧
 ગુરૂ જે પાંચ મહાવ્રત ધાર, જેમાંહિ લાભે^૧ પંચાચાર;
^૨ પંચેંદ્રી વશ રાખણહાર, ^૩ ચાર કષાય કરે પરિહાર. ૧૪
 પટ નિકાય પ્રાણિ રખવાળ, નવવિધિ બ્રહ્મચર્ય પ્રતિપાળ;
^૪ અષ્ટ પ્રવચન જનની જેહ, એક ચિતે આરાધો તેહ. ૧૫
 દશ વિધિ સાધુ-ધર્મ આદરે, સત્તર ભેદ સંયમ આચરે;
 વરજે પાપ અઢારે ઠામ, જપે એક જિનવરનું નામ. ૧૬
 ખમે પરિસહ જે બાવીશ, શત્રુ મિત્ર સમ ચિત્ત મુણીશ;
 દોષ બયાળિશ રહિત આહાર, લીજે કાજ કાયા આધાર. ૧૭
 જે તપિયા ન કરે તનસાર, દાખે ધર્માધર્મ વિચાર;
 શાંત દાંત માહંત મુણિંદ, તે ગુરૂ સેવ્યાં દિયે મહાણુંદ. ૧૮
 સર્વ વસ્તુ અભિલાષી જેહ, જેહને ઘર કુટુંબ અતિ નેહ;
 સર્વ ભખી ચારી અબ્રહ્મ, હિંસાતણો પ્રકાશે ધર્મ. ૧૯
 અતિ આરંભ પરિગ્રહ કળ્યા, ભરવા પેટ પાપ-પથ ભળ્યા;
 તિણે ભવસાયર ક્રિમ તારિયે, નિર્ધન સેવ્યું શુ ધન દિયે ! ૨૦
 દુર્ગતિ પડતાં જે હોય ત્રાણુ, તેહ ધર્મનાં કરો વખાણુ;
 જેહ કેવળિ ભાખિત જાણુ, જિહાં પ્રશસ્ય છે જિનવર આણુ. ૨૧
 વિનયમૂળ જ્યાં દયા પ્રધાન, જે ભવજલનિધિ તરી સમાન;
 સર્વ જીવહિતકર જાણિયે, શુભ ધર્મ તે મન આણિયે. ૨૨
 જેહ ધર્મમાં હિંસા ઘણી, દયા ન દીસે પ્રાણિતણી;
 શૌચ મૂળ પોકારે ધર્મ, નિષ્કારણ બાંધે બહુ કર્મ. ૨૩
 કૂડાંશાસ્ત્રતણાં પદ ભણી, વાટ દેખાડે હિંસાતણી;
 પ્રાણિ-વધ થાપે નિશિદીસ, શી ગતિ તસ હોશે જગદીશ ! ૨૪

૧ જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર.
 ૨ નાક આંખ કાન મ્હોં શરીર. ૩ ક્રોધ માન માયા લોભ. ૪ પાંચ
 સમિતિ ત્રણુ ગુમિ એ આઠ.

તે કુધર્મ જાણી છાંડિયે, સુધર્મ ઉપર મતિ માંડિયે;

^૧ત્રણ તત્ત્વ એ સાચા ધરો, જિમ સંસાર જલધિ ઊતરો. ૨૫
પરભવ જતાં પ્રાણી પ્રતે, છે ^૨સખાઇ તે જુઓ નિજમતે;
પાળો પંચભૂષણુ સમકિત્ત, ટાળો દૂષણુ કરી સમ ચિત્ત. ૨૬

(અનુષ્ટુપ-છંદ,)

“ સ્થૈર્ય પ્રભાવના ભક્તિઃ કૌશલ્યં જિનશાસને;

તીર્થસેવાચ પંચાસ્ય, ભૂષણાનિ પ્રચક્ષતે. ૧

શંકા કાંક્ષા વિચિકિત્સા મિથ્યાદષ્ટિપ્રશંસનમ્;

તત્સંસ્તવશ્ચપંચામી સમ્યક્ત્વં દૂષયંત્યમી. ” ૨

(શ્રી હેમસૂરિ પાદૈઃ)

સાંભળ વિક્રમ ^૩અવનિપાળ, જે સમ્યક્ત્વ ધરે સુવિશાળ;

^૪શંકાદિક દૂષણુ પરિહરે, તે સઘળે જય-લક્ષ્મી વરે. ૨૭

જે કદાચ શંકાદિક થાય, તો તે પડે કષ્ટમાં રાય;

ઉદાહરણુ તે ઉપર જુઓ, આગે અહિખિંબ નૃપહુઓ.

ભણે ભૂપ કહો પૂજ્ય દયાળ, હુવો કવણુ તે બિંબ ભુવાળ;

રાય પ્રમુખ એક ચિત્તે સહુ, સભા સાંભળે હરખે બહુ. ૨૮

ગુરૂ યોલ્યા અમૃતસમ વાણિ, રાજન આ ઉજેણી જાણિ;

હુઓ નામ બિંબય રાજન, ગજ તુરંગ લક્ષ્મી અસમાન. ૩૦

તેહને બિંબા નામે સહી, રૂપવંતી પટરાણિ કહી;

^૫ત્રણ શક્તિશું પાળે રાજ, ભૂપ પ્રજાનું સારે કાજ. ૩૧

શૂદ્ર ઈશે નામે એક વીર, ^૬મહા સુલટ ^૭સમરાંગણુ ધીર;

બિંબયરાયતણી કરે સેવ, અંગ યોગજે અહનિશિ મેવ. ૩૨

૧ દેવત્વ, ગુરૂત્વ, ધર્મત્વ, ૨ મદદગાર. ૨ રાજ. ૪ શંકા
કંખા વિગિચ્છા વગેરે. ૧ દાનશક્તિ, વીરશક્તિ, ધર્મશક્તિ. ૨ બડો
લડવૈયો. ૩ લડાઇના મેદાનમાં બહુ ધૈર્ય રાખી ક્ષતેહ મેળવનારો.

- એહવે તિણુ નગરિયે એક, પરદેશી બ્રાહ્મણુ સુવિવેક;
 આંચો ક્ષિપ્રા નદી મઝાર, સ્નાન કરી રૂઠે આચાર. ૩૩
- લઈ અંદન પુષ્પાદિક હેવ, પૂજે નગરમાંહિ સવિ દેવ;
 હરસિધ પીઠ આગળ આવિયો, ત્યાં લોકે દીઠો ભાવિયો. ૩૪
- દિન વૈશાખી પૂનમતણે, દેવી મહિમ દેખાડે ઘણો;
 હરસિધ દેવિ કાળિકા નામ, દેવી ગુણુ છે ત્યાં ^૧અભિરામ. ૩૫
- યાત્રા કાજ મિળ્યાં સવિ લોક, તવ તે બ્રાહ્મણુ કહે રે કૈક;
 લોક સવે એ મૂરખ થયાં, શું પૂજે દેવીને રહ્યાં. ૩૬
- વિપ્રવચન સુણી એ કાન, તવ કાળિકા કોપિ ^૨અસમાન;
^૩આખા પુષ્પ હાથશું લેય, બ્રાહ્મણુતણે વદને મારેય. ૩૭
- શૃંગ સહિત દોય પાસે ભયો, તવ તે વિપ્ર હરિણુમુખ થયો;
 જે દુહવે મુનિવર દેવને, ક્ષણ તતકાળ હુવે તેહને. ૩૮
- તવ તે ^૪વાડવ ધરે વિષાદ, વેદ ઉચ્ચરે સરલે સાદ;
 પુરિમાંહિ ^૫આરડતો ગયો, રાજદારે જઈને રહ્યો. ૩૯
- તેડયો બિંબયરાયે સોય, કહે વેશગર તું છે કોય;
 ભલો વેશ તે કાઢયો એહ, ^૬યાચ પાસ મુજ નેમયે તેહ. ૪૦
- વદે વિપ્ર વેશધર નહીં, દ્રવ્યાદિક નવિ નેમયે સહી;
 હરસિધ કોપ હયો મહારાજ, તો એ વદન થયું ઈમ આજ. ૪૧
- રાય કહે તો શું દુખ ધરે, ^૭પોતકાર એવડો શો કરે;
 પહેલાં પોતે મહેલી ધૂળ, મશળી પેટ ઉપાયું શૂળ. ૪૨
- વસ્તુ હોય તો પાછી વળે, દેવીકોપ કિશી પરે ટળે;
 સમાચાર વાડવના લહી, સભા સહુ આશ્ચર્યી રહી. ૪૩
- બ્રાહ્મણુ વદે નરેશ્વર લેઈ, હરસિદ્ધને લોગાવિક દેઈ;
 મુખવિકાર જે નહિ ટળેશ, તો હું તુજ હત્યા આપેશ. ૪૪

૧ મનોહર. ૨ બહુજ. ૩ ચોખા-દાણા, ૪ બ્રાહ્મણુ. ૫ બૂમ
 પાડતો. ૬ માગી લે. ૭ પોતકાર.

તવ નરપતિ મન આવી દયા, ત્યાં જાવાને ઉત્સુક થયા;
 વળગ્યા શૂદ્રવીરને હાથે, રાણી કહે હું આવિશ સાથે. ૪૫
 શૂદ્રે^૧ વારી પણુ નવિ રહે, તવ આવણુ દે નરપતિ કહે;
 એહની ઇચ્છા પૂરણુ થાય, આપણુ વિણુ એ તિહાં કિમ્ જાય. ૪૬
 સુણિ શૂદ્ર અણુખોલ્યો રહ્યો, રાય રાણી તે ત્રીજો થયો;
 હરસિધ પીઠે આવે યદા, વિકટ શસ્ત્ર ધરી દેખી તદા. ૪૭
 એહવે શૂદ્ર સુભટ ગાજતો, દેવીએ દીઠો આવતો;
 તે સવિ દેખી દેવી ખળભળી, છંડી ભવન ગઇ વેગળી. ૪૮
 રાજા તિહાંકણુ આવ્યો હવે, શૂનું દેખીને ચિંતવે;
 ગઇ દેવી એ દેખી શૂદ્ર, તે ભણી પાછો વળિયો શૂદ્ર. ૪૯
 તવ દેવી આવી સવિ ઠામ, પ્રણમે રાય વિનવે અભિરામ;
 હરસિધિ પ્રમુખ કાળિકાતણી, પૂજા ભક્તિ કરે નૃપ ઘણી. ૫૦
 પ્રીણી હરસિધિ ખોલી માય, જોઇયે તે વર માંગો રાય;
 ભણે ભૂપ જો તૂઠી^૩ ક્ષિપ્ર, કરો માત^૪ પૂરવ મુખ વિપ્ર. ૫૧
 તવ તે રાય વચન મન ધર્યું, પહેલું^૪ મુખ બ્રાહ્મણુનું કર્યું;
 હરખયો વિપ્ર કરે નિજ કાજ, નિજ મંદિરપહુ તો વરરાજ. ૫૨
 બહાણે વનપાળક સુવિચાર, વધામણિ દિયે એક સાર;
 ધર્મઘોષ પહુતા વન સૂરિ, આવ્યો રાજા આણુંદ પૂર. ૫૩
 ત્રિકરણુ શુદ્ધે પ્રણમી પાય, ધર્મદેશના નિસુણે રાય;
 પહિલાં સમકિત ભાખ્યું^૫ જેહ, રાયે આદર્યું હરખી તેહ. ૫૪
 સુણી સૂરી ગુરના મુખચિકું, સુખ દુખ ભૂષણુ દૂષણુચિકું;
 ગુરવંદીને મંદિર ગયો, ઊંબય સમકિત ધારી થયો. ૫૫
 ઊંબારાણી એક દિન મુદા, હરસિધ પીઠે આવી યદા;
 દેવીરૂપ દેખી^૫ ઉદામ, તવ રાણી મોહી અસમાન. ૫૬

૧ મનાકરી. ૨ પ્રસન્ન થઇ. ૩ જલ્દીથી. ૪ પહેલાંની પેઠે.

૫ સુંદર.

બિંબા યાચે કાળી કન્હે, તુમ પાસેં બેસારો મન્હે;
 કહે કાળિકા તવ ^૧નિરધાર, તાહરો અમ્હ આપ ભરતાર. ૫૭
 તો તુજ ^૨પાંતિ દેવીમાંહિં, બેસારિયેં અમે ઉછાહિં;
 બિંબા કહે આપને તેહ, આખ્યો રાજા ભર્તા જેહ. ૫૮
 આખ્યો તો અમ્હે લીધો ભલો, હરસિધ આગળ કહે એટલો;
 તવ રાણી કહે કાળીતણે, હરસિધપ્રતે વાત સવિ ભણે. ૫૯
 લહી વાત હરસિધ કહે તામ, કાળી એ રૂડું નહિ અમ;
 પૂજા ભકિત કરી ઇણે વડી, એહને કિમ લીજે બાપડી. ૬૦
 રાજા ભકિતતણો કરનાર, તેહને લીધે દોષ અપાર;
 એ ભુડી નારીનું કહ્યું, કાળી કિશું તુમે એ ગ્રહ્યું. ૬૧
 મંડપ માહરે આખ્યો રાય, તેહને લેતાં ^૩કૂડું થાય;
 પછે કે નહિ આવે લેઈ ઇશું, પૂજા વિષુ પોસાસું કિશું? ૬૨
 વળી વાર્તા ^૪વિમાસો ખરી, એ માનવિણી આપણુ ^૫સુરી;
 કિમ બેસે પાંતે આપણી, કાળી વાત મૂકો તે ભણી. ૬૩
 હરસિધતણો વચન નવિ ગ્રહે, કાળી રીશ કરી ઇમ કહે;
 બિંબય રાય-બળિ મેં લિયો, પાંતિ ઠામ રાણીને દિયો. ૬૪
 મોટે વાત હાથ જે ગ્રહી, તે કૂડું પણ સાચું સહી;
 તવ સવિ દેવી થઈ એક ચિત્ત, કાળી તુમે કહ્યું તે સત્ય. ૬૫
 જે વિશ્વાસ આપણો ધરે, તેશું વિશ્વાસઘાત કુણુ કરે;
 કાળી મ કરો કર્મ કઠોર, ઇણુ વાતે હુવે ^૬ચાપ અઘોર. ૬૬
 બિંબાને કહે સઘળી દેવી, આવ બેસ અમ પાંતે હેવ;
 જે તુજ ભર્તા લેશું સહી, તો તું સદા બેસજે અહીં. ૬૭
 તવ કાળીએ મૂક્યો તામ, મહામંત્ર જગલેદક નામ;

૧ અભય. ૨ પકિત-ઓળમાં. ૩ નહારું. ૪ વિચારો. ૫ દેવી.
 ૬ મહાન પાપ.

સમકિતધારી છે ભૂપતિ, તે ભણી લેદી ન શક્યું રતી. ૬૮
 જઈ સમીપ કાળીને ખડયો, એહને હું આંગમી નવિ શકયો;
 કાળી મનથું કરે વિચાર, એહને છે સમકિત આધાર. ૬૯
 જે હોય સૂઘો સમકિતધાર, તેહને ન શકે ભજી વિકાર;
 તો હવે ^૧છળ જોઈ એ ^૨છળું, વળી વિચારે મન એટલું. ૭૦
 જવ એ નરપતિ સમકિત શોષ, શંકાદિક મન ધરશે દોષ;
 તદા મંત્ર મૂકિશ હું જોય, તવ નૃપચંગ લેદશે સોય. ૭૧
 ધરી કાળિકા દાસી રૂપ, રાણી સાથે ગઈ જ્યાં ભૂપ;
 અંતઃપુરમાં પોઢ્યો રાય, સોય ^૩તલાંસણુ લાગી પાય. ૭૨
 તવ રાજા એહવું ચિંતવે, સુખ અનંત સમકિતથી હવે;
 તે સાચું કે જૂઠું હોય, કાળિ લહે અંતર્ગતિ સોય. ૭૩
 દેવી તે અવસર મન ધરી, સિંચ્યો [રાય] સુગંધિ જળે કરી;
 સુખ વિકાશ કરી નૃપ જીડીઓ, તવ દેવીએ મંત્ર મહેલિયો. ૭૪
 તે જગલેદક મંત્ર અલાંગ, સુખ મારગે પેઠો નૃપચંગ;
 કરી એટલું દેવી કાળિકા, નિજ થાનક પહોતી તિહાં થકા. ૭૫
 ખિંબારાણી નિજ ઘર રહી, તવ તે મંત્રપ્રભાવે સહી;
^૪સકળ રોગ ^૫શીઘ્રહ ઊપના, નૃપ શરીરે વ્યાપી વેદના. ૭૬
 ક્ષણ સૂતાં બેઠાં ^૬રતિ નહીં, મરણુ-વેદના વ્યાપી રહી;
^૭સહસા એ હમણાં ઊપની, તે ન લહું જે કિમ નીપની. ૭૭
 બુદ્ધિયે શૂદ્ર વિચારી કહે, જે નર સ્ત્રીકરણી નવિ લહે;
 નારીનો બહુ ધરે વિસાસ, તે તાહરી પરે થાય નિરાશ. ૭૮
 સ્ત્રીવિશ્વાસ ધર્યો અતિ ઘણો, રાજન ક્ષણ ભોગવ તેતણો;
 નારી સહેજે કુટિલ અપાર, તેહને કુણુ વીસસે ગમાર. ૭૯

૧ કપટ. ૨ છેતરૂં. ૩ પગનાં તળિયાં ઓળાંસતી હતી.
 અર્ધાં દર્દ. ૫ તુરતજ. ૬ સુખ-ચેન. ૭ એકદમ.

(સમ્બરા-છંદ.)

“ આવર્ત્તઃ સંશયાના મવિનયમ્ભુવનં ચિત્તનં સાહસાનાં ।
દોષાણાં સન્નિધાનં કપટશતમયં ક્ષેત્ર મપત્યયાનામ્ ॥
સ્વર્ગદ્વારસ્ય વિઘ્નં નરકપુરમુખં સર્વમાયાકરંડં ।
સ્ત્રીયંત્રં કેન સૃષ્ટં વિષમયચરિતં પ્રાણિનાં લોહપાશઃ

(વસંતતિલકા-છંદ.)

एता हसंति च रुदंति विषादयंति ।

निर्भासयंति रमयंति विडंबयंति ॥

एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां ।

किं नाम वामनयना न समाचरंति ॥ ”

રાજા શૂદ્ર કરે ઇમ વાત, એતલે એક થયો અવદાત;
ગાઠ સ્વરે કો રોવે નાર, રાજા સુણી ભણે તિણુવાર. ૮૦
કવણુ નારી રોવે એ શૂદ્ર, વહેલો જોઈ આવ કહે ભદ્ર;
રાયવચને આલ્યો તે ^૧વીર, તે સ્ત્રી પાસ ગયો ગંભીર. ૮૧
પૂછે બાઈ કિશો તુમ શોક ? જે મૂકો છો મોટી પોક;
તવ ગદગદ સ્વરે કહે સા બાળ, બિંબય નામે નગર ભૂપાળ. ૮૨
રાજ્ય સોય નૃપને હિતકરી, અધિષ્ટાયિકા હું છું ^૨સુરી;
મરશે નૃપ તે દુઃખ ^૩અતુચ્છ, તિણુ તાર સ્વરે રોઉં ^૪વત્સ ! ૮૩
શૂદ્ર શૂર વળતો કહે માય, મુજને કાંઈ કહો ઉપાય;
જિણુથી મરણુ ન પામે રાય, તન નીરોગ ભૂપતું થાય. ૮૪
દેવી કહે રક્તગિરિ નામ, પર્વત એક અછે ઉદામ;
ત્યાં ત્રિનેત્રસુરનો છે વાસ, વજૂપેટી એક છે તાસ. ૮૫

૧ શૂરવીર. ૨ દેવી. ૩ ધણુંજ. ૪ પુત્ર.

તે તું હમણાં થઈ નિષ્ક્રીક, લાવ શૂદ્ર થઈ સાહસીક;
 તે પેટીમાંહિ ઘાલો રાય, તો એ નૃપ કોણે ન મરાય. ૮૬
 પ્રભાત પહેલાં જો હોય કાજ, તો જીવતો રહે મહારાજ;
 સુણી વચન રાતેં તિણુ ઠામ, શૂદ્ર ગયો સ્વામિને કામ. ૮૭
 ઘીઠો મહાકાળકંકાળ, દેવ ત્રિનેત્ર રૂપ વિકરાળ;
 તવ ત્રિનેત્રસુર ^૧સહસા તસેં, દેખે શૂદ્ર માનવી જિસેં. ૮૮
 કહે દેવ તું માનવ ઇન્દ્ર, મહા શૂર ઇહાં આંવ્યો કિન્દ્ર ?
 નાવે અહીં કો સાહસહીણ, કાજ હોય તે કહો કુલીણ. ૮૯
 દેવવચન સુણીને ગહગહ્યો, સમાચાર નિજ પ્રભુનો કહ્યો;
 માંગી વજ્રપેટિકા સોય, પુનરપિ તે સુર કહે તું જોય. ૯૦
 સિદ્ધવડ હુંતી તૈલિકા નામ, શબ્દ તે લાવો આણે ઠામ;
 તો હું તુજને પેટી દેઉં, ચાલ્યો શૂદ્ર ચલાવી હિઉં. ૯૧
 ગયો સિદ્ધવડ તેણી રાત, વડલે ચડી માંડી ખપરાત;
 તે શબ્દ શૂદ્ર વીર જવ ગ્રહે, તવ ^૨શબ્દ અવર ડાળ જૈ રહે. ૯૨
 શૂદ્ર વળી તિણુ ડાળેં જાય, પહુંચે મડું અનેરે ઠાય;
 ઇન્દ્ર શાખા પ્રતિશાખા કરે, તવ તે ભડ વડથી જિતરે. ૯૩
 તે વડવૃક્ષ સમૂળો લિયો, જઈ ત્રિનેત્રસુરપુર મૂકિયો;
 વીરપણે રંજ્યો તે દેવ, ^૩સુર કહે ધીર પુરૂષ સુણુ હેવ. ૯૪
 તું કોશળ વીરનો રાય, ^૪વિષમ કાજ તે સઘળાં થાય;
 હું હરજ્યો દેખી ધીરપણું, પણ એક સુણુ તે સાચું ભણું. ૯૫
 જિંબચરાએં કૂડી બુધ કરી, સમકિતમાંહે શંકા ધરી;
 તવ યોગિન ચક્રે તે ભણી, મહા કષ્ટે પડિયો તુજ ધણી. ૯૬
 હું તુજને કાજેં એકાંત, એ પેટી નાપું કલ્પાંત;

૧ ઓચિંતો. ૨ મડું. ૩ દેવ. ૪ ન થઈ શકે એવાં અધરાં.

પણ સમકિતધારી એ ભૂપ, આપું તે લણી ભવિતરૂપ. ૯૭
 હું પણ છું સુર સમકિતધાર, એ પેટી ઈંદ્રને ઉદાર;
 કોષથકી લેઈજ અપાય, પણ છે માહરો સ્વામિભાય. ૯૮
 પેટીમાંહિં ઠવી રાબન, કહેજે હવે થજે સાવધાન;
 જે દૂષણ લાગ્યું તે ખામિ, શંકા ધરો પછે રખે સ્વામિ. ૯૯
 પેટી દિયે દયાનો લિયો, ઈમ શીખવી શૂદ્ર ચાલિયો;
 તવ તે વેગે લાગ્યો તિહાં, રહે રાય આકંઠે જિહાં. ૧૦૦
 રાબ ઘાલ્યો લેઈ પેટિયેં, ભાપર દઢ તાળું તે દિયે;
 તે સુરશીખામણ સવિ કહી, રાયેં સર્વ હિયે ^૧સદહી. ૧
 પેટીમાંહિં રહ્યો ભૂષાળ, ચિંતે જે જિનદેવ દયાળ;
 સમકિતિ શંકાએ લાગ્યું પાપ, તે મિથ્યાદુષ્ટ હો આપ. ૨
 મંત્ર જે જગલેદક એટલે, નૃપશરીર હુંતું નીકળે;
 પેટી સોય પ્રભાવે સહી, ન શકે મંત્ર દેહમાં રહી. ૩
 તે નીકળી વેગે જવ ગયું, અતિ ^૨સમાધિ નૃપ અંગે થયું;
^૩પન્નગ મંદિરથી જવ જાય, તવ ઘરસ્વામિ સુખિયો થાય. ૪
 સમાચાર તે લહી સવિ દેવિ, તિહાં આવી સઘળી ^૪તતખેવિ;
 ડમરૂ ભંભારવ વાજતી, હક્ષા હોળા [કોળા?] હળ ગાજતી. ૫
 રૂપ ભયંકર કરી અપાર, લઈ આવી સઘળો પરિવાર;
 નિજ સ્વામીને લેવા લણી, દીડી દેવી આવી ઘણી. ૬
 શૂદ્ર વીર કોષે ધડહડયો, દેવીશું સંગ્રામે ચડયો;
 આયુધ વિકટ ધરી નિજ હાથ, કરે સંગ્રામ સુરીની સાથ. ૭
 એક પક્ષે સુરીગણ ભલો, બીજે પક્ષે શૂદ્ર એકલો;
 કરે સંગ્રામ થઈ સાહસી, તિસો શૂદ્ર ભડ દેવી તિસી. ૮
 મહેલે બાણ ઇણી પરે ઘણાં, ત્રોટે હાર મોટે કાંકણાં;

૧ કબૂત્ર કરી. ૨ આરામ. ૩ સાપ ધરમાંથી જતો રહે. ૪ તુરત.

દેવી પણ વરસે તિણુવાર, શૂદ્ર ઉપર બાણાવળી ધાર. ૯
રોષવતી દેવી હાકતી, ગદા શક્તિ ^૧કાતી મૂકતી;

સમકિત ^૨સાનિધ શૂદ્ર અભંગ, શસ્ત્ર ન કો લાગે પટુ અંગ. ૧૦
શૂદ્રે ^૩સમરાંગણુ તિણુવાર, નિરાં ક્રિયાં દેવી હથિયાર;

દેવી હાર માની સવિ રહી, તવ કાળી હરસિદ્ધિ સહી. ૧૧
પેટી લઈ આકાશેં જાય, કેડે થકો શૂદ્ર તવ ધાય;

કહે સમકિત સાચું હોય સાર, તો માહરો હોજે જયકાર. ૧૨
જે સમકિત મહિમા પરગડો, તો એ કરથી પેટી પડો;

તવ તે પેટી બૂંધ પડી, લેવા અવર દેવી દડવડી. ૧૩
વળિ શૂદ્ર બોલ્યો તતકાળ, જે સમકિત મહિમા સુવિશાળ;

ભૂમિથકી એ પેટી તોય, દેવી લેઈ શકે નહીં કોય. ૧૪
તોહે લેવા ઉત્સુક થઈ, મતશક્તિ સુરી સવિ થઈ;

લાજને તે રહી વેગળી, કાળિ હરસિધિ આબ્યાં વળી. ૧૫
કરી ૩પ પોતે અતિ ^૪શૂદ્ર, બાણો વરસે ઉપર શૂદ્ર;

કરે સંગ્રામ શૂદ્ર આકરો, કાળી ખમિ [ન] શક્યાં ત્યાં ખરો. ૧૬
ગયાં વેગળાં ત્યાંથી ટળી, હરસિધિ માં રહી વેગળી;

તવ શૂદ્રે મહેલ્યાં ઈમ શસ્ત્ર, પડ્યાં ભુંચ હરસિધિનાં વસ્ત્ર. ૧૭
વસ્ત્ર વિનાનાં બાણ્યાં જામ, શૂદ્ર થયો ઉપરાંઠો તામ;

પોતે વસ્ત્ર વિના નવિ લહે, તવ હરસિદ્ધિ શૂદ્રને કહે. ૧૮
તું સમરાંગણુ છે વડ-વીર, બિહતો પૂંઠ દિયે કિમ ધીર !

બોલ્યો શૂદ્ર ન બિહું અભંગ, પણ જનની નિરખું નિજ ^૫અંગ ૧૯
જે જે તન હરસિધિ તે સુણી, તવ મન લાજ ઊપણ ઘણી;

સકળ વસ્ત્ર સંભાળી કરી, હરખી શૂદ્ર પ્રતે કહે સુરી. ૨૦
શૂદ્ર પરાક્રમી સ્વામિભક્ત, દેખી હૃષ્ટ ચિત્ત થઈ શક્તિ;

તવ યોલી હરસિદ્ધિ માત, માંગ વત્સ વર તૂડી રાત. ૨૧
 ભલો ભલો તું ^૧અટલ ^૨અળીહ, સકળ સુભટગજલેદનસિંહ;
 જ્યવંતો જગ સમકિતસાર, જેથી તમે લહ્યો જ્યકાર. ૨૨
 ભણે શૂદ્ર જે તૂડી માય, તો વિજયી કર ણિંબયરાય;
 ભલો ભલો યોલી હરસિદ્ધ, એ મેં વર દીધો મન શુદ્ધ. ૨૩
 તેડી સવિ દેવી સંઘાત, થાનક તુમે પધારો માત;
 હરખી હરસિદ્ધ કહે શૂદ્રને, દેવી સવિ તેડી નિજ કને. ૨૪
 લિયા વસ્ત્ર ભૂષણ જે હતા, સંતોષિ સઘળી દેવતા;
 સૂધી વાત શૂદ્રશું કરી, નિજ થાનક પહોતી સવિ સુરી. ૨૫
 તવ પ્રભાત થયું ઊગ્યો સૂર, વાજ્યાં મંગળ ભેરી તૂર;
 પેટીથી શૂદ્રે તતકાળ, બાહર પધરાવ્યો ભૂપાળ. ૨૬
 નૃપને અંગ ^૩નિરામયપણું, શૂદ્ર ^૪પ્રશંસા કીધી ઘણું;
 ણિંબય શૂદ્રને માને ઘણું, કષ્ટ વિલય ગયું રાજા ણું. ૨૭
 પાળે રાજ અખંડ પ્રતાપ, સમકિતશું મન ભેદું આપ;
 તે દિનથી ^૫વર્જિત દૂષણે, પાળે સમકિત સુભૂષણે. ૨૮
 શૂદ્રવીર કીધો ઘર-ઘણી, કીર્તિ વિસ્તારી જગ ઘણી;
 કાળે આયુ પૂરણ થયો, કાળ કરી સદ્ગતિયે ગયો. ૨૯
 તે ભણી વિક્રમ-નરપતિ એહ, નિર્મળ સમકિત પાળે જેહ;
 તે ભવજલધિ તરે માનવી, શૂદ્ર વાત એ નૃપ માનવી. ૩૦
 સંસારી સ્વર્ગોદ્ધિક સૌખ્ય, સુખ અનંતા જાણો મુખ્ય;
 તે સવિ તાસ હથેળીમાંહિં, જિણે સમકિત આદર્યો ઉછાંહિં. ૩૧
 દુર્ગતિઆર ^૬અર્ગળા દીધ, તિણે સવિ સુખ આકર્ષિ લીધ;
 ઈહ ભવ પરભવનો આધાર, જિણે સમકિત આરાધ્યું સાર. ૩૨

૧ ન ટળી શકે તેવો. ૨ ખીક વગરનો. ૩ રોગથી રહિત. ૪ વખાણુ. ૫ દૂષણુ રહિત. ૬ નકારી ગતિનાં આરણ્યોને ઉલાળો.—ભુગળ દીધી કે તે પછી કમાડ ઉઘાડી શકે નહીં.

(१५२)

इपय'दकु'वररास.

(गाथा-छंद.)

“ अंतोमुहुत्तमितंपि, फासियं हुज्ज जेहिं सम्मत्तं ।
तेसिं अवट्ट पुग्गल, परियट्ठो चेव संसारो. ॥ ”

(श्री सिद्धांत वाक्य.)

जिण्णे समकित्तनुं दीधुं दान, तेडना गुणु जग भेइसमान;
करे उपकार कोडी तस कोय, तोये ओसिंकण नवि होय. ३३

(गाथा-छंद.)

“ सम्मत्तदायगाणं, दुप्पडिआरं भवेसु बहुअेसु ।
सव्वगुण मेलिआहिव, उपचार सहस्स कोडीहि ॥ ”

(श्री धर्मदास गण्णि भिअ वाक्य.)

कहुं भूपति ताहरा हित लणी, द्यो समकित्त अव'तिधणी;
ते रणु शुक्लतण्णे जितरो, मनवांछित जयलक्ष्मी वरो. ३४
सिद्धहसेनसूरिनां धसां, सांभणि वयन राय मन वस्यां;
सला समक्ष जडी भूपाण, कहे समकित्त गुइ आप हयाण. ३५
गुइ कहे आदि मार्ग तुं साध, ^१त्रिधा लकित्त अरिहंत आराध;
राय सुणी मन हरज्यो अहु, ^२साधर्मिक संतोष्या सहु. ३६
संधलकित्त पूज गुइतणी, ^३याइ भडोत्सव भाणवधणी;
अति उद्योत धर्मनो करे, श्रीगुइमुजे^४ समकित्त उच्यरे. ३७
सुजने देव सदा अरिहंत, गुइ ते साधु सदा गुणुवंत;
वीतरागतुं लाज्युं धर्म, ते दायक होजे ^५शिव-शर्म. ३८
भल वयन कायाअे^६ सदा, अे समकित्त धार्थुं मे^७ मुदा;
वासक्षेप करे गुइ गुणी, आणावेो उच्यरावे लणी. ३९

१ मन वयन काया. २ समकित्त धारी आध भाधओने.
३ मनोहर. ४ शिवसुभ-भोक्षनां सुभ.

ઉચ્ચરતાં સમકિત રાજન, ધન્ય પુરૂષ સુષ્ટિયો જિણે કાન;
 ૧મોઘળીજ અબ્જુઆલ્યાં ઘણે, રૂપચંદ્રકુંવર તવ ભણે. ૪૦
 પ્રભુ તમે સમકિત કહ્યું ઉદાર, તે વાંછે અમ કુળઆચાર;
 જૈનધર્મનો છે વિશ્વાસ, સેવ્યાં આપે શિવપુરવાસ. ૪૧
 દેઇ ઉપયોગ હોય જેટલું, મુજને કહો આયુ કેટલું ?
 તે પછે કોઇ કહો ઉપગાર, વહેલો જિણે તરિયે સંસાર. ૪૨
 ગુરૂ કહે આજ કરી ૨નિરધાર, કાલે તેહનો કહિશ વિચાર;
 સાચું માને કુમર રૂપચંદ્ર, કરો ધર્મ જિમ લહો આણુંદ. ૪૩
 ગુરૂ વંદી નિજ થાનક જાય, જીવહયા ૩ઘોષાવે રાય;
 ન્યાયઘંટ બંધાવે ખાર, પિયે ૪ચતુઃપદ ગણિયું વાર. ૪૪
 લોક સહુ માને જિન-આણુ, સઘળે હોય જિનધર્મ વખાણુ;
 કોઇ ન લોપે નરપતિ રજ, જેહવો રાજ તેહવી પ્રજ. ૪૫
 ખીજે દિન દેશનરસલીણુ, ગુરૂ સભાએ પહોતા સુકુલીણુ;
 વિક્રમરાય સકળ પરિવાર, મળ્યો ૫ચતુર્વિધ સંઘ અપાર. ૪૬
 તાત સાથ રૂપચંદ્ર કુમાર, સાસુ સાથે વહુ સુવિચાર;
 સહુ સુગુરૂ વંદન આવિયાં, સુણી સૂરિ વાણી ભાવિયાં. ૪૭
 મેઘતાણી પરે વચન ગંભીર, દિયે દેશના સદ્ગુરૂ ધીર;
 અહો લોકો સંસાર અસાર, સકળ વસ્તુ સોહણા વ્યવહાર. ૪૮
 અસ્થિર લક્ષ્મી ને એ વાસ, સ્ત્રી ધન યૌવનની શી આશ;
 જરામરણના ભય ૬અસમાન, ચંચળ પીંપળ પાન સમાન. ૪૯
 એહ વાત સૂધી જાણતાં, મતિ ધર્મની નથી આણતાં;
 પડયા પ્રમાદે તે જુઓ મૂઠ, પાપકર્મ સેવે છે પ્રૌઠ. ૫૦

૧ સમકિત ૨ નિશ્ચય. ૩ ઢંઢેરો પીટાવવો. ૪ ઢોર પશુને પણ
 ગણેલું પાણી પાવાનો બંદોબસ્ત કરાવ્યો. ૫ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક,
 શ્રાવિકા. ૬ બહુ.

(૧૫૪)

રૂપચંદ્રકંવર રાસ.

(દ્વાહરા-છંદ.)

- એક અજ્ઞાની જીવડા, મન આણી અવિવેક;
એક જીવને કારણે, ^૧હિંસે જીવ અનેક. ૧
- મુખ ^૨અસત્ય વાણી વદે, પરધન કરે ^૩અપહાર;
પર રમણીશું ^૪રત્તડા, તેહનો શ્યો અવતાર. ૨
- પાપ પરિગ્રહ મેળતાં, નાણે મન સંતોષ;
અતિ અખત્ર પરે કરી, કરે કુટુંબહ કોષ. ૩
- તેહને પડતાં નરકમાં, પછી ^૫સખાઈ ન કોય;
પાપ કરે તે એકલો, ભોગવશે તિહાં ભેય. ૪
- તૃષ્ણા ખાઈ અતિ સખળ, કુણે ન પૂરી જાય;
લાલે લોભ વધે ઘણો, મન સંતોષ ન થાય. ૫
- લોભતણે રસ લગ્ગીઆ, કરે કુકર્મ અનંત;
પરભવથી મિહતા નથી, શી ગતિ તસ લગવંત ! ૬
- ચૌરાશિ લખ યોનિમાં, ભમતાં ભમત અપાર;
દશ દૃષ્ટાંતે દોહિલો, લહ્યો મનુજ અવતાર. ૭
- જીવ અનાદિ નિગોદમાં, ભમિયો કાળ અનંત;
પૃથિવી અપ તેઉ વાઉ તિહાં, કાળ અસંખ મહંત. ૮
- ^૯સાધારણ ^{૧૦}પ્રત્યેક વન, કાળ અનંત અસંખ;
તિહાં જીવે દુખ ભોગવ્યાં, કુણ કહી જાણે ^{૧૧}સંખ. ૯
- પૂંરા જૂ માખી પ્રમુખ, બિ તિ ચૌરિંદીમાંહિં;

૧ મારે. ૨ જૂહી. ૩ હેરી-ચૌરી-છેતરી લે. ૪ આશક્ત-લીન.
૫ બેલી. ૬ જે વાળીને ભાગતાં સરખાં ભાગે-છેઘાં ભેઘાં
ચોંટયાં ઉગે તે. ૭ સરખું ભાગે નહીં-ચોંટયું છેઘું ભેઘું ઉગે નહીં
તે. ૮ ગણત્રી.

- संभ्याता लव लोगव्या, दुष्ण लवे वणि त्यांदिं. १०
- जणचर थणचर ने भचर, उरपरि लुजपरि होय;
पथे'द्री तिर्य्यमांदिं, लव १इत्यो ते ज्ये. ११
- साते नरके दुष्ण सह्यां, सागर आयु अनेक;
कोडि वरष कडे केवणी, तोय न आवे छेक. १२
- सुरगति मांदिं रउवउयो, तिहां न सौभ्य लगार;
काम कोध अविरतिपण्णे, विक्कण कर्यो अवतार. १३
- २मल्लुअ जन्म हुवे पामियो, तोय न ३सीधो अर्थ;
देश ४अनार्यमांदिं पउयो, कीधां कोडि अनर्थ. १४
- आर्य देशमांदिं लह्यो, नीय कुणे अवतार;
तिहां पापे' पि'उ पोबियो, न लह्यो धर्म-विचार. १५
- उत्तम कुण अवतार होय, तो ५दोडिडी मुनि-सेव;
धन कारण धंधे पउयो, नहि नवरो ६क्षल्लुमेव. १६
- कर्मयोगे' निर्धन थयो, दोडिळुं उदर लराय;
लमतो हींउे रात दिन, तो किम धर्म कराय. १७
- जे कदापि लअभी लही, धर्मतण्णी मति जय;
कृपणुपणुं आपे धल्लुं, पुण्ये नवि भरयाय. १८
- रामा रामा धनतणुं, आठ पडोर मन ध्यान;
छोइ व्याधिये' वींटीओ, मन धरतो अलिमान. १९
- मंदिर हाट करावियां, कीधां विवाड काम;
अलिमाने धन व्यय करे, न गमे धर्मड नाम. २०
- राडण चोर पदेवण्णे, धन जे गयुं भमाय;
पुण्ये हेतां पायको, वीश विसामणु थाय. २१

१ रउवउयो. २ मनुष्य. ३ सशण न थयो. ४ अपवित्र-सनातन
जैन धर्मथी रडित. ५ मुश्केल. ६ पणवार.

- પંચેંદ્રી પરવશપણે, સેવે પાપ ^૧અહાર;
વિષયતણે રસ વાહિયો, તબે ધર્મ-વ્યવહાર. ૨૨
- મિજ્યે કુસંગતિ માનવી, સેવે કુવ્યસન ^૨સાત;
મદમાતો રાતો રમે, ધર્મ ન બાણે વાત. ૨૩
- ધર્મયુદ્ધેં હિંસા કરી, મોહ્યો મૂઠ મિથ્યાત;
વિકૃળ જન્મ કરે આપણો, જીવતણો ઉપધાત. ૨૪
- ચાલ ચલાવે આપણી, પામી નૃપ બહુ-માન;
^૩કર ખેસારે નવનવા, લોક પ્રતે કરે ^૪જાન. ૨૫
- કરે ^૫પિશુનતા પરતણી, લિયે વિવિધ પરેં લાંચ;
માણસરત્ન મરાવતાં, મન નાણે ખળખંચ. ૨૬
- અતિ આરંભ પરિશ્રદેં, કલ્પયું કરે ઇમ પાપ;
લક્ષ ^૬અલક્ષ અજાણ્યો, કિમ સહશે સંતાપ. ૨૭
- મોહનિદ્રાયેં ઘેરીઓ, ધર્મવાત ન રૂચંત;
હિલો શ્રાવક કુળલહી, ઇણપરે એળે ગમંત. ૨૮
- સુરગિરિથી સોવન ઘણું, વાર અનંતી લીધ;
તોય મોહમૂર્છાતણી, જીવેં તૃપ્તિ ન કીધ. ૨૯

૧ પ્રાણાતિપાન, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિશ્રદ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, રતિ, અરતિ, પરિપરિવાદ, માયામૃષાદ, મિથ્યાત્વ શબ્દ્ય. ૨ ચોરી, જુગાર, વેશ્યાગ-મન, મદિરાપાન, માંસબક્ષણ, શિકાર અને પરસ્ત્રીસેવન. ૩ ટ્યાકસ. ૪ નુકશાન. ૫ નિંદા-ચાડી. ૬ કરા, ખરદ, ટાઢા દહીંમાં કે છાશમાં નાખેલાં કઠોળનાં વડાં, રાત્રિભોજન, બહુ ખીજવાળાં ફળ, વંત્યાક, બોળઅથાણું, પીંપરની પીપિયો, વડના ટેટા, ઉખરાં, અન્નણ્યાં ફળ, સૂરણ વગેરે સઘળી જાતના કંદ અને મૂળા વગેરે અનંતકાય, માટી, ઝેર, માંસ, માંખણ, કુર્ણું ફળ, જેનો રસ ચલિત થયો હોય તે વસ્તુ, વગેરે ન ખાવા લાયક.

જળનિધિ જળથી બહુ પિયાં, જનની ધાન સદીવ;	
કણ અનંત મૂંડા લખે, તૃપ્તિ ન પામે જીવ.	૩૦
વાર અનંતી વિલસિયા, દેવતણા વળિ ભોગ;	
રાજ ઋદ્ધિ પરિવારના, મિજ્યા અનંત સંયોગ.	૩૧
માત પિતા બંધવ બહેન, રમણી સુત સંસાર;	
પરલવે કોઈ ન સખાઈયાં, ઊંડું હૃદય વિચાર.	૩૨
કુણ વૈરી કુણ વલ્લહો, કવણ અનેરો આપ;	
લવ અનંત ભમતાં હુઆં, નિત્ય નવાં માખાપ.	૩૩
મરણ કાળ જો જીવને, રાખી કો ન શકંત;	
પાયક છન્નુ કોડિપતિ, તે પણ મરણ લહંત.	૩૪
નાખે ધન કારણ પડયો, કરે કોડિ ઉપચાર;	
તેહને તૂટે આઉખે, કોઈ ન રાખણહાર.	૩૫
સગાં સણીજાં સહુ મળી, શોચે મંદિર બહાર;	
ફદન કરે સ્વારથ લણી, ગુણ તેહના સંભારી.	૩૬
સાગર સંખ્યા આઉખાં, બહુ બળવંત હવંત;	
પહોતાં પૂરણ આઉખે, તેહું દેવ ચવંત.	૩૭
સકળ દેવ સેવા કરે, માને મસ્તક આણ;	
તેહું ઈંદ્રે મરણશું, કાંઈ ન ચાલે પ્રાણ.	૩૮
ચોસઠ ઈંદ્ર ^૧ ચરણ લુહે, પૂજે સુર નર વૃંદ;	
પહોતા પૂરણ આઉખે, ગતિ પંચમી જિણુંદ.	૩૯
તીર્થંકર ગણધર સધર, ચક્રી ^૨ કેશવ ^૩ રામ;	
પરમ પુરૂષ તેહું ચંબ્યા, અવરતાણું કુણ નામ.	૪૦
માત પિતા બ્રાતા ભગિની, સ્ત્રી વલ્લલ સુકુટુંબ;	
મરણ સમે ન કરી શકે, કો ક્ષણ એક વિલંબ.	૪૧

૧ પાય ઝોળાંસે. ૨ વાસુદેવ. ૩ બળદેવ.

(૧૫૮)

રૂપચંદ્રવરરાસ.

- “કબિરા ગર્વ ન કીજિયે, ઉચ્ચા દેખિ આવાસ;
આજ કાલ ભુંધ લેટણા, ઊપર ભમે ઘાસ. ૧
- કબિરા કંથા જલ ગઈ, ખપ્પર હુવા કૂટિ;
ચોગિહંસા ચલ ગયા, આસન રહી બિભૂતિ. ૨
- કબિરા માયા-ડાકિની, ખાયા સખ સંસાર;
ખાયા ન કબિરા ખાપડા, રહ્યા પ્રભુકે આધાર. ૩
- હાડ જલે જયું લક્ષ્ઠી, કેશ જલે જયું ઘાસ;
સંસાર જલતા દેખિકેં, કબિરા હુઆ નિરાશ.” ૪

(કબીરવાણી.)

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“ઈદ્રશ્ચૈવ યમશ્ચૈવ, લોકપાલ સ્તથૈવચ;
યદા છિદ્રગ્રહેપ્રાપ્તા, સ્તદા કન્યા મિરિષ્યતિ.”

- દુર્ગતિ પડતાં જીવને, નથી સખાઈ અનેક;
પરકારણુ પાતિક કરી, વેદન સહશે એક. ૪૨
- ઈમ જાણી જગ જાગતાં, ચેતો ચતુર સુજાણુ;
ધર્મ એક નિશ્ચળ કરો, જે દુર્ગતિનો ^૧ત્રાણુ. ૪૩
- ચિંતામણિ કર પામિયો, લહ્યો મનુજ અવતાર;
સામગ્રી જિન ધર્મની, નહીં પામો ફરિવાર. ૪૪
- જે પ્રમાદવશ નહીં કરે, વિમળ ધર્મ જગનાથ;
તે મૂરખ ^૨માખી પરે, પછે ઘસે જયું હાથ. ૪૫
- મમતા મહેલો કારમી, સમતા ધરો સ્વભાવ;

૧ અચાવ. ૨ માખી મધ સંધરી ખાઈ શકતી નથી, નથી ખવરાવી શકતી અને જ્યારે છેવટ વાધરી મધ લઈ જાય છે ત્યારે પછી ખે હાથે માથું ફૂટી હાથ ધસે છે કે હાય ! મેં કશું ન કર્યું નેથી હવે ખચિત પશ્ચાત્તાપ થાય છે.

લવસમુદ્ર તરવા લણી, બેસો જિનધર્મ નાવ.	૪૬
કુણુ ંહાલું અળખામણું, શત્રુ મિત્ર સમ જાણુ;	
સહુએ સરખું માહરે, એહવું હિયડે આણુ.	૪૭
ઈણીપરે ^૧ નવરસમયી, ગુરે દેશના દીધ;	
કાન-કચોળે તે સુધા, લવિજીવે ભરી પીધ.	૪૮
વિક્રમ નૃપ હરખ્યો ઘણું, હરખ્યો માનવવૃંદ;	
કાચા કુંલતણી પરે, મન ભીનો રૂપચંદ.	૪૯
સભા સમક્ષ ઊઠી કરી, પ્રણમી શ્રીગુરૂપાય;	
સિદ્ધસેન ગુરૂને કહે, તાર તાર મુનિરાય.	૫૦
આયુ હવે છે કેટલું, તે બાળો ગુરૂરાજ;	
સંયમ ઘો સુગુરૂ તમે, સારો માહરૂં કાજ.	૫૧
રૂપચંદ સાંભળ કુમર, તુજ છ માસ છે આય;	
જિમ સુખ પામો તિમ કરો, ઈમ બોલ્યા ગુરૂરાય.	૫૨
સુણી કુંવર શોચ્યા કરે, આહા ! થોડો કાળ;	
કિશો ધર્મ મેં થાયશે, જન્મ ગયો એ ^૨ આળ.	૫૩
દીક્ષા ઘો સૂરીંદ મુજ, ગુરૂ કહે ^૩ આદેશ લાવ;	
ધર જઇ માત પિતા પ્રતે, બોલ્યો સમતા લાવ.	૫૪
માત પિતા સહુ સાંભળો, મયા કરી મુજ આજ;	
ઘો આદેશ દીક્ષાતણો, જિમ ^૪ સારૂં નિજ કાજ.	૫૫
અહિં વિચાર કેા નાણુશો, પૂરો એ મન આશ;	
^૫ અર્થ સારૂં હવે આપણું, છે આયુ ષટ માસ.	૫૬
માત પિતા તે સાંભળી, ધરણી ઢળ્યાં તિણુવાર;	
ભાઈ ભગિની ભામિની, નયણે ન ખંડે ધાર.	૫૭

૧ શૃંગાર, હાસ્ય, કરુણા, વીર, બિભત્સ, રૌદ્ર, ભય, શાંત, અહ્ભુત. ૨ અમથો-નકામો. ૩ રજા. ૪ સદ્ગુણ કરૂં. ૫ મતલબ.

- કુંવર કહે મમ દુખ ધરો, સારો મ્હારો અર્થ;
રોયે રાજ ન પામિયે, થાઓ ધીર સમર્થ. ૫૮
- કુંવર ધીર કિમ થાઈયે, તું અમ પ્રાણુ આધાર;
તુમ વિણુ કિમ રહેશું અમે, શૂનો એ સંસાર. ૫૯
- આ સંસાર અસાર છે, મોહ મ ધરજો માત;
ક્ષણુ જાઓ હવે લાખિણુ, ^૧શીઘ્ર સમ્મતિ ઘો તાત. ૬૦
- માત પિતા કહે તાહરી, ^૨પ્રીછવ ત્રણ્યે નાર;
કાજ સરે તે કર પછે, જો તસ હોય વિચાર. ૬૧
- તે ત્રણ્યેને કહે કુમર, સુણુજ સાચી વાત;
સંયમ લેતાં મુજજને, રખે કરો ^૩વ્યાઘાત. ૬૨
- આયુ છે હવે થોડલું, સાડું માહડું કાજ;
ઘો આદેશ ઉતાવળો, તુમે ધર કરજો રાજ. ૬૩
- સુણી વચન સહસા તદા, ધરણી ઠણેજ ખાણ;
કુમર કહે રે કામિની, કાં ઇમ કરો કંટાળ ? ! ૬૪
- પ્રેમ ઘણો જો દાખશો, તો નાખશો સંસાર;
મરણુથકી કિમ રાખશો, જુઓ વિચારી નાર. ૬૫
- પરભવે ધરમ ^૪સખાઈયો, સાથી અવર ન કોય;
તે આદરવા ઘો હવે, રૂદન કર્યે શું હોય. ૬૬
- વાર અનંતિ પામિયા, ^૫કૃત્રિમ સુખ સંસાર;
પણુ જિનધર્મ ન પામિયો, ત્રિહું જગનો આધાર. ૬૭
- જો તુમ પાળો પ્રીતડી, ^૬અવિહડ ઇણુ અવતાર;
તો ^૭અંતરાય મ થાયશો, કરો સખાયત નાર. ૬૮
- તુમ ત્રણ્યે અતિ ચતુર છો, શું કહું વારંવાર;

૧ તુરત. ૨ પૂછી જો-સમજવી જો. ૩ હરકત. ૪ મદદ કરના
૫ ખનાવટી. ૬ અખંડ-સાચી. ૭ હરકત-મના.

- હું બહુ ભવ ભભી ^૧ઓસરૂં, લેવા ઘો વ્રતભાર. ૬૯
- પ્રીછી ત્રણે બાલિકા, બોલી એહવી વાણિ;
પિઉ તુમ સાથે પણ અમે, સંયમ લેશું બાણિ. ૭૦
- અતિ દોહિલું સંયમ અછે, તુમે સુકોમળ અંગ;
મંદિર મ્હાલો માનની, શ્રાવકધર્મ સુચંગ. ૭૧
- પ્રિય તુમ વિણ મંદિર કિશું, શું એ અંગ અસાર ?
સઘળે શૂનું નારીને, બે શિર નહીં ભરતાર ! ૭૨
- કુંવર કહે એકાંત તુમ, બે હોય સંયમ રાગ;
તો શુભ બાણો તિમ કરો, હું સેવિશ ^૨ગુરૂ-પાગ. ૭૩
- સ્ત્રીશું ઇમ નિશ્ચય કરી, ભૂપ સમીપે બાય;
સકળ વાત સૂધી કહી, પ્રીછયું વિક્કમરાય. ૭૪
- સંયમ-ઉત્સવ કુમરનો, આપે રાય કરંત;
બનેણી નગરી મહીં, ઇમ ^૩પડહો વાજંત. ૭૫
- કુંવર સાથ સંયમ લિયે, સિદ્ધસેન ગુરૂ પાસ;
તેહનો ઉત્સવ હું કરૂં, તે નિસુણી ઉલ્હાસ. ૭૬
- રૂપચંદ કુંવરતણો, દેખી અતિ વૈરાગ;
મહા પાંચ વ્યવહારિયા, કરે સંસારહ ત્યાગ. ૭૭
- જીવદયા ઘોષાવિયે, દીને દાન અપાર;
સોલા નગર કરાવિયે, મારગ ^૪હાટ શ્રંગાર. ૭૮
- સુહૂરત દિન મહોત્સવ ઘણો, મિલિયા લોક અનેક;
નિજ સમકિત નિરમળ કરે, દેખી કુંવર વિવેક. ૭૯
- સંયમ અર્થિ સહુ પ્રતેં, ^૫નમણુ કરાવી સાર;
વિવિધ વસ્ત્ર રચના કરી, પે'રાવી શ્રંગાર. ૮૦
- સ્તનજડિત નૃપ પાલખી, તિણે કુંવર બેસંત;
બેઈ લોક સંખ્યા વિના, ભવિક હૃદય વિકસંત. ૮૧

૧ પાર ઉતરૂં. ૨ ગુરૂના ચરણુ. ૩ ઢંઢેરો. ૪ દુકાનો. ૫ સ્નાન.

- ખેહુ પખે ચામર વીંઝતા, નૃપ ધરતા શિર છત્ર;
ચાયક જન સંતોષતા, વાગતા બહુ વાજિત્ર. ૮૨
- ધનદત્તશાહ કુટુંબશું, સોમદેવશાહ સોય;
નૃપકનોજ ગુણચંદ પ્રમુખ, સાથે છે સહુ કોય. ૮૩
- બહુ ઉત્સવ કરતા સવે, પહોતા જ્યાં ગણધાર;
લોંચ સુખાસન મહેલીઆં, મહેલ્યા સવિ શૃંગાર. ૮૪
- રૂદન કરતાં તિણુ સમે, માય તાય કહે ભાય;
કુમર અમારો વલ્લહો, જીવથકી ગુરુરાય. ૮૫
- તુમ વચને વૈરાગિયો, એ સંયમ લ્યે આજ;
^૧વોહરો ભિક્ષા પુત્રની, ^૨સારો એહનાં કાજ. ૮૬
- રાય પ્રમુખ સજ્જન સહુ, કહે એમ ઉત્સાહિ;
રૂપચંદ એ કુંવર અમે, ઠહાલો જીવિત પ્રાહિ. ૮૭
- સંયમ લે છે તુમ કન્હે, એહની કરજો સાર;
કુંવર કર જોડી કહે, ઘો પ્રભુ સંયમભાર. ૮૮
- તે પાંચે વ્યવહારિયા, મુંદરી ત્રણે સાથ;
રૂપચંદ સંયમ લિયે, સિદ્ધસેન ગુરુ હાથ. ૮૯
- ^૩પંચ મહાત્રત ઉચ્ચરી, લીધો મુનિવર વેશ;
સમકિત સહુ નિર્મળ કરે, સુગુરુ દિયે ઉપદેશ. ૯૦
- ગુરુ વંદી મુનિવર નમી, સહુ નિજ થાનક જાય;
કરે પ્રશંસા કુંવરની, રૂપચંદ ઋષિરાય. ૯૧
- સામાયિક આદે કરી, પલણે ^૪અંગ અગ્યાર;
^૫ગુરુણી પાસે સાધવી, પાળે સંયમ ભાર. ૯૨

૧ પુત્ર અર્પણ કરિયે છિયે તેની ભિક્ષા અંગીકાર કરો. ૨ સક્ષ્ણ કરો. ૩ પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ એઓનો સર્વવિરતિરૂપ ત્યાગ. ૪ આચારાંગ, સૂચકાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ, ભગવતી, જ્ઞાતા, ઉપાશકદશાંગ, અંતગડદશાંગ, અનુત્તરોવવાઈ, પ્રશ્નવ્યાકરણ અને વિપાકસૂત્ર એ ૧૧ અંગ છે. ૫ સાધવી.

(योपाध-छंद.)

એક દિન સૂરિ દિયે ઉપદેશ, નિસુણે માળવદેશનરેશ;
 શ્રી શત્રુંજય તીરથતણો, મહિમા સુગુરૂ ખોલે ઘણો. ૧
 દેવ નથી અરિહંત સમાન, મુક્તિ સમું પદ નથી પ્રધાન;
 શત્રુંજય સમ તીરથ નહીં, કલ્પ સમો કોઇ શ્રુત નહી. ૨
 શ્રી શત્રુંજય યાત્રા કરૂં, એહવો ધ્યાન જો આવે ખરૂં;
 તેા લવકોટિ સંચિત પાપ, સહસ પલ્યોપમ જાય સંતાપ. ૩
 યાત્રા કાજે^૧ અલિગ્રહ કરે, લક્ષ પલ્યોપમ પાતિક હરે;
 ઈણુ મારગ જો સાગર સંખ્ય, પ્રાણી પાતિક હરે અસંખ્ય. ૪
 દીઠે વિમલાચળ જિનદેવ, કુગતિ હોય છેદી તિણુ ખેવ;
 પૂજા સ્નાત્ર કરે જિનરાય, દુષ્કૃત સહસ્ર સાગર જાય. ૫
 ધૂપાદિક ઊખેવે જોય, લહે ઉપવાસ પંદર રૂળ સોય;
^૨ઓગાહે મનશુદ્ધે કપૂર, પામે માસખમણુ પુણ્યપૂર. ૬

(અનુષ્ટુપ-છંદ.)

“ અઠ્ઠષષ્ટિષુ તીર્થેષુ, યાત્રાયાં યત્ફલં ભવેત્;
 શત્રુંજયાદિનાથસ્ય, સ્મરણે તત્ફલં ભવેત્.
 દૃષ્ટ્વા શત્રુંજયં તીર્થં, દૃષ્ટ્વા રૈવતકાચલમ્;
 સ્નાત્વા ગજપદેકુંડે, પુનર્જન્મ ન વિચ્ચતે. ” (પુરાણોક્ત)
 શ્રી શત્રુંજયતીરથ વડું, નથી અવર કો જગ પડ (૨) વડું;
 અતિ મહિમા નૃપ વિક્રમ સુણી, મેળે સંઘસુ યાત્રા ઘણી. ૭
 વડારાય અવની આધાર, અછે ચૌદ સેના નહીં પાર;
 તે સવિ સાથ^૩ સબાઈ કરે, દેશ વિદેશ વાત વિસ્તરે. ૮
 સત્તર લાખ મહા ગુણવંત, સુશ્રાવક મિલિયા માહંત;
 પુત્ર કલત્ર સકળ પરિવાર, સાથે અવર ન લાભે પાર. ૯

૧ કોઇ પણ પ્રકારનો દંઢ સંકલ્પ કરવો, આધા-નિશ્ચય કરવો.
 ૨ ઉતારે, આરતિ કરે. ૩ તૈયારી.

આવે સિદ્ધસેન સૂરિંદ, સહસ્ર પાંચ મિલિયાજ મુષ્ટિંદ;
 સાધુ સાધવી ગણ સંયુક્ત, આન્યા સાધુ પ્રસાદે યુક્ત. ૧૦
 શ્રી ગુરૂ સિદ્ધસેન ગણુધાર, શુભ મુહૂરત ભેદ સુવિચાર;
^૧ભાળે શ્રી વિક્રમ ભૂપાળ, ધરે સંઘપતિ તિલક વિશાળ. ૧૧
 શુભ મુહૂરતે નાખ્યો શિર ^૨વાસ, રાયતણે મન અતિ ઉલ્લાસ;
 દેવાલય પૂજા જિનતણી, સંઘ ભક્તિ કીધી અતિઘણી. ૧૨
 મંગળ પાઠકને ઘે દાન, અગણોત્તરસે સંઘપતિ માન;
 દેવાલય મહોત્સવ નહીં પાર, કરે પ્રતિષ્ઠા સહિ ગુરૂ સાર. ૧૩
 સેજવાળાં કોડિ દશ લાખ, ઊપર નવ સરસ તે ભાખ;
 ચારૂ ^૩તુરંગમ લાખ અઠાર, ચાલ્યો સંઘ અપારાવાર. ૧૪
 બહોતર સરસ ભદ્રા ગજ સોય, સંખ્યા મુખ્ય ન બાણે કોય;
 સંઘ સકળ સવિ મેળી કરી, ચાલ્યો વિક્રમ ઉલ્લટ ધરી. ૧૫
 મારગ સંઘ ^૪સુશ્રુષા ઘણી, કરતો પુણ્યકાળ પુર ધણી;
 મહા સુપુણ્ય કરતો નરરાજ, થોડે દિન ભેટયો ^૫ગિરિરાજ. ૧૬
 મુગતાકળ સોવનનાં કૂલ, ગિરિ વધાવ્યો અતિ બહુ મૂલ;
 અતિ આણુંદ ધરી મનમાંહિં, ઋષભદેવ ભેટયા ઉત્સાહિં. ૧૭
 દેખી હરખે ચંદચકોર, ઘનગર્ભરવે હરખે મોર;
 તિમ દેખી શ્રીઆદિજિણુંદ, સંઘ સકળ પાખ્યો આણુંદ. ૧૮
 સ્નાત્ર મહોત્સવ ન લહું પાર, સત્તર ભેદ પૂજા સુવિચાર;
 નાટિક ગીત ઉગટી માળ, ભરે પુણ્ય-ભંડાર વિશાળ. ૧૯
 મહાધ્વજા જિનમંદિર સાર, વિક્રમ નરપતિ દેઘ સુવિચાર;
 શ્રીસંઘપૂજા ભગતિ સાહુમી, ^૬વિધિ સાચવે સકળ પય નમી ૨૦
 શ્રી સિદ્ધસેનસૂરીશ્વરતણા, ઉપદેશે ઉલ્લાસે ઘણા;
 વિક્રમરાય જગે જસ લિયો, વર ઉદ્ધાર વિમળગિરિ કિયો. ૨૧

૧ કપાળમાં. ૨ વાસક્ષેપ. ૩ ઘોડા. ૪ સેવા ચાકરી. ૫ સિદ્ધા-
 ચળજી. ૬ સ્વધર્મિની.

- રાખ્યો ચંદ્ર સૂરજ જિહાં નામ, રૂપચંદ મુનિવરનો નામ;
કરી ભાવ પૂજા વંદના, માગે જિનવર પયસેવના. ૨૨
- લહી નિજ આયુતું બંધાણુ, લેઇ સુગુરૂ આદેશ સુબાણુ;
અણુસણુતણો કરે ઉચ્ચાર, ^૧ચારે આહારતણો પરિહાર. ૨૩
- કરે મહોત્સવ રાજ ઘણો, નીજમે સદ્ગુરૂ આપણો;
રૂપચંદ મુનિવર મન શુદ્ધે, પાપ સકળ પરિહરે ^૨ત્રિવિધે. ૨૪
- ^૩છએ કાયના જે જગજીવ, તેહને કર્યા સંતાપ અતીવ;
પૃથ્વી કાય ખણાવી ઘણી, અનુમોદના કરી તસતણી. ૨૫
- જાણુ અજાણુપણે કેા જુઓ, તિણે મુજ કર્મબંધ જે હુઓ;
શ્રી અરિહંત સાખે જાણુજો, તે મુજ મિચ્છાદુષ્કૃત હજો. ૨૬
- કરી અપકાયતણી વિરાધના, કરણી કરાવણુ અનુમોદના;
શ્રી અરિહંત સાખે જાણુજો, તે મુજ મિચ્છાદુષ્કૃત હજો. ૨૭
- તિમ વળી અગ્નિકાય વિરાધના, કરણુ કરાવણુ અનુમોદના;
શ્રી અરિહંત— ૨૮
- વીજ્યા વાયુ વીજ્યા જેહ, અનુમોદી કર્મ બાંધ્યા તેહ;
શ્રી અરિહંત— ૨૯
- છેદો છેદાવ્યો વણુસઈ કાય, અનુમોદે કર્મ બંધન થાય;
શ્રી અરિહંત— ૩૦
- ૪ખિ-તિ-ચોરેંદી વિકલેંદ્રી પ્રાણુ, દુહ્યા જે પણ જાણુ અજાણુ;
શ્રી અરિહંત— ૩૧
- પંચેંદ્રી સન્નિ અસન્નિયા, જાણુ અજાણુપણે દુહંવ્યા;
શ્રી અરિહંત— ૩૨

૧ અસન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ. ૨ મનથી, વચનથી અને કાયાથી. ૩ પૃથ્વી કાય, અપકાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય. ૪ ખે, ત્રણુ, ચાર ઈન્દ્રિયવાળા વિકલેન્દ્રિય જીવો.

- ^૧સૂક્ષ્મ ^૨આદર જીવહ ખાણુ, ^૩પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા જાણુ;
 ચૌરાશી લખયોનિ મહંત, ^૪રૂચો જીવ તિહાં વાર અનંત. ૩૩
 આણુ ભવે એનેરે ભવે, દુહવ્યા જીવ લેહ નવ નવે;
 શ્રી અરિહંત— ૩૪
 મૃષા વચન ખોલ્યા વળિ મિળી, ખોલાવ્યાં અનુમોદાં વળી;
 શ્રી અરિહંત— ૩૫
 લિયાં અદત્ત લિવરાવ્યાં જિકે, અનુમોદી કર્મ ખાંધ્યા તિકે;
 શ્રી અરિહંત— ૩૬
 સેવાવ્યાં સેવ્યાં અપ્રહ્મ, અનુમોદી ખાંધ્યાં ખહુ કર્મ;
 શ્રી અરિહંત— ૩૭
 મેલ્યાં મૂર્છા પરિગ્રહ પાપ, મેલાવ્યાં અનુમોદાં આપ;
 શ્રી અરિહંત— ૩૮
 નિશિલોજન કીધાં કરાવિયાં, મહાપાતિક જે અનુમોદિયાં;
 શ્રી અરિહંત— ૩૯
 ઇણીપરે પંચ મહાવ્રત ધરી, વિરાધના જિકે મેં કરી;
 શ્રી અરિહંત— ૪૦
 પ્રાણિપાત ^૧અલીક વચન, ચૌરી મૈથુન મૂર્છાધન;
^૨ક્રોધ માન માયા ને લોભ, ^૩રાગ દ્રેષ પાપધર થોભ. ૪૧
^૪કલહ કઠોરજ અભ્યાખ્યાન, ^૫પૈશુન્યતા પાપ અસમાન;
^૬રતિ-અરતિ ને પરિપરિવાદ, ^૭માયામૃષાવાદ સવિષાદ. ૪૨
^૮મિથ્યાદર્શન શલ્યજ નામ, એ અઠાર ^૯પાતિકનાં ઠામ;

૧ જેણે સૂક્ષ્મનામ કર્મ ખાંધ્યું હોય તે. ૨ જેણે આદરનામ કર્મ ખાંધ્યું હોય તે. ૩ આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ, ભાષા અને મન આ છ પર્યાપ્તિ પૈકી જેને જેટલી શાસ્ત્રોમાં કથી છે તે જીવ તેટલી પર્યાપ્તિયોવડે યુક્ત હોય છે તે તે પર્યાપ્તિ કહેવામાં આવે છે અન્યથા અપર્યાપ્તિ જાણવો. ૪ ગુહ. ૫ અઠારે પાપસ્થાનક છે.

જે મેં સેવાવ્યાં સેવિયાં, કુકર્મ અનુમોદી આંધિયાં. ૪૩

તે મન વચન કાયાએં કરી, નિંદું પાપ ધ્યાન શુભ ધરી;

શ્રી અરિહંત—

૪૪

જિનવર આણુ આરાધી જેહ, સુકૃત સકળ સંભારૂં તેહ;

તે મુજ અનુમોદના ભાવજો, ભવ ભવ સોઈ ઉદય આવજો. ૪૫

સદા શરણુ મુજ શ્રીઅરિહંત, સિદ્ધશરણુ મુજ શ્રી ભગવંત;

સૂઝા સાધુશરણુ આદરૂં, શ્રીજિનધર્મશરણુ શુભ કરૂં. ૪૬

શરણુ ચાર એ સુખદાતાર, મુજ ભવ ભવ હોજો સુવિચાર;

હોજો ^૧પંચ પરમેષ્ઠિ સાર, ઈહલવેં પરલવેં મુજ આધાર. ૪૭

સર્વ જીવ સંસાર મઝાર, ભ્રમણુ કરે છે કર્મવિકાર;

તે સવિ માહરે ^૨અંધુ સમાન, ^૩છેહ લગી રેહજે સાવધાન. ૪૮

ઈણુ પરેં સાત દિવસ મન શુદ્ધેં, સંલેખણુ પાળી મન યુદ્ધેં;

આજિયું સંપૂરણુ કરી, શુભ ધ્યાને પામ્યા સ્વર્પુરી. ૪૯

લહેશે મુક્તિ થોડા ભવમાંહિ, એહવા તુચ્છ સંસારી પ્રાહિ;

વિક્રમરાય શોક નવિ ધરે, મુનિનિર્વાણુ મહોત્સવ કરે. ૫૦

પછે સુગુરૂ સંઘ સહ રાય, વિક્રમ શ્રી ગિરનારે જાય;

શ્રી યદુવંશરત્ન જિન દેવ, કીધી નેમિજિનેશ્વર સેવ. ૫૧

પૂજા લક્ષિત ધ્વજરોપણુ, તિહાં પણુ કરે મહોત્સવ ઘણુ;

વળતા સંઘ સહિત રાજન, પહોતા નિજ નગરીએં પ્રધાન. ૫૨

પ્રગટ પ્રતાપેં પાળે રાજ, અહનિશિ કરે ધર્મનાં કાજ;

કરિ ઉદ્યોત સકળ જિનધર્મ, શ્રી વિક્રમ પામે સુર શર્મ. ૫૩

તે ત્રણ્યે સાધવી સુબળુ. આરાધી ગુરૂ ગુરૂણીઆણુ;

શ્રી જિનધર્મ શુદ્ધ સદ્હી, સંચમ પાળી સુગતિ લહી. ૫૪

(વસ્તુ છંદ.)

સૂરી સિદ્ધસેન સૂરી સિદ્ધસેન સંઘ આદેશેં,

ગત તીરથ વાજિઓ જિન ધર્મ ઉદ્યોત કીધો,

૧ અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ. ૨ ભાઈ. ૩ મરણુ લગી.

વિક્રમ સમકિત થિર ક્રિયો, સભા મધ્ય ઉપદેશ ક્રીધો;

રૂપચંદ્ર કુંવર સુષ્ઠી વૈરાગે લેઇ દીખ;

સંયમ પાળી સુર થયા, આરાધી ગુરૂ શીખ. ૧

(ચોપાઈ છંદ-અન્થ પ્રશસ્તિ.)

ઇમ જે રૂપચંદ્ર મુનિપરે, લોગાદિક વિલસી પરિહરે;

સાધે સોઇ કાજ આપણું, ઇહલવેં પરભવેં સુખ લહે ઘણું. ૧

રૂપચંદ્રનો ઇષ્ટીપરે રાસ, રચ્યો અંગે આણી ઉલ્હાસ;

કવણુ શિષ્ય તે કવિતા હોય, કુણુ સંવત્સર કીધો સોય. ૨

શ્રી જ્ઞાનવર-શાસન સુવિવેક, હૂવા અભિનવ ગચ્છ અનેક;

ચંદ્રગચ્છ મૂળગો ઉદાર, સકળ ગચ્છમાં સોહે સાર. ૩

તે શ્રી ચંદ્રગચ્છ શિષ્યગાર, શ્રી ધનેશ્વરસૂરિ ઉદાર;

ચિત્રપુરિ દેશન વિખ્યાત, પ્રતિબોધ્યા દિગ પટ સય સાત. ૪

થાપ્યો ચૈત્રગચ્છ ઇતિ નામ, તિહાં ગુરૂ ભુવનચંદ્ર અભિરામ;

સૂરીશ્વર ગિરૂવા ગછપતિ, તાસ શિષ્ય મહા મુનિવર યતિ. ૫

દેવભદ્ર ગુરૂ ગણિ અવતંશ, વીર-વચન-માનસ-સરહંસ;

સંવત આર પંચાસીએ ચંગ, શુદ્ધ ક્રિયા તપ કર્યો અભંગ. ૬

શ્રીગુરૂદેવભદ્ર ગણિ રાય, જવણવ આંખિલ નિર્માય;

વિદ્યાપુરિ તપ કરી એકમના, તપાગચ્છ કીધી થાપના. ૭

તાસ શિષ્ય શ્રી ગચ્છાધીશ, પૂજ્ય વિજયચંદ્રસૂરીશ;

જેહથી વૃદ્ધતપાગચ્છ નામ, પ્રગટ્યો પુણ્ય પ્રબળ અભિરામ.

તાસ પાટેં ગિરૂઆ ગચ્છપતિ, શ્રી ક્ષેમકીર્તિસૂરીશ્વર યતિ;

બૃહત્કલ્પ ટીકા અસમાન, કીધી સહસ ખેતાલિશ માન. ૮

પરવાદીગજલેહનસિંહ, ગછનાયક ગુરૂ અકળ અખીહ;

તાસ અનુકમે રત્નાકરસૂરિ, જસ નામે હોય પાતિક દૂરિ. ૧૦

રત્નાકર ગછ એહતું નામ, એ ગુરૂથી પ્રગટ્યો ઉદામ;

તાસ અનુકમે જયતિલકસુરીંદ, તસ પરતખ હુઓ ધરણિંદ. ૧૧

તાસ પટે' જિમ ગોતમસ્વામિ, શ્રી રત્નસિંહસૂરિ સુખનામ;
 જિણે નિજ વચને વડો પાતશાહ, પય પણુમાઓ અહમદશાહ. ૧૨
 તાસ પાટે' ઉદયાચળ ભાણુ, શ્રી ઉદયવલ્લભસૂરીશ્વર ભાણુ;
 તસપટ્ટાલંકરણુ મુણિંદ, જ્ઞાનસાગરસૂરિ જ્ઞાનદિણુંદ. ૧૩
 પટ્ટ પ્રભાવિક આણુંદપૂરે', વંદુ' શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ;
 તાસ પાટ દીપક દિનરાજ, ગુરૂ શ્રી લખિંદેસાગર ગુરૂરાજ. ૧૪
 તાસ પાટોઘોતક દિનકાર, ગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર;
 શ્રી ધનરત્નસૂરિ ગણુધાર, જસ નામે નિત નિત જયકાર. ૧૫
 તાસ શિષ્ય તસ પાટ પ્રધાન, અમરરત્નસૂરિ સુગુણુ નિધાન;
 સતીર્થ શ્રી તેજરત્ન સૂરીશ, સકળ સૂરિ વંદુ નિશિ દીસ. ૧૬
 ગચ્છપતિ શ્રી અમરરત્ન સૂરીંદ, તાસ પાટે ગુરૂ તેજ મુણિંદ;
 દેવરત્નસૂરીશ્વર રાય, વિજયમાન વંદુ' નિત પાય. ૧૭
 શ્રીધનરત્નસૂરીશ્વરશિષ્ય, અંગે ગુણુ સોહૈ નિશિદીશ; ૧૮
 વિજયવંત વંછિત સુખકાર, શાસન સોહચડાવણુહાર;
 મુખ્ય વિખ્યાત સદ્ગુરૂતણા, માણિક્યરત્ન વિબુધ ગુણુ ઘણા.
 ગુરૂશ્રી ભાનુમેરૂ બુધરાય, તસ પદપંકજમધુકર પ્રાય;
 લઘુ વિનયી નયમુંદર વાણિ, છટ્ટો ખંડ ચડયો પરમાણિ. ૨૦
 મુનિ શંકરલોચન રસમાન, લેજે ઈંદુ (૧૬૩૭) જે સાવધાન;
 એ સંવત્સર સંખ્યા કહી, માર્ગશિર્ષ મસવાડો સહી. ૨૧
 શુદ્ધિ પંચમી નિર્મળ રવિવાર, નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઠ ઉદાર;
 વિજય મુહૂર્ત વૃદ્ધિ યોગ લહ્યો, તવ આ રાસ સંપૂરણુ થયો. ૨૨
 વીળપુર વર નયર મઝાર, રચ્યો રાસ શારદ આધાર;
 હું મૂરખ માનવી અભાણુ, જે યોદ્યો તે માત્ર પ્રમાણુ. ૨૩
 જે જગ વિબુધ સંત કવિપતિ, કર જેડી તસ કહું વીનતિ;
 અસદ્ વચન જે ભણો અહીં, તે તમે સૂધો કરજો સહી. ૨૪

(१७०)

इपय'दकुंवररास.

केतो चरित्र मांडेदो चरी, केतो कहो स्वयुद्धे करी;

केती वात सुष्णी ते कडी, अधिक्कं ओधुं भासुं सडी! रप
वीतरागना वयन विरुद्ध, जे मे' कांछं कहुं अशुद्ध;

जिनवर सांध साणे' ललुजे, ते मुज मिथ्यादुष्कृत हजे! २६
प्रथम (शृंगार) रस थापियो, छेडो (शांतरसे) व्यापियो;

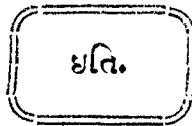
योव्या चार पहारथ काम, श्रवण सुधारस रास सुनाम. २७
जे ललुतां गलुतां सुअसिद्धि, जे सुलुतां वाधे वरयुद्धि;

जे सुलुतां नजे मतिम'द, जे सुलुतां उपजे आणु'द. २८
जे सुलुतां सवि आरति टणे, जे सुलुतां मनव'छित मिणे,

आवे हर्षतणा कटोद, जे सुलुतां मंगण रंग रौण. २९
जेकमना आणी उल्लास, नयसुंदर लणी जे रास;

जे नरनारी लणे सांलणे, ते धर निश्चिअङ्गणां इणे. ३०

धृतिश्री इपय'दरासे श्रवणसुधारसनामिन पट् अ'ड मनोहर
प्रगट प्रय'धे श्री सिद्धसेनमुरिणा गततीर्थवाहनं श्री जिनधर्मोद्योत
करणं श्री विक्रमनृपस्य जिनधर्मे स्थिरकरणं श्री सम्यक्त्वस्थापनो
परिभि'अयनृपकथानकं कथनं श्री विक्रमनृपस्य सुश्रावककरणं तदा
इपय'दस्य प्रतिभोधदापनं इपय'द्रेणु संयम अहणुं श्री विक्रमादित्येन
श्री शत्रुंजय तीर्थोद्धार करणुं श्री इपय'द मुने स्वर्गगमनादि वरुणेनो
नाम षष्टः अ'ड समाप्तः

धृति.

વાચક શ્રીનયસુન્દર વિરચિત— નળદમયન્તીરાસ.

નમસ્કારરૂપ મંગલાચરંભ.

(ઢાળ ૧ લી-રાગિણી રામગિરી.)

૧આતમખુદ્ધિ ધરી મન સાથેરે, વિશ્વ સંભાળ્યું ત્રિભુવનનાથેરે;
પૂરવજન્મમે પારેવો રાખ્યોરે, સો સ્વામીએ દયાધર્મ દાખ્યોરે. ૧

(ઢાળ ત્રૂટક.)

દાખ્યોરે દયાધર્મ ૨દુઃખ વિમોચક, સકળ જનસુખકાર;
સો સોળમો તીત્યેસરૂ, હું નમું વારંવાર. ૨
અચિરા ૩ઉચરે અવતરી, જિણે કયો હિત ૪એકાંતિ;
જગમાંહે ૫અહિત સમાવિયું, ૬તિણે નામ પામ્યા શાંતિ! ૭ ૩.

૧ આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ-હું હું તેવાજ ખીજા બધા જીવા-
ત્મા છે એમ જાણીને વિશ્વની સંભાળ લીધી. તર્ક રૂપે એમ પણ
અર્થ થઈ શકે છે કે મેં વિશ્વનું જીવન હોવાથી મેંધરથ રાજ્યએ
પોતાની વાસ્તવિક પાળકખુદ્ધિ મન સાથે ધરી વિશ્વ (વિશ્વસેન રાજની)
સંભાળ લઈ ચિંતા દૂર કરી. તેમજ ત્રીજા જન્મમાં પ્રાણ સાટે કયૂ-
તરને બચાવી દયાનું ખડું રહસ્ય દર્શાવ્યું હતું તે સ્વામિયે અહિંયાં
પણ દયા ધર્મ દર્શાવ્યો. ૨ દુઃખ દૂર કરનાર. ૩ ઉદરે-કુંબે. ૪
નિઃસ્વાથે અચળહિત સાચવ્યું. ૫ મરકીથી થતું મરણ અહિત. ૬
સંવત્ ૧૬૬૪ માં વાચક શ્રીમેધરાજે પણ નળદમયન્તી રાસ રચ્યો
છે, જે ત્રીજા મૌકિતકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. તેની અંદર
પણ શાંતિનાથનીજ સ્તવનારૂપ મંગલાચરણ કરવામાં આવ્યું છે,
કારણ કે દમયન્તીએ શ્રીશાંતિના ધ્યાનથી ગયેલું સુખ પ્રાપ્ત કર્યું હતું
જેથી બંને કવિયોએ પણ તેમનુંજ મંગળ સ્તવ્યું છે. ૭ “માય ઉચર
આવી કરી, દેશમાં નિવારિ મારિ; શાંતિ થઈ સહુ લોકને”, શાંતિ નામ
દિયો સારિ. ૨.” મૌ. ૩. પાનું ૩૭૪. શ્રીજિનહર્ષજી; હરિબળ રાસે.

- ૧વિશ્વસેનરાય પ્રતે ક્રિયો, જિણેં નામ સાચો અર્થ;
આધાર યે ૨પરિ જગતણો, સવિ કાજ કરણ સમર્થ. ૪
- અકવર્તી પુહુવિયેં પાંચમો, મન રમ્યો તેહને પાય;
સો સ્વામી નામ સંભારતાં, સવિ ૩દુરિત દૂર પળાય. ૫
- આગેરે જિણેં પ્રભુ પૂજ્યા, ધૂજ્યા તેહથી પાપ;
આરાધતાં અરિહંતને, સવિ ટળ્યા મનસંતાપ. ૬
- ૪મહાસતી દમયંતી હવી, તિણેં લજ્યા શ્રીભગવાન;
વનમાંહિ વેલાઉલ થયો, જળ ધરિયો નિરમળ ધ્યાન. ૭
- વનમાંહિ એકલડી પડી, ૫સા ચઢી દુર્જન હાથેં;
પાતક ટળ્યાં ૬સાજન મિળ્યાં, જળ કૃપા કરી જગનાથેં. ૮
- કુણુ હવી દમયંતી સતી, નળરાય જેહનો ૭કંત;
રાજિયો ભારત અર્દનો, મહીમાંહિ યશ મહંત. ૯

૧ પૂર્વના આગલા ભવમાં શ્રીશાંતિનો જીવ મેઘરથ નામા રાજા હતો, તેથી આવી ઉક્તિ લગાવી છે કે—જ્યારે મેઘરથ રાજાએ મેઘનો સ્વભાવ વિચારી વિશ્વની સંભાળ લીધી ત્યારે વિશ્વસેનરાયે પણ પોતાના નામને સાચો કરી બતાવ્યો. એટલે કે વિશ્વરૂપ સેના (લશ્કર)ના રાજાને એજ ધર્મ છે કે રાજ્યભરમાં શાંતિને જન્મ આપી અશાંતિનો અંત આણવો. તે વિશ્વસેન રાજાએ શાંતિને જન્મ અપાવી સ્વરાજ્યમાં ફેલાયલી અશાંતિ (મરકી) નો અંત આણ્યો. “શાંતિ કીધી ગર્ભ હુંતે, અભિનવો જગ સુરતર;” મૌ. ૩ પાનું ૩૧૦ મેઘરાજકૃત નળદમયંતી રાસે. ૨ આ લોક અને પરલોક. ૩ પાપ. ૪ સરખાવો—“સેવ કરંતાં જેહનીરે સંપદા પરગટ હુઈ, દેવી દવદંતી તણીરે આપદા દૂરે ગઈ.” મૌ. ૩. પાનું ૩૧૦. મેઘ૦ નળરાસે. ૫ દમયંતી નદારા જનોના કુંદમાં કસાઈ પડી ત્યારે જગનાથની કૃપાથી, ૬ ઉત્તમ જનો મળ્યાં. ૭ પતિ-ધણી.

- ^૧સુર લોકે' ઈંદ્રે' વખાણિયો, પાતાળે' ^૨પન્નગરાજે';
 પરિહરિ પ્રેમ પ્રિયા તણા, થયો દૂત ^૩દેવહ કાજે'. ૧૦
 સહી સત્યસંગર એહવો, જગમાંહિ અવર ન કોઈ;
 સિત છત્ર કીરતિ મંડળે', ઝગમગે' જેહની જોઈ. ૧૧
 જેહનીરે કીરતિ કામિની, ^૪કવિ મુખ કરી આવાસ;
 ખેલે નિરંતર તિહાં રહી, નવનવા રંગવિલાસ. ૧૨
^૫ભારતી લખ્ધ પ્રસાદ બુધ, ^૬શ્રીહરખ સરિખો જેહ;
 કવિતારે કીરતિ જેહની, નવ તૃપ્તિ પામ્યા તેહ. ૧૩
 માણિકસૂર મહાયતિ, તિણે' કર્યો નળાયન ગ્રંથ;
^૭નવરસપયોધિ વિલોવવા, કરે' થયો જો સુરમંથ. ૧૪
 સ્વસમય ને પરસમયનો, એકત્ર જિહાં અધિકાર;
 શતસર્ગ જેહના વાંચતાં, ઉલ્લાસ થાય અપાર. ૧૫
 અનુસરી તેહને મુખે કરી, અમ્હે જોડશું સંબંધ;
 મન રંગ એહવો ઊપનો, જોલશું પુણ્ય પ્રબંધ, ૧૬
 કિહાં સતી પુણ્યસલોક કીરતિ, કિહાં માહરી મતિ;

૧ ઈંદ્રલોક-દેવલોકમાં. ૨ નાગેંદ્રે'. ૩ વચનનો બાંધ્યો નળરાય પોતાની પ્રાણાધિક ભારી પત્નિનો પ્રેમ ત્યજી દઇને ઈંદ્ર-વશુ-યમ અને અગ્નિ એ ચાર દેવોની સાથે દમયંતી વરે એવી સન્ધ્યોટ ગોષ્ઠિ-મસલત ચલાવવા પોતે દૂતરૂપ થઇ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો. ૪ જે નળ રાજની કીર્તિરૂપી સ્ત્રીએ કવિના મુખરૂપ ધરમાં નિવાસ કરી નવનવા રંગ વિલાસ નિરંતર ખેલતી હતી. અર્થાત્ જેની કીર્તિ કવિયો ગાયાજ કરતા હતા. ૫ શારદાથી પ્રાપ્ત થયેલ વિદારૂપ પ્રસાદ બળવડે. ૬ નૈપથકાબ્ય કરનાર શ્રીહરખ. ૭ નવરસરૂપી દરિયાનું મંથન કરવા માટે મંદરાચળરૂપ રવૈયો બની પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો.

- ૧ ઉતકીર્ણુ મુક્તાક્ષણ વિષે, શુભતણી પરેં હું ગતિ. ૧૭
કહો મંદ કિમ કવિ યશ લહે, કિમ ચકે પર્વતે પંચુ;
- ૨ તુલણાએ કહો કિમ તોલિયે, વર સાલિ^૩ સરીપું કંચુ. ૧૮
નિજ બુદ્ધિ સાડે જોલતાં, હસતા રખે કવિ સોચ;
- ૩ પંખિયા નિજ ભાષા વહે, તસ કરે વારણુ કોચ ? ૧૯
અનુક્રમે નલાયન અનુસરી, ભાખશું નળ-અધિકાર;
- ૪ તિહાં સુગુરૂ ને શ્રુતદેવતા, કવિતણી કરજો સાર. ૨૦
શારદા વરદા વીનતી, મુજ સક્ષણ કરજો માત;
- ૫ વિષુ-વિધન એ પૂરણુ હજો, નળરાયનો અવદાત. ૨૧
દિશિ ઉદ્દીચીપતિ નાયકો, અલકાપુરિપતિ જેહ,
- ૬ પૂર્વાવતારી નલ નૃપો, સુર ધનદ નામે તેહ. ૨૨
સલોક પતિ સમકિત ધરો, સારજો કવિ મન કાજ;
- ૭ જિમિ પુણ્યસિલોગ પવિત્ર એ, ગાઇશું નળ મહારાજ. ૨૩

(ઢાળ ખીજી-દેશી ચોપાઈ.)

- ૮ ઇચ એક નલ નૃપ કીર્ત્તન, સુણતાં ગણતાં વાઘે ધનન;
દૂર હોચ કલિકાળ કલંક, વશ થાયે અરિ જે હુએ વંક. ૧
(કથારંભ).^૯

આ અવસર્ગિપણી ચઉથે આરિ, ધરમ શાંતિ જિનવર અંતરિ;
જાંબૂદ્વીપ ભરત અહિહાણુ, આર્યાવર્ત દેશ મંડાણુ. ૨

૧ વિઘેલા મોતીની અંદર દોરાના સરખી મારી મતિ છે એટલે કે કરેલા માર્ગમાં પ્રવેશ કર્યો એમાં કંઈ નવાઈ જેવું કયું નથી. અર્થાત નલાયન ગ્રંથના આધારથી આ ગ્રંથ બનાવ્યો છે એથી કંઈ નવીન અમલકૃતિ ભરી રચના ગણાય નહીં. એમ કવિ યોતાની લઘુતા દર્શાવે છે. ૨ યરોયરી. ૩ ઉત્તમ ડાંગર અને કાંગ, એ બે સમાન કેમ થઈ શકે ? ૪ મના કોણુ કરે ! ૫ સરસ્વતી દેવી. ૬ ઉત્તર દિશાનો ધણી. ૭ કુબેર ભંડારી. ૮ શ્રી મેઘરાજે નળના પાંચ પૂર્વભવેથી શરૂઆત કરેલી છે, જ્યારે અહીં નળરાજના ભવથીજ વર્ણન આરંભાયું છે. ૯ પંદરમા શ્રીધર્મ અને સોળમાં શ્રીશાંતિ એ બેની વચ્ચેના સમયે.

નિષેધનચર ^૧અવનિ ઉરહાર, ^૨અમરાવતીતણે અનુસાર;
 ગઠ મઠ મંદિર પોળ ^૩પગાર, ચૌરાશી ચહુટાં મનોહાર. ૩
 વાબ્ય સરોવર કૂપ રસાળ, વિમળ વિકસ્વર કમળ ^૪મરાળ;
 વિવિધ વૃક્ષ વન અંડ વિશાળ, ^૫પુષ્પિત ક્લિત સદા સમકાળ. ૪
 પ્રજ્ઞપાળ તિહાં નિષેધ નરિંદ, પૂરણ પ્રમળ પ્રતાપ મરિંદ;
^૬વીરસેના જસ સેવા કરે, વીરસેન નામાંતર ધરે. ૫
 દશ સહસ્ર રાણી તસ તણે, રૂપે ^૭અમર સુંદરી અવગણે;
 પટ્ટરાણી બહુ ગુણસુંદરી, જસ ઘડિ રાણી ગુણસુંદરી. ૬
 તસ કુળ ^૮રત્નાકર ચંદ્રમા, જસ શોભે શુભ સર્વોપમા;
 વૈરી વન અનલોગતસજો, નિર્મળ ગુણનામે નૃપ નજો. ૭
 ઋષભદેવવંશી વડવીર, વીરસેન નળ નરપતિ ધીર;
 ઇંચ્યું રાજ રાજેશ્વર નજો, જગતિ માંહિ હુસ્યે નહિ હવો. ૮
 જે નળ નૃપને કરતાં રાજ, વનચર વિકટ ન લોપે લાજ;
 પ્રજ્ઞ ન જાણે આપદ કિસી, ધર્મ અર્થ સાધે હુલ્લસી. ૯
 ષોડષવર્ષતાણું વયમાન, તવ તસ રૂપ હવો અસમાન;
 દેખી સુર જો ધરે સનેહ, તો માનવનો શું સંદેહ. ૧૦
 પુણ્ય પ્રમાણે નળ નૃપ તણે, વરતે પ્રજ્ઞ મનોરથ ઘણે;
 તે તે સકળ કૃણે મતિ આશ, ^{૧૧}પ્રાય ન દીસે કોઈ નિરાશ. ૧૧

૧ સ્ત્રીના ઉર ઉપર શોભતા હારની પેઠે પૃથિવી રૂપી સ્ત્રીની
 છાતી ઉપર શોભાયમાન. ૨ દેવપુરી જેવી. ૩ કોટ. ૪ હંસ. ૫ દરેક
 ઋતુઓની અંદર ફૂલેલાં ફળેલાં વન-વૃક્ષો ઘટાયુક્ત રહે છે. અર્થાત્
 દરેક ઋતુમાં ફળનારા વૃક્ષોથી શોભાયમાન. ૬ શરવીરતાવાળા લશ્કરી
 લોકો. ૭ દેવાંગનાને પણ શરમાવે તેવી. ૮ તેણીના કુખ રૂપી
 રત્નાકરમાંથી પ્રકટ થનાર ચંદ્રમા સરખો છતાં વૈરીઓના વનને આ-
 ણવા અગ્નિ જેવો જ્વાળામયમાન, અને સર્વ સુંદર ઉપમા યુક્ત.
 ૯ ઘણું કરીને, મોટે ભાગે.

લહે કૃષી મન માંગ્યા મેહ, અન્યો અન્ય ન ભાજે નેહ;
 પરાલવે નહી એકો ઇતિ, કો જિનધર્મ ન લોપે નીતિ. ૧૨
 વસુધાક્ષેત્ર સરસ દે અન્ન, આણુ સ્ત્રવે બહુ મૂલ્ય રતન્ન;
 ૧ આગર હેમરજત બહુ ભાતિ, મહાવનિકરિણી ૨ કલલ સુભતિ. ૧૩
 ૩ મહિષી ધેનુ ઝરે બહુ ૪ ખીર, નદી કદી ન વિખૂટે નીર;
 વૃક્ષ સદા કૃણે અંગણિ ખારિ, પ્રાય નહીં ૫ મૃતવત્સનારિ. ૧૪
 કનક ૬ વિછેદન અવસરિ તિંણિ, ૭ અંધન સિર વર વનિતાવેંણિ;
 ૮ દંડ ધ્વજ્જ્યે છત્રેં જ્યે, ૯ કર સંગ્રહણુ વિવાહેં હોય. ૧૫
 કુચ કચિ ૧૦ કંઠન શામલતાપણું, ૧૧ વક અપલ ભૂલોચન ભણું;
 ૧૨ છિદ્રવિલોકન હારે સુણું, ૧૩ મારિશબ્દ તે ૧૪ સારિભણું. ૧૬
 ૧૫ બદ્ધસુષિતા ખડગે ખરી, ૧૬ સ્નેહ હાનિ તે દીપેં કરી;
 ૧૭ જડતા તે જલમાંહે રહી, ૧૮ મુખમુદ્રા તે કમળે કહી. ૧૭
 દોષ ન કો નળ નરપતિ રાજે, પ્રજા ૧૯ લોભિણી પુણ્યહ કાજે;
 જો રાજા પોતે પુન્યવંત, તો તસ પ્રજા સદા હુએ સંત. ૧૮

૧ ખાણુ, અગર. ૨ હાથણીનાં બચ્ચાં. ૩ ભેંસ, ગાય. ૪
 દૂધ. ૫ જણીનાં આળક જીવતાં ન હોય તેણીને મૃતવત્સા સ્ત્રી કહે
 છે. ૬ છેદવાપણું સોનામાં. ૭ અંધન માથાના અંખોડામાં. ૮ દંડ
 ધજ્જ કે છત્રમાં. ૯ હસ્ત અંધન પરણવા વખતે. ૧૦ કઠિનતા અને
 કાળાશ કુચમંડળમાં. ૧૧ અપળતા નેત્રમાં અને વાંકાશ બ્રમરોમાં.
 ૧૨ છિદ્ર જોવાનું હારમાં. ૧૩-૧૪ માર શબ્દ સોગઠાં આજીની રમતમાં.
 ૧૫ અંધાઈ ગયેલી મુંઠી તરવારની મુંઠ પકડવાના કામમાં. ૧૬ સ્નેહ
 -સ્નિગ્ધ (તેલ)ની અછત દીવાના કોડિયામાં. ૧૭ જડપણું જળ-
 પાણીમાં, અને ૧૮ મુખનું બિડાવું (મુંગે મ્હોડે રહેવું) કમળમાંજ
 નજરે પડતું હતું, એવો દોષરહિત રાજ્યકારોખાર હતો. આવાજ
 જૂદા જૂદા ભાવો 'અભયકુમાર ચરિત્ર' અને 'કાદંબરીમાં' પણ
 જોવામાં આવે છે. ૧૯ પુણ્યના કામોમાંજ લોભિયણુ હતી, કોઈ
 આત્મી કે પડાવી લેવામાં નહિ.

નળરાબ્જનો દેખી દાન, ^૧અર્થિ ઇશુ કરે અનુમાન;

ઇષ્ટિ રાબ ઇમાઈ ભણી, તવ નકાર ન ભણ્યું નિરગુણી. ૧૯
અથવા ભણી વિસાર્યું સહી, જેણિ નૃપ ^૨મુષિ સો સુષ્ટિયો નહીં;
નળ નૃપનું ચિત્ત ઉન્નતપણું, કિસીપરે કહેવાએ ઘણું. ૨૦

(કાવ્ય.)^૩

“નાક્ષરાણિ પઠિતા કિમપાઠિ, વિસ્મૃતઃ કિમથવા પઠિતોપિ;
ઇત્યર્થિચયસંશય દોલા, સ્વેલનં સ્વલુ ચકાર નકાર:”

(વંશસ્થવૃત્તઃ)

“વિભજ્ય મેરુર્ન યદર્થિસાત્કૃતો, ન સિન્ધુરુત્સર્ગજલવ્યયૈર્મરુઃ
અમાનિ તત્તેન નિજાયશોયુગં—દ્વિફાલવદ્દાશ્ચિકુરાઃ શિરઃસ્થિતમ્”

એક દિવસ નળ નરપતિ રંગે, ^૪અભ્યંગન વરતાવે અંગે;

આળી કેશ ચૂઆદિકે ભરિયા, મસ્તકે દોય અંબોડા કરિયા. ૨૧
તવ નૃપ આગળ દર્પણુ ધરિયો, નિજ વદનેંદુ વિલોકન કરિયો;

શિર દેખી અંબોડા દોય, રાબ મન ચિંતાતુર હોય. ૨૨
નહિ અંબોડા અપયશ થયા, એ ણિંહું શિર ઉપરે રહ્યા;

એક અપયશ એક સાચું માનિ, વહિંચી મેરૂ ન દીધું દાનિ. ૨૩
કરિ સંકલ્પ દાન અધિકારિ, અર્થી હાથે મેહલતાં વારિ;

સમુદ્ર નીર નીઠાડયાં નહીં, ખીજે અપયશ એ શિરે સહી. ૨૪
એહવા ઉચ્ચ મનોરથ ઘણા, કેતા કહિયે નળ નૃપ તણા ?

^૫ત્રણે શક્તિ શું પાળે રાબ, પ્રબલ લોકનાં સારે કાબ. ૨૫
દેશ સકળ સાધ્યા સુવિચાર, યૌવન સુખિ પામ્યું જયકાર;

કીધા સવિ અક્ષય ભંડાર, સેનાસાહણુ ન લાલે પાર. ૨૬

૧ યાચક-કાર્યની ઇચ્છા રાખનારાઓ. ૨ મુખે. ૩ આ બંને શ્લોકો શ્રીહર્ષકૃત નૈષધકાવ્યના છે. ૪ તેલ મર્દન કરાવે. ૫ પ્રભુત્વશક્તિ, મંત્રશક્તિ અને ઉત્સાહશક્તિ.

અન્ય દિવસ છે વરષાકાળ, ઊંચે માળ ચડયો ભૂપાળ;
 પાસે છે મહેતો શ્રુતશીલ, પૂરી બિઠો સભા સુશીલ. ૨૭
 ઈંદ્રસભા સરિખી પરબદા, નળનૃપનિ સેવેછિ^૧ તદા;
 ઇષ્ટ અવસરે દેખી મલપતી, તાપસશ્રેણિ^૨ સુપરિ આવતી.૨૮
 તે તાપસ સવિ ઋસિંહ-દુઆર, પામી મોકલિયો ઋપડિહાર;
 રાજા પ્રતિ કહ્યો ઋઅધિકાર, ઋપાઉ ધરાવ્યા સહુ તેણી વાર. ૨૯
 રાજાદિક તસ પ્રણમ્યા પાય, બેઠા સહુ યથોચિત ઠાય;
 રાજા પ્રતિ દે ઋષિ આશીશ, નૃપ ! જીવે તૂં કોડિ વરીષ.૩૦
 ભૂપતિ ઋપ્રણિપતિ સ્વાગતિ કરી, આગળ ફૂલ ફલાવલી ધરી;
 ઋષિને કારણ આવ્યાતાણું, પૂછે વિનય કરીને ઘણું. ૩૧
 કહ્યો સ્વામી તપ કરતાં વને, ધ્યાન કરતાં એકે મને;
 કરતો હોય કોઈ અંતરાય, તે મુજને કહ્યો કરી પસાય. ૩૨
 તાપસ કહે મહારાજન સુણો, ઋષભદેવ સ્વામી સહુતણો;
 સેવક તાસ ઋકૃચ્છ-મહાકૃચ્છ, તાપસ વ્રત તિણે ધરિયો અતુચ્છ.૩૩
 કીધો સર્વ સંગ પરિહાર, જટાધાર વનફળ આહાર;
 ઋતૃણુ-કુટિર વનમાંહે વાસ, પહિરણુ અંગે ઋવાકુલાં તાસ. ૩૪
 આદિનાથ અવિચળ અરિહંત, જટા મુકુટ મંડિત ભગવંત;
 તાસ ભજન આરાધન સાર, ઋત્રિકરણુ શુદ્ધિ કરિ ત્રિણુવાર. ૩૫

૧ સેવે છે. ૨ ટોલી. ૩ રાજગઢના મુખ્ય દરવાજે. ૪ પટાવાળાને.
 ૫ હકીકત. ૬ અંદર દાખલ કર્યાં. ૭ નમસ્કાર કરી આગતા સ્વાગતા
 સાચવી. ૮ હરકત. ૯ કૃચ્છ-મહાકૃચ્છ એ બે રાજાઓએ શ્રી ઋષભ
 સાથે દીક્ષા લીધી. શ્રી ઋષભને એક વર્ષ અન્ન ન મળ્યું તે સમયે
 કૃચ્છ-મહાકૃચ્છાદિ ભૂખની પીડા સહી ન શકવાથી તથા ઋષભ તુલ્ય
 ચારિત્ર ન પાળી શકવાથી ગંગાતટે તાપસપણું અંગીકાર કરી રહેવા
 લાગ્યા. ૧૦ ઝુંપડી-પર્ણકુટી. ૧૧ વલકલચીર-ઝાડની છાલનાં વસ્ત્ર.
 ૧૨ મન વચન અને કાયા એ ત્રણેની શુદ્ધતા સાથ.

તેહને વંશિ અમ્હ રાજન્, તાપસ વ્રત પાળું નિશદિન્ન;
 ૧પતિત પર્ણ આહાર ફળકૂલ, સકલ જીવસું રહું અનુકૂલ. ૩૬
 ગંગાતીરે તમોહર^૨ નામ, આદિનાથ પ્રાસાદ ઉદામ;
 સોવન મૂરતિ ઋષભજિણુંદ, ^૩ભરત વિનિર્મિત નયનાનંદ. ૩૭
 તિહાં અહનિશિ ઓલગીએ સ્વામી, ^૪નિરાતંક રહિતાં તેણિ ઠામિ;
 દુર-દૈવત પ્રેરિત પાપિયો, કૈાચકર્ણુ રાક્ષસ આવિયો. ૩૮
 ગિરિ વૈતાઢય પ્રથમ વાસિયો, મિલી સ્વજન સો નિઃકાસિયો;
 સાધિ તિણિ કુવિદ્યા ઘણી, કેડે પડિયો તે તાપસતણી. ૩૯
 કરતાં ઋષિને તપ સાધના, તે પાતકી કરે ^૫યાતના;
 મહારાય! તેહને વારિયે, એ વીનતી હિયે ધારિયે. ૪૦
 તાપસ વચન સુણી કહે રાય, તુમ્હે ભાજ્યું તે ^૬મહાપસાય;
 હું વારિસ તે પાપી પ્રતિ, તુમ્હે સહુ રહિજો મનરતિ. ૪૧
 ઋષિ સંતોષી વાળ્યા સર્વ, કૈાચકર્ણુનો હરવા ગર્વ;
 અતિ ઉત્સુક થોડે પરિવારિ, આંવ્યો નૃપ તે વનહમઝારિ. ૪૨
 રાયે તે યોલાંવ્યો દુષ્ટ, વૈરી કૈાચકર્ણુ પાપિષ્ટ;
 બ્રહ્મ સ્ત્રી બાલક ગોતણી, હત્યા કરે નિરંતર ઘણી. ૪૩
 વગિ અહીં રહે ઋષિ સંતાપવા, તે હું તુજ આંવ્યો વારવા;
 કે આ વન છંડી જા ^૭પરો, કે સુદ્ધ કરવા સજ થા ખરો. ૪૪
 સુણી વચન અભિમાને ચડયો, કૈાચકર્ણુ કોપે ધડહડયો;
 જાંરે જા મૂરખ માનવી, કાં મરવા મતિ આવી નવી! ૪૫
^૮જોજોરે મુજ જીજબલ પરચંડ, કુંકે હોશે ક્રાટી શતખંડ;
 મ મર અખૂટયે અરે અજાણુ! એક પ્રહારે જાશે પ્રાણુ. ૪૬

૧ ભોંય પડેલાં પાંદડાં ફૂલફળ. ૨ તમઃ અધકારને હરવાવાળું
 મંદિર. ૩ ભરતેશ્વર મહારાજની ભરાવેલી. ૪ રોગરહિત દુઃખ વિના.
 ૫ પીડા. ૬ મોટી કૃપા. ૭ દૂર, પાછો. ૮ દેખજો.

નૃપ કહે ઝૂઝ મ ભાષે ઘણું, ^૧ખેચરકુળે દીધું ખાંપણું;
 મેહલિ મત્ત તું પ્રથમ પ્રહાર, અમ્હ કુળ એહ નથી આચાર. ૪૭
 સોમ (સૂરજ) વંશી જે રાજા વીર, પહેલો ધાય ન મૂકે ધીર;
 ઇંશો વચન નરપતિનો સુણે, કૈાચકર્ણ ^૨રોષારૂણપણે. ૪૮
 રાય પ્રતે મેહલે ^૩કરવાલ, તે જાળવે અલવે ભૂપાળ;
^૪ક્ષિતિપતિ કરે ધનુષ ટંકાર, કરિ યુગાંત ગાજ્યો જલધાર. ૪૯
 વરસે વીરસેની (વૈરસૈન) તેણી વાર, રિપુ શિર વિકટ ^૫શિલીમુખધાર
 હણે પિશાચ ચડયો હઠિ તામ, વરતે સખળ વિકટ સંગ્રામ. ૫૦
 માણ્યાવળે વીર બેહુતણી, ^૬અર્કઠાંહ આચ્છાદે ઘણી;
 દેવી દેવતા ભૂમિ સામંત, નિરખી રહ્યા ^૭સમર માહંત. ૫૧
^૮અચલા ચાલી ચરણ પ્રહારિ, ઝખ ઝખ ઝખકાવે તરવારિ;
 ક્ષિણે ક્ષિતિ રક્ષણ લહે જય વાદ, ક્ષિણે ^૯રજનીચરનો ઉન્માદ. પર
 ધનુષનિનાદ ^{૧૦}ધરાધવતણો, ફેતકાર ^{૧૧}રાક્ષસનો ઘણો;
 તેણે દશ દિશિ ગાજી રહી, ઘણું ધ્રૂજવા લાગી ^{૧૨}મહી. ૫૩
 બ્યાત્ત વદન પિશાચ વિંધાય, અગ્નિશસ્ત્ર મહેલે મહાકાય;
 જલદ શસ્ત્ર તે વારે રાય, તવ ^{૧૩}પલાદ મુદ્ગર લઈ ધાય. ૫૪
 નલરાયકુંડલી કરી કો ^{૧૪}દંડ, બાણ અર્ધ અંદ્રાદિ પ્રચંડ;
 તેણે કરિ મહેલે મર્મ પ્રહાર, પણ તે ન નમે દુષ્ટ લગાર. ૫૫
 ક્ષણે હસ્ત ^{૧૫}ક્ષિણે ^{૧૬}દીરઘ થાય, ક્ષિણ ક્ષિતિ ^{૧૭}ક્ષિણ આકારો જાય;
 વામ પાશિ ક્ષિણિ દક્ષિણ લાગે, ક્ષિણ આગળ ક્ષિણ પૃથ ^{૧૮}વિલાગે.

૧ વિદ્યાધર. ૨ ગુરુસાથી લાલચોળ. ૩ તરવાર. ૪ રાજા. ૫
 તીર. ૬ સૂર્યની છાયા-પ્રકાશ. ૭ લડાઈ. ૮ ધરતી પગના ધખકારાથી
 કંપી ઉઠી. ૯ રાક્ષસનું તોફાન. ૧૦ રાજા. ૧૧ કુંડકો, કુતકાર. ૧૨
 પૃથ્વી. ૧૩ રાક્ષસ. ૧૪ ધનુષ. ૧૫ ટુંકો. ૧૬ લાંબો-મોટો. ૧૭
 જમીન ઉપર. ૧૮ પાછલા ભાગમાં.

ઈમ ચિરદષ્ટિ કરી વંચના^૧, વપુ^૨વરાહ ધરી દુર્મના;
 અતિ ચંડાગતિ નાઠો જાય, તવ તે પૂઠે નરાધિપ ધાય. ૫૭
 જિમ પન્નગ^૩ કેડે પંખિરાજ, તિમ પલાદ પૂઠે મહારાજ;
 ન ગણે ગર્તા^૪ ગિરિવન વૃક્ષ, ઉલ્લાંધે જાણે કરિ પક્ષ. ૫૮
 ઘણી ભૂમિ જઈ દૂકયો રાય, તવ તે શૂકર સન્મુખ થાય;
 કોલ^૫ ધરાધવ યે યુધ કરે, તેણે યુદ્ધે પર્વત થરહરે. ૫૯
 રાયે મર્મસ્થાનકે માર, ક્રીધો તીક્ષણ કુંત^૬ પ્રહાર;
 પડયો ભૂમિ આરડે^૭ સશોક, કૌંચકર્ણુ પાખ્યો પરલોક.^૮ ૬૦
 તવ વિજયી નલનૃપ ઉપરે, પુષ્પવૃષ્ટિ સુર કિન્નર કરે;
 જ્ય જ્ય શબ્દ દેવ ઉચ્ચરે, તાપસવૃંદ હર્ષ સહુ કરે. ૬૧
 તેં ઋષિની ચિંતા અપહરી,^૯ તમોહરણુ વન નિર્ભય કરી;
 તે કુલપતિ^{૧૦} સવિ દે આસીસ, નૃપ જીવે તું કોડ વરીસ. ૬૨
 ઇતિ આસીસ ઘણી મુનિ તણી, શિર આપણે ધરી સો^{૧૧} ગુણી;
 નિજ પુર પહુતા લેઈ પરિવાર, વરત્યો સઘળે જ્યજ્યકાર. ૬૩
 અંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નલાચરિત્ર નવ રસ લંડાર;
 કવિ નયમુંદર સુંદર ભાવ, એતલે હવો પ્રથમ પ્રસ્તાવ. ૬૪

ઇતિશ્રી નલાયનોદ્ધારે નલોપાખ્યાને કૌંચકર્ણુવધ-
 વર્ણનોનામ પ્રથમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ ઠગાઇ. ૨ સૂઅરતું રૂપ. ૩ સાપ. ૪ ખાડો. ૫ સૂઅર. ૬
 ભાલાનો માર મારી. ૭ બૂમો પાડે. ૮ મરણુ. ૯ દૂર કરી. ૧૦ તાપ-
 સપતિ અને તાપસો. ૧૧ તે-રાજ.

પ્રસ્તાવ ળીન્ને.

(દુહા-છંદ.)

હવે ળીન્ને પ્રસ્તાવનો, નલચરિત્ર અધિકાર;
 બુદ્ધિમાનિ મુજ ળોલતાં, સરસતી કરન્ને સાર. ૧
 બાનુમેરૂ ગુરૂપદકમળ, હૃદયકમળ રાજેસ;
 કીર્તિ પુણ્યશ્રદ્ધોકની, લલી પરે લાજેસ. ૨

(ગાથા છંદ.)

નલનિવ પુણ્ણસિલોગો, મહાસરૂ જસસ દેવિ દમયંતી;
 તસસય કીર્તિ મળામો, રામોન્વ જયંમિ^૧ વિલ્લ્લાઓ. ૩

(પદ્મી છંદ.)

વિખ્યાત જસ જગમાંડે, એક દિવસ નૃપ ઉચ્છાડે;
 પરવર્યો બહુ પરિવારે, આવિયો વનહ મગરે. ૪
 તિહાં અંબ જંબ કદંબ, જંબીર અર્બુન^૨ લિંબ;
 ધવ બદિર^૩ તાલ તમાલ, પુન્નાગ^૪ અંપકમાલ. ૫
 કેતકિ બાહુ વેલિ, મચકુંદ મોગર વેલિ;
 અતિ સદલ કદલિ^૫ વૃક્ષ, વળિ અવર^૬ તરવર^૭ લક્ષ. ૬
 શુક^૮ પિક^૯ કપિંજલ મોર, ચાતક^{૧૦} હારીત ચકોર;
 કિન્નરી કિન્નર ગાન, તિહાં સદા ^{૧૧}મુદ અસમાન. ૭

(ઢાળ ૧લી-દેશી-ચોપાઈ.)

રમે રંગિ તિથે વન મહારાય, એહવે ઈક ^{૧૨}પંથિ પથિ બાય;
 તીરથ કરતો ભૂતલ ભમે, સો નૃપને દેખે તિથુ સમે. ૧
 મન ચિંતે એ મોટો રાય, એ જંગમ-તીરથ કહેવાય;
 એહનો વદન વિલોક્ત થાય, તો નિર્મળ હોવે મુજ કાય. :

૧ જગમાં. ૨ સાદડ. ૩ ખેર. ૪ પુનાગ. ૫ કેજો. ૬ ળીન્ને.
 ૭ ઝાડ. ૮ પોપટ. ૯ કોચલ. ૧૦ બપૈયા. ૧૧ આનંદ. ૧૨ વટેમાર્ગુ.

ઇશું ^૧વિમાસી નળનૃપ પાસિ, સો પંથિ પહુંતો ઉદ્ધાસિ;
 તિણે નયણે નિરખ્યો ભૂપાળ, ચિંતે અવરૂપ સવિ આળ. ૩
 સો પંથી નૃપ દૃષ્ટે હવો, પૃથિવીપતિ પરખી અલિનવો;
 નિજ ^૨સમીપ તેડયો સો ગયો, પ્રભુ પય પ્રણુમી આગળ રહ્યો. ૪
 નળનૃપતિ તસ દેઈ સન્માન, પૂછે સાંભળ સુગુણનિધાન;
 કુણ કુણ તીરથ યાત્રા કરી? હવે કિહ જ્વાની મતિ ધરી? પ
 ભૂતળિ ભમતાં કૌતુક વાત, દીડી હુએ તે કહો મુજ બ્રાત;
 સો કહિ મેં અહુ તીરથ કર્યો, હિવ મુજ નિજ મંદિર સાંભર્યો. ૬
 રાજન્! વાત સુકૌતુક એક, સો કહિતાં નહું આવે ષ્છેક;
 પણુ જો પૃથિવી ^૪રત્નસ્રવા, ^૫સા નયણે નિરખી અલિનવા. ૭
 દક્ષિણ દિશિ છે દેશ વિદલ, સ્ત્રી નર રત્ન અમૂલિક ગર્ભ;
^૬કુંડિનપુર તિહ સરસ વિશાળ, ભીમનરિંદ પ્રજાપ્રતિપાળ. ૮
^૭મહિષી પુષ્પમતી પદ્મિની, સુતા તારા દમયંતી કની;
 સ્ત્રી ગુણરૂપ રચણુકી ‘ખની, અદભુત વાત સુણો તેહની. ૯
 હું તે પુર આગળ સંચર્યો, તિહને વનિ વિસામો કર્યો;
 ઇક વડ છાંહિં ખેઠો યદા, તૂર શબદ મેં સુણિયા તદા. ૧૦
 નર વિમાનિ સા ખેસી કરી, દાસી ‘સહસ્ર સાથ પરવરી;
 તિણુ વનકીડા ઠરવા કામ, આવી હું ખેઠો જિણે ઠામ. ૧૧

૧ વિચારીને. ૨ પાસે. ૩ પાર. ૪ રત્નોને પ્રસવનારી. ૫ સુંદરી.
 ૬ ખરી રીતે ‘કુંદન’ અથવા ‘કુંદિન’ જોઈએ. પરંતુ પ્રાચીન સમયે
 વિશેષ નામોમાં આવો ભેદ કેમ નહિ હોય તે સમજી શકાવું નથી.
 દાખલારૂપે ‘દંડ’ ‘નાંદોલ’ ‘નાદલાઈ’ ને પણ ‘ડંડ’ ‘નાંડોલ’ ‘નાંડલાઈ’
 લખવામાં આવતું ને હજી લખાય પણ છે. જેમકે ‘દુમસતું’ ‘દુમસ.’
 અર્થાત્ વિશેષ નામોમાં ‘ડ’કરનેા અહુ ભેદ તે કાળે નહતો તેવું
 જણાય છે. ગમે તે (૩-૬) લખવામાં આવતું તે ચાલતું હશે. ૭
 રાણી પુષ્પમતી. મેઘરાજના નળાખ્યાનમાં ‘પુષ્પવંતી’ અને પ્રેમાનંદમાં
 ‘વજ્રતી’ નામ આપ્યાં છે. ૮ ખાણ. ૯ હજાર.

શિરપર શ્વેત છત્ર છાજિયે, બિહુ પાસે ચામર દીજિયે;
 ૧નિસાણે વળી આ નિર્દોષ, તે દીઠે વાઘે સુખપોષ. ૧૨
 પુરૂષ ભણી હું અળગો રહ્યો, સા સુંદરીની દૃષ્ટે થયો;
 પરદેશી પંથી બાણિયો, દાસી ૨પાહિ પાસે આણિયો. ૧૩
 સા કન્યાયે હું પૂછિયો, નર તેં કવણુ દેશ ૩વંછિયો ?
 કવણુ કવણુ દેશાંતર ભમ્યો ? કુણુ કુણુ તીરથ નાહ્યો નમ્યો ? ૧૪
 બંધવ ! સુણુ ઇંક પૂછું વાત, ચંદ્ર (સૂર્ય) સુવંશી નૃપ અવદાત;
 પુરિ કોશલાનો રાજિયો, નિષધ નૃપતિસુત ગુણિ ગાજિયો. ૧૫
 જસ જનની લાવણુસુંદરી, કીરતિ તાસ વિમળ વિસ્તરી;
 વૈરિવાર વન અનલ અબીહ, શ્રીનળરાજ રાજગુણુ લીહ. ૧૬
 ૪માગધજન મુખિ યશ વિસ્તર્યો, ૫અવનિ ઇંદ્ર અભિનવ અવતર્યો;
 દાનિ દરિદ્ર વિશ્વતું હણ્યું, ૩પે કામદેવ નિરજણ્યું. ૧૭
 કૌંચકર્ણુ જિણુ હણ્યો પલાદ, શ્રવણુ નયણુ મુજ લાગ્યો વાદ;
 ૬મુજ મનમૃગ વાગુર જયું ભયો, સો નર કિહ તુજ દૃષ્ટે થયો ? ૧૮
 વળતું હું બોલ્યો સુણુ માત, તે મુજ ન મિલ્યો મહા વિખ્યાત;
 હવે મુજ સો ૭દિશિ બવા લાગ, પુણ્યયોગિ પામિશ તસપાગ. ૧૯
 સુણી વચન સા માઝું તથ્ય, તો તિણિ મુજ દીધાં નેપથ્ય;
 વાજ્યો બહુ ૮શંબળ દેઈબળે, કહું મુજ સંભારે સો મિલે. ૨૦
 સા કન્યા મેં દીઠી ઇસી, ઇંદ્રલોકિ ૯અમરી નહુ તિસી;
 તિહને ભાળ તિલક દીપતો, દીસે ભાનુપ્રભા ૧૦ અપતો. ૨૧
 તે પિણુ જન્મકાળથી ભણું, એ અચરિજ મેં દીહું ઘણું;

૧ નગારે ડંકા દેવાથી અવાજ થતો સાંભલ્યેથી અને તે-
 ણીને દીઠેથી સુખની પુષ્ટિ વધે છે. ૨ મારફત. ૩ ઇચ્છ્યો છે ? ૪
 માંગણુ—યાચકજનોથી ! ૫ પૃથ્વીમાં. ૬ માઝું મન કંદમાં ફસાયલા
 હરિણુની પેઠે તેના ગુણુમાં સપડાયું. ૭ તે દિશામાં. ૮ ભાતું.
 ૯ દેવાંગના. ૧૦ સૂર્ય તેજને પણુ જીતે તેવો, અને તે પણુ વળી
 જન્મથીજ, તિલક સહિત જન્મેલી.

સુષ્ટિ હો વીરસેન નૃપ જાત, ધણુ થલ ભૂલી નથી વિધાત. ૨૨
બે સા વરસે તુજને કની, તો હર્ષિત^૧ હોશે^૨ મેદની;

થાશે સકળ^૩ સ્વયંભૂ પ્રયાસ, ઉભય ચિત્તની ક્ષણશે આશ. ૨૩
તુજને^૪ સ્વસ્તિ હુજે રાજન્ન, મનવંછિત ક્ષણજે^૫ અનુદિન્ન;

હિવ મુજ શીખ દિયો મહારાય, જિમ હું^૬ પહુચું માહરે ઠાય. ૨૪
પંથિ વચન સુણી હરખીઓ, મહાપ્રસાદ પૃથિવીપતિ કિયો;

તસ વંછિત દર્ધવોળાવિયો, નિજમંદિર મહીપતિ આવિયો. ૨૫

(ઠાળ ૨ છ-રાગ રામગિરી.)

ભૂપે^૭ પંથિ વાળ્યો સુસુહૂતરે, નળ નૃપ સુદર મંદિરિ પુહૂતરે;

સો પંથિને ક્ષિણુ ન વીસારે, વળી વળી તેહની વાત સંભારે. ૧

(ત્રૂટક.)

સંભારતાં ગુણુ સુજન કેરા, કિમહિ ન આવે પાર;

ભીમિ વિના સો ભૂપતિ, સૂનો લહે સંસાર. ૨

સુગુણુ સુણ્યા દમયંતીના, જે દિનથી રાજનિ;

પરબ્રહ્મ યોગીની પરે, સો રહ્યો તેહને ધ્યાનિ. ૩

રતિ નહી ખેઠાં સભામાંહિ, ગીત શું નહીં ચિત્ત;

નાટક નામ ન સંભરે, સો ઉબ્ધુ નાવે શીત. ૪

^૬ઉદ્યાન-મંદિર-રજની-વાસર, નહી રતિ સુખ સેજિજ;

ગૃહ વાટિકાએ^૮ ખંડોખલી, નવિ રમે રાજ હેજિ. ૫

કરે તાપ^૯ ચંદન ચંદ્રમા, ન સોહાય ચંગા ચીર;

૧ ભૂમીના મનુષ્યની મેદની. ૨ લોકોના કહેવા પ્રમાણે બે સૃષ્ટિ બ્રહ્માએ રચી હોય તો તેમની મહેનત દમયંતીને જન્મ આપવાથી સકળ થઈ ગણાશે, બ્યારે, ૩ ખેડની આશા ક્ષણશે તે વારે. ૪ કલ્યાણુ. ૫ હમેશાં. ૬ વનવાટિકામાં, ધરમાં, રાતમાં, દિવસમાં. ૭ ચંદન અને ચંદ્રમા શીતળના કરનાર છતાં તે વિરહની દશાઓના વેગથી તાપ-સંતાપ કરતાં હતાં, કેમકે તેઓ વિરહને વધારનાર છે જેથી શાંતિને બદલે અશાંતિ વધારતાં હતાં.

- અતિ ગવિલ સરસજ સૂખડી, નવિ રૂચે સાકર ખીર. ૬
 કર્પૂરવાસિત ^૧ખીડલી, કસ્તૂરિકા ગુરૂવાસ; ^૨
 શ્રીખંડ ^૩ કેસર અંબરા, નવિ કરે અંગે ઉદ્દાસ. ૭
 મચકુંદ મોગર માલતી, અંપકો દુમનક વેલી;
 કેતકી કંદુક કુસુમશું, ન સોહાય કરવી કેળી ^૪. ૮
 સા વાત વળી વળી સાંભરે, નવિ વીસરે ક્ષિણ એક;
 દશ ^૫ દશા લાગી પ્રગટવા, તવ ધરે રાય વિવેક. ૯
 જુઓ મદન ^૬ મોટો સુભટ એ, જિણે વશ કર્યો ત્રિભુવન;
 વેગળી ^૭ જનશ્રુતિ સાંભળી, વિહલ થયું મુજ મન. ૧૦
 ઉદ્દાસ અણુદીઠે થયો, જઈ રહ્યો તિહાં મન-રંગ;
 જાંભળે પાડયો જીવડો, કલપના કોડિ કુરંગ. ૧૧
 એ મદન રંગે મોહિયા, પ્રાણી ત્યજે નિજ પ્રાણ;
 જે પંડિતા ગુણ મંડિતા, ક્ષણ થાય તેહ અન્નણ. ૧૨
 પડતાંરે પ્રમદા જાળમાંહિ, જડજંતુ ને શીંગાળ;
 અતિ પીવરા જે ધીવરા, તેહું પડે તતકાળ. ૧૩
 ઇંદ્રિ ^૮ એકેકી મોકળે, પ્રાણી લહે દુઃખ દેખિ;
 આલાન ^૯ અંધનિ ગજ પડયો, લોલુપી સ્પર્શ વિશેષિ. ૧૪
 જીલડી પરવશ માછલું, માંસનું લોભી ભાજિ;
 કંઠડે લાગે કાંટડો, તવ લહે મરણ અકાજિ. ૧૫
 નાસિકા પરવશ ભમરલો, કમળે અંધાણો રાતિ;

૧ પાનખીડું. ૨ અગરનો સુવાસ. ૩ ચંદન. ૪ આનંદ-રમ્ભત ગમ્ભત. ૫ અભિલાષા, ચિંતા, ગુણકથન, સ્મૃતિ, ઉદ્વેગ, પ્રલાપ, ઉન્માદ, જડતા, વ્યાધિ અને મરણ આ દશ અવસ્થા પ્રગટવા લાગી. ૬ કામદેવ. ૭ ક્રૂર અન્ય મુખથી વાત સાંભળી લીધાથી છટે રહે છતે પણ. ૮ એક એક ઇંદ્રિયોના સ્પર્શથી પણ જીવો દુઃખ ખમે છે તે કવિ વર્ણવે છે. ૯ હાથી આંધવાનો સ્તંભ.

વન-કરી-મુખ મારગ થઈ, પરલોકે બંધ પ્રભાતિ.	૧૬
રંગિયો દીપ પતંગીઓ, લોચન વશ પરમાણ્ણિ;	
સો અંગ જાળે આપણું, ઈમ કરે જીવિત હાણ્ણિ.	૧૭
મૃગલુરે નાદ સવાદિયું, છે શ્રવણ પરવશ તાસ;	
સો મૂઠ તેણે મોહિયો, બંધાય લુબ્ધક પાસ.	૧૮
ઈમ એકેકું આચર્યો, વિષય દેય પંચત્વ;	
પાંચે પરગટ પરવશે, કિમ સુખે રહેશે સત્વ.	૧૯
સ્ત્રીચરણ ^૧ નૂપુર રૂણિતથી, ઉનમત્ત હૂએ રસરાજ;	
ત્યોં ફળે તરૂ તિલકાદિકા, જ્યોં કરે રંભનં કાજ.	૨૦
એકેંદ્રિ આદિકને નડે, આંકડે ન નમે ગર્વ;	
ઈણુ વિષય વૈરી વાંકડે, સાંકડે રાખ્યું સર્વ.	૨૧
સંસાર પારાવારનો, ઉત્તાર નહીં દુસ્તાર;	
ચિત્તમાંહિ જો અંદ્રાનના, નવિ ભજે ભાવ વિકાર.	૨૨

(અનુષ્ટુભ.)

“ સંસાર તવ પર્યંત, પદવી ન દવીયસી;
અન્તરા દુસ્તરા નસ્યુ-ર્યદિરે મદિરેક્ષણાઃ ”
કલિમલ અભૂખ અનાદરૂ, કરે અરતિ તે અતિદાઘ;
મન ગુક્ષમાંહિ જખ વશ્યો, એ વૈરી વિષય વાઘ. ૨૩

૧ સ્ત્રીના પગનાં ઝાંઝરનો ઝણુકાર થવાથી કામદેવનો મદ ચડે છે. ચંપો, તલ, આશોપાલવ વગેરે ઝાંઝા પર સ્ત્રીનાં કટાક્ષ, પાનનું ખીક, સ્પર્શ તથા ઝાંઝરનો નાદ થવાથી ન ફળતાં : હોય તે ફળે છે. જ્યુઓ એ માટેના દુહા:—

“ દિવ્ય સુંદરી જો કરે, બકુલ-વૃક્ષ પર ધાર;

“ મુખથી મધુ-ગંડૂષની, ફાલે તે તત્કાળ. ૧

“ નૂપુર-રવથી ઝણુકતા, ચરણે કરે પ્રહાર;

“ અશોકને કદિ સુંદરિ, પુષ્પ ગ્રહે તે વાર. ” ૨

પંડ્યાકૃત કાદંબરી, પૃષ્ઠ ૭૬, આં ૪થી.

(१८८)

नणदभयंतीरास.

त्रिवटे त्रिवणि कुच युवटि, स्त्री अंगे काम पिशाच;
अहनिशि वसे तिहां जे(अलु)अद्यो^१, सो छुयो माने साच. २४

(गाथा-छंद.)

“ मध्ये त्रिवलि त्रिपथे, पीवर कुचचत्वरे च चपलदृशाम्;
छलयति मदनपिशाचः, पुरुषं हि मनागपि स्वलितम्.”

स्त्री अंग लू कुच पर्वता, शेभावलि महावन्न;

तिहां वसे मनमथ यारटो, लूटवा नर लभ धन्न. २५

(दृष्टा-छंद.)

“ अबलादेह अंग अतिनीको, उरवर भूमि अपूरवतत्थ;
तत्थ उत्तंगपयोधर पर्वत, गिरिपरिशिखर परे समरत्थ.
बरदराजमनि वनरोमावलि-लूटे लख जिहि नरनत्थ;
तिहिमन जाइ मनभ्रमभूलित, हरिहरचित्त हठी मनमत्थ.”

उनमत्त हरि करि वश करे, जेसवे काल ^२भुजंग;

ते सुभट सभणा जेभिये, विरला ^३विदारे अनंग. २६

(वसन्ततिलका भर्तृहरि शृंगारे.)

“ मत्तेभकुम्भदलने भुविसन्ति शूराः,
केचित्प्रचण्डमृगराजवधेऽपिदक्षाः;
किन्तु ब्रवीमि^४ कृतिनां पुरतः प्रसह्य,
कन्दर्पदर्पदलने विरला मनुष्याः ! ६ ”

मन थकी पापी प्रगटियो, जे विषम कोर्ष विकार;

तेषु लक्ष अज्ञानी कर्यो, संवर्यो शास्त्र विचार. २७

१ स्थलित थअक्ष. २ सिंह अने हाथीने ताभे करे पथ,
३ कामदेवने नाश करे तेवा विरला होय छे. ४ प्रत्यन्तरे ‘ बलिनां.’

- મુજ સુજનશું દુર્જનપણું, રે કાં કરે કંદર્પ;
 પણુ લહી મેં પરિ તાહરિ, તું દૂધ પાયો સર્પ ! ૨૮
- માતું-કામ કહે નળરાયને, તેં તડિ કરી મુજ દેહ;
 તે વૈર વળતું વાળવા, મેં લહ્યો અવસર એહ. ૨૯
- વળી રાય મનશું ચિંતવે, સંભવે સાચું એહ;
 તે સુંદરી શું માહરે, સહી ^૧ગત-ભવાંતર નેહ. ૩૦
- અન્યદા મુજશું એવડો, ન કરે અનંગ કુરંગ;
 જિહાં તિહાં ન યેસે જીવડો, પણુ સહી પૂરવસંગ. ૩૧
- સા કમળનયના કામિની, ધિર રહી મુજ મન ઇમ્મ;
 તેહનારે મનની વાતડી, મૈ લહી જાશે કિમ્મ ! ૩૨
- ધન્યા રે સા કન્યા હજી, કુણુ હુશે તસ મન કંત;
 મુજને સંભારે શ્યાભણી ! કિમ લહિશ એ વૃત્તાંત. ૩૩
- અથવા રે જે જગદીશ્વરે, દીકું હુશે તે સત્ય;
 કલપના છોડિ કારિમી, આરાધિયે એક નિત્ય. ૩૪
- સુવિચાર એ સાચો કરી, ^૨સંવરી ઇંદ્રિય આપ;
 નળરાય રાજ સુખે કરે, પરિહરિ પાપ સંતાપ. ૩૫

(ચોપાઇ-છંદ.)

અંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નલાયરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુંદર સુંદર ભાવ, એતલે હવો દ્વિતીય પ્રસ્તાવ. ૩૬

ઈતિશ્રી નલાયનોદ્ધારે નલાયરિત્રે પથિકવાર્તાવર્ણનોનામ
 દ્વિતીય: પ્રસ્તાવ:

૧ દમયંતી અને નળને પૂર્વના પાંચ ભવનો સ્નેહ હતો. “પૂરવ પાંચ ભવાંતર ચરી, નળરાજે દવદંતી વરી;” મૌકીતક ૩. પાતું ૩૨૨. ૨ વશ કરી.

પ્રસ્તાવ ત્રીજો.

(ઢાહા-છંદ.)

જિન મુખ ભારતી ભગવતી, મુજ મુખિ કરો નિવાસ;
 જિમ ત્રીજા પ્રસ્તાવની, કહું કથા ઉલ્લાસ. ૧
 વિનય કરી નિત વંદિએ, ભાતુમેરૂ મુનિરાય;
 નલ નરેંદ્ર ગુણુ યોલતાં, જિમ મતિ નિર્મલ થાય. ૨

(ઢાળ ૧ લી-દેશી ચોપાઇ.)

અન્ય દિવસિ માતા સ્મરસતી, હંસવાહના અતિ હરખતી;
 સાથે સઘળો નિજ પરિવાર, ચલી મેરૂ શિખરિ સુવિચાર. ૧
 શ્રી હૃં કીર્તિ કાંતિ દેવતા, શારદસખી ગુણુ અનુરતા;
 આપ આપણે વાહનિ ચડી, ચાલી ચતુર દેવિ ચકવડી. ૨
 આસો શુદ્ધિ અઠાહી તણા, ઉત્સવ નવરજનીના^૧ ઘણા;
 સિદ્ધાયતન વંદવા કાજ, ચાલી માત ચડી હંસરાજ. ૩
 સાથે અવર^૨ દેવી બહુ થઈ, કનકાયળ^૩ નંદન વન ગઈ;
 શાશ્વત જિન વંદા મન હસી, પાંડુકવન પુહુતી ઉલ્લસી. ૪
 સિદ્ધાયતન જિનેશ્વર તણી, શાશ્વત મૂરતિ વંદી ઘણી;
 પૂજ પરમેશ્વરના પાય, ઉત્સવ સુરી^૪ કરે તિજુ ઠામ. ૫
 ગાય ગીત નાચે મન રળી, બાણે સવિ આશા અહીં કૃળી;
 નવ દિન ઉત્સવ કરી સુચંગ, ઠામે પહુંચવા હૂઓ રંગ. ૬
 અવર દેવના વાહન જેહ, સવિ આગળ આવિ રહ્યાં તેહ;
 હંસ ન આંચો લાગી વાર, પૂછે પરમેશ્વરી વિચાર. ૭
 અવર દેવિ વાહન હારીત, યોલ્યો તવ ઈક થઈ વિનીત;
 માત તુમારૂં વાહન જેહ, રાજહંસ અતિ ઉજવળ દેહ. ૮

૧ નવરાત્રીના. ૨ ખીજ. ૩ મેરૂશિખર. ૪ દેવી.

ખાલચંદ્ર નામે પંખિયો, નિજ હંસી દેખી હરખિયો;
 કમળ મૃણાલ જાળ છે જિહાં, સોમકળા શું કીડે તિહાં. ૯
 સાચી વાત લહી સા જિમેં, તવ દેવી કોધે ધમધમે;
 ઘૂર્મિત લોચન સુરત શ્રમેં, આવ્યો ખાલચંદ્ર સો તિમેં. ૧૦
 કોપ વચનિ ખોલી સરસતી, જરે ^૧વિગતત્રપ દુર્મતી;
 વાહન તું માહફં વિહંગ, તીરથ ભૂમિ થયો ^૨રતરંગ. ૧૧
 ખાહીલપણે ^૩વરઠાસ્થું રમ્યો, જો તેં ન્યાયપંથ અતિક્રમ્યો;
 તો તુજ વાસ ^૪ભૂમિહુ ખરો, જાયાપતિ ક્ષિતિમંડળિ કરો. ૧૨
 ઇતિ શારદાતણો હુઓ શાપ, તવ તે હંસ ધરે સંતાપ;
 પરમલક્ષિત જઈ લાગ્યો પાય, ^૫કરિ કરિ કૃપા હવે મુજમાય. ૧૩
 જનની કોધથકી ઉપશમો, એ અપરાધ કર્યો તે ખમો;
 તવ સવિ દેવી થઈ ઇકમતી, શ્રીવાણીને કરે વીનતી. ૧૪
 ભગવતી ! ખોલ ^૬માનિ અમ ખરો, એહને શાપ ^૭અનુગ્રહ કરો;
 એ મરાળ માતા તુમ જાળ, એહશું કોપ કરો વિસરાળ. ૧૫
 તવ સરસતી કહે થઈ કૃપાળ, મહી મંડળિ કો મહાભૂપાળ;
 વિરહાતુર અતિ વ્યાકુળ ચિત્ત, રાજસુતા સાથે ^૮અનુરત્ત. ૧૬
 તેહતું ^{૧૦}દૂતપણું તું કરી, વિરહવેદના વારિશ ખરી;
 સુરનર નાગ પ્રસિદ્ધ વખાણ, તવ તુજ શાપ અનુગ્રહ જાણ. ૧૭
 ઇશું કહી પ્રાદ્વી સંચરી, અવર ^{૧૧}વિહંગમ વાહન ધરી;
 નિજ થાનકિ પુહુંતી શારદા, કહે હંસ હંસીને તદા. ૧૮
 સોમકળા ! તું મ પડિશ શોકિ, આપણુ જઈ વસશું ભૂલોકિ;
 વહેલો શાપાનુગ્રહ કરી, સુર સુખ લોગવશું સુંદરી. ૧૯

૧ લાજ વગરના. ૨ કામદેવની કીડામાં આસક્ત. ૩ સ્ત્રી સાથે.
 ૪ ભૂમિમાં. ૫ કર, કર. કૃપા કરો. ૬ માન, અવધાર. ૭ શાપ મટવા—
 ફેક થવા કૃપા કરો. ૮ હંસ. ૯ લીન થયેલો. ૧૦ તેતું દૂતપણું તું
 કરીને. ૧૧ પક્ષી.

શાપ શારદાનો ^૧અન્યથા, આ ^૨કલ્પાતિ ન હુવે વૃથા;
હવે રીસ માતાની ઘણી, પરિણામિં સા યશકારિણી^૩. ૨૦
હું વાહન છું આહ્વાતાણું, મનિ વિજ્ઞાન દેખાડું ઘણું;
ગરૂડ પ્રપૌત્ર પ્રબળ પંખિયો, માહરે મિત્ર સખળ સાખિયો. ૨૧
તિણે મુજશું કીધી છે વાત, કુંડિનપુરિ લૈમી અવદાત;
નળનૃપશું લાગ્યો તસ નેહ, નળ મન સખળ વસી છે એહ. ૨૨
તે સુપાર્શ્વ પંખી ^૪ચુણુ ભણી, જાએ ભૂમિ નિરંતર ઘણી;
તિણિ એ વાત સર્વ છે લહી, મિત્ર ^૫માટિ મુજ આગળ કહી. ૨૩
સા લૈમી નળનરપતિ તાણું, દૂતપણું યોલિસ હું ઘણું;
અન્યો—અન્ય વધારશિ પ્રેમ, શાપાનુગ્રહ હોશે એમ. ૨૪
ઈમ કહી સમજાવી સુન્દરી, સોમકળા હંસી મન ઠરી;
સાથે અવર હંસ પરિવાર, રાજહંસ સાંચર્યો ^૬સદાર. ૨૫
શરદકાળ આન્યો તિણિ સમે, વળી નળરાજ વનમાંહિ રમે;
વિરહાનળ પુનરપિ વ્યાપિયો, કામ દમે નૃપને પાપિયો. ૨૬
વીસરવા વિરહ વનમાંહિ, એક દિન રાય રહ્યો તરૂ છાંહિ;
એટલે રાજહંસિની ^૭રાશિ, ^૮ક્ષિતિ પુહુતી હુંતી આકાશિ. ૨૭

૧ નકામો. ૨ આ કલ્પના અંતે ખાલી જનાર નથી. ૩ છેવટે મારાં માતૃ યશ દેનારાં છે. ૪ કણુ, દાણો. ૫ માટે. ૬ સ્ત્રી સહિત. ૭ ટોળું. ૮ પૃથ્વી ઉપર. ૯ પ્રેમાનંદના નળાખ્યાનમાં પણ હંસ સમાગમ વર્ણવી હંસ પાસે દૂતપણું કરાવેલું છે. માત્ર આમાં નળને પાન્થિકદ્વારા દમયંતી જાણવામાં આવે છે. જ્યારે પ્રેમાનંદમાં નારદ-જીદ્વારા જાણ કરાવી, પછી હંસનું દૂતપણું કથ્યું છે. આમાં વર્ણવેલી સરસ્વતી અને હંસની વાત પ્રેમાનંદમાં નથી. પ્રેમાનંદ માત્ર વનમાં મેળાપ થયો ત્યાંથી વર્ણવ્યું છે. જુઓ—

“ એવે સમે બહુ હંસ ત્યાં દીઠા, સુવર્ણનાં છે અંગ;
તે દેખી દમયંતી વિસરી, ટળી ગયો અનંગ.

બાણે ઉભવળ પિંડ કપૂર, અથવા ક્ષીરોદધિ જળપૂર;
 મહાદેવનો હાસ્ય સમૂહ, ^૧મુકતાહાર નિકરનો ઊહ. ૨૮

^૨તપ્તરજત શશિ કિરણ કદંબ, દુગ્ધભૂત દક્ષણ ભ્રમ^૩કંબુ;
^૪દધિચય શેષનાગ ^૫નિર્મોક, દીઠો રાજહંસનો થોક. ૨૯

અતિ સુંદર ચંચા ને ચરણ, અનુપમ અવર અંગનો વરણ;
 સહસા તિણ વન હવો પ્રકાશ, રાજ અચરિજ જીવે ઉલ્લાસ. ૩૦

સખળો રાજહંસનો સાથ, તેહનો ળાલચંદ્ર ^૬યૂથનાથ;
 કનકવલય તસ કંઠિ વિશાળ, રત્નજટિત અતિ ઝાકઝમાળ. ૩૧

મુખ મસ્તક તે સોવન વરણ, અતિ સુંદર સોહે આભરણ;
 ચરણે વજ રત્ન મંજીર, યોલે વિમળ વચન ગંભીર. ૩૨

તિણ હંસે રાજ મન હર્યું, દેખી રૂપ હૃદય અતિ ઠર્યું;

“ નહોતું દીઠું તે મેં દીઠું, આવ્યો દીસ અનુક્રમી;
 આવી કનકની જાત પંખીની, બ્રહ્માએ ક્યારે નિરમી.

* * * *

“ એવે સકલ પંખીનો રાજ, દીઠો પૃથ્વીમાંય;
 વૃક્ષ તણે થડ નિદ્રા કરીને, ઉભો છે એક પાય.”

આમાં અને પ્રેમાનંદ એ બંનેમાં મૃગને રાજએ લીધાનું વર્ણવ્યું છે. ફેર માત્ર એટલો છે કે પ્રેમાનંદમાં હંસ પકડાયો ત્યારે દિલગીર થઈ ચંચુપ્રહાર કરી, છેવટે રાજનું મન લઇ હર્ષથી તેણે વાત કરી. અને આમાં રાજના હાથમાં આવતાંજ હંસે આશીર્વાદ દીધો.

શ્રીમેધરાજકૃત નળાખ્યાન લઘુ હોવાથી આ પ્રસંગ વર્ણવવામાં આવ્યો નથી. એમાં નળના પાંચ પૂર્વભવ, અને નળનું સામાન્ય વર્ણન વર્ણવી, દમયંતીના સ્વયંવરની વાત કથી છે.

૧ મોતીના હારનો ઢગલો. ૨ તપાવેલી ચાંદી-રૂપું. ૩ શંખ. ૪ દહીંનો જલથો. ૫ શેષનાગની કાંચળી. ૬ ટોળાનો નાયક.

(१८४)

नणदभयंतीरास.

अति कौतुके चित्त^१ आवर्यो, राय कर देवा मन कर्यो. ३३
अति आनंदो नण भूपाण, यूथनाथ अहो हाथ^२ भराण;
^३नृप कर कमण पद्म पांभडी, जेठो बुद्धिमंत तिहां चरी. ३४
ओले मधुरां वचन^४ प्रधान, चिरंलव नण महाराजन !
विश्वविश्वेनो तुं आधार, तुज्जने सदा हुजे न्यकार ! ३५

(आर्या-छंद.)

“ जय जगदखिलं खिलीकरिष्यन् ,
कुमुद मद प्रतिपन्थिभिर्यशोभिः ॥
निषधनृप निषिद्ध सर्वशत्रो,
निखिलनिमंगिनिषेविताज्ञ नित्यम्ः ॥ १ ॥

(वसंततिलका.)

राजेन्द्रराजति भवद्वनराजिरेषा,
प्रौढालिरञ्जन समानतमालकान्ता; ॥
यद्दामहीपति सभा कतमापि भाति,
प्रौढालि रञ्जन समानतमाल कान्ता ॥ २ ॥”

राजन पुंउरीक महडारी, अति निर्मल ताडइं यशवारि;
ते परिसर्थुं सकल संसारि, विमल हुवुं तिण्णे जग विस्तारी. ३६
राजन तुज्ज कीरति हंसिका, हवी^५ विरंची हंस संगिका;
तिण्णे सा^६ वरटा हुंठ गलिणी, पछी लूमि उल्लंघी घणी. ३७
सविलू लमी गध आकाश, पुहुती सुरगंगानि पास;
तिण्णे तटे अवस्थान क्षणु कियो, शरदयंद्र छंडक प्रसवियो. ३८

१ चित्तनी यतुराध ढंकाध गध. २ हंस. ३ राजना हाथरूपी
कमणनी पांभडी उपर. ४ उत्तम. ५ अज्ञा. ६ हंसी.

તવ યશ રાજહંસ રાજન્ન, તસ નિવાસ પિંજર ત્રિભુવન્ન;
 પાણી પાત્ર જલધિ તસ ઘણે, અરિયશ ધવળ કમળ સો ચુણે. ૩૯
 તવ કીરતિ કન્યા જગમાંહિ, રાજન ખેલ કરે ઉચ્છાંહિ;
 કીડા ભૂમિ હિમાચળ કર્યો, પૂર્ણચંદ્ર ^૧કંદુક કર ધર્યો. ૪૦
 ખડોખલિ ખીરોદધિ તાસ, શિખ્યા દિગ્ગજ દંત નિવાસ;
 ઓઠણિ સુરગંગા શશિમુખી, ગોદેવિ તેહની પ્રિય સખી. ૪૧
 પંચાલિકા મિથુન સા તણું, નૃપ ^૨ગિરીશ ^૩ગૌરી તે ભણું;
 તવ કીરતિ-કન્યા કીડવા, રચ્યા ખેલ ^૪દ્રુહિણે અભિનવા. ૪૨
 સત્ય કહું મત જાણે આળ, તવ કીરતિ યોગિની કૃપાળ;
 એક કર હિમગિરિદંડ વિશાળ, દ્વિતીય પાણિ તસ તારકમાળ. ૪૩
 હિમરૂચિમંડલિ કાપાલિની, ભાલિ તિલક જસ સુર વાહિની;
 ખિણુમાં નાશ કરે રિપુજળ, વિજયવતી સા હુ ચિરકાળ. ૪૪
 તવ કીરતિ દ્વતી સંચરી, તહારે વશ કરવા સુંદરી;
 પહિલાં ^૫હરિપત્ની ભોળવી, નિશ્ચળ મન તુજશું મેળવી. ૪૫
 તવ મન શંકા કરે ^૬ગિરીશ, આપે હુઓ અર્ધ નારીશ;
 બ્રહ્મા સુણી ચતુર્મુખ ભયો, સહસ્ર નયન તે સુરપતિ થયો. ૪૬
 એ આશંકા કરી વિચાર, ન કરે નારી-સંગ કુમાર;

૧ દડો. આ કાવ્યની અંદર ઘણાજ અલંકાર સાથે રાગની સુકીર્તિ આદિતું વર્ણન છે તે જો સવિસ્તર વર્ણન કરવા જાય તો આખું પૃથ ભરાય તેમ હોવાથી તેનું રહસ્ય સુગ્ધ અલંકારના જાણકારથીજ જાણી લેવા સોંપવું પડયું છે. ૨ મહાદેવ. ૩ પાર્વતી. ૪ બ્રહ્માએ. ૫ લક્ષ્મી. ૬ મહાદેવ અને પાર્વતીના હરણુ માટે શંકા થવાથી અર્ધ અંગમાં તેણીને શમાવી દીધી. બ્રહ્માજી તો તે આશ્ચર્યના લીધે ચાર મુખવાળા થયા. ઇંદ્ર હજાર નેત્રવંત થયા અને કાર્તિક સ્વામી તો શંકાના ભયથી સ્ત્રીનો સંગજ ત્યજી કુંવારાજ રહ્યા.

સા તવ કીરતિ નિશ્ચળ હુન્ને, નળ નૃપ કોટિ કલ્પ ભવન્ને! ૪૭
 ૨ સાલંકાર ઇસી સરસતી, રાજહંસને મુખિ વરસતી;
 નળનરેંદ્ર શ્રવણે સાંભળી, ચિતશું ચમત્ કયો વંજિ વજિ! ૪૮
 ૩ ઇલાનાથ એહવું મન ધરે, અહો નવીન અચરિજ એ શિરે!
 લક્ષ ગમિ એ કિશા મરાળ, કવણ એહ તેહનો યૂથપાળ! ૪૯
 પિંછ પરિચ્છદ પંખી જાતિ, એહ તન રત્નાભૂષણ વિલાતિ!
 અત્યુદ્ભુત એહની ૪ લારતી, વિમલમતિ એ કુણુ ૫ ખગપતિ! ૫૦
 સકળ ગુણોદય પ્રભુતાપણું, એ પંખીને શાલે ઘણું!
 તેા સહી ૬ શાપબ્રહ્મ કો દેવ, થઈ વિહંગમ આવ્યો હેવ! ૫૧
 અથવા કૌતુક કામ વિશેષિ, આવ્યો દેવ વિહંગમ વેષિ!
 એ પંખી કર લીધે રંગ, માહરૂં ફરકે ૭ દક્ષિણ અંગ! ૫૨
 ૮ ધરાધીશ એહવું ચિંતવે, તવ સો રાજહંસ વીનવે;
 સુણુ હો કૃપાવંત નળરાય, અતિહિં ૯ જરાતુર છે મુજ માય. ૫૩
 ૧૦ સા પણુ જાણુ એક સુતવતી, પ્રિયા એક ૧૧ વરટા મુજ સતી;
 ૧૨ નવ પ્રસૂત સા સુણુ ૧૩ જિતમાર, તે બિહુને એક હું આધાર. ૫૪

૧ પ્રેમાનંદે, હંસમુખે આશીર્વચનો ન બોલાવતાં આ પ્રમાણે વિલાપ વર્ણવ્યો છે—“ હંસે માંડયોરે વિલાપ, પાપી માણુસારે; શું પ્રગટ્યું માંડે પાપ, પાં એ કાળા માથાના ધણી, પાં જેને નિર્દયતા હોયે ધણી, પાં એ તો જીવતે મારે તતખેવ, પાં હવે હું મુઓ અશ્વમેવ, પાં કુંપી નાંખશે માહારી પંખાય, પાં મુને શેકશે અગ્નિમહાંય, પાં ” કડવું ૭ મું. ૨ અલંકારયુક્ત. ૩ રાજ. ૪ વાણી. ૫ પંખી. ૬ શાપથી બ્રહ્મ થયેલો કોઈ દેવતા છે! ૭ જમણું. પુરુષોનું જમણું અને સ્ત્રીઓનું ડાબુ અંગ ફરકે તે શ્રેષ્ઠ અને તેથી વિપરીત અશ્રેષ્ઠ ગણાય છે. ૮ રાજ. ૯ ધરડી-જરાવસ્થાથી અકળાયલી. ૧૦ તે. ૧૧ હંસી. ૧૨ સુવાવડી. ૧૩ સતી-કામદેવને વશ થઈ પરપતિનો સંગ ન ઇચ્છનારી છે.

વિધાતાએ સો તુજ વશ કર્યો, વિધિ વિયોગ પાપે નવિ ડર્યો;
 સોચકળા હંસી એતલે, વળિ વળિ પ્રણમે નૃપ પય [તે] તળે. ૫૫
 સુષુ ભૂનાથ સાથ શાર્દૂલ, સકળ સંતને તું અનુકૂળ;
 પુણ્ય શ્લોક તાહરી જગિજ્યાતી, તેં વશ કીધા વિકટ^૧ આરાતિ. ૫૬
 અમ્હે મન આણી દૃઢ વિશ્વાસ, આઠ્યાં તુજ વનિ કરવા વાસ;
 તું વિશ્વાસઘાતકી થયો, જેણે મુજ પતિ કર ગ્રહી રહ્યો. ૫૭
 જિહાંથી રક્ષણુ જોઈયે દેવ ! તિહાંથી ભય કિમ હોવે હેવ !
 મહારાજ મુજ પતિ વ્યતિરેક, ખીરનીર કુણુ કરે વિવેક ! ૫૮
 તસ હણુતાં કિમ વહશે હાથ, મુંચ મુંચ વહ્ણલ નરનાથ !
 થા ^૨પ્રસીદ મુજને કરી મયા, દે પતિભિક્ષા આણી દયા ! ૫૯
 ગ્રહિ આભરણુ સર્વ એહનાં, રાખ અંગ ^૩અક્ષત દેહનાં;
 હું બાળા બળિ જઈ તુજ નામિ, ઊઆરણાં ઉતાઈ^૪ સ્વામિ. ૬૦
^૫ગુરૂ આદેશિ વર્તવું ઘણું, શત્રુ સાથ શૂરાતનપણું;
 દીન વિષે જે ધરવી દયા, મહાનુભાવ ત્રિહુ લક્ષણુ કહ્યાં. ૬૧

(અનુષ્ટુપ્-છંદ.)

“ગુરુવાદેશવર્તિત્વં, શૂરત્વં ચ વિરોધિષુ;
 દીનેષુ ચ દયાલુત્વં, મહતાં લક્ષણત્રયમ્” ॥

પ્રાણુપ્રિયા પાપે વહ્ણલા, જીવિત વિષુ હોશે દુર્લભા;
 અવર પંખી આ નાથ વિહીન, આશુ ટળવળી મરશે દીન. ૬૨
 ઇતિ હંસીને વિવિધ વિલાપે, ^૫સદય હૃદય નૃપ હુઓ આપે;
 દિવ્ય રૂપ એતલે અદૃષ્ટ, વાણી અંબરે હુઈ વિશિષ્ટ. ૬૩

૧ જખરા શત્રુ. ૨ પ્રસન્ન. ૩ ખંડન કર્યાં વિનાનાં. ૪ ગુરૂ-
 વડીલ જનોના હુકમમાં રહેવું. શત્રુઓની સાથ બાથ ભીડી પરાક્રમ
 બતાવવું, અને દીન જીવોપર દયાળુપણું રાખવું આ ત્રણુ લક્ષણુ
 મહાન પુરૂષોનાં છે. ૫ દયા સહિત.

મહારાજ મ ધરિશ ^૧અંદોહ, રાજહંસ દેશિ તુજ સોહ;
 દૂતપણું દમયંતી પ્રતિ, મેહલિ હંસ કરશે મન રતિ. ૬૪
 ઇતિ વાણી નિસુણી ગહગહો, હંસીને ઇમ કહિ નૃપ રહો;
 શુભે ! મ કર એવડા વિલાપ, અમ્હે નવિ લેઉં જીવવધ પાપ. ^૨ ૬૫
 સોમવંશી જે જે રાજન, તસ કુલિ જીવદયા પરધાન;
 તે કુળ સંભવ તું મુજ જાણિ, ખાળા ખોલ મ કરજીવાણિ. ૬૬
 એ તાહરો પતિ ખાળ મરાળ, પ્રિય દર્શન સુગુણી સુકુમાળ;
 મુજ લોચનને ઉત્સવ થયો, કૌતુક કારણિ મેં કર ગ્રહો. ૬૭
 વાણી હવી વિમળ આકાશિ, તિણે એ રાજહંસ ગુણ રાશિ;
 વિરહાંબુધિ પડતાં વારશે, ^૩પ્રવહણીની પરિ મુજ તારશે. ૬૮
 હંસે તવ વાણી ઉચ્ચરી, એ તુજ ચિત્ત પરીક્ષા કરી;
 રાજન હું વાહન ^૪ભારતી, તિણે લહું વાત હુવે જે છતી. ૬૯
 તુમ્હે પૂછો તે કહું વૃત્તાન્ત, કહો કાજ તે કરું મહંત;
 નિજ ^૫કિંકર મુજ જાણી દેવ, ચિત્ત પ્રવૃત્તિ પ્રકાશે હેવ. ૭૦
 અમૃત વચન હંસનાં સુણી, અતિ ^૬પ્રમોદ પામ્યો ^૭ક્ષિતિધણી;
 હંસ પ્રતે ભાખસે સુભાવિ, તે ખોલિશ ચોથે પ્રસ્તાવિ. ૭૧
 અથ નળાયનનો ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુંદર સુંદર ભાવ, એટલે ^૮ઇહવો તૃતીય પ્રસ્તાવ. ૭૨
 ઇતિશ્રી કુબેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે હંસાગમનવર્ણનો
 નામ તૃતીય: પ્રસ્તાવ:

૧ શંકા. ૨ આવોજ ભાવ પ્રેમાનંદે પણ કડવું ૮ માં વર્ણવ્યો
 છે. ૩ જહાજ. ૪ સરસ્વતી. ૫ દાસ. ૬ આનંદ. ૭ રાજા. ૮ આ.

પ્રસ્તાવ ચોથો.

(દાહરા.)

સંભારી મતિ શારદા, પ્રીણિશું આતમરામ;
વિમળ વચન લણવા લણિશ, (શ્રી) ભાનુ મેરૂ ગુરૂ નામ. ૧
(ઢાળ ૧ લી-દેશી ચોપઈ.)

હંસ પ્રતે હવે કહે નળરાય, રાજહંસ તુમ્હે કરી પસાય;
બેહશું મુજ લાગ્યો છે મોહ, તેહની કથા ^૧કહુ સંદોહ. ૧
હંસ કહે દક્ષિણ દિશિ લણી, સિત્તરિ લાખ ગામનો ધણી;
ન શકે કો ચાંપી તસ સીમ, કુંડનપુર રાજા શ્રીભીમ. ૨
રૂપિ હરાવી ^૨હરિગેહિની, ^૩પ્રિયંગુમંજરી પ્રિયા તેહની;
સા શીલાદિગુણે શોભતી, સુખસાગરિ ઝીલે ^૪દંપતી. ૩
^૫વસંત માસિ અન્યદા રાય, રાણિ સહિત ^૬કીડવા બાય;
તિહાં ઈક શાખામૃગ સુંદરી, દીડી લઘુ બાળક પરિવરી. ૪
નિજ કંઠે વળગાડી બાળ, સા વાનરી ચડી દે કાળ;
સ્તન્યપાન નિજ શિશુને દિયે, માનવની પરિ ચાંપી હિયે. ૫
કંઠિ આલિંગવીને સૂએ, રાય રાણી તે કૌતુક બુએ;
મન ચિંતે ભવિત આપણું, ^૭સંતતિ વિના નિરર્થક લાણું. ૬
(અનુષ્ટુપવૃત્ત.)

“અપુત્રસ્ય ગૃહં શૂન્યં, દિશા શૂન્યં ચ બાન્ધવાઃ
મૂર્ખસ્ય હૃદયં શૂન્યં, સર્વ શૂન્યં દરિદ્રતા.”

૧ કહેા આ પ્રતિમાં ધણે સ્થળે ‘હો’ ને ઠેકાણે ‘હુ’ વાપરવામાં આવેલો છે. ૨ લક્ષ્મીશ. ૩ ખીજ પ્રસ્તાવની નવમી ગાથામાં ‘પુષ્પમતી’ આપેલું છે. ૪ પતિ-પત્નિ. ૫ કાગણ ચૈત્ર માસે. ૬ રમવા. ૭ પુત્ર પુત્રી વિના.

લીલા રાજ વૃથા સવિ એહ, સંતતિ વિના ન શોભે ^૧ગેહ;
 સંતતિ વિના ન આલે ^૨પાટ, વિષ્ણુ સંતતિ નહિ ધર્મ ^૩આઘાટ. ૫
 ઈષ્ટ ચિંતાએ ઘણું દુઃખ થાય, મંદિર પુહતાં રાણી રાય;
 પ્રભાકાજ ઈંદ્રી સંવરી, આરાધે સુરી ચક્રેશ્વરી. ૮
 છંડી આહાર કરે ઉપવાસ, ડાલ સંથારે શયન નિવાસ;
 સ્ત્રી ભતાર તપસ્યા કરે, ચક્રેશ્વરી આસન થરહરે. ૯
 જ્ઞાને વાત લહી સાહી એ, એક ^૪પક્ષાંત દર્શન દીએ;
 શંખ, ચક્ર સારિંગ ધનુ ગદા, ચ્યારિ ચિહ્નું ભુજ ધરતી મુદા. ૧૦
 આદિ શક્તિ આવી પ્રત્યક્ષ, સ્તવના કરે દંપતિ (દયિતા) ^૫દક્ષ;
^૬માયા બીજ મયિ મહામાય, જય જગદંબે કરો પસાય. ૧૧
 સેવે પાય રિષભ દેવના, ^૭ઉદ્ભૂત અમર કરે સેવના;
 શાસિત શત્રુ ચક્ર શંકરી, નમો નમસ્તે ચક્રેશ્વરી. ૧૨
 ઈતિ સંસ્તવન કરી શુભ મતી, ‘પ્રીણિત ચિત્ત હવી ભગવતી;
^૮કહિએ નિયમ સંપૂરણ કરો, વચન કહો તે હિયડે ધરો. ૧૩
 મેં ^૯પ્રેરિત ચારણ ઋષિ એક, દમનકે નામે સદા સુવિવેક;
 સો પ્રભાત તુહા ધર આવસિ, તેહથી તુહા [મનરતિપાવશે]
^{૧૦}આરતિ ભાજસી. ૧૪
 ઈતિ કહી સંતોષ્યાં નૃપ સતી, અંતર્ધાન હવી ભગવતી;
 પ્રભાત ઋષિ દમનકે આવીઆ, વડમુક્તાફલે વધાવીયા-
 [પાઠાંતર] રાય રાણીને મન ભાવીઆ. ૧૫
^{૧૨}અભ્યુત્થાનાદિક સનમાન, સનમુખ ગમન ધરણુ શુભ ધ્યાન;
 ત્રણુ પ્રદખ્યણા દે વંદના, કરે સંયતિ પ્રતિ ^{૧૩}પૃચ્છના. ૧૬
^{૧૪}પાદ-પીઠ સોવનમય સાર, તિહાં બેસાર્યાં ^{૧૫}શ્રીઅણુગાર;
 મુનિ આગળ કરજોડી રહે, વાંછિત ફળ્યાં આજ એમ કહે. ૧૭

૧ ધર. ૨ વંશપરંપરા-રાજપાટ. ૩ ન્યૂનતા રહિત ધર્મ મર્યાદા
 ૪ પંદર દિવસ પછી. ૫ ડાહ્યા. ૬ હોંકાર. ૭ તોષાની. ૮ સંતુષ્ટ
 ૯ કહે. ૧૦ વિદ્યાચારણુ મુનિ. ૧૧ ચિંતા. ૧૨ ઉડી ઉભા થઇ નમન-
 આદિથી સન્માન કર્યું. ૧૩ પૃચ્છા-પ્રશ્ન. ૧૪ આસન. ૧૫ મુનિ.

ચિંતામણિ અહા કરતલ મળ્યો, અંગણિ સાચું ^૧સુરતરૂં કહ્યો;
 કામધેનુ યામ્યો ^૨ઘટ કામ, કીધુ પવિત્ર પૂજ્ય મુજ ધામ. ૧૮
 પૂજ્ય તુમ્હારા પય લેટીયા, અશુભ કર્મ દલ સવિ ખેટીયા;
 દયા લણી અમ્હ કીધી કૃપા, પાઉધાર્યો ^૩સમતા રસપ્રપા. ૧૯
 મુનિવર ધર્મ-લાલ-આશીષ, દેઈ કહે ^૪સુણિ વસુધા ઈશિ;
 સમકિત વાસિત છે તુજ મન, પરમ પુરૂષ તુજ હુસી પ્રસન્ન. ૨૦
 (શાર્દૂલ વિકીડિત છંદ.)

यस्मिन् यान्तिलयं पुनः पुनरपि प्रत्युद्गता कोटिशः,

कल्लोलाइव वारिधौ हरिहर ब्रह्मादयस्तेपिहि;

निर्व्युत्પत्ति निरञ्जनं निरુપમં નિઃકેવલં નિઃકલં,

નિત્યં નિર્વિષયં તતોનુપરગં તદ્બ્રહ્મ શર્માણિતે ॥ ૧ ॥

ઈતિ આશીષ વૃત્તિ મુનિ લણી, કહે સાંભળ નરપતિ તું ગુણી;
 અમ્મા પિઉ સરખા જે કહ્યા, તે શ્રાવક તુહા સિત લહ્યા. ૨૧
 યદપિ હોયે યતિ નિરાગ, તોપણ તેહુ ધરે ગુણ-રાગ;
 જહાં ^૫છદમસ્થપણાનો લાગ, તિહાં લગે સંયમ હોય સરાગ. ૨૨
 તે લણી દ્રઢ ધમ્મી તુમ્હે લહી, અહા મન હરખ ઉપજે સહી;
 તુહા મન ચિંતા સંતતિ તણી, મન મોદેજો કહું તે સુણી. ૨૩
 પ્રિયંગુમંજરી રાણી પ્રતિ, ગુણ વાધસ્યે પ્રથમ સંતતિ;
 જગત માનિની કન્યા હુશે, તેહના અરણુ દેવ અરચશે. ૨૪
 સકળ મુલક્ષણુ પૂરણુ સતી, કરિ અવતાર હુશે સરસતી;
 તેહના ગુણુ ગાસ્યે સંયતિ, કંત હુશે ^૬ભરતાર્ધપતિ. ૨૫
 ભરત ચક્રી થાપિત માહંત, અષ્ટાપદ થાપના અરિહંત;
 તપ ^૭ઉદ્યાપન કૃણી જગીસ, તિહાં જેણુ તિલક દિયા ચોવીશ. ૨૬

૧ કલ્પવૃક્ષ. ૨ કામકુંભ. ૩ સમતા રસની પરખ જેવા. ૪
 સુણુ-સાંભળ. ૫ કેવળજ્ઞાન વિનાની દશા. ૬ અરધા ભારતવર્ષનો
 ધણી. ૭ ઉજમણુ.

તેહજ પુન્ય પ્રભાવે કરી, તિલક પામશે સા કુંવરી;^૧
 આજન્માંત લગે નિજ ભાળ, ભાનુકિરણ સરખું સંભાળ. ૨૭
^૨ત્રણે પુત્ર તદનંતર હોશે, તેહથી રાજ ધણું શોભશે;
 સુણી વચન દમનકે ઋષિ તણું, રાય રાણી પ્રીણ્યાં મન ધણું. ૨૮
 વળિ વળિ પય પૂજે મુનિ તણા, દેઈ ઉપદેશ ધર્મના ઘણા;
 અતિ દ્રઢ ધર્મે કરી દંપતિ, ^૩વિયત પંથ પુહુતા મુનિપતિ. ૨૯
 તિહાંથી આશ કૃળી નૃપ તણી, પિયં ગુમંજરી હુઈ ગભીણી;
 શુભ ડોહલા નિત નવલા ધરે, તે સવિ રાય સંપૂરણ કરે. ૩૦
 શુભ મુહૂરતે પ્રસવી બાલિકા, ઝલકે જેમ ^૪અંશુમાલિકા;
 ભાલે-તિલક ઉઘોત અખંડ, બાણે તરૂણ ^૫કિરણ માર્તંડ. ૩૧
 વધામણી પુહતી નૃપ પાસિ, અતિ શ્રીમતી હવી સા દાસિ;
 રાયે ^૬લઈ પ્રથમ સંતાન, ઉત્સવ કીધો અતિ અસમાન. ૩૨
 યાચક લોક દરિદ્ર ચૂરિયાં, ^૭જનપદ મન વંછિત પૂરિયાં;
 મેલી સુજન કરે સવિ કામ, નૃપ થાપે પુત્રીનું નામ. ૩૩

૧ અર્થાત જન્મથીજ તેના ભાળમાં તિલક રહેશે. ૨ પ્રેમાર્નદે પણુ આવોજ ભાવ વર્ણવ્યો છે. કડવું ૩ જીં.

“ એવે સમે એક દમન નામે, આવીયો તાપસ;

“ આતિથ્ય કીધું તેહનું ને, જમાડયો ખટરસ.

“ ઘણા દિવસની ગઈ ક્ષુધા, ને પામીઓ સંતોષ;

“ ત્રિકાળસાને બાણીઓ, રાણીનો વંજા દોષ.

“ પૂછીને ત્યાં ખરૂં કીધું, નિશ્ચે નહિ સંતાન;

“ કરૂણા આણી આપીયું, રાય રાણીને વરદાન.

“ ત્રણ પુત્રને એક પુત્રી, હશે રૂપનાં ધામ;

“ એંધાણી રાખજે એટલી, જે માહારે નામે નામ.”

૩ આકાશ પંથે. ૪ કિરણોની માળ. ૫ સૂર્ય. ૬ લહી, પામી.

૭ દેશનાં માણસોનાં.

૧વનદંતી દવથી રાખીઓ, રાણી સુપન હવો સાખીઓ;
 તેહ લણી દવદંતી સુતા, ઈસુ કહી હુલાવે પિતા. ૩૪
 રૂપે દમી ત્રિભુવન સુદરી, તેહ લણી દમયંતી કુંવરી;
 એહુ નામે કરી હુલાવતાં, તૃપતી ન પામે મન હરખતાં. ૩૫
 સમ વર્ષ સા બાલા લહી, યોશઠ કળા વેગે તિણે ગ્રહી;
 ૨પાઠક સાખી ભૂતજ થયો, શાસ્ત્ર કદંબ સુખે કરી ગ્રહો. ૩૬
 પ્રથમ લણી વ્યાકરણુ વિશેષ, નામ કોષ સાહિત્ય અશેષ;
 ન્યાય ગ્રંથ છંદાલંકાર, પિંગલ ભરહ સુકુન રૂત સાર. ૩૭
 ગણિત ગ્રંથ વેદાંત પુરાણુ, ગીત નૃત્ય સંગીત સુભણુ;
 ૩આયુર્વેદ ગણિત શુભ કળા, ૪પ્રવચન અર્થ ગ્રહ્યા નિર્મળા. ૩૮
 ચિત્રિત લેખ લિખિત લિપિ સર્વ, ૫વારે વિબુધ સગર્વી ગર્વ;
 ૬નવે તત્વ ૭ખટ આવશ્યકી, લઘુ પણિ વિરતિ ગ્રહી શ્રાવિકી. ૩૯

૧ જંગલનો હાથી સરખાવો:-

“ તે રાણીએ સુહણે પેખીયોજ, દંતી એક ઉદાર;

“ દવથી ત્રાઠો અતિ સુખ પામવાજ, આવીયો નૃપ ધરખાર. ૪

“ ભગી રાણી ભૂપતિ પૂછીયુંજ, સુહણા તણો વિચાર;

“ ગજ પરમાણે છોર થાયસેજ, રાય કહે સુખકાર. ૫

“ પુત્રી પ્રસવી રાણી રાયનેજ, કીધાં ઉચ્છવ કામ;

“ સુપન વિચારી રાજ નવ ઠવેજ, દવદંતી એ નામ. ” ૬

મૌં ૩. પૃષ્ઠ ૩૧૭-૧૮ શ્રીમેધં નળરાસે.

૨ ભણાવનારો. ૩ વૈદક. ૪ સિદ્ધાંતના. ૫ પંડિતો જે ગર્વ-
 વંત હતા તેઓના ગર્વ દૂર કર્યાં.

૬ “ ^૧જીવા^૨જીવાપુર્ણ^૩, ^૪પાવા^૫સવસંવરોયનિજ્જરણા^૬;

બંધોમુક્લોયતહા, નવતત્તાહુંતિનાયવ્વા ॥ ૧ ॥ ”

નવતત્ત્વપ્રકરણે.

૭ સામાયિક, યોવિસત્યો, વાંદણાં, પ્રતિક્રમણુ, કાઉસગ, અને
 પ્રત્યાખ્યાન એ છ આવશ્યક ક્રિયા.

ઈસી ન સરજી છે કે નવી, નહીં દેવી કે નહિ ^૧દાનવી;
 મનુષ્ય લોકિ નિરખે માનવી, શુદ્ધ વાત એ નૃપ ^૨માનવી ! ૪૦
 અનુક્રમ સા પામી ચૌવન, ^૩મન્મથરાજ રમણ કાનન;
 કવણ સુરપ વખાણી શકે, માનવ જીહ્વા એકે થકે. ૪૧
 સા લાવણ્ય સુધારસ વાવ, કુણ માનવ નિજ પુણ્ય પ્રભાવ;
 નિજ લોચન પુટ કરશે પાન, તે સહી જગમાંહી પ્રધાન. ૪૨
 સરખી વય સરખા આચાર, સરખા કુળ સરખા શ્રંગાર;
 રાજ સુતા આલી સાતસે, અહિનિશિ સા કન્યા પાએ વશે. ૪૩
 સુણતાં નૃપતિ ન હોએ લગાર, દીઠે થાય સફલ અવતાર;
 સા નરેન્દ્ર તુજ સુખકારિણી, હોએ વામ અંગ ધારિણી. ૪૪
 એહવું હંસ કથન સાંભળી, ક્ષિતિપતિ ચિત્ત રહું કલમલી;
 વળિ વિશેષ વિરહાતુર થયો, હંસ પ્રતિ એણી પરે કહિ રહ્યો. ૪૫
 સાંભળ રાજહંસ તું ગુણી, સઘળી વાત ભલિ તેં ભણી;
 તેહના ગુણ તુજ સુખથી સુણી, અંતઃકરણ રહું રણઝણી. ૪૬
 કહી એકેકે તસ ગુણ લવો, અમૃતથી અધિકે અભિનવો;
 તેં એ જન સવિજન સાખીઓ, મહા મોહસાગર નાખીઓ. ૪૭
 વૈદર્ભિતું વર્ણન કરી, એ જનતણી મનોમતિ હરી;
 કેમ વિસરી જાએ સા તિસી, ^૪કહુ કુલહંસ હસ્યે પરિ કિસી. ૪૮
 દિન આતલા હતો સંદેહ, તુજ મુખે સત્ય સુણ્યું સવિ એહ;
 હવે જીવૌંત કિમ રહેશે મિત્ર, જો દમયંતિ ન હુએ ^૫કલત્ર. ૪૯
 તેહને ગુણ કંદી મેહલીઓ, અવર અધ્યાતમ સંકેલિયો;
 મિત્ર વિના કુણ લહે મન વાત, તસુ ગુણે લેઘા ^૬સાતે ધાત. ૫૦

૧ દૈત્યની સુંદરી. ૨ હંસ કહે છે હે નળનૃપ! આ વાત ખરી-
 શુદ્ધ માનવી. ૩ કામદેવને રમવાના આગ જેવી બની. ૪ કહો. ૫
 સ્ત્રી ન થાય તો. ૬ લોહી, માંસ, મેદ, હાડ, પેશી, રસ, વીર્ય; એ
 સાત મુખ્ય ધાતુઓ છે.

વળતું હંસ કહે સુપ્રસન્ન, પ્રમુદિત મન થાઓ રાજન્ન;
 તો હું તાહરો સેવક સહી, જે દમયંતિ પાસે જઈ. ૫૧
 તસુ આગળ તુજ કહું ગુણ છતા, તુજશું મન નિશ્ચલ અનુરતા;
 કરૂં ^૧ત્વદેકશરણુ સા કની, યોગી બ્રહ્મ જેમ એક મની. ૫૨
 તાહરે ^૨પ્રેમ-પયોદધિ પડી, નહિ સલસલી શકે બાપડી;
 તુજ વૌણુ તાલોવેલી થાય, તો સાચું માને મહારાય. ૫૩
 મુજ ! આજ્ઞા આપો હવે સહી, જેમ કુંડિનપુર બાવું વહી;
 તિહાં લગે નિજ સમીપ સુર સાખિ, માહરો હંસ વર્ગ તું રાખિ. ૫૪
 માહરી પ્રાણુ પ્રિયા સુંદરી, સોમકલા પરિ કર પરવરી;
 હું જબ લગે જઈ આવું તિહાં, તવ સમીપ સા રાખે ઈહાં. ^૩ ૫૫
 જે વૈદલિ તવવ્યતિરેક, અવર પુરૂષ પરણે અવિવેક;
 તો મેં સોમકલા માહરી, હારી સારી તાહરી કરી. ૫૬
 તે વલતી મુજને ^૪નાપવી, સત્ય પ્રતિજ્ઞા એ થાપવી;
 રાજહંસ વિરત્યો એમ કહી, રાજહંસ વળી બોલ્યો સહી. ૫૭
 સાંભળી હંસ વિહંગમ સખે, કેતા ગુણુ કહું એકે મુખે;
 કારણુ વિણુ ઉપકારી ખરો, અવર કવણુ કહું તુજ ઉ કરો. ૫૮
 તું મુજ અવિત તું મુજ પ્રાણુ, તે મુજ કીત કર્યો ગુણુ બાણુ;
 કોઈક પૂરવ પુણ્ય સખંધ, ^૫હંસ છમે તું આબ્યો ખંધુ. ૫૯
 યદ્યપિ વિદલિ દુર્લભા, તુજ પ્રસાદી હોશે વલ્લભા;
^૬જેમ અમૂત પ્રસાદે વેલી, વૃક્ષ સાથે આલિંગે ગેલી. ૬૦

૧ યોગ સાધનાર જેમ બ્રહ્મા સાથે લીન બને તેમ તમારા ચર-
 ãણુમાં દમયંતીને લીન કરાવીશ. ૨ ત્હારા પ્રેમ સમુદ્રમાં મળ્લન કરવા
 પાડીશ કે અન્ય તરફ સળસળી પથુ કહી શકે. ૩ પ્રેમાનંદના નળા-
 ખ્યાનમાં હંસીને રાજા પાસે રાખવાની વાત નથી ૪ નમ્નાપવી.
 ૫ હંસનારૂપે ભાઈ આબ્યો. ૬ વર્ષાદની કૃપાથી વેલી ઝાડ સાથે લપ
 ટાઇ પડે તેમ.

પણ તું કરે પ્રતિજ્ઞા જેહ, એવડું કથું પરિક્રમ એહ;
 મિત્રભાવ તુજ સાથે ખરો, 'ભૃત્યભાવ તે મેહડું' પરો. ૬૧
 'સ્વયિ પર્જન્ય ચુહવી જલ ભરે, સૂરિજ સ્વયિ અભુયાલું' કરે;
 સ્વયિ વૃક્ષ આપે ફળકૂલ, અમૃત વસેં ચંદ્ર અમૂલ. ૬૨
 તિમ જગ વરતે જે સન્જના, તે ઉપકારી વિષુ પ્રાર્થના;
 તે સવિ માહરેતું અવતંસ, મિત્ર પરમ ઉપકારી હંસ! ૬૩
 મિત્ર વિના જીવિત તે ફેક, મિત્ર વિના કુણુ વારે શોક;
 મિત્ર વિના કુણુ લહે મન વાત, મિત્ર વિના કુણુ લહે સંઘાત! ૬૪

(એત.)

“ યદીગાં નીદર્યં હાં, યેચાર બુદ્ધન્ મુસ કિલાસ્ત;
 રાજબૂદ આહર કિસેષ, જિહાર કર્દન મુસ્ત કિલાસ્ત.” ૬૫

(દોહરા.)

દુનિયામેં ચારાં વિગર, જે જીવણા સવિ ફેક;
 કહ્યા ન જાવે હરકિસે, આપણે દિલકા શોક! ૧

(પૂર્વ ઢાલ ચોપાઈ.)

મિત્ર વિના કુણુ ઉભો રહે, મિત્ર વિના કુણુ આપદ સહે;
 મિત્ર વિના કુણુ આપદ દહે, ખીર નીર ઉપનય કવિ કહે. ૬૬
 મુખ મિઠાં વિણુઠાં ચિત્ત, તે મિત્રાઈ શત્રુ નિમિત્ત;
 સા મિત્રતા વિના સારીએ, જેથી જશજીવિત હારીએ. ૬૭

(દુહાઈંદ.)

સન્જન તિહાં ન પતીજિયે, જહાં કપટકો હેત;
 જાણું કળી કણેરકી, તન રાતું મન પ્રવેત! ૧
 સેઓ ઈસી પ્રીતી કરી, જેસી રૂખ કરાય;
 ધૂપ સહે શિર આપણે, ઝોરાં છાંહ ધરાય. ૨

૧ નોકર ભાવ. ૨ મેઘ પોતાની મેળેજ. ૩ દોસ્તદાર. ૪ પોતે
 દુઃખ વેઠે. ૫ દૂધ પાણીની પેઠે.

(પૂર્વ ઢાલ-ચોપાઠની.)

એક સન્નનતા પંડિત હીન, પંડિત તો દુર્જનતા ૧પીન;
પંડિતતા સન્નનતા પણુ, એક વિષે દુર્લભતા ઘણુ. ૬૮

(રથોદ્રતા ઇંદ.)

“ભવન્તિ કેચિત્ સુહૃદો ન પણ્ડિતો, વિચક્ષણાઃ કેપિન સૌહૃદેરતાઃ
સુહૃચ્ચ વિદ્વાંશ્ચ સ દુર્લભો જનો, યથૌષધં સ્વાદુ ચ રોગહારિ॥”

એ એઉ ગુણુ દીઠા તુજ અંગે, તે દમયંતી કથા પ્રસંગે;
વેળા સક્ષણ કરી માહરી, તું જન વિરહ ચોર પાહરી. ૬૯
તું દોય પક્ષ વિશુદ્ધ શરીર, તું વિવેક કારણુ જળખીર;
શીખ સહોદર શી તુજ કહું, જીવિત જો એ તુજ કરી લહું. ૭૦
એણી પેરે શીખ બહુ પરી કહે, મનવાંછિત માહરૂં તું લહે;
તુજને શીખ બહુ દીજીએ, રાય હંસને આશીષજ દીએ. ૭૧

(આર્યા-ઇંદ.)

“ તવવર્ત્મ નિવર્ત્તતાં શિવં, પુનરસ્તુત્વરિતં સમાગમઃ

ઐ સાધય સાધયેપ્સિતં, સ્મરણીયાઃ સમયે વયંવયઃ ”

એણી મારગ કુશળે પુહચજે, વહેલો વળી મેળાપકર હુજે;
અવિગત ઇષ્ટ કામ સારજે, સોઈ વેળા મુજ સંભારજે. ૭૨

(ઢાળ ૨ જી-રાગ ગોડી.)

સોમકળા સુપરેં સંતોખી, પ્રીછવીયો પરિવાર;
આલ્યો ચંતુર હંસ હવે, ત્યાંથી નૃપને કરી જીહાર. ૧
નૃપ આશીષ ધરી નિજ મસ્તકે, વાટે વહ્યો વિહંગ;
નગર નદી અટવી ઉલ્લાંધી, લીલાએ ગિરિ શ્રંગ. ૨
કુશળે કુંડિનપુર સો પાયો, વેગે ન લાઇ વાર;
દમયંતિનો કીડા-પર્વત, તેણે પેજ્યો મનોહાર. ૩

૧ દુષ્ટતાથી પુષ્ટ બનેલા.

શૃંગ ઉત્તંગ મણિમય મરકત, સજ્જળ જલદ જિમ નીલ;
 કનકકેલી ^૧દામનિ જિમ ઝલકે, સુરગિરિ સરખી લીલ.
 તિહાં વૈદલિ કીડા-કાનન,^૨ માનન વર્ણુન તાસ;
 વૃક્ષસેક સારિણિ જલ વાસિત, જિહાં કર્પૂર ખરાસ.
 વિવિધ દેશના વૃક્ષ વિશેષે, સફલ સદલસછાય;
 નાવે પાર નામ ઉચ્ચરતાં, દર્શને તૃષ્ણા જાય.
 ખડોખલી ચંદન રસપૂરી, કસ્તૂરી ^૩ધનસાર,
 તિહાં ખાંતે ખેલે વૈદલિ, સાથે સખી પરિવાર.
 રાજહંસ સુંદર શીતલ વન, નિરખી લોચન ઠારે;
 શ્રી શારદ કીડા કરવાતું, નંદન વન સંભારે.
 રત્નજટિત સોવનમય શ્રુંખલ, વિમલ કનક પલ્લવંકી;
 દોલા કેલી કરે તિહાં ખેડી, દમયંતી ^૪હરિલંકી.
 કેલી કમલ કર કમલ ભમંતી, લટકતા ઉરહાર;
^૫રમા સરીખી રમતી દીઠી, હરખયે હંસ અપાર.
 સહસા પંખ સંવરી ^૬નલથી, ખેઠો મહી મરાલ;
 સરસ શબ્દ પંખીના સુણીને, હવી સસંભ્રમ ખાલ.
 સન્મુખ થઈ નિરખવા લાગી, તવ દીઠો સો પંખી;
^૭સાલિંલંજિકા પરે થઈ નિશ્ચલ, કર ગ્રહીવા આકાંક્ષી.
 લૈમીલાવ મનોગત યૂઝી, હંસ ન તિહાંથી હીંડે;
 જવ કર ઝાલે તવ સો ચાલે, નવ આકાશે ઉડે.
 દમયંતીને એ પરે દેખી, હાસ કરે સવિ ^૮આલી;
 પંખી માત્ર વશ કરી ન શકે, એમ કહી કર દે તાલી

૧ વીજળી. ૨ રમવાનો ખગીચો. ૩ ખરાસ. ૪ સિંહના ર
 પાતળી કેડના લંકવાળી. ૫ લક્ષ્મી. ૬ આકાશથી. ૭ કાષ્ટની પૂતલ
 ૮ દમયંતી. ૯ સખી.

- ઈખત રોષવતી દમયંતી, કહીરે સખી સંદોહ;
- તાળી દઈ જે ^૧ખગ ત્રાસવસે, તે કરસે મુજશું દ્રેહ. ૧૫
- એ પખીને પગલે જાતાં, જે મુજ સાથે આવે;
- તેહશું માહરી રીસ જાણુજો, એમ કહી આઘી જાવે. ૧૬
- જેમ જેમ હંસ ભરે ^૨ભુવિ પગલાં, તેમ સાથે સા ચાલે;
- હંસ હીંડવું તસ શીખવતો, જાણે નિજ ગતિ આવે. ૧૭
- વણિ વણિ ^૩પાણિ પસારે લેવા, પણ શો ગ્રહો નવ જાય.
- ^૪શ્રમ પ્રસ્વેદવતી દમયંતી, તવ સા વિલખી થાય. ૧૮
- તવ ^૫મરાલ ભાખે સુણ ^૬મુઘે, તું મુજ લેવા ઇહે;
- મુજ અનુપદિ એકલી વિચરતી, કેમ વન ગહને ન ખીહે. ૧૯
- શુણ ખેચર^૭ ભૂચરકર ગોચર, કહે શુભે કેમ દૂકે;
- તું યૌષિતે લહી યૌવન પણિ, ^૮શૈશવભાવ ન મૂકે. ૨૦
- પુણ્યસ્લોક ^૯ધરિત્રી-ભૂષણ, નલરાજ નરહંસ;
- તેહનો હું અભ્યંતર સેવક, હું કીડાકલહંસ. ૨૧
- જેહતું યુદ્ધ ખમી કો ન શકે, દાનવ માનવ કોય;
- સુણ સુંદરી! તેહના સેવકને, કવણ પરભવ હોય. ૨૨
- વાત દૂર (દૂત) દેશાંતર કેરી, હું પુહચાહું તાસ;
- કોડી ગમે કીડા વન તેહનિ, રાજહંસ છે દાસ. ૨૩
- વિવિધ પરે^{૧૦} નલનૃપની સેવા, કરે હંસ મન રંગે;
- કેતા વાયુ પંખે^{૧૧} કરી નાખે, રાય પ્રતિ^{૧૨} રત સંગે. ૨૪
- કે^{૧૩} કોમલ કમળનું દલ આણી, રચે સેજિ સુકમાલ;
- અંત:પુર નારીને કેતા, ગતિ શીખવે મરાલ. ૨૫

૧ હંસ પંખીને ખીવરાવશે. ૨ જમીનપર. ૩ હાથ લખાવો. ૪ થાકથી થતા પરસેવાથી. ૫ હંસ. ૬ બોળી! ૭ આકાશમાં ઉડનારાં પંખી પૃથ્વીપર ફરનારા માણુસોના હાથમાં એમને એમ શી રીતે આવી શકે. ૮ ખાળક ભાવ. ૯ પૃથ્વીના શૃંગાર સરખા.

કેતા વળી નૃપ વનિતા આગલે, વૃત્ત શ્લોક વખાણે;
 હંસ સાથે હસતી ^૧હરિણાંખી, શંકા કિંપિ ન આણે. ૨૬
 કેતા રાજહંસ પત્નીસું, નિત વિનોદની વાતે;
 રાય પ્રતિ કૌતક ઉપાયે, નવનવાં (વનમન્દિર) દિન રાતે. ૨૭
^૨તૂઠી માત શારદા નૃપને, હંસ વર્ગ તેણિ ઠીધું;
 ભારતી વાહન ભણી અમ્હે જાણું, શાસ્ત્ર વિવેક પ્રસિધું. ૨૮
 જે સામાન્ય માનવી હોએ, દર્શન તાસ ન દીજે;
 તું છે ^૩સકલસુંદરીભૂષણ, ^૪ગોઠિ તેહ ભણી કીજે. ૨૯
 ગોઠિ સમાન લહી મેં તાહરી, રહિસિ તેડિ મદ પૂરિ;
 વિષમ ગોઠિ જાણી તુજ આગલિ, મેહલી આન્ધુ' દૂરિ. ૩૦
 તું કલ્યાણિ પ્રવીણ સુણી છે, બોલિ સુભાષિત સાર;
 અથવા પૂછ ^૫કૃષોદરિ મુજને, હું તે કહું ઉદાર, ૩૧
^૬તન્વી ! મેં તું કેડે તેડી, વૃથા ખેદ ઉપાવા;
 બહાલું કથન કહું તે કીજે, તે ઓસિંકલ^૭ થાવા. ૩૨
 ઇતિ વચનામૃત રાજહંસનાં, ^૮કરણકચોલે પીધાં;
 હરખી હરિણલોચના ચિત્તે, કાજ સકલ મુજ સિધાં. ૩૩
 દિવસ આજનો સફળ મુજ હુવો, મુજ અમીએ ઠરિઉં ચિત્ત;
 મુજ વરનો અભ્યંતર ^૯ચર એ, જો મિલીઓ એકંતિ. ૩૪
 પણ એ આગલ સહસા કિમ મનની, વાત ન થાયે હેવ;
 રખે કોઈ આન્ધુ' હુવે ^{૧૦}છળવા, ^{૧૧}દાનવ અથવા દેવ. ૩૫
 અથવા સંભવીએ એ સાચું, પુણ્યવંત જે પ્રાણી;
 તે શું છીજે તસ નવિ સંપજે, સાચિં તે એમ જાણી. ૩૬

૧ હરિણ જેવી આંખવાલી. ૨ સરસ્વતીએ પ્રસન્ન થઈ હંસ
 શાહું નલને આપ્યું. ૩ સ્ત્રીઓના શણગાર તુલ્ય. ૪ વાત. ૫ પાતળા
 પેટવાળી. ૬ નાણુક ઓ. ૭ આભારી. ૮ કાનરૂપી કચોળા વડે.
 ૯ દૂત. ૧૦ ઠગવા. ૧૧ દાનવ.

જ્ય જ્ય તે નિષધાધિપ રાજા, ધન્ય ધન્ય નલ નામ;
 વિસ્મયકરણુ^૧ વિહંગમ જેહના, કરે મનોગત કામ. ૩૭

શે કારણ એ મુજવન આન્યું, પ'ખી ગુણે અગણ્ય;
 કિ શું હોયે નળારાયે મોકલ્યું, કિહાં છે એવડું પુણ્ય. ૩૮

સો રાજા મુજને શું જાણે, ^૨સ્વથી થાયે કિમ ^૩રાગી;
 લલે હંસ તેહનો ઈહાં આન્યો, મુજ ભાયગગતિ જાગી. ૩૯

એહતું મુખ પંકજથી જોઈ, નલનૃપ શ્રવણે પેસું;
 તેા મુજ અરથ સવે સહી સિધા, જે તસુ મનિ જઈ એસું. ૪૦

ઇશું ચિંતવી જોલી જાલા, મુખ લોચન વિકસંતી;
 રાજહંસ નલદ્વિત ચિરંજય, તેં મુજ નિજ ગુણિ કીતી. ૪૧

ખાલ-લલિત જે તુજશું કીધું, તે ખમજો અપરાધ;
 પ્રથમ ^૪સમીહિત એ મુજ માતું, જે તુજ દરસણુ લાધ. ૪૨

મૂલ ચરિત્ર ^૫કહુ મુજ આગલ, કુણુ છે તે નલરાય;
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ પ્રસિદ્ધા, જસ કીરતિ ગવરાય. ૪૩

હંસ કહે ^૬ઈલી-વરનયને ! તુજ વિનોદને હેતિ;
^૭ધૂરિથી કથા કહું તુજ આગલ, સુપ્રસિદ્ધ સંકેતિ. ૪૪

અંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ લંડાર;
 કવિ નયસુંદર સુંદરભાવ, એતલે હવો 'તુરિય પ્રસ્તાવ. ૪૫

ઈતિશ્રી કુબેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે હંસમુખાદ દમયંતી વૃત્તાંત
 શ્રવણતાં પ્રતિહંસ પ્રેક્ષણાદિવર્ણનો નામ ચતુર્થઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ જેના પક્ષીઓ પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવા છે. ૨ પોતાની મેજે.
 ૩ સ્નેહવંત. ૪ ઇચ્છિત. ૫ કહો. ૬ કમળપત્ર સમાન અણ્વીઆળાં
 રાતા ખૂણાવાળાં નેત્રવાળી. ૭ પ્રથમથી. ૮ એથો.

પ્રસ્તાવ પાંચમે.

(૬૬૫.)

(ઢાળ ૧ લી-દેશી ચોપાઈ.)

હવે પંચમ પ્રસ્તાવની, પ્રસ્તાવના મુણેસિ,
ભાનુમેરૂ વંદિ કરિ, નલ સંબંધ લણેસિ. ૧
આર્યોવર્ત દેશ અભિરામ, સકલ સાધુજનનો વિશ્રામ;
નિષધનચરિ ગંગાતટિ વાસ, વીરસેન પૃથવીપતિ તાસ. ૨
પત્ની શીલાદિક ગુણ ભરી, રૂપવતી લાવણ્યસુંદરી;
સ્વાતિબિંદુ ^૧સુકિત પુટ જેમ, ગર્ભ ધરે સા રાણી તેમ. ૩
^૨મતિ મહી ઉરણ કરવા તણી, ^૩પ્રીતિ જીવજયણીની ઘણી;
શુભ સંપૂરણ હોહલે કરી, જનમ્યો પુત્ર રોર જલતરી. ૪
રવ્યાદિક મેષાદિક મુદા, ઉચ્ચ પંચગ્રહ વર્તે તદા;
^૫વર્ધાપનિકા દે રાજન, ઉત્સવ મંડે મેરૂ સમાન. ૫
લખમી પણિ વ્યય કીધી ઘણી, આશા પૂરી સવિ જનતણી;
એ સુત ચિત્ત નહી લાગે લોભ, તિણે નલ નામ ઠંચું ^૬અતિશોભ. ૬
સો સંચકત થયો જેણિ સમે, શાસ્ત્ર સમૂહ ગ્રહું તિણિ તિમે;
^૭ચાર વેદ જાણે ^૮ષટ અંગ, ષટ તર્કી ભાષા ષટ રંગ. ૭
^૯બણમુખની પરિ વિક્રમ ઘણું, નથી પાર તેહના ગુણ તાણું;
લિખિત પઠિત વિજ્ઞાન-વિલાસ, ન સા કલા જિહાં નહીં અભ્યાસ. ૮
યશ વિસ્તારિયો પણે કિશોર, રૂપ વર્ણવું કેમ રલોરૂ;

૧ મોતીની છીપના દાખડાની પેઠે. ૨ પૃથ્વીને દેવાથી મુક્ત કરવાની વિચારણા હતી. ૩ દરેક જીવ ઉપર ચતના-દયા યુક્ત. ૪ વધા-મધુ. ૫ સ્થંચું, સ્થાપિયું. ૬ ઝડ, યજુ, શ્યામ, અર્ધવ. ૭ શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરક્ત, જ્યોતિષ, છંદ પ્રબંધ. ૮ કાર્તિકસ્વામી જેવું.

સંપૂર્ણ^૧ શશિધર સકલકંઠ, નલિનૃપ વદન સદા નિકલકંઠ. ૯
 શિર વર શામ સરલ ધમ્મિલ્લ, તરૂણી હૃદય વિહારણુ ભદ્ર;
 અતિ વિશાલ ભાલ સ્થલ ભણું, કપોલ પાલી ઝલકે ઘણું. ૧૦
 ભૂયુગ વકેસ કોમલશામ, ધનુષ દોષ્ટે ધરીયાં અભિરામ;
 લોચનયુગલ કમલદલ કહું, અતિ વિશાલ ઉપમા કુણુ લહું. ૧૧
 શુક મુખ અતિ સરલ નાશિકા, લંબ કર્ણુ ભડી ખૂટિકા;
 રસના રકત સુધારસ ઘોલ, ^૨અધર અમીદ્રહ વિદ્રુમરોલ. ૧૨
 ઉચ્ચ સતેજ ગલ્લસ્થલી, ^૩ચારૂ ચિખુક ગ્રીવા લઘુ વલી;
^૪સ્થૂલ સ્કંધ બાહુ આબ્જન, ^૫વક્ષ વિશાલ કપાટ સમાન. ૧૩
 બહુ પ્રકાર લખ્યણુ બત્રીશ, ^૬સિંહાદિક વળી જે ગુણુ વીશ;
 સવિ એકઠા મળ્યા નલ અંગિ, કરિ કલ્લોલ સુધા ગુણુ સંગિ. ૧૪
 કહી ન શકું અહભુત શોભના, તસ સૌભાગ સગુણુ વર્ણુના;
 જંગમ કો ગુણુરાશિ નવીન, પ્રગટિઓ પૃથ્વીમાંહી કુલીન. ૧૫
 એક દિવસે સેવક પરિવારિ, બાહ્યાલી ભૂમિકામઝરિ;
 અસ્વાપહૃત મહાવન ગયો, અહો રાત્રિ એકાકી રહ્યો. ૧૬
 તિહાં એક સરોવર દેખી રમ્ય, અન્ધધકી ઉતરિયો અગમ્ય;
 પંથ ખેદ વારિયું જલસ્નાન, તવ કરૂણુ ધ્વની સુણીઓ કાન. ૧૭
 દુઃખિત જન રક્ષા કર ધીર, સ્વર અનુસારિ ચાલીઓ વીર;
 ‘સમી વૃક્ષ સાથે એક સાધુ, ^૮કીલિત દીકું અતિ સા બાધ. ૧૮

૧ પૂર્ણચંદ્ર કલકંઠ યુક્ત છે પણ નલરાજનું મુખચંદ્ર સદા નિષ્કલકંઠી છે. ૨ માથાપરની ચોટલી સ્ત્રીનું હૃદય વીંધવા બાલા જેવી ચડા ઉતાર છે. ૩ હોઠ અમૃતના ધરા જેવા છતાં પરવાળાં જેવા રાતા. ૪ મનોહર ચિખુક. ૫ મોટા ખભા અને હાથ દીંચણે અડી શકે તેટલા લાંબા. ૬ છાતી ખોળી દરવાજાના કમાડ જેવી. ૭ સિંહનો ૧, બગલાનો ૧, કુકડાના ૪, કુતરાના ૬, ગધેડાના ૩, અને કાગડાના ૫ એ ચાણાક્યમાં કહેલા ૨૦ ગુણો. ૮ ખેજડીના. ૯ બાંધેલો.

તેહનો શિષ્ય રૂદ્ધન અતિ કરે, પાસે એક કન્યા દુઃખ ધરે;
 નલ-કુમાર પ્રણયી મુનિપાય, પૂછે શું દુઃખ છે મુનિરાય ? ૧૯
 શિષ્ય કહે ^૧સાંભલુ કુમાર, મહિતા વાત અમુખ નહિ પાર;
 પૂરવધર શ્રીગુરુ ગણધાર, ^૨સંમેતાચલ ભણી કરીઓ વિહાર. ૨૦
 મહાનુભાવ ગુરુ માહરા એહ, સંયમ તપિ સંશોષિત દેહ;
 વિહાર કરતાં શ્રમ પાર્મીયા, ક્ષણ સરોવરતટિ વિશ્રામીયા. ૨૧
 હું ^૩વેયાવૃત્ત કરું વિવેક, એતલે અધમ વિદ્યાધર એક;
 ચાલ્યો ^૪રાજસુતા અપહરી, નભમારગિ મિલીઓ તસુ અરી ^૫. ૨૨
 તેહને થયો કન્યાનો લોભ, શત્રુ બેહુ જૂઝે ^૬અક્ષોભ;
 સ્ત્રી પડતું મેહલી તિષ્ઠિ સમે, સરોવર મધ્ય પડી સા તિમે. ૨૩
^૭અક્ષતાંગ ખાહર નીકળી, ગુરુ સમીપ આવી આકુળી;
 'રાષિ! રાષિ! કન્યા કહે પૂજ્ય, સૂરિ કહે મહાભાગિ મ ધૂજ. ૨૪
 કન્યા કહે જાલંધર દેસ, અંદ્રખાહુ તેહતણો નરેશ;
 હું કનકવતી તસ કુંવરી, અધમાધમિ ^૮ખેચરિ અપહરિ. ૨૫
 જાતાં આ સરોવરમાંહિ પડી, એ બેહુ માંહોમાંહિ લડી;
 વળી આવી અપહરસે આજ, એહથી ઊગારો ગુરુરાજ ! ૨૬
^૯આસ્વાસના દેઈ તેહને, ઉપગારી ગુરુ કહે એક મને;
 જંગુલી વિદ્યા ઉચ્ચરી, સર્વ અંગ રક્ષાએ કરી. ૨૭
 અરિ છપી ખેચરો કુધીર, બહુ ^{૧૦}પ્રહારિ જર્જરિત શરીર;
 આ કન્યા ગ્રહવા આવીઓ, વિદ્યાબલિ સો નવિ ફાવીઓ. ૨૮
 સા કન્યા ગ્રહી સકીઓ નહિ, તેહ પ્રભાવ મુનિનો સો લહી;
 વૃક્ષ સાથિ મુનિ ખીલી દુષ્ટ, કરી વિકર્મ નાઠો પાપીષ્ટ. ૨૯

૧ સાંભલો. ૨ સમ્મેતશિખર. ૩ સેવા ચાકરી. ૪ ચાલ્યો.
 ૫ શત્રુ. ૬ ક્ષોભ રહિત. ૭ કંઈ પણ વાગ્યા કે ઝખમી થયા વગર.
 ૮ રાખ રાખ ! રક્ષા કર. ૯ વિદ્યાધરે હરણુ કર્યું. ૧૦ દિવાસો. ૧૧
 ધણો માર વાગવાથી ખોખરું શરીર થઈ ગયું હતું છતાં.

સા વેદના સહિ મુનિ આપ, નિજ મનશું નાણે પરિતાપ;
 મહાતુભાવનાં લક્ષણ એહ, રક્ષા ન કરે આતમ દેહ. ૩૦
 હવે જો એક પ્રહર જાયસિ, તો ગુરૂ પ્રાણ સુક્રિ થાયસિ;
 એહ કુવિદ્યા સુષ્ટિ કીલણી, મધ્યાન્હિં જીવિત હારિણી. ૩૧
 ગુરૂ પરલોક પામશે યદા, શિષ્ય ^૧અનશન કરશે તદા;
 તિવાર પહિલી એ કન્યકા, મરવા કારણ થઈ ^૨ઉત્તરિકા. ૩૨
 હત્યા એક નારી દો સાધ, એ પ્રતીકાર એક છે ^૩દુસ્સાધ;
^૪ચુંડરીકગિરિ છે આધધી, તેહથી ^૫શલ્ય સમે એ સુધી. ૩૩
 માયાનિમ્મૂલની તસ નામ, લખ્યણુ ખત્રીસે કરી અભિરામ;
 ભૂપતિ પુત્ર અસમ સાહસી, યુવા કોઈ લાવે ઉલ્લસી ! ૩૪
 સિંહ વ્યાઘ્ર ^૬વૃક વ્યાપી રહી, ^૭કાતર કો ન શકે સા ગ્રહી;
 પ્રતીકાર એવડું કિહાં થાયે, ^૮નિરાખાધ કિમ હુએ ગુરૂરાય. ૩૫
 એહવો નર અહીં કિહાં આ સમે, ^૯કહુ? પરાથિ પીડા કુણુ ખમે;
 હા ! હા ! રાજસુતા આશું, રાખી પણ હવે હોસ્યે પરાસ્યુ. ૩૬
 ધતિ ^{૧૦}શોકાન્તિ તપસ્વી તણા, નલે વચન તિહાં સુણીયાં ઘણા;
 પરદુઃખે અતિ દુઃખિત ^{૧૧}થયું, બોલ ^{૧૨}એહવું મુનિને કહું. ૩૭
 રાજપુત્ર સવિ લખ્યણુ યુક્ત, છું સાહસી પ્રમાદ વિરક્ત;
 પશ્ચિ એક દુઃખ હીયડે ન સમાય, તૂરણુ તિહાં કિમ જઈ અવરાય.
 તો એ જીવિત સહી અધન્ય, ન હવો સાધુ ^{૧૩}વેચાવય પુન્ય;
 તો એ ધિક્ ^{૧૪}મિથ્યા અભિમાન, જો ઉપગાર ન દીધું દાન. ૩૮
 તવ હર્ષિત બોલ્યો સો યતિ, હિવે ^{૧૫}અધૃતિ કો મ કરો રતિ;
 એહજ શ્રીગુરૂતણે પ્રભાવિ, અશ્વહૃદય નામિ સાંભાવિ. ૪૦

૧ પ્રાણ ત્યાગ કરવા અનસન કરશે. ૨ તૈયાર. ૩ દુખે શાધી શકાય એવો. ૪ શત્રુંજય. ૫ જખમ. ૬ વૃ. ૭ કાયર. ૮ પીડારહિત. ૯ કહો. ૧૦ શોકથી પીડાયલો. ૧૧ થયો. ૧૨ એહવો. ૧૩ સેવા. ૧૪ બુઠો. ૧૫ અધીરતા.

મંત્રપઠિત સિદ્ધજ આ કર્ક, તે મુજ મુખે આવે છે ખરું;
 તે તુમ્હે ^૧પુરૂષવૃષભ મુખિ લણું, તુમ્હ પ્રભાવે સાચો તે સુંહું. ૪૧
 શીત ઉષ્ણ નવિ આસન ફૂરિ, નાવે ક્ષુધા તૃષાતું પૂરિ;
 વાજ પંખાલા જિમ બઈ, મારગિ ભૂમિ છબે નહી પાય. ૪૨
 અશ્વકર્ણિ સો મંત્રજ લણી, થા ^૨આરૂઠ વેગે તું ગુણી;
 સો ગિરિદો શત ^૩યોજન હું'તિ, મહોષધી પરિખે તિહાં ખંતિ. ૪૩
 તીશુ ગંધ પત્ર છે ત્રણિ, શ્વેત પુષ્પ ફલ સદા સુવર્ણિ;
 ઇતિ શીખવી મંત્ર તસ દીઓ, ઇમ કરી નળ વેગે' આલીઓ ૪૪
^૪અર્ધ ચામિ પુહતુ ગિરિશ્રંગે, વ્યાઘ્રાદિક ^૫વંચી મન રંગે;
 લેઈ ઓષધી કુશલે ખેમિ, આંચો ^૬આશુ પાસિ ગુરૂ પ્રેમિ. ૪૫
 તેહનિં સ્પર્શિ માત્રે' સુકમાલ, ગુરૂ ઉત્ક્રીલિત^૭ હુએ તતકાલ;
 થયા સચેતન જવ સૂરીશ, નળ પેખ્યો 'તવ કહે આશીષ. ૪૬
 મુગતિ વશીકર ચૂરણ મુષ્ટિ, ધર્મ સષ્ટિ પરમાણુ સુવૃષ્ટિ;
 વીતરાગપદ^૮ રેણુ પવિત્ર, તે તુજ પાવન કરો સુમિત્ર. ૪૭
 નળકુમાર ! તુજ સરિખુ કોઈ^{૧૦}, માનોત્તત મહીતલિ નહીં હોઈ,
 અરધ ભરત ભોગવશો રાજ, કરશો સખલ ધર્મનાં કાજ. ૪૮
 જેહથી જીવહિંસા નવિ હોઈ, ^{૧૧}અરિ પરાલવી ન શકે કોઈ;
^{૧૨}સૂરિજ્ઞપાક રસવતી આમનાય, અતિહિત કરી દીએ ગુરૂરાય ૪૯
 વણિ ગુરૂ ધર્મદેશના દીએ, એતલે ^{૧૩}સેનાની આવી એ (મિલે);
 દેઈ ભલામણુ કુંવરીતણી, વણિ હિતશિક્ષા આપી ઘણી. ૫૦
 નૃપ કુમારને પૂછી સૂરિ, સમેતશિખર પુહતા સુખ પૂરિ;

૧ પુરૂષમાં ઘેરી જેવા ભાર વહન કરનાર છે જેથી. ૨ સ્વાર.
 ૩ ખસો યોજન. ૪ આડધી રાત્રે. ૫ છેતરીને. ૬ જલદીથી. ૭
 ખીલાયા વગરના-ફૂટા થયેલા. ૮ પેખ્યો, નળને જ્ઞેષ્ટને. ૯ પદની
 રેત. ૧૦ સન્માનથી ઉચ્ચપદવાળો. ૧૧ શત્રુ. ૧૨ સૂર્યપાક રસોધનો
 વિધિ. અર્થાત સૂર્યના કિરણોવડે દૂધપાક કરવાની વિધિ. ૧૩ સેનાપતિ.

૧ ગભરૂઠ સા નૃપ કુંવરી, તાસ તાત ઘરિ પુહતી કરી. ૫૧
નિજપુર પુહતા કુંવર પ્રધાન, પિતા પ્રશંસી દે બહુ માન;
એક દિન બેઠા પૂરિ સભા, નલસુતની સોહે સુપ્રભા. પર
(ઢાળ ૨ જી-રાગ ધનાશ્રી.)

હવે ચંદ્રબાહુ નૃપ કેરો, વિનયવંત એક ફૂતજી;
આવ્યો નૃપ પ્રણમી કરજોડી, કહે નિજ પતિ આકૂતજી. ૧
જાલંધરપતિ ચંદ્રબાહુ નૃપ, વીરસેનપદ વદેજી;
કરજોડીને કરે વિનતિ, સુણતાં સહુ આણુંદેજી. ૨
કનકાવલી સુતા સો નૃપની, પ્રાણ ૨ ત્રાણ ક્ય કીતીજી;
સા અત્યંત રાગિણી નલની, સહુ લહે વાત વદીતીજી. ૩
સપરિવાર સા સાથે તેડી, નૃપ પુર બહાર ઉતરીયાજી;
નળશું પાણિચહણ કરાવ્યું, આવ્યા આણુંદ ભરીયાજી. ૪
સુણી પ્રવૃત્તિ ચિત્ત સપુરોજન, હરખ્યું નિષધાધીશજી;
સમૂહરતિ સુતને મેં પરિણાવ્યો, પૂગી મનહ જગીસજી. ૫
નળને તેહશું રમતાં રંગે, કાલાતિ કમ થાયેજી;
એક દિન ૧ શ્રુતશીલાદિક આગલ, વીરસેન કહે રાયજી. ૬
વૃદ્ધ સચિવ ! તુહમે સાંભલુ^૫ સાચું, રાજધુરા અતિભારજી;
યુવા ધનુર્ધર સવિગુણ પૂરૂ, નળને કીજે રાયજી. ૭
લઘુ સુત કુંવર સેવા કરશે, નલ પાળશે સુરાજજી,
તુહમે જઈ નળ સુતને સમજાવો, અહમે કરશું ધર્મકાજજી. ૮
નૃપ આદેશ^૬ ચડાવી મસ્તકે, નળ સમીપ સો આવેજી;
દોઈ કરજોડી તન સંકોડી, અમૃત વચન સુણાવેજી. ૯
સુણો કુમાર તુહમે ભાર-ધુરંધર, પર ઉપગારી વીરોજી;
૭ પ્રબલ પ્રતાપી કીરતી વ્યાપી, પિતૃભક્તિ^૭ ગંભીરોજી. ૧૦

૧ ઢાંધી ઉપર બેસેલ. ૨ પ્રાણીનું સંરક્ષણ કરનાર. ૩ આશા, ધર્મજા.
૪ મંત્રીનું નામ. ૫ સાંભલો ! ૬ હુકમ. ૭ ધણો પ્રતાપી. ૮ પિતાની ભક્તિમાં.

- એક સિંહ સુતને પ્રસાદે, સિંહી નિર્ભર સુએલ;
 દશ સુત પ્રસવી ^૧તુહુએ ખરી પણિ, ભાર વહી કુકુએલ. ૧૧
- વિદ્યમાન તું સુત ભાર ક્ષમ, જે વસુધાનો ભારલ;
 પિતા વહિતુ તું બયાનું, મહિમા કિશ્યું કુમારલ ! ૧૨
- ^૨આગામિક-ભવ-સંબલ વંછે, પંડિત પિતા તુંમાહરોલ;
 રાજભાર નિજ મસ્તકે લેઇ, અરથ તાતનું સારોલ. ૧૩
- ઈમ કહી ખાંહિ ધરી કર ઝેઠો, પિતાપાસિ લેઈ આવેલ;
 બલે કરી સિંહાસને ઝેસારિઓ, મસ્તકે છત્ર ધરાવેલ. ૧૪
- તવ નલ વિકચ કમલદલલોચન, લલ્લકુલ નત ગ્રીવલ;
 પુરૂષવૃષલ નિરુપૃહ ઈમ ભાષે, ઝરતો ^૩અશ્રુ અતીવલ. ૧૫
- વિષ્ણુ અપરાધ પિતા કાં છંડી, હું છઉં લઘુવય બાલલ;
 ઈષ્ટ સમે રાજભાર ન ઘટે, પિતા કરો સંભાળલ ! ૧૬
- ઈત્યાદિક બહુ વચન વદંતા, અતિ આગ્રહ ઉદારલ;
 પિતા પુત્રને તિલક વધારે, વરતાવે જ્યકારલ. ૧૭
- અવર સકલ સામંત નરેસર, તીરથ જલ ભુંગારલ;
 કરે અભિષેક કુંવરને રંગી, સંતોષ્યો સંસારલ. ૧૮
- સારથવાહ સેઠિ મંત્રીસર, રાજકુલી છત્રીસલ.
 સપરિવાર નળના પય પ્રણમ્યા, તુઠયા શ્રીજગદીશલ. ૧૯
- લેરી નફેરી પડહ ઝલ્લરી, વેણા^૪ વેણું મૃદંગલ;
 બધિર કરિઉં તેણી નાદિં ^૫અંબર, ^૬પુહવી પસરિઓ રંગલ. ૨૦
- દીન ખીન ધનહીન ઉદ્ધરિયાં, છોડયા સવિ ^૭અપરાધીલ;
 યાચકજનમન વંછિત પૂરિયાં, કમલા કીરતિ વાધીલ. ૨૧
- કુમાયાત શ્રુતશીલ સચિવની, સાર ભલામણ દીધીલ;
 નલને સર્વ સમે પિતા તે, ધર્મતાણી મતિ લીધીલ. ૨૨

૧ તોયે પણ. ૨ આવતા ભવતું બાતું યાહતો હોવાથી, ૩ આંસુ.
 ૪ વીણાવાદ. ૫ આકાશ. ૬ પૃથ્વી. ૭ ગુન્હેગાર.

નિષધરાયે સંસાર નિષેધી, જિનવચનામૃત પીધુંલ;
 માયા મમતા મૂલ નિવારી, કાજ બિહુ ભવ સિધુંલ. ૨૩
 ૧સરવવિરતિ સંયમ આરાધી, ૨સુરપદવી તિષ્ઠિ સાધીલ;
 નલને પ્રીતિ પિતાશુ' આંધી, ન વીસરે સા વાધીલ. ૨૪
 પિતા પાસિ કરનેડી રહિતા, સોમ દ્રષ્ટિ મુજ દેતાલ;
 ૩સિર ચુ'ખી ૪ઉત્સંગિ બેસારી, હિતશીખામણુકહિતાલ. ૨૫
 તાત સંઘાતિ લોજન કરતા, કરિ દેતા ત'બોલલ;
 માહરૂં લઘુ લીલાઈત દેખી, મન ધરતા રંગરોલલ. ૨૬
 ઇત્યાદિક વલી વલી સંભારી, હૃદય વિદીર્ય ન થાયેલ;
 તું સહી વજ સાથિ એ ઘડીઉ, દુઃખએ અમ્યું ન જાયેલ. ૨૭
 એમ વિલાપ કરતો નૃપ રાખ્યો, શ્રુતશીલાદિ પ્રધાનેલ;
 શિથિલ શોક કેતે દિન કીધું, યશ વિસ્તારિઓ દાનિલ. ૨૮
 સો દિગ્વિજય સિહું દિશિ સાધી, રાજ અખંડિત પાલિલ;
 જયસ્તંભ જગતીતલિ રોપ્યા, પ્રભતણા દિન વાલિલ. ૨૯
 વિવિધ ધર્મ અઘાટ વળાવે, સકળ સંત સંતોષેલ;
 ૫શિષ્ઠાનુગ્રહ ૬દુષ્ટ વિનિગૃહ, ૭ષ્ટ દર્શન પ્રતિ યોષેલ. ૩૦
 (ઢાળ ૩ ૭-દેશી ચોપાઈ.)

નિત નવલા ઉત્સવ તિહાં થાય, સુખ લોગવે તિહાં નલ મહારાય;
 નવ નવ દેશ તણા રાબન, વિવિધ ભેટ લાવે અસમાન. ૩૧
 લાવે લક્ષણવંત ૮તુરંગ, લાવે મત્ત વડા ૯માતંગ;
 ૧૦મુકતાફલ મણિમાણિક ઘણા, અલિનવ વસ્તુ તણાં ભેટણાં. ૩૨
 રૂપવંત પુત્રી આપણી, કે રાજ પરણાવે ઘણી;

૧ સર્વથા ત્યાગ, સાધુપણું. ૨ દેવપદવી. ૩ શિર. ૪ ખોળામાં.
 ૫ સારાજનો ઉપર કૃપા. ૬ દુષ્ટજનોપર ક્રૂરતા. ૭ યોગી, જંગમ, સેવડા,
 સંન્યાસી, દર્વેશ, બ્રાહ્મણ; અથવા જૈન, મિમાંસક, બૌદ્ધ, સાંખ્ય, શૈવ,
 અને નાસ્તિક આ છ દર્શન. ૮ ઘોડા. ૯ હાથી. ૧૦ મોતી.

માનવલોક ઇંદ્ર અવતરિઓ, નલનૃપ રાજરિદ્ધિ પરિવરિઓ. ૩૩
સુષ્ઠિ સ્વરૂપ જિત હરિભામિની, નલમહારાય કીરતિ કામિની;
વસ્ત્ર એક ^૧ખીરોદધિસાર, પહિરી અંગે ધરે શ્રૃંગાર. ૩૪
ધરિઓ એક ગંગાજલિ હાર, એક કરિ કંકણુ મેરૂ ઉદાર;

શશિ ધર મંડલ કુંડલ એક કાન, અવર વિભૂષણુ એણિ માન. ૩૫
નલ સમીપિ યાચે આપડી, સ્ત્રી સ્વભાવિ ગહિલિ હઠિ ચડી;

અણુહુંતું નૃપ કિહાંથી દીયે, તેણિ કરી સા રીસાવી હીયે. ૩૬
ભમતી હીંડિ દેશ વિદેશી, સ્વર્ગિ મૃત્યુ યાતાલિ નિવેશી;

હંસ ભણિ સાંભલિ ^૨દમયંતિ, તુહિ તસ પૂગી નહી ખંતિ. ૩૭
નિર્મલ નલ કીરતિની તુલા, ^૩નાવિ શશિ સંપૂરણુ કલા;

તે ભણી મૃગ કલંક સો વહિ, એ ઉપમા કારણુ કવિ કહિ. ૩૮
નલનૃપ શત્રુતણા આવાસ, પડ્યા ભૂમિ તેણિ ઉગ્યા ઘાસ;

તે ચરિવા મૃગ આવે સોઇ, તો શશિ નલકીરતી સમ હોય. ૩૯
^૪સુષ્ઠિ સુંદરિ ! નલરાજ હઠી, રીપુ કીરતિ કીધી એકઠી;

પછે પ્રદ્વાંડ મૂસ માહિં ધરી, નિજ પ્રતાપિ વિશ્વાનરે કરી. ૪૦
શોધી પુટપાકે સા ધમી, મૂલથકી ^૫કસ્મલ નીગમી;

નર્મલ યશ રૂપાનો પિંડ, નલરાજએ લહિઓ અખંડ. ૪૧
સુષ્ઠિ કિશોરી ! મન રંગિ કરી, નલનરેંદ્ર કીરતિ વહારી;

તેહનું શેષનાગ જે મૂળ, કરિયું હિમાચલ થડ અતિ થૂલ^૬. ૪૨
તેહનું થંભ શિખર કૈલાસ, મંડપ તે પર કિયું આકાશ;

તારક શ્રેણિ કુસુમ ગણુ ભણું, તારક પતિ તે ફલ તસ તણું. ૪૩
ઇમ અનેક નલ નૃપ વારતા, કહેતાં પાર નહી ગુણુ છતાં;

૧ ક્ષીરસાગર જેવું ઉજવળ વસ્ત્ર. ૨ હંસ કહે છે હે દમયંતી સાંભળ ? ૩ ચંદ્રમાં સોળ કળા, અને નળમાં અનંત કળા છે, જેથી ચંદ્રકળા કરતાં નળકળા વિશેષ છે. ૪ સુણુ, સાંભળ. ૬ પાપ-મળ. ૭ સ્થૂલ, મોટું.

તુજ વિનોદ કારણુ ^૧તન્વંગિ ! તસ ચરિત્ર લવ યોલ્યો રંગિ. ૪૪
હવિ તું કહે તે પૂરૂંખંતિ, ગંતુ કામ મુજ લહે ગુણવંતી;
સુણી વચન અતિ વિસ્મિત મની, તવ યોલી નરપતિ નંદની. ^૨ ૪૫
રાજહંસ તેં સુર સાખીઆ, મહાનુભાવના ગુણુ ભાખીઆ;
વાત એહ મન સુખકારિકા, સફલ આજની હુઈ ધારિકા. ૪૬
જી ! તું વલી પૂરવે રૂહાડિ, તો નલરૂપ લખી દેખાડિ;
તવ સા લિખિત સભઈ દીએ, હંસ નખેં કરી આલેખીએ. ૪૭
અતિસશ્રીક અમૂલ અનૂપ, દીહું હંસ લિખિત નલરૂપ;
તવ ^૩મનમથ વસિ હુએ સા ખાલ, શ્રમ જલ કંપવતી તતકાલ.
નિજ કંઠથી ઉતારી હાર, હંસ કંકિ થાપિયો તેણિવાર;
જ્ય જ્ય ^૪જીવિ ! જીવિ ! ચિરકાલ ! ભદ્ર ભદ્ર ! તું ખાલ મરાલ !
વળતું હંસ વચન એ ચંચો, કિશે હાર મુજ કંકિ ઠંચો;
^૫દમર પરવસિ લજ્જા પરિહરી, સા યોલી લોચન જલભરી. ૫૦
મ કર હંસ માયા મુજ સાથિ, તું મોકલીયો છે મુજ નાથિ;
જે મુજ જીવિતનો આધાર, તેહને તું દેજે મુજહાર. ૫૧
^૬ખાલભાવ મુજ મત જાણુજો, કહું તે સાચું મનિ આણુજો:
મેં મન વચન કાયાએ કરી, પહિલો નલ મહેલ્યો છે વરી. ૫૨
તુજને ચતુર કિશું ^૭પ્રારથું, શીખામણુ તે શી તુજ કથું;
ચતુર લહે અંગિત આકાર, ^૮આણુ જનમિએહજ ભરથાર ! ૫૩
^૯માગધ મુખથી સુણિયો યદા, મેં નલ નિશ્ચે વરીઓ તદા;
દેહ વહું આ નલને કામિ, અહિનિશિ વરતું છું નલ નામિ ! ૫૪
એ ^{૧૦}કલ્પાંત વચન નવિ ચલે, આ ચિત્ત અવર ઠામિ કિમ ભજે !
^{૧૧}કરહી પય જીમ માખણુ છાસિ, ભિન્ન કરી કુણુ શકે વિમાશી.

૧ કુશંગી. ૨ રાજપુત્રી, દમયંતી. ૩ કામવશ. ૪ જીવ ! જીવ !
૫ કામવશે લજ્જા છોડીને. ૬ છોકરમત. ૭ વીનવું. ૮ લાવે.
૯ માંગણુ-ભાટ. યાચક જન. ૧૦ કલ્પાંત કાળે પણુ. ૧૧ ઉંટડીનું
દૂધ જમાવી તેમાંથી છાશ માંખણુ કોઇ જીવું પાડી શકેજ નહીં.

ઇતિતુદતિ ^૧સુદતી પ્રતિ હંસ, કહે ^૨કરિભોડકની અવતંસ;
 જુ તુજ એહ પ્રતિજ્ઞા ખરી, તો કહું તે સાંભલ સુંદરી. ૫૬
^૩પ્રિયવદનિ ! હું તાહરે કાજ, મોકલીઓ છે નલમહારાજ;
 તું માગધ પંથી મુખ કરી, જિહાંથી નલ શ્રવણે સંવરી. ૫૭
 તિહાંથી નૃપને લાગુ ^૪વેધ, સો ન શકે કો કરી નિષેધ;
 કરિ વેદના અંગે અનંગ, ન રૂચે અવર પ્રિયાનો સંગ. ૫૮
 તાહરિ વિરહે સો નરસિંહ, અતિ દોહલ્યા નિગમે છે દીહ;
 તસ તનુ દીસે કૃશતાપણું, ભયું ^૫અંગુલીય કર કંકણું. ૫૯
 મરતાં ભય તુજ વિસ્મૃત તણું, પીઠે વિરહ જીવને ઘણું;
^૬સંપ્રતિ સો નરપતિ મહાભાગ, ^૭જીવિત મરણુ ખેઇ સમભાગિ.
^૮તરલ-લોચના ! તાહરિકાજ, ^૯વિગત-સ્પૃહ સો દીસે રાજ;
^{૧૦}સ્પર્શલિત કરૂણુ વાણી ઉચરે, મન તેહતું તુજ ^{૧૧}પાખલિ કરે.
 જુ હું જાઉં શીઘ્ર ^{૧૨}તસુ પાસિ, તુ જીવે તુજ સંગમિ આસિ;
 એ તું સત્ય લહિ દમયંતી, શીખ આપી મુજને મતિમંતિ. ૬૨
 ઇતિ કહી દવદંતી વન સંગ, છોડી ચાલ્યો ગગન વિહંગ;
 રાજસુતા હાહારવ કરે, હંસવિયોગ તણું દુઃખ ધરે. ૬૩
 હા ! હા ! કિહાં ગયું ^{૧૩}કલહંસ, સાથે સે ! ન ગયું લેઇ હંસ ?
 ઇતિ વિલાપ કરતી ^{૧૪}શશીમુખી, દીઠી તિહાં આવી સવિ સખી.
 કહે સખી ^{૧૫}રૂચે વિલપે આકૃષ્ટી, નિજ તનુ તપાવિ છે શાલણી;
 એકાકીની ગઇ શે ઘણે, પાઉધારો મંદિર આપણે. ૬૫

૧ સારા દાંતવાળી. ૨ હાથી કુંભરથળ સમાન સ્તનમંડળવાળી.
 ૩ પ્રિય મુખી. ૪ મોહ. ૫ આંગળીની વીંટી હાથ સૂકાઇ જતાં મોટી
 થઇ છે. કંકણુ જોવી. ૬ હમણાં. ૭ મરવું ને જીવવું બે સમાન થઈ
 રહેલ છે. ૮ ચપળ લોચનવાળી. ૯ ગરજ વગર. ૧૦ સ્પર્શલિત કરૂણ-
 વાણી. ૧૧ તારી પછવાડે. ૧૨ તુરત. ૧૩ હંસ બાળક. ૧૪ ચંદ્ર
 મુખવાળી. ૧૫ શા માટે.

નર વિમાનિ ઁસારી કરી, સખી જન પરિવારે પરિવરી;
 દમયંતી પુહતી ^૧આવાશિ, રાજ હંસ આઁયો નલ પાસિ.
 જિહાં વનમાંહિ રહીઁયો છે રાય, વરસસમાન ઘડી તસ થાય;
 જોયે વાટ વિહંગમ તણી, ઁટલે નયને દીઠો ગુણી. ૬૭
 દેખત લોચન અમીઁ ઠયો, હંસપ્રતિ અભિઆરણા કર્યો;
 હંસ રાયને કરી જુહાર, આગલ ધરીયા ઉપાયન હાર. ૬૮
 હંસ ભણે સાંભલિ ક્ષિતિઘણી, ચિંતા સવિ મેહલો મનતણી;
 વધામણી આપું મહારાજ ! સિધું તાહરું વંછિત આજ. ૬૯
^૨સા પહીલી છે તુજ રાગીણી, વણિ તાહરી કીરતી મેં ભણી;
 નિશ્ચલ ચિત્ત હવી સા સુણી, હાર મોકલ્યો છે તુજ ભણી. ૭૦
 માગધ જન મુખથી સાંભળ્યું, તે દિનથી ^૩લૈમી મન મળ્યું;
 હાર તેહનો સત્યંકાર, સિધું અર્થ હુવો જ્યકાર. ૭૧
 લૈમીજિન હિયડા શું હાર, નૃપ આલીંગે વારોવાર;
 હરખી કંઠ આપણે ઠવે, વિરહાનલ કાંઈક ઉલલવે. ૭૨
 પૂછે હંસ પ્રતિ સુણે મિત્ર, રૂપ ધરે સા કિશું વિચિત્ર;
 હંસ કહે મેં કિમ કહેવાય; શેષ નાગ નિશ્ચય નવિ થાય. ૭૩
 તેહનું ^૪મુખકજ સતત વિકાસ, અમૃતકુંડ જાણી ગુણુ રાશી;
 સરલ વેણી છલિ તેણી ભૂપાલ, વસિગ નાગ ધરિયું રખવાલ. ૭૪
 વદન સુધા રૂચિ નવલ કિશોર, તિહાં રમશે તુજ નયન ચકોર;
 ઉભય સમાન પક્ષ નિકલંક, ધરિઁયો ભાલિ અષ્ટમી ^૫મયંક. ૭૫
 રતિ રાણી રાજ ^૬પંચબાણુ, ચાલ્યાં જગત્ર મનાઁયા આણુ;
 પહિલું તુજ વશિ કરિવા ભણી, ભમિહી દોઈ દમયંતી તણી. ૭૬
 ધનુષ દોઈ રતિ કામે ધરિયાં, તસ કટાક્ષના વક શર કરિયાં;
 ઉચ્ચ નાસિકા નલિકા હુસે, તુજ તનિ સોઈ બાણુ લાગશે. ૭૭

૧ ઘેર. ૨ દમયંતી મારા જવા પહેલાંથીજ તમારાપર પ્રેમ રાખનારી છે. ૩ દમયંતી. ૪ મુખકમળ. ૫ આઠમનો અર્ધચંદ્ર. ૬ કામદેવ.

૧ રસના રક્ત સુધારસ ઘોલ, દંતપંતિ હીરક દોષ સોલ.
 અધુર સોષિ વિદ્રુમ^૨ તંબોલ, ઝળકે ગલ્લ સ્થલી કપોલ. ૭૮
 ૩ કમલાકીડન દોલાકર્ણ, પદ્મ ગર્ભ તનુ સોવિન વર્ણ;
 ૪ કંબુ કંઠિ કોમલ ભુજલતા, તુ ૫ કલ્પદ્રુમશુ અનુરતા. ૭૯
 સુઘટિત કનકકલશ વક્ષોજ,^૬ કૂપ પ્રથમ રસનાભિપયોજ;
 ત્રિવલી મધ્ય અતિક્ષામોહરી, પૃષ્ઠિ નિતાંબ લંક કેસરી ૮૦
 કહલી થંભ જંઘ જ્યૂલી, નિમ્ન જનુ કોમલ અંગુલી;
 પૂર્વ જંઘ કર ચરણ સુચંગ, શુભ રેષાતલ ૭યાવકરંગ. ૮૧
 પદ્મરાગ-મણિ નખ ઉપમા, શ્રીદેવીના દર્પણ સમા;
 કિમતસ સકલ રૂપ વર્ણવું, તેહની તુલા કવણ ઓઠવું. ૮૨
 ૭ રમા ચપલ યોગિની પાર્વતી, સદાકાલિ કુંવરી સરસતી;
 સચ્ચી સહિસલોચનની પ્રાંયા, કિન્નરીઐ ગાયનપતિક્રીયા. ૮૩
 સવિષા નાગલોકકામિની, પતિ તનુ છિદા ભાનુભામિની;
 તિલોત્તમા રંભા ઉર્વશી, સુરગણિકા તસુ ઉપમ કિશી. ? ૮૪
 જોતાં સઘળે છે આમલા, દમયંતી નહિ કો તુલા;
 દોષરહિત દમયંતીનારી, ભલે ભૂપ સરજી સંસારી. ૮૫
 ઇતિ પ્રવૃત્તિ દમયંતીતણી, હંસે હરખ ધરીને ભણી;
 હરખોત હૃદય કરીઉં ભૂપાલ, નૃપ સમીપિ રહીઉં કેતુ કાલ. ૮૬
 ભૈમીતણા સુગુણ ભાખવે, નિતવિનોદ નવલા દાખવે;

૧ જીભ. ૨ પરવાળાં. ૩ લક્ષ્મીને રમવા માટે. ૪ શંખ જેવી ગર્દન. ૫ કલ્પવૃક્ષ. ૬ પયોધર-સ્તન. ૭ અલતા-પોથીના રંગ સહિત. ૮ લક્ષ્મી. ૯ લક્ષ્મી ચપળ છે, પાર્વતી યોગિની છે, સરસ્વતી સદા કુંવારી છે, ઈંદ્રાણી હનર આંખવાળાની સ્ત્રી છે, કિન્નરી ગાનારાની સ્ત્રી છે, નાગપતિને ઝેર વાળાની સ્ત્રી છે, સૂર્ય પતિના પતિના શરીરમાં છિદ્ર છે, અને તિલોત્તમા ઉર્વશી દેવોની ગણિકા છે, જેથી દમયંતીની બરોબરી કરવા ને કોઈ લાયક નથી.

૧ દુસ્સહ વિરહ વિદાર્ભિ તણું, હંસે તુચ્છ કરિયું સો ઘણું. ૮૭
 એકદિનિ નિશાશેષી શુભ મના, હંસ રાયને પૂછયા વિના;
 આણી તીરથ યાત્રા રંગ, સપરિવાર સંચરિયો^૨ વિહંગ. ૮૮
 નિજસ્વરૂપ કે ન લહે જિમ્મ, મહી મંડલિ સો માહાલિ તિમ્મ;
 ફરશે તીરથ ભૂમિ અનેક, સોમકલા સાથે સુવિવેક. ૮૯
 વળિ વિયોગ વૈદર્ભિતણું, નૃપમનિ હંસનું વિરહજ ઘણું;
 ન વિસરે જે:ગુણ મન વશ્યા, પામ્યુ નલ^૩ પૂર્વાધિકદિશા. ૯૦
 વળિ વળિ વિલપે તે^૪ નરહંસ, હા! હા! મિત્ર કિહાં ગયું હંસ ?
 ગુણ દાખવી ગયો તું^૫ ભદ્ર, કાં ઉલટાવ્યો વિરહ સમુદ્ર. ૯૧
 મિત્ર ! તાહરા સગુણ અનેહ, ન વીસરિ જીહાં રહેશે દેહ;
 ૬ખંધો ! ઇતિ જાણે નિરધાર, નવો વિસરિ તાહરા ઉપગાર. ૯૨
 (અનુષ્ટુપ.)

“ શત્રુર્દહતિ સંયોગે, વિયોગે મિત્રમપ્યહો;

ઉભયોર્દુઃસ્વદાયિત્વે, કો ખેદઃ શત્રુમિત્રયોઃ ?”

શત્રુ દહે સંયોગે મલીયું, મિત્ર દહિપુણ અલગું ટડ્યું;
 દોષ દુઃખ જી! દેઈ ખરૂં, શત્રુ-મિત્ર વચે શું અંતરૂં? ૯૩
 (દોહરા છંદ.)

“ તું વિછડયા આવે નહીં, મેરે દિલકે ચાર;

મૈ નજીક ખૂ તુંહી, રહેવે કોશ હનર. ૧

રે વણલ ! તો દર્શકું, અધર રહ્યો જી આય;

અખ ક્યા આજ્ઞા હોત હૈ, ફિરિ ઘટ રહેં કિ જાય ? ૨

જિઉ મેરા છોરે નહી, તેરી આશિષ મિત્ત;

શિર ડાલે લી તો અથે, જીહા ન હોસી ચિત્ત. ૩

૧ દુઃખે કરીને સહન થવા જેવો વિયોગ. ૨ સંચયો. ૩ પ્રથ-
 મના જેવી શોકદશા. ૪ રાજા. ૫ કલ્યાણકારી. ૬ હે ભાઈ!

- મિટ્ટીમેસેં જીવતા, મેં ભિક્કું જખ બહાર;
તવ ફિરિયાદ વહી કડ્ડં, કહાં હૈ મેરા ચાર. ૪
- પ્રિયતમ બિછૂરન ફિર મિલન, કા બાણે કખ હોય;
એહ જગ મિલન ^૧અનુપ હે, મિલી ન વિછુરો કોય. ૫
- બિછુર મિલે તે બહુત સુખ, જી! પ્રિય તમ એહી ભાઉ;
પ્રેમ પલટિયો હે સખે, બિછુરે મિલે તો કાઉ! ૬
- બાણું તું તે સજ્જના, વિછડશું મૂઆહ;
^૨કબાડીની કાઠબું, વેચો કીયા જૂઆહ. ૭
- તું વિછડતી સજ્જના, એકનિસા સુમુખખ;
એક ભરીયા એક ઠાલવ્યા, સજ્જનતાથે દુખખ. ૮
- કુણુ ભરીયા પાલવ્યાં, ^૩કહું સખે મુજ તેણુ;
દુઃખ હુંતા સો પાલવ્યા, નયણુ રસ ભરિયાં જેણુ. ૯

(સોરઠા.)

- સજ્જનીયાં સંસાર, દેખું તુજ પેખું નહી;
કાં કીધું અંધાર, વિરહ દેધને વાલહા. ૧૦
- જે મન તુજ મિલે, તે અવરહશું કિમ મિલે;
કણુ ખૂટે કોઠાર, ધીજીનું ન ખાજે બાહરા. ” ૧૧

(પૂર્વ ઠાલ-ચોપાઈ.)

- ઇતિ બહુપરિ વિલપે રાજન, તે વારે શ્રુતશીલ પ્રધાન;
ન રૂચિ કરે નગર પ્રવેશ, કેતા દિન વોલિ રદ્યા નરેશ. ૯૪
- હવે દમયંતી મંદિર ગઈ, મદનપ્રહારે જર્જર થઈ;
દિવસનિશા નલ! નલ! ઇતિ જપે, અંદનચંદ્ર અંગિ અતિ તપે.
- જગ નલમય બાણે સા ખાલ, અવર જિકો જપે સો આણ;
સ્નાન વિલેપન ને શૂંગાર, કરિ પરિહાર^૪ સરસ આહાર. ૯૬

૧ સાંઠે. ૨ લાકડાં કાપી લાવનારો કઠિયારો. ૩ કહો ! ૪ ત્યાગ.

સખી સાથિ ન કરે ^૧આલાપ, મુખિ નિસાસા વચન વિલાપ;
રૂદન કરંતી ^૨ગત ચેતના, ભૂમિ પડી ભૂપતિનંદના. ૯૭

અંત:પુર હાહારવ થયું, સખીવૃન્દ સવિ જમલું રહ્યું;
કરિ આલી આકંઠ અપાર, વેગે કરે શીતલ ઉપચાર. ૯૮

અંદનાદિક કદલી દલ વાય, વલિયું ચેત વિચરતાં ઉપાય;
નલ કે અનલ? ઈશું મુખિ ચવે^૩, કેલીપત્ર સખિ વીજ મા હવે. ૯૯

(ગાથા.)

“મામા વિજસી સહીષ, કદલીપત્તેણ સરલ તરલ્લેણ ।

અર્ઘ્યમુદ્દે નહુ જાણસી, પવણેણ હુઆસણો ઢહહ ॥ ૧ ॥”

(દોહરા.)

“પ્રેમ નાગકી હું ડસી, માજી કિલે જે આઈ;
ઈસ દુખ વેદન ગારૂડી, યશ થઈએં દુખ બઈ. ૧

બાજ પીચારે આપણા, પીર ન ખૂઝે કોઈ;
જસકી વેધી હું મરૂં, સો વૈદ હમારા હોય. ૨

હીયા ભીતરિ દવ બલે, ધૂંયા ન પરગટ હોય;
કે હું બાણું રે સખી, કે જિણિ લાયા ^૪સોય. ૩

અંચલ અંધુ કંધરે, ખોલ તુહારે લેય;
હોશે કોઈ દેસરા, જિણી હું કંત મિલેય. ૪

સુહણી સાંઈ આઈઆ, ધાઈ લાગિ ગલિ રોઈ;
ડરૂં ન ખોલું અંખિઆ, મત બિછોહા હોય. ૫

બારી બહુત યું પુલ્લહે, હું ચાહું સો નાંઈ;
મૂજ ચિંતા ઉસ પુલ્લકી, સો નિશદિન હીયરે માંહી.” ૬

(પૂર્વ ઠાલ-ચોપાઈ.)

ઇતિ પરિ ^૫કુંદહંતી વિલપતી, દેખી વાત લહી જે હતી;

સખીજન આસ્વાસિ હિતભણી, આંચો ભૂપ કોલાહલ સુણી. ૧૦૦

૧ વાતચિત. ૨ ગઈ. ૩ ખોલે. ૪ પાઠાંતરે ‘સોય’. ૫ કુંદ પુષ્પ
જેવા ઉજવલ દંતવાળી.

૧ મનમથલખ્યણુ સવિ સંવરી, પિતા પાય પ્રણુમે કુંવરી;
 ચતુરપણે તસુ ૨ અંગિત લહી, ઈતિ આશિષ પિતાએ કહી. ૧૦૧
 થોડા દિવસમાંહી સુષ્ટિ સુતે ! સ્વયંવરા મંડપ ગુણુરતે;
 ગુણુમય વંછિત વર તું લહે, અંતઃકરણુ સાથિં ગહિગહે. ૧૦૨
 સખ્મીપ્રતિ વળિ શીખ્યા હોયે, કરો સંતોષ સુતાને હોયે;
 સુણી ૩ સંચાજ વચન નૃપ તણાં, આલીવર્ગ કરે ઉચ્ચારણાં. ૧૦૩
 વિરહ વિષાદ હતો તે ઘટિયો, મોદ સુધા સાગર ઉલટિયો;
 નિજ મંદિર દમયંતી સખી, સપરિવાર વિચરે હરખતી. ૧૦૪
 અંથ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુંદર સુંદર ભાવ, એટલે હવો પંચમ પ્રસ્તાવ. ૧૦૫
 ઈતિશ્રીકુબેરપુરાણુ, નલાયનોદ્ધારે, નલોપાખ્યાને હુંસ પ્રેક્ષણુ
 નલકથા દમયંતી અગ્રે કથન દંપત્ય પરસ્પર રૂપવર્ણનો
 નામ પંચમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ કામદેવનાં લક્ષણો સંકેલીને. ૨ ચિન્હ જાણી લઈ. ૩ વ્યાજ-
 સ્તુતિ આદિ અલંકાર છે.

પ્રસ્તાવ છઠ્ઠો.

(ચોપાઈ.)

વંદી ભાનુભેદ ગુરૂ ભાવિ, કહું કથા છકું પ્રસ્તાવિ;
હવિ કુંડનપુરનો રાજાન, હૂત પ્રતેં દેઈ સનમાન. ૧

મોકલીઆ ચ્યારિ દિસિ અંતિ, સવિ નરપતિ નુહુંતરિવા ખંતિ;
સ્વયંવરા વૈદર્ભિ તણો, ભીમે ઉત્સવ માંડિયો ઘણો. ૨

તેપણિ ગૌડ ચૌડ કર્ણાટ, દ્રવિડ સુવેદી વત્સ વિરાટ;
લાટ ભોટ વળિ અંગ તિલંગ, કુંકણુ કાશ્મીર કુરૂ વંગ. ૩

માલવ મગધ મલય મેદપાટ, ગંગાપાર સુધોડા ઘાટ;
પારસ્કર કામરૂ કનોજ, વાગડ ખડગ કચ્છ કાંભોજ. ૪

સોરઠ મરહઠ આદિ અનેક, દેસિ હૂત પાઠવ્યા વિવેક;
^૧અનુચર એક ^૨વિદુરવાગમી, ચતુર જવન^૩ વાહન ઉપશમી. ૫

દેવદત્ત ઇતિ નામે ભલે, આર્યાવર્ત દિશિ મોકલે;
સખી મુખેં દમચંતી તાસ, એહવાં કહાવે વચન વિલાસ. ૬

સકલ ભૂપ આકરણે જેહ, તાતદેશ પ્રમાણુજ તેહ;
મન નિશ્ચલ ઉત્કંઠા ધરી, દમચંતી નલનૃપને વરી. ૭

ઇતિ ધ્રુવ રાજસુતા આકૂત, બાણી સો સુવિચક્ષણુ હૂત;
અવર રાય આમંત્રણુ કરી, આર્યાવર્ત ગયો ગહિગહી. ૮

જિણિ વનિ મહેતાસું શ્રુતશીલ, નલ મહારાય કરિ વનલીલ;
તિહાં સો રત્ન ઉપાયન પાણી, નૃપ પ્રણુમી બોલ્યો ઇતિ વાણી. ૯

મહારાજ ! રાજેશ્વર વીર, કમલ નયન નલ નરપતિ ધીર;
લોચન સફલ હુવાં મુજ આજ, સીધાં સકલ મનોગત કાજ ! ૧૦

૧. નોકર. ૨. ભગવદ ભક્ત છતાં બોલવામાં છટાદાર-સમય-સૂચક. ૩. જીટપર ખેસીને.

પ્રણમી ભાલિં કરી અંજલી, વિનતી એક સાંભલ કહું વળી;
 દેવ વિદર્ભ દેશનો ધણી, ભીમરાય પ્રીતિ અતિ ઘણી. ૧૧
 ઉત્સવ સુતા સ્વયંવર તણે, તુમ આમત્રે આદર ઘણે;
 કૃપા કરો તિહાં પાઉ ધારિવા, દમયંતીનું ચિત્ત ઠારિવા. ૧૨
 નૃપશેખર ! તુજ વિષ્ણુ સા બાલ, ન રૂચાવે ચિત્તિ અવર નૃપાલ;
 ક્ષણ વિલંબ હવે નવિ કીજીયે, પ્રયાણ^૧ ભંભા પ્રભુ દીજીયે. ૧૩
 ગંભીરાર્થ વચન ઇતિ સુણી, બાણી પ્રવૃત્તિ પ્રીયા મન તણી;
 શ્રુતશીલને કરિ ભૂ સાન, તવ બોલ્યો ખુદ્ધિવંત પ્રધાન. ૧૪
 ઘણી વાંત ઉત્તમ તેં કહી, અમ સ્વામિએ નિજ મન ગ્રહી;
 સા પહિલી પણિ છે અદ્ધે સુણી, સ્વભાવિ તિલકા અતિ સદ્ગુણી.
 નથી વિલંબ અદ્ધારે કિસ્યો, આ આંબ્યા જવ તુદ્ધે પુહચસ્યો;
 તેહને કનક કોટી વર તુરી, દેઇ વાલ્યો સંતોષી કરી. ૧૬
 સો આંબ્યો કુંડિનપુર વહી, વાત સકલ ભૂપતિને કહી;
 વળતું દમયંતી મનરૂલી, વચસી હાથ કહાવે વળી. ૧૭
 માત ઉદીચી દિસી રાબન, કુંડિનપુરનું લાયું તાન;
 પણિ નલરાય કનકની કોડી, મુજને દીધી મન રૂકોડી. ૧૮
 ઇશું સુણી ચતુરા ચીંતવે, વહેલો નલ સંગમ સંભવે;
 તેહને ભૂષણ દેઈ પંચાંગ, વાધો પતિ મિલાપક રંગ. ૧૯
 હવિ નિષધાધિપ ચતુરંગિણી, સેના સજ્જ કરાવે ગુણી;
 અતિ ઉત્સુક કુંડિનપુર ભણી, ચાલ્યો કરી સબઈ ઘણી. ૨૦

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

શેષઃ સીદતિ કૂર્મરાદ્ વિલિખતિ ક્ષોણીતલં મજ્જતિ,
 ક્ષુભ્યન્ત્વં બુધયઃ પતન્તિ ગિરયઃ ક્રન્દન્તિ દિગ્દન્તિનઃ ।

૧ પ્રયાણ ઉંકો. ભંભા પ્રયાણ સમયનું એક વાજિંત્ર છે. ૨ હોંસે.

લુપ્તં વ્યોમ તલં દિશઃ કવલિતા રુદ્ધો રવિઃ પાંશુના,
 ચક્રે તસ્ય બલચ્ચલદ્વિરમિત સ્ત્રૈલોક્યમપ્યાકુલમ્ ૧
 સો બલ સબલ સાથિ પરિવરિયો, કેતુ પંથ અતિક્રમ કરિયો;
 નલરાય પામ્યો તટ નર્મદા, નદી પાસિ ઉતરીયો મુદા. ૨૧
 એટલે ઇંદ્ર સાથિં દિક્પાલ, સુરગિરિ પુહુતાછે સુવિશાલ;
 સુરી સાથિં નંદનવનિ રમિ, નારદઋષિ આંવ્યા તિષ્ણ સમિ. ૨૨
 તવ સુરપતિ થઈ ? અબ્યુત્થાન, નારદ બેસાર્યા દેઈ માન;
 ઇંદ્ર કહે ઋષિ! વંછિત લહો? અહિં આંવ્યા તે કારણ કહો. ૨૩
 તુદ્ધ મનિ હરખ હુવે જેથી, તે સંગ્રામ કિશું ? ક્ષિતી નથી;
 વસુધરા શું થઈ નિર્વીર, જિણે તુદ્ધિ અહિ પઉધાર્યા ધીર? ૨૪
 નારદ કહે સાંભલિ ૩સુગ્રામ ! સંપ્રતિ ભૂતલ નહિ સંગ્રામ;
 તેહનું કારણ છે તે સુણો, લીમરાયની પુત્રી તણો. ૨૫
 સ્વયંવરા ઉત્સવ છે ઘણું, તેહની ભેડી ન ખીજી ભણું;
 સ્વર્ગ મર્ત્ય પાતાલે ભેઈ, દમયંતી સરખી નહી કોઈ. ૨૬
 પૂરવ વૈર છંડી સહુ વળી, તિહાં આવે છે નૃપ મંડલી;
 કલિ નહિ કરે તિહાં કો તદા, ભણે તીર્થેકર પરપદા. ૨૭
 ઇણે કારણે ઇંદ્ર મહારાજ ! યુદ્ધ નથી ભૂમંડલે આજ;
 મનિ ભણ્યું દેવતા કદાપિ, યુદ્ધ કરે તો ભેઈએ આપિ. ૨૮
 સુર કલિ કોતુગ ભેવા તણું, અહિં આંવ્યાનું કારણ ભણું;
 સુણી ઇંદ્ર કહે નારદ સુણો, અહીં પણિ સમર નથી સુરતણો. ૨૯
 સુણી ૪કલહપ્રિય થયો નિરાશ, સુખિ મોટા મૂકી નીસાસ;
 કહે અહીં રહ્યા તણું શું કામ, કદાપિ ભૂમંડલે સંગ્રામ. ૩૦
 વિવાહ લૈમિની ૫અવસાન, બે કલિ હોય મિલે રાજન;
 તો હુવે દ્રષ્ટિ પારણું સહી, બ્રહ્મપુત્ર ચાલ્યો ઇમ કહી. ૩૧

૧ ઉડી ઉભા થઇને. ૨ પૃથ્વીમાં, આપને હર્ષ થાય તેવો શું
 કોઈ સંગ્રામસમય નથી ? ૩ ઇંદ્ર. ૪ ક્લેશપ્રિય નારદમુનિ. ૫ સમય ઉપર.

સુર રિષીના સુખની એ વાત, ચમક્યો સુણી દેવ સંઘાત;
 લૈમિ રૂપ સ્વયંવર ઠામ, જોવા ઉત્સુક ભયો સુત્રામ. ૩૨
 એ આભનક સાચું ધરું, લોક ગતાનુગતિક તે ખરું;
 સ્વયંવરા જોવા માનવી, ઇંદ્રાદિક નિન્હુ^૧ મતિ હવિ. ૩૩
^૨વરૂણ હુતાશન ને ચમરાજ, આલ્યા સાથિ ઇંદ્ર મહારાજ;
 સાચી વાત સુણી સા સચી, નિજ મનથુ શુદ્ધિ ઠચમચી. ૩૪
 મલિન વદન મંજુધોષા ભઈ, રંભાખંભી થંભ થઈ રહી;
 મૌનભાવિ ભાવી મેનિકા, હુઈ વિખિત્ર સહુ સુર કન્યકા. ૩૫
 હરિ દિસિપાલ સહિત સંચરિયો, નલ નૃપ રેવાતટ ઉતરીયો;
 દીઠો મહીતાશુ^૩ શ્રુતશીલ, હરાવતું શ્રીનંદન લીલ. ૩૬
 નહી નર્મદા તણે નૃપ સોય, મંત્રિ સાથિ વન કૌતુક જોય;
 સહસા ચક્રવાક સુંદરી, દીઠી ચ્યારી હંસ પરવરી. ૩૭
 સા નીરખી મહીંતાને કહે, આ અસમંજસ મોટું દહે;
 જુઓ રથાંગી કેડે ફિરે, હંસા સુરત કામના કરે. ૩૮
 પશ્ચિ ચક્રવી નવ વંછે સંગ, તિમ તિમ હંસ ધરે છે રંગ;
 અનુચિતરાગ ભલો નહીં એહ, જાતી જુગુએ કિરચું સનેહ. ૩૯
 એ અસમંજસ જે નીરખીએ, તેહતું કારણ એ પરખીએ;
 લૈમી મેલાપક સુણી ભાય, એકો એક વિધિ કરશે અંતરાય. ૪૦
 ઇતિ વારતા ^૪સચીવશું કરે, પ્રિયા મેલાપક ચિંતા ધરે;
 એણે યુગતે વર્તેતો નૃપાલ, પેખે ઇંદ્રાદિક દિગ્પાલ. ૪૧
 અતુલ રૂપ દીઠું મહીનાથ, ઇંદ્રાદિક ચિંતે સુર સાથ;
 આહા રૂપ લાવણ્ય અગણ્ય, આહો આહો! જગતિ તલ ધન્ય! ૪૨
 એમ કહી શિર ધૂણે દેવતા, ચિંતે એ નૃપના ગુણ છતા;
 દેખી દમયંતી ^૫મહામના, નહિ પરણે નલ રાજા વિના. ૪૩

૧ નિન્હુ-નિજ, પોતાની. ૨ પાણી, અગ્નિ આદિ દેવો. ૩ પ્રધાન સાથે. ૪ મોટા મનવાળી.

એ દાતાર અતુલ સાંભળ્યો, આજ આપણી દ્રષ્ટિ મિલ્યો;
 દમયંતી એહની રાગિણી, આપણી સા પહિલી છે સુણી. ૪૪
 પૂરણ પ્રેમ નરેશ્વર તણો, લૈભી સાથિ સુણ્યું છે ઘણો;
 એ જો પ્રિયા પ્રેમ પરિહરે, દેવદૂત હુધને સંચરે. ૪૫
 દમયંતીશું વિધી કરે, તો એ સત્ય પ્રતિજ્ઞા ધરે;
 ઉન્નત ચિત નહીં ચે સારીખું, હવે આપણુ કીજે પારીખું. ૪૬
 ઇશું વિમાસીને ^૧સુરરાજ, નિગમેષીને દીધું કાજ;
 નલને કહી સુકોમલ વાણી, સપદિ સમીપ માહરે આણી. ૪૭
 ચાલ્યો નિગમેષી ^૨હરિદૂત, જિહાં નૃપ વીરસેનતું પૂત;
 દેખી નલરાય ચિંતિ હેવ, મુજ સમીપ આવે કુણુ દેવ. ૪૮
 ઇંદ્રદૂત આવીઓ નલ પાસ, યોલ્યો એહવે વચન વિલાસ;
 રાજન ! મનિ વિભ્રમ ^૩માણુજે, મુજ ^૪સુરહુત દૂત જાણુજે. ૪૯
 તુજે પૌલોમી^૫ પતિ ભગવાન, પાઉધરાવે છે દેઈ માન;
 સા સાંભલી સસંભ્રમ પણે, ઊઠિયો મન ઉલટી આપણે. ૫૦
 કર જોડી શિર અંજલી ધરી, ચાલ્યો ચતુર ચિંતના કરી;
^૬પાકશાસન આવે પરિવરી, બિહુ પખે ચમર ચલાવે ^૭સુરી.
 વર વિમાનિ સિહાસણિ સાર, તિહાં બેઠો જન બહુ પરિવાર;
 બેઠો નાટક બદ્ધ બત્રીસ, કરાવતો પૂરવે જગીસ. ૫૨
 ગાયે કલ-કંઠિ કિન્નરી, ચારણુ કરે ગુણુ સ્તુતિ ખરી;
 લોકપાલ(ક) સાથિ ^૮ગિરિઅરી, આંબ્યો ભૂમિ અવસ્થિતિ કરી.
 દેવરાજના પ્રણુમી પાય, જોડી હાથ રહ્યો નલરાય;
 પાવક વરૂણુ અને ચમરાજ, ભૂપે તે પ્રણુમ્યા નિર્બ્યાજ. ૫૪
 કહે ભૂપ ઇંદ્રાદિક પ્રત્યે, ^૯જી! પ્રણુ દર્શન દીધું હિતે;
^{૧૦}તુ મુજ સીધા સઘળા અર્થ, વિલય ગયા વળી કોડી અનર્થ. ૫૫

૧ ઈંદ્ર. ૨ ઈંદ્રનો જસસ. ૩ મન-આણુજે. ૪ આણુતો. ૫ ઈંદ્રનો દૂત.
 ૬ ઈંદ્ર. ૭ દેવીઓ. ૮ હું'ગરાઓનો શત્રુ-ઈંદ્ર. ૯ જો. ૧૦ તો.

ક્ષુધું પુષ્ય માહરૂં ^૧અસ્તોક, તુહો પાવન કીધું ભુલોક;
 કિહાં મુજ તપ થોડું મહાદેવ, કિહાં તસ ફલ પામી તુહસેવ.
 મુજ કિંકર બાણી આપણો, પ્રેમ ધરિ મુજ ઉપર ઘણો;
 કાજ હુવે તે કહો મહારાજ, સફલ જનમ મુજ હુવો આજ. ૫૭
 ઇતિ નૃપવચન સુણી સુરસાથ, સહિત સુરંજયો નિર્જરનાથ;^૨
 વળતું વચન રાયપ્રતિ લણે, છે તન કુશળ ભૂપ તુમ તણે. ૫૮
 સપરિવાર વિન્ધ છે તુહો, ચ્યારિ લોકપાલ આ અહો;
 દેવલોકથી આંચા અહી, રાજન! તુજ મિલવાને સહી. ૫૯
 આગે તાહરી કીરતી સુણી, સિદ્ધ ચારણે જે વળી લણી;
 સત્ય પ્રતિજ્ઞાધારક ધીર, ^૩વસુધાતલિ એક તું વડવીર. ૬૦
 અંગી કરો વચન જે અહ, તો એક કારિજ કહીયે તુહ;
 રાજ મનશું ચિંતે ઇશું, મુજશું કારિજ હોશે કિશું. ૬૧
 રાજ રમા લીલા ભંડાર, તે દેતાં મુજ નહિ વિચાર;
 અનાયત્ત પણિ ભૈમી મુખે, ઈંદ્રાદિક મુજ યાચે રખે. ૬૨
 તથાપિ જે કહે તે સાંભળું, ઇતિ સુવિચારી યોદ્યું ભલું;
 સુપ્રસન્ન વાણી ગંભીર, ^૪વાસવ પ્રતિં કહી નલ ધીર. ૬૩
 કારજ તુમ મન હોયે જેહ, મુજને દેવ! પ્રકાશો તેહ;
^૫કિંકરની પરિ ઇમે શિર ધરી, સા તુમ આણ પાળવી ખરી. ૬૪
 ઈસું સુણી ઈંદ્રાદિક સહુ, સાધુ! સાધુ! ઇતિ યોદ્યા બહુ;
 હંભ સમુદ્ર ઈંદ્ર ઉલ્લસી, નલરાજનિ કહે ઇમ હસી. ૬૫
 રાજન! વિષમ કાજ ^૬તેં સરે, એહવું અહ મન નિશ્ચય ધરે;
 કાજ અહારે થોડું એક, વચન વ્યય તો કરો વિવેક. ૬૬
 ભીમરાય કુંડિનપુર ઘણી, ^૭ધૂયા દમયંતી તસ તણી;
 સો છે સ્વયંવરા ઉત્સુકી, કાજ એહ ^૮સીજે તુજ થકી. ૬૭

૧ ધણુંજ. ૨ ઈંદ્ર. ૩ પૃથ્વીમાં. ૪ ઇંદ્રને. ૫ દાસની પેટે.
 ૬ તારાથી. ૭ પુત્રી. ૮ સફળ થાય.

દૂત કર્મ તેહસું જઈ કરો, ગુણ અદ્વારા બહુ ઉચ્ચરો;
 જિમ દમયંતી અદ્ધને વરે, તેહ પરે તેં કરવી શિરે. ૬૮
 રૂપ સુણી દમયંતી તણું, તેહને ગુણ અદ્ધિ મોહિયા ઘણું;
 સત્ય પ્રતિજ્ઞાનો તું ઘણી, પાલું^૧ એ આજ્ઞા અદ્ધ તણી. ૬૯
 કર્ણશૂલ સરિખા એ યોલ, અતિ કઠોર સાંભળી નિટોલ;
 મન માને ઈંદ્રને પિશાચ, વળતો નળ યોલ્યો ઇતિ વાચ. ૭૦
 સ્વામી ! તુદ્ધ વચન પ્રમાણ, પણિ એક વાત વિચારો જાણ;
 જે ભમીને સોંપ્યા પ્રાણ, પૂરણ પ્રેમતણું અંધાણ. ૭૧
 સા અત્યંત સુણિ રાગિણી, ચાલ્યો તેહને વરિવા ભણિ;
 તેહથું દૂતપણું કેમ થાયે, લોકે વિડંબના ગવરાયે. ૭૨
 યદપિ કેવલ તુમચે કામ, ^૨સા દયિતા હું છંડું સ્વામ;
 સ્વામિ અર્થે પ્રાણ આપીઈ, તો નારી શું ધરી હીઈ. ૭૩
 કરવું દૂતપણું સ્ત્રી તણું, તે પામર પણિ ગહેઈ ઘણું;
 સીમલ પુષ્ક ન લેં આમીણ, તો નાગર કિમ ગ્રહે કુલીન. ૭૪
 વળિ આજ્ઞા ગુરૂની જે સાર, તિહાં નહી કૃત્યાકૃત્ય વિચાર;
 જે પણ ગુરૂતું વચન અકૃત્ય, તોપણ કીજે જાણી સત્ય. ૭૫
 પણ સો ગુરૂ જે મૂરખ થાય, તો તસ કથન કરિયું કિમ જાય ?
 હુયે સારથી વિલોચન^૩ યદા, મારગિ રથ કેમ ચાલે તદા ? ૭૬
 વળિ વિચાર અવર પરિહરું, કેવલ કથન તુમારું કરું;
 પણિ વૈદર્ભિ તણો પ્રસંગ, કિમ એકાકિ મિલે અભંગ. ૭૭
 તિહાં છે ^૪આરક્ષકના લક્ષ, કિમ એકલાં જવાયે ^૫દક્ષ ?
 જે ! જીપીજઈએ યામિકા, તો વીસસે કિમ ભિમિકા. ૭૮
 પહિલું છે તસ અંગિકાર, એણિ ભવિ એક નલ ભરતાર;

૧ પાળો. ૨ તે સ્ત્રી. ૩ હાંકનાર આંધળો હોય તો. ૪ લાખો ચોક્કીદારો છે અથવા જ્યાં લાખ ચોક્કીદારો ચોક્કી કરે છે તેમને છેતરીને અંદર કેમ દાખલ થઈ શકું ? ૫ ડાહ્યા.

સા કદાચિ મુજને ઓળખે, તો લાજે^૧ કિમ યોલે મુખે.૭૬
 તે લણી લોકપાલ ! સુપ્રસન્ન, થાઓ એક મુજ ગ્રહો વચન્ન;
 એણિ અર્થે અવર ઊઠવો, મુજને^૨ વિષમ કામે પાઠવો. ૮૦
 લોકપાલ વળી યોલ્યા વાણી, રાજન! તું સાંભળ ગુણખાણી;
 તુજને એ લાખવું અચુક્ત, લૈમી સાથ મ થા આસક્ત.૮૧
 દીઠા વિષુ સા તિં કિહાં વરિ, ^૨શતવરા કન્યા હોય ખરી;
 તેહસું વિષ્ટી તો ર્યો દોષ, દેવ ભક્ત તું છે નિર્દોષ. ૮૨
 સર્વ ભૂમિ સ્વામી સશ્રીક, સદા જિતેન્દ્રિય શુચિ નિર્ભીક;
 વિબુધવાગમી રિયુગંજણો, અર્થાંજન આશા પૂરણો. ૮૩
 એહવી તુજ તુલણા કુણુ ધરે, લૈમીશું જે વિષ્ટી કરે;
 અર્થ એહ સીઝે તું થકી, અવર પ્રવેશ કરી કુણુ શકિ. ૮૪
 ઇંદ્ર વરૂણુ રવિસુત ચિત્રભાનુ, યાચે તુજને દેઈ બહુમાનુ;
 એહવા તુજ યાચક કિહાં મિલે, તું દાતાર ક સિકલ મિલે. ૮૫
 મેલી અનિત્ય પ્રિયાનો મોહ, રાખ નિત્ય કીરતિ કુલ સોહ;
 કુટિલભાવ મનથી પરિહરો, ઉઠો દેવ ! કાજ જઈ કરો. ૮૬
 ઇતિ સાંભલી વિમર્શન કરે, પ્રિયા પ્રેમ વળી વળી સાંભરે;
 કર ધુણાવે થઈ સશંક, જાણે લાગ્યો વૃશ્ચિક ડંક. ૮૭
 વળી મનસ્થું એ કરિ વિચાર, લાજે રખે પ્રતિજ્ઞા સાર;
 ચિંતા અવર સકલ જે રહી, દેવકાજ મેં કરવું સહી. ૮૮
 ગુરૂશિન્ધ્યાલોગી પ્રહ્લદન,^૩ મદિરાપાની અને કૃતદન;
 બ્રહ્મ-પ્રતિજ્ઞાનો જે ધણી,^૪ ગતિ અઘોર પંચ એ તણી. ૮૯

૧ કઠિન—આકરા. ૨ જ્યાં લગી કુંવારી ત્યાં લગી સો વર સાથે
 રાગ રખે તોપણ શું? ૩ ગુરૂશ્રીનો ગમન કરનાર, અથવા ગુરૂની
 શય્યામાં સૂતાર, પ્રાહ્લણને મારી નાંખનાર, દારૂ પીનાર, કર્યા ગુણને
 વિસરી જનાર અને ખોલ આપી ફેક કરનાર, આ પાંચ જણુ અધો
 ગતિને પામે છે.

જીવિત યૌવન રાણી મ રમા, કરિ વર કર્ણ ચપલ ઉપમા;
 બાણી પ્રેમ પ્રિયાનો તને, દેવકાજ નિશ્ચય પડિવને. ૯૦
 ઇતિ મન સાથિ કર્યો વિચાર, ઈંદ્રાદિક ઉલ્લસ્યા અપાર;
 નલને દીયે અદૃષ્ટીકરણ, ચમરાજ ઈંદ્ર અગ્નિ ને વરૂણ. ૯૧
 હુવા દેવ સવિ અંતરધ્યાન, સ્થાનકે પુહતો નલ રાજન;
 સંધ્યા કારજ સઘળાં કરી, કુશલિ અતિકમી ^૧શર્વરી. ૯૨
 પ્રભાતિ તૂર શબ્દ નિશ્ચાન, સુણી ^૨વેતાલિક વચન પ્રધાન;
 નલ નરપતિ નિદ્રા પરિહરી, પ્રભાત કારજ સઘળાં કરી. ૯૩
 સભામાંહી નૃપ ઝેઠો હવે, એટલે દ્વારપાલ વિનવે;
 સ્વામી ! દમયંતીનો દૂત, પુષ્કર નામે દ્વારિ પુહુત. ૯૪
 સાથે યે કિન્નર કિન્નરી, વંછિ ભેટ સ્વામિ તાહરી;
 નલનૃપ કહે ^૩આશુ અહીં તેડી, એણી વાત ક્ષણ એક મનેડી.
 કિન્નર ^૪યુગ્મ સાથિ ઉલ્લાસિ, પુષ્કર તેડિયો નલનૃપ પાસિ;
 સો પ્રણમ્યો ભૂપતિના પાય, રાજ પૂછે કરીય પસાય. ૯૬
 ભીમભૂપ વિજયી પરિવાર ? આઠ્યાનું કારણ કહો સાર ?
 પુષ્કર કહે પૃથવીપતિ ! સુણો, હું સેવક દમયંતી તણો. ૯૭
 આજ સ્વયંવર કાજ અનેક, રાય મલ્યા છે કુણુ લહે ^૫છેક;
 તેહનું ^૬સ્વાગત કરવા લાણી, ઠ્યાકુલ મન કુંડિનપુર ધણી. ૯૮
 તુહને પાઉધરાવા દેવ, ભૈમીએ પાઠવીઓ હેવ;
 તુહ પ્રયાણુ દિનથી સા નિત્ય, ^૭ચરમુખ પૂછે પંથ પ્રવૃત્તિ. ૯૯
 દેવ ! સેવ તુમ કરવા સદા, કિન્નર ^૮મિથુન મોકલ્યું સુદા;
 સુણી વચન રંભયો જગદીસ^૯, કિન્નર યુગ્મ દીયે આશીષ. ૧૦૦

૧ રાત વિતાવી. ૨ ભાટના દુહા ગાથા આદિ કથન. ૩ જલ્દીથી.
 ૪ યે, જોડું. ૫ પાર. ૬ સન્માન આદિ. ૭ જાસસના મહોંએથી પંથ
 સંબંધી સમાચાર. ૮ જોડું. ૯ રાજ.

તેહને ઉતારા આપોયા, નિજ સમીપિ નિશ્ચલ થાપોયા;
 સંધ્યા વિધિ સાધિ નરપતિ, બોલાવ્યાં કિન્નર દંપતિ. ૧૦૧
 કલા પ્રગટ સો કરે આપણી, ગીત સુણાવે ગાથક ગુણી;
 ઘોષવતીનો નાદજ સુણી, સપરિવાર રંજિયો ^૧ક્ષિતિધણી. ૧૦૨
 સલા સહુ થઈ ચિત્ર સમાન, પૂછ્યું નૃપે પુષ્કર દેઈ માન;
 કહો એ યુગ્મ કિહાં પામીયું, લૈમીને હિત કરી કુણે દીયું. ૧૦૩
 પુષ્કર કહે વિદ્યાધર-સુતા, વૈદર્ભિને ગુણે અનુરતા;
 સા કેશીનીનામિ શશીમુખિ, ભીમસુતાની છે પ્રિય સખી. ૧૦૪
 કિન્નર યુગ્મ દિયું તેણીઈ, એહને ગાને સલા ^૨પ્રીણીઈ;
 લૈમી પ્રેમ ખરો તુમ ધરી, મોઝલીયાં કિન્નર કિન્નરી. ૧૦૫
 સુણી રાય મનિ ચિંતે ઇશું, એ લૈમી સુર કન્યા કશું;
 વાંછે ઈંદ્રાદિક જસ દેવ, સારે કિન્નર કિન્નરી સેવ. ૧૦૬
 મુજશું પ્રેમ પૂરણ એ ધરે, પણ અંતરાય દેવ વિચ કરે;
 કિમ છોડશું પ્રિયાનો સંગ, કિમ કીજશું પ્રતિજ્ઞા ભંગ. ૧૦૭
 એક પખિ વ્યાદ્ર એક પખ ^૩તટી, વાત એહ દીસે સંકટી;
 કેમ નીપજશે દોય પ્રકાર, રાજ એહવો કરે વિચાર. ૧૦૮
 ભૂપે સલા વિસર્જન કરી, સુખે ^૪સ્વલ્પ નિદ્રા આહરી;
 પ્રભાતી ગીત સુણી કિન્નરી, લહિઓ બોધ ^૫તંદ્રા પરિહરી. ૧૦૯
 દેવકાજ નિશ્ચે આચરું, કીરતી કાજ પ્રિયા પરિહરું;
 રખે જાઈ વાચા આપણી, ચાલ્યો ચતુર કુંડિનપુર ભણી. ૧૧૦

(અનુષ્ટુપ્ છંદ.)

“રાજ્યં યાતુ શ્રિયો યાન્તુ, યાન્તુ પ્રાણા વિનશ્વરા;
 યા મયા સ્વયમેવોક્તા, વાચા મા યાતુ શાશ્વતી.” ૧

૧ રાજ. ૨ સંતોષવંત કરી શકાય છે. ૩ વાધ અને નદીના
 ન્યાયની વાત જેવું મારે પણ બન્યું. ૪ થોડી. ૫ ઘેન-નિદ્રાપ્રકાર.

નિજ પરિવાર સકલશુ' સહી, નલ કુંડિનપુર આંબુ' વહી;
 સમાચાર સો લહી નૃપ ભીમ, સન્મુખ આલ્યા^૧ જવ નિજસીમ. ૧૧૧
 સ્વાગતિ પ્રણિપતિ કીધી ઘણી, મિલ્યા બેહુ પ્રેમે' ક્ષિતિ ઘણી;
 દોય રાય ચિત્ત વિકસ્યાં ઘણાં, દીધાં ઠામ ઉતારાતણાં. ૧૧૨
 સપરિવાર નૃપ તિહાં ઉતર્યા, દેખી નગર લોક મન ઠર્યા;
 ભૈમી એ વર વરશે ખરી, એહવી લોકવાણી વિસ્તરી. ૧૧૩
 લોજનાદિ વિધિ સાધન લણી, ભીમે મહિતા મેહલ્યા શુણી;
 એહ વાત દમચંતી લહી, હીયડા સાથે ઘણું ગહગહી. ૧૧૪
 સાર રસવતી સુંદર શાક, અતિ ઉત્તમ નિપાયા પાક;
 ભૈમી નિજ વલ્લભનિ હેત, સખી સાથે મોકલિ સુચેત. ૧૧૫
 સપરિવાર નૃપ લોજન કરી, દેવ અર્થ નિશ્ચે મન ધરી;^૨
^૩ અંતર્ધાન કરી નિજ કાય, કુંડિનપુરમાં પુહતા રાય. ૧૧૬
 નવનવ પુર કૌતક નિરખતો, નૃપ મંદિર પુહુતો હર્ષતો;
 સુણી ગંધર્વીકન્યા રાસ, ભૈમીનો તિહાં લહી^૪ આવાસ. ૧૧૭
^૫ દેવદૂત તિહાં આંચો હસી, અંતર્ધાન રહ્યો સાહસી;
 પેખે રંભા કે ઉર્વશી, દમચંતીની દાસી તિસી. ૧૧૮
^૬ ઉત્સુક મુખ જોવા વલ્લભા, આંચો તિહાં અભ્યંતર સભા;
 જિહાં ભૈમી આલી^૭ પરિવરી, સિહાસન ખેડી સુંદરી. ૧૧૯
 વાત કરી સહુ સખી હરખતી, દમચંતીતું મુખ નિરખતી;
 આજ ગઈ ચિંતા સવિ દૂર, ઝીલી સખી સુખ સાગર પૂર. ૧૨૦
 સા તુજ વલ્લભ ઈહાં આવીઓ, સકલ લોકને મન લાવિઓ;
 લોચન તુજ ચકોર હરખસી, તસમુખ-ચંદ્ર-પાન પામસી. ૧૨૧
 સુણી સખી ! તાહરે લરતારે, યશ પૂરિયો સારે સંસારે;

૧ પ્રત્યંતરે—“ સન્મુખ આંબુ જવ નિજસીમ. ” ૨ પ્રત્યંતરે
 “ દેવ અર્થ નિશ્ચલ આદરી. ” ૩ પોતાનું ૪ પ છુપાવી. ૪ મકાન. ૫
 નળ રાજ-ઈન્દ્રનું દૂતપણું ગ્રહીને. ૬ આતુર. ૭ સખીચન્દ.

દાને પૂર્યા માગધ જન્ન, રૂપ સુધારસ વિશ્વનયન્ન. ૧૨
 ગુરૂ આશીશ આજ તુજ ફલી, કુલદેવી સહી તૂઠી વળી;
 ફળ્યા મનોરથ સહુ અમ આજ, તું વલ્લભ પામીસી વરરાજ. ૧૨
 એહવાં સખીવચન નૃપ સુણી, અતિ આદરી ^૧અનિમેષજ પણ
 નયણે પીયે વલ્લભારૂપ, હરખ શોક સાથે લહે ભૂપ. ૧૨
 મનિ ચિંતવે જેહવી સાંલણી, તેહથી કોડી ગમે આગળી;
 હા વિધાત ! તેં કીધું કિશું ? પ્રેમવિદ્ધ માંડિયો એહશું ! ૧૨
 હા હા ! ઈંદ્ર વજ્ર કરી એહ, ગિરિપરિં કાંઈ ન લેલો દેહ
 લોકપાલ ! તુંદ લીલારસેં, શાપી ભસ્મ ન કીધું કિસેં ? ૧૨
 ભીમ સુતાને પ્રેમે જડિયો, પણ તુમે વૈર વિના કાં નડિયે
 પ્રિયા ^૨પ્રેમપાદપ સૂકવ્યું, ક્ષત્રીધર્મથકી ચૂકવ્યું. ૨૨
 એહનું જેટલું જોઈએ રૂપ, તેટલું સુણીએ લાલ સરૂપ;
 ઇસું વિમાસી તૃપતિ-વિહીન, નિરખે રૂપ ઈંદ્ર આધીન. ૧૨
 હરિ જિમ સહસ નયન કો ધરે, મેષોન્મેષ કદા નભ કરે;
 નિરવધી ભવિત ધારી જોય, લૈમી નિરખણુ પાર ન તોય. ૧૨
 ઇસું વિમાસે નિરખી રૂપ, ચિત્ર લિખિત જિમ તિહાં નલભૂપ
 એટલે લૈમી લોચન ^૩વામ, કુરકે મન હરખે સા તામ. ૧૩
 અંજિ ^૪પુલક ભપજે ઘણે, લૈમી સખીપ્રત્યે ઇમ ભણે;
 તવ નૃપ સહસા પરગટ થયો, ^૫કૈરવિનિ વન જિમ શશિ રહ્યો. ૧
 તે દેખી નરપતિઆલિકા, સફલ કરે લોચન-માલિકા;
 જોતાં સકલ રૂપ સંદોહ, ઐણુ સર્વ પામ્યું વ્યામોહ. ૧૩
 થઈ રોમાંચ કુંચ કામિની, કરે નિરીક્ષણુ સહુ એક મનિ;
 ન કરે કોલાહલ લવલેશ, ધરિ શંકા ^૬યામિક પરવેશ. ૧૩

૧ પલકારો મર્યા વિના એક ટસે જોવું. ૨ પ્રેમ રૂપી વૃક્ષ.
 ૩ ડાચું નેત્ર ફરકવું. ૪ રૂંવાડાં ઉભાં થઈ આવ્યાં. ૫ પોયણના સમૂ-
 હમાં ચંદ્રમા ઉદિત થાય તેવી રીતે. ૬ રાતે.

ક્રીડા સુક સારિકા મયૂર, દેખી નલ દર્શન રસપૂર;
 ચિત્ર લખિત પરિ નિશ્ચલ રહે, અવરભાવ કેતાં કવિ કહે. ૧૩૪
 હવે વૈદર્ભી લોચન-બાણ, નૃપ ઉપર પડિયાં ^૧સપરાણ;
 બાણે ^૨લોચન-કૈરવ કરી, પૂબા કરિ ભીમ કુંવરી. ૧૩૫
 બેહુ જણ દ્રષ્ટિ એકઠી મિળી, બાણે બેહુ મન આશા ફળી;
 ભેલી અંગ છેક નીકળી, ^૩પંચબાણની બાણાવળી. ૧૩૬
 હંસે જે દેખાડિયું લખી, સો નલ એહ કશું હુઈ સખી?
^૪પરબ્રહ્મતણી પરિ લીન, દર્શન દેખી થઈ આધીન. ૧૩૭
 આપોપું નલપતિ બાણતી, કૃપાભાવ મનશું આણતી;
 કહે ફળિયું અમ લોચન પુણ્ય, જિણિ તુમ દર્શન દીકું ધન્ય. ૧૩૮
 હરખે હૃદય-કમલ વિકસિયે, અર્ધ લેઈ આસન બેસિયે;
 અલંકરીજે આસન એહ, પ્રગટ કરો વચનામૃત બેહ. ૧૩૯
 કવણ દેશ ^૫અધુના અંધાર, કિહાં કરશે અંદ્રોહય સાર;
 તુજ નામિ કુણ માઈ વર્ણુ, સોઈ હે મુજ કર્ણાભર્ણુ. ^૬ ૧૪૦
 સ્વર્ગ મર્ત્ય પાતાળ નિવાસ, જિહાં હોસે તિહાં પુણ્ય પ્રકાશ;
 કુણ કુળ સફળ કરિયું અવતરી, કેહિ બાતી પવિત્રજ કરી. ૧૪૧
 ઇતિ પૃથ્થા પ્રત્યુત્તર વાણી, શ્રવણિ સુધારસિ કર ગુણબાણિ;
 અત્યાદર દેખી રાજન, અલંકરિયું મણિ સિંહાસન. ૧૪૨
 વૈદર્ભિએ સ્તુતિ જે કરી, તે પણિ રાયે ચિત્તિ નવિ ધરી;
 રાખી શુદ્ધ પ્રતિજ્ઞા ખરી, બોલ્યો નૃપ સાહસ આદરી. ૧૪૩
 ભદ્રે ! સ્વસ્થ ચિત્ત થઈ સુણે, મુજને દેવહૃત તું મુણે;
 ઈંદ્ર વરૂણ યમ પાવકતણી, સીખ ગ્રહી આંચો તુજ ભણી. ૧૪૪
 માહરૂં માનવ લોકિ નિવાસ, ઈંદ્રાદિક મુજ પૂરે આશ;
 દેવહૃત તે માહરૂં નામ, આંચો તેહતું કરિવા કામ. ૧૪૫

૧ તાકીદે. ૨ લોચનરૂપ કમળ વડે. ૩ કામદેવના પાંચે બાણુની.
 ૪ યોગી જેમ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપમાં લીન થાય તેમ દમયંતી નળસ્વરૂપે
 લીન થઈ. ૫ હમણાં. ૬ કાનતું આબૂપણુ.

પરમારથી કહું એક તત્ત્વ, તેહનું સફળ કરું^૧ દૂતત્ત્વ;
 ઇતિ નિસુણી ચમકી સા બાલ, મૌન ધરી ઊઠી તત્કાલ. ૧૪૬
 દેવદૂત કહે મુગ્ધે ! કાંચ, એ આસન છાંડીને બચ;
 વચન કહું તે સુણ એક^૨ ચિત્ત, એ નર રખે લહે અવિનીત. ૧૪૭
 તુજ મતિ છે^૩ અસ્ખલિતાનંદ, વિજયી છે તુજ^૪ આલીવૃન્દ;
^૫સંભલી^૬ ગૌરી !^૭ગિરા માહરી, સુભગે ! સખલ દિસા તાહરી. ૧૪૮
 ઈંદ્ર દંડધર પાવક વરૂણ, ચ્યારિ દેવ ચિહુંદિશિ આભરણ;
 તે વસિ થયા ગુણે તાહરે, માને સત્ય વચન માહરે. ૧૪૯
 તાહરે કાળે ઈંદ્ર મહારાજ, છોડી દેવલોકનાં કાજ;
 સુરપતિપદવી તૃણ લેખવે, નિશિદિનિ તુજને મન ચિંતવે. ૧૫૦
 ન રૂચી વાત શચિશું કિશી, નવિ સુહાર્દ દીઠી ઉર્વશી;
 ન ગમિ નાટક રંભાતણું, ત્રિલોત્તમા સાથિ રૂસાણું. ૧૫૧
 મંબુઘોષાનું ટળીયું માન, ગ્રહી રહિયો એક તાહરું^૮ ધ્યાન;
 પુરંદરે^૯ એક તે^{૧૦} કરી હોયે, કલત્રવંતપણું વંછિયે. ૧૫૨
 દંડધરા દક્ષિણદિશિસ્વામિ, તે પશ્ચિ થઈ રહિયો તુજ નામી;
 ધર્મરાજ નવિ પૂરે સભા, ત્રિકરણ વંછે તું વલ્લભા. ૧૫૩
^{૧૧}ધૂમોર્ણી દીઠી ન સુહાય, રાત દિવસ તાહરા ગુણ ગાય;
 તેહનો પૂર મનોરથ શુભે !^{૧૨}લલને ! લોકપાળ વલ્લભે. ૧૫૪
 તરૂણિ ! તુહને પાવક જપે, આપોયું અંગિ અતિતપે;
 હોતું દ્રવ્ય તસ ન રૂચે કોશું, તસ મન તાહરે પાસેં વશ્યું. ૧૫૫
 સ્વાહા દેખી હાહા કરિ, નામ નિરંતર તુજ ઉચ્ચરિ;
 મુગ્ધે ! તેહનો પ્રેમ મ મેલ્હી, કાચ કાજ માણિક્ય મ ઠેલી. ૧૫૬

૧ દૂતપણું. ૨ પ્રત્યંતરે “ વચન કહું તે સુણ દેધ ચિત્ત. ”

૩ અખૂટ આનંદ. ૪ સખિયોનો સમુદાય. ૫ આમાં સાંભલને બદલે દરેક સ્થલે ‘સંભલ’ ‘સંભલી’ પ્રયોગો વાપરેલાં છે. છતાં મોટે ભાગે સુધારી ‘સાંભલ’ કરવામાં આવ્યું છે. ૬ સુંદર સ્ત્રી ! ૭ વાણી. ૮ સ્ત્રી કરવાની ઇચ્છા. ૯ મન તન વચનથી. ૧૦ ચમપત્ની. ૧૧ હે લલના !

પાશધરણ્ય પશ્ચિમ પતિ કહિયો, વરૂણ શરણ્ય તાહરૂં ગ્રહી રહિયો;
 તાહરે વિરહ દાવાનલ વહિયો, તું તેણિ જલસંચય સંગ્રહિયો.
 યદપિ અંગ ધરે સો પાશ, તથાપિ આયુષિ થયું અપાશ;
 તેહની પૂરણ્ય આશા પૂરી, વિરહવેદના વારૂં દૂરિ. ૧૫૮
 દુઃસહ તુજ વિયોગ વિકરાલ, ચતુરે ! એ વ્યારે દ્વિશિપાલ;
 ખમતાં ઘડી વરસ તસ થાય, ૧ નિશિવાસ અતિ દુઃખે ભય. ૧૫૯
 ૨ સુતતુ ! સ્વયંવર તાહરો લહી, તે વ્યારે ૩ સુર આઠ્યા અહી;
 દેવલોક છડિયો તુજ કાજ, તું લીલા કરિ તેહને રાજ. ૧૬૦
 એહ વાત તું સર્વ વિચાર, તેણે મુજ શિર સુંખ્યું છે ભાર;
 તેહ ભણી મદ્દક્ષણ્ય (નર) એષ, તેહતું બાણે જંગ મ લેષ. ૧૬૧
 વળિ કહાઠ્યું છે તે ૪ અવધારી, લીમસુતે ! તું અમૃત વારિ;
 હોયે તુજ વિરહાનલ એહ, દાધા નવપલ્લવ કરી તેહ. ૧૬૨
 કરિ ૫ પ્રસાદ અંગિકર સ્વર્ગ, તુજ એલગશે ૬ અમરીવર્ગ;
 નહિ તો ભૂતલે ૭ નિવશું અમે, ૮ મયા કરી જો માનો તુમે. ૧૬૩
 તે (લ)ક્ષણ્ય હવે પામિશે કદા, તુજ ૯ મુખપંકજ દેખી મુદા;
 લોચન એહ કૃતારથ હુશે, તવ મન હૃદિ ૧૦ તુષ્ટિ પામશે. ૧૬૪
 દેવદૂતનાં ઇચ્ચાં વચન્ન, સુણી ચમકયું દમયાંતી મન;
 અહો વાત તે બોલે કિશી, સુર શ્યે પ્રીતિ ધરે છે ઇસી ? ૧૬૫
 એહને ૧૧ સ્વર્ગ વધૂના ભોગ, શેં વંછે માહરો સંયોગ ?
 સદા ૧૨ શર્કરા જેહને સહે, સો પિણ્ય કિમ પીંપરી મુખ ગ્રહે. ૧૬૬
 નથી બાણતા જ્ઞાને કરી, એ લૈભી નલનૃપ સુંદરી;
 પરનારી સાથે શું પ્રેમ, એણી વાતે કેમ વંછે ખેમ ? ૧૬૭
 રૂપ સકલ સોભાગ-નિધાન, દૂત એહ દીસે પરધાન;

૧ રાતનો સમય. ૨ સારા શરીરવાળી! ૩ દેવો. ૪ કબૂલ કર, વિચાર. ૫ કૃપા. ૬ દેવીઓનો સમુદાય ઓળગ કરશે. ૭ વસવું. ૮ મહેરબાની. ૯ પ્રત્યન્તરે “પદ્મપંકજ”. ૧૦ પ્રત્યન્તરે “દષ્ટિ તુષ્ટિ”. ૧૧ દેવલોકની સુંદરીઓનો. ૧૨ સાકર.

એહને દર્શન કુણુ સુંદરી, શીલ ન લોપે ધીરજ ધરી. ૧૬૮
 મુજ મન કો ન હરે નલ વિના, એ દેખી હું હું ઈ એકમના;
 તો થઈ દૂત દેવનો સહી, નલ વલ્લભ એ આઠ્યું અહી. ૧૬૯
 ૧ પરચિત્ત ધાતુ દ્રવિણુ ટંકણો, અતિ બલ વિષયા મુદ્ધ અંકણો;
 સુણુવા દેશ વંશ એતલું, મુજ મન ૨ મોદ ધરિ અતિ ઘણું. ૧૭૦
 ઈસું વિમાસી લૈમી વાય, દેવદૂતને કહે સુણિ સાચ;
 ૩ નિરાતંક તે યોલી વાણી, ૪ ગોકુમ ભંગ મ કર ગુણુખાણી. ૧૭૧
 મેં તુજ નામાદિક પૃચ્છિતં, તેં મતિ વચન કહું ૫ કુત્સિતં;
 ૬ યથાઈદ ભાજ્યું અજ્ઞાન, ૭ હસ્તીની પરિ કરીયું તેં સ્નાન. ૧૭૨
 તુજ નામાદિ સુણું સવિવેક, સુણીવા અવર ન ઇચ્છા એક;
 ૮ લતૃણુ જલ પાને શમે, ૯ મધુપાને નવિ છીપે કિમે. ૧૭૩
 ઇતિ લૈમીનાં વચન વિશાલ, સુણી પ્રત્યુત્તર કહે ભૂપાલ;
 અચિ ! મુજ નામ વંશ છે જસ્યું, તે સુણુવા તુજ આગ્રહ કિસ્યું. ૧૭૪
 માન(વી)ની હોયે મનીષા જેહ, વિના પ્રયોજન ન વહે તેહ;
 વળિ સ્વયનામ સ્વયં કિમ કહે, જે અક્ષર લવ સાચું લહે. ૧૭૫
 તો સ્વનામ હું કિમ ઉચ્ચરું, ભંગ વ્યવસ્થા હું કિમ ૬ કરું;
 તથાપિ આગ્રહ તાહરે માન, કિમપિ કહું તે સાંભળી કાન. ૧૭૬
 ૧૦ વંશહિમાં સુવડો મન આણુ, મુજનિ પત્ર માત્ર તસ જાણુ;
 મૈન રહિયો નૃપ એટલું કહી, તવ લૈમી વળિ યોલી સહી. ૧૭૭
 વંશ પ્રકાસ્યું ન કહિયું નામ, ક્રીધું ૧૧ અર્ધ વચના ૧૨ કામ;
 શ્રોતાનું ચિત્ત હરવા ઇહાં, એ ચતુરાઈ સીખી કિહાં? ૧૭૮

૧ પારકા ચિત્તરૂપી ધાતુને ગાળી નાંખવા ટંકણુ સમાન. ૨ આનંદ. ૩ ભયરહિત થઈને, દુઃખ વિના. ૪ ઇદ્રિયોનો-પૃથ્વીનો કાયદો-નિયમ ન છોડ. ૫ ખરાબ. ૬ મરણમાં આવે તેમ અજ્ઞાનપણે યોલેલું. ૭ હાથી નહાઈને માથે ઘૂળ નાંખે તેથી સ્નાન ન કર્યા જેવું થયું. ૮ દારૂ પીવાથી. ૯ પ્રત્યંતરે “ ભોગ વ્યવસ્થાનું કિમ કરું.” ૧૦ ચંદ્રવંશ. ૧૧ અરધી ઠગાઈનું કામ. ૧૨ પ્રત્યંતરે “ ક્રીધું અર્ધ વચને કામ.”

કહિ 'પ્રછન્ન પ્રગટ વર્તિની, કિહાં દુસ્તરા દૂર ગામિની;
 દેવદૂત ! તાહરી 'ભારતી, અભિનવ જેમ નદી સરસતી. ૧૭૯
 તે ભાણી મેં તુજ આગલ રહી, ઉત્તર પ્રગટ ન દેવો સહી;
 માહી કુલ કુમારીકા જેહ, પુરૂષ સાથિ નવિ યોલિ તેહ. ૧૮૦
 ઈમ કહી દમયંતી રહી મૌન, દેવદૂત તવ યોલ્યું ધૂન;
 સુંદરિ ! તુજે પૂછ્યું જે સર્વ, તે કહેતાં હું ન કરું ગર્વ. ૧૮૧
 પશુ તું માને ગુણી-ગંગિકા, પરવશિ દૂત તણી 'ભવૌકા;
 અલવે વાત કરંતા સુણો, થાય વિલંબ દૂતને ઘણો. ૧૮૨
 એવડી વાર રહી કિમ શકે, સ્વામિ દુઃખી થાયે મું થકે;
 તો શું દૂતપણું રે માહરૂં, સ્વામિદ્રોહ કૌસી પરે કરૂં. ૧૮૩
 સુરપતિ સહસ લોચને કરી, જોતા હશે વાટ માહરી;
 ધિગ ! વિલંબકારિ એ દૂત, જેહનો પંથ જીવે 'પુરહૂત. ૧૮૪
 ઇતિ અનુરાય કરતો ભૂપાલ, દેખી જ'પી ભીમક ખાલ;
 વિનયવતી થઇ ઈમ ઉચ્ચરે, અવિનય કુણુ સુરપતિનો કરે. ૧૮૫
 મહાનુભાગ તે મોટા દેવ, અમર અસુર નર સારે સેવ;
 તેહને ત્રિધા નમું ત્રણિકાલ, તે માહરી કરજો સંભાલ. ૧૮૬
 તથાપિ તુજ પૂછું એક વાત, અમૃતલોભુ સુર સંઘાત;
 કહો માનુષી તાસ કિમ ગમે, કિમ હંસી 'ખંદાલે રમે. ૧૮૭
 વય બલ બુદ્ધિ તેજ તેહની, કિહાં વળી કિહાં માનુષ દેહની;
 નહિ એ સંયોજના વખાણુ, કિહાં સુરરત્ન કિહાં પાષાણુ. ૧૮૮
 દેવતણિ આવર્જનકલા, તિહાં માનુષીનું હુઈ કૌસલા;
 'ગજરોહણુ ન લહે ગ્રામીણુ, 'કરિપાખર ખર ન હુઈ ધૂરીણુ. ૧૮૯
 કિહાં સુરકન્યા કિહાં માનુષી, કિહાં શશીવદની કિહાં હલમુખી;
 અંપક મોગર માલા કિહાં, કૂબક કાસ કુસુમ 'સજ કિહાં. ૧૯૦

૧ ગુપ્ત પશુ કહી. ૨ વાણી. ૩ આજીવિકા. ૪ ઈંદ્ર. ૫ કુકડ-
 વેલાના વેલામાં. ૬ ગામડિયો હાથી પર બેસતું શું જાણી શકે ?
 ૭ હાથીની પાખરો ગધેડાને ન શોભી શકે. ૮ માળા, હાર.

તેહ ભણિ ચતુરાઈ ચિંતવી, ઇંદ્રાદિક ઓઠ્યા મહાકવિ;
 ભૂઓ સિંહ તણો આશ્લેષ, મૃગલી ખમી શકે નહિ રેખ. ૧૯૧
 પિતા ^૧પિતામહ તે સુર સ્વામ, હું તેહને છોડને ઠામ;
 તે પ્રભુ માહરી ચિંતા કરો, મુજ વિવાહ વિધ્ન ^૨અપહરો. ૧૯૨
 દેવદૂત ! સાચું સાંભલો, એહ સ્વયંવર ઉત્સવ ભલો;
 અનેક સહસ મિલ્યા છે રાય, પણિ હું પૂજસિ નલનૃપ પાય. ૧૯૩
 એહ પ્રતિજ્ઞા સાચી ભણું, તુજ મુખે સુર પ્રારથના સુણું;
 દોઢ પરિભઈ કિમ સરસે કાજ, દેવદૂત ! ઘો સીખ્યા આજ. ૧૯૪
 મહાપુરૂષ સુરદૂત સમર્થ, તેહથકી કિમ નિપજે અનર્થ;
 સુરપતિ પ્રમુખ કહિયા જે ચ્યાર, તુચ્છ કામનાથી તસ વાર ! ૧૯૫
 મુરખ વચને રોષ નવિ ગ્રહે, શીખ્યા બેહુને સારી કહે;
 યશ વંછે સહુશ્યું ધરે નેહ, સાચો સ્વજન ધર્મ છે એહ. ૧૯૬

“ દેયા સમ્યક્ સુમતિરુભયોરન્તરં રક્ષણીયં,
 સોઢવ્યં ચ સ્વલિતમચિલં મૂઢબુદ્ધેર્જનસ્ય;
 લિપ્સા કીર્તેર્મહતિ મનસિ પ્રેમ સર્વત્ર ધાર્યમ્,
 ધર્મઃ સોયં જગતિસદૃશઃ શાશ્વતઃ સજ્જનાનામ્ ॥૧૧॥ ”

ઈતિ (પરિ) વિવિધ વચને પ્રીછવ્યો, દેવદૂતનો યશ સંસ્તવ્યો;
 સત્ય પ્રતિજ્ઞા મનિ સંગ્રહી, ભૈમી મૌન ધરી વળી રહી. ૧૯૭
 ગ્રન્થ નલાયનનો ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુંદર ^૩સુંદરભાવ, એતલે હવો છઠો પ્રસ્તાવ. ૧૯૮
 ઈતિ નલાયનોદ્ધારે, નલચરિત્રે ઇંદ્રસમાગમન, હરિણગમેષી-
 પ્રેક્ષણ, નલરાય આમંત્રણ, દેવદૂતનામધરણ, તત્ર ગમન,
 દમયંતીડમે વાર્તાકથનવર્ણનો નામ ષષ્ઠઃ પ્રસ્તાવ:

૧ પિતાના પણ દાદા૩૫. હું તેમનું છોડ છું. ૨ દૂર કરો. ૩ પ્રત્યંતરે “ કવિ નયસુંદર અભિનવ ભાવ. ”

પ્રસ્તાવ સાતમો.

(ચોપાઈ.)

પ્રસાદ પામી સરસતી તણો, મનિ પ્રમોદ ઉપન્યો અતિ ઘણો;
 શ્રીગુરૂ ભાનુમેરૂ પ્રણુમેશિ, હવે સપ્તમો પ્રસ્તાવ લણેશિ. ૧
 દેવદૂત વણિ જ'પુ' ખરૂં, લીમ-સુતે ! સાંભલ નાગરૂં;
 વિચસ્વીની તુજ સરિખી જોઈ, એણી જગેજોતાં અવર ન કોઈ. ૨
 વિનય વચન તું વદી સુવેધ, કીધુ ^૧નિર્જર પ્રેમ નિષેધ;
 તે ન ઘટે તુજ લીમકસુતે ! ચંદ્રવદનિ ! સાંભલ શુભમતે. ૩
 તુજ ઉપરિ તે રાગી ઘણો, તુજને તિહાં ^૨પરાંમુખ પણો;
 એ કિહીં નવિ સાંભલ્યું ન દીઠ, જો ^૩નિધાન નિર્ધના અનિઠ. ૪
 વધૂ હોતાં ^૪વૃંદારકતણી, તુજ મોટિમ વાઘે અતિ ઘણી;
 મેરૂ મહીધરે ચડે જિ કોય, તસુ નીચતાપણું કિમ હોય ? ૫
 મોટાનિ લઘુ સાથિ પ્રેમ, સમય વિશેષે હુઈ એમ;
 મૃગલે ચંદ્ર કરિયો સકલ'ક, તોહિ ન મેલે મોહ ^૫મય'ક. ૬
 મનો વચન કાયા દ્રઢ ભક્તિ, સુરપૂજન કીજે નિજ શક્તિ;
 ભક્તિભંગ તુજ કાં સુર વિષે, તેહને ન રૂચિ તે કાં અંખે ? ૭
 કરી પ્રમાણુ માહરૂં વચન, સુર સાથે થાઓ સુપ્રસનન;
 ઈમ મુજ તુજ કીરતી વાઘસે, સુર કામિત સંપૂરણુ હુંસે. ૮
 અથવા રણુમથવા વર ભલુ, જી ! તુજ ચિત્ત રૂચિ એકલુ;
 ઉર કુણુ વર વંછે તે ચિકિ, તે વિણુ તુજ કુણુ નિરખી શકે. ૯

૧ ઈંદ્રદેવ. ૨ મ્હોં ફેરવીને ખેસવાપણું. પ્રતમાં “ પરાં-મુખ-પણું ” લખેલું છે. ૩ નિર્ધનને નિધાન મળ્યા છતાં અનિષ્ટ લાગવું. ૪ ઈંદ્રની વહુ. ૫ ચંદ્ર.

અથવા પાવકનિ પતિ કરો, તેજસ્વી વર હીયડે ધરો;
 ક્ષત્રી જાતીતણેા ગુણ એહ, તેજસ્વી વિણુ ન ધરે નેહ. ૧૦

અથવા ધર્મશીલા તું સતી, ધર્મરાજ વર વર ગુણવતી;
 બહુ દાક્ષિણ્યવતી તું જ્ઞેય, સો પશ્ચિ દક્ષિણદિશિ પતિ હોય. ૧૧

અથવા વરૂણ તરૂણ વર વરો, એણી વાતે શંકા શી કરો;
 દેખી સાચરતણા તરંગ, રાતિ દિવસ ઉપજિસે રંગ. ૧૨

સુણી દમયંતી ચિત્તે ધસું, વળી પ્રતિવચન કહીસે કિસું;
 ઇમ ચિંતી દીરઘ નિસ્વાસ, મેહલી બોલી હુંતી નિરાશ. ૧૩

નિર્દય દેવદૂત ! સંભલે, તેં સવિ કહિયું શબ્દ 'મોકળે;
 ૨તમ લોહ સૂચીમય બોલ, તે એહ કર્ણે ભરિયા નિટોલ. ૧૪

એ તુજ વચન હરે છે પ્રાણુ, તેહને કુણુ વારસે સુબાણુ;
 સા કેશિની પ્રતિ સવિ કહી, આપેં મૌન વિલંબી રહી. ૧૫

તવ કેશિની કહે સુણિ દૂત ! ભીમસુતાનું કહું આકૂત;
 મુજ મુખે દમયંતી મહાસતી, ઇણી પરે કહાવે છે ગુણવતી. ૧૬

તત્ત્વવાત સુરવર જાણુતા, ક્યે ઇમ ચિત્તે નથી આણુતા;
 એ લૈમી તો સહી ૩પરદાર, જે મનિ વરિયો નલ ભરતાર. ૧૭

એહ વાત જાણુ સંસાર, તેહશું કિમ વંછે વ્યભિચાર ?
 જે હુએ જ્ઞાત-તત્ત્વ મહાસતી, તે કિમ વ્રત ખંડાવે સતી. ૧૮

એ ૪કામાર્ત થયા તું કહિ, લૈમી મન સાથેં નવિ થહી;
 લૈમી કહે માહરે તે પિતા, તો કિમ એ મિલશે વારતા. ૧૯

દમયંતી મનિ ૫નલનૃપ વરયો, ૬મુધા મોહ તે મંડે કીસો ?
 નલથી મન અલગું નહિ થાય, ૭સુરગિરિ શિખર ચલે જ્ઞે વાય. ૨૦

૧ મુક્તકંઠે. ૨ તપાવેલા લોહાની સોય જેવા ડામ દેનારા તારા વચનો. ૩ પારકી સ્ત્રી. ૪ કામથી પીડાયેલા. ૫ પ્રત્યંતરે. "દમયંતી મનિ નલ વર વસ્થું." ૬ નકામો-જ્યુટો. ૭ મેરૂગિરિ અચળ હોવા છતાં તેનું શિખર જ્ઞે વાયરાથી અજાયમાન થાય તોપણ !

(કાવ્ય-શાદૃલમ્)

“ સંગ્રામેષ્વચલઃ કલાસુ કુશલઃ સેવાજુષાં વત્સલઃ ।

સત્કીર્ત્યા ધવલઃ સ્વભાવસરલઃ પ્રત્યર્થિકાલાનલઃ ॥

શોભાશોભિતવિગ્રહો જનપતિર્ભૂમ્પ્દલાલ્પ્દલઃ ।^૧

શ્રીવહ્નીનવકન્દલઃ પુરુવરઃ સૌભાગ્યસિન્ધુર્નલઃ ” ॥ ૧ ॥

સો નલ આન્વે છે ઇષ્ટિ કામિ, લૈમીને પરણેવા કામિ;
 તેહને લૈમીશું બહુ મોહ, તે કિમિ સુર પાડે વિછોહ. ૨૧
 વળી વળી વધે ઘટે શશિ કાય, ૨૨લા છેદી વળી વળી થાય;
 રસપતિ ભિન્ન થયો વળી મિલે, પણ એ વાચા વચન નવિ ચલે. ૨૨
 એક સ્તંભિ ન બાંધે કોઈ, મોટા મત્ત ૩મતંગજ દોઈ;
 ૪દો અસિ એક કોસે કિમ રહે, કિમ ૫દો લાનુ એકઠા વહે. ૨૩
 ૬સૂચી ઉભય વદના જે હોઈ, ચતુર ન તેણે સીવે કોઈ;
 જઈ ન શકીએ દોઈ મારગે, ઇતિ ભાખીએ શબ્દ પારગે. ૨૪
 તિમ એ ઉચિત નહિ નિરધાર, ૭કુલદારને દો ભરતાર;
 વળી વિશેષે દેવ માનવી, એ અનુચિત ગતિ સહી માનવી. ૨૫
 ન કરિ કુલટાનું આચરણ, જે લૈમીને દે કો મરણ;
 નલ નૃપ વિના અવરણું નેહ, ન કરે લૈમી મૂકે દેહ. ૨૬
 જ્ઞાન વિમલ દર્શન ચારિત્ર, રત્ન ત્રણિ એ કહિયા પવિત્ર;
 તિહાં ચારિત્રરત્ન બિનવરે, શીલ રૂપ ભાખ્યું શુભપરે. ૨૭
 તસ લોપે કામુક કામુકી, કામતણા રસ વાહ્યા થકી;
 ભરમરૂપ કોપાનલ તણો, તેણિ સ્વવંશી વિસ્તારિઉ ઘણો. ૨૮

૧ આ આખું પાદ અમે નવું મૂક્યું છે. ૨ કેળ કાખ્યાથી પાછી નવપક્ષવ ઇષ્ટ કૃષિત થાય. ૩ મસ્તાન હાથી. ૪ એ તરવાર એક મ્યાનમાં કેમ હોય ! ૫ એ સૂર્ય સાથે શી રીતે ચાસે ? ૬ એ મહોંચાળી સોય. ૭ કુળવંતી સ્ત્રીને. ૮ અન્યપ્રતે “ ન કરે જુ ! લૈમી ધરી દેહ. ”

(૨થાદ્વિતા છંદઃ)

“*ન્યવેશિ રત્નત્રિતયે જિનેન યઃ,

સ ધર્મચિન્તામણિરુજ્જિતો યયા;

કપાલિકોપાનલભસ્મનઃ કૃતે,

તદેવ ભસ્મ સ્વકુલે સ્તૃતં તયા.” ॥ ૧ ॥

સ્વરૂપ અપલતા કરે શીલઘાત, કાચ પાત્ર જિમ ન ખમે પાત;

લાગે તાલવૃંતતું વાય, તોહિ ^૧મૃણાલ-તંતુ ખંડ થાય. ૨૯

દમયંતીતું એ મન અંગ, વંછે એક નળા નૃપનો સંગ;

જે કદાપિ મિલે ^૨કોટી અનંગ, તોહિ ન થાયે પ્રતિજ્ઞા ભંગ.^૩ ૩૦

મિલે ભુજંગી સાથ ભુજંગ, દાનવી સાથ દાનવ રંગ;

મૃગશ્યું મૃગલી વૃક્ષશું વેલિ, હંસી હંસ મોરશ્યું ^૪ઢેલિ. ૩૧અકવાશું અકવી મન તોષ, ^૫શુકશું શુકી પ્રતે સંતોષ;

દેવી રંગે રમે દેવશું, તિમ એક હું નૈષધ સેવશું. ૩૨

માનુષ સાથે માનુષી મળે, એ અનુક્રમ દૈવે નવિ ટળે;

દેવદૂત! સાચું સુણ ^૬ગૂઢ, મૂલ પંથ કુણ લોપે ^૭મૂઢ. ૩૩

સુખ અથવા દુઃખ થાય કદાપિ, અપયશ વા યશ હોએ આપિ;

નરકવાસ^૮ વા સ્વર્ગનિવાસ, નિધન સદા વા જીવિત આશ. ૩૪

હુવે તોહિ ન ત્યજે કુલવંત, મૂલ પંથ તે(જે) સાચું સંત;

મૂલ પંથ વૈદર્ભિ તેમ, “અલોલુપા કહિ લોલુપિ કેમ? ૩૫

ઈંદ્ર વરૂણ યમ પાવક જેહ, દમયંતી મન નલનૃપ તેહ;

^{૧૦}પંચમ લોકપાલને વરે, તો અપરાધ કિશું એ કરે? ૩૬

* નૈષઘીયચરિતે ૧ સર્ગે ૭૧. ૧ કમળનાળનો તંતુ તાડછાના વાયરાથી પણ ખંડિતજ થાય. ૨ કોટી કામદેવ. ૩ પ્રત્યંતરે “તુહી રેષ ન થાયે ભંગ.” ૪ મોરડી. ૫ પોપટથી પોપટડી. ૬ ગૂઢ-ગુહ્ય-ખરી રીતે. ૭ મૂર્ખ. ૮ અન્યપ્રતે-“નરકપાત.” ૯ જેને લાલચ નથી તે લાલચું કેમ થાય? ૧૦ રાજ-રાજ પાંચમો લોકપાલ કહેવાય છે.

વળી વળી તુજને કહિયે કિસું, નલસ્યું ઇહ મન નિશ્ચે વસ્યું;
 કાલ સ્વયંવર હોસે કાજ, લૈમી વરસે નલમહારાજ. ૩૭
 હવે તુમે કૃપા કરો સુર ત, જઈ પ્રીછવો પ્રસુખ પડદૂત;*
 હવે સુરનું કહાવ્યું મ મ કહો, રખે લવલેશ શેષ મન ગ્રહો. ૩૮
 આગિ એક વૈદર્ભિ પાસિ, આવ્યું હતું હંસ ઉલ્હાસિ;
 ૧ તેણિ નલરૂપ લખી દાખિયું, તાહરૂં રૂપ તાસ સાખિયું. ૩૯
 તેહ લણી તુમ કરશો સુરવાત, જો હોય વીરસેનનૃપબાત;
 પ્રગટ થઈ કર મનસંતોષ, સજ્જન પીડે છે બહુ દોષ ! ૪૦
 ઇતિ કેશિની વદન નિર્ગત, પરમ વલ્લભા વચનામૃત;
 પીધું કરણ-કચોલાં ભરી, નલરાજે એક ચિત્તે કરી. ૪૧
 ઇમ પ્રિયાને અભ્યર્થ્યું ઘણું, સાહસ નવિ છંડયું આપણું;
 વળી વિશેષ થયું સાહસી, લૈમીપ્રતિ ઇમ યોલ્યું હસી. ૪૨
 અહો અહો ! હંસીની કલા, પંખી જાતિ પણુ ગુણુ નિર્મલા;
 ખીર ઉઠકે પંડિતપણું ખરૂં, લહે સેવાલ કમલ અંતરૂં. ૪૩
 ૨ પંકજનયણે ! તું પંડિતા, સકલ કામિની ગુણુમંડિતા;
 કિહાં મણિ કિહાં પાષાણુ અસાર, કિહાં રવિ તેજ કિહાં અંધાર.
 સુર નર વિચ અંતર એવડું, કાં ચતુરે ! ચિંતે નવિ ત્રેવડું;
 મનસાએ સુર કામિત કરે, માનવ વંછિત કષ્ટે સરે. ૪૫
 ૩ કરલી જિમ છંડી સેલડી, કંટક વૃક્ષ ચરે આપડી;
 તિમ તું સુરપતિની દ્રેષિણી, નલ માનવી સાથે રાગિણી. ૪૬
 એકદેશપતિ નલરાબન, ૪ ચર્મ ચક્ષુ ઉપજીવે ધાન;
 મલ મૂત્રે પૂરિત હુઈ કાય, સંખ્યા સહિત ભોગવે આય. ૪૭
 અવર ન ઉત્તમ બસ સમાન, ત્રિભુવનમાંહિ સ્વર્ગ વિમાન;

* પ્ર૦ અં૦ “ પુરહૂત ” ઈંદ્ર. ૧ “ કામિનિ કુંદન નળ હીરો
 સાર, જડનારો હંસ સોત્રણુકાર; ” કડવું ૨૩. પ્રેમાનંદ. ૨ હે કમળ
 લોચને ? ૩ સાંઠણુ. ૪ ચામડાની આંખોવાળો અને ધાન્ય ખાઇ જીવનારો.

તિહાં અસંખ્ય સુરસુરિ નિવાસ, તેહની ઇંદ્ર પૂરવે આસ. ૪૮
 ઇંદ્રતણી જે માને આણુ, તો તેઅહિ નિશ્ચલહિ કલ્યાણુ;
 જેહને ખત્રીશ લાખ વિમાન, મોટું ઇંદ્રતણું રાજધાન. ૪૯
 સો વર મહા પુણ્યે પામીયે, મૂઠપણે તે નવિ કામીયે;
 અતિ ચતુરાઈ લલી મ ધાર, તાડું તે રૂડું વ્યવહાર. ૫૦
 માનવ-દેવતણા સંયોગ, આગે સાંભળીયા છે લોક;
 ગંગાધર ભરતેશ્વર વાસ, વરસ સહસ નવનવા વિલાસ. ૫૧
 બળી સાચું ચિતિ કરે વિચાર, તે ચ્યારિ કુપસ્યે જિણિવાર;
 તવ તુજ કિમ સકસ્યે નલ વરી, એવડી શક્તિ નથી તસ ખરી. ૫૨
 ઇંદ્ર વરૂણ ચમ પાવક તણી, શક્તિ સહુ જાણે આપણી;
 ૧૨૫૬૦ બલવત્તરસું જેહ, ભામિની ! લલી મ જાણુસી તેહ ! ૫૩
 (આર્યાઈંદ.)

“ અનુચિતકર્મારમ્ભઃ, સ્વજનવિરોધો બલીયસી સ્પર્ધા;
 પ્રમદાજનવિશ્વાસો, મૃત્યુદ્વારાણિ ચત્વારિ. ” ॥ ૧ ॥

સુષુ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ, તે વિચારવા મ કર પ્રમાદ;
 રાજપુત્રિ ! તું બુદ્ધિનિધાન, એણી વાતે મ મ થા અજ્ઞાન. ૫૪
 તુજને સહુ ૨૧૨૧૧ કહે, વચન વિચાર મ મૂઝી રહે !
 લલી પરે ઇંદ્રાદિક વરો, નહી તો ૩ અનુશય પામસિ ખરો. ૫૫
 ઇતિ, સુરદૂત વચન સાંભળી, વલી વૈદર્ભિ લઈ આકુળી;
 શંકા દુઃખ અને અભિમાન, હવા અંગ તસ ત્રણિ સમાન. ૫૬
 યાલી દેવસેવકપ્રતિ અસ્યું, દૂત ! વચન તાહરું મનિ વસ્યું;
 શક્તિ સબલ ઇંદ્રાદિકતણી, તાહરા કહિયા વિના લહું ઘણી ! ૫૭
 હાથે રવિ કિમ લિધું જાય, ભૂજા ખળે કિમ ઉદધિ^૪ તરાય;
 કમિ કુણુ મેરૂ ઉલંઘન કરે, તિમ સુર જીપી^૫ કુણુ જ્ય વરે ! ૫૮

૧ હરીશ્ચંદ. ૨ તત્ત્વવાત જાણનારી. ૩ પશ્ચાતાપ. ૪ સમુદ્ર. ૫ જીતી.

સુર ચિંતે તે સાથે સર્વ, સુર આગલ કુણુ માંડે ગર્વ;
 સુર તુસે^૧ તો સખલી દિશા, સુર આગલિ માનવ તે કિસ્થા ! પદ-
 પણુ જેહનું^૨ જહાં લાશું મન્ન, કાચ અહે તે કરી રતન્ન;
^૩તિમ નલ ભૂપ વિના માહરૂં, અવર ઠામ ન રમે મન ખરૂં. ૬૦
 જિમ ^૪દિનકર સાથે કમલિની, કારણુ વિના પ્રીતિ ઊપની;
 તિમ નિષ્કારણુ નલસું પ્રેમ, વૈદર્ભિને આબ્યો એમ. ૬૧
 વિષ દેખીને નાચે મોર, રૂદન કરે વિષ દેખી ચકોર;
 શિવ ધંતૂર નિવડ પ્રીતિડી, વૈરભાવ સાથે કેવડી. ૬૨
^૫રતિ અંગાર સાથ કર્પૂર, ^૬દૃગકળજલ સીમંત સિંદૂર;
 એકને એક સાથે સંતોષ, એકને એક દીઠે હુએ રોષ. ૬૩
 અહીં કોહુંનું નવિ આલે કહિઉં, ઉત્તમ મધ્યમ જેણિ જે અહિઉં;
 તે જીવતાં ન મેલ્હે કિમે, તેહનું મન તે ઉપરી ભમે. ૬૪
 જેહવું તેહવું સો માનવી, નિર્ગુણુ અથવા ગુણુ પૂરણુ કવિ;
 વીરસેનસુત લૈમીકંત, બંધવ પિતા અવર માહંત. ૬૫
 વળી વળી બહુ સું દાખીએ, સાંભલવું સુર નર સાખીએ;
 નલ વલ્લભ લૈમી નવિ લહે, નિજ અંગ ^૭હુતાશનેં દહે. ૬૬
 સુણી સુરદૂત પ્રતિજ્ઞા ઈસી, મન ચિંતે એ બહુ મેં કસી;
 તોહિ ટેક ન દે લવ એક, હવે કીજે વલી કૌશ્યો વિવેક. ૬૭
^૮નિવડ નેહ ^૯નિષ્કારણુ ધરે, ઈંદ્ર સરીખા વર પરિહરે;
 શીલધર્મ સાચું આદરે, એહની તુલા અવર કુણુ કરે. ૬૮
 તુહિ દેવ અર્થે હું વળી, પુનરપિ એહને જોઉં કલી;
 કદાચ વૈદર્ભિ મન વળે, તો સહી દેવ મનોગત રૂળે. ૬૯

૧ તુષ્ટમાન થાય તો. ૨ અન્યપ્રતે “તિમ નલ ભૂપતિ એહાં માહરૂં.”
 ૩ સૂર્ય. ૪ આનંદ. ૫ આંખ. ૬ અગ્નિમાં યાગશે. ૭ ધણો મજબૂત.
 ૮ કારણુ વગર.

ઇચ્છું વિચારી સ ગુણવંત, સુરનો પક્ષપાત એકાંત;
 કરી પ્રકાશિ વચન ઉદાર, સુદરી ! શીખ સાંભળો સાર. ૭૦
 તું તો સુરવંછિત નવિ કરે, સુરચ્છું કોધ કરી જો મરે;
 તો સુરને શી લાગે ગાળ, ^૧અનુશય કિચ્છું હુસે સંભાળ. ૭૧
 અતિ બળ તેજતણા જે ધણી, તસ કઠણા નહિ ^૨દીનહતણી;
 દીપક ઉપર જલે પતંગ, દીપકને નહીં દયા પ્રસંગ. ૭૨
 ભામિની ! ભર સમુદ્રમાં જોય, પ્રવહણુ લાગે સરણુ કુણુ હોય;
 તિમ દિગપાલ કુપે જેહને, શરણુ ન કો દીસે તેહને. ૭૩
 ચદિ તું કંઠિ ખાંધી પાશ, પામસિ મરણુ રહી આકાશિ;
 ગગને રહી દેખી તુજ તમે, ^૩વાસવ લેઇ જાસ્યે તિણુ સમે. ૭૪
 અશિમાંહે જુ અંગ દહેસી, તો પાવક ઉત્સંગે રહેસી;
 જો જલપાતિં મરણુ કામેસી, તો તું કંત વરણુ પામેસિ. ૭૫
 જો વળી અન્ય ઉપાયે કરી, જાવા મન કરસ્યે યમપુરી;
 તો યમવંછિત ફલસ્યે સહી, નિજ મંદિર ખઈકાં તું લહી. ૭૬
 ઇમ ભક્તો સક્તો સુદરી, સુખે દુખે પ્રેમ હઠે કરિ;
 ઇહલવ પરભવિ જંખ મ આળ, તાહરો કર ગ્રહસ્યે દિગપાલ. ૭૭
 તેણિ નલ મોહ મેદિહ કારિમો, વિનયે ^૪વાસવાદિચ્છું રમો;
 પુણ્યે એ પામ્યા સંયોગ, સ્વર્ગતણા અંગિકર ભોગ. ૭૮
 ઇતિ સુરહૂતવચન સાંભળી, ભૈમી અતિ મનચ્છું કલમલી;
 હૂતવચન સાચું જાણીયું, અતિ દુઃખ ચિત્ત સાથિ આણીઉં. ૭૯
^૫સખેદા વેપથુ વત્તિની, શુષ્ક કંઠ અધરા સા કની;
 સહસા વૈદર્ભિ ભામિની, બુદ્ધિ ભંશવતી સંપની. ૮૦

૧ પસ્તાવો. ૨ ગરીબની. ૩ ઇંદ્ર. ૪ ઇંદ્ર આદિ વાસવ આદિ.
 ૫ ખેદ સહિત થતાં પરસેવાવંત બની સુકાતે કંઠે અને લૂખે હોઠે
 નિશ્વાસ નાખતી જળજળીઆં લાવીને.

(દુહા-રાગ આર.)

- સુખિ નિસાસા મેહલતી, મન્દમન્દ સા રોઈ;
 ૧ લૈમી બહુ દુઃખ ધરે, સખીવૃન્દ સહુ કોઈ.
- સ્વયંવરા ઉત્સવ સખળ, તાતે માંડિયો જેહ;
 ૨ હા હા ! હવે વિક્ષળ હુસ્ત્યે, જવ કુપસે સુર તેહ.
- વીરસેનસુત સાંભલે, ખેઠો જિણિ ઠામ;
 ૩ મન વચન કાચે કરી, હું છું તાહરે નામ.
- નાથ ! નાથ ! સંભાળ કરી, જઈ પ્રીછવી દિ પાલ;
 ૪ આગે તે આરાધિયા, તેહને કરો કૃપાલ.
- સુખ લજ્યા નહી લોપસે, તાહરી માહરા નાથ;
 ૫ કૃપા કરો નિજ નારીની, સમઝાવો સુર સાથ.
- તાહરે કાજે કંતણ ! ૨નિધન ભલું નિર્ધાર;
 ૬ તેણિ સુરલોકે શ્યું કઈ, જિહાં નહી નલ ભરતાર.
- જે પહિલાં લૈમીતણું, હૃદય વિદારે દેવ;
 ૭ તેહથી શ્યું સુખ પામશે, વૈદર્ભિ ક્ષણમેવ.
- પૂરવપુણ્યતણું જિહાં, ૩વ્યય નિત હોય અપાર;
 ૮ અવર પુણ્ય ઉતપતિ નહિ, સો સુરલોક ૫અસાર !
- ૬ઉછંખલ પતિ જેહના, સેવક સખલ કઠિન્ન;
 ૯ દૂરિ રહી વંદન કઈ, સો સુરલોક રતન્ન.
- હા જનની રે હા હા જનક ! હા બંધવા દયાલ !
 ૧૦ કોપ એ કઠિન દિગપાલનું, કિમ કરસ્ત્યું ૭વિસરાળ ?
- પ્રાણ કિસ્ત્યે કારણિ રહ્યા, મોકલાવે સા બાળ;
 ૧૧ ઇતિ વિલપતી વૈદર્ભિની, પેખે નલ ભૂપાળ.

૧ પ્રત્યંતર “ લૈમી દુઃખે દુઃખ ધરે. ” ૨ મરણ. ૩ ખરચાઈ
 નવ. ૪ ખીજ નવા પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય નહિ. ૫ નકામું છે. ૬
 તોફાની, ઉછાંછળો. ૭ નાશ.

હૂતપણું સુરપતિતણું, વીસરીયું તેણીવાર;

આસ્વાસેં લૈમી પ્રતિ, વચન સુધારસ ^૧વારિ.

૧૨

(ઢાલ-પૂર્વ-ચોપાઈ.)

વિરમ વિષાદહુંતી વલ્લભો, ^૨મુંચ મુંચ રોદન તું શુભે;

અપિ તુજ કંત ^૩સુહું નલ જેહ, પેખ પેખ તુજ આગળ તેહ. ૮૧

આ સિંહાસન અર્ધ ઉદાર, ^૪અલંકરો સુંદરી સુવિચાર;

કઠિનવચન તું કરી સાબાધ, ^૫ક્ષામોદરી સો ખમ અપરાધ. ૮૨

ઇતિ ^૬મનમથમંધર બહુ વાણી, નૈષધ યોદ્યુ વિવિધ વિનાણિ;

રાજસુતા આસ્વાસી ખરી, પુનરપિ સુરવાચા સંભરી. ૮૩

જિમ યોગેંદ્ર કાળવશ થયો, ક્ષણ ઇક ભંગ સમાધિજ થયો;

સાવધાન વળિ હોયે યદા, પુનરપિ લહે સમાધિ તદા. ૮૪

તિમ નરપતિ હુવો પૂરવરૂપ, આપે ઇતિ સુવિચારીયું ભૂપ;

અહો ! નવિ સીધું સુરકાજ, પુત્રી ખેદાણી નરરાજ. ૮૫

એણિપરિ અર્થ ન સીધા દોય, કિમ રતિ લહશ્યે સુરપતિ સોય;

નવિ દૂષણ સા દેવું સુરનાથ, વાત ન જો એકે નલહાથ. ૮૬

ઇતિ શોચા કરતો નિરખીયો, ભીમસુતાએ નલ પરખીયો;

નલ વલ્લભ જાણિ ગુણ જડી, સહસા ^૭તૃપાપયોદધિ પડી. ૮૭

‘મોદ સમુદ્ર ઉલટિયો ઘણો, ધન્યપણું લહેતી આપણો;

પતિ સમીપ એઠી તત્કાળ, ^૮ત્રપા પાસ બંધાણી બાળ. ૮૮

નવિ યોલે નવિ ચાલી શકે, નવિ જોયે નવિ વાચા બકે;

વળી લાજે ન શકે *ઉસસી, ^૯દમયંતી એણિલાવિ વસી. ૮૯

૧ અન્યપ્રતે ‘સાર’. ૨ મૂક મૂક. ૩ પ્ર૦ અં “ હું ” ૪ શોભાવો.

૫ સૂક્ષ્મ ઉદરવાળી. ૬ કામદેવને મથન કરનારી. ૭ લજ્જા સમુદ્રમાં.

૮ આનંદ. ૯ લજ્જા *ઉલ્લસી (?) ૧૦ સ્તબ્ધદશા પામી બેસી રહી.

ઇષ્ટ અવસરે' સો પંખીરાજ, આલચ્યંદ્રનામે હંસરાજ;^૧
 રાજહંસ અતિઉજ્જવળ દેહ, આદ્વીસાપતથો લહી છેહ. ૯૦
 સહસા નલ દમયંતી પાસ, આન્ધું વિહંગ હુંતી આકાશ;
 આશીષ કહી નૃપ આગળ રહિયો, રાયેં મિત્ર સો પંખી લહિયો. ૯૧
 જ્યજ્ય કહિને પ્રણમ્યુ પાય, સો દેખી નૃપ હરખ ન માય;
 ભલે અંધવ તું વંછીત મલ્યો, ચિંતિત આજ મનોરથ ક્ષયો. ૯૨
 અતિ ^૩આવર્જન નરપતિ કરે, રાજહંસ તવ ઇમ ઉચ્ચરે;
 મહારાજ ! સાંભલ નળ બૂપ, તુમે લહિયો કૃપારસકૂપ. ૯૩
 પશ્ચિ એવડી કઠિનતા હેવ, તુજ મન કહો કિમ આવી દેવ ?
 કોમલ કમલ કઠિન જિમ નાલ, સૌમ્યરૂપ તિમ મનિ અકૃપાલ. ૯૪
 દૂત કાજ કીધું સુરતણું, રાજસુતા ખીહાવી ઘણું;
 નિજ કીરતી રાખેવા લક્ષ્મી, આછું કિંપિ ન મેહલ્યું ગુણી. ૯૫
 રાજપુત્રી લૈમી સાંભળો, પ્રાણ રખે કરો આકળો;
 કઠિન વચન નૃપનાં સાંભળિ, ભય લવલેશ મ ધરજો વળી. ૯૬
 દેવ મહેંદ્રાદિક તે(જે) ચ્યાર, તે નવિ લિયે બળે પરનાર;
 મહાતુભાવ ન કરે અન્યાય, તેહ લણી નિર્ભય હોજો માય. ૯૭
 રાજન ! તુમેં એવડી વાર, દેવદૂત ભાખ્યો સુવિચાર;
 હવે જો પ્રાણ કંઠગત થાય, તોહિ દૂત રખે ભાખો રાય. ૯૮
 એ ^૪તવ પ્રિયા વાર એટલી, વિરહાનલે રહી છે પરજલી;^૫
 હવે દુર્વચન કુવાયેં કરી, જવાળા રખે લીધાવો ખરી. ૯૯

૧. પ્રત્યંતરે “આલચ્યંદ્ર સાધિત પરકાજ.”

૨. અન્યપ્રત્યે “ ભલેં ભલેં અંધવ તું મિલિઓ,
 વંછિત આજ મનોરથ ક્ષિઓ.”

૩ નમ્રતાપણાનાં સ્નેહ વચન. ૪ તમારી પ્રિયા. ૫ બળી.

કઠિન સાથિ કઠિનપણું કહિયું, કૌમળસ્થું કૌમળપણું લહિયું;
 ૧કાષ કઠિન કૌરે ભમરહું, ૨કુસુમપ્રતે નવિ પીડે ભલું. ૧૦૦
 એણી રાજસુતાએ રાજ ! તાહરા સમાચારને કાજ;
 મુજ ૩તિર્યચપ્રતિ ફોરી ફોરી, દાસી જિમ પ્રારથના કરી. ૧૦૧
 હવે તુમ વચન ૪પ્રારથું એક, સો નિશ્ચે કરજો સુવિવેક;
 પ્રાતઃકાલ સ્વયંવર હુસે, તિહાં ચ્યારે સુરપતિ આવશ્યે. ૧૦૨
 તુમો પણ પાઉધારજો તિહાં, પછે લૈમીચિત્ત રૂચસે જિહાં;
 તાસ કંઠે દમયંતી બાલ, આરોપણ કરશે વરમાલ. ૧૦૩
 સ્વામિનું! સત્ય વિચારો હિયે, ૫ગહિત દૂતથિકુ ૬વિરમોયે;
 હવે ૭રજની થોડી છે દેવ, નિજ ઘરે પાઉધારો ૮દ્રુતમેવ. ૧૦૪
 તુજ ઘર નૈગમેષી સુર ગયો, તાહરી વાટ જીયે છે રહ્યો;
 વલતા સમાચારને કાજ, મોકલીયો છે ૯નિર્જરરાજ. ૧૦૫
 તુદ્ધને સ્વસ્તિ હજો દંપતિ, ઇતિ કહી સંતોષી નલ-સતી;
 બેહુને શીખ દેઇ ગુણુ રાશ, ૧૦બગ ઉડી ચાલ્યું આકાશ. ૧૦૬
 રાજહંસને વચને કરી, લૈમી મન ૧૧ આનંદે ભરી;
 અતિ અવનમ્રપણે સખીયાહી, સ્વાગત વર્સાવે ઉચ્છાહિ. ૧૦૭
 દધિ દુકુલ ૧૨દુર્વા ચંદન, ૧૩શાલિ રતન મુક્તાદિક ધન;
 તેણિ પતિપદ અર્ચન આચરિયું, સ્વયંવરામંત્રણ બહુ કરિયું. ૧૦૮
 અથ સત્વર ઉઠિયો મન થિરી, દમયંતી મોકલાવી કરી;
 શબદી આપણે વસ્ત્રાવાશ, ગયો ધીર વીરાતન રાશ. ૧૦૯

૧ લાકડું. ૨ ફૂલ. ૩ પક્ષીને-તિર્યચ પંચેન્દ્રિને. ૪ અરજ કરી માંગી લઈ ધું. ૫ તિરસ્કાર-નિંદાચોગ્ય. ૬ દૂતથકી-દૂતપણું ત્યજી દો. ૭ રાત. ૮ તાકીદે. ૯ ઈંદ્રે. ૧૦ હંસપક્ષી. ૧૧ અન્યપ્રતે “અતિ.” ૧૨ ધરો, દરોઈ. ૧૩ ડાંગર.

नैगमेषीञ्चे पूछी वात, कडियुं नीपन्थुं ळे अवहात;
सुर संतोष्युं (प्या) स्थानके ळय, शयनीये पोढ्या नलराय. ११०
श्रम निवारवा निद्रा करी, (स्व) मंदिर दमयंती सुंदरी;
स्वयं अगण्य पुण्य मानती, सुप्रशय्यार्ये पुढी सती. १११
अथ नलायननुं उद्धार, नलयरित्र नवरसलंडार;
कवि नयसुंदर सुंदर ळाव, अेतले हवु सप्तम प्रस्ताव. ११२

धति श्रीनलायनोद्धारै, नलयरित्रे स्वयंवरमंडपमंडन,
सर्व नृप आमंत्रण, द्विपाण धिदिदि समागमन, नलराय-
द्वदूतनाम स्थापन, तत्र प्रेक्षण, दमदंतीसङ-उत्तरप्रत्युत्तर-
करणवर्णना नाम सप्तमः प्रस्तावः

प्रस्ताव आठमो.

(दुहा.)

हुवे अष्टम प्रस्तावनी, सुकथा सला मजारी,
 श्रीलानुभेइ शुइ पय नमी, कहुं सरसति आधारी. १
 'गयुं तीमिश्रास्थुं' तिभिर, प्रगट हुवा श्रीसूर;^२
 तव लानुप्रल लूप धरि, वाज्यां मंगल तूर. २
 गान करे मंगल धवल, 'वारवधू सुविचार;
 किन्नर मिथुन^४ शुष्ण स्तवे, नदनरेन्द्र ज्यकार. ३
 छंद लक्ष्णे 'वैतालिका, नव नव कीर्ति कवित्त;
 नदनृप पुढये^५ 'जग्गवेहु, वाष्णी पुष्प पवित्र. ४

(छ'पय-पद'पद-छ'द.)

आगम तर्क पुराण वेद परमार्थ विशारद;^७
 यायक जन यातक समूह नव कांयन 'वारिद:
 वापी कूप तडाक, यैत्यमंडित लूमंडल;
 निर्भलतर निज कीर्ति नियय निर्जित विधुमंडल.
 आभाळ डाल कलिमल रहित, धर्म कर्म निर्माण पर;
 तव सुप्रलातमनुद्धिनमुद्धित, वीरसेन सुत नृपति वर. ५
 (लुजंगप्रयातछ'द.)

कलाकेलिकलोलिनीलब्धपार ! कुले वीरसेनस्य धर्मावतार !
 जयश्रीवधुकण्ठशृङ्गारहार, सदा नैषध त्वं सदाचारसार ! ६
 यशोराशिभिर्निर्जितक्षीरनीर ! पराकिनीमेघमालासमीर !
 कथं वर्ण्यसे वीर कोटीरहीर ! क्षितौ नैषध त्वं हि गंभीरधीर ! ७

१ सूर्यकिरणोथी अ'धाइं नाश पाभ्युं. २ सूर्य. ३ वेस्था. ४ भे.
 किन्नरोनुं जेहुं. ५ भाट. ६ जग्गडे. ७ हुंशियार. ८ वर्षाद.

महार्धनिर्माणबद्धावधान ! प्रमोदप्रधानप्रसिद्धि दधान !
न कश्चित् परो दत्तसन्मानदान ! क्षितौ नैषधक्ष्मापते त्वत्समानः!८

(सर्व लधुरेकस्वरः)

अमलतमसरलनवकमलदलसमचरण !

समरभरतरलतरसकलभटमदहरण !

घनसजलजलदरव ! मदनरससमयकरण !

भरतनरवरतनय जय सभयजनशरण !

९

(भालिनी छंदः)

इयमपि रमणीया जातरूपात्मकस्य,

त्रिदशनिकरभाजो भूधरस्योपकंठम्;

यदऽरुणकरमाला दृश्यते संपतन्ती,

तदुदय समयोऽयं त्यज्यतां नाथ ! निद्रा.

१०

(शोपाध.)

अतिउदार वैतालिकवाणी, श्रवणे सांलदी गुणुमणिभाणी;

नदीनरभति निद्रा परिहरी, ^१भिदु सिन्या छोरी करी. ११

अंगि पवित्र थर्ध सो डवे, प्रातःकृत्य सकल सायवे;

पूजा उत्तम ^२अष्टप्रकार, परमेश्वर पूज्या सुविचार. १२

^३परमेष्ठी पुद्गोत्तमतणी, स्तवना करे धति स्तुति लणी;

ज्यज्य वृषलध्वज विज्यात, नालि समुहलव आहीतात. १३

१ भेटी.

२ “ ^१जण ^२अंन ^३कुसुमे करी, ^४धूप ^५दीप भनोहार;

“ ^६अक्षत ^७इण नैवेद्यथी, करो सङ्ग अवतार.” आ आठ प्रकारे.

३ श्रीअरिहंत, श्रीसिद्ध, श्रीआचार्य, श्रीउपाध्याय, अने श्रीमुनि,

अे पंथ परमेष्ठी.

(वसंततिलकाष्टकं)

विश्वस्थितिस्थपतये भगवन् ! जना ये,
 तुभ्यं नमन्ति कमलासनसंस्थिताय;
 ब्राह्मीपितर्निरुपमध्रुव ! सर्वथापि,
 तेषां हि नाभिभव ! नाभिभवः कदापि. १४
 स्वामिन् ! जटामुकुटमालितमौलिभागं,
 कन्दर्पदर्पदलनं वृषभध्वज ! त्वाम्;
 ध्यायन्ति ये हृदि महेश्वर ! भव्यसत्त्वाः
 सर्वज्ञ ते शिवपदं सहसा लभन्ते. १५
 लक्ष्मीनिवास ! नरकान्तक ! सौम्यरूप !
 श्रीवत्सलाञ्छन ! सनातन ! विश्वनाथ !
 भास्वन् ! सुदर्शन ! विभो ! पुरुषोत्तम त्वं,
 नत्वा प्रियं जिन ! जना जनयन्तिकिं न. १६

(श्लोकाष्टकं)

धृति पुरषोत्तम अद्वेषान, स्तव्या जिनेश्वर श्रीलगवान्;
 नलनृप अंगि धरे शृंगार, भस्तक मुगट मनोहरहार. १७
 शशी-सूरजसभ कुंडल कान, अवर विभूषण अति असमान्;
 निज शरीर सोलावी यद्वा, महामंत्रि तिहां आवे तद्वा. १८
 करज्जेडी नृपने वनवे, स्वामी ! लीमराय तुह्य(ने) हवे;
 स्वयंवर मंडपि महाराज, पाठ धरावि छि प्रभु ! आज. १९
 ते धृति वध्या ? निमंत्रणु करी, स्वयंवरनी तिहां रयना ञरी;
 अति विस्तीर्णु अतिही आयाभ, सुंदर सभल स्वयंवर ठाम. २०
 अति उत्तंग थंल नही पार, उपर रयना रयी अपार;
 नव नव सांतितणा अद्रुआ, अति विचित्र आंध्या नूनूआ. २१

१ प्रतिअंतरे " ते प्रधान वध्या निमंत्रणु करी. "

લહકે સુકતાકૃળ જૂમખાં, પિંડિત તારાગુણ સારીખાં;
 કનક પૂતલી રત્ન જડાવ, બહુ દીસે કરતી નવ લાવ. ૨૨
 માંડયા ^૧મંચક ને મહામંચ, ક્રીધા અવર અનેક સુસંચ;
 તે કિમ કવિ જાણે કહી પાર, અભિનવ દેવલોકજ અવતાર. ૨૩
 તેણિ સ્વયંવર મંડપ સહુ, આવે મહારાજ ગણુ બહુ;
 એસે ભૂપ^૨ થયોચિત ઠામ, વદાર્ભિને વરવા કામ. ૨૪
 ચિહું દિસિતણા મલ્યા તિહાંભૂપ, એક જોવા દમયંતીરૂપ;
^૩એક આંબ્યા કૌતક નિરખવા, ^૪એક સજ્જન દુર્જન પરિખવા. ૨૫
 તિહાં આંબ્યા વિણુ કો નવિ રહિઉં, ભરતભૂમિ નૃપગણુ ગહિગહિઉં;
 સ્વર્ણરત્ન સિંહાસન સંચ, પ્રથવીભુજ બેઠો મહામંચ. ૨૬
 શુભ કપૂર અગર વર તણી, ધૂપઘટી તિહાં બહેકે ઘણી;
 વર ચંપક મોગર માલતી, કુસુમમાલ તિહાં બહુ મહિકતી. ૨૭
 તંતિભેદ વીણાદિક જાણુ, ઘનભેદે તાલાદિ વખાણુ;
 શુધીરભેદ વંશાદિક જોય, અનદ્ર તે મરૂજાદિક હોય. ૨૮
 ધૃત્યાદિક ભેદે વાજિત્ર, વાજે ઝલ્લરી ^૫ઝંખરી ચિત્ર;
 વાજે ભેરી શંખ મૃદંગ, ^૬પણુવ ^૭વેણુ ઢક્કા^૮ નવરંગ. ૨૯
 એવં વિધ વાજિત્ર અનેક, વાજે નાદ મિલે સવિ એક;
 ગાથક ગાન કરે કૌશલા, પ્રગટ કરે ગંધર્વાકલા. ૩૦
 ભૂપ ભૂપ ^૯મચિકિ નવનવા, કૌતુક જોવા સરિખા હવા;
 નાટકગીત કવિત વાજિત્ર, મંચ મંચ પ્રતિ દીસે ચિત્ર. ૩૧
 તેણે સ્વયંવર નર વર દૂત, મહાસુભટ દ્વિજ સામંત સૂત;
^{૧૦}વારવધુ સોવિન દંડ ધાર, જોતાં જન કો ન લહે પાર. ૩૨

૧ પ્રતિ અંતરે “ માંડયા કનકમંચ મહામંચ. ” ૨ જે જેના દરજ્જા લાયક સ્થળ હોય તે સ્થળે વ્યવસ્થાપક એસારે છે. ૩ કોઈ કૌતુક જોવા માટેજ. ૪ કોઈ દુર્જન અને સજ્જનની પરીક્ષા કરવા માટેજ આંબ્યા છે. ૫ ઝંખરી (?). ૬ ઢોલ. ૭ વાંસળી. ૮ ઢક્કા. ઢોલ, મૃદંગ વગેરે ઉપર ધક્કો દધ અવાજ કરવો તે. ૯ મંચકે, માંચડે. ૧૦ ગુણિકાઓ.

હવિ નલનૃપ સારી શૃંગાર, અભિનવ રતિપતિનો અવતાર;
 તેણિ સ્વયંવર પાઉધારિયા, અવર ભૂપ રૂપિં ઢારિયા. ૩૩
 પ્રતિહાર પથ લાગી તામ; મહામંત્ર સિંહાસનિ કમ;
 અલંકરાવે નલનૃપ પાહિ, તિહાં ^૧ક્ષતિપતિ ખેઠો ઉચ્છાહિ. ૩૪
 તવ શોભી અતિ નરપતિ સભા, અવરરાય લોપાણી ^૨પ્રભા;
^૩ટિટ્ટિભિ ઘણુંમાન મનિ વહે, પણિ રાજહંસ લીલા કિમ લહે. ૩૫
 (દોહરા છંદ.)

“ તાં ઢકવા તાં ઢકવલી, ^૪ જાં નવિ વાજે તૂર;
 તાં ચંદા તાં ચાંદ્રણી, જાં નવિ જિગે સૂર. ”

(ચોપાઈ.)

હતિ સ્વયંવર ઉત્સવતણું, મહિમા મનોહર વર્તિ ઘણું;
 તવ ચિંતે ચ્યારે દિગ્પાલ, લૈમી વરસે નલભૂપાલ. ૩૬
^૫તુ આપણુ રચીએ નલરૂપ, જઈ ખેસી જે ઉપનલભૂપ;
 ઈમ ચિંતી ચ્યારે નલ હવા, નલનૃપ પાસિ ખિઠા નવા. ૩૭
 પંચેનલ પેખે જન સહુ, સભા સકલ આવળું ખહુ;
 ચતુર્નલો પેખી નલરાય, વિસ્મય ચિત્ત સશકિત^૬ થાય. ૩૮
 પંચકલ્પતરૂ કરી ^૭પ્રધાન, જિમ શોભે નંદન ઉદ્યાન;
 તિમ તિહાં પંચ નલાકૃતિ કરી, રાજશ્રેણિ વિરાળ ખરી. ૩૯
 ‘શકાદિક તિહાં આંબ્યા લહી’, અવર દેવ સહુ હરખ્યા સહી;
 અતિકૌતુક આણી મનમાંહિ, તિણિ સ્વયંવરિ આંબ્યા ઉછાહિ. ૪૦

૧ રાજ. ૨ કાંતિ. ૩ ટીટોડી. ૪ અન્યપ્રતે “ તાંહાં લગિ
 હર્ષ હુધ ઘણું, જાં નવિ વાજઘ તૂર; ” ૫ તો. આમાં ‘તો, જો,
 સાંભલો’ એને સ્થળે ‘તુ, જુ, સાંભલુ’ એવા પ્રયોગો વાપરવામાં
 આવ્યા છે. તેમજ ‘ખેસે, જાહે, તેણે, પેખે’ ઇત્યાદિ સ્થળે ‘ખેસિ’
 અથવા ‘ખિસિ,’ ‘જાઈ’ ‘તેણિ’ અથવા ‘તિણિ’ અને ‘પેખિ’
 એમ પણ વાપરેલાં છે. ઘણે સુધાર્યાં પણ છે. ૬ શંકાયુક્ત. ૭ ઉત્તમ.
 ૮ ઈંદ્ર વગેરે. ૯ લહી-જાણીને, ઈંદ્ર વગેરે આવ્યા જાણીને.

દક્ષ-યક્ષ-અધુર-ગર્ધર્ષ, કિન્નર-કિંપુરુપ્રાદિક સર્વ;
 તક્ષક-શંખચૂડ-કર્કોટ, પ્રમુખ મહોરણ આંબ્યા મોટ. ૪૧
 વાસુકિનાગ નાગનો રાય, પ્રેમિ પાઉ ધારિયા તિણ્ણ ઠાય;
 નાગકન્યા ચમર વીંજીઈ, પર્ષદ લોક ^૧સખળ રીઝીઈ. ૪૨
 ગિરિવર નદી સમુદ્રહતણા, સમધિષ્ટાયક સુર જે ઘણા;
 તે સવિ તિહાં આંબ્યા ઉલ્હસી, વળી વિદ્યાધર આંબ્યા હસી. ૪૩
 સિદ્ધ સકલ રિષિ નારદ વળી, સિદ્ધાંગના અપ્સરા મળી;
^૨શ્રીસર્વજ્ઞ સભામાંહિ જિન્મ, દીસિ ત્રિભુવન મિલિયું તિન્મ. ૪૪
 ઈમ સુર નર બહુ મિલિયા દેખી, રંજયો રાજા ભીમ વિશેષી;
 મનિ ચિંતે મુજ પુત્રી ધન્ય, જોવા સુરનર મિલ્યા અગણ્ય. ૪૫
 પણિ મોટી ચિંતા એક વહે, એ સર્વનાં કુલાદિક (કો) કહે; ^૩
 પ્રતિહારિકા નહિ કોઈ ઈસી, સંપ્રતિ સા ગતિ હોસે કિસી. ૪૬
 દેવ સહુ જાણી એ વાત, જઈ વીનવિ ^૪ભારતી માત;
 તવ સુર સહુ પ્રારથના કરે, કર જોડીને ઈમ ઉચ્ચરે. ૪૭
 સુણુ માત ! ભારતી ભગવતી ! તુમે સવિ વાત લહો જે છતી;
 ભૈમીસ્વયંવર આ અલિનવુ, ઇસ્યુ અવર કો હુસ્યે ન હવુ. ૪૮
 સુરનર મિલ્યા ન લાલિ પાર, કવણુ કહીસ્યે તસુ અધિકાર;
 ભીમરાય મનિ ચિંતા ઘણી, અમે પ્રારથું માતા તે ભણી. ૪૯
 આસશ્રીક સભા સુરતણી, વળી માનવી વડા ક્ષિતિધણી;
 તુમ વિણુ એહની લહે કુણુ વાત, સુપ્રસાદ થાવો હવે માત ! ૫૦
 એ સભા મધિ કુણુ બોલાય, તુજ વિણુ કવણુ ^૫કોવિદા થાય !
 જુઓ સુવર્ણુ ચૈત્ય સામટે, ^૬કાષ્ટમયી ઘંટા કિમ ^૭ઘટે ? ૫૧
 ઇત્યાદિક ‘પ્રારથના સુણી, હર્ષિત ચિત્ત હવી ^૮આક્રણી;

૧ અન્યપ્રતે “ પ્રબળ રંજીઈ. ” ૨ શ્રીકેવળીભગવાનની. ૩ અન્ય
 પ્રતે “ લહે ” ૪ સરસ્વતીદેવી. ૫ પંડિતા. ૬ લાકડાના. ૭ શોભે ?
 ૮ અરજ-વીનતી. ૯ એનીમેળે, સ્વયં.

સભામધ્ય આવી તત્કાલ, ઉરિ લહિકે મુગતાફલ માલ. પર
ગંગાજલ સરિખાં નિર્મલાં, વસ્ત્રાભરણુ ધરિયાં વપિ^૧ લલાં;

ભીમરાય આગલ ભારતી, પ્રગટ થઈ ઘોલી^૨ મતિમતી. પ૩
રાજન્ ! ચિંતા મ કરશેા કિસી, હું સ્વયંવરિ આવી ઉલ્હસી;

ન કરું સુર પ્રારથના ભંગ, વળી સ્વયંવર જેવા થયું રંગ. પ૪
દંડ સુવર્ણતણા કરિ ગ્રહું, કુલ ક્રમાદિક સહુનાં કહું;

ઇચ્છું સુણી હરખયું ભૂપાલ, સ્વર્ણદંડ કરિ દે તત્કાલ. પ૫
અથ વાજિત્ર તણા નિર્દોષ, ભીમભૂપ મદિર નિર્દોષ;

વાગાં મંગલ તૂર મદંગ, સકલ લોકમનિ માય ન રંગ. પ૬
સહસ પુરષ વાહિની વિશાલ, સહસકિરણુ જિમ ઝાંકઝમાલ;

સહસ શિખર સોઢે જેહને, શકસભા ઉપમ^૩ તેહને. પ૭
૪કોણુ ચતુષ્ક ચ્યાર ખારણાં, તિહાં વિજ્ઞાન વિવિધપરિ ઘણાં;

દમયંતી એહવી પાલખી, ૫અલંકરી સાથે બહુ સખી. પ૮
૬દમો દમનને ત્રીજુ દાંત, ભીમપુત્ર એ ત્રણિ માહાંત;

થઈ ૭સનદ્ધ સ પરિકર તિહાં, રહિયા પાલખી લૈમી જિહાં. પ૯
સુભટસેન નવિ લાલે પાર, દાસી સહસ સાથિં પરિવાર;

૧૦કે કે કરિ કરૂંરખરાસ, ૧૦કે કરે તાંબુલાદિ વિલાસ. ૬૦
કે કરિ ચુઆ મૃગમદ સાર, કે કરે સજલ કનકભુંગાર;

૧૧દેવકુસુમ-એલાદિક ભરી, થગી કથીપા કે કર ધરી. ૬૧

* ૧ વપુ, શરીરે. ૨ ખુદ્ધિવાળી. ૩ ઈંદ્રની સભા જેવી ઉપમા.
૪ ચારે બાજુએ ચાર ખારણાં. ૫ એવી પાલખીમાં સખીઓ સહિત
શોભાવીને-એસીને. ૬ “દમન દાંતુ દુર્દમન, દમયંતી નામજ ધરયાં”
ત્રેમાનદમાં. અને કવિ બાલણુમાં “દમયંતી દમ દાંત એ ત્રણુ, દમન
ચોથો ધાર.” ૭ સાવધપણે શસ્ત્રાસ્ત્ર સહિત પરિવાર સાથે. ૮ અન્યપ્રતે
“દાસી સહસ તણું પરિવાર.” ૯ કે કે, કોઈ કોઈ. ૧૦ કે, કઈક.
૧૧ લવિંગ-એલચી.

ऊनक धूपधाणुं धूपनां, वणी पंजर सोवन इपनां;^१

ते मांडी डीडा ^२कीर मयूर, ^३पिक ^४सारिका सुवाचा सूर. ६२
निजकर अही तस जेलावती, दासी श्रेष्ठि साथि आलती;

लैमीयुवा चित्ते सादती, आली दान प्रभल आलती. ६३

वाजि पंच शण्ड नीसाणु, जेठ ^५अटाले राणोराणु;

कवित छंद वैतालिक लणु, गीतध्वनि गंधर्वनी सुणु. ६४

जेला डेवी करे मुदथकी, नृत्यकला दाजे ^६नर्तकी;

धृत्यादिक आडंभर धणु, पुढती पासि स्वयंवर तणु. ६५

अटले त्रिषु लोकना लोक, रवि जेवा कारण्णि जिम ^७डोक;

तिम जेवा दमयंती भाण, सला क्षोभ हुवे ^८समकाल. ६६

सला मध्य जव करे प्रवेश, तव सुर किन्नर ^९उरग नरेश;

लैमीवचन सुधाररस^{१०} पान, नयनकयोले करे अेक तान. ६७

नदनृप देवहूतपाणुं करी, जणु लैमी हुडवी भरी;

तिषु सो नृप अपराधी लडी, अंधपास माला कर अही. ६८

केता राय विकस्वर सुजे,^{११} गोठी करे सहचररथुं सुजे;

प्रति थगीधर दाजे सान, तांभुलादि गृडि करी पान. ६९

पत्र समारी णीडी करे, मध्या तर्जनी मध्ये धरे;

कर्पूरादिक मिश्रीत आसी, सत्वर हंते अडे उडलसी. ७०

^{१२}सारि डेवी करंता के राय, पासक नांभी चिंतीं दाय;

केता रमे ^{१३}कुसुमं कंडुके, रमति कमलमुभी हे करीथके. ७१

धति परि सधणी राज वणी, विनोद^{१४} डेवी करे मन इली;

तेणु दमयंती दीठी यदा, सकल विनोद वीसरिया तदा. ७२

१ सोनाइपाना. २ पोपट. ३ कोयल. ४ भेनां. ५ राजराणी गोभमां
जेसीने णुवे. ६ नाय करनारां. ७ यकवाकषकी. ८ अेकी वभते जेवाने
क्षोभ-गडभाडट थयो. ९ सापना राज-वासुकी नाग. १० अन्य प्रते
“सुधाश्चि” ११ वात, गोधि. १२ सोगठा. १३ पुष्पदडावडे. १४ गभमत.

સુરનર સવિ તિહાં^૧ તનમય થઈઉં, નિરખે રૂપ એકચિત્તે રહિઉં;
 ધન ધન હાથ વિધાતા તેહ, અંગોપાંગ ઘડિયાં સવિ તેહ.^૨ ૭૩
 જે આપણિ. શ્રવણિ સાંભળી, સા લૈમી આ દુષ્ટે મિલ્લી;
 આ તે ભાલ તિલક એહને, નયન ધહે જેવા જેહને. ૭૪
 સફલ પ્રયાસ હવુ આપણું, ખેદ સમ્યું સવિ મારગતણું;
 ધન્ય દિવસ વેળા આ ધન્ય, જિણિ દીકું સ્ત્રીરત્નનયન. ૭૫
 વર્ણવિભવ કુલરૂપ સુવેષ, પરિજન પ્રેમ વિલાસ વિશેષ;
 ચિત્તિ ચિંતવતા ભૂપતિ સર્વ, ગહિને પડયા જિમ છંડી ગર્વ. ૭૬
 અવરરાયતું કહિયે કિસ્યું, જી નલનરપતિ ચિંતે ધસ્યું;
 એ લૈમી દેખી સતીવંત, ધૈર્ય કવણુ ન ચૂકે સંત. ૭૭
 નલનૃપ દેખી સુર માનવા, લૈમીઆશ મહેલતા હવા;
 નલલૈમી સરિખું સંયોગ, અવર સાથે અણસરિસ યોગ. ૭૮
 સભામધ્ય દમયંતી સતી, અમર નરોરૂગપ્રતિ નિરખતી;
 સફલ કરેવા સુર વિનતી, તવ યોલી ભારતિ ભગવતી. ૭૯
 ભો ! ભો ! સુરવર માનવગણા, લોચન સફલ કરો આપણા;
 નિજ મનથી શંકા પરિહરી, નિરખો ભીમભૂપકુંવરી. ૮૦
 સુણિ સશિવદને ! ભીમકસુતે ! દુગ વિક્ષેપ કરો શુભમતે;
 રૂંદે કન્યે ! રહી સભા વિચાલિ, રંજે સુરનરરૂપ નિહાલિ. ૮૧
 આ જે યક્ષદેવતા સભા, માનવને જેવા દુર્લભા;
 તુજ પુષ્ટ્યે તે આળ્યા અહીં, નિધાનનાં સ્વામિ એ સહી. ૮૨
 એમાં જી તુજ આવે લાગ, તો તું સો વર વર મહાભાગ;
 પ્રાહિં એ વૈવટવૃક્ષે વસે, આદર જે તુજ મન ઉલ્લસે. ૮૩

૧ દમયંતીમાંજ મોહ પામી સ્તબ્ધ બની ગયા. ૨ અન્યપ્રતે
 “ જેણિ એહ. ” ૩ ધ્રુવે. ૪ પ્રત્યંતરે “ અવર સાથે તે અસરિસ
 સંયોગ. ” ૫ દેવતા. ૬ મનુષ્ય અને સર્પ વગેરેને. ૭ પ્રત્યંતરે “ ભાષા
 ભગવતી. ” ૮ પ્રત્યંતરે “ અપહરી. ” ૯ અન્યપ્રતે “ તં કન્યે ! ”
 ૧૦ ધણું કરીને વડના ઝાડમાં રહે છે.

ઈસી સુણી ભાષા ભારતી, તેહને નમસ્કાર સારતી;
 વિહર્ભતનયા આગલ વહી, વળી ^૧ગોદેવી બોલી સહી. ૮૪
 આ ગંધર્વદેવ સુંદરા, નિજ ગર્વે ઉન્નત કંધરા;
 કરિ વાન્નિત્ર વહ્ણકી ધરે, સ્વર આમ ^૨શ્રીમુખે ઉચ્ચરે. ૮૫
 બે તુજ પ્રબલ પ્રેમ-સંગીત, તો વર વરિ ગંધર્વ વિનીત;
 તિહાંથી પશ્ચિ આગલિ સંચરી, વળી ^૩વાણી ઇશ્ચિપરિ ઉચ્ચરી. ૮૬
^૪વિલોક વાસુકી ^૫પન્નગરાય, જેહને ^૬સહસ વહન એક કાય;
 દો દો જીહ્વા એક એક મુખે, તેણિ તાહરા ગુણુ ^૭થુણુસે મુખે. ૮૭
 તક્ષક શંખચૂડ કુર્કોટ, દુર્જનપ્રતિ દમે દઠ દોટ;
 વાસુકીરાય તણા યોધાર, મન માને સો વર ભરતાર. ૮૮
 ક્ષણાટોપ એહને મણિ જેહ, 'દિગમંડલ દીપાવે તેહ;
 જજે તુજ ભાલતિલક ^૯ધ્રુતિ કરે, તિમ ક્ષણુરત્ન તમ સવિ હરે. ૮૯
 અવર દેવ નંદનવનિ રમે, એ ભોગી સધળે જગિ ભમે;
 ઈચ્ચુ' સુણી તસ કરી પ્રણામ, વળી આગલિ સા ચાલી તામ. ૯૦
 પુનરપિ કહે ભારતી ભગવતી, ગિરિ વૈતાઢયતણા અધિપતિ;
 આ વિદ્યાધર સભા સુબાણુ, અનેક ઉત્તમ વિદ્યાખાણુ. ૯૧
 આદિ પ્રજ્ઞામી રોહિણી, ^{૧૦}ધોડપવિદ્યાદેવી ભણી;

૧ સરસ્વતી. ૨ પોતાને મોઢે. ૩ સરસ્વતી. ૪ બે, તિહાલ. ૫ સાપનો રાબ. ૬ હબર મુખ. ૭ ગારો. ૮ દિશા મંડળને. ૯ પ્રકાશ.

૧૦ “ ॐ રોહિણી પન્નેતી, વજ્રાસિંખલા તહ ય વજ્રમંકુસિયા;

“ ચક્રેસરી નરદત્તા, કાંલિ મહાકાલિ તહ ગૌરી. ॥૭॥

“ ગંધારી મહાજાંલા, માંણવિ વદ્ધુદ્ધ તહ ય અચ્છુત્તા;

“ માંણસિ મહામાંણસિયા, વિજાદેવીઓ રક્ષંતુ. ॥૮॥”

તિજયપહુત્તસ્તોત્રે.

અહેલી રોહિણી પુન્ય ખીજને પેદા કરનારી, ખીજ પ્રજ્ઞામિ
 અતિજ્ઞાનવાળી, ત્રીજ વજ્રશુંખલા વજ્રસમાન સાંકળ ધારણુ કરતી;

વળી મોહની ^૧જગનગામિની, એ સવિ એહને વશિ વર્તિની. ૯૨
 નમી-વીનમી વિદ્યાધરરાય, તેહના એ અન્વયી કહિવાય;
 એમાંહિ રૂચે સો ચિત્તે ધરો, વચ્છે ! વિદ્યાધર વરતરો. ૯૩
 શશિમુખિ ! ઇત્યાદિક સુરવૃંદ, તે તુજ ચિત્તને દે આનંદ;
 હવે માનવી સભા નિરખિયે, ચક્રોર નયણે નૃપ પરખિયે. ૯૪
 સૂરિજવંશ વિભૂષણુ ભણું, ભૂપ અયોધ્યાનગરી તણું;
 શશિવદની ! સાંભલ દેઇ કર્ણુ, આ બિઠો રાજ ઋકુતપર્ણુ. ૯૫
 એહશું ચિત્ત રૂચે તો વરો, ^૨પદ્મલોચને ! કાં પરિહરો;
 ઇત્યાદિક કહી રહી ભારતી, સા આગલિ ચાલી મલપતી. ૯૬
 જગનમાત વળી કહે તું સુણે, આ અંગાધિપ ભૂપતિ મુણે;
 પુષ્પકરંડિની પુરી પ્રસિદ્ધ, તેહતું સ્વામિ સખલ સમૃદ્ધ. ૯૭
 ચિત્તિ રૂચે તો વર વર્ણિની, ! વળી આધી ચાલી ^૩નૃપ-કની;
 તક્ષશિલાનગરીતું રાય, દાખે સરસ્વતી તિણે ઠાય. ૯૮
 તેહના ગુણુ બહુપરિ ઉચ્ચર્યા, વૈદલિએ મન નવિ ધર્યા;
 ગુર્જરપતિ ગુણુ ઓલ્યા વળી, લૈમીમતી તેહશું નવિ લળી. ૯૯
 અવર દેશના નરપતિ વળી, સવિ દેખાડી નૃપ મંડળી;
 તેહના ગુણુ ઓલ્યા જિમ યથા, લૈમીમનિ સવિ હુયા ^૪વૃથા. ૧૦૦

ચોથી વળુંકુશી વજ્ર અને અંકુશ ધરનારી, પાંચમી અપ્રતિચક્રા
 ચક્ર ધરનારી, છઠી નરદત્તા અથવા પુરુષદત્તા પુરુષોને વરદાન
 દેનારી, સાતમી કાલિ સ્થામવર્ણુવાળી, આઠમી મહાકાલિ વિશેષે સ્થામ,
 નવમી ગૌરી શ્વેતવર્ણુની, દશમી ગાંધારી ગાયના વાહનવાળી, અગી-
 આરમી મહાજ્વાલા મોટી જ્વાળાયુક્ત, આરમી માનવી મનુષ્યોની
 માતા સમાન, તેરમી વૈરુચ્યા વૈર શાંત પાડનારી, ચોદમી અધુમા
 ષાપરહિત, પંદરમી માનસિ મનને સહાયકારી, અને સોળમી મહા-
 માનસિ સાનિધ્ય કારિણી વિદ્યાદેવીઓ છે.

૧ આકાશમાં ચાલનારી. ૨ પ્રલંતરે “કમલલોચને.” ૩ રાજ-
 પુત્રી. ૪ નકામા.

વળી ભારતી ભણે ભગવતી, સાંભળ દમયંતી ગુણવતી !

રાજલોક પ્રેમાકુલ બહુ, તુજ ઉપરિ દીસે છે સહુ. ૧

પણિ તે તુજ મનિ દીસે વાય, તાહરૂં ચિત્ત હરે નલરાય;

જિમ ચંદ્રિકાંત જને પીળયે, ચિત્ત ચક્રેર જને રંજયે. ૨

ઇમ કહેતી આગલ સંચરી, શ્રીભારતી ભીમકુંવરી;

પંચમ લોકપાલશ્યું તિહાં, લોકપાલ ખેઠા છે જિહાં. ૩

પંચ નલો પેખી મનોહાર, તવ ભારતી કહે સુવિચાર;

સુણિ ! નલરૂપ ધરી સુરપતિ, આ ખિહુ નિરખો ગુણવતી. ૪

એહસ્યું પ્રખલ પ્રેમ કીજયે, સુરસુખ સુધારસ તનુ પીજયે;

માનવભવે સુરવર સંયોગ, એ દુર્લભ મિલવો સંયોગ. ૫

અવર લોકપતિ ઉપનલભૂપ, ખેઠા ચ્યાર ધરી નલરૂપ;

એ ચ્યારિ દેવતા અભંગ, એહસ્યું નિશ્ચલ કરિ મન રંગ. ૬

એ માંહિ જે તુજ વાહી ગંઠી, વરમાલા શરોપુ તસ કંઠી;

એહવા ઉત્તમ વર તું લહી, કાં મનસું મુંઝાઈ રહી. ૭

એ વર છંડી અવર વરેશી, તો કિમ ચિંતાસમુદ્ર તરેસિ;

એ વિલંબ એ જડતા કિસી, એ વર અંગિકર ઉલ્હસી. ૮

ઈસ્યાં સુણિ ભારતીવચન, કલમલીઉં વૈદર્ભિ મન્ન;

નલ દિગ્પાલ ન અંતર લહે, થઈ વિષન્ન તિહાં ઉભી રહે. ૯

તો હવે એ કેહીપેર હુસ્યે, નલવલ્લભ કિમ કરી આવસ્યે;

દુર્જન થયો દેવ સંઘાત, વલ્લભ ભલ્યો માંહિ એ વાત. ૧૦

સહુ સમક્ષ જે કહું વરમાલ, અંગિકરજો નલ-ભૂપાલ;

તો નલ સુર બહુ થાય વિરોધ, કિહાં નલમાનવ કિહાં સુરયોધ.

જો પણ મુજ ભાષા શીખવે, નલ સુર વિગતિ કરી દાખવે;

તો "વાણીશ્યુ" હુઈ વિદ્રેષ, સુરપતિ લાજ ન રાખે રેષ. ૧૨

૧ પ્રેમવડે અકળાયલા. ૨ પ્રત્યંતરે " ચતુરે. " ૩ રોપો, આરોપો. ૪ સરસ્વતી. ૫ સરસ્વતી ઉપર.

ઇત્યાદિક ચિંતવતાં ચિત્ત, મુંઝાઈ રહી ભીમી મિત્તિ મત્ત;^૧
^૨જલ આવત્તિ પડી ગજ વહુ, કથમપિ નિર્ગમ ન લહે લહુ. ૧૩
 તિમ સુરકપટ મહોદધિ પડી, સા ન લહે નિર્ગમ વાતડી;
 એતલે શુદ્ધબુદ્ધિ ઉપની, વિનય કરે સુરપતિસ્થુ^૩ કની. ૧૪
 ચ્યારિ દિસિ—સ્વામિ! માહરૂ, નમસ્કાર ચિત્તે ધરજો ખરૂ;
 મુઝ બાલિકા સાથિ સુકુમાલ, થાઓ પૂજ્ય તુમે દિસિપાલ. ૧૫
 તમ રૂઠે વૈદર્ભિ તણી, તુમ વિણુ અવર નહિ ગતિ ભણી;
 અન્ન વિરોધીતણું શરીર, રાખી ન શકે નીર સમીર. ૧૬
 નિર્ભલપ્રતિ બલવત્તરતણું, તેજ પ્રગટતાં નહી યશપણું;
 જિમ કાઠને કુઠાર કઠોર, મૃગલીને વળી જિમ હરિજોર. ૧૭
 તિણે જગતી બલે નહિ સૂર, પલાવે નહિ સાયરનું પૂર;
 શક્તિવંત જે ક્ષમા ધરંતિ, તેણિ કારણુ એ જગ વરતંતી. ૧૮
 દવદંતી ઉપરી દિગપાલ ! કેવલ કરૂણા કરો કૃપાલ;
 આપો ભિક્ષા ભર્તાતણી, સુપ્રસન્ન થાઓ જગધણી. ૧૯
 જો પણિ નૈષધપતિ વ્યતિરેક, દમયંતી મન ધરે અવિવેક;
 તો તુજો હણુજો વજ્રે કરી, જ્ઞાને કરી પરિલહિસ્થો ખરી. ૨૦
 ઇતિ પરિ વિનય કરંતાં સતી, નિજ મન બુદ્ધિ ધરે ષ્ઠીમતી;
 સુર માનવ અંતર બાણુવા, એતા બોલ ચિત્તે આણુવા. ૨૧
^૪મ્મૈષોન્મૈષ સુરા ન કરંતિ, વળી ^૫ભૂભાગે પાઉ ન ધરંતિ;
 મને કરી સાધે સવિકામ, નવિ ^૬કુરૂમાઇ કદા સુમદામ. ૨૨
 ઇણી લક્ષ્યણુ ઝોળખીએ દેવ, અથે ઇતિ ભાષે જિનદેવ;
 બોલ ઝોહ ભૈમીએ અહિયા, ઇણિ અવસરે સુર સુકૃપા થયા. ૨૩

૧ મતિ. મતિ ખહેર મારી ગઇ. ૨ જળ—પાણીના ભમરમાં
 ખડેલી હાથણી કેવી રીતે ઝટ નીકળી શકે? ૩ બુદ્ધિવાળી. ૪ દેવો
 આંખો મટમટાવતા નથી. ૫ પૃથ્વી પર પગ અડાડતા નથી. ૬ કુલની
 માળા કદિ કરમાતી નથી. કુરૂમાઇ—કરમાયે.

ચિન્હ એહ સવિ જોયાં યદા, અપ્રપંચ નલ જાણ્યો તદા;
 એતલે સરસ્વતી કરિ ધરી, દમયંતી મુખ આગલ કરી. ૨૪
 લાવી લોકપાલને પાસી, પય પ્રણુમાવે અતિ ઉદ્ધાસી;
 ચ્યારિ વંદા દોષ કર જોડી, વૈદર્ભી રહી અંજલી જોડી. ૧૨૫
 તે ચ્યારિ પામ્યા સંતોષ, મનહુંતી મેહલ્યુ સવિ રોષ;
 કહિ ભારતી ^૧ભીમજા ! સુભે, ઈંદ્રાદિક તુજ તૂઠા સુભે. ૨૬
 પ્રણુમત જન ઉપરિ જસ કૃપા, નિજ ગુણ સાંભલતાં જસ ત્રપા;
 શીલવિષય જસ શ્રદ્ધા ઘણી, ^૨પ્રકૃતિ માહંતતણી એ લણી. ૨૭
 (અનુષ્ટુપ્ચન્દ.)

પ્રણતેષુ દયાલુત્વં, લજ્જાલુત્વં ચ સંસદિ;

શ્રદ્ધાલુત્વં ચ શીલેષુ, પ્રકૃતિર્મહતામિયમ્. ^૩ ૨૮

(ચોપાઈ.)

એહવા એ સુરપતિ નિર્દોષ, ન કરે કુણુસ્થું દીરઘ રોષ;
 સુભગે ! તુજ પતિલિક્ષા દીએ, તું અસમાન હરખ ધર હિયે. ૨૯
 આ તુજ વલ્લભ નલમહારાય, કરિ અનંગ ધરી આંચો કાય;
 વરમાલા રોપો એહ કંઠિ, બંધો ^૪નિવડ નેહની ગંઠી. ૩૦
 ઇતિ નિસુણી ભારતીવચન, અતિ વિકસ્થું વૈદર્ભિમત્ર;
 સમદ સુધાસમુદ્ર વિચિ રહી, કર પંકજે વરમાલા શ્રહી. ૩૧
 સકલ લોક દેખતાં વિશાલ, નલનૃપ કંઠે ઠવી વરમાલ;
 પુષ્પવૃષ્ટિ તિહાં સુરવર કરે, ^૫બંદીજન જયજય ઉચ્ચરે. ૩૨
 તવ વાજિત્ર વિવિધ વાળંયાં, મંગલ ધવલગીત ગાળંયાં;
 તિહાં અતિ ^૬કલરવ ઉછળ્યો, અવર ભૂપગણ અલગો ટળ્યો. ૩૩

૧ ભીમરાજની પુત્રી ! દમયંતી ! ૨ મોટા પુરૂષોની આવીજ પ્રકૃતિ હોય છે. ૩ નમ્રલોકોમાં દયાલુપણું, સભામાં લજ્જાલુપણું અને શીલમાં શ્રદ્ધાલુપણું રાખવું એ મોટા માણસોની પ્રકૃતિ છે. ૪ ગાઠા, દઢ. ૫ યાચકજનો. ૬ અવાજ, ઘોંઘાટ, બૂમાટો,

કરિવા યુદ્ધ થયા સજ સહુ, તવ સુરપતિ ઇમ યોલ્યા બહુ;
 સુર-માનવીસલાજન જ્ઞેય, નલ-દમયંતી ઉપરિ કોય. ૩૪
 મને કરી ચિંતવસ્યે^૧ આળ, તેહનું ફલ લલસ્યે^૨ તલ્કાળ;
 શિર-સ્ફોટ તતક્ષણિ થાઈસ્યે, સો^૩ સત્વર યમપૂરી બઈસ્યે. ૩૫
 સુરપતિ વિનય વચને^૪ હરખીઓ, દમયંતીને નલવર દીઓ;
 નલ-દમયંતી રંગે વરો, રખે અસૂયા^૫ કો જન કરો. ૩૬
 વળી પ્રેમ મનિ આણી ઘણુ, 'સૂરિજપાક' રસવતીતણુ;
 દીયુ *આમ્નાય નલપ્રતિ ખરૂ, નલનાં વિધન સહુઈ અપહરૂ. ૩૭
 ઇતિ બહુ ઘોષે^૬ નિર્જરનાથ, અંતર્ધાન હવુ સુરસાથ;
 પુહતાં ઠામિ^૭ અમર આપણે, સરસ્વતી ભૈમીપ્રતિ ઇમ લણે. ૩૮
 નિવડ નેહ વલ્લભસ્યું^૮ હુજો, સંતતિ યુગલ વિમલ પામજો !
 ઇતિ આશીષ દીએ ભારતી, તવ^૯ મરાલ આબ્યું ખગપતિ. ૩૯
 સો ભગવતીને પાયે નમ્યું, પૂરવરોષ સકલ ઉપશમ્યું;
 તેહને^{૧૦} શાપાનુશ્રદ્ધ કરિયો, વાહન થઈ રહિયો મન ઠરિયો. ૪૦
 પુહતી માત આપણે ઠામિ, હવે કુંડિનપુરકેરો સ્વામી;
 વિનય કરી રાજ મંડળી, રાખી સુજન રહિયા મન રૂલી. ૪૧
 વર્ત્યું સઘળે જ્યજ્યકાર, વિવાહ મહોત્સવ મંડિયો સાર;
 સકલસજનમનિ હરિષ ન માય, ચાલ્યો ઉલ્લટ^{૧૧} પ્રવરપ્રવાહ. ૧૪૨

(ઠાલ—રાગ કેદારો.)

હવે કુંડિનપુરનો અધિપતિ, મહાદેવી પ્રિયંગુમંજરી સતી;
 ઉત્સવ મંડે વીવાહતણુ, 'જનપદજન સહુ હરખ્યુ ઘણુ. ૧
 નિજ પત્નિપ્રતિ રાજ લણે, બહુ પુણ્ય ફળ્યું સુણ આપણે;
 જ્ઞમાતા નલ સરખુ લહિઉ, ત્રિહુંભવને યશ સાચુ રહિઉ. ૨

૧ અન્યપ્રતે " સીધર " શિદ્ધ. ૨ હરકત-ગડબડ. ગુણી ઉપર
 દોષનો આરોપ. * વિધિ. ૩ ઇંદ્ર. ૪ દેવો. ૫ હંસરાજ. ૬ આપ
 રાણવાની કૃપા કરી. ૭ મોટો. ૮ દેશનાં લોકો. ૯ જમાઈ.

સહી આપણા પુણ્ય ^૧અગણ્યજી, જીવિત આપણું ધન્યજી;
 દમયંતી સરખી ^૨નંદના, જામાતા નલ સરીખો સુમના. ૩
 હવે આલસ અળગો છંડીએ, વિવાહ વિવધપરિ (૨૦૧) મંડીએ;
 આજ્ઞા સેવકને દીજીએ, મંડપ રચના વર કીજીએ. ૪
 ઘરિ બ'ધુવર્ગ પાઉધારિઈ, બહુમાને સખળ સત્કારીઈ;
 નિત ^૩લોજનવાર કરાવીએ, દાનિ ^૪વૈશ્રમણુ હરાવીએ. ૫
 યાચક ઉપરિ બહુ રીઝીએ, દાલીદ્ર દવાનલ વીઝીએ;
^૫કેકાણુ કનક કરિ દીજીએ, ભૂપતિ ^૬કમલાફલ લીજીએ. ૬
 નિર્દોષ લગનદિન આવીઓ, સવિલોકને મન ભાવીઓ;^૭
 મંડપ મંડાનજ માંડીઆ, દારિદ્રનાં દરિદ્ર ખાંડીઆ. ૭
 માતર મંદિર રચના ખરી, ચતુરાઈ વર ચતુરે કરી;
 મંડાણુ સકલ માંડી કરી, જાણે દેવ ભૂમિ આવી ખરી. ૮
 ગૌરી શ્યામા સોહામણી, તિહાં ધવલ મંગળ ગાય ઘણી;
 હિવેલૈમી અંગે ઊવટણુ ^૯કરે, મુખે મંગલ ^{૧૦}બહુપરિ ઉચ્ચરે. ૯
 નહવણાદિક વિધિ સઘળું કરી, વળી વસ્ર વિવેકે વપુ ધરી;
 આભૂષણુ અંગે અલંકરી, બહુ નૃપ નારીયે^{૧૦} પરવરી. ૧૦
 વાજિંત્ર વિવિધપરિ વાજંતી, શિરી મેઘાડંબર છાજંતી;
 બહુ મંગલ ધવલ સુગાવતે, મણિ માણિક વધાવતે.^{૧૧} ૧૧
^{૧૨}માયહરે આણી લીમક-સુતા, અંગિ રંગ અધિક જનની પિતા;
 હવે નલનૃપ અંગિ ઉગટ સારિ, બહુ ધવલ મંગલ ગાય નારિ. ૧૨
 સુર નિર્મિત વસ્ર ધરિયાં અંગે, આભરણુ સકલ પહિરિયાં રંગિ;
 જાણે જંગમ સુરતરૂ હવુ, નરદેવ નિપુણ નલ અભિનવુ. ૧૩

૧ ન ગણી શકાય તેટલાં વિશેષ. ૨ પુત્રી. ૩ જમણવાર. ૪ કુખેર બંડારીને. ૫ ઘોડા. ૬ લક્ષ્મી મળ્યાનો દેહાવ. ૭ પ્રત્યંતરે “ સહુ સજનવર્ગ મનિ ભાવિયો. ” ૮ સોળ વર્ષની શ્યામા. ૯ અન્યપ્રતે “ ઉગટિ કરે. ” ૧૦ અન્યપ્રતે “ મંગલવાણી ઉચ્ચરે. ” ૧૧ અન્યપ્રતે “ મણિમોતી લાજિ વધાવતે. ” ૧૨ માયરે, ચોરીમાં.

શૃંગારિઓ ધવલમતંગને, આફઠ હવો નૃપ હોઈ સને;*
પરિવાર અસંખિત પરિવરીઓ, નલ કુંડિનપુરમાંહી સંચરિયો.

^૧પાખરીયા પાર ન કે લહે, ^૨મદમસ્ત મતંગજ બહુ વહે;
^૩પાયકદલ સંખ્યા કુણુ લહે, જન થોકિ થોકિ જેવા રહે. ૧૫

આગલથી ચાલે સાજતું, માણસ મિળીયું સહુ રાજતું;
સુણુ કૌતુકવાજિત્ર વાજતું, નામ ન લિયે કો અન્ય કાજતું. ૧૬

ખેલા ખેલે ખંતે ખરા, નાટક નટૂઆ નટક બહુતરા;
નવ નાટક નિરૂપમ ^૪નૃત્યકી, કરે ગાન મધુર જાણે પિકી.^૫ ૧૭
ગંધર્વ ગાવે ગંધવકળા, વૈતાલિક છંદ ભણિ લલા;

ઈત્યાદિક ઉત્સવ નવનવા, નલનરપતિ ચાહ્યુ પરણવા. ૧૮
બહુ જન જેયે ઉંચા ચડી, જાણે આ ધન વેળા ધડી;

નલરૂપ પુરંદ્રી જન પીયે, નિજ જનમ સ્વજન માને હિયે. ૧૯
સોભાગિણિ વૈદર્ભી સાચી, નલવરસ્તું બં સૂધી રાચી;

નલરાય મોટો તપોબલી, તસ પત્ની દમયંતી મિલી. ૨૦
એ જેડી અલંગ સદા હુને, વરવહુ વંછિત ફલ પામને !

ઈતિ બહુ આશીષ સહુ ભણે, નલરાજ ^૬તે શ્રવણે સુણે. ૨૧
બહુ ચાચકજન સંતોષતો, દાને સનમાને પોષતો;

થાનકિ થાનકિ થોભતો, પૌલોમિપતિ જિમ શોભતો.^૭ ૨૨
વરરાજ તોરણે આવીઓ, મોતીએ થાલ ભરી વધાવીઓ;

કરે પ્રિયુંગુમંજરી પુંખણાં, રાય લીમ કરે બહુ લુંછણાં. ૨૩
સંતોષી જન ભલીપરિં, વર પાઉધરાવ્યા માઈહરિં;^૮

* સર્જ. ૧ ઘોડા. ૨ મદથી મસ્ત બનેલા હાથી. ૩ પાળા સિપાઈ. ૪ અન્યપ્રતે “ વર્તકી ” ૫ કોયલ. ૬ પ્રતિઅંતરે “ નિજ શ્રવણે સુણે. ” ૭ શ્રી વિનયવિજયકૃત ‘ શ્રીપાલ ’ અને કવિ દર્શનવિજયકૃત ‘ પ્રેમલાલચ્છી ’ રાસાઓમાં પણ લક્ષ્મના વરઘોડા વખતના આવાજ ભાવો વર્ણવવામાં આવ્યા છે. ૮ માયરે, ચોરીમાં.

સોવિન સિંહાસન બિસીઆ, સાજન ^૧મન-પંકજ વિકસીઆ. ૨૪
 સાથે ^૨વર વિપ્ર વેલા ખરી, ઘૂત મધુ સિંચિત ^૩પાવક કરી;
 સો ^૪હુતભુજ કીધું સાખીઓ, વરવહુ કર મેળાપક કીઓ. ૨૫
 તિહાં મંગલ ચ્યારે વરતીઆં, ^૫કરમોચને ગ્રામ નગર દીઆં;
 પહિરામણી પાર ન પામિયે, તે લહીએ જેણિ જે કામીએ. ૨૬
^૬ઈમ બહુ ઉત્સવ વિવાહતણા, સવિ કૃત્યા મનોરથ આપણા;
 જે ભૂપ આઠ્યા સ્વયંવરે, તે સંતોખ્યા સહુ શુભ પરે. ૨૭
 નલરાયે ત્યાગ (જે) સખલ કર્યા, સહુ ચાચકલોક (તે) અલંકર્યા;
 સંતોખ્યા સ્વજન યુગતિં ઘણી, કીરતી વિસ્તારી આપણી. ૨૮
 દિન કેટલા રહી આદર હવે, નલ-દમયંતી સુખ લોગવે;
 હવે નિષધનચરિં જાવાલણી, આજ્ઞા લે લીમ ભૂપતિતણી. ૨૯
 લૈમીપ્રતિ માત-પિતા-સખી, દીયે શીખામણ કહે શશિમુખી;
 પતિ ચિત્તિ પુત્રી ચાલજે, પ્રિયુશયું મન રંગે માહલજે. ૩૦
 નલભૂપતિ પરિકર આપણુ, પરિવાર સકલ લૈમીતાણુ;
 લેઈ નિષધપુરી પાઉધારિયા, ^૭જનપદજન વંછિત સારિયા. ૩૧

૧ મનરૂપી કમળ ખીલ્યાં-વિકાશર થયાં. ૨ ઉત્તમ, સમયનો
 જાણુ. ૩ અગ્નિ, હોમ. ૪ અગ્નિ. ૫ હસ્તમોચન વખતે. ૬ પ્રત્યંતરે
 “ ઇતિ ઉત્સવ હવા વિવાહતણા.” ૭ દેશના લોકોની ઇચ્છા પૂરી કરી.
 ૮ શ્રીસમયસુન્દરજી, નળદમયંતી રાસે કુંદિનપુરથી નિષધપુરીનો વા-
 ટપ્રસંગ આ પ્રમાણે વર્ણવે છે. ખંડ ૧ લો, ઢાળ છઠ્ઠી:—

- “ મારગમાંહિ આવતાં, આધી રાતિ મઝારિ;
 “ નલદમયંતી સાંભલ્યા, ભમરાના ઝંકાર.
 “ અચિરજ નલને ઉપનો, લસકર થંબ્યો તેથિ;
 “ દેખ્યો કયું દીસે નહિ, ભમરા ગુંજે જેથિ.
 “ દવદંતી પ્રીયુ પૂછીઓ, કહો એ કુણુ વિચાર ?
 “ વૃક્ષસ્તું ગન્ધ કહુ ઇહાં ? ભમરા ગુંજે સાર.
 “ નળ કહે નિરતિ પડે નહીં, ઘોર ઘપટ અંધાર;

- “ કુણુ જાણે ધર્યાં છે કિસું, ઉભા રહ્યા લિગાર.
 “ દમયન્તી હાથ ફેરીઓ, બાલ ઉપરિ અવિલંબ;
 “ તેજ પુંજ પ્રગટયો તિહાં, જાણે સૂરજ જિમ બિંબ.
 “ અણુઆલો સધળે હુઓ, દીકો સાધ નિચન્થ;
 “ એકાંતે કાઉસગ રહ્યો, સાધે મુગતિનો પન્થ.
 “ નલદમયન્તી આવીઆં, સાધુ સમીપિ કોડિરે;
 “ દેધ ત્રિણ્ય પ્રદક્ષણા, વાંદે બે કર જોડિરે.
 “ x x x x x x x
 “ કરમછેદન કાઉસગ કરે, તપજપ ઉચ વિહારરે;
 “ દેહતણી મમતા તણ, નિરમમ(ત્વ) નિરહંકારરે.
 “ મદ ઝરતો ગજ આવીઓ, ખાજિ ખાણું એણે ઈખરે;
 “ વારવાર માયું ધસે, મુનિવર નાણે દુઃખરે.
 “ મેર અડગ મુનિવર રહ્યો, ડોહ્યો નહિય લિગારરે;
 “ મદ લપટાણો ડીલસું, પણુ સાધજી ન કરે સારરે.
 “ મદ મુગન્ધ અતિ વાસના, સહુ વન રહ્યો મહકાયરે;
 “ ભોગી ભમરા આવીઆ, મુનિ તનુસું રહ્યા લપટાયરે.
 “ x x x x x x x
 “ નલરાજ પૂછે કહો! તિલક હુઓ એ કેમરે ?
 “ પૂરવપુન્ય કિયા કિસ્યા, તપજપ કિયા નેમરે !
 “ અવધિનાણી મુનિ ઉપદિશે, સુણિ! રાજન! વિરતાંતરે;
 “ દમયન્તી પહલી હુંતી, નૃપની સ્ત્રી ધર્મવન્તરે.
 “ તીર્થકરનો તપ કીઓ, ઉજમણો કીઓ એહરે;
 “ જિન ચઉવીસને ચોડીઆ, રતનતિલક સુસનેહરે.
 “ બાલ તિલક હુઓ ધણિ ભવે, આગલિ ભવિ પણુ સુખરે;
 “ ધમ જાણીને ધર્મ કરો, જિમ દેખો નહીં દુઃખરે.
 “ x x x x x x x
 “ આહ્યો નલ વલિ ચુપસ્યું, પુહુતો નગરી પાસિ;
 “ દમયન્તીને દેખાડતો, વનવાડી આવાસિ.”

પુરપ્રવેશ મહુરત નિરમલું, ^૧દૈવજ્ઞ દત્તે દીધું ભલું;
 નિજનગરીમાંહિ સિધાવિયા, ભરી મોતી થાળે વધાવિયા. ૨૨
 પુર જનપદજન આણુંદિયા, ^૨ઘરિ ઘરિ મંગલઉત્સવ ક્રિયા;
 સહુ પ્રજા હવી ^૩સવિ મદમતી, નલ-લૈમી નિજ ઘરિ દંપતિ. ૨૩
 આનંદ ઉદ્ધિ ઝીલે સદા, નહી વિરહવિયોગ ઘડી કદા;
 નખમાંસ ખીરજલની પરિં, નહી ભિન્ન કદા વન મંદિરિં; ૨૪
^૪ષટઋતુના ભોગ ભલા લીયે, નિસિદ્ધિન દોષ પ્રેમસુધા પીયે;
 સુખ વિલસે પંચવિષયતાણા, માનવભવે સુરભવથી ઘણા. ૨૫
 ઈતિ દાને યશ વિસ્તારતુ, સજ્જનમનવાંછત સ્મરતુ;
 આનંદ પ્રપૂરિત નિત સમે, મનવંછિત કાલ અતિક્રમે. ૨૬
 ભીમીનલારાયતાણું ચરી, કહિઉ અંથ નલાયન ઉદરી;
 એતલિ ‘પૂર્વાર્ધકથા’ કહી, ‘ઉત્તરાર્ધ’ કહીચું વળી સહી. ૨૭
 શ્રીવૃદ્ધતપોગણુ ગચ્છપતિ, ધનરત્નસુરિંદ નમો યતિ;
 સુવિનેય તાસ ભાનુમેઙ્ગણિ, ખહુકૃપા લહી તે પૂજ્યતાણી. ૨૮
 માણિકરત્ન વાચક વરો, લઘુ અંધવ તસુ નયચુંદરો;
 જી સભા સુજન(ની) આજ્ઞા લહે! તુ કથા ક્ષણાંતર રહી કહે! ૨૯

શ્રીમાન્મેધરાજે અતિસામાન્યપણે આ વૃતાન્ત વર્ણુવ્યો છે.

જીઓ આ૦ કા૦ મ૦ મૌ૦ ૩ જીં. પાને ૩૨૪ માં:—

“ રાત અંધારી વાટ ન દીસે, પ્રગટ કરે દમયન્તી;

“ તિલક અનોપમ સૂરિજસરખું, તેણે વાટ દીસતી. ૬

“ ગજમદગંધે ભમરે વીંટયો, કાઉસગિ છે મુનિ એક;

“ નિષધનરેસર સવિપરિવારે, વાંદે ધરી વિવેક. ૭

“ કોશલનગરે આવ્યા નરવર, વર્તે ધર્મ અપાર; ” ૮

૧ જ્ઞેતિધીએ. ૨ ઘેરેઘેરે. ૩ પ્રત્યંતરે “ સમ્મદવતી. ” ૪ વ-

સંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા, શરદ, શિશિર અને હેમંત એ છ ઋતુ.

(२८०)

नण्डभयतीरासः

ग्रंथ नलायननु उद्धार, नलयरित्र नवरस लंडार;
कवि नयसुंदर सुंदरभाव, अतलिं हवे अष्टम प्रस्ताव. ४०

धति श्रीकुभेरपुराणे ग्रंथ नलायनोद्धारै नलयरित्रे
लैमीस्वयंवरभंडन सर्वराम अकत्रमलसु धंद (आदि)
चतुर्नदीरूपधरसु लीमी विनयकरसु, धंद्रेसु दत्त नललतारि-
याष्टिगृहसुवर्षेना नाम अष्टमः प्रस्तावः

इति नलपूर्वकथा समाप्ता.

પ્રસ્તાવ નવમો.

અથ નલુત્તરકથા પ્રારમ્ભ્યતે.

(૬૯૧.)

- હવિ નવમા પ્રસ્તાવની, કહું કથા કહોલ; ૧
 શ્રીભાનુમેઝુ ગુઝુ નામ વર, મુળિ મંડિત તંબોલ.
 બોલું હવે ઉત્તરકથા, સજ્જન સુણુને ભાવિ; ૨
 સરસ્વતી સંભાલ કર, મુજ મુખે વસને આવી.
 શ્રીસારહ સુપસાઉલિ, ઉત્તર નલ અધિકાર; ૩
 નલચરિત્ર લૈમીતણું, સાંભલને સુવિચાર.

(ચોપાઈ.)

સુરપતિ આદે^૧ સઘળા દેવ, અમરાવતીએ પુહચિ હેવ;
 મારગિ નલલૈમીની કથા, કહિતાં^૨ અમૃત માને વૃથા. ૪
 એટલે કલિવિષીઓ સુરપતિ, કલિ ઇતિ નામે છે દુર્મતિ;
 સપરિવારિ આવે ભૂલોકિ, તિણ્ણિ સુરપતિ દીઠા સુર થોકિ.^૩ ૫
 સુરને^૪ ગમનાગમનની વાત, ^૫કલિ પૂછે સૂર ^૬કહિ અવહાત;^૬

૧ અમૃતની મિઠાસ દમયંતીની મીઠી વાત અગાડી નકામી માનતા. ૨ દેવતાઓના ટોળાંસહિત. ૩ જવા આવવાની—ગયા આવ્યાની. ૪ કલિયુગ. ૫ કહે. ૬ કવિ ભાલણુના નળાખ્યાનમાં આમાં જન્મ વર્ણવ્યું છે તેમ, ઇન્દ્ર વગેરેને કલિ મળ્યો એ વૃત્તાંત સામાન્યથી વર્ણવેલો છે.

જ્યારે ભદ્ર પ્રેમાનંદે આ બંનેથી વિપરીત, કલિકાલ, પરણ્યા પછી સ્વદેશે જતાં નળ દમયંતીનેજ વાટમાં મળ્યો એમ વર્ણવ્યું છે. જુઓ કડવું ૨૮ મું—

“ વાજતે ગુજતે નળ વલ્યો, એવે કલિયુગ સામો મળ્યો;

“ વરવા વૈદર્ભી નારદે મોકલ્યો, આવે ઉતાવળે આસે હળકલ્યો.

લૈમી સ્વયંવરા અભિનવુ, ભૂતલિ એહવુ હુસે ન હવુ. ૬
 નલલૈમી એ સરખી જોડી, તેહમાંહિ કિંપિ ન દીસે ખોડી;
 લૈમી અતિ ચતુરા સુંદરી, સુર છોડી નલ માનવ વરી. ૭
 ઈત્યાદિક હુઈ જિમ સંકથા, સુરે સકલ ભાખી તિમ તથા;
 સા નિસુણી મન અમરખ ભરિયો, કલિસુર અતિક્રોધે થરહરિયો. ૮
 સુરને કહે તુલ્લે નીસત સહી, જી લૈમીને લાવ્યા નહી;
 ન શક્યા વરી લૈમીકુંવરી, તુ ! સી ! રિદ્ધિ તુહારી ખરી ? ૯
 તુમ ખિઠાં વરિ ગયું માનવી, એ અપકીરતી સઘળે હવી;
 તુમ દેવત્વપ્રતિ ધિક્કાર ! ન હવુ કે લૈમી ભર્તાર. ૧૦
 તુમ અહુ નિરખુદ્ધિની મડયા, જે એણિ અવસરિ જડ થઈ પડયા;
 યણિ ન સકુંહું ખમી એ વાત, કિમ રશુંગાલ સિંહને દેલાત ? ૧૧
 જી નલઅંગિ આણું ખોડી, નલલૈમી નેહ નાંખું ત્રોડિ;
 એ નરનારી કડું રેવણી, તુ જાણું એ કલિ વિષ ધણી ! ૧૨

“ એઠો મહીષ ઉપર કલિકાળ, કઠે મનીષનાં શીશની માળ;

“ કરમાં કાતું લોહશુંગાર, શિર સગડી ધીકે અંગાર.

“ જૈ વડું દમયન્તી રૂપનિધાન, જીએ તો મળી સામી જન;

“ કન્યાએ નળ જાણ્યો વર્યો, કલિ ક્રોધે પાછો ફર્યો.

“ જો નળે પરણવા દીધો નહિ, આજથી લાગું પૂઠે થઇ; ”

કવિ ભાલજી દ્વાપર સાથે હતો તેટલું વિશેષ કહ્યું છે. જીએ
 કડવું ૧૪ મું—

“ સુખ પામે નર નારી અતિશે, લોકપાલની કહું વિધિ;

“ દેવ વળિયા સ્વર્ગ જવા, તેણે કલિતણી કળ કીધી.

“ મળ્યો કળજીગ વાટમાં, દ્વાપર હતો સાથ;

“ બલિવ્રતઅરિ (?) ઉચ્ચરે, ક્યાં જાય દ્વાપરનો સાધ હાથ ? ”

વાચક શ્રીમેધરાજના અને શ્રીસમયસુન્દરજીના નળાખ્યાનો
 સામાન્ય વિસ્તારવાળા હોવાથી તેમાં કલિવ્રતાંત છોડી દેવામાં આવ્યો છે.

૧ પ્ર૦ અં૦ “સહુ”. ૨ શિયાળવો સિંહને લાત કેમ ઈઈ શકે ?

ઇતિ નિસુણી ખીન્યા સુર સહુ, કલિ વિષમુખી નવિ યોદ્યા બહુ;
શ્રીભારતીપ્રતિં કરે સાન, કહે ભગવતી અરે અજ્ઞાન ! ૧૩

મારતીડવાચ—

મુખિ ^૧મ ઝંખ અતિ બંગડ યોલ, રે રે કલિ નિર્લજ્જ નિટોલ !
નલરાબ અતિપુણ્ય પવિત્ર, તિં સો દુઃખી ન થાય કપુત્ર ! ૧૪
એ બેહુ આશ્યા પુણ્યે ક્ષી, પુણ્યે વિધન સવિ બાય ટળી;
નલભૈમીને પુણ્યબલ ઘણું, ચિંતિત ^૨વિક્ષલ હુસે તુજતણું. ૧૫
^૩અમરખ મેહલી એહસ્યું મૂહ ! હું તુજ શીખ કહું એ ^૪ગૂહ;
સુપુણ્યસ્યું નવિ ચાલે પ્રાણ, એહ અસૂયા મહેલ અબાણ. ૧૬

કાલિડવાચ—

^૫વાણી વચન સુણી વિસ્મય જડિયો, કલિવિષ કલિકોષે ધડહડિયો;
વળી વચન યોદ્યો ^૬વાચાળ, પાપી પુણ્યવંતનું કાળ. ૧૭
પુણ્ય પુણ્ય સહુ કો કાં કહો, કલિયુગ વચન કહે તે ગ્રહો;
ખાઓ પીઓ સહુ કરો વિલાસ, પરભવની કો મ કરો આસ ! ૧૮
વ્યસન^૭ સાત સેવો મન રંગે, મ ખીહો પાપતણે પરસંગે;
ગાવો વાઓ ને નિરખો નાચ, જે દૃષ્ટે દીસે તે સાચ ! ૧૯
અદૃષ્ટ ફલ સઘળું તે ક્ષેક, રખે લહો જે છે પરલોક;
જપતપધ્યાને મ દુહવો દેહ, કલિ કહિ^૮ સાચુ નાસ્તિક એહ ! ૨૦

૧ વગર સમભયું જેમ તેમ ન બક્યા કર. ૨ નકામું—કેકટ.
૩. ઈર્ષ્યા. ૪ ગુણ શીખામણ. ૫ સરસ્વતીના. ૬ બહુ યોલો.

૭ શ્રીસમયસુન્દરકૃત નળદ્વદંતી રાસે, દ્વિતીય ખંડે, પ્રથમ ઢાલે—

“ઘૂત (૧) માંસ (૨) વેશ્યા (૩) સુરારે (૪), પારંધી (૫) પરદારો (૬);
“ચોરી (૭) વિસન સાતે ખૂરારે, દુરગતિના દાતારો.

ઉદાહરણ—“દુરગતિના દાતારે સાતે, ધર જાયે ઇણિં વ્યસનનિ વાટે;”

“ભીખ માગીજે” દિવસે જાતે, પિંડ ભરાયે પાપને ખાતે.”

૮ કહે.

દાન પુણ્યથી રહો વેગળા, સીખો કૂડ કપટની કળા;
 માનો ^૧મદનતણી વળી આણ, ફળ લ્યો એક દેહનું સુભણ ! ૨૧
 ઇતિ ગતિ ચાલે તે કલિમિત્ર, પુણ્યવંત તે કલિનું શત્રુ;
 'પુણ્યશ્લોક' કીર્તિ નલ લહે, તે સુભુતાં કલિ ભડકે દહે. ૨૨

(ઇન્દ્રવજ્રછન્દ.)

“ દાતા દરિદ્રી^૧ કૃપણો ધનાઢ્યઃ,^૨

પાપી ચિરાયુઃ સુકૃતિર્ગતાયુઃ;^૩

કુલીનદાસો અકુલીનરાજ્યં,^૪

કલૌયુગે ષડ્ગુણમાશ્રયન્તિ.^૫ ॥ ૧ ॥ ”

તે ભણી મૃત્યુલોકે જૈ વસી, જો એ નલને મેહલે કસી;
 તેા સહી કલિનો સાથો પ્રાણ, નહિ તુ લહેજો સદા અભણ ! ૨૩
 ઇતિ દુર્વચન કલિનાં સુણી, ^૩પુનરપિ કથન ભારતી ભણી;

મારતીઝવાચ—

૨૨ દુષ્ટ હૃદય પાપિષ્ઠ ! ઇતિ ભાષિત મત ભાષિ અનિષ્ટ. ૨૪
 જો જગદીસે ^૪પ્રવચને કહિયાં, સદાકાળે તે સાચાં લહિયાં;
 મૂરખ ! જો કિમ નહીં પરલોકિ, એક સુખી ને એક સશોક. ૨૫
 પાતિક^૫ પુણ્ય પટંતર માનિ, એક બધિર^૬ એક સાંભલે કાનિ;

૧ કામદેવની આજ્ઞા. ૨ દાનેશ્વરી છતાં દરિદ્રી, કૃપણ છતાં ધનવાન, પાપી છતાં લાંબા આયુષ્યવાળો, સુકૃત્ય છતાં ટુંકા આયુષ્યવાળો, કુલવાન છતાં દાસ, (અને) હીનકુલે છતાં રાજ્ય, આ છ બનાવો (તાત્ત્વિકપણે જો કે કલંકરૂપ છતાં કલિકાલના પ્રભાવથી) કલિકાલમાં ગુણરૂપે લેખાય છે. ૩ ફરીને ભણી=મોલી. ૪ જૈન-આગમોની અંદર જિનરાજે જે પાપપુણ્યનાં ફળ કલાં છે તે સત્યજ છે. ૫ પાપ પુણ્યમાં. ૬ બહેરો.

એક *વિલોચન સુનયન એક, એક અજ્ઞાની એક સુવિવેક. ૨૬
રાજલીલા એક લોગવે ખરી, એક આગલિથી ધામે તુરી;¹

પૂરવ પુણ્ય-પાપના યોગ, દેખે પરગટ ²બુબુઆ પ્રયોગ. ૨૭
નાસ્તિકમત કુણ થાપી સકે, સુરપતિ ધર્મધુરંધર થકે;

બુ સુરપતિ સાંભળશે વાત, તુ વજ્રે કરસ્યે ઉપધાત. ૨૮
રે સુરખ ! આણી ચેતના, બોલ બહુ મન ધર હેતના;

³મુધા મ કર નલનૃપસું દ્રેષ, તિહાં તાહરૂં નહીં ચાલે રેષ. ૨૯
દુર્મતિ ! મહેલી કલુષતાપણું, સુરને મ કર વિડંબન ઘણું;

સ્વયંવરા ⁴અતિ શોભાવવા, નલલૈમીને વર આપવા. ૩૦
પાઉધાર્યા હુતા સુર તિહાં, કૌતુક નિરખી આવ્યા ઈહાં;

ઇમ તે કૂડું સ્યું સાંભળ્યું ? જે ભૂંડે મુખે ભૂંડું ⁵લબ્યું. ૩૧
નલનું ક્ષત્રી-ધર્મ⁶ આકરૂં, શીલ ⁷વહ્ની લૈમીનું ખરૂં;

તેમાં તુજ સરિખા કુલહીન, ⁸સલલ થઇને બલસ્યે દીન. ૩૨
ખડગધાર ⁹મધુલિપ્તા જિસી, એ વિદર્ભ તનયા છે ઈસી;

નલ વિણ જે વંછે તસ સંગ, ખંડોખંડ થાય તસ અંગ. ૩૩
ઇતિ ભારતીવચન સાંભળી, સુરખ કલિ ઊઠયો કલમલી;¹⁰

કલિઝવાચ—

તું વાચાલિ સરસ્વતી ! વડી, નલ વર્ણન કરવા સાંપડી. ૩૪
અહો અહો ! નિરખું ગતિ વામ, દેવ કરે ¹¹વૈતાલિક કામ !

* આંધળો. ૧ ઘોડો. ૨ જુદાજુદા. ૩ ફેકટ. ૪ પ્ર૦ અં "ઇતિ".

૫ બોલ્યો, લવાશે કર્યો. ૬ પ્ર૦ અં "બળ". ૭ શીળરૂપી અગ્નિ.

૮ પતંગિયું, 'શલમ'. ૯ મધથી ચોપડી રાખેલ તરવારની ધાર.

ચાટવા જતાં જરા સ્વાદ મળ્યા પછી જીભ કપાતાં પ્રાણની હાણ.

થાય તેવી. ૧૦ પ્ર૦ "કલકલી." ૧૧ ભાટ ચારણો જેવાં બિરદાવલી

બોલવાના કામો હવે દેવો કરવા મંડયા છે. દેવોની એવી વામ-

ઉલટી ગતિ થયેલી મારા જેવામાં આવે છે.

સ્તવના ધ્યાન કીટની^૧ કરી, સુરને ત્રપા અણાવે ખરી. ૩૫
ઉચિત નહિ વર્ણવવા સોચ, સુરને અર્થ હાનિકર હોય;

રતન-ચૌર વૈરી-પર્ષદા, તેહતું નામ ન લીજે કદા. ૩૬

હવે કલિકાલી નલ જી કુપ્યુ, તુ જાણે થોડેરું તપ્યુ;

ઘણું કહી શું દાખું મુખેં, જાણીસે જી રહસે મુખેં. ૩૭

આજથિકુ નિશ્ચે કરી કહે, મહાવૈર નલરચું કલિ વહે;

સુર-માનવ-દાનવ કલિથિકે, જોઈસ જી કો રાખી શકે ! ૩૮

હૃત સર્વસ્વ રાજગુણ બ્રહ્મ, નિજ નારી નિર્વાહ લહિ કષ્ટ;

વનિ મેહલી એકલી કઠોર, જો નાશી જાચ જિમ ચોર. ૩૯

સુધા તૃપાતુર દ્રેષી લોક, ધૈર્ય વિવર્જિત ઘણા સશોક;

કાયર રૂદ્ધન કરંતો ભમે, કીરતિ સઘલી એની ગમે.^૨ ૪૦

જી નલ મહેલું એહવુ કરી, તુ જાણજો પ્રતિજ્ઞા ખરી;

નહી તુ લહેજો^૩ સરડો સદા, રખે વચન એક માનો કદા ! ૪૧

દેવડવાચ—

ઈશ્યાં વચન કલિનાં અવિવેક, સુણી દેવ યોલ્યા થઈ એક;

^૪સામ વચન પ્રીછવવા તાસ, કલિ ! ^૫મુધા તું મેહલ ^૬વિખાસ. ૪૨

કિસી રીસ કૂડી એ ઘણી, નિષ્કારણ વૈરી સ્યા ભણી ?

^૭આપે અંધતણી પરિ થઈ, કાં ઉનમારગે વિચરે લઈ (સઈ)? ૪૩

જી પણિ સ્વયંવરેં સુર ગયા, ઉત્સવ નિરખી હર્ષિત થયા;

લહી સંતોષ વલ્યા સવિયોધ, તુ તુઝનેં નલશું શું કોધ ? ૪૪

સ્રી વા પુરૂષ યુવા વા વૃદ્ધ, ધન વિહીન વા હુયો સમૃદ્ધ;

સઘલે સહી આચાર પ્રધાન, અનાચાર કહીં ન લહે માન. ૪૫

જો આચારેં વડા ગુણવતા, તેહતુ પક્ષ કરે (સુર) દેવતા;

૧ કીટક (?). ભાટોની માફક સ્તવના કરતાં દેવોને ત્રપા-લ-
જન અણાવે છે. ૨ પ્ર૦ “યશ કીરતિ સઘલી નિર્ગમે.” ૩ ધૂતારો,
હગારો. ‘સરંડ’. ૪ શાંત કરવાવાળાં. ૫ નાહક. ૬ ક્લેશ. ૭ પોતે.

નલ-દમયંતી ^૧વિશદાચાર, ઝેહતુ યશ ભાષે સંસાર. ૪૬
જે નિશ્ચલ ગુણરાગી સદા, સન્નન સાથિ^૨ કપટ નહીં કદા;
સુખે સુવે સો ^૨વિભુતાવંત, કહીએ પામર અવર અસંત. ૪૭
કપૂર કાળું તુહિ કહીં, ચંદન ઉષ્ણ કહીં કેા નહીં;

દૂધમાંહી તુહિ^૩ પૂતરા, તિમ સન્નન તે સન્નન ખરા ! ૪૮
શીલવતી દમયંતી ભણી, સત્ય પ્રતિજ્ઞાનુ નલ ધણી;

તેહના ગુણ બોલતાં બિચાર, કહે તુઝ મત્સર કિશ્યું ગમાર ? ૪૯
એ ધર્મજ્ઞ ^૪કૃતજ્ઞ ત્રિશેષ, ઝેહને કેહિશ્યું નહી વિદ્રેષ;

તે નલ સાથે વૈર તું વહે, કાંઈ ! આપ આપોપું દહે ? ૫૦
સમુદ્ર જિમ ગંભીર અપાર, નલ ગુણ રચણુતાણુ ભંડાર;

^૫ટિટ્ઠિલીની પરે સોષણુ તાસ, તે આરંભિયો દીસે દાસ. ૫૧
કર્યો પરિશ્રમ એ થાયે ફોક, તો ઉપહાસ કરે સવિલોક;

તેહ ભણી નલશ્યું મત્સર મેલહ, કૂર કલિસુર ! કથન મ ઠેલ. ૫૨
ઇતિ પ્રસન્ન ગંભીર વચન, સાંભલી સુરનાં સો દુર્જન;

^૬કોધાનલે^૬ પ્રજવલ્યો અપાર, ^૭કરાસ્ફોટ કીધુ ત્રિણુવાર. ૫૩
કલિપ્રતિજ્ઞા—

સાભિમાન ઊઠ્યો ઊછળી, ઇતિ કલિ ^૮કરિ પ્રતિજ્ઞા વળી;

નલનિ^૯ કાઢયા વિણુ જે સહી, સ્વર્ગ ઠામે કલિ આવે નહી ! ૫૪
^{૧૦}અનર્થ શંકા આણી હેવ, વળતું વચન ન બોલ્યા દેવ;

^{૧૦}ખીરપાને અતિવિષ હુએ નાગ, કુપે સુશીખે અધમ અભાગ. ૫૫

૧ પવિત્ર આચારવાળાં છે. ૨ પ્ર૦ “ સુખી સોઈ સો” વિગુણ-
વંત, કહિયે પાપી સેથિ અસંત.” ૩ નહિ, ન હોયે. ૪ કર્યા ગુણોનો
બળુનાર. ૫ ટીટોડીની પેટે. ૬ પ્ર૦ “ કોધાકુલ ” ૭ ત્રણુ વખત
તાલોટા બળવીને. ૮ કરે. ૯ નહાઈ પરિણામ આવવાની શંકાને
લીધે. ૧૦ દૂધ પાવાથી સાપ ધણા ઝેરવાળો થાય છે.

સુર સહુ સાખ પ્રતિજ્ઞા કરી, નિઃકારણુ નલ નૃપતું અરિ^૧;
સુર કલિ કોપ ઘણો મન ધરી, ^૨મૃત્યુલોકિ^૩ પુહુતુ મત્સરી.૫૬

[ઇતિ દેવકલિ સંવાદ.

^૩આર્યાવર્ત દેશમાંહિ ગયો, સપરિવારિ^૪ તિહાં જઈ રહ્યો;

૧ કારણુ વિના નલ નૃપનો અરિ=શત્રુ થયો. ૨ માનવલોકે-
૩ અહીં વાચક શ્રીમેધરાજના અને શ્રીસમયસુન્દરના
નળદમયંતી, તથા નળદમયંતી રાસાઓમાં નીચલી બે વાતો
વિશેષ છે:—

- “ રાજ કરંતા નિષધને, દેશે ન ઇતિ લગાર;
“ દેવગુરુધર્મ સાચને, સુખીઆં વરણુ અદાર. ૧
“ એક દિન નરપતિ ચિંતવે, એ સર્વે પુણ્ય પ્રમાણુ;
“ રાજ અનોપમ ભોગવું, સવિ માને મુજ આણુ. ૨
“ એમ વિમાસી મુનિ થયો, થાપ્યો નળ નિજ પાટ;
“ એયે આશ્રમે રાયની, વંશ ઇખા(ક્ષા)માં વાટ. ” ૮
“ રાજ પાળે નળ નય કરી, વરતે આણુ અખંડ;
“ રાય રાણા સેવા કરે, દેતાં બહુળા દંડોરિ. ૧
“ અન્યદા મંત્રી પૂછિયું, આજ અમારી આણુ;
“ કોણુ ભૂપતિ માને નહિ, ભોળા ભમે અજણોરે. ૪
“ મંત્રી કહે આણુ તુમતણી, માને નહિ કદંબ;
“ તે રાજ જીતેથકે, જસ વાધે અવલંબોરે. ૫
“ કટક સજા સેધ ચલ્યો, માંડે ઝૂઝ અવિલંબ;
“ નળ જીત્યો પુણ્યે કરી, ભાગો રાય કદંબોરે. ” ૮

[શ્રી આં કાં મં: મૌં ૩ જ્ઞં. પાને ૩૨૪-૨૫-૨૬.

વાચક શ્રીમેધરાજકૃત નળદમયંતી રાસે.]

- “ નિષધરાય અવસર નિપુણુ, નળને દીધો રાજ;
“ કુખર યુવરાજ કીઓ, આપ કરે ધર્મ કાજ.
“ દીક્ષા લેધ રૂપરિ, પાલી પંચાચાર;

ધર્મવંત દીઠો સવિ લોક, સુખી સદા મુદ મુદિત ^૧અશોક. ૫૭
^૨આર્ય લોક વસે સહુ કૌય, નથી કુવાસ અનાર્ય ભેય;
 તે દેખી કલિ ચિંતે તિસે, એહરચું સી ^૩પરિવિગ્રહ હુસે. ૫૮
 પુણ્યવંત પોતે એ રાય, તેહરચું પ્રાણ કિસી પરિ થાય !
 તો થિર થઈ રહું ઇણે ઠાય, ભેઈ છિદ્ર ^૪છલું નલરાય. ૫૯
^૫પરિકરને કહિ પાછા વહુ, તુમો જઈ નિજ થાનકી રહુ;
 કલિ રહસ્યે નરલોકે સહી, નિપધનયરિ આન્યુ ઇમ કહી. ૬૦
 ત્રિવટે ચાયરે ને ચઉવટે, ^૬અટન કરિ મત્સર સામટે;
^૭નગરિમાંહિ ફિરે નિતમેવ, વિરટતણી પરિ ફિરિ કુદેવ. ૬૧
 ચેખિ સત્વવંત સહુજન, એક કરિ નિતુ જીવયતન;
^૮દાનસૂર દીસે તિહાં ઘણા, ધર્મ ન છંડે કો આપણા. ૬૨
^{૧૦}પરમેશ્વર પૂજા ત્રણિવાર, ^{૧૧}જિનહરિ ઉત્સવ સદા અપાર;
^{૧૨}સત્તરભેદ પૂજા શોભતી, ધનરોપ મંગળ આરતી. ૬૩

“ તપ જપ કરી અતિ આકરો, પુહતો સરગ મઝારિ.

“ નળરાજ થાપ્યો નવો, પાળે રાજ અખંડ;

“ પુણ્ય પ્રમાણે ભોગવે, ભરતતણા ત્રિણુ ખંડ.

“ નામ કદંબ નરેસર, તેજ પ્રતાપ પ્રચંડ;

“ નળ આગા નવિ માનતો, તે ભાળ્યો જૂજદંડ. ”

[શ્રીસમયસુન્દરકૃત નળદમયંતી રાસે ખીજે ખંડે, પ્રથમ ઢાલે.]

૧ પ્રસન્ન મન-શોકરહિત. ૨ આર્ય, પવિત્ર આચરણ્યવાળાં.
 ૩ મુદ્. ૪ ઇચું. ૫ પરિવારને કહે પાછા વહો-વળો અને દેવલોકમાં
 જઈ પોતાને થાનકે રહો. ૬ રખડે, ફરે. ૭ પ્ર૦ “નગરીમાંહિ નિરંતર-
 મેવ” ૮ પ્ર૦ “ચરટતણી પરિ ફિરિ કુદેવ.” ૯ દાન દેવામાં શરા-જખરા.
 ૧૦ સવાર-અપાર-સંધ્યાએ. ૧૧ જિનહરે, જિનચૈત્યે. ૧૨ નહવણુ
 ૧, ચંદન વિલેપન ૨, વસ્ત્રયુગલ (મતાંતરે નેત્ર-ચક્ષુયુગલ) ૩, સુગન્ધ
 ચૂર્ણ-વાસપૂજા ૪, પુષ્પપૂજા ૫, પુષ્પમાળા ૬, પુષ્પઅંગરચના ૭,

પ્રવચનસૂત્ર પાઠ સજ્જાય, પભષ્ટિ અહિનિશિ મુનિવરરાય;
 શીલ તપોભાવના વિવેક, વિનયાદિક ગુણયુક્ત અનેક. ૬૪
 એવં વિધ જે નગરીમધ્ય, ^૧વસિ લોક સહુ પુણ્ય પ્રસિદ્ધ;
 નહિ અધર્મીતણું પ્રવેશ, રહી ન શકે પાપી લવલેશ. ૬૫
 ધતિ બાણી રહી ન શક્યો તિહાં, પુહુતુ કલિયુગ પુરવન^૨ જિહાં;
 દીહું વૃક્ષ ^૩વિભીતક ઠામ, તિણી તરૂવરિ કીધો વિશ્રામ. ૬૬
 કલિયુગ કૂડો છે જેહવું, મિલ્યું ઠામ તેહને તેહવું;
 જે જે સરિખા સરિખ્યું મિલિઉં, દૈવતણું તિહાં દૂષણ ટાલઉં. ૬૭
 (ગાથા છંદ.)

છારસુ મિલે ધૂલી, ધૂલી તહ મિલે કચ્ચરિ સરિસ્સ;
 સુણહસ્સ હહુસ્સં, સરિસા ^૪સરસેણ રચ્ચંતિ. ૬૮
^૫હે કારિલ્લ અણજ્જે ! ચહિ મા લિંબંમિ પાયવે કહૂણ !
 અહવા ન તુજ્જ દોસો, સરિસા ^૬સરિસેણ રચ્ચંતિ^૭. ૬૯
 વાયસની પરિ બેહિડે રહે, વૈર વડું નલનૃપથું વહે;
 અહિનિશિ છિદ્ર જેઈ ભૂપનાં, એ લખ્યણુ દુર્જન રૂપનાં. ૭૦

ચૂર્ણ ૮, ધ્વજરોપણુ ૯, આભૂષણુ ૧૦, પુષ્પગૃહ ૧૧, પુષ્પમેઘ-
 વર્ષણુ-ટૃષ્ટિ ૧૨, અષ્ટભાંગલિક ૧૩, ધૂપ (મતાંતરે ધૂપ-દીપપૂજા)
 ૧૪, ગીતગાનાદિ ૧૫, નાટિક-વૃત્ય ૧૬, વાદ્ય-વાજિંત્ર ૧૭, આ
 પ્રમાણે ૧૭ પ્રકારે.

૧ વસે. ૨ નગરના ઉદ્યાનમાં. ૩ બહેડાંનું ઝાડ. ૪ પ્રતિબંતરે
 “ સરિસે હિં રચ્ચંતિ ”. ૫ પ્ર૦ અ૦ “ રે હલ્લિ મિહિલ્લિ કારિલ્લિ, મુક્કિલ્લ
 મા ચહસિ પાવણ લિંબે. ” ૬ પ્ર૦ “ સરિસે હિં રચ્ચંતિ. ” ૭ રાખોડીની
 સાથે ધલનો, અને ધૂલનો પોતાના સરખા કચ્ચરાની સાથે મેલાપ થાય
 છે, કૂતરો હાડકાંના ખંડોમાં રતિ પામે છે, સરખા; સરખાઓની બેડે
 આનન્દ માને છે. હે અનાર્થે કરેલા ! તું કહુ લિંબડે ન ચઢ ! અથવા
 આ તારો દોષ નથી, કારણુ સરખા સરખાની સાથેજ રતિ પામે છે.

એક છત્ર નલ્લનૃપની આણુ, પેખી સઘળે હવુ હેરાણુ;
 તેણિ વનિ^૧ સાઠિસહસરહિયો વર્ષ, પણુ પૂરણુ નહવુ તસ હર્ષ. ૭૧
 નલ્લમહારાય ભોગવે લીલ, પુણ્યશ્લોક પવિત્ર સુશીલ;
 સંતતિની પરિ પાલે પ્રભ, પુણ્યતણી બહુ બાંધી ધન. ૭૨
 દુર્વિનીતને સિખ્યા દિયે, ન્યાયધર્મ સાચુ તસ હિયે;
 તેણિ ત્યજીય જે હુયે દુષ્ટ, પરિ જિમ અહિ^૨ ડકયો અંગુષ્ઠ. ૭૩
 વિનયવંતનુ પાલક વીર, સ્વપર દોષગુણુ જાણુ ગંભીર;
 ભીમકાંત ગુણિ કરી સુરમ્ય, જનને ભયંકરો અતિગમ્ય. ૭૪
 ધીર લલિત કુળ શીલોપેત, સ્વધર્મચિંતા કરણુ સચેત;
^૩નિત્યે ધર્મ-અર્થ ને કામ, તુલ્યભાવ રાખે ત્રણિ ઠામ. ૭૫
 ઈહિ ભવનાં કુળ અંગિં ધરે, પરભવથી મનમાંહિ ડરે;
 વિદ્યા ચૌદ વિસારદપણે, રિપુ ષટ્વર્ગ સુ વસે જેહતણે. ૭૬
 પ્રભુત્વ^૧ મંત્ર^૨ ઉચ્છાહ^૩ રવિ^૪ ભક્તિ, એહથી ઉપની ચ્યારિ શક્તિ;^૫
^૫તેહસ્થું નૃપ પણિ પાલે રાજ, પરિજન સેવ કરે ^૬નિર્વ્યાજ. ૭૭

૧ સાઠ હજાર વર્ષ તે વન-ઉદ્યાનમાં કલિ રહ્યો. બદ પ્રેમાનંદે હજાર વર્ષ અને કવિ ભાલણે માત્ર બાર વર્ષજ કલિને રખડવાના જણાવ્યા છે. જુઓ—

“ નગર પૂઠે ફેરા બહુ ખાય, સન્ત આગળ પ્રવેશ ન થાય;
 સહસ્ર વર્ષ વહીને ગયાં, દમયન્તીને એ બાળક થયાં.” પ્રેં કં ૨૮

“ કાર્ય કરવા કલિ ઉભો, લાગ નવ લહેવાય;
 બાર વર્ષ એમ વહી ગયાં, મનોરથ સિદ્ધ ન થાય.” ભાં કં ૧૫

૨ સર્પ. ૩ પુરુષસ્ય ધર્મોર્થકામલક્ષણત્રિવર્ગઃ ૪ પ્રં અં “પ્રભુત્વ (૧) મંત્ર (૨) ઉચ્છાહ (૩) વિભક્તિ, એહથી ઉપની ત્રણિ શક્તિ;” જુઓ પાને ૧૭૭માં ગાથા ૨૫ મીનું ત્રીજું ચરણુ. ૫ પ્રં “ તેહસ્થું નૃપ પાલે નિજરાજ ” ૬ નિકપટ. અદલાની આશાવિના.

स्वा^१मी मंत्री मित्र^३ उदार, देश^४ दुर्ग^५ अहुंभण लंडार^७;
 ये सभ्तांग राजनां कडियां, नणमहाराय राजि ते लडियां. ७८

सेनाविचार—

એક હસ્તી એક રથ સુવિચાર, પાયક પંચ ત્રણિ અસ્વાર;
 એટલે એક પત્તિ કહિવાય, એ સવિ ત્રિગુણી સેના થાય. ૭૯
 ત્રિહું સેનાયે સેનામુખ જોધ, ત્રિહું સેનામુખિં ગુદમજ હોધ;
 ત્રિહું ગુદમે વાહની વિચાર, ત્રિહું વાહિનીએ પૂતના સાર. ૮૦
 ત્રિહું પૂતનાએ ચમૂ એક કહી, ત્રિહું ચમૂએ અનીકિની લહી;
 એણી દશે એક અક્ષાહિણી, સા જેહનિં દલિ^૧ ઘીસે ઘણી. ૮૧

પતવેવાહુઃ કલિકાલસર્વ(જ્ઞ) શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યપાદાઃ
 અમિધાનચિન્તામણિનામકોષે—

(અનુષ્ટુભૂત.)

“ *એકે મૈકરથાઅશ્વા, પત્તિઃ પચ્ચ પદાતિકા;

“ સેના-સેનામુખં-ગુલ્મો-વાહિની-પૂતના-ચમૂઃ ॥૧॥

“ અનીકિની ચ પત્તેઃ સ્યાદિ માઘૈસ્ત્રિગુણૈઃ ક્રમાત્;

“ દશાઽનીકિન્યોઽક્ષૌહિણી, સજ્જનં તુ પરીક્ષણમ્× ॥૨॥”
 આસાં વિવરણઙ્કાપિ યથા—

“ એક (૧) હસ્તી એક (૧) રથ ત્રણિ (૩) અશ્વવારાઃ
 પાંચ પાયક ઇતિ ષાત્ત. ” ૧

૧ લક્ષકરમાં અર્થાત્ નળના સૈન્યમાં આવી ઘણી અક્ષૌહિણી
 સેનાઓ છે.

* [એકે મૈકરથાઽશ્વા સ્યાત્,] × [સજ્જનં ત્વપરક્ષણમ્.]

“ ત્રણિ (૩) હસ્તિનઃ ત્રણિ (૩) રથાઃ નવ (૯) અશ્વ-
વારાઃ પન્નર (૧૫) પદ્મતયઃ ઇતિ સેના. ” ૨

“ નવ (૯) હસ્તિનઃ નવ (૯) રથાઃ સત્તાવીસ (૨૭) અશ્વ-
વારાઃ પંચતાળીસ (૪૫) પદ્મતયઃ ઇતિ સેનામુખ. ” ૩

“ સત્તાવીસ (૨૭) હસ્તિનઃ સત્તાવીસ (૨૭) રથાઃ એ-
કાસી (૮૧) અશ્વવારાઃ એકશત પાંત્રીસ (૧૩૫) પદ્મતયઃ ઇતિ
ગુલ્મ. ” ૪

“ એકાસી (૮૧) હસ્તિનઃ એકાસી (૮૧) રથાઃ ખસેં
ત્રિતાલીસ (૨૪૩) અશ્વવારાઃ ચ્યારસિં પાંચ (૪૦૫) પદ્મ-
તયઃ ઇતિ વાહિની. ” ૫

“ ખિસેં ત્રિતાળીસ (૨૪૩) હસ્તિનઃ ખિસેં ત્રિતાલીસ
(૨૪૩) રથાઃ સાતસેં ઓગણત્રીસ (૭૨૯) અશ્વવારાઃ ખારસિં
પન્નર (૧૨૧૫) પદ્મતયઃ ઇતિ પૃતના. ” ૬

“ સાતસિં ઓગણત્રીસ (૭૨૯) હસ્તિનઃ સાતસિં ઓગ-
ણત્રીસ (૭૨૯) રથાઃ ખિ સહસ એકસુ સત્યાસી (૨૧૮૭)
અશ્વવારાઃ ત્રણિ સહસ છસિં પંચતાલીસ (૩૬૪૫) પદ્મતયઃ
ઇતિ ચમ્. ” ૭

“ ખિ સહસ એકસુ સત્યાસી (૨૧૮૭) હસ્તિનઃ ખિ સહસ
એકસુ સત્યાસી (૨૧૮૭) રથાઃ છ સહસ પંચશત એકસઠિ
(૬૫૬૧) અશ્વવારાઃ દશસહસ નવશત પાંત્રીસ (૧૦૬૩૫) પદ્મ-
તયઃ ઇતિ અનીકિની. ” ૮

“ એકવીસ સહસ આઠસિં સિત્તિર (૨૧૮૭૦) હસ્તિનઃ
એકવીસ સહસ આઠસિં સિત્તિર (૨૧૮૭૦) રથાઃ પાંસઠિ સહસ
છસિં દસ (૬૫૬૧૦) અશ્વવારાઃ એક લાખ નવસહસ ત્રણસિં
પંચાસ (૧૦૬૩૫૦) પદ્મતયઃ ઇતિ અક્ષૌહિણી. ” ૯

(૨૯૪)

નળદમયંતીરાસ.

હાથી.	૨થ.	અશ્વ.	પાળા.	નામ.
૧	૧	૩	૫	પતિ.
૩	૩	૯	૧૫	સેના.
૯	૯	૨૭	૪૫	સેનામુખ.
૨૭	૨૭	૮૧	૧૩૫	ગુહમ.
૮૧	૮૧	૨૪૩	૪૦૫	વાહિની.
૨૪૩	૨૪૩	૭૨૯	૧૨૧૫	પૃતના.
૭૨૯	૭૨૯	૨૧૮૭	૩૬૪૫	ચમ્.
૨૧૮૭	૨૧૮૭	૬૫૬૧	૧૦૯૩૫	અનીકિની.
૨૧૮૭૦	૨૧૮૭૦	૬૫૬૧૦	૧૦૯૩૫૦	અઘૌહિણી.

(ચોપાઈ.)

ધમ તસુ સૈન્ય ન લાભે પાર, સેવે સદા સખલ ઝૂઝાર;
 પ્રબલ છત્રપતિ રાય અનેક, અહનિશિ સેવ કરિ સુવિવેક. ૮૨
 બેહને રાજિ ન કોઈ વિકાર, નહીં ^૧આતંક ને તિલગાર;
^૨નિરાયાસ ^૩નિરામયપણું, ધણિ પરિ રાજ કરે આપણું. ૮૩
 વળી ^૪વિશેષે વિદલિયે, નલનૃપ રાજ સખલ શોભિયે;
 તે તે વેષ કલા વિજ્ઞાન, દાખે સા દાક્ષણી પ્રધાન. ૮૪
 પ્રાણિગૃહણુ દિવસથી મુદા, વિયોગ તે બેહુને નહીં કદા;
 દોલા કેલી શ્રવણુ સંગીત, પુષ્પાવચય ખેલે એ કવીત. ૮૫
 આગેં દિલપાલે વર દીધ, સૂર્યપાક રસવતી પ્રસિદ્ધ;
 જલ પાવક આવે ઈકઠાય, ^૫સૂર્યતાપિ રસવતી ^૬પચાય. ૮૬
 ધણિ પરિ નીપાઈ રસવતી, લૈમીને ^૭ભોજન ભૂપતિ;
 અતિહિં સરસ આપે કેળવી, નિત્યે ભુંબઈ નવનવી. ૮૭

૧ પીડા-દુઃખ. ૨ શ્રમ નહિ આપનાર. ૩ રોગ રહિત. ૪ પ્ર૦
 “વિશેષતર” ૫ પ્ર૦ “ધરણિ” ૬ બનાવાય, પકાવાય. ૭ પ્ર૦
 “ભોજને ભાવતી.” ૮ બનાવે, પકાવે.

જે દેવે દીધું વર વળી, જેહથી પૂજી મનની ^૧રૂલી;
 લૈમીને દો સંતતિ હોય, એક પુત્ર એક પુત્રી જોય. ૮૮
 તિથિ સંતતિ સજ્જન હરખીયે, પ્રબલ દાન યાચક દીજીયે;
 નલનૃપ ઉત્સવ મંડે ઘણું, કહિતાં પાર નહીં તેહતણું. ૮૯
 ઠામિ ઠામિની આવે ભેટિ, રાજા બિમણી વાળે નેટિ;
 ધવલમંગલ સોહા(ગ)સણી ગાય, ઠામિ ઠામિ તોરણુ ણંધાય. ૯૦
 ઉત્સવ કીધા દિન એકવીસ, પૂજી સહુ મનતણી ^૨જગીસ;
 કુલાચાર સુપરિ સવિ કીધ, ઇન્દ્રસેન અભિધાન તસુ દીધ. ૯૧
 ઇન્દ્રસેના કુમરીનું નામ, ખેહૂખાળ વાધે ઉદામ;
 સર્વસુલક્ષણુ સોભે સોય, રાજ સુહાવે ખાળક દોય. ૯૨
 તે તેને મંગલ કહ્યાણુ, નલ-લૈમીનિ ઉદય મંડાણુ;
 દેખી મનિ કલિજીગ પરજલિ, રતિ જિમ જલદિ જવાસુ ખલિ. ૯૩
 રતિ વસંત એહવે આવીઓ, ચતુર લોકની મનિ ભાવીઓ;
 પુાખપત ફૂલોત હવી ^૩વનરાજિ, રહે શશિ રતિ નિજ મનસ્થું લાજિ.
 પસરિયો મલયાચલ વનવાય, મંજુરિયાં અંખ સદલ સછાય;
 સ્વર પંચમ કોકિલા આલવિ, ^૪મધુકર તાસ સરતિ પૂરવિ. ૯૫
 અભિનવ કેલી કરે દંપતિ, ઇણુ સમે નલ-દમયંતીસતી;
 પ્રમોહ ભરિ મધુ ખેલન કામિ, સપરિવારિ આબુ ^૫આરામિ. ૯૬
 કુસમ કેલિ જલકીડા સાર, દોલા કેલિ કરે મનોહારિ;
^૬કેલિહરા રચીયાં અતિ રમ્ય, તિહાં રાજા ખેહુ અભિગમ્ય. ૯૭
 વસન્તપૂજા કરી સુવિવેક, દીયાં દાન ગાયક અનેક;
 સન્ધ્યા ^૭સમુ હવું એતલિ, 'વૈતાલિક ખોલ્યાં તેતલિ'. ૯૮

૧ આશા. ૨ આશા. હોંશ. ૩ વનસ્પતિ. ૪ ભમરા. ૫ બગીચે,
 ઉદ્યાનમાં. ૬ કેલના ધરો, માંડવા. ૭ સમિ, સમે, સમયે-વખતે.
 ૮૬ બાટચારણાદિક.

હાહહહિતી હમરૂક હાહતી, ગહિગહિતી અંખરિ ^૧ગાહતી;
 નળમહારાય દમયન્તી સતી, સા પ્રસન્ન તુમ્હ સન્ધ્યાવતી.૯૯
 સાયંકાળ લહી ક્ષતિધણી, સન્ધ્યાકૃત્ય કરેવા ^૨ભણી;
 વેગિં ચરણુ પખાળે ધીર, રન્દ્રિ ^૩(રન્દ્ર) અંગુલી ન છોયું નીર.
 કલિપ્રવેશ—

ઇતિ નૃપછિદ્ર લહી લવલેશ, કલિ; નલ્લઅંગિ કરે પરવેશ;
 ઇત્યાદિક દેખીને છિદ્ર, છલેં મનુષ્યપ્રતિ સુર ક્ષુદ્ર. ૧૦૧
 (યતઃ-સ્રગ્ધરાવૃત્ત.)

સમ્યક્શોચેન હીનં ક્ષતવિવશતનું મુક્તકેશં હસન્તમ્,
 નિષ્ટીવન્તં રુદન્તં મદનપરવશં જૃમ્ભમાણં સ્વલન્તમ્;
 ભીતિભ્રાન્તં વિવહ્નં પરિકલિતરુષં લઙ્ઘિતોઽચ્છિષ્ટ ધાન્યં,
 છિદ્રં લબ્ધ્વા વિશન્તિ ધ્રુવમિહ પુરુષં પ્રાયશો દુષ્ટદેવાઃ^૧ ॥ ૨
 (ચોપાધ.)

કલિ કાલુષ્યપણિં બહુ ભરિયું, જવ પ્રવેશ નલ્લઅંગિ કરિયું;
 તવ તસ ભેદાં સાતે ધાત, વિષ ભેદે જિમ કરતાં વાત. ૩
^૧ધૂતવ્યસન કલિયુગનો ફૂત, સંભારિયું આંબુ અવધૂત;
^૨મૃષા છલ^૩ છદ્મનિ^૪ તસ્કરી, ઇતિ પરિવારિ રહિયો પરવરિ. ૪
 કલિ સમીપિ માગિ આદેશ, કલિ કહિ દ્યુતવ્યસન સુવિશેષ;
^૧દક્ષણકર નલ્લનો રહે ગૃહી, તેણિ તતખિણી તિમ કીધું સહી. ૫

૧ ગાજતી. ૨ કરવામાટે. ૩ છિદ્ર, દૂષણ, દોષ. ૪ રૂડી પવિ-
 ત્રતાએ રહિત, ગુમડાં ધાના શરીરવાળો, છૂટા કેશવાળો, હસતો,
 થુંકતો, રોતો, કામવિકારે વ્યાપ્ત, બગાસું ખાતો, સખલના પામતો,
 બયભ્રાંત, વસ્ત્ર વિનાનો, ક્રોધે ધમધમાયમાન, ઉચ્છિષ્ટ અનાજને ઓ-
 ણંગતો, એવા છિદ્રોવાળા પુરૂષોમાં અવસ્થે (બહુજાતાએ) દુષ્ટદેવો પ્રવેશ
 કરે છે. ૫ જીગાર. ૬ જૂહું. ૭ કપટ. ૮ 'છદ્મન' કપટી, ઢોંગીપણું.
 ૯ ચોરી. ૧૦ જમણો હાથ.

ते दिनथी नदरान्ततणी, मति थध^१ घूत^२ डीडावालणी;
नगरमांडि नरवर आवियो, कुंभर अंधव भोलावीओ. ६

घूतक्रीडा—

^३अपरमातनु सुत ते डोध, डीडा कानि प्रारथ्युं सोध;
तेहसुं डीडानी मति भेली, सलामध्य भेडा मनइली. ७

नदरान्त कुंभर अंधवो, डीडा प्रेम हवु अंभिनवो;
नूआ डेलि करे मनि रंगि, सा विष्णु^४ रति उपणे न अंगि. ८

विजय परान्य हुआ हो प्रते, तिम तिम घूत रमे मनि रते;
ने रस हुंते लैमी साधि, तेहु वीसारियो नरनाधि. ९

विनोद सर्व गया वीसरी, डीडाश्युं मन रहियो आवरी;
लैमीथी सा हुध वल्लभा, अहनिसि कौतुक निरणे सला. १०

वैदरिनिं मुभ आपणु, प्रांडि नवि देआडि धणु;
जिम रविप्रिया पदिनी प्रति, दर्शन न दीये वर्षा रति. ११

नदनृप^५ आपि नूयारी^६ थधउं, विवेक तनुथी^७ अलगुं रहिउं;
दिवस अनेक धण्डि परि हवा, राज कान लागां विष्णुसवा. १२

राति दिवस राज नू रमे, अवर वात अकु नवि गमे;
घूतव्यसन नदलूपति कलियो, लोकवाद अहवो उछलियो. १३

भोह धरी महितासु विवेक, घूत निंदा पर वचन अनेक;
परि परि कही प्रीछंयु राय, पण्डि^८ वसुधापति मनि ते वाय. १४

गीत नृत्य वाजित्र उदार, गाथा कौतुक कथा विचार;
सुभ निद्रादिक अनेक उपाय, नूया सा किनी सभी न नय. १५

लैमी वात सकल ते लही, हीयडाभांडिं अही सा रही;
तिम तिम मनडुं लउके हडे, पण्डि पतिदोष न कुणुनें कडे. १६

१ प्र० “लध” २ रभवानी. ३ श्रील मातानो—सावको भाध.

४ आनंद. ५ येते. ६ नुगारी. ७ श्रीरथी. ८ राज.

તેણી દુઃખે સા દુર્બલ થાય, એક દિન મંદિર આઠ્યુ રાય;
 ૧ અભ્યુત્થાન થઈ સા સતી, ૨ અત્યાદર પૂજ્યુ નરપતિ. ૧૭
 કદાપિ વ્યસની હુયે ભરતાર, તુહિ કુલસ્રી અતિ આચાર;
 દેવતણી પરિ પતિ અર્ચવો, ફેરી ખોલ ન કેા ખર્ચવો. ૧૮
 પતિ આગલિ ઉભી રહી સતી, ઝરતી ૪ અંશૂ ભૂમિ નિરખતી;
 ૫ મલિનમુખિ નિરખી સાં ખાલ, ૬ ઇત્યાદરે પૂછે ભૂપાલ. ૧૯
 નલપૃચ્છા—

સુષ્ટિ કેસિની^૧ ! કાં મુજ વદ્ધલા, દીસિં જિમ દિવસેં શશિપ્રભા;
 અંગિ વિભૂષા નહીં એહને, સ્યેં ? શિશ્રુષા નહીં દેહને ? ૨૦
 કાં વૈદર્ભી ! ચિત્ત તાહરે, ૨ નિરાતંક નવિ દીસે ખરૂં ?
 કાં એ અધિકેા અંગિ ઉચાટ, તરૂણિ તાહરે એ સ્યું ઘાટ ? ૨૧
 કવણુ દ્વેષ તુઝ ઉપરિ ધરે, વૃથા વચન કુણુ તાહરે કરે ?
 ભીરૂ ! કવણુ ભય તુજને કહે, કુણુ ઉપરિ તું અમરખ વહે ? ૨૨
 ભીમભૂપપુત્રી ! તુઝ કહુ, વીરસેન વસુધાપતિ વહૂ ;
 ઉભયપક્ષ પૂરણુનિર્મલી, તુઝ મતિ કુલુષભાવે કાં ભલી ? ૨૩
 ૯ સદય રદય કરી થાએા સુપ્રસન્ન, ઇત્યાદિક કહિતો રાજન્ન;
 કરિ ઘરી ૧૦ ઉચ્છંગિ ખેસારી નારિ, પૂછે સમ દેઈ વારંવારિ. ૨૪
 મૈમીઉત્તર—

દમયંતી જોડી ૧૧ દોઈ પાણિ, નિજસિરિ ધરી ખોલી ઇતિ વાણી;
 સ્વામી ! ચિત્તિ મ ધરિ વિખવાદ, સુણુ વીનતિ કરી પ્રસાદ ! ૧૨૫
 તું માહરે ૧૨ જંગમ શૃંગાર, કસ્યાં અવર આભરણુ અસાર ?

૧ જોડી ઉભી થઈ. ૨ ઘણા આદરથી. ૩ પ્ર૦ “ ચર્ચવો ”
 ૪ આંસુ. ૫ ઉદાસ. ૬ ઇતિઆદર. ૭ કેશિનીનામા મુખ્ય દાસીને
 પૂછે છે. ૮ દુઃખ રહિત. ૯ ઘ્યાણુ ચિત્ત કરીને. ૧૦ ખોળામાં. ૧૧ ખન્ને
 હાથ. ૧૨ મને સ્થાવર શૃંગાર સોના રત્નાદિના છે તેની કથી જરૂર
 નથી પરંતુ જંગમ શૃંગારરૂપ આપ સંલગ્ન હો તેો અત્યાનંદ છે.

તુઝ સન્માને વિના તે ફેક, ભારભૂત સિરિ ધરિયાં સશોક. ૨૬
અંગિ વિભૂષણુ વિષુ અવધારિ, પતિ સન્માને સોભે નારિ !

જિમ ^૧પુષ્કરણી પૂરણુ વારિ, કમલ વિના સોહિ સુવિચારી. ૨૭
૨ધવલ કીર્તિ તાહરી પ્રાણેશ ! જે વ્યાપી છે દેશિવિદેશિ;

તેણિ ઉઘોત સદા મુઝ કાય, કહો કુલષ માહરિ કુણુ ઠાય ! ૨૮
તુઝ અર્ધાસનતણે પ્રભાવિ, સુખ સવિ વસિયાં અંગિ આવી;

તેણે હું સુખ ઈંદ્રાણીતાણું, એ સુખથી અધિકું નવિ મુણું; ૨૯
ધમિ પ્રસાદ વહ્નલ ! તાહરે, સર્વ ^૩સમીહિત છે માહરે;

હવે પણિ દમયંતીને માનિ, દીસે પ્રગટી ભાયગ હાનિ. ૩૦
જે તુઝ પાસે દીસે રહી, ભૈમીતણી સપત્ની ^૪સહી;

^૫તે સુણી અછે તુમે આદરી, તેણી તુઝ મન લીધું છિ(છે)હરી. ૩૧
વૈદર્ભી ઉવેખી કરી, સા તે સુણીઅ છે આદરી;

પણિ એહના અવગુણુ છે બહુ, ચતુર ચેતિતું જાણિ સહુ ! ૩૨
ગણિકાની પરે એ નિર્લભ, ^૬નિસ્વ કરે રાજા ને પ્રભ;

નગન કરણી (છે) એહનું નામ, મિલે તેહનું ફેડિ ઠામ. ૩૩
સજ્જનસ્ત્યું ઉપાયે દ્વેષ, અપયશ ખોલે લોક અશેષ;

પહિલું હાનિ દ્રવ્યની કરિ, ^૭એટલે શરીરતણું સુખ હરિ. ૩૪
સ્નાન દાન ભોજન નિંદડી, વેલા ન લહે રતિ નહીં ઘડી;

સકલ કાજનુ કરિ વિનાશ, કે નવિ માને તસ વિશ્વાસ. ૩૫
વ્યસન સર્વ પછે સાંકથ્યાં, એક સમીપિ અવર સવિ ભળ્યાં;

જે માનવી જૂયારી થઈઉં, સાચે સર્વ વ્યસન સો ગ્રહિઉં. ૩૬

૧ વાવડીમાં પાણી ખૂબ ભરેલું છતાં કમળથી રહિત હોય તો ખરાબ લાગે. ૨ ઉજ્વળ કીર્તિ. ૩ ઇચ્છા-મરજીસર. ૪ પ્ર૦ “સપત્ની” સ્વપ્ને (?). ૫ “પ્ર૦ એ દૂતકીડા વિપભરી” ૬ કંગાળ. ૭ પ્ર૦ “પછી શરીર”

સુષ્ણીયે સ્વામી ! પુરાણે સોઇ, કદ્રૂ-વિનિતા ભગિની દોઇ;
વચન ઘૂત જે કહીયે હોડિ, તેહુથિકું તે પામી(ઉં) ખોડી. ૩૭

મૈમીમાષિત-પુરાણકથા—

સાંભલિ સ્વામિ ! સો અધિકાર, ગંધમાદનિ પર્વત છિ સાર;
તિહાં કદ્રૂ-વિનિતા એકવાર, બિહિનિ બેહુ બેઠી સુવિચાર. ૩૮
ઉદય પામતું પેખિ સૂર, અતિ આરકત પૂર સિન્દૂર;
સાહમું બેઇ રહી બેહુ જણી, બેયુ દિનકર વેલા ઘણી. ૩૯
નયન તેજ તસ થાડું થયું, કદ્રૂયે વિનિતાને ઈમ કહ્યું;
સૂરિજ રથના ઘોડા હોય, કૃષ્ણવર્ણ વનિતા ! તું બેય. ૪૦
તવ વનિતા કદ્રૂનિં હસી, કૂડી વાત કહી તિં કિસી !
શ્વેત તુરંગમ છિ રવિરથિં, કૃષ્ણ કવણુ માને તુઝ કથે. ૪૧
તવ કદ્રૂ ખીજને કહે, ભ રે વનિતા ! તું સ્યું લહે;
રવિરથે કૃષ્ણ તુરંગમ હોય, એણી વાતે 'પણ' કરસ્યું દોય. ૪૨
ઇતિ વિવાદ કીધુ બેહુ મિલી, પાડિ હોડિ થઇ વ્યાકુલી;
કાલ ભલીપરિ થઇ બેઇયે, અમૃતકુંભ હારે તે દિયે. ૪૩
ઇતિ કહી યઇ બિહુ નિજ ઠામિ, કદ્રૂ પાડે વાત વિરામિ;
નિજ સુત પત્રગનિં કહી વાત, પત્રગ કહે સંભલિ તું માત ! ૪૪
બૂઠો વાદ કરિઓ તેં એહ, રવિરથ ઘોડા ઉજવલ દેહ;
કદ્રૂ ભય પામી ઇતિ સુણી, તેહની ચિંતા હરવા ભણી. ૪૫
^૧ભાતુ-તુરંગમ અંગિ જઇ, ^૨કદ્રૂ સુત જે વિદ્યા રહી;
ખીજે દિને બિહુ એકઠી મિલી, તરૂણિ તુરંગમ બેવા હલી. ૪૬
સ્થામ તુરંગમ દીઠા જિમે, કદ્રૂ વનિતાને કહે તિમે;
રે ! આપણું વચન ચિર થાપિ, અમૃતકુંભ ભરી મુજ આપિ. ૪૭

૧ સૂર્યના ઘોડાને. ૨ પ્ર૦ “ કદ્રૂસુત વીટાયા રહી; ”

વિનિતા કહે હું કુમરી બાલ, કિહાંથી કુંભ દેઉં તતકાલ !

તું કદ્રૂ કહિ નાપિ જિહાં, મુજ ઘરિ દાસી હુઇ રહે તિહાં. ૪૮

વનિતાયે ^૧પડિવજિયું તેહ, કદ્રૂ કઠિન હિયાની એહ;

વિનિતાને નિજ વાહન કરી, ભ્રમણ કરે નિત્યે મહલરી. ૪૯

જલાનયન સેવાહનપણું, ઇત્યાદિક દુઃખ દાખે ઘણું;

કદ્રૂ કૂર ચિત્ત વિકરાલ, અતિ સંતાપિ વનિતા બાલ. ૧૫૦

વર્ષ એકસત વોલ્યાં ઇમ્મ, વનિતા અતિ ખેદાણી તિમ્મ;

ગંગાતટિ જલ ભરવા ગઈ, ગાઠે રૂઠન કરે તિહાં રહી. ૫૧

તેહનું સુણી સબલ ^૨આકુંદ, તિહાં આંચું કશ્યપામુષિંદ;

તેણિ વૃત્તાંત સકલ પૂછિયો, વિનિતા મુખિથી સકલ પ્રીછિયો. ૫૨

તુ રિષિ મનસ્ચું આણી દયા, ઇંડક દો વનિતાને દિયા;

એહથી તાહરે સુત હોઈસ્યે, તે તાહરું રણ ઉચ્છેદસ્યે. ૫૩

વરસ સહસ એક જવ જાઈસ્યે, તવ દો પુત્ર પ્રગટ થાઈસે;

ઇમ કહી કશ્યપમુનિવર ગયુ, કિમપિ હર્ષ વનિતા મનિ થયુ. ૫૪

વર્ષ પંચસત ઇમ વોલિયાં, રાતિ દિવસ દોહિલિ તિણિ લિયાં;

કાળક્ષેપ કરી નવિ સકી, અર્ધ-કાલિ ફેડિયો તે થકી. ૫૫

પુરૂષ એક પ્રગટિયું પાંગલું, નાભિ ઉર્ધ્વ રૂપિં અતિભલું;

અર્ધપકવ ફેડિયું જે ભણી, અરૂણ પંચુ પ્રકટિયું તે ભણી. ૫૬

વનિતાને કહિ સુણિ મુજ માત ! પૂરે દિવસે હુસે મુજ બ્રાત;

તેહથી સુખ હોસે ઇતિ કથી, અરૂણ હુવો સૂરિજસારથી. ^૩ ૫૭

વરસ સહસ પૂરે વિઘટિયું, ^૪ઇંડક એક સ્વયં પ્રગટિયું;

રૂપ અનોપમ શુરૂહટાણું, પંખી જાતિનું રાજ ભણું. ૫૮

આવી લાગુ વનિતા પાય, જનની કષ્ટ સુણી દુઃખ થાય;

અમૃત હરિવા કેરે કામિ, સૌ આંચુ નંદનિ આરામિ. ૫૯

૧ કપૂલ કથું. ૨ પોકાર-કલાપ. ૩ સૂર્યનો રથ હાંકનારો. ૪ ઇંડક.

તિહાં આરક્ષક જીપી કરી, અમૃતકુંભ ચાલ્યું અપહરિ;
 કીધું યુદ્ધ સુરે તે લહી, અક્ષતાંગ આંચું સો વહી. ૬૦
 વનિતા આગલિ ઘટ મેહલ્યો, વિનિતાર્યે કદ્રૂને દિયો;
 ઈમ ^૧અનૃષ્ટિ કરી તિષ્ટિ માત, તવ કદ્રૂએ તેડયાં જાત. ^૨ ૬૧
 અમૃતપાન કરિવા ઉલ્હાસિ, પુહતા પન્નગ કદ્રૂપાસિ;
 અમૃતકુંભ જનનીયે^૩દિયો, સર્પે દર્ભ ઉપરિ મ્હેલિયો. ૬૧
 કરવા સ્નાનગયા જેતલિ, ઈદ્ર અપહરી ગયુ તેતલિ;
 આંચા નાગ નવિ દીડી ^૪મુધા, ચિંતિત તાસ હવું સવિ ^૫મુધા. ૬૩
 દર્ભ ચાટવા લાગા જામ, ^૬દ્વિધા હુઈ ^૭રસના તસુ તામ;
 દ્વિજિન્હા એષ્ટિ કારણિ તે થયા, ગરૂડે નિજવૈરી તે લહિયા. ૬૪
 કષ્ટ સંભારી માતાતણું, ગરૂડ થયુ કોપાનલ^૮ ઘણું;
 સર્પતણુ માંડયું ઉપઘાત, કંપાવિ પાતાલહ^૯ સાત. ૬૫
 તવ વાસુકિ કરવા ^{૧૦}કુલત્રાણુ, ખરી ગરૂડની માની આણુ;
 સંપ કરી રાખ્યા થોકલે, નિત્યે એક નાગ મોકલે. ૬૬
 સો પન્નગ મલિયાચલિ જાચે, ચંચે હણી વનિતા મુત ખાય;
 એષ્ટિ પરિ કાલ ઘણું તિહાં ગયું, સર્પ ^{૧૦}અસ્થિતું પર્વત થયું. ૬૭
 એહવે મલયાચલ પતિતણું, જામાતા મહારાજા લણું;
 સો જીમૂતવાહનો નામે, કૃપાવંત આંચો તેણિ ઠામે. ૬૮
 તેણિ તિહાં પ્રીછિયો સવિ અવદાત, હવે રાખિવા સર્પ ઉપઘાત;
 રાજા મનસ્થું કરિ વિચાર, દયાપાલ દુઃખિત-આધાર. ૬૯
 શંખચૂડ તેણિ વારિ તિહાં, આંચુ વંધ્યશિલા છિ જિહાં;
 રૂદન કરિ માતા તેહની, અતિ આકંઠ કરિ ગેહિની. ^{૧૧} ૭૦

૧ ઋણુ રહિત કરી. ૨ પુત્રને-સાપને. ૩ અમૃત. ૪ શેકટ.
 ૫ જે ભાગ. ૬ જીભ. ૭ પ્ર૦ “કોષાકુલ” ૮ સાતે પાતાળ. ૯ વાસુકિ-
 નામા સર્પના રાજાએ કુલનો ત્રાણુ-ખ્યાવ કરવા માટે ગરૂડની આજ્ઞા
 આંની. ૧૦ સર્પના હાડકાનો પર્વત થયો. અસ્થિ. ૧૧ ગૃહિણી, સ્ત્રી.

તે દેખી રાબ તસ કહે, શંખચૂડ ! તું અલગું રહે;
 તાહરે ઠામિ ગરૂડને આજ, નિજ શરીર દેસે મહારાજ. ૭૧
 શંખચૂડ તો ના ના કરે, રાબ શુદ્ધ દયા મનિ ધરે;
 ઇત્યાદરિ તસ અલગું કરી, સ્વ ખિઠો સાહસ આદરી. ૭૨
 આવ્યું ગરૂડ કરે ભક્ષણું, દીકું અતિ સાહસ નૃપતણું;
 બાણ્યું જીમૂતવાહન રાય, ગરૂડ કરે તવ મહાપસાય. ૭૩
 તુઝ સત્વેં તૂઠો ગુણુ રાશિ, રાજન ! વર માગો મુઝ પાસિ;
 સર્પ રખ્યાનું^૧ વર માગિયું, ગરૂડેં તસ સાહસથી દીયું. ૭૪
 અક્ષતાંગ રાબનેં કરિયો, તેહનો યશ ત્રિભુવને વિસ્તરિયો;
 નિજશરીર સુંપી મહાભાગ, જિણિ જગમાંહિ ઉગારિયા નાગ. ૭૫
 યત:— (અનુષ્ટુભ્વૃત્ત.)

પરપ્રાણૈર્નિજપ્રાણાન્, સર્વે રક્ષન્તિ જન્તવઃ;

સર્પાન્ રરક્ષ સ્વપ્રાણૈ-રેકો જિમૂતવાહનઃ^૨. ૧૭૬

(ચોપાઠ.)

ગરૂડે નિજ જનનીનો ખેદ, સહસ ગુણું કીધું ઉચ્છેદ;
 ઇતિ સંબંધ પુરાણે કહિયો, સો 'હરિવંશગ્રંથ'માંહિ લહિયો. ૭૭

[ઇતિ પુરાણકથા.

વચન ઘૂતથી એણિ પરિ જીઓ, કદ્રૂ-પુત્રતણો ક્ષય હુઓ;
 તેહભણી કરિયો ઘૂત^૩ પરિહાર, જી ભમીસ્યું પ્રેમ લગાર ! ૭૮
 નલ ઉવાચ—

ઇતિ કહિતી લાગીનૃપ પાય, દોઈ^૪ કરિ ધરી ઉઠાડિ રાય;
 આલિંગન દેઈ ઇમ કહે, એવડું મનસ્યું (તું) મત દહે ! ૭૯

૧ રક્ષાનું, રક્ષણું. ૨ પરપ્રાણના ભોગે સ્વપ્રાણ તો સધળા
 જંતુઓ રાખી શકે છે, પણ, પોતાના પ્રાણથી તમામ સર્પોના પ્રાણને
 અચાવનાર તો એક જિમૂતવાહનજ છે. ૩ ત્યાગ. ૪ હાથે.

તું છિ સુતા ભીમભૂભાનિ, સમ તાહરા કરિ કહું સાનિ;
 બૂઆ ન ખેલું દિન આજથી, વિરમ્યું એહ અશુભકાજથી. ૮૦
 ભીરૂ ! મ ધરજે લય લવલેશ, સ્વસ્થ ચિત્ત પહિરો શુભવેશ;
 તેણે સુખે મેં સ્યું કીજીયે ? તરૂણિ ! જેહથી તું ખીજીયે. ૮૧
 પ્રણયવાણી ઇતિ યોલ્યુ ઘણી, સો અપરાધ આપણુ મુણી;
 વૈદર્ભિ વચનામૃત ઠરિયો, ઘૂતજવર તતખિણિ ઉતરિયો. ૮૨
 દિન કેતાં અન્તઃપુર રહિયો, ભાવ પરાવર્તિત સો થઈયો;
 જિમ મલયાચલિ ચન્દન વાય, સુગન્ધવૃક્ષ અનેરા થાય ! ૮૩
 અન્થ નળાયનતુ ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુંદર સુંદરભાવ, એતલિ હવુ નવમું પ્રસ્તાવ. ૧૮૪
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે કલિ-સુરસંવાદ,
 (નળાંગે) કલિપ્રવેશ, (નળ) ઘૂતકીડન, નલા
 પુરાણકથાવર્ણનો નામ નવમઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રસ્તાવ દસમો.

(૬૬૧.)

સંભારું શ્રીસારદા, વરમાતા કવિ-માતઃ;
 વાણી સરસ સદા લગિ, મુજ દીધી વિખ્યાત ! ૧
 શ્રીભાનુમેરૂ સદ્ગુરૂતણું, નામ જપું મુખિ ભાવિ;
 વળી બોલું નૈષદકથા, હવિ દસમિ પ્રસ્તાવિ. ૨

(ચોપાઈ.)

નૈષદ તરૂં લૈમી સુરવેલી, તેણી મેહલાવી જૂઆકેલિ;
 શ્રુતશિલાદ વાત એ સુણી, અધિક મોહ આણે મન ગુણી. ૩
 ઇતિ જાણી કલિયુગ કોપિયો, મનિ જાણે ઇણિ કાલ લોપિયો;
 તુ હવે એહવું કરું ઉપાય, જિમ એ પુર ઇંડિ વનિ જાય. ૪
 એકવાર ઇંડિ વળી ચડિયો, નૃપતિને દૂતજવર ધડહડિયો;
 ૧સારિ-કેલિ વિણુ રહિયું ન જાય, સભામધ્ય જઈ બિઠો રાય.૫
 વચન વણ્ણભાનું વળિ ઠેલી, તવ ૨કૂખરચું મંડી કેલિ;
 વારવાર પામી સો હારિ, તુહિ ન ચેતે ચિત્તિ મઝારી. ૬
 હસ્તી અશ્વ મહારથ જોડિ, વાર સ્ત્રી મણિ મુજ્જાકલ કોડિ;
 ૩આમ નગર ગચરથ ભંડાર, વળી વિચિત્ર વસુ અનિવાર. ૭
 ઇત્યાદિક જે જે 'પણુ' કરે, ૪તે વસ્તુ સર્વ પરાઈ સરે;
 જિમ જિમ હારે તિમ તિમ રમે, અનુક્રમિ સર્વ વસ્તુ નીગમે. ૮
 ૫અધપિ અક્ષ રમણુ કૌશલો, તથાપિ કૂખરે જીત્યો નલો;

૧ પાસાની રમત વિના. ૨ અજૈન કવિયોએ 'કૂખર'ને સ્થળે ઠામ ઠામ 'પુષ્કર' નામનો પિત્રાઇ વર્ણવેલો છે. ૩ પ્ર૦ " આમનગર આગર ભંડાર." ૪ પ્ર૦ "તે તે રાજા હારે સરે;" ૫ પ્ર૦ "અધપિ અક્ષકેલિ કૌશલો, "

જેહને યદા દેવ પ્રતિકૂલ, તેહનું વિણુચ્યે' સદા સમૂલ. ૯
 ૧રાજા જિમ રમે વારંવારિ, તિમ તિમ અધિકી થાયે હારિ;
 પ્રજા કરે તસ લજ્જા લોપ, સેવક ન સાંસહે તસ કોપ ! ૧૦
 નલના સેવક થયા નિરાસ, કૂખેરની કરે સહુ આસ;
 જિમ જિમ મધુકર સંઘ્યા થાય, છંડી કમલ કુમુદવનિ જાય. ૧૧
 રાજા જી મહિતા વસિ નહી, તુ તેણિ કર્યું ચાલે સહી ?
 જિમ મદ-ભિંભલ ૨કરિવર થયો, સો કિમ કરણે જાયે ગ્રહો ? ૧૨
 અતિ અગાધ કો ન લહે પાર, સવિ ગુણ રતનતણો ભંડાર;
 એહવુ ૩નલ-સાગર ક્ષિણમાંયે, કલિ-અગસ્તિ પીધુ લીલાયે. ૧૩

(ઢાળ ત્રટકની-રાગ-રામગ્રી.)

ઘત-ક્રીડાયે' રતિ અતિ પાવેજી, નલને' ખીજી વાત ન ભાવેજી;
 જિમ જિમ હારે તિમ તિમ ક્રીડેજી, પણિ નવિ દેખે આપદ નીડેજી

(ત્રટક.)

નીચડે ન દેખે આપદા, સો થઈ અતિ અજ્ઞાન;
 પાપીયે પીડયું બહુ પણે, જિમ મૂઠ મૂકી સાન. ૧૫
 તેહની સાંન સઘળી ગઈ, નવિ રહી બુદ્ધિ લિગાર;
 સામંત સવિ વ્યવહારિયા, કરિ દારિ હાહાકાર. ૧૬
 જ્ય લહી હારિ હુયે રખે, ઇતિ ધરી શંકા ચિત્તિ;
 કૂખરિ; નલનૃપ વારિયો, પણિ નૃપે' નાણી મત્તિ. ૧૭
 જનપવાદ એહવું સાંભલ્યું, તવ ભીમજા ભલી નારિ;
 આવી સભામાંહિ આકુલી, મહિતાતણિ પરિવારિ. ૧૮

૧ પ્ર૦ “ જિમ જિમ રાય થાયે નિઃશ્રીક,
 તિમ તિમ હોયે હાર અધીક; ”

૨ મદમસ્ત બનેલો હાથી ક'ંઈ કાનથી જાલ્યો પાછળ પાછળ
 ન આવી શકે. મદભિંભલ=મદમસ્ત, મદવિષ્ણલ. કરિ=હાથી. ૩ નળરૂપી
 દરિયો કલિરૂપી અગસ્ત્યે ક્ષણમાં શોષી લીધો.

- લૈભીરે દેખી આવતી, સામંત સાહમા જાય;
 પાઉધારો આઘાં માતજી ! કુખરો પ્રભુમે પ્રાય. ૧૯
- લાજી રહિયો મનિ કુખરો, ધીરઠ થયો નલરાય;
 કહે ²અક્ષ નાંખો બંધવા ! વેલા વૃથા એ જાય.³ ૨૦
- કૂબરપ્રતિ દમયંતીકથન—
- ગતલજજ પતિ પેખી કરી, દેવર યોલાવ્યું તામ;
 સુણુ કુમર વીરસેનના ! એ નહીં તુમારું કામ. ૨૧
- કુલ જાતિ સાહમું જોઇએ, જોઇયે કિમ તસુ નામ;
 દેવરા ! વારું છું વલી વલી, કાં લાજ લોપો આમ. ૨૨
- મહારાજ તો માહરું કહિઉં, મનમાહિં નાણુ એક;
 તુમે દક્ષ³ થાઓ દેવરા ! મનિ ધરી કિંપિ વિવેક. ૨૩
- જુ લોલ હુવે તુમ દ્રવ્યનો, તુ માગિ માહરિ પાસિ;
 મણિ-રયણુ-મુગતાફલતણિ, દેઉં કનક કેરી રાશિ. ૨૪
- અન્યાયે કીધી ⁴અર્જના, તે નહી રહે ચિરકાળ;
 કપિકંઠની હારતણી પરિં, જિમ વલી જળ જિહાં ઢાળ. ૨૫
- હસ્તી-તુરંગમ-રથ લલા, છિ મંદિર માહરિ જેહ;
 પતિ અનુજ⁵ ! આણી બાંધીયે, આવાસિ ⁶તુમચે તેહ. ૨૬

૧ ધીઠ. ૨ પાસા. ૩ આ રાસકારે અને શ્રીમેધરાજે નળવૃપ-
 નેજ ઘૂત રમવાની પ્રખળ ઇચ્છા થઇ એમ વર્ણવ્યું છે, જ્યારે શ્રીસ-
 મયસુંદરજીએ, ભટ્ટ પ્રેમાનંદે, અને કવિ ભાલણે; કુખરે-પુખરે નળને
 ઘૂત રમવા લોભાવ્યો તેમ કથ્યું છે. માત્ર મેધરાજજી આ પ્રમાણે કહે
 છે. જુઓ શ્રીઆનંદ કાં મં મૌ ૩ જીં પાને ૩૨૬ માં દુહો પહેલો:-

“ ચંદન કડૂઓ ચંદ્રને, -લંછણુ જળનિધિ ખાર;

“ તિમ નળને જીવટાતણો, અવગુણુ એક અપાર.”

બાકીના ત્રણે કવિઓના આથી વિરૂદ્ધ કથનો તે તે સ્થળે જોવા.
 અત્રે વિસ્તાર ભયથી નથી ટાંક્યા.

૩ શાણા. ૪ મેળવેલું. ૫ પતિના નાનાભાઈ ! ૬ તમારે.

જુ થયું હુયે અલખામણું, મહારાજનિં નિજ રાજ;
 તુ સુખિં કૂખરનેં દેઈ, ^૧સ્વે કરે ધર્મહ કાજ. ૨૭
 ઇત્યાદિક લીમી ભાખતાં, શ્રુતશિલાદિક કહિ સાચ;
 કૂખરો પ્રત્યુત્તર દિયે, તવ વહે નલ ઇતિ વાચ. ૨૮

નલકોપ—

સુષ્ટિ જેહ કૂખર ! તુઝ પ્રતિં, દેવાદિયે જન સાખિ;
 તે દેઈ હું તુઝ ‘પણુ’ કરી, લે શીઘ્ર પાસા નાંખિ. ૨૯
 તે સર્વ તેં લીધા પછી, ^૨ઝોડસ્થું એ દમયંતી;
 મુઝ રમતિ રંગ ઘણું હવુ, તે પૂર માહરી અંતિ. ૩૦
 ઘરિ જાઓ મંત્રી ! આપણે, કો મ ઘો સીખ લગાર;
 એ જૂવટાની રમતિતુ, હવિ અંત જોઈ એક વાર ! ૩૧
 વૈદર્ભીદેવી ! સભા વચિ, તું વચન કંપિ મ ભાખિ;
 જઈ એસો અંતપુરિં હવે, આપણી લજ્જા રાખિ. ૩૨
 અતિ (ઇતિ) કઠિન પતિવાણી સુણી, પ્રગટ ન કીધુ કોપ;
 સા વનિતા નિજ કંઘરા, કિમ કરે લજ્જા લોપ ? ૩૩
 કહિ આર્યપુત્ર ! કૃતાર્થ એ, લૈમી તુમારી દાસિ;
 વહસે ! ‘પણુ’ કરવા ભણી, વંછીયે જસ ઉદ્ધાસિ. ૩૪
 મંત્રી ! સકલ પાછા વજો, આગલિ રખે રહુ કોઈ;
 રાજાં કહે સહી એ ખરું, સ્થું વિમાસો સહુ કોઈ ! ૩૫

૧ સ્વયં, પોતે. ૨ હોડમાં, પણુમાં દમયંતીને મૂકીશ. આમાં નળ
 રાજાએ દમયંતીને પણુમાં મૂકવાની વાત કથી છે જ્યારે કવિ ભાલણુમાં
 જૂદીજ રીતે વર્ણવેલું છે. જીવો કડવું ૧૭ મું—

“ પુષ્કર ખોલ્યો ગર્વ વચન, હવિ તમે ઘૂત રમે રાજન;
 “ રાજ્ય દ્રવ્ય લીધું અમે જીતી, રહી દમયંતી જેમાં તમ પ્રીતિ. ૨
 “ માંડો દાવમાં તેહ નાર, દુષ્ટની વાણીમાં એવો સાર;
 “ વચન સુણી વાધ્યો કોષ, હૃદય તમ થયો મન રોષ. ” ૩

નારી કહે માહરા નાથજી ! મેં કરિ રમતિ અંતરાય;
અપરાધ એ (તે) સઘળું ખમો, વળી વળી લાગું પાય. ૩૬
ઇમ કહી લીમી સંચરી, લેઈ મંત્રી (સવિ) પરિવાર;
આવીરે મંદિર આપણે, નયણે વહે જલધાર. ૩૭

દાસીકેશિનીડવાચ—

કેસિની દીર્ઘદર્શિની, કહિ મ ધરસિ દુઃખ લગાર;
કો દુષ્ટદેવે ^૧આવરિયો, સખી ! તાહરુ ભર્તાર ! ૩૮
ભર્તારભાવ ફરી ગયુ, એ ^૨તુહે તે નલરાય;

રાખિવા લજ્જા આપણી, હવે ચેતિ ચિત્તિ ઉપાય. ૩૯
સઘલા દીહા તે સારિખા, નવિ કહેને તે (ન) હોય;
હરિચંદ સરિખુ રાજિયો, ^૩માતંગ સેવક હોય. ૪૦

શોચા ન કીજે સ્વામિની ! જિનધર્મની તું જાણ;
સુખ દુખ પામે પ્રાણીઓ, શુભ-અશુભ-કર્મ-વિનાણ ! ૪૧

તુઝ કંત-કરિ દેવે દિયા, જેણિં દુષ્ટ પાસા એહ;
તેણિં સંચકાર સહી દીઓ, ઉચ્છેદવા તુઝ નેહ. ૪૨

જે હુએ તે નલ રાજિયો, તો કિમ ત્યજે તુઝ પ્રીતિ;
કલપાંતે કોડિ કદા મલે, પણિ નલ નવિ લોપે નીતિ. ૪૩

^૪અહિનાણિ એણે જાણજે, કો અસુર વૈરી દુષ્ટ;
તુઝ કંતતતુ છાહી રહિયો, પાડિવા મોટું કષ્ટ. ૪૪

મીઠકે ઓલે ન રાચીયે, કહું પથ્ય તે સંભાલિ;
સખિ ! ચિન્હ દીસે એહવાં, તુઝ પડિ કષ્ટ અકાલિ. ૪૫

દિસિ-દાહ ભૂ-કંપિ ઘણું, બહુ હુઈ અકાલિ વૃષ્ટિ;
વળી રજો-વૃષ્ટિ હુયે ઘણી, તેણિ પડિ માનવ કષ્ટ. ૪૬

ગૃહયુદ્ધ ^૫કેતુઉદય ખરૂં, ગંધર્વ નગરાકાર;

૧ ઘેરી લીધો છે. આવરણ. ૨ તોય, તોહ. ૩ ચંડાલનો. ૪
એધાણીએ, નિશાનીથી. ૫ પૂંછડીયો તારો.

દેખિવું ઉલઝપાત જે, નિશિ ઈંદ્ર-ધનુષ અસાર. ૪૭
 વાયસ ^૧સુરત દષ્ટિ કરે (હુયે), ગૌ રડે મધ્યમ રાતિ;
 કૌ સકલ વે સેવે વિષય, તિર્યંચ જાનૂર્ધ જાતિ. ૪૮
 અપચિન્દ ઇત્યાદિક બહુ, વર્તતાં દેખો માય !
 તુજ હૃદયમાલા કુસુમની, વળી હાર વિરલા થાય. ૪૯
 સીમંત શિર હુધ એકડું, તે દુઃખનું દાતાર;
 ઇતિ લહી તેડો વેગચું, મહિતા સકલ પરિવાર. ૫૦

[ઈતિ દાસી શિક્ષાવાચ.

પરિવાર સવિ બોલાવિયો, બાહુક સેનાની તેડિ;
 કહિ ભીમજા સંભલિ કહુ, તેણિ વાતે મ કરે^૨ જેડિ. ૫૧

પુત્રપુત્રીગમન—

ઈંદ્રસેન-ઈંદ્રસેનાપ્રતિ, તું કુંડિનપુર લેધ જાય;
 દોહિત્ર-મુખ જ્વેલાબણી, ધણું અલજયું ભીમરાય. ૫૨
 “પણ” કરે ભૈમીને^૩ યદા, તવ બાલની કુણુ ગતિ ?
 તેણિ આપણુ પ્રથમ ચેતિયે, એ ઉપની શુભમતિ. ૫૩
 એ બાલને મારગિ સુખે, લેધ પહુંચજે તું ખેમિ;
 કુમરીપ્રતિ જી ^૪માઉલા, પરણાવસ્યે મન પ્રેમિ. ૫૪
 માહરી ^૫માડી ને તાતજને, કહે પાય પ્રણામ;
 આસીશ કહિજે ભાઇને, મુખિં લેઉં જસ નામ.^૬ ૫૫
 ઇતિ કાજ સવિ વહિલું કરી, તું શીઘ્ર આવે ખંધુ !
 જિમ પીહરિ માહરે કુસલનું, તુજ મુખિં લહું સંખંધુ. ૫૬
 બોલીઓ બાહુક માતજ ! શિરિ ધરું તુમ આદેસ;
 એ કાર્ય કુંડિનપુરિ કરી, પછે તીર્થ યાત્રા કરેસિ. ૫૭

૧ કાગડાનું મૈથુન. ૨ વાર ન કર. ૩ ભૈમીને કહિ જો હોડમાં
 મૂકે તો આજકોની શી ગતિ થાય ? ૪ મામા. ૫ પ્ર૦ “માડલી ને”
 ૬ પ્ર૦ “મુખિ ને મેહલું જસ નામ”

- અહીં આવીને કિમ સંભલું, માહરા પ્રભુજીની હારિ;
 ઇતિ બોલતું આંસુ ઝરિ, રડતું ન રહે તિણિ વારિ. ૫૮
- વૈદર્ભિયે તાં વારિયો, દેઇ સકલ સિખ્યા સાર;
 સુત-સુતા સાથિ ચાલિયો, સવિ આપણો પરિવાર. ૫૯
- સહુ કુસલેં તિહાં આવિયો, મહારાય જેણિ પુરી ભીમ;
 દોહિત્ર આંબ્યા સંભલિ, સાહમું ચાલિયો પુર સીમ. ૬૦
- ઉચ્છવ ઘણે આડંબરે, તેઉ પધરાંબ્યા ગેહ;
 ૧માતામહી ચરણે નમી, તેણિ પવિત્ર કીધાં દેહ. ૬૧
- નિજ ૨સુતાના ૩જમાતાતણું, પૂછીજી સમાચાર;
 તેણિ સકલ હર્ષતણું કહિઉં, નવિ કહિઓ ઘૂત વિચાર. ૬૨
- ઈદ્રસેનને' ભીમે દીયું, આનંદકેરલિ દેશ;
 બાહુકો તિહાંથી ઓચાલિયો, લહી ભીમનૃપ આદેશ. ૬૩
- શકાવતાર સુતીરથે, વિખ્યાત વંદન કાજિ;
 સો અયોધ્યાયે' આવિયો, ઋતુપર્ણુ ભૂપતિ રાજિ. ૬૪
- ઋતુપર્ણુ જનમુખિ સંભલિ, નલ-ઘૂતનું અધિકાર;
 બાહુક-સેનાની રાખિયો, નિજ પાસિ કરી સુવિચાર. ૬૫
- ઈમ અનેરા નલતણા, સામંત સુભટ અનેક;
 કૂબરો નૃપ થાતું લહી, છંડી ગયા સુવિવેક. ૬૬
- નિજ સ્વામીભક્તતણો સહી, આચાર એહ અચૂકિ;
 શ્રુતશીલ તીરથ ચાલિયો, મંત્રી સમુદ્રા મૂકિ. ૬૭
- ૪ગતપ્રીડ નલ કીડે સદા, સો રાતિ-દિન તેણિ પેરિ;
 ભવીતંબ્ય ભાવિ ભીમજા, તે દુઃખ વે (ઈનસિ) સિરિ. ૬૮
- તેણિ દિનિથિકુ સા સુંદરી, તપ આચરિ નિજ અંખિ;
 સાતે ખેત્રે આપણું, ૫વ્યત વ્યય કરે બહુ ભંગિ. ૬૯

૧ નાની-માની મા-વડી આઇ. ૨ પુત્રીના. ૩ જમાઇના. ૪ નિલંબજ થઇને હમેશાં જુગાર રમતો હતો. ગત=ગઇ છે પ્રીડ=વજબળ. ૫ વ્યત=વિત, ધન. વ્યય=ખરચે.

- નલરાજ ગૃહસ્થે કૂખરો, ઇતિ લહી સુદ્ધ વિચાર;
 ભંડાર તિમ ઠાલુ કરિયો, જિમ તુહે દુખ લગાર. ૭૦
- કલ્લોલિની નેં કમલિની, કૈરલી કલિકા નામ;
 ઇત્યાદિક દમયંતીતણું, સવિ સખિવૃન્દ ઉદામ. ૭૧
- સુરકન્યકા સરિખી સદા (સહી), કૂખર(થી) પરાલવ ભાણી;
 કેશિની સાથે મોકલે, કુંડિનપુર હિત આણી. ૭૨
- માણિક-મુક્તાફલ ઘણાં, મણિ-રતન-કનક અપાર;
 ઇંદ્રસેનનિં સવિ મોકલિયું, ભંડારનું જે સાર. ૭૩
- નિજ તનુ સમોપી દૈવને, ચિર થઈ રહી તેણિ ઠામિ;
 અવસરિ એણિ પતિવ્રતા, આવિવા નિજ પતિ કામિ. ૭૪
- રમતાંરે ઇમ નલરાયને, એક દિવસિં સંધ્યાકાલિ;
 યોદ્યારે કૂખર-સેવકા, નિઠુર-વચન સમકાલિ. ૭૫
- નલરાજ સઘલું હારિયું, જીતીયું કૂખરરાય;
 અતિ હવું કોલાહલ તદા, ભયભીતિ ભૈમી થાય. ૭૬
- ભંડાર ગજ વર તુરંગમે, પુરપોલિ મંદિર શ્રેણિ;
 સઘલેરે કૂખર સેવકા, ખિઠારે અવસરિ તેણિ. ૭૭
- નિજ પરાજય દેખી કરી, નલ ચિત્તિ ચિંતા થાય;
 મત ખેદ કર કૂખર કહિ, વલી કરો 'પણુ' મહારાય ! ૭૮
- રાયે વિચારિઉં ચિત્તરયું, રમીયે વલી એકવાર;
 'પણુ' કીજીયે 'ભૈમીપ્રતિ', જીપીયે તુ જયકાર. ૭૯
- ખિઠારે ઉડી^૨ ભીમભા, જન કરે હાહાકાર;
 નલ પક્ષપાતી સહુ થયું, પણિ નડે કર્મ અપાર. ૮૦
- રાયે સભા સહુજન દેખતાં, ભીમભા હારી તામ;
 પોતાનું હુયે પારકું, જવ દૈવ થાયે^૩ વામ. ૮૧

૧ દમયંતીનું. ૨ ઝોડી, સરત બકીને. ૩ ભાગ્ય ડાખી ખાણું-
 અવળું કરે છે ત્યારે.

કૂબરાડમિષેક—

- નલ ઉઠિયો સિંહાસન થિકો, કૂબર ખિકો તિણિ ઠામિ;
અભિષેક સામંતે કર્યો, કૂબર થાપિયો નિજ સ્વામિ. ૮૨
- પંચશબ્દ વાજિંત્ર વાજ્યાં, કૂબર હવુ જ્યજ્યકાર;
સઘલેરે કૂબરરાયની, હવિં આણુ વર્તીં સાર. ૮૩
- શુભમના યદપિ નલનૃપો, પણિ શલ્ય શંકી મન્નિ;
કૂબરો કાઠે રાજથી, કહિ જઈ રહો તુમે વન્નિ. ૮૪
- અપમાન દેખી ઊઠીઓ, નલ જાયે વનમાંહિ જામ;
જે સાથિં પરિજન સંચરે, તસ રોધ મંડયું તામ. ૮૫
- ૧કનકાવલી આદિ તિહાં, નલ-પ્રિયા હુંતી જેહ;
તસ પિતા કૂબરનિં કહી, પિતુ ઘરિ લેઈ ગયા તેહ. ૮૬
- લૈમીરે સાથિ સંચરી, કૂબરતણા તવ ચોધ;
નલ સાથિં જાવા દે નહીં, કરી રહિયા આગલિ રોધ. ૮૭
- લૈમી ન માને અર્ગલા, ઇતિ સુણી કૂબરરાય;
આવીઓ વૈદર્ભિ કન્હે, પ્રણુમીઓ તેહના પાય. ૮૮

કૂબરવાચ—

- કહિ લીમ મહાભૂપતિતણું, ભય કવણુ ન ધરે જોઈ;
તુઝ દેવ સઘલેં નલપ્રતિં, દીધી લહે^૨, સહુ કોઈ. ૮૯
- કુણુ ^૩કાલકૂટ ગરલ પીયે, કુણુ^૪ અગનિ ઝંપા દેય;
તુઝસ્ત્યું કુદ્યે કુણુ જુએ, જે આપ હિત વંછેય^૫? ૯૦
- સુખિં રહો મંદિર આપણે, દેવરો છે તુમ નામિ;
તું જેઠ બંધવની પ્રિયા, મોરી માતજીને ઠામિ! ૯૧

૧ કનકાવલી વગેરે ખીજી નજરાજની સ્ત્રીઓ હતી તેણે પોત-પોતાના પિતા કૂબરને કહીને પોતપોતાને ઘેર લઈ ગયા. ૨ જાણે. ૩ હળાહળ ઝેર. ૪ બળતી આગમાં પડતું કાણુ મેન્ને! ૫ પ્ર૦ “હંડેય.”

મૈત્રીવાચ—

ઈતિ વચન કૂખરનાં સુષ્ણી, નિજ ^૧કુલોચિત હવે વાણિ;
કૂખરપ્રતિં કહે ભીમજા, દેવર ! સુણુ ગુણુખાણિ ! ૯૨
તુમે કહિઉં તે સાચું સહુ, પણિ પ્રિઉ રહે વનવાસિ;
સરચું નથી જે એકલી, ભૈમી રહિ આવાસિ. ૯૩

તુમે રાજ નિઃકંટક કરો, પરિહરો સઘલી શંક;
પતિ સાથિ ભોગવસે પ્રિયા, જીુ દૈવે દીયા દિન વંક ! ૯૪

શ્રીવીરસેન નરેંદ્રવું, સુત તુંહિ પણિ મહાભાગ;
તુજને રે રાજ ઘટે સહી, ભોગવુ પુણ્ય વિભાગ. ૯૫
યદપિ પતિ હારી પ્રિયા, પણિ નથી હારીયો નેહ;
જેરે કરી જીુ રાખતાં, એકલું રહિસ્યેં દેહ ! ૯૬

કૂબરવવાચ—

ઈતિ સુણી વળી કૂખર કહે, મત્સર ત્યજો તુમે માય;
તુજસ્યું વિરૂદ્ધ ન માહરે, મન વચન વળી કાય ! ૯૭
નલનેરે માહરા દેશમાંહિ, હું નહિ દેઉં આશ્રમ્મ;
જીુઓ એક વનમાંહિ સુખે, દો કેસરી રહે કિમ્મ ? ૯૮
સર્વસ્વ મેં એહવું હરિયું, હવિ એકલું નિરધાર;
ભમસ્યેરે નલ ભૂમંડલેં, કો નહિ દીયેં પગધાર. ૯૯

તે સાથિં ભમતાં ભૂતલિં, તુમો દુઃખ લહીસ્યું ડીલિં;
પતિ સાથિ તુમનેં પુહુંચતાં, હું કહું તેહ ભણી ઢીલી. ૧૦૦
પિતા-માતા-બહિની-બંધવ, તેહ તણિ તું ઠામિ;
તુમ આણુ નિત શિરિ ધારસ્યું, સેવસ્યું જિમ નિજ સ્વામિ. ૧૦૧
તે માટિ કહું છું વળી વળી, તુમે કરો લીલા રાજિ;
સુખે રહી મંદિર સાધજો, વળી પુણ્ય કેરાં કાજિ. ૧૦૨

૫ કુળને લાયક લાગે તેવી-વ્યાજબી.

મૈમીડવાચ—

ધૃતિ સુષ્ણી વળી લૈમી ભણી, સાચું કહો છો વીર !

નિજ કુલોચિત મુખિ ભાખીઈ, પશ્ચિ નહિ હીયાનું હીર ! ૧૦૩
છે ભક્તિ જો તુમ એવડી, તો ભાઈસ્ચું શ્યું રોષ;

પાય નર્મી રાખો રાયનિં, વળી વળી ખમિજો દોષ. ૧૦૪
જેણિ રાજિ રાજા નલ નહિ, તે રાજ સહી શમસાન;

તેણે સુખે આભડીયે નહિ, શીમલી પુષ્પસમાન. ૧૦૫
જિહાં નહિ દર્શન પ્રિયતાણું, સંતોષ નહિ મન સુખ;

રહિતું જિહાં પરવશિ પણે, તે રાજ નારકદુઃખ. ૧૦૬
જો રાજ ખપ હુએ માહરિ, તો મુઝ પિતાનું રાજ;

તિહાં જઈ કાં ન રહું સુખે, પશ્ચિ એક મુઝ પતિ કાજ ! ૧૦૭
હવિં સ્વસ્તિ દેવરા ! તુમ હોજો, મ કહિજો ઠાલી ખોલ;

મુઝ કંત સાથિં વિચરતાં, માહરા મનિસ્ચું રંગરોલ. ૧૦૮
પતિ અનુજ ! કહું છું વળી વળી, તુમો મ કરસ્ચુ અંતરાય;

ઇમ કહી સાથિ સંચરી, ભીમજા અનુ નલરાય.^૧ ૧૦૯
મોકલાવી મંદિર પ્રતિં, કહિ નમો તુઝ આવાસ;

મિં લક્ષપરિ લીલા કરી, તુઝમાંહિ રંગ વિલાસ. ૧૧૦

૧ શ્રીમેધરાજજીએ નળદવદંતી રાસે, તથા શ્રીસમયસુંદરજીએ નળદવદંતી રાસે આ પ્રસંગ આથી ઉલટ આ પ્રમાણે વર્ણવ્યો છે. જુઓ. શ્રીસમયસુંદરકૃત નળદવદંતી રાસે, ખીજા ખંડની ખીજા ઢાલે:—

- “ કૃષ્ણર આડો આવિયોરે રાય, ખોલે આકરા ખોલ;
- “ દવદંતી જાવા ન દિઉરે રાય, મુહલ હુસ્યે એ અમોલ.
- “ કૃષ્ણરને સહુકો કહેરે રાય, મ કર તું મોટો અન્યાય;
- “ જોજાઇ માતા સમિરે રાય, કિમ એ કુકરમ થાય.
- “ જાળ વિણ મહલિ ક્યું રહેરે રાય, ચતુર ! તું ચિત વિચાર;
- “ દવદંતી ન રહે કિમેરે રાય, પ્રિયુ વિણ એક લગાર.

તુજ સ્વસ્તિ ^૧સૌધ ! સદા હુને, પતિ સાથી ભીમી નય;
 ઇહ (ગૃહ) વાટિકા ખંડોખલી, તસ પાસિ માળે વિદાય. ૧૧૧
 ક્રીડા મયૂર શુક સારિકા, પંજરિ કરિયાં સા બાધ;
 ભૈમીરે વનમાંહિ ભાઈતી, તે ખમાવે અપરાધ ! ૧૧૨
 વનવાસગમન—

સહુ સાથિ ઇમ મોકલાવતી, ચાલીરે ચરણ વિહારી;
 તવ લોક સવિ ^૨અનુપદ થયું, ઝરતું નયણિ અશ્રુ વારિ. ૧૧૩
 કરિયો રોધ કૂખર સેવકે, લોકને' ભતાં સાથિં;
 પતિ-પ્રિયા બેહુ સાંચરિયાં, તિહાં છોડિ સઘલી આથિ. ^૩ ૧૧૪
 હા હા ! પુરિજન સહુ કરિ, નયણે ઝરે બહુ નીર;
 કહિં નલસરીખું કો નહિ, સહી સત્યવ્રત (વંત) ગંભીર. ૧૧૫
 જેણિ ^૪કૈાંચકર્ણુ વિદારીયું, તેહને કૂખરો કુણ માત્ર.
 નિજ રાજ હાર્યા ભણી દીયું, પણિ ન લોખ્યો ^૫ધર્મક્ષાત્ર. ૧૧૬
 કૂખરે પણિ ડાહાપણુ કર્યું, ભૈમી ન દૂહવી જેહ;
 જે મૂઠ જેરિં રાખતુ, તુ સહી હારત દેહ. ૧૧૭
 ઇતિ વચન લોકનાં ઘણાં, નિજ શ્રવણિ સુણતુ સોય;
^૬નિજ પુરી પરિસર આવિયો, તિહાં એક સરોવર હોય. ૧૧૮
 નલપરાક્રમ—

સો સરોવર પૂરણુ ભરિયું, તેણી પાળે છે એક થંભ;
 તિહાં પ્રિયાસું નલ આવીઓ, ચિંતે અસ્થું ^૭નિર્દેભ. ૧૧૯

“ કેશરી કેશ; મણિ સર્પનીરે રાય, કૃપણુતર્ણુ ધન જેમ;

“ જીવતાં હાથ પડે નહિરે રાય, સતી પયોહર તેમ.

“ ઇમ લોકે સમઝાવીઓરે રાય, કૂખર કુદરતી રામ;

“ રથ ખેસારી દવદંતીનેરે રાય, પ્રણુમે ભોળાઇ પાય. ”

૧ મહેલ ! ૨ સાથે જવાને તૈયાર. ૩ આથ=માદમિષ્કત.

૪ રાક્ષસ નામ. ૫ પ્રતિજ્ઞા પાળવાનો ક્ષત્રિય ધર્મ ન તજ્યો. ૬ પ્ર૦

“ નિજ પુરીસરિ આવીઓ. ” ૭ કપટરહિત.

આવતો સાથિ અનીકિની, પરિવરીઓ જિહાં નલરાય;
 તિહાં આવીઓ જન પેખતાં, એકલું ઠીંધી પાય. ૧૨૦
 એ લોક સઘળા જાણસે, હવે નલ થયું બળહીન;
 કરિ ભીડયો સહુ જન પેખતાં, સો થંભ છિ અતિપીન.^૧ ૧૨૧
 છિ ભાગ છઠ્ઠા કોસનો, સમ ચતુરંગ અપાર;
^૨લીલાયે ^૩ઉનમૂલી કરી, ^૪નભિં ફેરવ્યુ કૈવાર. ૧૨૨
 વળી ઠામિ તેહનિં થાપીઓ, ઈમ પ્રગટ કરી બળ આપ;^૫
 ગંગાનદી તટિ આવીઆ, તિહાં કરિઉં ત્રણિ દિન થાપ. ૧૨૩
 એતલિ મારગિ ઠીંડતાં, ભીમજા થાકી દેખી;
 સ્વયિં સાપરાધી જાણુ તુ, મનિ ધરે ખેદ વિશેષિ. ૧૨૪
 મુખ ચરણુ પ્રક્ષાલી કરી, વાવરિયું શીતલ નીર;
 કરી સનાન વેગિં સમાવીઉં, વળી ખેદ સકલ શરીર. ૧૨૫
 મુપસન્ન કરિવા ભીમજા, કહિ લૈમી ! કૌતુક જ્યે;
 કલ્લોલ આ ગંગાતણા, તુજયસ સરિખા હોય ! ૧૨૬

૧ મજબૂત. ૨ રમતમાત્રમાં. ૩ ઉપેડી, ઉપાડીને. ૪ આકાશ-
 ભણી. ૫ શ્રીસમયસુંદરજીએ અને શ્રીમેધરાજજીએ આ પ્રસંગ નીચે
 પ્રમાણે વિસ્તારથી વર્ણવ્યો છે. જીઓ મેધરાજજીકૃત નળદમયંતી રાસ.
 આનંદ કાં મં મૌ ૩ જીં પાને ૩૩૧ માં—

“ રથ રાખ્યો દવદંતી હેત, નળ ચાલ્યો નિજ નારી સમેત;
 “ નગરમાંહિ ઉંચો એક થંભ, ઉપાડવાને કરે આરંભ. ૧
 “ તે ઉપાડી થાપ્યો ઠામ, બળ દેખાડયું નળે પ્રકામ;
 “ બાળપણે નળ વને ગયો હતો, તિહાં એક મુનિવર દીઠો હતો. ૨
 “ તિણુ ઋષિ ભાખ્યું જ્ઞાન પ્રમાણુ, થંભ પંચસે હાથ પ્રમાણુ;
 “ તે ઉપાડી જે થાપરયે, અર્ધભરત તે રાજા હોસ્યે. ૩
 “ મહાઋષિ વચન મળ્યું એ સહી, મુનિવર ભાખિત જૂઠું નહિ;
 “ લોક કહે છે વાણી ધણી, નળ હોસ્યે કોશળનો ધણી.” ૪

વીનવી કૂળરરાયને, એતલે નૃપ સામંત;
 એક રથે તુરંગમ ભેતરી, સવિ ભરી વસ્તુ માહંત. ૧૨૭
 નલરાયને આગ્રહ કરી, તે દિયે પ્રણમી પાય;
 ભીમભ ભારગિં હીંડતાં, શ્રમ ખેદિ જિમ નલરાય. ૧૨૮
 આડઠ રથે (થઈ) દોષ જણાં, સાંચરિયાં તિહાંથી ભમ;
 આવીરે આગલિ ચાલતાં, એક અરણ્યાંની તામ. ૧૨૯
 અતિ ભીમ પર્વત માલિકા, તિહાં વસે દુષ્ટ ^૧કિરાત;
 તેણે મિલી નલ રથ ^૨આવરિયો, થઈ રહિયા રાઉતરાત. ૧૩૦
 તેહરથું સખલ નૃપ ઝૂઝીયો, પણિ નમ્યા નહીં તે દુષ્ટ;
 હણુતારે પાર ન આવીયો, જેણિ મિલ્યા છે બહુ ધૃષ્ટ. ૧૩૧
 સમોહનાદિક શસ્ત્ર તે, ^૩તિણિ વેલા છંડી ભય;
 જવ તુહે દૈવત ^૪પાધરૂં, તવ સુધા ^૫તે વિષ થાય. ૧૩૨
 ભય ઘણું ભાવી ^૬ભીલનું, રથથી ઉતારી નારિ;
 બેહુ જણાં અલગાં થઈ રહ્યાં, સમયરૂ ^૭તેણી વારિ. ૧૩૩
 રથ લેઈ ગયા કિરાત તે, હવિં ભીમભ-નલ તામ;
 તેણિ પંથી બેહુ પાલા ^૮પૂલે, અતિ ^૯વિષમ કર્મ-વિરામ. ^{૧૦} ૧૩૪

૧ ભીલ. ૨ રોક્યો. ૩ પ્ર૦ “ એણિ સમિ છંડી ભય; ” ૪
 ભાગ્ય. ૫ અમૃત. ૬ વિચારી. ૭ સમય નિપુણ. ૮ હીંડે. ૯ ન કળી
 શકાય તેવું. ૧૦ રથ સાથે રાખ્યાનો વૃતાંત કવિ ભાલણુ અને પ્રેમાનંદમાં
 નથી. બ્યારે શ્રીસમયસુંદરજીમાં નળે રથને પોતાના દેશેજ છોડી દીધો
 તેમ વર્ણવેલું છે. અને શ્રીમેધરાજજીમાં આ મુજબ બરોબર છે.
 નળ-દમયંતીને વનવાસ જતાં આ રથને પ્રેમાનંદે મત્સ્યપ્રસંગ વર્ણુ-
 વ્યું છે, જે આમાં તથા કવિ ભાલણુના તેમજ ખીજ પણુ નળા-
 ખ્યાનોમાં વર્ણુવેલું નથી. જુઓ પ્રેમાનંદનું કડવું ૩૨ મું—

“ સ્વામી કહે સાંસતા થઇયે, શ્યામા ! બેશ થઇને સ્વસ્થ;

“ જે સરોવરમાં શોધી લાવું, જે જડે એક બે મગ્ધ.

“ થોડા જળમાં પેઠો નળરાજ, ઢીમરનું આચરણ;

“ સાધુરાયને શ્રમ કરતાં, મગ્ધ જડીઆં ત્રણ.

- ઝટવી ઝતુલ ઉલંઘતાં, તેણિ પંથિ છે વંશ જલિ;
 તેણિ કનક પંખી પેખીઆ, રાજા પડીઓ જંજલિ. ૧૩૫
- કહિ ભમી સોવિન^૧ પંખીઆ, ખહુ મૂલ્ય લીજે છેક;
 કે નગરિ લેઈ વેચતાં, આવસ્યે દ્રવ્ય અનેક. ૧૩૬
- વલતુંરે વચન ભૈમી વદી, એ દેવ-માયા દેવ !
 એ લિયે અર્થ ન કે સરે, વિસરાલ થાસ્યે હેવ (દેવ). ૧૩૭
- લિખમી ન રહી જી તાતની, તુ કસ્યું એહ વિખાસ;
 એ સીખ હીયડિ નવિ ધરી, નલે^૨ કરી કુચ્છિત આસ. ૧૩૮
- નિજ^૨ ઉત્તરીયક વસ્ત્ર જે, નાખીઈ ઉપરિ તાસ;
 તે વસ્ત્ર લેઈ ઉડી ગયા, તવ થયુ રાય નિરાસ. ૧૩૯
- જીઓ ફેર એ ભાયગદિશા, તે કહી સકીયે કિમ્મ !
 પંખીયા કરતા સેવના, તે દીયે પરાભવ ઈમ્મ ! ૧૪૦
- પંક્ષીરુપે કલિહવાચ—
 ઈતિ ખેદ નૃપ ધરતુ લહી, પંખીયા માનુષવાચ;
 તે ફેરે રહી ઈમ ખોલીઆ, રે ! સુણિ^૩ કુખુદ્ધિ ! સાચ. ૧૪૧

- “ આણીને અખળાને આખ્યાં, વામા કહે થયું વાર;
 “ નળ કહે આપણુ ખે પ્રાણીને, શું હોશે એટલા સાર.
 “ ભાર્યાના લુજ મધ્યે સોંપી, ભૂપ ગયો ખીજ વરાં;
 “ કલિજીગ સર્પ થઇને ખીલાવે, મચ્છ નારો અરાંપરાં,
 “ નળે શ્રમ કીધો ધટી ખે, મચ્છ ન ચઢીયાં હાથ;
 “ પેલાં ત્રણે મચ્છ વહેંચીને લીજે, વિચારિયું મન સાથ.
 “ નળ આંચો નિરાશ થઇને, ત્રણુ મીનમાં ચિત્ત;
 “ એટલામાં દમયંતીજીને, થઇ આંચું વિપરીત.
 “ અમૃતસ્રવિયા કર અખળાના, સજીવન થયાં મચ્છ પળમાં;
 “ હાલ્યાં મહિલા મૂકી દીધાં, ઉડી પડયાં જઇ જળમાં.
 “ ઘેલી સરિખી મીનને કાળે, પાણીમાં વેવલાં વીણે;
 “ હવે સ્વામીને શો ઉત્તર આપીશ, રૂદન કરે સ્વર ઝીણે.”
- ૧ સુવર્ણના, સોનાના. ૨ ખેસ-દુપટ્ટો. ૩ પ્ર. “કુખધી સાચ.”

- તુઝ રાજ જેણિ હરાવીઈ, તે ^૧કનકે પાસા એહ;
 સહી ભલું છૂટો એતલિ, ^૨અક્ષત રહિયો છે દેહ. ૧૪૨
- વિશ્વાસ એહનો જે કરે, તુઝપરેં દુખી સો થાય;
 કહિ ^૩વાલુકા-કણ્ણ પીલતાં, કિમ્મ તેલ આવે રાય ? ૧૪૩
- ધતિ વચન પંખીનાં સુણી, અતિ થયું વિલખું મન્નિ;
 એક વસ્ત્ર ભરી ^૪આતપ સહી, ચાલતુ તેણિ મહાવન્નિ. ૧૪૪
- તસુ તૃષા પીડે પાપિણી, તવ તાલુ-કંઠ સુકાય;
 નિજ વેદનાયે પર વેદના, ખૂઝતો બોલિ રાય. ૧૪૫
- અઈ ! ભૈમી પાયે હીંડતાં, એ પંથ અતિ દુરસાધ;
^૫કુશ-અગ્ર ખૂંચે કંટકા, તેણિ ચરણ હુઈ સા બાધ. ૧૪૬
- તુઝ તૃષા પીડે પાપીણી, વળી ક્ષુધા પીડે (નડિ) અપાર;
 હીંડતાં હરિણાંખી ! હવે, આવિયો અટવી પાર. ૧૪૭
- ^૬સીતોદકિં કરી પૂરીયું, ચિહુંપખી^૭ સખલ આરામ;^૮
 ઝો સરોવર જે આવીઈ, તિહાં લીઝો સુખવિશ્રામ. ૧૪૮
- વલતું રેવૈદભી^૯ વદી, માહરા પ્રાણુપ્રિય ! સુણિ સાચ;
 મુઝ દુખ એકુ છિ નહીં, જે સુણું તુઝ મુખ વાચ. ૧૪૯
- તુઝ વદન-ચંદ નિહાલતાં, પ્રીઈ ! ઠરે છે મુઝ મન્નિ;
 પણિ એક કંઈ છું વિનતી, સંભલુ તે દેધ કન્નિ.^{૧૦} ૧૫૦
- તુમો શત્રુ સઘલા વસિ કરી, તે કરાવ્યા છિ સેવ;
 તે વૈરી આ અવસર લહી, રખે વિકૃતિ મંડે હેવ. ૧૫૧
- તે ભણી વળી વળી વીનવું, તુમો થાઝો કંત ! કૃપાલ;
 મુઝ પિતા ઘરિ પાઉધારીયે, ગમવા અશુભ એ કાળ ! ૧૫૨

૧ સોનાના પાસા. ૨ એટલેથીજ ભલું થયું કે તું છૂટ્યો અને તારું શરીર અક્ષત-ક્ષય-નાશ પામ્યા વિના સાળું રહ્યું ! ૩ રેતી. ૪ તડકો. ૫ ડાબની અણી. ૬ શીતલ પાણીથી. ૭ ચારે બાજુથી. ૮ બગીચા. ૯ બોલી. ૧૦ કાને. અર્થાત્ કાન સ્થિર રાખી સંભલો.

મુજ તાતનું મંદિર તુમે, જી પાવત્ર કરસ્યો નાથ !
 તો નિજ ઘરિ ઝેઠાં તીર્થકલ, માનસ્યે સહુ સાથ. ૧૫૩
 વલતું પ્રિયા મન રાખવા, નલ કહિ કરશ્યું ઈમ્મ;
 હવે એણી યુગતે ચાલસ્યું, મોહસ્યે તુમ મન જિમ્મ ! ૧૫૪
 તવ તે સરોવર આવીઉં, વિશ્રામ લહે તિહાં ધીર;
 મુખ-ચરણ પ્રક્ષાલણ કરી, વાવરિયું શીતલ નીર. ૧૫૫
 વારિયુ પરિશ્રમ પંથનુ, સુસ્વાહ વનકૂળ લીહ;
 હંપતી મન સંતોષસ્યું, તેણિ પ્રાણિ વૃત્તિ સો કીહ. ૧૫૬
 ગ્રંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિ નયસુન્દર સુન્દરભાવ, એતલિં હવુ દસમુ પ્રસ્તાવ. ૧૫૭
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે ઘૂતકીડા-
 કરણ, નગરાત નિર્ગમન, વનવાસગમન, તત્ર વિશ્રામકરણ-
 વર્ણનો નામ દશમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ કવિ ભાલણે અને ભદ્ર પ્રેમાનંદે, નજે સ્વયં પોતાની સ્ત્રીને પિયર વિદાય થવાનું કહ્યું સૂચવ્યું છે:—

- “ જો મારગ આવ્યા આગળે, વિદાય કીધી નારી નજે;
 “ તું નહીં નારી હું નહી કંથ, આ તારા પિયરનો પંથ.
 “ મારો સંગ તુજને નવિ ગમે, પિયરમાં પેટ ભરીને જમે;
 “ મુને નાથજી ! કરજો ક્ષમા, મારે નથી પિયરની તમા. ”

[પ્રેમાનંદ કડહું ૩૩.

- “ તારું શુભ થાય એવું ભાણું, આજ મહિલા ! શું દાણું;
 “ દક્ષિણદેશાભણી ઉજ્જનનગરી, ધણી માર્ગની શાખા કરી,
 “ ઋક્ષવાન ને વિન્ધ્યાદ્રિ જાણુ, નદી પરોષ્ણી નામ પ્રમાણુ;
 “ તેમાં વસે ઋષિ ધણા તપસી, તું સુખી થા નારી ! ત્યાં વસી.
 “ આ માર્ગ વિદર્ભદેશે જાવા, આ છે કાશલદેશે સુખ થાવા;
 “ દક્ષિણદેશ છે દક્ષિણ પાસે, નારી ! ભરા તું સારી આશે.
 “ એવો મર્મ કહો પિયર જાવા, લાગ્યું દમયંતીને દુઃખ થાવા;
 “ એ શું બોલ્યા હે નરેશ ! શું કરવો પિતાનો દેશ ? ”

[કવિ ભાલણુ કડહું ૧૭.

પ્રસ્તાવ અગ્યારમો.

(દુહા.)

હવિં પ્રસ્તાવ પ્રકાસિયે, એકાદસમુ આજ;
શ્રીશારદા સંભારતાં, સીજે વંછિત કાજ. ૧

ગરૂ ગિરુઆ પય વંદિયે, શ્રીભાનુમેરૂ ભલ ભાવિં;
નલ-લૈમી ગુણુ ભાખતાં, વાણી ! વસુ મુખિં આવી. ૨

(રાગ-ગોલક.)

મહિતાની મનિ અતિ દુઃખ દેખી, ખોલ્યુ મિત્ર જુહાર; એ દેશી.)
તિણિ દિન સોઈ સરોવર તીરે, ^૧વાસુ વસીઆં દોઈ;
^૨વાસરપતિ અસ્તાચલે પામ્યુ, અંધકાર તવ હોઈ. ૩

^૩નિર્વ્યજન પ્રસ્તાવ લહીને, કલિં; નલ છલે અપાર;
તવ નલરાય વિમાસે મનસ્થું, કરસ્થું કસ્થો વિચાર.
સંપ્રતિ હવિ કિહાં જઈ રહિણું, કિમ નીગમવા દિન;
તેણિ જો અરથ એક નવિ સીજે, જે નર હુઈ નિરધન. ૫

દુર્જન હસે શત્રુ સંતાપે, ન રહે સ્વજન કોઈ પાસિ;
^૪લખિમીહીનતણું નહીં કોઈ, અવગુણુ હુઈ ગુણુરાશિ. ૬

નિર્ધનને કોઈ નહીં સહાય, સો લાઘવ લહે પ્રાંહિ;
^૫લઘુતાપણું તે સઘલે પામે, તસુ જીવિત સ્યા માંહિ. ૭

શત્રુ સવે હિવે પરગટ થાસે, નલ એકાકી જાણી;
તેહસ્થું યુદ્ધ કિસીપરિ થાસ્યે, જુ રાખેવી રાણી. ૮

તવ જો લૈમી પાસિ ન હુંતિ, તો રથ કિમ લે ભીલ;
રાણીને રાખેવા કારણિ, યુદ્ધતણી કરી ઢીલ. ૯

૧ વાસ, વાસો. ૨ સૂર્ય અસ્ત પામતાં અંધારું થયું. ૩ એકાંત
શબ્દ રહિત સ્થળનો લાગ જોઈને. ૪ લક્ષ્મી. ૫ હલકાપણું.

- મારગિં અતિ^૧દોહલી ^૨નિરવહેતાં, લૈમી કોમલકાય;
 ક્ષુધાતૃષ્ણાભરિ ચરણે ચાલે, તે દુઃખ ખમ્યું ન જાય. ૧૦
- એ અતિ પંથ-પરિશ્રમ પામી, ન ત્યજે ભક્તિ લગાર;
 કેવલ કલેશતણું તાં કારણ, નલ એહનેં નિરધાર. ૧૧
- એ મુજ ભીમરાય ઘરિ તેડી, જાવા કરિં વિચાર;
 પશ્ચિ આ અવસરિં નલ નવિ જાયે, થાયે કિમ્મ ગમાર. ૧૨
- સ્વસુર-પક્ષમાંહિં આ વેળા, સહી સર્વથા ન જઈએ;
 ભીમરાયનેં મંદિર રહીનેં, કિમ અધમાધમ થઈએ. ૧૩
- એ એકલી પિતાઘરિ અથવા, સ્વસુર કુળેં રહે રંગે;
 તેા નલને જિહાં તિહાં રહિતાં, ચિંતા એક ન અંગિ. ૧૪
- જિમ કૌમુદી વિના શશિઘરનિં, ઉદયું કોઈ ન જાણે;
 તિમ નલનેં લૈમી વિષ્ણુ ભમતાં, કો મનમાંહિ નહીં આણે. ૧૫
- જિમ પોથી મૂરખનિ હાથિ, નિર્ધન હાથિં નિધાન;
 ન જાજે નલ સમીપિં તિમ લૈમી, નહોં પામે ખહુમાન. ૧૬
- ^૩કાયર-કરિં તરવારિતણી પરિ, એ નલ પાસિ ન સોલે;
 પુણ્યહીન-કરિ જિમ ચિંતામણી, -ચણુ નિશ્ચલ નવિ થોલે. ૧૭
- તે ભણી જિમ તિમ કપટ કેગવી, વૈદર્ભી ઇહાં મૂકું;
 નલને ઇસી કુબુદ્ધિ ઉપની, પુણ્ય સરોવર સૂકું. ૧૮
- જુ એકાકિની હુવે અખલા, સ્વજન માંહિ તુ જાઈ;
 નલસમીપિં રહિતી દમયંતી, ^૪ખિણુ સુખિણી નહીં થાઈ. ૧૯
- નલેં વિમાસણુ ઇસી કરીનેં, દમયંતી ખોલાવી;
 પ્રીએ! પરિશ્રમ ખહુ તું પાંગી, પંથ ઘણું વહી આવી. ૨૦
- કમલપત્ર ભૂપીઠિ પાથરિયાં, શ્વસ્તર રચ્યું ઉદાર;
 પદમલોચને! તિહાં તુમે પુહુઠા, લ્યો સુખ નિદ્રા સાર. ૨૧

૧ વધમી. ૨ નિભાવતાં. ૩ કાયરને હાથે. ૪ ક્ષિણુમાત્ર સુખિ-
 યારી નહીં થાય.

સંધ્યાકૃત્ય કરીને પુઢી, જપતી જિનવર નામ;
 પ્રગટ ભાલિં તિલક ભૈમીને, અબ્જુઆલૂં હુયે તામ. ૨૨
 નિજ સમીપિ પતિ બિહુ દેખી, સા ચિંતે મન સાથિં;
 આ ! આ ! કિસી દિશા નલનૃપનિં, આ દીધી જગનાથિં ! ૨૩
 કિહાં તે રાજ કિહાં તે રાણી, કિહાં તે લખિમી લીલ;
 કિહાં તે સબજન કિહાં તે સેવક, કિહાં તે મહિતા શ્રુતશીલ. ૨૪
 કિહાં તે હસ્તી હયવર રથવર, કિહાં તે સેજિં-વિલાસ;
 કિહાં તે નાટિક ગીત નિરીખ્યણુ, કિહાં તે દાસીદાસ. ૨૫
 ૧ નિપથ-રાય-કુલ-અંબર-દિનકર, પુણ્યપ્રલોક પવિત્ર;
 સો નર ભૂમિ શિશ્યાંયે પુઢે, ફટ રે કર્મ વિચિત્ર ! ૨૬
 સખી કેશની ચિન્હ જોધને, તિહાં મુઝ કહિતી જેહ;
 તે સવિ વાત મિલી હીસે છે, કુરકિ^૨ દખ્યણુ દેહ. ૨૭
 હવિં મારગિં પગબંધન જાણી, ત્યજી રખે જાયે કંત;
 તેહ ભણી દઢ વિશ્વાસ ધરીને, સૂઠ નહીં નિચિંત. ૨૮
 ધમ ચિંતવતી ક્ષિણુ એક સૂતી, વળી વળી જાઠે જાગી;
 રાખિ ! રાખિ ! વદ્ધલ ! વનિતાને, તુઝ ચરણે હું લાગી. ૨૯
 કંત કહે કામિની મ મ ણીહો, તુઝ સમીપે તુજ સ્વામી;
 આ બિઠો જો કરે રખવાલી, ભીરૂ ! કસ્યે લય પામી ? ૩૦
 તું ભતાર છતાં લય તુંહે, પણિ એક સંકા આવે;
 વળિ વળિ જિમણી આંખિ ફૂકે, રખે પ્રીઉ મેહલી જાવે ! ૩૧
 મેહલી કિમ જઈએ તુમ મુઝયે ! એ સી ? જોલી વાત;
 સુખનિદ્રા હવે લિયો હરિણાખી ! હવણાં હુસે પરભાત. ૩૨
 ઈત્યાદિક રાજ્યે કહિયું પણિ, તુહિ વિશ્વાસ ન આવે;
 કંત ચીર અરધું પહિરીને, કુવલય દલ સિજ્યાંયે. ૩૩

૧ નૈપથ રાજના કુળરૂપી આકાશમાં સૂર્યસમાન ઉદય પામેલો
 નળરાજા. ૨ જમણું અંગ ફરકે છે તે જીને નહારૂં ચિન્હ છે.

કંત હસ્ત સિરિ હેકિં ધરીને, ગત શંકા દમયંતી;
 પતિ વિશ્વાસ ખરુ મનિં રાખી, સુખનિદ્રાયે સૂતી. ૩૪
 નલરાજ મનમાંહિ વિચારે, દમયંતી સુખ દેખી;
 દુઃખદાયક એ મહાસતીને, એ નલ હુઓ વિસેખી. ૩૫
 એહના ગુણ કેતા સંભાડું, કુણ આગલિ કહી દાખું;
 ચિંતામણિ નિરભાઇગ-કરિ જિમ, કહુ કિસી પરિ રાખું. ૩૬

(કાવ્યમ્-શાર્દૂલમ્.)

^૧વાત્સલ્યાજ્જનની સર્વા વિનયતસ્તીર્થં ચ સા ધીગુણાત્,
 વૈદગ્ધ્યાત્સચિવઃ સર્વો પરિચયાદ્ દાસી ક્રમોપાસનાત્;
 આત્માન્તઃકરણં વપુઃ કિમથવા ? સર્વં હિ મે ભીમજા,
 સત્યાં ભીમશુચિ ક્રમઃ ક ઇવ મે કિંવા મયા હારિતમ્ ? ૩૭
 (પૂર્વઠાસ.)

^૨હેલામાંહિ રાજ જે હારિયું, તે હવિ કરિ નહિ આવે;
^૩રત્નિકરિ જુ કાગ ઉડાડી, સો વળતું કિમ પાવે ? ૩૮

૧ (નળ, રાજ્યબ્રહ્મ થઇ વનવાસે જતાં વિચારે છે-) દમયંતી; વાત્સલ્યભાવથી માતા, વિનય કરવાથી મિત્ર, બુદ્ધિગુણથી તીર્થ, ચતુરાઇથી મન્ત્રી, પરિચયથી સખી, અને ચરણસેવા કરવાથી દાસી છે. (વળી) આત્મા છે, મન છે, શરીર છે, અથવા ખીજું શું ? સર્વ મારે દમયંતીજ છે. દમયંતી વિદ્યમાન છે તો પછી મને શ્રમ-ખેદ કેવો ? મેં શું હાર્યું ? (અપિતુ દમયંતી સાથે છે તો પછી મેં કશું હાર્યું નથી.)-આ શ્લોક જે નળ વનવાસગમન વખતે મૂકવામાં આવ્યો હતો તો વિશેષ ઠીક હતું. કારણ આ વિચાર વનવાસગમન સમયે નજે વિચાર્યો હતો. દમયંતીને ત્યજતી વખતે આવો શુભ વિચાર તો ક્યાંથીજ થાય ? છતાં બંને પ્રતિયોમાં અત્ર-સ્થાને હોવાથી હમે પણ તેમજ રહેવા દીધો છે. ૨ હોડ, પણ, શરત. ૩ રત્નવડે.

ઘેરજ ધ્વંસ થયું ઇમ નૃપને, નીલજ (નીસત) ભયો નિકટ્ઠ;
 ભણ્યુ ગણ્યુ સવિ ગુણ્યુ સંપૂરણ્યુ, કલિ કરિઓ પશ્ચિ જટ. ૩૯
 સ્ત્રી નિરવાહ નલોં નહિ થાય, ધ્યાયે એ કુવિચાર;
 સતી શિરોમણિ વ્યસનીને ^૧કરિ, નહિ શોભે નિરધાર.^૨ ૪૦
 ક્ષીણ્યુ ચંદ્ર જિમ રજની છંડે, તિમ લૈમી અહીં છંડું;
 કલાહીન થઈ સૂર સ્વામિની, જઈ સેવા હવે મંડું. ૪૧
 ઇતિ પરિ પ્રિયાપ્રતિ કહે મનસ્થું, સુણિ ભીમકનૃપ-બાળ !
 પાપીની પરિહરિ હવે સંગતિ, એ નલ કર્મચંડાલ. ૪૨
 સ્પર્શ ઘટે નહિ નલનુ તુઝને, ઇતિ કહિતુ નરનાથ;
 લૈમી શિર હેઠલિથી હલૂયે, કાઠે આપણુ હાથ. ૪૩
 કરસંવાદ—

દક્ષણ્યુ ^૩કરને કરે પ્રાર્થના, સંભલિ રે તું વીર;
 દ્વિધાભાવ કરિ પ્રેમ સંઘાતે, દમયંતીનું ચીર ! ૪૪
 વળતું કર કહે ઇમ કિમ હુવે, જિણિ કરિ^૪ સા પ્રતિપાલી;
 તેહનું ચીર દ્વિધા કરિવાને, સો કર કિમ લહે ^૫પાલી ? ૪૫
 નૃપ કહિ તાહરું ડાહાપણ્યુ પ્રીછિઉં, જવ તેં ખેલી જુઆ;
 તવ તેં પાપી પ્રેમ પ્રિયાનું, નાંખ્યુ માહિં કૂઆ. ૪૬
 રે કર ! તેં જૂવડું રમીને, હારિઉ હેલાં રાજ;
 દમયંતીનું ચીર ખંડતાં, તે તુઝ કેહી લાજ ? ૪૭
 નલને અંગ સખાયત કરવા, જુ વસે (વસીઉ) થૈ મિત્ર;
 તુ તું નલનું કારજ કરતાં, કિસી વિમાસણ્યુ અત્ર. ૪૮
 ઇત્યાદિક કહી કર ^૬પ્રીછવીઓ, તવ સો લૈમી ચીર;
 કરે દ્વિખંડ લાજ લોપીને, અલગો થયો કુધીર.^૭ ૪૯

૧ હાથે. ૨ નિશ્ચે. ૩ જમણા હાથને. ૪ જે હાથે. ૫ છરી. ૬ સમ-
 આવીઓ. ૭ શ્રીસમયસુંદરજીએ કરસંવાદ આ કરતાં વધુ પોષેલો છે.
 જુઓ શ્રી સમય-કૃત નળદમયંતીરાસે ખીજે ખંડે ચોથી લલ્લે:—

ક્રમચંત્રીપરિત્યાગ—

પાસિં ઉભો રહ્યો પ્રિયામુખ, વળી વળી રાજા જોયે;	
એકલી અબલા મેહલી જાતાં, મંદમંદ ઘણું રોયે.	૫૦
આધી ભૂમિ અતિક્રમી થોડી, વળી પાછો વળી આવે;	
રખે ^૧ વનચર કેા દીયે દુઃખ, એહવું મનિ સંભાવે.	૫૧
^૨ શસ્ત્રીયે' નિજ જંઘા છેદી, રૂઘિર કાઠે તિણિખેવ;	
લૈમી ચીરિ લિખે નલરાજા, ધતિ અક્ષર સ્વયમેવ.	૫૨

-
- “ લીધી હાથિ કૃપાલિકારે, છેદવા માંડયો ચીર;
- “ જિમણું ડાખાને કહે રે, આવ તું ચીરછેદિ વીર !
- “ ચોહરીમાંહિ મેં ચડીરે, જિણિ પરણી બહુ પ્રેમ,
- “ જિમણો કહે મુઝ ચીરનેરે, છેડતાં આવ(ડે) કેમ.
- “ ડાખો જિમણાને કહેરે, સાંભલિ મોરા મિત્ત !
- “ હથલેવિરસતે લીઓરે, તે વાત આણે તું ચિત્ત.
- “ કંસાર ખાધો તેં એકલેરે, મુઝને ન તેડયો તેથિં;
- “ તું પેદુ તું મંગતુરે, મુઝ કયું તેડે એથિ.
- “ ભોજન જિમે તું ભલારે, માખી વીઝાવે મુજ્જ;
- “ તું નાસે તીર નાંખતારે, હું આગે કરું ઝુઝ.
- “ તું વીંટે સિર પાઘડીરે, હુંક મારિ કરું સૂલિ;
- “ હું ભારીખમો તોલતારે, તે વાત ગમ્મ તૂઝ બૂલિ.
- “ સુણિ ડાખા નળ વિનવેરે, જિમણો અધિક કહેવાય;
- “ પૂજા સમરણ દાન ઘેરે, પુન્યે પાપ ઠેલાય.
- “ ડાખો જિમણો બિ મિલ્યારે, વીનતી કરે સુણિ રાય !
- “ ખીજો કહો તે મેં કરારે, પણિ ચંડાલકરમ ન થાય.
- “ નળ કહે કામ કરો તુમ્હેરે, જો કરો માહરી આસ;
- “ પાપ સહુ સિર માહરેરે, જિમ સો તિમ પંચાસ.
- “ ધમ સમજાવી હાથનેરે, છેદું આધું ચીર;
- “ નળ છેલો જાણે નેહલોરે, પણિ નયણે વરસે તીર.”
- ૧ જંગલી પશુઓઆદિ. ૨ શસ્ત્રવડે. ૩ તેજ વેળાએ.

તુઝ પીહરિં જાવા તુઝ-વદ્દલ, ^૧કાતર થયું ^૨અતીવ;
 તે લણી તુઝ વનિ ત્યજી એકલી, નલ નાઠો થઈ કલીવ^૩. ૫૩
 આ વડ આગલિ વાટ વહે છે, તે કુંડિનપુર કેરી;
 નિષદનયરની ^૪કિંશુક પુરે, લહિજે વાટ લલેરી. ૫૪
 તાત નગરિં અથવા દેવર ધરિ, મન (ચિત્ત) પ્રેરે તિહાં જાજે;
 શીલપ્રભાવે^૫ હુસ્યે સુખ તુજને, અતિ સુધીર હવિ થાજે. ૫૫
 તિં અપરાધ નથી કો કીધુ, તુઝ પ્રિયુ બહુ અપરાધી;
 તે સવિ ખિમા ધરીને ખમજે, જે તુજ ^૬આણુ વિરાધી. ૫૬
 ઇતિ કહીતુ અલગુ થઈ ઉભુ, મંદમંદ મનિ રોઈ;
 નિધાન-ચોરતણિ પરિ રાજ, દૂરિ રહીયો સુખ જોઈ. ૫૭
 આ પરભાત લગે ઇમ કીધું, દુઃખે ઘણું સો પીડયો;
^૭કુલિશ પ્રાહિં મન કઠિન કરીને, વેગે તિહાંથી હીંડયો. ૫૮
 કકોટકપ્રાણરક્ષા—

બે પરિ ઉનમારગિં તસ જાતાં, વાયા વાય પ્રચંડ;
 ધૂલી બહુલ સઘલિ દિસિ વ્યાપી, ધૂમાકુલ વનખંડ. ૫૯
 દાવાનલ બલતુ સો દેખી, આગલિ આલ્યુ જામ;
 રાખિ રાખિ નલરાજન ! જળતો, શબદ સુણ્યો ઇતિ તામ. ૬૦
 ચિત્તિ વિમાસે આ વનમાંહિ, નલરા' ઇતિ કુણુ ભાખે;
 વળી વળી કહે સો સુણિ નલરાજ, તુજવિણુ ^૮અહી કુણુ રાખે. ૬૧

૧ ખીકણુ, અધીરજવાળો. ૨ ધણો. ૩ અધીર, અશક્ત. 'ક્લીવ.'
 ૪ કેસુડા-ખાખરાનાં ઝાડ પછવાડેની. ૫ તારી આગા ભાંગી. એક
 ખીજથી બિન્ન ન થવું એવું લગ્ન વખતે કબૂદ્યું હતું તે આગા તોડી
 નાંખી. ૬ ઇન્દ્રના વજ્ર જેવું. ૭ સાપ. એકપ્રતિમાં, 'અહી' અને
 ખીજમાં 'અહીં' પાડ છે. તેથી અહી-સર્પને કોણુ રાખે-અચાવે ? અને
 ખીજ પ્રમાણે અહીં-અહીં આગળ તારા વિના કોણુ રાખે-અચાવે ?
 એવા બે અર્થો થાય છે.

- શબદતણ્ણે અનુસારિ ચાલ્યો, પ્રબલ દાવાનલમાંહિ;
 ૧ગર્તા એક મોટી તવ દીઠી, સર્પ જલંતો ત્યાંહિ. ૬૨
- પ્રગટ માનુષી ભાષા ભાષે, ઉદ્ધરિ તું મુજ રાય !
 રાય કહે તુજને ઉદ્ધરતાં, કુસલેં કિમ રહે કાય ? ૬૩
- તું દ્વિજિજ્ઞા કુટિલગતિ ચાલે, ૨પિશુનતણ્ણી પરિ હીંડે (પીડે);
 જે ઉપગાર કરે તસુ દોષે, કિમ જઈએ તસ નીડે. ૬૪
- વળતું વદ્યુ ભુજંગમ વાણિ, તુજ નેટિ ઇતિ કહિવું;
 ધરઉપગારકાળિં મહાપુરૂષને, સુખદુઃખ અંગિં સહિવું. ૬૫
- નહીં વિશ્વાસઘાતકી થાઉં, ઉદ્ધર મ કર વિલંબ;
 જે સહિકાર^૩ સરિખા સજ્જન, તે કિમ હુયે લિંબ. ૬૬
- પ્રારથના ભંગ ભીરૂ પશ્ચિ તસ, વાચા કરી પ્રણામ;
 દિયે ભુજંગમને અવિલંબન, નિજ ભુજ ભૂપતિ તામ. ૬૭
- અતિ ભારેં કરી ભુજ પીડાતો, ગર્તાહુંતિ રાય;
 હલૂઈ હલૂઈ બાહરિ આવી, બોલાવ્યુ ૪ભખી વાય. ૬૮
- તાહરૂ ભાર ધરિતુ નવિ જાયે, બાહુ બહુ પીડાય;
 અગ્નિહુંતી અતિ કષ્ટે કાઢિયો, મૂકું કહિ જેણિં ઠાય. ૬૯
- સો કહિ ૫નવપગ અહીંથી ચાલી, દસમૂ આવે જામ;
 હલૂયેસ્થું ૬ભુજથી ઉતારી, ભૂમિ મેહલજો તામ. ૭૦

કર્કોટકહંસણ—

એક દો ત્રણિ ચ્યાર પંચ પટ, સાત આઠ નવ પાય;
 ચાલી દસમિ જવ ભૂયે મેહલિ, તવ તેણિ ડસીયો રાય.^૭ ૭૧

૧ ખાડો, ખાઇ. ૨ દુશ્મન-દુષ્ટ. ૩ આંખા સમાન. ૪ સર્પ.
 ૫ નવ ડગલાં. ૬ બાંજા ઉપરથી. ૭ કવિ બાલણુના કડવા ૨૨ માં
 આ પ્રમાણે છે:—

“ નિષધ દેશના રાયજી, દશ ડગ બરો દયાલ;

“ શ્રેય થાશે તાહરૂં, ઇમ કરીશ હું ભૂપાળ.

રાય ભુજયેં ડસી ભૂયેં પડીઝો, કુંડલી કરિયું શરીર;
 તવ રાભ રીસાંચો ઝોલે, ક્રિટ રે! અધમ કુધીર ! ૭૨
 ધતિ કુધીર ધિગ્ધિગ્ તું ધીરઠ ! મેં તુઝ કરિયો ઉપગાર;
 તે ભણી તું એ અંગિં ડસીઉ, ધિગ્ તાહરૂ અવતાર ! ૭૩

નલાંગપરાવર્તન—

તે વિષ-દાવાનલેં નલ દાધુ, હુઉં શ્યામ શરીર;
 મિષી-પુંજ અંજન-ગિરિ ધમર, જાણે યમુના નીર. ૭૪
 અતિ વાંકું દુંકું નલનૃપતું, હુઉં સવિ સંસ્થાન;^૨
 મોટું મસ્તક^૩ લાંબી ગ્રીવા, કરભી ગ્રીવ^૪ સમાન. ૭૫
 આગલિ નીસરિયું હીયા ટોટું, વાંસો વાધ્યો અપાર;
 હાથ પાદ આંગુલ થયા ટુંકા, વામનનુ અવતાર. ૭૬
 વકે નાસિકા^૫ પિંગલ-લોચન, ટુંકા ધુલા^૬ કેશ;
 પ્રિયાત્યાગ પાપેં લીપાણો, એહવો હવો નરેશ. ૭૭

નલઃક્રોધેનોવાચ—

એહવી દેહ અવસ્થા દેખી, અતિ રાભ ખેદાણો;
 સપત્રિતિ^૭ સાક્ષેપપણિ વળી, ધતિ ઝોલ્યો સપરાણો. ૭૮

“ પગલાં ગણતો રાય ચાલ્યો, દશ પગલે “દશો” નાગ;

“ નળ શરીરનો વર્ણુ ફરીઝો, નાગ મન પ્રગટ્યો રાગ. ”

આમાં વર્ણુચું છે કે નલરાજ એક એ એમ પગલાં ગણતો
 ચાલ્યો અને જ્યારે છેવટે નવ “દશો” ઝોલ્યો એટલે નાગ “દશો”
 એવું માનીને નલને દંશ્યો. અનુસ્વાર બેદને નાગ ન સમજ્યો.

૧ પ્ર૦ “ રે ! કૃતમ્. ” ૨ શરીરના અવયવો. ૩ પ્ર૦ “ પ્રલંબ
 ગ્રીવા. ” ૪ હાટની ડોક સમાન. ૫ પીળાં-માંજરાં નેત્ર. ૬ ઘાળાં.
 પ્ર૦ “ ધુંધળ કેશ. ” ૭ સન્સાક્ષેપપણે.

- ઓ પાપીરે રે સર્પાધમ ! હજી કિસ્ત્યું સુખ દાખે;
 કાં કૃતમ્મ ^૧નિલ્લજ નિકટ, જા સુખ દાખ્યા પાખે.^૨ ૭૬
- ^૩રામઠં હુસણતણુ રસ લેઈ, તિં કપૂરવન સીંચ્યું;
 દુવિષ ^૪અસિધારાયે કરીને, શુભ શરીર એ પ્રીચ્યું. ૮૦
- હવે એ જીવિત પાખે જાણે, મરણુ ભલું મનિં ઘડીયે;
 તિં જે દુષ્ટ યાતના દીધી, તે નિત સી પરે સહીયે ? ૮૧
- તિં વિશ્વાસઘાત કરીને, કહે કસ્યું ફલ લીધું ?
 અવર દીન ઉપગાર કરેવા, ^૫અંતિઃ કાર્ય એ કીધું. ૮૨
- અધોવાસ તુમને જે હુઓ, તે તો ઉચિત અપાર;
 અધમકાજ એહવાં કરી લહિસ્યું, ^૬અધોગતિ અવતાર. ૮૩
- વિશ્વભયંકર^૭ ! હો જિહવાધર ! ચરણુ વિવર્જિત કાયા;
 હો પરિ મલિન ^૮કુટિલગતિગામી, કદ્રૂયે કાં જાયા ? ૮૪
- હોષ અમારો એ નહિ તાહરો, જે તુઝ જીવિત દીધું;
 દુર્જનને ઉપગાર કર્યાંતું, ફળ તતકાલ એ લીધું. ૮૫
- કઉચિનાં ફલ અંગિ ધરે જે, તેસ્યું સુખ પામે સોય;
 તે ઉપગારપ્રતિ ધિગ કીજે, જેણિ વિડંબન હોય ! ૮૬
- ^{૧૦}ઉપ-અપગાર ઉભયથી ખળને, કરિવો ઉચિત ન તેહ;
 સમવૃત્તિ રહિલું દુર્જનસ્યું, જી સુખ વંછે દેહ. ૮૭
- જલણિ જલતો જો મેં રાખ્યું, તુજને કપટી કૂર !
 તો તુઝ વ્યાપા(દ)ન હું ન કરું, જા સુખ લેઈ ફૂર. ૮૮
- અતિપરિં અધિક્ષેપ પત્તગને, કીધો નલ્લરાજયે;
 તવ સો નાગ ઇસીપરિ જંખ્યું, પરગટ નર ભાષાયે. ૮૯

૧ પ્ર૦ “ નિલ્લજ ન લાજે. ” ૨ દેખાડયા વિના. ૩ હીંગ, હસણ. ૪ તરવારની ધારથી. ૫ પ્ર૦ “ અંતરાય અતિ કીધું ” ૬ નીચીગતિ-નરક. ૭ સાપ. ૮ વાંકીગતિવાળો. ૯ કદ્રૂ નામની સ્ત્રીએ. ૧૦ અપકાર અને ઉપકાર અને ખળ પુરુષોને કરવાં નહિ.

પન્નગુવાચ—

ઇતિ ^૧અધૃતિ રાજન્ ! મત માણુશિં, મ ધરસિ અતિ સંતાપ;
 જે વૃત્તાંત કહું તે સંભલિ, ઇતિ કહી હવો નર આપ. ૯૦
 નિષધરાયનો હું લઘુ બંધવ, વજ્રસેન ઇતિ નામ;
 સર્પ ઠામિં સો દૃષ્ટિ પડીઓ, નૃપ લાજ્યો મનિ તામ. ૯૧
 નલુવાચ—

અતિ અચિરજ પામ્યો મન સાથિં, આવી લાગુ પાય;
 તાત ! તાત ! કિમ દરસન દીધું, પાઉધાર્યા કુણુ ઠાય ? ૯૨
 છોડુ હુયે કછોડુ તુહિ, માતપિતા પ્રેમ રાખિ;
 નલ અપરાધિ સાથિ દયાપર, કુણુ હોવે તુમ ^૨પાખિ ! ૯૩
 રાજક્રુદ્ધિ જસ ધર્મ અને સુખ, જેણિ કુલ ^૩કટક હાર્યું;
 અસ્થું અધમ સંતાન પિતાજી ! કિર્યે ગુણિ સંભાર્યું ? ૯૪
 અતિ ^૪શઠતા હીયડામાંહિ આણી, પ્રિયા (સતી) એકલી મેહલી;
 લજ્જા દયા અને કુલકીરતી, ત્રણે અલગી ઠેલી. ૯૫
 ઇત્યાદિક વિલપે અતિ રાજ, નયણિ વહે બહુ નીર;
 સો પણુ સાશ્રુ નયન થઇ વારે, વચ્છ ! થાઓ હવે ધીર. ૯૬
 હુદય સાથિં નલને પરિરંભી, સોવન શ્રીકલ દોઇ;
 રત્ન જટિત નલને કરિ દેઇ, વલતું જંપ્યુ સોઇ. ૯૭

કર્કોટકુવાચ—

^૫વજ્રસેન એક તુઝ પીતરીઓ, કર્મતણે પરિણામેં;

૧ ધીરજનો અભાવ. ૨ તમારા વિના. ૩ સૈન્ય, લશ્કર. ૪ ધણી મૂર્ખતા, ખલતા. ૫ શ્રીમેધરાજજીએ અને સમયસુંદરજીએ અત્રે નળપિતા વીરસેન હોવાનું સૂચવ્યું છે. જુઓ મેધરાજજી કૃત નળદમયંતીરાસે. આ૦ કા૦ મ૦ મ૦ ૩ જે પૃષ્ઠ ૩૪૯ મે—

“ ઇમિ ચિંતવતાં રે અહિ શીટિયો, સુરવર એક ઉદાર;

“ તે સુર બોલ્યો રે હું ઇહાં આવીઓ, ધરતો પ્રેમ અપાર. ૯

“ નિષધનરેશર હું છું તુજ પિતા, આઓ એણે ઠામ;

“ દોહિણી વેળા આવે આપણે, નહીંતર કેહી કામ. ” ૧૦

નાગકુમારમાંહિ અસુર અવતરીઓ, કેકેઈટકે ઈતિ નામિ. ૯૮
 અવધિજ્ઞાનતણે બલિ જાણ્યું, તુઝનેં આવીયું કષ્ટ;
 નલપ્રતિરૂપેં એકલુ ભમતાં, રખે ^૧દમે કો દુષ્ટ. ૯૯
 તિણિ કારણિ ઈતિપરિ એ કીધું, તુઝ શરીર સુણિ સત્ય;
 સોવન શ્રીફલ એ દો દીધાં, આણી પ્રેમ અપત્ય. ૧૦૦
 વસ્ત્ર વિભૂષણ છિ એ માંહિં, જાલવજે જિમ જીવ;
 ખારવરસ એ ભાવથી રહિસ્યે, રખે થાયે મનિ કિલવ.^૨ ૧૦૧
 દ્વાદશવર્ષતણે જો અંતિ, નિજ સ્વરૂપનું કામ;
 જવ હુએ તવ અંગિ ધરજે, લહિસ રૂપ ઉદામ. ૧૦૨
 તિહાં લગિ એણિ રૂપે રહિજે, રખે પ્રકાસે આપ;
 મેં તુઝ ^૩સાનિધિ એટલું થાયે, ન ટલે પૂરવપાપ. ૧૦૩
 અસુર એક તુઝ કેડિં પડીઓ છે, તેણિં છલીયો તું વચ્છ !
 તેહને તું આપોપું જાણસિ, પાપ હોસિ જવ તુચ્છ. ૧૦૪
 હવે તુઝ તેણિ થાંનકિ મૂંકીજે, સુખે ગમે જિહાં કાલ;
 ઈતિ સુર સીખ સંભલી કાંઈક, ^૪રતિ પામ્યુ ભૂપાલ. ૧૦૫
^૫અંતર્ધ્યાન હવુ સો સુરવર, સીખ કહી સવિ જામ;

૧ દુઃખી કરે, પીડે. ૨ મનમાં અધૈર્યવાન ન થતો. ૩ મદદ, સહાય. ૪ આનંદ. ૫ આ સ્થળે શ્રીમેધરાજજીએ અને સમયસુંદરજીએ આ પ્રમાણે વર્ણવ્યું છે. જુઓ શ્રીસમયસુંદરકૃત નળદવદંતીરાસે ખીજે ખંડે પાંચમી ઢાલે—

- “ તું કહે તેથી ઉપાડી મૂકું, પુત્રને પ્રેમે લીયો;
 “ ધમ કહે નળને નિષધસુરવર, નાલેર લ્યે દેવ નીમીઓ.
 “ નળ કહે મૂક સુસમાપુરિ, દેવ મૂક્યો લેષ તેયોજ;
 “ નળ દેખે ખિણમે આપને, સુસમાપુર પોજે તેયોજ.
 “ સુસમાપુર પોણિ તેથી પુહુતુ, કોલાહલ થયો તિણિ સમે;
 “ દ્વરિ રે દ્વરિ પોધસ લોકો, સહુ ટળજે એકે ગમે.
 “ અસવાર ચિહુ દિસિ કહે એહવું, નળ સુણી અચરિજ ધરે;
 “ દેખીઉ એહવે એક હાથી, આવતુ સુસમાપુરે.”

- નલરાજ પુરપરિસરે સરોવર, આગલિ દેખે તામ. ૧૦૬
 સ્નાન કરી તિહાં પાલે ખિઠો, કૂળડરૂપે રાય;
 લોકપ્રતિં કહે અહીં કુણુ રાજ, કુણુ નગરી કહિવાય ? ૧૦૭
 તે કહિં નગરી નિરૂપમ વનિતા, રાજ શ્રીઋતુપર્ણુ;^૧
 શત્રુ કામિનીને જોણિં કીધા, કંકણુ નમણુભણુ. ૧૦૮
 ઇચ્છું સુણી મનિ સંતોષાણુ, બાળમિત્ર મુજ એહ;
 આગલિ નગર નિરીખ્યણુ ચાલ્યુ, નલનૃપ કૂળડદેહ. ૧૦૯

હસ્તીમદ—

- નગરતણી પોલિં જવ પેહુ, તવ સુણુચું હાહાકાર;
 રાયતણુ પટ્ટ હસ્તી^૨ છૂટ્યુ, જન પાડિં પોકાર. ૧૧૦
 એક ઉભણા ચડે અટાલે, એક ઉપરિ પ્રાકાર;
 એક મહાવૃખ્ય ઉપરિ ચડીઆ, એક મંદિર તેણીવાર. ૧૧૧
 દોસી હાટ ઉઘાડાં નાખી, નાઠા ન જુએ વાળી;
 પારખિ પગ વાહીને નાસે, ન શકે દ્રવ્ય નિહાલી. ૧૧૨

૧ મેઘરાજજી અને સમયસુંદરજીએ વનિતા અને ઋતુપર્ણને
 સ્થળે સુસમાપુર ગામ અને દ્વિપર્ણ રાજ વર્ણવેલા છે. જુઓ આં
 કાં મં મૌં ૩ જે પૃષ્ઠ ૩૫૦ મે શ્રીમેઘં નળાખ્યાને—

- “ તવ નળ ખોલેરે મુજ સુસમારપુરે, મૂકા હે સુરરાજ ! ૧૬
 “ તવ નળ મૂક્યોરે તે પુરઉપવને, સુર પુહુતો નિજ ઠાય; ૧૭”
 “ એહવે એક ગજ મદ ભર્યો, ત્રોડી સાંકળ પાસ;
 “ ત્રાસ પમાડે નગરને, સખજો કરે વિનાશ. ૩
 “ ગોખિ ચઢ્યો દ્વિપર્ણનૃપ, ખોલે; જે ગજરાજ;
 “ ઝાલે તાસ ઇનામ દૈ, સાઈ વંછિત કાજ. ૪”

કવિ ભાલણુ અને પ્રેમાનંદે વનિતા—અયોધ્યા અને ઋતુપર્ણ રાજ
 વર્ણવ્યા છે. માત્ર અંદર ગાંડા હાથીની વાત નથી. સીધો નળરાજ
 ઋતુપર્ણને મથ્યો તે જણાવેલું છે. ૨ મુખ્ય હાથી.

- મોતી ભુઈ વીખેરે ^૧ઝવહિરી, જાયે જિમ જલ પૂર;
 કેસર-અગર-કપૂર સુગંધી, મેહલી નાઠા ફર. ૧૧૩
- ગાંધી હાટે વસાણાં શૂનાં, ફૂડી હાટે કણુ^૨ અંખાર;
 ઘી હાટે નીક વહે તવ ઘીની, કોઈ કરે નહીં સાર. ૧૧૪
- તંબોલી તિથિ ખેવિ ^૩પુલાયા, ^૪પુહુવી વીખર્યાં પાન;
 સૂનાં હાટ ત્યજી સુખડીયા, નાઠા નહી સિરિ સાન. ૧૧૫
- પડિ નાશતા એક એક ઉપરિ, એક પાડિ આકંઠ;
 એક અખલા પણિ ન સકે નાશિ, ચાલંતી ગતિ મંઠ. ૧૧૬
- કુલાલ ધરિ મહિરા જઈ પીધી, સો ઉન્મત્ત^૫ અપાર;
 પાડે હાટ આવાસ અનોપમ, પાડે ^૬પોલિ ^૭પ્રાકાર. ૧૧૭
- સુભટ અનેક મિલ્યા ભૂપતિના, પણિ કેહિને વસિ નાવે;^૮
 રા' ઋતુપર્ણ હવુ ચિંતાતુર, ઇતિ ઉદ્દોષ કરાવે. ૧૧૮
- જે નર એ હસ્તી વશિ આણે, હસ્તી પરિખ્યા જાણી;
 તેહને ગ્રામ પંચશત આપે, રા' ઋતુપર્ણની વાણી. ૧૧૯

દંતીદમન—

- ઇતિ ઉદ્દોષ સુણ્યો સો કૂખડ, નગર મધ્ય તાં જાયે;
 લોક કહિરે નાસિ કૂખડા ! આ જો હસ્તી ધાયે. ૧૨૦
- એહવે એક વ્યવહારી કેરી, પુત્રી સુ'ઠે લેઈ;
 "સો ગજ કૂખડ સમીપિં આંચુ, સા આકંઠ કરેઈ. ૧૨૧
- સો દેખી કૂખજે ઇમ જોલ્યો, અરે ! ગજધમ દુષ્ટ !
 અખલા ઉપરિ જોર આગામ્યુ, ધિગધિગરે પાપીષ્ટ ! ૧૨૨
- ઉતારિવા મદનવર તાહરો, આયુવેદી એહ;
 ઇમ કહિતુ પાષાણિ આહણિ, ગજને કૂખડ દેહ. ૧૨૩

૧ ઝવેરી. ૨ ધાનના ઢગલા. ૩ નાઠા. ૪ પૃથ્વીપર. ૫ પ્ર૦
 " અનુમત " ૬ દરવાજા. ૭ કિલ્લો. ૮ નમઆવે. ૯ તે હાથી.

- ૧ કરિવર કૂબડ હણિવા કારણિ; કરી ચરણ ઉત્તાલ; ૧૨૪
 ૨ શેષારુણ લોચનસૂ સૂતુ, ધાયો અતિ ૩ વિકરાલ. ૧૨૪
 ૪ પંખાલુ પર્વત જિમ ઉડે, તિમ આવતું દીકું; ૧૨૫
 તેહના કરાઘાત ૫ વંચીને, ચરણ ચિહું વચિં પિકું. ૧૨૫
 હસ્તી હેઠિ રહિયો સો કૂબડ, મેહલે મુષ્ટિ પ્રહાર; ૧૨૬
 શબ્દ વાજતાં અંબર ગાળે, મર્મસ્થાનકિ હે માર. ૧૨૬
 કુંભકારના ચક્રતાણી પરિં, ભમિ મતંગજ સોઈ; ૧૨૭
 કુબજ મતંગજ ૧ ભડતાં બેહુ, જન પેખે સહુ કોઈ. ૧૨૭
 ઇતિપરિ વારણ વ્યાકુલી કીધો, ૭ સો સ્ત્રીઓ મદ વીર; ૧૨૮
 મંદશક્તિ સો હવું મતંગજ, કુબજ ૮ મતંગજ વીર. ૧૨૮
 ગજશિખ્યા જે અંથ ભણ્યો છે, તેણિ હસ્તી વશિ આણ્યુ; ૧૨૯
 કુબજ પરાક્રમ પરગટ દેખી, લોકે ઘણું વખાણ્યુ. ૧૨૯
 ગજવર અંધિ ચડી સો ખિઠો, ૯ કરિવર કરિયો પ્રસન્ન; ૧૩૦
 ૧૦ નૃપમંદિરભણી લેઈ ચાલ્યો, પેખે નગરી જન્ન. ૧૩૦
 યદપિ નૈષઘ થયુ કરૂપી, તથાપિ બળ નહિ ખીલું; ૧૩૧
 જિમ ઘનસાર કરિયું છે ચૂરણ, તુહિ સુગંધિ નહિ હીલું. ૧૩૧
 ખિઠાં ગુખિ ૧૧ રાય ઋતુ પાણે, પેખી અચિરજ પામ્યુ; ૧૩૨
 ગજશાલાયે ગજને અંધાવી, સભામધ્ય બોલાવ્યુ. ૧૩૨
 રાજસભાયે આવ્યો સપરાણો, નૃપને કરી પ્રણામ; ૧૩૩
 વિનય વિધે ખિકું નૃપ પાસિં, કહિ પ્રથવીપતિ તામ. ૧૩૩
 કહુ કુબજ ! કિહાંથી પાઉધાર્યો, દંતીદમન વિશાલ; ૧૩૪
 કલા એવડી કિહાં તુહમે પામી, સેવક કુણુ ભૂપાલ ? ૧૩૪

૧ હાથી. ૨ કોષથી રાતો બનેલો. ૩ ખીલામણો. ૪ પાંખવાળા
 ડુંગરની માફક. ૫ ઠગીને, છેતરીને. ૬ પ્ર૦ “ ભમતાં. ” ૭ પ્ર૦
 “ સો સમિઓ મદનીર ”. ૮ મહાભાગ્યવાળો. પ્ર૦ “ મહાબળ વીર ”
 ૯ ગજવર. ૧૦ પ્ર૦ “ નૃપ મંદુરભણી ” મંદુર=તખેલામાં. ૧૧ ગોખમાં.

કુખજ કહિ ક્ષિતિમંડલ મંડન, વીરસેન-સુત વીર;
 તેહનો એ સારથી સુણુ નૃપ ! સો નલ ગુણ ગંભીર. ૧૩૫
 કુખરખધવ સાથિં ^૧દુષોહર, રમતાં હારિયુ રાજ;
 તુ તેણિ સો કાઠિયો વનવાસિં, લેઈ લક્ષ્મી લાજ. ૧૩૬
 હવે કો નલની શુદ્ધિ ન બૂઝે, સ્વામિભક્ત આ દેવ !
 ભમતું નગરિ તુદ્ધારે આબું, ન કરી કુખર સેવ. ૧૩૭
 સુણી ત્રકતુપર્ણુ હવુ ^૨શોકકુલ, બાળમિત્ર સો માહર;
 આ ! આ ! કિસિ દિશા નલ પામ્યુ, નાટકગીત નિવાર.^૩ ૧૩૮
 દિવસ ત્રણિ મનિ દુઃખ ધરિયું અતિ, કુખજપ્રતિ દેઈ માન;
 પરમમિત્ર કરી પાસિ રાખ્યું, ગ્રામ પંચશત દાન. ૧૩૯
 નિત નિત નવ નવ કલા દેખાડે, નૃપતું લે હરિ ચિત્ત;
^૪ઉચિત્ત પ્રસાદે બહુ રીઝવે, પામે પરિઘલ વિત્ત.^૫ ૧૪૦
 દીયે દાન યાચકજન પોષે, ન ત્યજે પાણું ઉદાર;
 અતિ અચિરજ પામે નગરીજન, કરે કીર્તિ વિસ્તાર. ૧૪૧
 સૂર્યપાક રસવતી નીપાયે^૬, નૃપને ^૭અશન કરાવે;
 રા'ત્રકતુપર્ણુ મોકલી 'ચરને, નલની શુદ્ધિ ભેવરાવે. ૧૪૨
 કુખજરૂપે નલ તેણિપરિ રહિતુ, મનિ લૈમીતું દુઃખ;
 પ્રગટ કરી ન શકે કો આગલિ, ક્ષણ એક ન વેઈ સુખ.^૮ ૧૪૩
 દેતો દોષ કર્મને નૈષધ, રા'રિતુપર્ણુહ પાસિં;
 રહિયો વિનીતાનગરીમાંહિં, કાલક્ષેપ વિમાસિં. ૧૪૪
 હવે કથા દમયંતીકેરી, સુણુજે સહુ સુજન્ન !
 દ્વાદશમિ પ્રસ્તાવિ કહીસ્યેં, સમ રસ ભેલી મન્ન ! ૧૪૫

૧ પ્ર૦ "દુરોદર." ૨ શોકથી આકૂળ. ૩ ત્યાગ કરે. ૪ યોગ્ય-
 લાયક કૃપાથી. પ્ર૦ "ઉચિત પ્રસાદ દીયે બહુ રાજ." ૫ લક્ષ્મી.
 ૬ બનાવે. ૭ ભોજન કરાવે, ખવડાવે. ૮ ખાતમીદાર, છાનો રાજદૂત.
 ૯ ભદ્ર પ્રેમાનંદે અત્રે આ સુજબ વિશેષ કથ્યું છે. કવિ ભાલણે પણુ

(ચોપાઠ.)

અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નળચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 કવિનયમુંદર સુંદરભાવ, એતલિ (હવુ) એકાદશ પ્રસ્તાવ. ૧૪૬
 ઈતિ શ્રીકૃષ્ણેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે, નળચરિત્રે દમયંતીપરિત્યજન,
 નૈષઠ કુબજત્વભજન (ઋતુપર્ણનૃપસમીપે) ગજશિક્ષા
 પ્રદર્શન, સૂર્યપાકરસવતીપરિવેષણ, સ્વકલયા-ઋતુપર્ણ-
 રંજન, કાલક્ષેપાય તત્ર (સ્થિતિ) કરણ
 વર્ણનો નાભૈકાદશઃ પ્રસ્તાવઃ

પ્રેમાનંદ જ્યેષ્ઠો ભાવ વર્ણવ્યો છે. જુઓ પ્રેમાનંદ કહ્યું ૩૫ મું—
 “ અશ્વપતિ મહારાજ થયો, હયશાળામાં વાસો રહ્યો;
 “ છે વિજ્ઞેગની વેદના ધણી, નિત્યે સુએ શ્લોક એક ભણી.

શ્લોક-સ્વાગતાવૃત્તમ્.

“ આતપે ધૃતિમતા સહ વધ્વા, યામિની વિરહિણા વિહગેન;
 “ સેહિરે ન કિરણા હિમરશ્મે-દુઃખિતે મનસિ સર્વમસહ્યમ્.

ભાવાર્થ-વસન્તતિલકાયામ્.

“ જે ચક્રવાક દિવસે વહુ સાથ રાખે, તે સંગ રંગ રમતાં રવિતાપ સાંખે;
 “ રાતે વિજ્ઞેગથકી ચંદ્રપ્રકાશ ખૂંચે, જે દુઃખ હોય દિલમાં કશુંએ ન રચે.
 રાગ-દેશાખ.

“ એવું કહિને કરે શયન, વિશ્મય થાય પાડોશી જન;
 “ બાળ બિહામણો આવી વશ્યો, કદરજને વિજ્ઞેગ તે કિશી ? ”

પ્રસ્તાવ બારમો.

દમયન્તીઅધિકાર.

(૬૬૧.)

- સમરિસું (સુ) સમરિસું (સુ) સરસતી, શ્રીલાનુભેડુ ગુરુરાય;
ચરણુ-કમલ સંભારતાં, મુઝ મતિ નિરમલ થાય. ૧
- ગતિ વિષમી છે કર્મની, કહિંનો નથીઅ વંક;
કર્મ શુભાશુભ અંધીઆ, છૂટે રાય ને રંક. ૨
- અદ્વા જેણિં કુંભાર કિય, વિષ્ણુ ૧વિષમ અવતાર;
એક ચક્ષુ ઉશના હવી, શંકર લિક્ષાચાર; ૩
- ચંદ્ર કલંકી જિણિં કિયો, સૂરિજ લમે આકાસિં;
સજ્જન ! સહુ સાચું લહી, કરજે કર્મ વિમાસિ. ૪

(રાગ રામગ્રી.)

- (પ્રભુ ! તે જીતું હેલામાંહિ, મોહ મહાભડ જૂઠાં; એ દશી.)
૨હવિ તિણિ વનિ મહાસતી દમયંતી, પુહઠી ૩પુહવી સિચ્યાયે;
તેણિ નિસિ નિદ્રા પરમસખીપરિ, ક્ષણુ એક અલગિ ન થાયરે. ૫
- પ્રાણી ! કારણુ કર્મનું મોટું, ન સકે કો કરી ખોટું;
અંધો ! કારણુ કર્મનું મોટું. (આંચલી.) ૬
- મૈમીસ્વપ્ન—

સુપન લહે અરૂણોદયવેલા, જાણે એક છે માકંદરે; ૪
બહુપત્ર ફલકૂલે વિરાજીત, તિહાં કરતી એ આનંદરે. અંધો ૭

૧ વિચિત્ર રૂપોથી અવતાર લેનાર. ૨ આ રાસકારે, શ્રીસમય-
સુંદરજીએ, અને પ્રેમાનંદે પ્રથમ નળાધિકાર અને પછી દમયંતીવ્રતાંત
વર્ણવ્યો છે. જ્યારે કવિ ભાલણે અને શ્રીમેધરાજજીએ પ્રથમ દમયંતી
અને પછી નળકથા કથી છે. ૩ પૃથ્વીની પથારી, ભોંયપર.
૪ આંખાનું ઝાડ.

કેતે કાલે સો તરૂવરઉપરિ, આવી ^૧કપોત ઇકિ ખિઠોરે;
 તવ સહકાર સહસા સૂકાણો, જિમ ^૨ઘણુ ભીતરિ પિઠોરે. અંધો. ૮
 લૈમી શિથિલ થઈ સર્વોગે, તે તરૂથી પડી હેઠીરે;
 ઇતિ મુપનંતર લહી સા જાગી, તવ સહસા થઈ ખેઠીરે. અંધો. ૯
 ઇતિ દુઃખ સ્વમ કિથું એ દીઠું, બહુ શંકા મનિં પામીરે;
^૩વૃથા કરેવા કુઃસ્વમ સોઈ, જાણિઉં મુખ જોઉં સ્વામીરે. અંધો. ૧૦
 ચકિત મૃગીપરિં સઘલે નિરખે, પાસે જિમણે ડાવેરે;
 આગાલે પાછલે વળી નિહાળે, કીહીં પતિ દુષ્ટેં નવિ આવેરે. અં. ૧૧
 મનસ્થું ત્રાસ લહી થઈ ઉભી, પ્રીઉ મુખ જોવા ચાલીરે;
 વિયોગવિલાપ—

વન ગુહવર^૪ સરોવરની પાલિં, સઘલિં થાકી નિહાલીરે. અં. ૧૨
 પ્રીઉ ચિંતામણિ કિહાં નવિ દીઠો, ભણ્યું કરે છે હાંસુરે;
 છાનો છયલ છપીને રહીઓ કિહાં, સાહ કરે ઝરે આંસૂરે. અં. ૧૩
 આર્યપુત્ર ! પુત્ર ! કરંતી, પ્રીઉ ! પ્રીઉ ! વળી વળી ભાખેરે;
 પણિ ^૫પ્રતિઉત્તર કોઈ ન આપે, કોઈ નવિ રહતી રાખેરે. અં. ૧૪
 વળી વિચારે સહી કુણિ હરીઓ, મુઝ પ્રિયરૂપ વિશેષીરે;
 કિ વિદ્યાધરિ કિ વ્યંતરીયેં, ^૬સુભગ શિરોમણી દેખીરે.
 વહાલા ! ઉત્તર વિહિલુ આપો, કાં અખજાને સંતાપોરે;
 માહરા સ્વામી ! ઉત્તર૦ (આંચલી.) ૧૫
 સ્મરશંકા મનમાંહિ સંભાવી, કિં વારતિ ગઘ લેઈરે;
 દેખું તુ તત્કાળ મેહલાતું, જે માગે તે દેઈરે.

માહરા વહાલા ! ઉત્તર૦ ૧૬

ધિગ પરમાદિં પરવશે હુઈ, નિદ્રામાંહિ નિધિ હારીરે;

૧ હોલો પક્ષી, ક્યુતર. ૨ કીડો આંખામાં દાખલ થવાથી તે
 એકદમ સૂકાઈ જાય છે. ૩ જુહું. ૪ ગુફા. ૫ પાછો જવાખ. ૬ સારા
 ભાગ્યવાળો.

હા ! હા ! નિરનાથા કિમ રહિસ્યે, શરણુ વિના નળનારીરે !
 વહાલા ! ઉત્તર વહિલુ આપો, કાં અખળાને સંતાપોરે. મા૦ ૧૭
 (રાગ-માઝૂણી. પ્રિઉ ! રાખોરે પ્રાણાધાર-એ દેશી.)
 હા હા ! નાથ ! કિહાં ગયુ, પ્રિયા એકલી મેહલીરે;
 દેવદૂત ! દરસન દોંયો, કાં પૂરવપ્રીતિ સંકેલીરે.
 મેલાવોરે કો કરિ કંત, કો નલરાય મેલાવોરે;
 કઝૂણા કરોરે શ્રીભગવંત ! રંગ સમુદ્ર રેલાવોરે.
 જગિ જગો હો કો સત્યવંત ! અતિ દુખભાર ઠેલાવોરે;
 આરાધોરે કોઈ અનંત, નયણે નાહ મેલાવોરે.
 મેલાવોરે કો કરિ કંત, કો નલરાય મેલાવોરે. (આંચલી.) ૧૮
 ફિટ હોંચડા ફાટિં નહી, કાં રહ્યું (લેં) વાહલા વિયોગરે;
 તુ તું સહી વજમય ઘડીઉં, જી રહિઉં એણે શોગિરે. મે. ૧૯
 પ્રાણુ કિસ્યે માંડી રહિયા, છાંડી હજી ન જાયરે;
 પ્રીઉ પાખે કુણુ પાલસ્યે, સેં તુજ સાન ન થાયરે. મે. ૨૦
 પ્રિય ! અપરાધ પ્રિયાતણા, ખમજો ખમા-નિધાનરે;
 દમયંતીપ્રતિ તું હુજો, ^૧લવિ લવિ પુરૂષ પ્રધાનરે. મે. ૨૧
 હા અંગજ વીરસેનના ! હા વજીલ ! હા સ્વામીરે !
 ઇતિ કહીતી ભૂમિ પડી, લૈમી મૂર્છા પામીરે. મે. ૨૨
 દમયંતી દેખી પડી, વનદેવી દુખ પાવીરે;^૨
 નયણુ અરંતા કંચિ કુલેં, તરૂ શાખા ન હલાવીરે. મે. ૨૩
 મૃગલે મુખિં દીધાં નહીં, તૃણુ ^૩નીઝરનાં પાણીરે;
 પંખી ફળ આખ્યાં નહી, ફદન સુણી નલરાણીરે. મે. ૨૪
 પરવત નીઝરણાં મસ્યે, દમયંતી દુખ દેખીરે;

૧ ભવેભવે, અગાડી ખીજી ભવોમાં પણ તુંજ મારો પ્રાણુ થજો.
 આવાં વાઝ્યો પૂરેલાં પાંચ ભવોના પ્રેમને લીધે ઉચ્ચારાય એ સ્વાભા-
 વિક છે. ૨ પામી. ૩ ઝરણુનું પાણી.

રૂદન કરિ જાણે રહ્યા, મધુકર કુલ સવિસેષીરે. મે. ૨૫
 સરોવર તટ વૃક્ષાવલી, પવન સુશીતલ વાયારે;
 તેણિ ^૧તનિ આવી ચેતના, જાગી નલનૃપ ^૨જાચારે. મે. ૨૬
 પુનરપિ પ્રીતિ જોવા લણી, ઘણી ભૂમિ ^૩અવગાહેરે;
 ભમે ^૪ઈતસ્તત ભામિની, દામિની^૫ જિમ વનમાંહિરે. મે. ૨૭
 ગિરિ ગુહવર નિરખી ગુફા, જોયા મહાતરૂ વલ્લીરે;
 શ્રમ ભય તાપ વેચા નહી, ક્ષુધા તૃષા નવિ સલ્લીરે.^૬ મે. ૨૮
 સુણો લતા ! પૂછું ખરું, ધન્ય તું તરૂ સંયોગારે;
 લૈમ્બીને ભરતારનો, પડિયો કુણિં વિયોગારે ? મે. ૨૯
 કંટક વૃક્ષ ચરણે હવા, વહે ખહુ ^૭શોષિત ધારારે;
 કર અલતારસિ રંગીયા, તે ન વિઈ નલદારારે. મે. ૩૦
 પત્ર સંચાર સુણી કરી, ફિરી ફિરી ફેરા દેતીરે;
 યોગિની જિમ વિયોગિની, એક નલનામ લેતીરે. મે. ૩૧
 પ્રિઉ પ્રિઉ ! કરતી પદમની, થાકી વનિં વનિં જોઈરે;
 થઈ નિરાશ આવી તિહાં, સેજિ દેખી વળી રોઈરે. મે. ૩૨
 કાલિ મુઝ પ્રિયુ ઇહાં હુતો, ઝરતો અમૃત વાણીરે;
 આજ ઝિઠી હું એકલી, ધિગ ધિગ ! કર્મ કહાણીરે. મે. ૩૩
 રવિ અસ્તાચલિં જઈ રહીઓ, રહિસી સતી દુખ રોવારે;
 પ્રહિ ઉદયાચલિં આવિયો, મહાસતી મુખ જોવારે. મે. ૩૪
 સા ^{૧૦}નિશા ઇતિપરિ ^{૧૧}નીગમી, કર્મ સંભારી રોતાંરે;
 પ્રભાતિ ચીરે^{૧૨} પેખીયાં, અક્ષર આંસૂ લૂહતાંરે. મે. ૩૫
 પેખી પતિ ^{૧૨}વર્ણાવલી, સહસા શિસિં ચડાવીરે;

૧ તનુ-શરીરે. ૨ સ્ત્રી, પત્ની. ૩ જુએ, અવલોકે. ૪ અહીંતહીં. ૫
 વીજળી. ૬ નળને શોધવાના ધ્યાનમાં ભૂખતરસનું શક્ય જણાવું નહિ. ૭
 લોહી. ૮ વિયોગ પામેલી દમયંતી, યોગસાધક યોગિનીની પેઠે માત્ર એક નળ
 નામ જપતી હતી. ૯ સવારે. ૧૦ સત્રિ. ૧૧ નિર્ગમ્યાની. ૧૨ અક્ષરોવલી-

ઊરિ'લીડી 'ચાંપી સહુ, 'અરથ સંકલ મનિ ભાવીરે. મે. ૩૬
(રાગ-મેવાડો. મેવાડા રાણા ! એ દેશી.)

હો રઢીયાલા રાણા ! ભલું કીધું ભરતારણ, વનમાંહિ એકલી નિરાસઃ
વિણ અપરાધ નિદ્રામાંહી ત્યણ, ભંણ અખલાની આસ.

હો રઢીયાલા રાણા ! ભલું કીધું ભરતારણ ! (આંચલી.) ૩૭
બણ્યું હુતું પ્રીઉડો પાલસે, સુખે' દુખે' ત્યજે નહી નેહ;
દેહ છાયાપરિ ચાલતાં, વિષ સી દેઇ ગયો છેહ.

હો રંગીલા રાણા ! ભલું કીધું ભરતારણ ! (આંચલી.) ૩૮
વહાલા ! ભાર વિશ્વંભરા, કિમ સિર વહિતો અપાર;
એક દારા થઈ દોહિલી, સ્યું દેઉ ઉલંભો આધાર. હો રંગીલા. ૩૯
શુંગ વૃષભને ભાર કિમ કરે, હસ્તીને વળી દંત;

તિમ પરણી પ્રિયા પાળતાં, કિમ કિલમ^૩ હુઈ મોરા કંત ! હો.
સા વેળા ગઈ વીસરી, બણી જીવતુ આધાર,

હંસ સરૂપ ભેવા મોકલ્યું, ચાંખ્યો હોયડાંસું હાર. હો. ૪૧
મારગિં ચરણે ચાલતી હું, થાકી ન કહિતી લગાર;

શુધા તૃષા ન ભાખતી, કિંપિ ન કરતી ભાર. હો રંગીલા. ૪૨
રાણીમરાજ લીલાતણું, ભે હુઈ ભૈમીને વેધ;

પહિલું પિતા ઘરિ બઈતાં, તુ કુણ કરતું નિવેધ. હો રંગીલા. ૪૩
એક પ્રિય મુખડું દેખી કરી, હિયડું ઠરતું અપાર;

દુખડું બતું સવિ વીસરી, પ્રાણિ પામતુ^૪ કરાર. હો રંગીલા. ૪૪
દોષ નહીં પ્રિયુ તુમતાણુ, પ્રગટિયું પૂરવ પાપ;

ભૈમી વિણ કુણ લોગવે, તુ સ્યું કીજે સંતાપ. હો રંગીલા. ૪૫
વળી વિચાર એ સાચું સંભવે, તો તું નુંહી ગુણ ગંભીર;

કે એક પાપી વ્યંતરે, તુઝ આવરિઉં છે શરીર. હો રંગીલા. ૪૬

૧ પ્ર૦ “વાંચું સહુ” ૨ પ્ર૦ “અરથ સંકલ” સંકલ=સંવળો અર્થ.
સંકલ=અર્થ સંકલના. ૩ ખેદ યુક્ત, શ્રમીત. ‘ક્લમ.’ ૪ ચેન, આરામ.

આપ—

હવે હું કહું તે સુણજો સહુ, વનદેવી ! વનદેવ !

જે મુઝકંત કેડિ પડિયો, સો સુખ ન લહીજો ક્ષણમેવ ! હો રં. ૪૭

જે મુઝ પ્રિયતનુ આવરી, એવડી દીધી કુશીખ;

સો ઠરીઠામિં મ ખિસજો, તેહને પડજો ભીખ. હો રંગીલા. ૪૮

અભિગ્રહ—

કુસમ કેસર ચૂઆ ચંદન, સરસ ગવિલ જે આહાર;

વસ્ત્રાદિક લોગ નવિ ગ્રહું, ભંમ ન મિલિં ભરતાર. હો રં. ૪૯

ધત્યાદિક 'અભિગ્રહ ગ્રહી, વાજ્યું આપણું મન્ન;

શોકસંતાપ સવિ પરિહરી, ધરીઉં ધરમયતન્ન. હો રંગીલા. ૫૦

(ચોપાઈ.)

યદપિ વિષુ કારણ મત્સરી, નલતનુ કુકલિ રહિયો આવરી;^૨

તથાપિ ભૈમી 'સાપિં' કરી, શક્તિવિહીન ભયું સો અરી. ૫૧

હવિ મુખ ચરણ પખાલી કરી, ભૈમી ધ્યાન જિનેશ્વર ધરી;

પતિ આજ્ઞા પાલેવા ખરી, કુંડિનપુર મારગિ સંચરી.^૪ પર

મહાવનમાંહિં હુંતી આકલી, પગલાં ભરતી ઉતાવલી;

મારગિં અખળા એકાકિની, ચાલી ભીમભૂપ નંદિની.^૫ પ૩

મનસ્થુ' વળી વિમાસે^૬ બાળ, સ્થુ' દૈવે દીધું દુઃખકાળ;^૭

સકલ સખાઈત સાથે રહિઉં, હા હા કર્મ ! કસ્થું તેં કરિયું ? ૫૪

હુઈ દિગમૂઠ પંથિં હીંડતી, પ્રિય વિયોગ પૂરણ ઝૂરતી;

ચિંતે સીખ દીધી એકંતિ, તું પીહરિ પુંહચે ગુણવંતી. ૫૫

સાહુ^૮ સીસિ^૯ ચડાવું આણ, પણિ ઈમ કાં ન વિચારિયું બાણ;

કિહાં કુંડિનપુર બાવું ફરી, કિહાં ઉલ્લંઘન અટવીપૂર. ૫૬

૧ નિયમ. ૨ આવરણ, ઘેરીને. ૩ ભૈમીના આપ વડે કલ્પિ શક્તિ વિનાનો થયો. ૪ ચાલી. ૫ નંદની-પુત્રી. ૬ વિચારે. ૭ દુઃખનો સમય. ૮ સાધુની. ૯ મસ્તકે.

के न १सभायत २संभल साथ, तरसिं पख्यां कुषु पास्ये पाथ;
 भारगिं विषमा पर्वतमाल, कुषु करस्ये अणला संलाण. ५७
 परिचारक सेवक सारथी, माहरा नाथ पासिं के नथी;
 किम सो आर्यपुत्र सुकुमाल, अेकाकी नीगभस्ये काण. ५८
 पति समीपिं धषि अवसरिं हती, तु प्रियु परिचर्या^३ सारती;
 अेहुमांदिं कष्टं न भूत^४ कोध, मन संतोषिं प्रवर्तत दोध. ५९
 स्वजन शरीर सुभे^५ स्युं काण, प्रियु विषु सी वीला स्युं राज;
 नवि दीसे अे दुण निस्सरणु, अे लुवितथी उत्तम भरणु. ६०
 धन नगि भगलीनु अवतार, वर्षाकाल प्रतिं लतार;
 पोषे पोते आण्णी आहार, न द्विये नवा छंडी^६ थाहार. ६१
 स्युं गुणु अेहुं मृगलीतणुं, ने उगारे पति आपणुं;
^७व्याध-भांणु पडतुं पतिप्रतिं, सा देभी निज सिरिं लेहती. ६२
 पण्णु वैदर्या^८ निर्लागिणी, अेहवी अवर न के पापिणी;
 नेणु पतिरत्न हाथिथी गभ्युं, धभ्युं^९ सोतुं पुंकि नीगभ्युं. ६३
 अथवा 'दुर्विकल्प परिहं, नलनृपनी चिंता सी कं;
 ने छि महाभागना धणी, वेगिं विपद टले तेहतणी. ६४
 सूरिज्यंद्रतणुं निभ अहणु, थोडीवार हुध तस हरणु;
 तिम १०माहंतने आपहकाण, आवे पण्णु न रहे चिरकाल. ६५
 तेह लणी नल लहिस्ये कल्याणु, मनावस्ये वणी नगने आणु;
 राजशुद्धि वीला पामस्ये, शत्रु सवे भरतक नामस्ये. ६६
 तेह लणी पीहरि नड वडी, कंतशुद्धि नेवरावुं सडी;
 धम चिंतवती उतावणी, विषम वाटे याले अेकवी. ६७
 करे अतिक्रम पर्वतमाल, भारगिं अति थाकी सा णाल;

१ साथ, सोणव. २ भातुं-भरथी. ३ सेवा याकरी. ४ नखुत.
 ५ मुकाम-भाणो. ६ पारधी. ७ तपेहुं, तपावेहुं. ८ माहा विचारो.
 ९ भोटा पुशेने.

એક તરૂં(વર) તલિ સૂતી આવી, ક્ષણએક નિદ્રા લહે મનિભાવિ.

અજગરગ્રસન—

એતલિ એક અજગર (અતિ)કૂર, પાપી પ્રગટિઓ પાતિગપૂરિ;
 નિદ્રાવશિ જાણી માનવી, તેહને ગ્રસવાની મતિ હવી. ૬૯
 તેણિ ગ્રસવા માંડી પગથકી, જાગી પણિ નવિ નીસરી સકી;
 હાહાકાર કરે સા ખાલ, નવિ મેહેલે અજગર વિકરાલ. ૭૦
 અજગર—ઉદરમાંહિં આપડી, જાણે નરગેં જીવતી પડી;
 સકલ શરીર ^૧જઠરમાંહિં ગ્રહિયું, ^૨ત્રીવાથી મુખ ખાહરિ રહિયું.
 પ્રાણ કંઠગત^૩ જાણી કરી, સાગારિક અણુસણુ ઉચરી;
 ધર્મશરણુ મુખિં ઇતિ લાખતી, તવ આકુંદ કરે સા સતી. ૭૨
 એતલિ એક વનેચર લીલ, સુણી ^૪આકુંદ ન કીધી ઢીલ;
 તેણિ થાનકિ આંચુ તતકાલ, અજગરઈં ગ્રસ્તી દીઠી ખાલ. ૭૩
 હાકી તાકી મરડી મૂંછ, તેણિ છેદીયું તવ અજગર પૂંછ;
^૫ઉદર વિદારિયું ^૬મર્મિ કરી, ^૭અક્ષતાંગ કાઢી સુંદરી. ૭૪
 યત:—

“ વને રણે શત્રુજલાગ્રિમધ્યે, મહાર્ણવે પર્વતમસ્તકે વા;
 મુપ્તં પ્રમત્તં વિષમસ્થિતં વા, રક્ષન્તિ પુણ્યાનિ પુરા કૃતાનિ. ૧”

[મર્ત્વહરિ—નોતિશતકે ૧૭ શ્લોકે.]

૮કરિ અવલંબન કરી તસ તિહાં, લાંચું ^૯ગિરિ તટિની વહે જિહાં;
 સતી અંગ ઘોચું તેણિ નીરિ, જઠરાનલ ઓલચું શરીરિ. ૭૫
 સ્વસ્થ કરી ખિસારી તિહાં, આંચુ ગિરિ વન ગહવર જિહાં;
 નિમજ્જં સ્વેત ખદામ અખોડ, ઘણાં ખલહણાં(લાં) ખારિક જોડ.
 ખજૂર પસ્તાં કેળાં સાર, ^{૧૦}ખીજપૂર જંખીર ઉદાર,

૧ પેટની ઓઝરી. ૨ ગરદનથી. ૩ કંઠે પ્રાણ આવવાનો સમય જાણી. ૪ પોકાર. ૫ પેટ. ૬. મર્મસ્થાનમાંથી. ૭ કંઈ પણ નુકસાન થયા વગરનું સાંગોપાંગ શરીર. ૮ હાથનું. ૯ પર્વતની નદી. ૧૦ ખીજોરું.

નાલિકેર નારિંગા ઘણાં, ફલ સુસ્વાદ અવર તરૂતણાં. ૭૭
 લૈમી આગલિ મેહલ્યાં આણી, સા સંગહે સમયની જાણી;
 કેતાંએક ^૧આહરિયાં રૂચિમાનિ, ભીલ ચાકરી કરિ એકતાની. ૭૮
 કહલીકલિ કરી વિજિં વાય, જાણી સફળ આજનું આય;
 લૈમી પણિ ઉપગારજ લહી, તેહનુ પ્રણય નિવેધે નહીં. ૯૬

મીલ્લદાષ્ટિપાત—

સવિ રૂપગુણ સંપૂર્ણ દેહ, નારીરત્ન અનોપમ એહ;
 સુપનમાંહિ દુહ્લ દેખવા, નિજ કરિ લહી લાગુ હરખવા. ૮૦
^૨પુલિંદ પ્રેમવચન બોલીઉ, તવ ^૩મનોગતભાવ બોલીઉ^૪;
 જાતિયોગેતેણિં ધમ ઉચરિયું, તુઝ દીઠે એ નર મન ઠરિયું. ૮૧
 દીસે અંગતણી ઇતિ પ્રભા, કોઈક મહારાય (તણી) વહ્લભા;
 કારણિવશિં વનમાંહિ પડિયાં, મહાલાયગેં ભીલ કરિ ચડિયાં. ૮૨
 તુમે નાગરિક ચતુરમાંહિં રેખ, ભાવ મનોગત લહો સુવિસેખ;
 એ નરસ્યું ^૫થાઓ સુપ્રસન્ન, વનપ્રદેશ છે જોઉ વિજન્ન. ૮૩
 પદ્મ પત્રની કોમલ સેજિ, પુઠી પવિત્ર કરુ મન હેજિ;
 ઇતિ દુર્વચન ભીલનાં સુણી, મૌનવતી નિરખે ભૂલણી. ૮૪
^૬ન પારે કોપ ન જંપે વાણિ, નવિ ઉત્તર આપે ગુણ જાણિ;
 જાણી મનસ્યું ^૭ભીલવિલાસ, મુખિ મોટા મુકિં નીસાસ. ૮૫

મીલ્લુવાચ—

સા નિશ્વાસ મેહલતી દેખી, વદ્ધુ ^૧પુલિંદ લાજ ઉવેખિ,
 અયિ ! તું મૌન ધરી કાં રહિ, ^૨સ્મરવેદના કિસ્યે નવિ લહિ. ૮૬
 મુધા ! કિસ્યે મેહલે નિસાસ, એ નરનુ આણે વિશ્વાસ;

૧ ખાધાં. ૨ ભીલ. ૩ મનની અંદર રહેલી કુવિચારણા. ૪ પ્ર૦
 “ સ્વભાવ અન્તર્ગતા બોલીઉ; ” ૫ પ્ર૦ “ થાઈ સુપ્રસન્ન ” ૬ પ્ર૦
 “ ન કરે ” ૭ પ્ર૦ “ ભીલ-વિરાગ ” વિરાગ-રાગયુક્ત. ૮ ભીલ.
 ૯ કામદેવની પીડા.

૧ અંદિઅહણુ શંકા ૨ આણુજે, એહને ૩ નિજકિંકર ભણુજે. ૮૭
રહિજે દિવસ રૂચિં જેતલા, અધિક ન કહું ઉપરિ તેતલા;
પછે કહિસ્યો તિહાં મેહલીસિ દૂરિ, એકવાર એહ વંછિત પૂરિ.
મૈમીડવાચ—

વળતું તવ દમયંતી વદી, તું સૌજન્ય સુધારસ નદી;
મહાભાગ બળવત્તર વડુ, વિનયવંત દીસે એવડુ. ૮૯

આમનગરનુ વાસ વિશેષ, તે તું મનિ આણુસિ માં રેષ;
છિ નિજ નિજ બલિના વ્યવહાર, હસ્તી પ્રતિ ગ્રહે શિશુમાર. ૯૦

મૂઠી અબલા અનાથી એહ, અવિતદાન દેઈ તું જેહ;
અંદિઅહીને ન કરે રોધ, એ તુઝ ભલપણુ મોટો યોધ. ૯૧

સ્વજનમાંહિં તું મુખ્ય ૪કિરાત, તાહરા સહુ ગાસ્યે અવદાત;
તિં અજગર મુખથી ઉગ્રહી, જન્મ અવર વળી દીધુ સહી. ૯૨

ઉત્તમ મધ્યમ વળી જઘન્ય, ત્રિવિધ માનવી છિ ૫જગિં મન્તિ;
૧૨૦૨રાનમાંહિં તું ગણુ વડો, ક્ષાર સમુદ્રમાં મીઠો ૭વેરડો. ૯૩

પિતા પિતા ! અંધવ ! તુઝ કહું, સકલ સહોદર અધિકુ લહું;
એક જિભીં તાહરા ઉપગાર, કસીપરિં કહેવાય સાર. ૯૪

કરી ઉપગાર ન લીજે છેહ, મહાનુભાવનું લક્ષણુ એહ;
૯૫ અહિનિ સાથિ પરિણામ વિરુપ, કિમ કીજે વનેચર ભૂપ ! ૯૫

કાક ગૃધ્ર જે છે નિઃશૂક, તે વિવેક અરૂણોદય ધૂક;
કાક જેમ ભોળુ ઉચ્છિષ્ટ, લોકમાંહિં તે હુયે અનિષ્ટ. ૯૬

નિંદા મૂલ દ્વાર મૃત્યુનું, સ્થાનક સઘલા હુંકૃત્યનું;
એહવું લહી ૭પારિદારિકં, વંછે કવણુ સુયશ હારિકં. ૯૭

૧ અંધીખાને નાખવાનો વહેમ. પ્ર૦ “અંદિઅહ” ૨ મનઆણુજે.
મ આણુતી. ૩ પોતાનો સેવક. ૪ ભીલ. ૫ પ્ર૦ “જગિ મત્ર” ૬
બીહામણા નંગલમાં. ૭ કુવો. ૮ બહેન સાથે ખરાગ પરિણામ—ઈચ્છા
ન રાખ. ૯ પરદારા, પરાયી સ્ત્રી.

સેષ સરિસ્ટપ વનિતા રાગ, ધરતું શંખચૂડીઓ નાગ;
 તક્ષક કરી કામિની વેષ, ^૧વિસ્વાસીનિ હણી ઉવેખ. ૯૮

આરાધતાં ખમ્યું અતિકષ્ટ, સરસ્વતી કીધી સંતુષ્ટ;
 તેહસું રમવા વિહવલ થયું, ^૨સૂરવીર સાપિં નિગ્રહીયુ. ૯૯

પાજ ખારને અર્જુદાગિરિં, યદપિ કીધી રસીયસુરિં;
 શ્રીમાતા લંપટ સો લહી, ઋષિદેવે મૂક્યુ નિગ્રહી. ૧૦૦

ભસ્માંગદ કર લહી રૂદ્રતું, મનિ સંકલ્પ કરિયુ ક્ષુદ્રતું;
 પારવતીને લેવા લણી, મહાદેવ કીધા રેવણી. ૧૦૧

માધવ ^૩માયા મહિલા થઈ, ^૪દુર્ધર દૈત્ય હણિયો સો સહી;
 તેહ લણી ^૫પરદારાતુ સંગ, કરિવા નિપુણ ધરે નહીં રંગ. ૧૦૨

જીવિતદાન દેઇને શૂર ! હવે તે ચિંતન કરવું કૂર !
 લાઇ કહી યોલાઓં જેહ, રખે કથન કૂંડું હુયે તેહ. ૧૦૩

અયિ ! ઉપગાર પુણ્ય તાહરું, વળી કૃતજપણું માહરું;
 એ યેહુ રહિને સદા અખંડ, જિહાં જિગિ વર્તે ^૬શશિ માર્તંડ.
 મીલ્લુવાચ—

ઇતિ સાંભળી સતીના યોલ, વનચરિં મનિં થયું નિટોલ;
 મનિ અવલંબી ધીરઠપણું, ^૭ગર્હિત વચન વદુ સો ધણું. ૧૦૪

તિં ઉપદેસ કહિયા એ કિસ્યા, પુલિંદમનિં કાંઈ નવિ વસ્યા;
 જિમ થલ ઉપરિં જલ નવિ રહે, તિમ આચાર ન તસ્કર ગ્રહે.

સ્ત્રીરત્ન તુઝ સરિખું સહી, મન આસ્યા પૂરે જો નહી;
 તુ એ યૌવન જીવિત કર્યું, ઇતિ મનિ વિસ્વાવીસિ વસ્યું. ૧૦૭

પ્રણયવચન જી પ્રીછસિ નહીં, તુ તું સુખેં સકસિ કિમ રહી;
 વલી વિશેષેં કરતાં પ્રાણ, તુઝને આ વનમાંહિં કુણુ ત્રાણુ. ૧૦૮

૧ પ્ર૦ “ વિશ્વાસીનિ હણીઉ એક ” ૨ પ્ર૦ “ શુદ્રવીર ”
 ૩ મોહિની સ્વરૂપ ધારણુ કર્યું. ૪ મહાન બળવંત. ૫ પારકી સ્ત્રીનો.
 ૬ ચંદ્ર સૂર્ય. ૭ તિસ્કાર ભયો. ૮ રક્ષણુ કરનાર.

પુલિન્દનાશ—

ઇમ કહિતુ આવિઉ ઢૂકડુ, સતી વિચાર કરે મનિં વડુ;
 એ આગલિ કિમ રહે મુઝ શીલ, સમરિયો ઇંદ્ર ન કીધી ઠીલ. ૧૦૯
 ઇંદ્રે દેખી એ કુવિચાર, તતખિણિ કરી સતીની સાર;
 મેહલયું વજ ન લાઈ વાર, ભીલ ભરમ કીધું તેણીવાર. ૧૧૦
 ઇતિ કરી ^૧કુલિશ ગયું હરિ પાસિ, તવ સા સતી દયાગુણ રાશિં;
^૨તસ ઉપગાર સંભારી કરી, રૂદન કરે તેણી દુખિં ભરી. ૧૧૧
 વિષમ કર્મતણી ગતિ જુઓ, જેણિ ઉપગાર કરિયો સો મુઓ;
 ઇતિ કહીતી વળી વળી શોચતી, ચાલી પંથિ અશ્રુ મોચતી. ૧૧૨
 વંધ્યાચલગિરિ ઉલ્લંઘતી, વિષમપાલી પોઠી મેહલતી;
 મનિ ^૩પરમેષ્ઠીય પંચ સમરતી, પ્રમાદ નિદ્રાદિક ઇંડતી. ૧૧૩
 શૂન્ય પંથિ હીંડતી અપાર, નવિ થાકિ નવિ ખીહિ લિગાર;
 જિમ જિમ પડે કુવેલા ખરી, તિમ તિમ મનુ તનુ મેહલે દઢ કરી.
 વાઘ સિંઘ ^૪હરતી ચિતરા, ^૫વ્યાલ કાલ પાપી વનચરા;
 કેા તસુ સ્પર્શ કરી નવિ સકે, ^૬સીલ-સત્રાહ શરીરે થકે. ૧૧૫
 યત:-ગાથાયામ્—

“ શીલં સત્તરોગહરં, શીલં આરુગ્ગકારણં પરમમ્;
 શીલં દોહગ્ગહરં, શીલં સિવસુક્લવાદાયારમ્. ? ”

સાથમિલ્લણ—

ઇમ ચાલંતા કેતે દિને, બલદ ભરી સંપૂરણુ ધને;
 મિલ્યુ સાથ વણુઆરાતણુ, વ્યાપારીજન માંહીં છિ ઘણું. ૧૧૬

૧ ઇન્દ્રનું વજ. ૨ તેનો, ભીલનો અજગરના મોહામાંથી અચા-
 વવાનો ઉપગાર યાદ કરી રડવા લાગી. ૩ અરિહન્ત, સિદ્ધ, આચાર્ય,
 ઉપાધ્યાય અને સાધુ. “નમોઽર્હતલિદ્ધાઽઽચાર્યોઽપાધ્યાયસર્વસા-
 ધુમ્યઃ” ૪ પ્ર૦ “ આરણુ ચિતરા ” ૫ સર્પ. ૬ બ્રહ્મચર્યશ્રી અપ્તરવડે.

તે દેખી હરખી ચિતસ્થું, હવિં એ સાથિં સુખે ચાલસ્થું;
 વિષ્ણુઆરાનિં પૂછે વાત, કુણુ પુરિ જાસ્યે એ સંઘાત ? ૧૧૭
 તે દેખી મન વિસ્મય થયા, ખીહતા ચિત્તે મૌન કરી રહ્યા;
 જાણ્યું કે દીસે ક્ષત્રણી, રખે સાથને કરે રેવણી. ૧૧૮
 તુહિ પશ્ચિ ચાલી તેહની સાથિં, ગાંઠિ નામ જિનેશ્વર ૧આથિં;
 વિકટ ઘાટ પર્વતના જિહાં, વાસુ રાતિં રહીઆ તે તિહાં. ૧૧૯
 સાથમંગાણ—

તેણી રાતિ તે સાથ મજારી, હસ્તી આવિયા મિલી અપારિ;
 અતિ ઉન્મત્ત થયા ૨સિંધુરા, તે જનને સંતાપે ખરા. ૧૨૦
 ૩ગોણીભાંડ કરિયાં ચકચૂર, વાહ્યાં વસ્તુતણ્યાં તેણિં પૂર;
 નાઠા લોક દિસો દિસિં ગયા, કેતા મરણુ લહીયા તે રહિયા.
 તે ગંધર્વ નગરીની પરે, થયું વિસરાલ ક્ષણેક અંતરે;
 વળી એકલી હવી નિર્ધાર, સોચે ભૈમી કર્મ અપાર. ૧૨૨
 જોજો કર્મ દિસાનો ફેર, ટલી ઉઘોત થાઈ અંધેર;
 જોહ સાથમાંહિ આવી રહી, તેહની ૪વિષમ પેરિ એ થઈ. ૧૨૩
 તુહિ સા અવલંબી સત્વ, હૃદયમાંહીં ધરી ૫ત્રણિં તત્તવ;
 ૬ગિરિવરિ શૃંગિં પંથિ એકલી, હલૂચે હલૂચે ચાલી વળી. ૧૨૪
 ઇમ અતિકમ્બુ પંથ કેતલુ, એક અસોકતરૂ દીહું ભલુ;
 તે દેખી મનિ હવી સમાધિ, ઉપસમવા લાગો વળી ૭આધિ. ૧૨૫
 તે તરૂ હેઠલિ આવી રહી, શીતલ ગાત્ર હવું તસ સહી;
 શીત ૮વાત ને ૯સુરભિ અપાર, વાયા ૧૦પૃષ્ઠિ વાય તેણીવાર. ૧૨૬

૧ ધન. વલ્કુઆરાઓ જેમ પોતપોતાના બળદો ઉપર ધન અને માલ લાદીને ચાલતા હતા તેમ ભૈમી પોતાની ગાંઠે જિનેશ્વરના નામ-રૂપી ધન આંધીને ચાલતી હતી. ૨ હાથીઓ. ૩ ગુણી, કોથલા. ૫૦ “ગોલી ભાંડ” ૪ નઠારી દશા. ૫ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ એ ત્રણુ તત્તવ. ૬ પહાડના શિખર ઉપર. ૭ ચિંતા, દુઃખ. ૮ પ્ર૦ “શીત મંદ ને” ૯ સુગંધ. ૧૦ પત્રવાય. પાંદડા હાલીને વાયેલો વા.

પંચસ્વર દુર્ગાના હવા, ^૧વામનેત્ર લાગું ફરિકવા;

^૨ઘતિ સકુન હવા અભિનવા, દમયંતી લાગી હરિખવા. ૧૨૭

મુનિસમાગમ—

^૩જેયું લાલ હુસે અહીં ઘણું, કો એક સ્વજન મિલે આપણું;

એતલિ દીઠી મુનિમંડલી, મનિ ચિંતે હવે ચિંતા ટલી. ૧૨૮

નિર્મલ ત્રણિ-તત્ત્વ ધારિકા, ભવસમુદ્ર હેલાં તારકા;

અશુભ કર્મ કરમલ^૪ વારકા, સકલ જીવને ઉપગારકા. ૧૨૯

એહવે બહુ મુનિવરિ પરિવરિયા, આચારિજ^૫ શ્રુતસાગરિ ભરિયા;

જાણે મૂર્તિવંતુ ધર્મ, તે દીઠે છૂટે સવિ કર્મ. ૧૩૦

ભીમરાય ધરિ પુહતે જસ્યું, હુએ હરિખ હવુ તવ તસું;

આચારિજ આદિં સવિ યતિ, વંદીને ખેઠી તિહાં સતી. ૧૩૧

મુનિરુવાચ—

^૬ધર્મલાલ આસીસ ગુરૂ દિયે, ઘતિ જંપે આણી હિત હિયે;

ભદ્રે ! પંથ પરિશ્રમ વારિ, અમને ^૭ચારણમુનિ અવધારિ. ૧૩૨

ગિરિ વૈતાઠયથિકુ ભૂ ઘણી, આબ્યા તીરથયાત્રા ભણી;

વળી વિશેષ સંભલી એક વાત, પ્રથવીમાંહિ હુસે વિખ્યાત. ૧૩૩

૧ ડાંબું નેત્ર-આંખ. ૨ પ્ર૦ “ ઘતિ નિમિત્ત જાણી અભિનવા ”

૩ પ્ર૦ “ જાણ્યું લાલ હુસિ સહી ઘણું ” ૪ કર્મરૂપી મેલ. ૫ જ્ઞાનના

દરિયા. ૬ ધર્મસ્વ લાભો મવતુ. ધર્મનો લાભ થાવ, એવો આશીર્વાદ.

જેમ નૈયાયિકમતવાળાઓ કોઈ નમસ્કાર કરે ત્યારે “ શિવાય નમઃ ”

સાંખ્યો “ ઓમ્ નમો નારાયણઃ ” કહી પ્રતિધોષના કરે છે, અને

દિગંબર જૈનો “ ધર્મવૃદ્ધિ ” એવો આશીર્વાદ દે છે તેમ શ્વેતાંબર જૈન-

સાધુઓ કોઈ વન્દણા કરે ત્યારે “ ધર્મલાલ ” એવા આશીર્વચનની ધોષના

કરે છે. ૭ વિદ્યાખળથી આકાશે ચાલનારા મુનિયો ચારણમુનિના

નામથી ઓળખાય છે. જેમકે “ જંધાચારણ, વિદ્યાચારણ ” ઇત્યાદિ.

૮ જાણજે.

ચક્રવર્તિ પુહવિ^૧ પંચમું, તીર્થંકર શુભંકર સોલમું;

તેહનું સમવસરણ અંહી હુસ્યે, પુણ્યવંત પ્રાણી નિરખસ્યે. ૧૩૪
‘મુક્તિદ્વાર’ સાર ઇતિ નામિ, મહાતીર્થ લહિયા આ ઠામિ;

સંપ્રદાય વિષુ એ અધિકાર, પ્રાકૃતજન ન લહે સુવિચાર. ૧૩૫
ભારકરાચારિજ ગુરુરાજ, કૃપા કરી અમ કહિઉં નિર્બ્યાજ;

તિહલણી તીરથભૂ કરસિવા, આબ્યા શિવકૃળ આકરસિવા. ૧૩૬
ભદ્રે! કહે તું કુણુ ભામિની, એણિ મહાવન કાં એકાકિની?

૩૫ અનોપમ સુર-સુંદરી, સતી શિરોમણી દીસે ખરી. ૧૩૭
કવણુ રાયકેરી નંદિની, કવણુ પરિગ્રહ આણુંદિની;

કહિ ચરિત્ર સઘલું આપણું, તુજ દીઠે મન મોદે ઘણું. ૧૩૮
પ્રત્યુત્તર ઇતિ ભાષિત તણું, કહિતાં હૃદય ભરાણું ઘણું;

^૨અધોમુખી ક્ષણ એક મતિમતી, અશ્રુ ઝરંતી ઓલી સતી. ૧૩૯
મૈમીઉત્તર—

પુહવિ પ્રસિદ્ધુ **લીમક** પિતા, તેહની એ દમયંતી સુતા;

દખ્યણુદિસિનો સો મહારાય, દમો-દમન-દમનક મુઝલાય.^૩

વીરસેનનૃપ જેહનુ તાત, નલમહારાય ત્રિજગવિખ્યાત;

સુણુએ મહામુનીસ્વર-સભા! એ વૈદલિ તસ વણુલા! ૧૪૧

સત્ય પ્રતિજ્ઞાનુ જે ધણી, યશ રાખિવા પ્રિયા અવગણી^૪;

દેવદૂત જગિ જાણે સહુ, એક મુખિં કેતા ગુણુ કહું? ૧૪૨

જસ^૫ તનિં હવુ વ્યંતર^૬ પરવેશ, તેણિ^૭ મતિ-વિપરીત હુઓ નરેશ;

રમ્યો દુરોદર કૂબર સાથિં, સો હારિઉ દેશ રાજ-ઋદ્ધિ આથિ. ૧૪૩

કૂબરે^૮ તસ દીધુ વનવાસ, એક તરૂતલિ નિશિ કરિયો નિવાસ;

ગયુ એકલી સ્ત્રી મેહલી તિહાં, કે નલહિ હવિ સો છે કિહાં! ૧૪૪

૧ પૃથ્વીપર. ૨ તીચું મોં રાખીને. ૩ ભાઇઓ. ૪ ત્યજ દીધી, સ્ત્રીની દરકાર કરી નહિ. ૫ શરીરમાં. ૬ પ્ર૦ “વ્યંતરાવેશ” વ્યંતરન આવેશ. ૭ પ્ર૦ “તેણિ સો ગત-મતિ હવુ તરેશ”.

પતિઆદેશ પ્રિયા સિરિં ધરી, એ એકલી તિહાંથી સંચરી;
 મારગિંસૂલી અજગરે ગ્રહી, એક પુલિંદે ^૧તિહાં ઉગ્રહી. ૧૪૫
 મનપરિણામ દુષ્ટ તેણિં કરિયું, ઇંદ્રે અશનિ આવી સંહરિયું;
 તિહાંથી આગલિં મારગિ વહી, સાથ મિલ્યુ વિણુજારા સહી. ૧૪૬
 તેહને સાથે ચાલતાં વળી, રાતિં હસ્તી આબ્યા મિલી;
 તેણિં સાથે (સો) મેહલ્યો નડી, પુનરપિ તિહાંથી એકલી પડી. ૧૪૭
^૨અકિ-મૃગી-પરિ વળી નાસતી, પંથ અતિકમતી શ્રમવતી;
 ઇમ કરતાં પામી આ ઠામ, અશોક તલિં લીધુ વિશ્રામ. ૧૪૮
 ભેટિયા પાય પૂન્ય! તુમતણા, ગયા અનર્થ ^૩વિલય હવે ઘણા;
 કે એક પ્રગટિયું પૂરવ પુણ્ય, તુમ દરસણુ દીડું જગિ ધન્ય! ૧૪૯
 સુણી આ મૂલ ચૂલ અધિકાર, રખે ધરો મનિ દુઃખ લગાર;
 મહા મુણિંદ ! કૃપાપર જોય, પરદુઃખે દુખિયા અતિ હોય. ૧૫૦

મૈત્રીપ્રશ્ન—

હવે ^૪લાવઠિં ^૫કહીયેં ^૬લાજસિ, નલનૃપ રાજિ કહીયેં રાજસિ^૭ ?
^૮કદા કંત મેલાપક હુસે, સો મુજ પૂન્ય પ્રકાશો રસેં! ૧૫૧

મુનિ ઉત્તરોવાચ—

ઇતિ વાણી રાણીની સુણી, વળતા મુનિવર યોલ્યા ગુણી;
 ભદ્રે! તું દમયંતી સતી, પ્રાણપ્રિયા નલનૃપની હતી. ૧૫૨
 તાહરી ખ્યાતિ સુણી જગિ ઘણી, મહાસતી તું મહારણિભણી;
 અશુભકર્મ કારણુ ઇ વડું, જેણુ તું દુઃખ પામે એવડું. ૧૫૩
 ગાલવરણિ-પુત્રી સુપ્રભા, નૃપ ^૧દુખ્યાંતતણી વલ્લભા;
 ભરતરાય માતા ગુણવતી, આગે સકુંતલા મહાસતી. ૧૫૪

૧ પ્ર૦ “તિહાં હું ગ્રહી”. ૨ પ્ર૦ “અકીત મૃગી”. ૩ દુઃખ.

૪ દુઃખ. ૫ કેવારે, ઝ્યારે. ૬ દૂર જશે. ભાગશે. ૭ બિરાજશે. ૮ ઝ્યારે.

૯ પ્ર૦ “કૂખ્યાંતતણી”.

નૃપ ^૧ દુષ્યંતે ત્યજ વનમાંહિં, અતિદુઃખ ભોગવિયાં તેણે ત્યાંહિં;
તે કહીતાં મન ધૂળે ખરૂં, તે આગલિ દુઃખ સ્યું તાહરૂં ? ૧૫૫

દમયંતીકથન—

પૂજ્ય ! તુમે પરકાસ્યું જેહ, સાકુંતલા સવિ સાચું તેહ;
પણિ સા વનમાંહિં ઊછરી, પછે તિહાં રહિતાં નવિ કરી. ૧૫૬
દમયંતીનાં દુઃખની વાત, વિષ્ણુ કેવલી લહે કુણુ થાત;^૨

મુનિ—

વલી જંપે મુનિવર ગુણવંતી, કલાવતી મહાસઠ^૩ ધરિ ચિત્તિ. ૧૫૭
શંખરાય પટરાણી સતી, યસ કિરતી બોલે સંચતિ;^૪

કર્મવશે^૫ દુઃખ પામી તેહ, કંતે કર છેદાવ્યા બેહ. ૧૫૮
કરમતણી ગતિ વિષમી જાણી, શ્રીજિનવચન હિયામાં આણી;
^૬તેહની કથા સુણી દુઃખ છંડી, જિનવરભગતિ સાથે રતિ મંડી. ૧૫૯

૧ પ્ર૦ “ નૃપ ક્રૂષ્મતે ” ૨ પ્ર૦ “ તાત ! ” ૩ મહાસતી.
૪ સંજમી, યતિ. યતિયો પણુ. ૫ કળાવતીની સામાન્ય કથા:—
કલાવતી ગર્ભવતી થવાથી પોતાના ભાઈએ કંકણુ યુગલ મોકલ્યાં. શંખ-
રાયે પૂછવાથી કળાવતીએ કહ્યું “ મારા વહાલાએ મોકલ્યા. ” આથી
શંખરાયને લાગ્યું કે” આને મારા વિના કોઈ અન્ય ઉપર પ્યાર છે અને
તેણે કંકણો મોકલ્યાં છે. ” આવું અયોગ્ય વિચારી કળાવતીના બંને
હાથો કંકણુ સહિત કપાવી પોતાપાસે લાવવા કહી કળાવતીને અર-
ણ્યમાં મૂકી આવવા સેવકોને આજ્ઞા કરી. સેવકોએ તે પ્રમાણે કરી
કંકણુયુક્ત બંને હાથો રાખને આણી આપ્યાં. કંકણુ ઉપર રાખએ
કલાવતીના ભાઈનું નામ વાંચી અયોગ્ય વર્તન માટે પશ્ચાત્તાપ કરી
કળાવતીની શોધ કરવા માંડી, પણ મહેનત વ્યર્થ ગઈ. કળાવતીએ ગર્ભ-
વતી હોવાથી અરણ્યમાં નદીતટે પુત્ર પ્રસવ્યો. પોતાની સ્થિતિ માટે
દુઃખ આણતાં પુત્રની નાળ વગેરે સાફ કરવા માટે જમ તેમ પુત્રને લઈ
પાણી પાસે જઈ, પાણીમાં અર્ધ કપાયેલાં હાથ બોળતાં શીળ પ્રભા-

દમયંતી—

ધતિ વચન સુણી કહિ સતી, તુમે સત્ય ભાખિઉં ગચ્છપતિ !
હવિ મુઝ આગન્યા આપો ખરી, કિહાં સતી રહે અવસ્થિતિ કરી. ૧૬૦
તુમે દૃષ્ટાંત કહિયા જે દોષ, તેણિ દઢ ચિત્ત હવું મુજ જોઈ;
પાલસિ પૂજ્ય ! તુમારી આણુ, માહરે એક જિનવર ખલ પ્રાણુ. ૧૬૧

મુનિ—

મુનિવર કહિ અહિં રહું મન વાળી, મિલસયે સ્વજન ^૧તુને ચિરકાલિ;
^૨કિં સતીમય નીપાઓ સાર, ^૩શાંતિનાથ મૂર્તિ મનોહાર. ૧૬૨
ધતિ મુનિવરનિં વચનિં કરી, શાન્તિમૂરતિ ^૪નીપાઈ ખરી;
^૫મંત્ર ન્યાસ કરી મુનિરાજ; મુરતિ દઢ કીધી જિનરાજ. ૧૬૩
પછે પ્રતિષ્ઠી મુનિવર સિદ્ધ, સા મૂરતિ ભૈમી ^૬કરિ દીધ;
ગુણમધ્ય ધણિ થાનકિ રહી, જિનપ્રતિમા પૂજેજ્યો સહી. ૧૬૪
શાંતિજિનેસ્વર આરાધજે, યથાશક્તિ કરી તપ સાધજે;
ધત્યાદિક શિષ્યા દેઈ સાર, મુનિવર તિહાંથી કરે વિહાર. ૧૬૫

વથી તેના અંતે હાથો જેવાં તેવાં કંકણયુક્ત મૂળ સ્થિતિમાં આવી ગયાં. ત્યાર પછી ત્યાં કોઈ મહાપુરુષનો સમાગમ થતાં તેને પૂછતાં હજી કેટલોક સમય પતિવિયોગ રહેશે તે જાણતાં તે અન્યત્ર રહેવા લાગી. પછી વિયોગ સમય પૂર્ણ થયે, અને રાજના માણસોની શોધથી અમુક સમયે રાજ-રાણીનો મેળાપ થયો. જે પહેલેથી રાણીએ કહ્યું હોત કે “મહારા જહાલા ભાઈએ મોકલ્યાં,” કે રાજએ પહેલેથી જ કંકણ ઉપર નામ વાંચ્યું હોત તો આવી સ્થિતિ ન થાત. પણ બનેને અમુક સમયનો વિયોગ ભોગવવાનો હોવાથી, રાણી ઉપર કલંક આવવાનું હોવાથી, અને તેનો શીલપ્રભાવ જાહેર થવાનો હોવાથી ભાવિએ પહેલાં ભૂલાવ્યા.

૧ પ્ર૦ “ હજી ચિરકાલિ ” ૨ પ્ર૦ “ પૂજા કરિઉં સેવિઉં મનિ સાર”. ૩ સોળમા તીર્થપતિ. ૪ બનાવી. ૫ મંત્રોવાડે મૂર્તિમાં પ્રભુત્વ-શક્તિ આણી. અંજન શલાકા જેવું. ૬ કરે, કર-હાથમાં.

શાન્તિઆરાધન—

હવિં લૈમી તેણિ પર્વતિ રહી, ગુફામધ્ય જિનપ્રતિમા ગૃહી;
 શાંતિનાથ આરાધન કરિ, ^૧ત્રણિકાલ પૂજા આચરિ. ૧૬૬

^૩પુષ્પાક્ષિત ^૧જલ ચંદન ^૨ધૂપ, ^૪ફલ ^૫નૈવેદ્ય ^૬દીપ શુભરૂપ;
 પૂજા અષ્ટપ્રકારી એહ, ^૨ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરે નિત તેહ. ^૩ ૧૬૭

આસાતના સકલ પરિહરે, ધ્યાન પંચ-પરમેષ્ટી ધરે;
 આંખિલતપ કરી શોષે અંગ, ચાલે એમ મર્યાદા અલંગ. ૧૬૮

તપોબલિ સા પામી સિદ્ધિ, વનદેવતા કરે સાનિદ્ધિ;
 ઇતિ મર્યાદા પરિ ચાલતા, કેવળ ધર્મરંગિ માહલતા. ૧૬૯

દિવસ ^૪પંચશત ટળ્યા તિગ્મ, એક ^૫વાસર લીલાંચે જિમ્મ;
 એહવિ એક અપૂરવ વાત, હુઇ તે સુણુજે અવદાત. ૧૭૦

મુનિપતન—

શિષ્યસહિત એક મુનિ ગુણરાશિ, તિહાંકણિ પડયા હુંતી આકાશિ;
 દેખી લૈમી ^૧સોચા ધરે, તે મુનિની ^૭પરિચર્યા કરે. ૧૭૧

મુનિવર પૂછિ એકાકિની ! ઇણિ પર્વતિ સ્યે રહી લાંમિની ?
 સા કહિ સવિ પૂરવ વર્તીત, વળતા મુનિ બોલ્યા માહંત. ૧૭૨

તુઝનિં લાવકિ આવી જેહ, અમે પ્રથમ જાણી છે તેહ;
 મૂલથિકું તે સાંલલિ સહુ, જિમ તુઝ દુઃખ વિસરે બહુ. ૧૭૩

લૈમી કહિ પ્રકાસુ સ્વામિ! હું રહી છું એક જિનવરનામિ;
 સાધુ કહિ અમે ચારણ્યતિ, ^૨ચઘતિ પંથિ વિચરું મહા સતી! ૧૭૪

૧ સવાર, બપોર, અને સાંજરે. ૨ મન વચન ને કાયાથી.
 ૩ પ્ર૦ “ નિતમેવ ” ૪ પાંચસો. ૫ દિવસ. પાંચસો દિવસ એક
 દિવસ જેવા લાગ્યા. ૬ શોક. ૭ સેવા. ૮ ચૈત્ય હોય તે તે રસ્તે.
 પ્ર૦ “ વિયતપંથિ ”.

મુનિભાષિત કેશિનીઆધિકાર—

આગિ રથનુપુર પુરમાંહિં, એકવાર અમે હુંતા ત્યાંહિં;
 તિહાં જયરથ રાજ નામ, વિદ્યા શેહિણીનું વિશ્રામ. ૧૭૫
 તેહની પુત્રી છિ કેશિની, સકલ કામિની ગુણ સંપની;
 તેહનું રૂપ સુણી ખેચરો, ખડગી નામે અછે દુર્ધરો. ૧૭૬
 વૈશેદ્યા(આ) વિદ્યા સાધકો, હવુ જયદ્રથનૃપ (ભૂપતિ) આધકો;
 સો કેસિની વરેવા કામિ, કરતું હવું સખલ સંગ્રામિ. ૧૭૭
 તેણિં જયદ્રથ ભૂપતિ બલં, સર્પ-આણિ કીધું વિષ્ણંલં;
 સેના દેખી વિષધારિતા, અતિ દુખ લહીઉ કેસિની-પિતા. ૧૭૮
 તુ તેણિં દુર્જય દેખી ^૧અરી, હિચે વાત વિચારી ખરી;
 બલમહારાય-સુતો મહાબળો, ^૨ખેચરેંદ્રરિપુ કાલાનલો. ૧૭૯
 નિજપુરે પાઉ ધરાવી કરી, તેહને દીધી નિજ કુંચરી;
 તેહનિં વર છે ગરૂડહતણુ, તેણિ સો ગર્વ વહે અતિ ઘણુ. ૧૮૦
 જયદ્રથે સેનાપતિ કીચો, શત્રુ સાથિં વલગાડી દિચો;
^૩વનિતા-સુતેં વસ્રઆભરણુ, તેહને:દીધાં છે વિષહરણુ.^૪ ૧૮૧
 જેહને દીઠે વિષ સવિ જાય, તે શિર પહીરી મહાબલરાય;
 ખડગી ખેચરનું બલ હરિ, સર્પઆણુ તે નિષ્ફલ કરિ. ૧૮૨
 નિજ સેના તિણિ નિર્વિષ કરી, સેના શત્રુ સકલ સંહરી;
 ખડગી હણી લીધું તસ રાજ, જામાતા-બલેં સીધું કાજ. ૧૮૩
 હવિ ખડગી-સુત પારસ્વ ભલુ, રાજભૃષ્ટ ભમિ એકલુ;
 મહાબલનિ હણિવા પરચંડ, વિદ્યોપાસન કરિ અખંડ. ૧૮૪
 તેહના ધ્યાનતણે વિસવાસિ, વૈશેદ્યા(વૈશેટયા)આપે ^૫નાગપાસિ;
 કર્કોટક ઇતિ તેહનું નામ, ફેડે એક પુરૂષનું ઠામ. ૧૮૫

૧ શત્રુ. ૨ વિદ્યાધરના રાજનો શત્રુ. ૩ ગરૂડે. ૪ સર્પઆણુ
 આદિ આણોના ઝેરને હરિ સેનારા. ૫ નાગપાસ વિદ્યાનું આણુ.

પછિ ન ચાલિ ^૧ખિજા પાખિ, ચાલિયો એક ^૨વિદ્યા ધરી હાથિં;
 આંચો રથનુપુર પુસ્વનિં, મહાખલ-કેસિની કીડે ખિન્હે. ૧૮૬
 તીણિ અવસરી મહાખલો કુમાર, સુવર્ણ ખીલા મધ્ય શ્રંગાર;
 ગરૂહત્ત સો કેસની કરે, દેઈ રમે તેણિ વનિં રસભરે. ૧૮૭
 ખડગી-પુત્રે દીહું તામ, મહાખલરયું મંડિઈ સંગ્રામ;
 ઝૂએ પરસ્પરે ખિહૂ ખલો, નાગપાસે બંધ્યું મહાખલો. ૧૮૮
 મહાખલના લટનુ લય ધરી, ખડગી-સુત નાહઠો ઇતિ કરી;
 એટલે મહાખલ નિજ શ્રંગાર, ^૩પરિધાન કરિવા સુવિચાર. ૧૮૯
 આંચુ સીઘ પાસિં નિજ નારિ, સા સૂતી છે નિદ્ર મઝારી;
 મહાખલ આંચા પહિલુ તામ, કરી ગયુ કકોટક કામ. ૧૯૦
 નિદ્રામાંહિ ^૪વંચના કરી, ખીલા સોઈ ગયુ અપહરિ;
 પછિં મહાખલ આંચુ જિમે, સૂતવી નારિ જાગવી તીમે. ૧૯૧
 માગ્યું તવ ખીલૂ શ્રંગાર, ^૫સહિસા જોયું ન દીહું સાર;
 તવ તસ વજૂહત પરિં થયું, મન ચિંતત મનમાહે રહું. ૧૯૨
 નાગપાસિં બંધ્યુ જે લાણી, મહાખલ અંગિં વેદના ઘણી;
^૬કાષ્ટ જેમ ગત ચેતન હોઈ, તે દેખી કેસની અતિ રોઈ. ૧૯૩
 ચત્ત કરી સોધ્યું અસિ વિવત્ત, કહે નવિ લાધું ખિલ્વ-રતન્ન;
 શોકે કરી અતિ વિહ્વલંથઈ, કંત દુઃખ તાડે ઉર રહી. ૧૯૪
 નિસુણી સમાચાર દુઃખકાર, આંચુ જયદ્રથ તેણિ વાર;
 ઘણી પેરે ^૭નિભંછી સુતા, આંચુ ખલિ ‘મહાખલનો પિતા. ૧૯૫
 સ્વજન સહુ તસ ^૮દુઃખે ગ્રહીયાં, રાજ બેહુ શોકાકુલ થઈયાં;
 કુણી કિંપી નવિ સીએ કાજ, થઈ ^૯દિંગમૂઠ રહિયા મહારાજ. ૧૯૬

૧ પ્ર૦ “ ખીજા સાથિ ” અથવા “ સાથિ”. ૨ પ્ર૦ “ વિદ્યા કરી હાથિ ” ૩ પ્ર૦ “ પરિધાપન ” પહેરવા. ૪ ઠગાઇ. ૫ સહસા, તત્કાળ. ૬ લાકડાનીપેડે ચેતના રહિત. ૭ તુચ્છકારી. ૮ પ્ર૦ “ મહાખલનુ.” ૯ દુખિં. ૧૦ પ્ર૦ “ દિનમૂઠ”.

એતલિ^૧ અકરમાત અનગાર, દૃષ્ટિવાદ જે જાણે^૨ સાર;
 દત્ત ઇસિ નામે^૩ મુનિવીર, પાઉધારિયાં તિહાં ગુણુહ ગંભીર. ૧૯૭
 તવ બેહુ રાય પાય તસ નમી, પૂછિયા સો મુનિવર ઉપસમી;
 સુખ કિમ થાયે^૪ મહાબલપ્રતિ, તે તુમે પૂજ્ય ! પ્રકાસુ હિતિ. ૧૯૮
 મુનિવર કહે ગારૂડ શ્રંગાર, તેહના કરે સુશત ઉપચાર;
 તો નહિ થાય^૫ નિરામય એહ, નાગપાસ નહીં છંડિ દેહ. ૧૯૯
 મુનિવર કહે ગારૂડ શ્રંગાર, કિમ આવિં તે સુણુ વિચાર;
 જુ વૈતાઠ્ય ત્યજી કામિની, દખ્યણુ દિસિ જાયે કેસિની. ૨૦૦
 તિહાં કુંડિનપુરિ ભીમકરાય, દવદંતી તસ સુતા કહિવાય;^૭
 તેહને વાસિ રહે^૮ કેસિની, સેવે^{૧૦} ભીમરાયની^{૧૧} કની. ૨૦૧
 ખેચર કુણે^{૧૨} ન જાવું કદા, જવ કેસિની રહે^{૧૩} તિહાં તદા;
 સા ભૈમી વરસ્યે નલરાય, ભૈમી સાથિં કેસની જાય. ૨૦૨
 નિષધનયરિ રહિસે^{૧૪} ચિરકાલ, પછિ જુ^{૧૫} રમસ્યે^{૧૬} નલભૂપાલ;
 હારી રાજા^{૧૭} રાનિં જાઇસે^{૧૮}, વિયોગ પતિ પત્ની થાઇસે.^{૧૯} ૨૦૩
 વળતું તસ મિલસ્યે સંયોગ, નલ-ભૈમી ભાજસિ વિયોગ;
 તવ ખીજુ ગારૂડ શ્રંગાર, કેસિની તિહાં રહિસ્યે^{૨૦} નિરધાર. ૨૦૪
 દમયંતીનું દાસીપાણું, જવ લગે^{૨૧} કેસિની કરસ્યે^{૨૨} ઘણું;
 મહાબલરાયપ્રતિ ગુણુ^{૨૩} હુસ્યે, તવ લગે^{૨૪} અલ્પકષ્ટ થાઇસ્યે.^{૨૫}
 કષ્ટિવ્રત પતિ-અર્થે વહિ, ^{૨૬} અતિ કેસિની નિજ અંગિં સહિ;
 પતિવ્રતા સા કહીયે^{૨૭} સતી, પતિકષ્ટે^{૨૮} સુખ ન વેઇ રતી. ૨૦૬

૧ એટલામાં. ૨ જાણી. ૩ નામિં. ૪ થાઇ. ૫ પ્ર૦ “બલ કરેસુ”.
 ૬ રોગરહિત. ૭ કહાઇ. ૮ તેહની. ૯ રહઇ. ૧૦ સેવઇ. ૧૧ પુત્રી.
 ૧૨ કુણું. ૧૩ રહઇ. ૧૪ રહિસિ. ૧૫ જુગાર. ૧૬ રમસ્યઇ. ૧૭
 રાનમાં, વનવાસે. ૧૮ જાઇસ્યઇ. ૧૯ થાઇસ્યઇ. ૨૦ રહિસ્યઇ. ૨૧
 લગિ. ૨૨ કરસ્યઇ. ૨૩ ક્ષયદો, રોગરહિત. ૨૪ થોડું દુઃખ. ૨૫ થાઇસ્યઇ.
 ૨૬ પ્ર૦ “અતિ ક્ષેશ”. ૨૭ પ્ર. કહીઇ. ૨૮ કષ્ટઇ.

ઇતિ પતિ-હિત સંભલી વિશેષિ, પૂછે પિતા સ્વજન સુવિશેષિ;
 ક્રીડા ^૧કિન્નર-યુગલ સંગૃહી, કુંડિનપુરિ વનિ આવી વહી. ૨૦૭
 ભીમરાય તિહાં ક્રીડા કરે,^૨ તેણિ તિહાં દીડી એણિ અવસરે;^૩
 ગીતકલા દેખાડી સાર, તેણિં તિહાં રંજયો રાય અપાર. ૨૦૮
^૪તૂઠો નૃપ તવ માગ્યું હેવ, દમયંતીની ^૫આપુ સેવ;
 ભીમરાય આપિ ઉલ્હસી, દમયંતીનિં મનિં સા વસી. ૨૦૯
 પાસિ રહિ દમયંતીતણે, અતિ વિવેક ચતુરાઇપણે;
 ઘણું વસી દમયંતી ચિતિ, ^૬જૂઠ નવિ મેહલે દિન રાતિ. ૨૧૦
 એતલા ^૭આઘું જે અધિકાર, તે તું શુભે ! લહે^૮ સુવિચાર;
 ઇણિ ઇહનાણિં જાણિ મતિ ગ્રહી, નલવદ્દલ તુઝ મિલસ્યે^૯ સહી. ૨૧૧

[इति दासी केशिनीअधिकार.

હવિં કુંડિનપુરિ જાઓ સહી, ઘણું કાલ વનિં વસાયે^{૧૦} નહી;
 તિહાં મિલસ્યે^{૧૧} સ્વજનસંયોગ, ટલસ્યે^{૧૨} વદ્દલતાણુ વિયોગ. ૨૧૨

मुनिपतन कारण—

અમે^{૧૩} તીરથ નવિ જાણું અહીં, ^{૧૪}તેણિ ^{૧૫}ઉલ્લંઘી જાતા વહી;
 વિદ્યાતાણુ હવુ બ્યાઘાત, ઇતિ કારણિ થયુ ભૂપાત. ૨૧૩
 હવિં અહીં રહી ધ્યાન શુભ ધરી, શાંતિનાથ આરાધન-કરી;
^{૧૬}પણુ તુયામિતી વિદ્યા ખરી, લહી વિચરસ્યે^{૧૭} મનિં સંવરી^{૧૮}.

૧ પ્ર૦ “ કિન્નરયુગલસું ગૃહી ”. ૨ કરિ. ૩ અવસરિ. ૪ તૂઠઉ.
 ૫ આપો. ‘આપો’ને સ્થળે એક પ્રતિમાં બધે ‘આપુ’ વપરાયેલું છે.
 ૬ જૂઠી, અળગી. ૭ એટલા પછીનું, એ પછીની ખીના હે શુભે !
 તું લહે=જાણે છે. ૮ લહિ. ૯ મિલસ્યઘ. ૧૦ વસાઘ. ૧૧ મિલ-
 સ્યઘ. ૧૨ ટલસ્યઘ. ૧૩ અણે. ૧૪ તિણિ. ૧૫ અહીં તે શાંતિ-
 નાથની મૂર્તિ સ્થાપીને તીર્થ કર્યું છે તે અમને ખબર નહિ તેથી તેને
 વંદન કર્યા વિના ઝોળગીને જવાથી અમારી ઉડવાની વિદ્યાનો નાશ
 થયો ને અમે નીચે પડ્યા. ૧૬ “ ગગનગામિની વિદ્યા ખરી ”.
 ૧૭ વિચરસ્યઘ. ૧૮ પ્ર૦ “ મુનિ સંવરી ”.

ઇતિ મુનિવરે^૧ કહિઉં જેતલૂં, લૈમી ચિત્તિં ધરી તેતલૂં;
 મુનિને^૨ કહે પૂજ્ય ! તુમે કહિયું, તે સવિ મે^૩ સાચૂં સદ્દહિયું. ૨૧૫
 કહિઉં કેસિનીનું અધિકાર, તે સંકેતે લહિયું મિં સાર;
 સા મે^૪ પૂછી પરિપરિ કરી, સેવા કિસ્યે^૫ કરૂં માહરી ? ૨૧૬
 પશ્ચિ તેણિયે^૬ વાત કિસી નવિ કહી, ^૭પ્રસ્તાવિં કહિસ્યું કહી રહી;
 જે નલરાયે^૮ વર આપીયા, તે સવિ ભંડારે^૯ તેણિં કીયા. ૨૧૭
 જવ પ્રસ્તાવે^{૧૦} માગે^{૧૧} એહ, તવ તે વર દેયો સસ્નેહ;
 ઇમિ કહિતી રહિતી સા સદા, ^{૧૨}અધુના મુઝ પીહરિ છિ મુદા. ૨૧૮
 મુનિ લૈમીયે^{૧૩} કરી ઇમ વાત, કિમપિ હવું તસ સીતલ ગાત^{૧૪};
 નલવહ્નલ મુઝ મિલસ્યે^{૧૫} સહી, ઇસ્યું લહી^{૧૬} મનસ્યું ગહિગહી. ૨૧૯
 ગ્રંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
 વાચક નયસુન્દર સુન્દર ભાવ, એતલિં એ દ્વાદશ પ્રસ્તાવ. ૨૨૦
 ઇતિ શ્રીકૃષ્ણેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે, દંપત્યો વિપ્રલંભ,
 દામનમાર્ગે એકાકિની નિર્ગમન, અજગર અસન, કિરાતાત
 શીલરખ્યણુ, ચારણરષિમિલનવણુનો નામ દ્વાદશમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ મુનિવરઇ. ૨ મુનિનિં. ૩ મઇ. ૪ સા મઇ. ૫ કિસ્યઇ. ૬ કરો છો. ૭ સમયે, વખત આવે. ૮ નલરાઇ. ૯ ભંડારિં. ૧૦ પ્રસ્તાવિં. ૧૧ માગિ. ૧૨ હવણાં. ૧૩ લૈમીઇ. ૧૪ ગાત્ર. ૧૫ મિલસ્યઇ. ૧૬ એવું બાણીને.

૧૬૦ ગાથા પછીની વિશેષ ટીપઃ—

મુઝ મુજને-મને. મિલસ્યે જૂનું રૂપ મિલસ્યઇ અને પાછળનું મિલસે એ બેની વચ્ચેનું રૂપ મલશે. ઇણિ થાનકિ-એ સ્થાનકમાં. સં. સ્થાનકે. તિણિ પર્યતિ તે પર્યતમાં. ઇ નો એ હાલમાં બોલાય છે. હાલમાં સાતમી વિભક્તિનો જે “એ” પ્રત્યય છે તેનું એ પૂર્વરૂપ છે. ત્રણિકાલ ત્રણે કાલ. અહીં ત્રીણિ વાર એ પાઠ ઠીક ગણાય. ત્રણિકાલમાં તો ભૂત ભવિષ્ય ને વર્તમાન ગણાય પણ અહીં તો સવાર

અપોર ને સાંજ છે. પંચપરમેષ્ટી અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપા-
ધ્યાય અને સાધુ. આંખિલ એક તપ. આચામ્લ-આયંખિલ-આંખિલ-
ઓળી. સા તે-તેણી રંગિ રંગમાં. હુંતી આકાશિ-આકાશમાંથી હું
તે-છતાં. પૂછિ-પૂછે-પૂછઠ પછીનું રૂપ. રથે શા કારણથી. અહ્ને
પહેલો પુરૂષ સર્વનામ. વૈદિક સંસ્કૃતમાં વયમ અને અસ્મે એવાં બે
રૂપ છે. સંસ્કૃતમાં તો વયમ્ રહ્યું પણ પ્રાકૃતમાં અસ્મે ઉપરથી
અમહે-અહ્ને થયું. મરાઠીમાં હાલ જે આહ્મિ ને હિંદીમાં હમ
બોલાય છે તે આ ઉપરથી. અપભ્રંશમાં અહ્ને રહ્યું પણ જુની ગુ-
જરાતીમાં તો અહ્મિ વપરાયું જણાય છે. હાલ આપણે અમે બોલીએ
છીએ. છિ. સં. અસ્તિ ઉપરથી અછઠ-અછિઠ-છિઠ-છિ-છઠ-છે.

વરેવા કામિં વરેવા-વરવા, વરવાની ધચ્છા ધરાવનાર. તેણિં-
તેણે-તિણિ પછીનું રૂપ. કુંમરી સં. કુમાર પુલ્લિંગ પરથી પ્રા. માં
કુમરો થયું તે પરથી કુંમર થયું. કુંમરીને બદલે હાલ કુંવરી બોલાય
છે. વલગાડી દિયો. વળગાડ્યો-લડાવ્યો. ગરૂડહતણું હ છટ્ટી વિભ-
ક્તિનો પ્રત્યય છે, તે તણું પણ છટ્ટી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે માટે અહીં
છટ્ટીનો પ્રત્યય બેવડાયો છે. સં. ર્ય પરથી પ્રા. માં રસ ને તેનો હ
થયો જણાય છે. તણી સં. તદ્ધિત પ્રત્યય છે તે અને પ્રા. કેર
(કેરો, કેરી, કેરું.) એ બંને સંબંધાર્થે વપરાય છે. સવિ-સર્વ. તસ-
તેનું. તસ્ય-તસ્સ-તાસ-તસ. હણિવા-હણવા-હેતવર્થ કૃદંત. તીણિ
અવસરિ તે અવસરમાં. મહાબલસ્થું મહાબલ સાથે. સં. સમમ્=
સાયે. નિમુણી-સાંબળી. કુણીકિંપિ કોષ્ઠથી કંઠ પણ સં. કેનકિમ્પિ.
પાઉધારિયાં-પધાર્યાં-પદધાર્યાં. પદ-પગ. ગુણહ-ગુણના. હ છટ્ટી
વિભક્તિનો પ્રત્યય. બેહુ-બેઉ. બિહુ અને બેહની વચ્ચેનું રૂપ. જુ-
જ્ઞે. પાદપૂર્ણાર્થિ-ચાવતને મળતું. કહિવાઈને બદલે એક પ્રતમાં કહાઈ
લખ્યું છે. કહાઈ એ પ્રાકૃત કર્મેણિ રૂપ છે. ભાજસિ-ભગાશે-ભવિ-
બકાળમાં છે. અધુના-હંમણાં. પીહરિ-પિયરમાં-પિતૃગૃહમાં. ગહ-
ગહી-ગરજ-આનંદ પામી-મકલાઈ.

પ્રસ્તાવ ૧૩ મો.

(૬૬ા.)

- શ્રીગુરૂ ગિરૂવા^૧ વંદીયે^૨, શ્રીલાનુમેરૂ લગવાન;
સરસ્વતી સંભારતાં, લહીયે^૩ નિરમલ જ્ઞાન. ૧
- શ્રીસદ્ગુરૂ માતાપિતા, અંધવ મિત્ર સમાન;
ધર્મ લાનું પરગટ કર્યો,^૪ હર્યા તિમિર અજ્ઞાન. ૨
- તે સહિ ગુરૂ ગુણ બોલતાં, કિમહિ ન આવી પાર;
સરસ્વતિ માતા સદા, કરજો કવિજન સાર. ૩
- પ્રસ્તાવ હવે તેરમે, **લૈમીનો** અધિકાર;^૫
સંભલજો^૬ સજ્જન સહુ, ધરમે જ્યજ્યકાર. ૪

(ચોપાઠ.)

- હવે^૭ સો મુનિને^૮ કરી પ્રણામ, પ્રતિમા સર્વ સમોપી ઠામિ;
મુનિવચને વિસ્વાસહ ધરી, મુનિદર્શન મારગિં સંચરિ. ૫
- સા આલી એકલી આફળી,^૯ મારગિં ભૂમિ ઉદ્ધંધી ઘણી;
આગલિ જતાં^{૧૦} જરઠી તણો, સાથ મિલ્યો **લૈમીને** ઘણો.^{૧૧} ૬
- તેહને સાથે **લૈમી** જાય, પૂછે કુણ પુરિ જાસ્યો માય?^{૧૨}
તે કહે ઘત^{૧૩} વિકચનું કાજ, ચંપાપુરિ અમે જાસ્યું આજ. ૭

૧ પ્ર. ગિરૂઆ. ૨ વંદીઇ. ૩ લહીઇ. ૪ કરિંઉ ૫ પ્રસ્તાવિહવિં
તેરમિ, લૈમીતુ અધિકાર. ૬ સંભલિયો. ૭ હવિં. ૮ મુનીનિં. ૯ આ-
ફળીથી જાનું રૂપ આફળીઇ. (પ્રા.) અપ્પણિઆ-પોતાની મેજે.
૧૦ ડોસી-બુટ્ટી-વૃક્ષા. ૧૧ આગલી જતા જરતી તણુ, સાથિ મિલ્યું
લૈમી નિસુણુ. ૧૨ તેહની સાથિ લૈમી જાય, પૂછિ કુણુ પુરિ જાસ્યું
માઈ?; ૧૩ ધી વેચવા માટે.

તિહાંથી કુંડિનપુર સંઘાત, ભૈમિને મિલસ્યે કહું માત;
 જરડી કહે કવણ તું નારિ, એકાકિની કિસ્યે અધિકારી. ૮
 સા કહે હું નતિ ક્ષત્રણી, સૂતી મેહલી ચાલિઓ ધણી;
 તેહને જોવાને નીકલી, મારગિં સાથે તુમારે મિલી. ૯
 કુંડિનપુરિ પીહર મુઝ તણો, તિહાં નવા ઉત્સક છે ધણો;
 જરડી કહિ કુંડિનપુર લોક, ચંપામાંહિ મિલે બહુ થોક. ૧૦
 ઇસ્યું સુણી મનસ્યું હરખતી, તેહનિ સાથિં ચાલે સતી;
 આબ્યાં ચંપાપુરી આસન્ન^૧, દીકું ઉત્તર દિસિનૂં વન્ન. ૧૧
 વાત સાંભલિ વૃદ્ધા કહિ ખરો, આ સન્મુખ જોએ ચંપાપુરી;
 આગિ^૨ અહી શ્રાવક દીકરી, મહેસ્વરીયેં વિજ્ઞાને^૩ વરી. ૧૨
 તેહનું નામ સુભદ્રા સતી, સાસુ તસ હુંતી^૪ દુર્મતી;
 સાધુ વેચાવચ^૫ કરિયો બહુ, નેત્રથિકું ત્રણ^૬ લીધું લહુ. ૧૩
 સાસૂ કુઝ ચડાવ્યું આળ^૮, તસ ભતાર હુવો વિકરાલ;
 તે. ઉતારણુ કારણુ હેવિ, સા આરાધી શાસની દેવિ. ૧૪
 કૂપ નીર કાઢ્યું ચાલણી^{૧૦}, પૂરવ-દખ્યણુ-પશ્ચિમતણી;
 પોલિ^{૧૧} ઉઘાડી છંટિઉં વારી, દીધી રાખી ઉત્તર દારિ. ૧૫
 સતી સુભદ્રા યસ વિસ્તરિયો, દુઃકલંક અપચસ ઉતરિયો;
 સા આ ચંપાનગરી નાણી, રાજ ચંદ્રવંતસ વખાણી. ૧૬
 ચંદ્રમતી રાણી તસુ તણી, ભીમ-પ્રીયા ભગિની સા સુણી;
 તેહલણી અહીં કુંડિનપુર તણો, સાથ મિલે ચંપામાંહિ ધણો. ૧૭

૧ નજીક. ૨ અગાઉ. ૩ મહેસરીઈ વિજ્ઞાનિ. ૪ હતી. ૫ સેવા ભક્તિ. ૬ તરૈણું-તણખલું. ૭ લધુ-નાનું. ૮ કલંક. ૯ કોધાલ. ૧૦ લોટ ચાળવાની ચાલણીથી પાણી કહાડી (કાચા સૂતરના તારથી ચાલણી આંધીને.) શીળમહાત્મ્ય અતાવ્યું હતું. ૧૧ પોળ-દરવાજો. ૧૨ પાણી છાંટી ત્રણ દિશાના દરવાજા ઉઘાડ્યા પણ ઉત્તર દિશાનો બીજી કોઈ સતીની પરીક્ષા માટે બંધ રાખ્યો.

એક વાર ચંપાપુરિ આવી, પછે સાથ ઉત્તમ સંભાવિ;
 કુંડિનપુરિ પછે પુહચ્ચને, કંત વિરહ દુખ મત સોચ્ચને. ૧૮
 વૃદ્ધાતણી સુણી એ વાણી, હોંયા માંહિ હર્ષ બહુ આણી;
 જાણ્યું સહી માસીનું ગામ, અહી રહિતાં સહુ સરસ્યે કામ. ૧૯
 ઈમ ચિંતવી નલનૃપ નારિ, આવી નગરિ ^૧પ્રતોલીદ્વારિ;
 તિહાં છિ^૨ વાવિ^૩ મિષ્ઠજલ તણી, નીર ભરિ તિહાં ^૪વનિતા ઘણી. ૨૦
 મારગિ બહુ ઉદ્ધંધી જેણિ^૫, અતિ^૬ શ્રમવતી^૭ હુઇ સા તેણિ;
 તિણિ^૮ વાવિ^૯ વિસામો લહોંયે,^૯ સીતલિ ઠામિ^૯ જઇ બેસોંયે.^૯ ૨૧
 એતલિ સહસા^{૧૦} આવી ગોહ^{૧૧}, વૈદર્ભી^{૧૨} સ્યું કીધો દ્રોહ;
 પગ અંગૂઠો મુખમાંહિ ધર્યો^{૧૨}, સતીયે તવ ^{૧૩}બુંબારવ કર્યો.^{૧૪} ૨૨
 એટલે પાણિહારિકા સહુ, આવી શોચા કરતી બહુ;
 ચંદ્રમતી રાણીની દાસિ, આવી તે લૈમીને પાસિ. ૨૩
 તતખિણુ તેણિ ^{૧૫}ગોધા નાસવી, દેખી રૂપ વિચિત્રી હવી;^{૧૬}
 લૈમિતણા પખાલ્યા પાય, અતિ હિર્ષિત સા સઘલી થાય.^{૧૭} ૨૪
 ગઈ શીઘ્ર તે માંહિ એક, ચંદ્રમતીને કહિ સુવિવેક;
 નગર દ્વારિ એક અહ્ભુત નારિ, સ્વામિનિ આવી છે અવધારિ. ૨૫
 તેહનું રૂપ નથી જગમાંહિ, અતિ સુશીલ સા દીસે પ્રાહિ;^{૧૮}
 ચંદ્રમતી કહિ તેડી આવ, અમ લોચન પારણું કરાવ. ૨૬
 તતખિણુ તેડી આવી દાસી, ચંદ્રમતી રાણીને પાસિ;
 વૈદર્ભી દેખી આવતી, ચંદ્રમતી સન્મુખ જાયે સતી. ૨૭

૧ પ્રતોલિકા-પોળ-દરવાજાની અગાડી. ૨ છે. ૩ વાવુડી.
 ૪ સ્ત્રી. ૫ જેણે. ૬ ધણો થાક લાગવાથી થાકેલી. ૭ પ્ર૦ “કલમવતી.”
 ૮ લીધ. ૯ ખિસીધ. ૧૦ એકદમ-ઓચીંતી. ૧૧ મગર-ધો જેવી
 હોય તેથી ગોહ લખ્યું જણાય છે. ૧૨ ધરિઉં, ૧૩ પોકાર-બૂમરાણું.
 ૧૪ કરચઉં. ૧૫ ગો-ધો. ૧૬ પ્ર૦ “વિચિત્રીત હવિ.” ૧૭ પ્ર૦ “અતિહિં
 સહહર્ષિત સઘલી થાઇ.” ૧૮ પ્રાય:-ધણું કરીને.

લૈમી સાથિં આલિંગન દોંયે, અતિ^૧ મોદે^૨ કરી ચાંપિ હોંયે;^૩
 સગપણુ કિંપિ^૪ લહ્યા^૫ વિણુ એમ, ચંદ્રમતી મનિ જાગે પ્રેમ.૨૮
લૈમી પણિ ચિતે મનિં એ ખરૂં, કિમપિ આજથી દુખ^૬ ઓસર્યું;
 માતતણી પરિ માસી મિલી, પીહર જવાની ચિંતા ટલી. ૨૯
 જે સંભલિ હુધ અતિ ખેદ, તેહર્યું નહીં લાણું લેદ;
 ઇચ્છું વિમાસી રહિ સા જિમે, ચંદ્રમતી યોલાવે તિમે. ૩૦
ચંદ્રમતી લાખે શુભ વાણી, કહિ કિહાંથી આવી કલ્યાણિ ?
 તું નિમેખી^૭ અહિનાણિ કરી, જાણી જાય માનુખી ખરી. ૩૧
 કવણુ પુરૂષની તું કામિની, કિસે^૮ કારણિ એકાકિની ?
 તે નિઃકપટ સંભળી નિબ્યાંજ, લોચન સફલ હુયાં મુજ આજ. ૩૨
 નામિ સુનંદા મુજ નંદિની, તેહની પરિ તું આનંદિની;
 મુજ મંદિર મન^૯ તોષે^{૧૦} રહિ, નિજ વૃત્તાંત હુવે તે કહે. ૩૩
લૈમી કહે જનની સંભલો^{૧૧}, નૈષધવાસી એક નર ભલો;
 ક્ષિત્રી સુભટ જેવો જાણીઓ, તે મુજ પતિ વદ્ધલ પ્રાણીઓ ! ૩૪
 હારી સકલ ઋદ્ધિ જૂવટે, ઇંડી નગરિ ગયો વનવટિં;
 વન ઇંડી પુરૂષની જાતિ, કિહાં ગયો કો ન લહે વાતિ. ૩૫
કુંડિનપુરિ પીહર છે સુણો, છિ^{૧૨} ઉદમ તિહાં જાવા તણો;^{૧૩}
 દિવસ કેટલા અહીં થાયસિં, સાથિં મિલિં પીહરિં જાયસિં. ૩૬
 પણિ હું નીચ કાજ નહી કરૂં, ધર્મકાજ નિશ્ચલ આદરૂં;
 પુરૂષ કોઇ સાથિં નહી વાત, સત્ય એહ પણિ સુણજો માત ! ૩૭
 સત્ય વચન **લૈમીનાં** સુણી, વળતી ચંદ્રમતી ઇમ^{૧૪} લણી;

૧ ધણા આનંદ સહિત. ૨ પ્ર૦ “મોહઈ.” ૩ છાતી સાથે
 ચાંપી. ૪ કંઈ પણ. ૫ જાણ્યા. ૬ દુઃખ પાછું હડ્યું. ૭ નિસાનીઓ
 વડે. ૮ કસ્યઈ. ૯ સંતોષ સાથે. ૧૦ તોષિં. ૧૧ સંભલુ. ૧૨ છે.
 ૧૩ તણું. ૧૪ પ્ર૦ “ધતિ.”

સુભગે^૧ તેં ઓલ્યુ^૨ તે ખરૂં, તે ઉપરાંત અમે નહી કરૂં. ૩૮
 દેખી^૩ અંગિત ચારૂ ચરિત્ર, જાણી ઉત્તમ પુણ્ય પવિત્ર;
 દાનસાલાયે^૪ દેવાય^૫ દાન, રાય રાણીયે કરી પ્રધાન. ૩૯
 દેતી દાન રહે તિહાં સુખેં, કોસ્યું અધિક ન ઓલ્યું સુખેં;
 સાથિં સુનંદાસ્યું અતિ પ્રીતિ, લૈમી તિહાં વિચરે ઇતિ નીતિ. ૪૦

(રાગ માલવી ગાડી.)

હવિ કુંડિનપુરનો નાથ, જાયા સુત સઘલે સાથ;
 લૈમી નલ નરપતિ કેરો, વૃત્તાંત સુણે ન લલેરો. ૪૧
 વિલપે અતિ લીમકરાય, વળી પ્રીયંગુમંજરી માય;
 સુકેસની આદિં સખીવૃંદ, સુત યંધુ હવા^૬ નિરાનંદ. ૪૨
 હા! ભાવીવસ હા! મહારાજ, આપદ દસા કિશી તુમ આજ!
 એ દુરદૈવ પ્રતિં ધિક્કાર, ન લહે તેહ કસ્યો સુવિચાર. ૪૩
 હવે જોવા ઠામો ઠામિ, સેવક સુક્યા પુર ગામિ;
 જામાતા પુત્રી કેરી, કહે કો શુદ્ધિ^૭ લલેરી. ૪૪
 સેવક સાંડિલ સુદેવ, ખહુ પૃથવી જોતા હેવ;
 ચંપાનગરોયે^૮ આવે^૯, દધિપર્ણુ પ્રતિં સંલલાવે.^{૧૦} ૪૫
 ચંદ્રમતી ભૂપ દધિપર્ણુ, સુણી વાત વિષમ^{૧૧} કટુ કર્ણુ;
 દમયંતી કંત વિયોગ, જાણી અતિ આણે શોગ. ૪૬
 નાટકાદિ નિષેધ કરાવે, સઘલે લૈમી જોવરાવે;
 દિન કેતા એક તેણિ ખેવ, રાજ્યા સાંડિલ્ય સુદેવ. ૪૭
 લૈમી તિહાં દેતી દાન, વલી લહિતી સુનંદા દાન;
 સાંડિલ્ય સુદેવેં દીડી, લાગી અમૃતથી અતિ મીડી. ૪૮

૧ હે સુભગા-સારાં ભાગ્યવાળી-સૌભાગ્યવતી. ૨ ઓલ્યું-કર્મણિ પ્રયોગે. ૩ શરીર વગેરેની ચેષ્ટા જોઈ લેતાં ઉત્તમ ચરિત્રવાળી જાણીને. ૪ સાલાઈ. ૫ પ્ર૦ “દેવા.” ૬ આનંદ વગરના. ૭ ખખર. ૮ નગરીઈ. ૯ આવઈ. ૧૦ સંલલાવિ. ૧૧ કાનને કડવી લાગે તેવી.

जध धाधनें पाअे पडोया, मात ! मात ! कही जहु रडोया;
 तुम अेह दिसा कुणु माडी ! लरतार गयो किम (किहां) छांडी ? ४८
 सेवती दासी सें सात, सा वेला किहां गध मात;
 धति निसुणी राणी राय, सहु आअ्युं तेण्णिं ठाय.^१ ५०
 यंद्रमती करे परिरंल, कां वअे ! तें कीधो हंल;^२
 सगपणु अमनें न न्णवियुं, तुज पाडिवतुं करावियुं. ५१
 किम वेडियो तिं^३ वनवास, किम रही गत ज्वित आस;
 मिदी ज्वतीतुं लवे आज, डवुं पवित्र मुज (अमडाइं) राज. पर
 नेडनें मिलवानें ज्व, ४तपतो निशिदिन सदीव;
 ५तेडनें सेवक जिम काज दीधुं, धिग धिग हेव कर्युं तें कीधुं. ५३
 लैमी परगट थध तुं न्णणी, तिहांथी सेवक ६अेण्णि उण्णणी;
 लीमराय प्रतिं तोणीवार, वधामणी हेध सुविआर. ५४
 आअ्या सांडिल निं^७ सुहेव, सवि वात कही तेण्णिंजेव;
 वधामणी सहुनें दीधी, पछे सार सनध कीधी. ५५
 हमनादिक ८त्रिणि लाध, आअ्या यंपापु रि जिहां आध;
 लजिनीनें पाअे लागा, जहु वरस वियोगा लागा. ५६
 मासी परिकर मोकलाविं, लीमीनिं^९ निज पुरिं लावे;
 मिलोया डरजें माय ताय,^{१०} हमयंती प्रणुमे पाय. ५७
 माय ताय हृदयस्युं यांपिं, सवि विरड-हवानल कापे;^{११}
 मिलिया पुत्र पुत्री जेहु, केसनी आदिं सभी तेहु. ५८
 साज्जन सहु रंगिं मिलोयां, आनंह रस मनिं ललोयां;
 मात तात जेसारी अेकांत, पुत्रीने पूछे वृत्तांत. ५९

१ ठाम. २ कपट. ३ ते. ४ ज्व्या करतो हतो. ५ ज्वेने मण-
 वाने रात दिस ज्व तप्या करतो हतो तेनेज अमे हेवयोगे सेवक
 जेवुं कार्य सोप्युं. ६ टोणां दोड्यां. ७ प्र० “अनिं.” ८ प्र० “त्रिणि.”
 ९ लैमिने. १० प्र० “मात-तात.” ११ प्र० “जांपध”.

સવિ કીધી પૂરવ વાત, કો વ્યંતરેં ઘાલી ઘાત;
 મહારાય તેણિ જૂ રમોયો, પુર દેસ લંડાર નિગમોયો. ૬૦
 કૂખરિં નિજ ભૂમિ છંડાવ્યો, વનિતા સહિત મહાવનિ આવ્યો; ૧
 મેં તુમ ઘરિં તેડવા કાજિ, પ્રારથીઓ પડીઓ લાજિં. ૬૧
 મનસ્થું નિશિ કિંપિ વિમાસી, સુતી છંડી સો ગયો નાશિ;
 જવ જગી સો નવિ દીઠો, ભીમી મનિ ભયો ૨ અંગીઠો. ૩ ૬૨
 તે ખિણથી સુણો તાત-માડી ! ભીમી શોકારણમેં ૪ ભમાડી; ૫
 તે કહિતાં પાર ન આવે, કુણુ દુખ-સાગર ઉલટાવે. ૬૩
 હવે થોડે ઘણું કરી જાણો, જે લહે ભીમી; નલ રાણો;
 તો પુત્રી જીવિત રાખે, ગત પ્રાણુ લહે (લહું) સો પાખે. ૬૪
 હવિ છંડો શોક વિખવાદ, પરિહરો સકલ પરમાદ;
 સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોવરાવો નલ કેરી, મત વાત પૂછો હવે ફેરી. ૬૫
 ઇતિ માતપિતાસ્થું વાત, કહિયું કિંપિ પૂરવ-અવદાત;
 સુખેં પીહરિ રહી દમયંતી, ભરતારની સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોયંતી. ૬૬
 તે નિયમ સદા પ્રતિપાલે, અંગથી સવિ આલસ ટાલે;
 જિનવચન સદા આરાધિ, તાત મંદિર રહી સમાધિ. ૬૭
 અંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ લંડાર;
 વાયક નયસુન્દર સુન્દરભાવ, એતલિં એ ત્રયોદશ પ્રસ્તાવ. ૬ ૬૮
 ઇતિ શ્રીકૂબેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે, ભીમી માસી-ભગિનીગૃહ
 સમગમન તત્ર નિરાપેક્ષ દાનશાલા અવસ્થિતકરણુ તત્ર
 કાલક્ષેપાર્થ તત્ર સાંડિલ-સુદેવ ભિલન, પિતાગૃહઆ-
 ગમનવર્ણનો નામ ત્રયોદશમઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ પ્ર૦ “વનિતાસ્થુ મહાવનિ આવ્યુ.” ૨ પ્ર૦ “ભયુ.” ૩
 પ્ર૦ “અંગીઠુ.” ૪ શોકરૂપી જંગલમાં રખડાવી રજાવાવી. ૫ પ્ર૦
 “ભીમી જે કરમિ ભમાડી.” ૬ પ્ર૦ “એ ભણિઉ ત્રયોદશસુ પ્રસ્તાવ.”

પ્રસ્તાવ ૧૪ મો.

(દૂહા.)^૧

- હવે પ્રસ્તાવ ચૌદમો, કવિ કહિસ્યે મનિ પ્રેમિં;
 નલ દવદંતી એકઠાં, મિલે ચઉદમે ખેમિ.^૨ ૧
- શ્રીશારદ સંભારીયે, શ્રીલાનુભેડ્ગણિ ચંદ;
 પ્રથુમે પાતક પરજલે, લહીયે પરમાણંદ. ૨
- જામાતા સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોઈવા^૩, ભીમરાય ભંડાર;
 કરી મેહલે છે મોકળું, જોઈએ તે લ્યો સાર. ૩
- કો સાચું આવી કહે, ઇંહાં છે નલરાજન;
 પ્રિયંગુમંજરી તેહને, ગો સહસ^૪ દે દાન. ૪

(ઉલાલો. વાલિ વેલીની ઢાલ.)

- ગો સહસ દે દાન વિસેષે, ઇતિ કહી રાજા રાણી;
 ઠમિ ઠમિ સેવક મોકલિયા, નલ જોવા હિત આણી. ૫
- લૈમી શ્લોક એ ત્રણિ કરીને, નૂતન જણુપ્રતિ લણુવે;
 જે જિહાં જય તે તિહાં ગાય, મધ્ય સંકેત જણુવે. ૬
- પટં છિત્વા પ્રનષ્ટોઽસિ, વને સુપ્તાં વિહાય માં;
 હૃદયાદ્ યદિ મે યાસિ, તદ્વેન્નિ તવ પૌરુષં. ૭
- તવ પુત્રે કલત્રે વા, મિત્રે ચ મમતા ગતા;
 સ્થિતો યોગીવ નીરાગી, દેવ ત્વં દ્યૂતદીક્ષયા. ૮
- અદ્રશીકરણં પૂર્વ, દેવકાર્યં ત્વયા કૃતં;
 ઇદાનીં તે તદસ્ત્યેકં, કાર્યં કિંચિત્ પુનર્નહિ. ૯

૧ રાગ અસાહરી. ૨ ક્ષેમકુશળ. પ્ર૦ “પનરમે” ખેમિ” પદરમા
 પ્રસ્તાવમાં. ૩ જોવા. ૪ હજાર ગાયો.

(વાલિ વેલીની ઠાલ.)

- વનમાંહિ સૂતી એકલી મેહલી, કાજ કરી ગયો કાચું;
હવે મુજ મનથી જો રેં જાયસિ, તો પુરૂષાતન સાચું ! ૧૦
- હૂત દીખ્યા લેઈ યોગ આદરિયો, નિર્લોભી થયો સ્વામી;
પુત્ર ^૧કલત્ર મિત્રની મમતા, મેહલી કિંપી નકામી. ૧૧
- દેવકાજ કરિવાને^૨ કંતા ! આગે હવો અદૃષ્ટ;
અંતર્ધ્યાનિ રહિતો કુણુ કારણિ, વળી કરિ મન દુષ્ટ ? ૧૨
- પાઠે સુ સહુ પ્રતિ પઠાવે, તિમ તિમ જન સહુ ગાવે;^૩
શતપરિ જોણિ વિસ્તારિઉં નલાયન, શતધા તેહભણી કહાવે. ૧૩
- રાયતણે આદેશે સેવક, જોઈ દેસ વિદેસે;
નલની શુદ્ધિ (સિદ્ધિ) કહી નહીં કોઈ, ગિરિપુરિ નગરી નિવેશે. ૧૪
- સુદેવ ને સાંડિલ્ય તેડીને, કહિ વૈદર્ભી વાણી;
તુમે તાતના સેવક સાચા, જાતિ ભલી તુમ જાણી. ૧૫
- ભાઈતણી પરે ચિત્ત કરીને, સુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોઈ આવો સાર;
વધામણી મનવંછિત આપિસિ, જો મિલસયે ભરતાર ! ૧૬
- રૂપ કળા વિજ્ઞાન વિચખ્યણુ,^૪ લખ્યણુ^૫ લેને જોઈ;
મુખ્ય રૂપે જો હુવે વર્તીતો,^૬ તો જાણે સહુ કોઈ. ૧૭
- તે ભણી રૂપ ફેરવી સો નર, રહિયો હુસે કો ઠામિ;
રખ્યે ભુલતાહુ તુમે ભાઈ, નલ ઈતિ સંભલી નાંમિ. ૧૮
- અસ્નાતા^૭ સો ન કરે ભોજન, નિત્ય કૃત્ય નવિ છોડે;
હસિત વદન સો સદા બોલતો, કોઈરચું પ્રેમ ન ત્રોડે. ૧૯

૧ સ્ત્રી. ૨ કરવા. સરખાવો હૈ. વ્યા. માંના કરેવા, વરતેવા. સરખાવો નરસિંહ મેતાતું “અધર અમૃતરસ પાન કરેવા.” “અમે અભિમાન ધરેવા.” ૩ પ્ર૦ “ઠામિ ઠામિ જન ગાવધ.” ૪ વિચક્ષણુ. ૫ લક્ષણુ. પ્ર૦ “મુખ્ય રૂપિ જુ હુઈ વર્તીતુ.” ૭ નહાયા વિના જમતા નથી.

- કીર્તિ સુણી ઉત્કર્ષ^૧ ન આણે, જાણે સઘલા અંથ;
- લખિમી પાંમી કદા ન રાચે (માચે), લોપિ નહી કુલ પંથ. ૨૦
- સૂર્યપાક રસવતી^૨ તણે, તે જાણે છિ આમનાય;^૩
- તૂઠો અગનિદેવ તસ દીઘો, સરિખો સઘલે ઠાય. ૨૧
- વળી સારથિમાંહિ શિરોમણિ, તુરંગ હૃદય સો જાણે;
- લેમી કહે તેહના ગુણુ ગાતાં, પાર કહો કુણુ આણે. ૨૨
- ઈત્યાદિક ગુણુ લખ્યણુ^૪ કેરી, કરજો ખરી પરીખ્યા;^૫
- પય^૬ પ્રણમી તેઆલ્યા બેહુ, શિર ધરી લેમી શિખ્યા.^૭ ૨૩
- દેસ વિદેસ ‘નિરીક્ષણુ કરતા, જોતા ગિરિ ‘આરામ;
- ^{૧૦}પ્રયા પલ્લ્યપુરપત્તન ^{૧૧}વાપી, કૂપ ^{૧૨}તડાગનાં ઠામ. ૨૪
- ^{૧૩}સત્રાગાર સભા નૃપનૃપની, રાજપંથ ગોચૂતિ;
- વાજિશાલા મંદુરા નિરીખતા, આલિ બહુ ગચૂતિ. ૨૫
- આદ્ય ક્ષત્રી વૈશ્ય વિચક્ષણુ, પૂછ્યા સૂદ્રકારક;^{૧૪}
- ^{૧૫}વાનપ્રસ્થ વિવિધપરિ પૂછ્યા, ભિક્ષુ જંગમ લોક.^{૧૬} ૨૬
- કડી કાપડી યતિ સંન્યાસી, યોગી નિ દરવેશ;
- પૂછ્યા બહુ વિસ્વાસ ઉપાવી, પહિરી પરિ પરિ વેસ.^{૧૭} ૨૭
- આતપશીત વૃષ્ટિ ^{૧૮}તેને વધ, આલિ નિસિ દિન રાતિ;
- ક્ષણુ વિલંબ ન કરે બલવત્તર, સાચંતન પરભાતિ. ૨૮

૧ હર્ષ-કુલાઇ જવું. ૨ રસોઈ. ૩ વિધિ. ૪ લક્ષણુ. ૫ પરીક્ષા.
 ૬ પદ-પગ. ૭ શિક્ષા-શિખામણુ. ૮ જોતા જોતા. ૯ આગ અગિયા વન.
 ૧૦ પાણીની પરખો. ૧૧ વાવડી. ૧૨ તળાવ. ૧૩ સદાવ્રત ખાતાં.
 ૧૪ પ્ર૦ “સૂદ્રજકાર.” ૧૫ ક્ષત્રી. ૧૬ પ્ર૦ “જંગમ વાર.” કારનાર
 એમ સાથે બોલાય છે. કાર એટલે કારીગરની નવ નાતો. સુતાર,
 લુહાર, કુંભાર, સોની, કંદોષ, માળી, હજમ, ગોવાળ અને તંબોળી;
 નાર એટલે વસવાયાંની નવ જાત. કોળી, વાધરી, કલાલ, વાદી,
 બળણીઆ, સરાણીઆ, ખરાદી, ચમાર ને ઢેહ. ૧૭ પ્ર૦ “તે ન ગણિ.”

- ઇતિ કરતા લૈભી-પુણ્યપ્રેરિત, પુરી અયોધ્યા પામ્યા;
 તે નગરી પરિસર છે સરોવર, તિહાં આવી વિશ્રામ્યા. ૨૯
 ઇણિ અવસરિ સો કૂબજરૂપધર, કરવા કૃત્ય પરભાત;
 તેણિ સરિં આબ્યો સ્વલ્પ પરિછદ, ભીમરાય જામાત. ૩૦
 લૈભી-વિરહદવાનલ દાધું, દુષિં ગમે નિશિ દિનન;
 ૧રતિ ન લહે પુર મંદિર રહિતો, નગર વેઈ સો રત્ન. ૩૧
 દેખી ૨ચક્રવાકની ઘરણી, સંભરી આપણી નારી;
 રૂદન કરે રાજા તિહાં ખેઠો, પ્રિયા સુગુણ સંભારી. ૩૨

(રાગ-વિરાડી.)

- હા ! હા ! ઈંદ્રસેનની જનની, ભીમસુતે ! કિહાં લાલું;
 પ્રિયે પદ્મની ! કહિ કુણુ થાનકિ, તુજ મુખકમલ નિહાલું ? ૩૩
 વિણુ અપરાધિં વનમાંહિ મૂકી, સ્યું કીધું એ કામ;
 તે. દિનથી દમયંતીકેરું, કોઈ ન જાણે નામ. ૩૪
 રાનમાંહિ એકાકિની અબલા, કિમ વેકિયું હસ્યે વત્ત;
 સુગંધા મરણુ રખે પાંખી હુઈ, ૩પાવકમાં દહી તત્ત. ૩૫
 હવે જીવતી પ્રિયા સા દેખું, હોસે સો દિન કોય;
 ઇતિ કહિતો રાજા ૪સરિ-પરિસરિ, મંદ મંદ બહુ રોય. ૩૬
 સુદેવ ને સાંકિલ્ય સો દેખી, હુયા વિસ્મિત ચિત્ત;
 કુબજે પણિ પરદેસી જાણી, પૂછણુ લગ્ગો ૫વત્ત; ૩૭
 નલચરિત્ર તેણિ પટ લખાવી, લીધું છે નિજ સાથિં;
 તે દેખી વિસ્મય મનિ હુઓ, તસ પૂછિઉં ૬નરનાથિ. ૩૮
 કવણુ દેશથી આબ્યા પંથી ! કવણુ તુમારું નામ;
 કવણુ ચરિત્ર લખિયું એ પટ્ટે, કવણુ સાથિં અહીં કામ ? ૩૯

૧ આનંદ. ૨ ચક્રવાની ચક્રવી. ૩ અગ્નિમાં શરીર નાશ કર્યું
 હશે ! પ્ર૦ “અગ્નિમાંહિ.” ૪ તળાવની પાળ પાસે. ૫ વાત. ૬ રાજાએ.

- તે કહિ કુંડિનપુરથી આવ્યા; નામ સાંકિલ્ય સુદેવ;
 ભીમરાયના અમે છું સેવક, નલશુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોવા હેવ. ૪૦
- કમઠપૃષ્ઠિ જિમ કઠિન શરીરી, હૃદય વજ્રમે^૧ જાણું;
 મૃગ વિખાણુ જિમ કોમલ વાયક, તાસ ચરિત્ર મનિ આણું. ૪૧
- હતવૈર સુખવૈરી^૨ નિષેધક, ધમ અનેક ગુણ પૂર;
 વીરસેન-નૃપકુલ સમલંકર, અબલા ઉપરિ શૂર. ૪૨
- ધતિ સોકિત^૩ વચન સુણીને, ચમત^૪ કર્યો ચિતમાંહીં;
 તે ખેહુને ઘરિ તેડી આવ્યો, અતિથ્યમશિ ઉત્સાહિ. ૪૩
- અતિથિલાવ સાચવી વિવધપરિ, સુપરિ સંતોષ્યા તેહ;
 પ્રાંયા ચરિત્ર સંભલવા કારણિ, કુખજ ઉદ્ધસિઉં દેહ. ૪૪
- ભોજન ભાવે કરિ સહુ ખેહું, પૂછે કુખજ ઉદંત;
 કહો દે ભીમરાય છે કુસલી, પુત્ર ત્રણિ ગુણવંત. ૪૫
- ભલેં મિલ્યા મુજનેં તુમે ભાઈ! તુમ દેખી મન હીસે;
 હું પણિ વિપ્ર કુખજ નલનૃપનો, જાણું વિશ્વાવીશે. ૪૬
- અપર શરીર નલરાયકેરું, એહ કુખજનેં જાણું;
 એ સારથિ હુંતો નલકેરો, સેવક મુખ્ય વખાણું. ૪૭
- રમ્યો દુરોદર દેવતણે વસ્યે, હેલાં પૃથવી હારી;
 તવ કુટુંબ સવિ જૂજૂઉં પડિયું, નલ છોડી ગયો નારી. ૪૮
- નલનો જેણિ^૫ અભ્યંતર સેવક, તે ભણી થયો સકર્ણુ (સુકર્ણુ);
 કૂખરની સેવા નવિ કામી, તેણે સેવ્યો રિતુપર્ણુ. ૪૯
- હવે જાં ભીમરાયની ખેટી, સા સ્વામિની અમારી;
 તેહ ભણી વાત સકલ તુમ પૂછું, જીવતી છે નલનારી? ૫૦
- ભીમરાય ઘરિ દૃષ્ટેં દીડી, તે સવિ કહુ અધિકાર;
 ઈંદ્રસેન ઈંદ્રસેના કુમરી, તેહને છે જયકાર. ૫૧

૧ વજ્રમય. ૨ પ્ર૦ “જિમ જાણું.” ૩ પ્ર૦ “નૈપધ” ૪ સાંકિત.

૫ પ્ર૦ “સંક્રિત.” ૬ પ્ર૦ “અમત્કરિ.” ૭ ખાનગી નોકર.

- કહીયે? નયન સફલ એ હોસે, દેખી નલ ઠકુરાલી;
 સમાચાર કહો જાણ્યો હુવે, તેહ યોલ્યો વાત રસાલી. ૫૨
- વળતું કુખજપ્રતિ ઇમ યોલ્યા, અમે ભીમનૃપ વિપ્ર^૨;
 મોકલીયા છે ભીમ ભૈમીયે, નલશુદ્ધિ (સિદ્ધિ) જોવા ક્ષિપ્ર^૩. ૫૩
- ભીમરાય સુત(રથું) છે વિજયી, વિજયી છે પરિવાર;
 ભીમસુતા પુહતી છે પીહરિ, તે જાણ્યું^૪ નિરધાર. ૫૪
- પણિ તેણીયે જે વન વેઠિયું, સહિયા કિલેસ અનેક;
 તે દુખ^૫ જ્ઞાનવંત એક જાણે, અવર કહિ કુણુ છેક. ૫૫
- વરસ એક હવું પીહરિ આવ્યાં, પણિ તસ દુઃખ ન પાર;
 નયણે શ્રાવણુ-નીર વહિ નિત, જુ મિલીયો પરિવાર. ૫૬
- જે દિનથી નલ મેહલી ચાલ્યો, તે દિનથી જે વીતુ;
 તે વીતક સવિ પટ્ટિ લખ્યું છે, જાણે સહુ વદીતુ. ૫૭
- સજન સહુ અહનિશિ^૬ આસ્વાસે, પણિ ન રહે ખ્યણુ શેતી;
 શ્લોક ત્રણિ ગાઇ નિસિવાસર, વાટ કંતની જોતી. ૫૮

(અનુષ્ટુબ્જુત્ત.)

- પટં છિત્વા પ્રનષ્ટોઽસિ, વને સુપ્તાં વિહાય માં;
 હૃદયાદ્ યદિ મે યાસિ, તદ્વોચ્ચિ તવ પૌરુષં. ૫૯
- તવ પુત્રે કલત્રે વા, મિત્રે ચ મમતા ગતા;
 સ્થિતો યોગીવ નીરાગી, દેવ ત્વં ચૂતદીક્ષયા. ૬૦
- અદ્રશીકરણં પૂર્વં, દેવકાર્યં ત્વયા કૃતં;
 ઇદાનીં તે તદસ્ત્યેકં, કાર્યં કિંચિત્પુનર્નહિ. ૬૧
- ઇતિ વિલાપ પુત્રીનો દેખી, વિલપિ અહનિશિ માતા;
 ભીમરાય વિલપે નિર્શોવાસર, વિલપે ત્રણિ બ્રાતા. ૬૨

૧ કહીઇં (આરે?) ૨ આજ્ઞણુ. ૩ તાકીદથી. ૪ અવશ્ય. ૫ જ્ઞાની
 મહારાજ જાણે છે. ૬ દિલાસો આપે છે.

- ते लक्ष्मी राजलोक सहु दृष्टित, छे कुंदिनपुरमांडिं;
 नदें काम सही ते कीधुं, जे न करे ^१दोधी प्रांडिं. ६३
- दमयंतीनिं वनमां रडितां, हुतुं जेतुं दुभ;
 तेडथी लाभगणुं धरि तेडने, दीसे छे परतभ्य.^२ ६४
- प्रेमवती दमयंती नारी, सती शिशोमणी सायी;
 नल अज्ञानें छाथिथी डारि, कटपवेली अे नारी. ६५
- न गणी प्रीति कृपा नवि राणी, दोषी सधली लाज;
 पापथिकी नवि भीडनो पोते, करिउं अधमाधम काज. ६६
- लील लदा अे लूपति हुंता, पशु पंभी वणी डडा;
 पण्णु ते मानवने शुं कहीअे, जे पापी मनिं डूडा. ६७
- धंद्रादिके व्यारिं अपमानी. जे नल कीधो कंत;
 तो लीमीनें अेटहुं जेधअे, जे आदरियुं असंत. ६८
- लीभतणी तुलणुंयें नावे,^३ लीमीनो लरतार;^४
 लींभ हुवे परिणुमें मीठो, नल विषकुंल अपार. ६९
- जे नर वाड हुतुं नवि नणी, नारी छंडी नय;
 ते नीसतनें नर किम कहीअे, ते राज किम कडेवाय ! ७०
- मृत्युमुणें दमयंती मेडली, नासी गयो सो कयांडिं;
 छानु ^५किही रडिअे उदर लरीछि, तसुं ^६अुबित स्या मांडिं.^७ ७१
- अीयें अेवहुं स्युं दुभ दीधुं, कुणु निरवाडथी लागो;
 चोरतणी परि रातिं ^८दोधनें, जे नाठो अधवचिं नागो.^९ ७२
- अनार्या नाम लज्जानां, निर्बुद्धिनां हतात्मनां;
 एषां मन्ये नलश्चैव, यः सुप्तामत्यजत् प्रियाम्. ७३

१ शिकारी पणु धणुं करीने न करे तेवुं दुष्ट कर्म नवे कथुं. २ प्रत्यक्ष.
 ३ प्र० "तुलणुध नावध." ४ प्र० "लीमीनु लरतार." ५ कयां, कोधक ठेकाणु.
 ६ तेनुं. ७ शुं क्षमनुं. ८ राते छानोमानो. ९ प्र० "नाहुं अधल नाणु"

- ભીમરાય ઘરિ જો સો જાતો, તો પામત તવ રાજ !
 સ્ત્રી-ભર્તાર વિયોગ ન આવત, સીજત સઘલાં કાજ ! ૭૪
- રાજભૃષ્ટ સસરા ઘરિં જાતાં, મનસ્યું લાજ ઉપાઈ;
 સ્ત્રી વૌંસાસી મેહલી જાતાં, મૂરખ લાજ ન આઈ ! ૭૫
- ભલ આતુર્ય આપ દેખાડિયું, વડી આહિ વલી દાખી;
 વિસ્વાસી તિં પત્ની મેહલી,^૧ કીરતિ સઘલે રાખી ! ૭૬
- નલદારા પરિહારતુણો યસ, પદ્દે પ્રગટ લિખાવી;
 ઠામિં ઠામિં હોયડે^૨ ગાતા, રાજસભામાંહિ હાવી. ૭૭
- સઘલી રાજ સભામાંહિં તે ભણી, નલ પાર્યે ધિક્કાર;
 કવણુ જલે હવે સ્નાન કરીનેં, હોસે શુદ્ધ ગમાર ! ૭૮
- તો રાજ રિતુપર્ણુ સભામાંહિં, એ સહી ગાસ્યે આજ;
 તુમે કુખજ ! સંભલવા આવો, એણી વાતે શી લાજ ? ૭૯
- કુખજ ! તુમે પણિ સહી દીસો છો, નલતું અપર શરીર;
 એકતાનિ સવિ કથા સુંણો છો, પણિ નવિ ભાખો હીર ! ૮૦
- ઇતિ સાંડિલ્ય સુદેવ વદનથી, સુણી પ્રિયા-અધિકાર;
 ખહુ ભાવેં વ્યાકુલ મન હુઈ, નિષધાધિપ તેણિવારિ. ૮૧
- મનિ ચિંતે સા સુણી જીવતી, એતાં હવું અતિ-સાર;
 ધિગ ધિગ મૂલ કુચેષ્ટિત નલતું, હવું દુખ દાતાર. ૮૨
- હવે વળી (તસ) દરશન દેખશું, સો દિન હોસેં કર્હોયે ?
 ધન્ય ધન્ય સા વેલા વંછું, પ્રિયા મેલાપક જહીયે ! ૮૩
- ^૩અધુના આ અવસર એ આગલિ, હવું (થાવું) પ્રગટ ન સાર;
^૪જવ અવસર લાહીર્યું તવ જાસ્યું, વરસ હવાં નથી ખાર ! ૮૪
- ઇતિ વિચાર મનમાંહિં વિમાસી, યોલાવ્યા તે વિપ્ર;
 ભલે ભાઈ ! આવ્યા આણે થાનકિ, હવું મેલાપક ક્ષિપ્ર. ૮૫

૧ પ્ર૦ “વિશ્વાસી પત્ની વનઇ મેહલી.” ૨ પ્ર૦ “હીંકા.”

૩ હમણાં. ૪ જ્યારે અવસર પામીશું ત્યારે થઇ રહેશે. હજી ખાર વર્ષ પૂરાં થયાં નથી જેથી પ્રગટ થવામાં સાર નથી.

- કવિવર તુમે અપૂરવ દીઠા, દૃષ્ટિ સફલ હવી એહં;
હૃદયપ્રતિં હુઉ વીસામો, કિમપિ ઠર્યું વલી દેહં. ૮૬
- ઘતિ કહી તે એહુને તેડી, રાજસભામાંહિ આઓયો;
સભામાંહિં રાજા રિતુપર્ણે, તેહ પ્રબંધ ગવરાઓયો. ૮૭
- જેણિપરિ નલિં પ્રીયા તિહાં મેહલી, જિમ તેણિં કર્યા વિલાપ;
તે તે યુગતિ સકલ દેખાડી, રૂપ ધરી તસુ આપ. ૮૮
- રાય રિતુપર્ણ સભા મૂર્છાણી, સુણતાં નલ (સા) અધિકાર;
સુદેવ ને સાંડિલ્યપ્રતિ તિહાં, દીધાં દાન અપાર. ૮૯
- કુબજ ઉતારે તેડી આઓયો, સૂર્યપાક સા ચંગી;
નીપાઈ રસવતી મનોહર, આરોગાવે તસ રંગિ. ૯૦
- તે એહુ વિપ્રેં ભોજન કરતાં, સ્વાદ ન જાણ્યો તાસ;
અલોકિક રસમાંહિં અવતરિયો, તૃપ્તિ ન જમતાં જાસ. ૯૧
- વિપ્ર કહે સુણો કુબજ ! તુમારી, કલા ન લાલે પાર;
તું મિલતે મિલીઓ નલરાજા, તે જાણું નિરધાર ! ૯૨
- મનમાંહિં વલી ઘતિ નિરધાર્યો, સહી નલરાજા એહં !
આપણુ આગલી કપટ ન છંડે, રહિઓ ગોપવી દેહં. ૯૩
- ભોજન કરી ઉઠ્યા તે એહુ, કુબજપ્રતિ કહે જાણું;
હવે અમે કુંડિનપુર ચાલું છું, અમ પૂછસિ ભીમરાણો. ૯૪
- તે કહો સમાચાર સ્યું કહીયે, ભીમીપ્રતિ સ્યું ભાખું;
જે તિહાં વચન કહો તે સઘલાં, હીંચડા ભીતરિ રાખું. ૯૫
- સમાચાર સુધા જાણ્યા વિણ, કિમ રહેસ્યે સા રોતી;
હોસ્યે જીવિત આસ્યા વિદૂધી, વાટ અમારી જોતી. ૯૬
- કુબજ કહિં તુમ કેતું કહીયે, તુમે કરિયો જહુ ઉપગાર;
તુમે કરી ભૈમી જીવતી જાણી, સ્યું કહીયે વારંવાર. ૯૭
- ભીમરાય વળી વિજયી જાણ્યુ, સમાચાર સવિ લાધુ;
તે જાણી જીવતાણી પરિ તુમસ્યું, જીવ અમારો ખાંધું. ૯૮

दभयंतीने वणी वणी कडिणे, शुद्धि अमारी जंधो !
 कडिणे अम उपरि अहु धरणे, कृपा कृपारस अहु सिद्धो. ६६
 कुण्णप्रतिं ज्यणु मात्र नथी रति, तुम मुण्ण जेया पाजे;
 सा प्रति (प्रापति) विणु ते सुणुणे सुंदरि, देव किंसीपरि दाजे. १००
 कडिणे मोटुं पुण्य तुमारुं, कुशलिं निजधरि आव्यां;
 धंद्रसेन तु राज लडेस्ये, तो (तुम्ह) सधली परिं शव्यां. १०१
 कुण्ण प्रति पणु थानकि थसिं, आज पडियो परदेसिं;
 जब जगदीसर मेत्ताप करस्ये, तव सहु वंछित होसिं. १०२
 धत्यादि कही धणुं धणुं कडिणे, लीमीने द्वीजरान !
 वणी वहिला अर्डी पाठधारणे, कडिणे अम सिरिभुं कान. १०३
 लाधगवंत लीम-लूपतिनें, कडिणे प्रणुत अमारी;
 धंद्रसेन ने धंद्रसेनाकुमरी, जेलावणे संलारी. १०४
 धति कही वस्त्रालरणु विवधपरि, तरल तुरंगम होय;
 ते द्विजनें सुपरिं संतोष्या, आल्या निजपुरि सोय. १०५
 कुशलिं कुंडिनपुर पाठधारिया, नृपनें करियो जुडार;
 लीमराय आगलि सवि लाज्युं, कुण्णतणो अधिकार. १०६
 दान मान रसवती कथारस, जे निम हुध वात;
 ते सवि लीम-लैमीप्रति लाभी, डरणाव्यो संघात. १०७
 रडस्य लीमी आगलि सवि लाज्युं, कुण्ण कडाव्युं जेड;
 संलली मन साथि सा यमकी, डरणे विकस्यो देड. १०८
 अंथ नलायननु उद्धार, नलयरित्र नवरस लंडार;
 वायक नयसुन्दर सुन्दरलाव, हवु यतुर्दश जे प्रस्ताव. १०९
 धति श्रीकुण्णपुराणे नलायनाद्धारे नलयरित्रे (नलोपाख्याने)
 कुण्ण सांडिह्यसुदेव (द्विज) मिलन वार्ताकरणु, पुनरपि
 लीमलीमी वार्ताकथनवर्णने नाम यतुर्दशः प्रस्तावः

પ્રસ્તાવ ૧૫ મો.

(દૂહા.)

- શ્રીજ્ઞાન-વહન-નિવાસિની, ભગવતિ ભાષા નાંમ;
કવિજ્ઞાનને^૧ જ્યજ્ય કરી, લે મુઝ મુખિં વિશ્રામ. ૧
- ગુણવંતા ગુણુપતિ ^૨સમો, શ્રીભાનુમેરૂ ભગવાન;
પર-ઉપગારી પરમગરૂ, મહિમા મેરૂ સમાન. ૨
- પંચત્રિક^૩ પ્રસ્તાવના, આઠ્યો હવે પ્રસ્તાવ;
નલભૈમી મેલાપકો, સુણુને સ્વજન સ્વભાવ. ૩

(રાગ કેદારો-અથવા સામેરી.)

- વિપ્રે વાત સકલ કરી, કુખજ્ઞતાણું ભાખ્યું^૪ ચરી;
મન ઠરી કાંઈક ભીમકુંવરીયે. ભીમીયે વાત ચિત્તિં ધરી,
સો નલ ન કરે ચાકરી, તાકરી કિમ અહીં રહે ઉદર ભરીયે. ૪

(ત્રૂટક.)

- ^૫ઉદરભરિ કિમ થઈ રહે રાજ, સો પરધરિ એકાકી;
કુખજ્ઞે કિમહિ નુહિ તુજ વર, પુત્રી કરી મતિ પાકી. ૫
- અતિ કુત્સિત કુરૂપિ કુખજ્ઞે, કુણુ કારણિ નલ થાય;
તુઝ વનમાંહિં એકલી મેહલી, સ્યે પુનરપિ સો થાય. ૬
- તિણિ કારણિ એ નિશ્ચે જાણુ, તે નાંહે તુજ કંત;
નલરાયે સો હુસ્યે સીખ્યું, કુખજ્ઞે વિદ્યાવંત. ૭
- મહારાયને પ્રાહિં કે એક, એહવો હુઈ વિસ્વાસી;
તેહને સકલ સીખવી વિદ્યા, આપે રહે સુખાસી. ૮

૧ પ્ર૦ “કવિજ્ઞાન જ્ઞાને જ્ય કરી.” ૨ પ્ર૦ “નમું.” ૩ પાંચ-
તેરી-પંદર. પંદરમા પ્રસ્તાવનો. ૪ ચરિત્ર. ૫ પેટુકો ચાકર થઈને.

- સખલ રાયના સેવક સહિજે, પરાક્રમે હુયે પૂરા;
એણિ વાતેં અચિરજ^૧ નહી પુત્રી ! દાનિં માનિં ગુણિ શૂરા. ૯
- તેહભણી વિભ્રમ મેહલો વત્સે ! કુખજ નુહે તુજ કંત;
લોક હસસયે વાત કરંતા, સુખે અહી રહો નિશ્ચંત. ૧૦
- રાજ સકલ પુત્રી ! છે તાહરૂં, મ ધરસિં બ્રાંતિ લગાર;
કુંવરી ! કરો કરિ કરિ ^૨નિત્યે, દાન પુણ્ય અનિવાર. ૧૧
- ધમ કરતાં જો કેહી જાણીસયે, તુજ વદ્ધલની શુદ્ધિ;
તુ થોડા દિનમાંહિ આવસયે, એહવી રચસ્યું બુદ્ધિ. ૧૨
- જનકતાણી નિસુણી ધતિ વાણી, વિરહાકુલ નલરાણી;
તાત સીખ નિજ શીષ ચડાવી, રહી મનમાંહિં જાણી. ૧૩
- પ્રિયંશુમંજરી માતાયે (ધસી), દીઠી રૂદન કરંતી;
પુત્રી હૃદય સાથિં પરિ રંભી,^૩ વિયોગિની દમયંતી. ૧૪
- માતા રૂદન કરંતી રાખે, વલતું પુત્રી ભાખે;^૪
તુમ મંદિરેં મુઘા એ આવી, પ્રિય મેલાપક પાખે.^૫ ૧૫
- પુત્રી પુત્ર જનક નેં જનની, અંધવ બહુ પરિવાર;
સુખદાતાર નહી ભીમીનેં, પાખે એક ભરતાર ! ૧૬
- વરિ એ વનમાંહિં સયે ન રહી, નિઘન^૬ તિહાં નવિ પામી;
સ્વજનમાંહિં ^૭મુઘા એ આવી, જો સાથિં નહી સ્વામી ! ૧૭
- કુખજરૂપધર તિહાં પ્રીઉ જાણ્યું, તેણિ કહાવ્યા સંદેસા;
વળી પિતા પ્રેરણા ન કરી, એ મોટા અંદેસા ! ૧૮
- માત પિતા અંધવનિ પરિજન, ભીમીનેં નહી કોઇ;
જો હુઇ તો એવડી શુદ્ધિ પામી, સમાચાર વળી જોઇ ! ૧૯
- પડી આકાશિ હુંતી અવનીતલિ, પછે ધરી ધરનીયેં;^૬

૧ આશ્ચર્યપરથી અચિરય અને અચરજ વચ્ચેતું રૂપ. ૨ પ્ર૦ “કર ઉપરિ નિત્યે.” ૩ ચાંપી. ૪ પ્ર૦ “ભાષધ.” ૫ પ્ર૦ “પાખિ.” ૬ મરણુ. ૭ ફેકટ. ૮ પૃથ્વીએ ઝીલી.

- રાનમાંહિં કો ન લહે રાવું, તો બલતું છે હોંયે! ૨૦
- પરિ ઘરિ દાસ કુબજ થઇને રહે, ઇમ ભાખેછે^૧ તાત;
- લૈમીને સહુ સમજાવે છે, ઇતિ કહી કૂડી^૨ વાત! ૨૧
- કરમે મહાદેવ-મહારાજ, ઘણું વિગોયા દીસિં;
- તો નલરાજ કુબજ થયાનું, અચિરજ કર્યું ગુણીસ્યે. ૨૨
- આજ લગે^૩ કુબજે સો રૂપધર, અતુલ બલ^૪ દાતાર;
- અતિ પવિત્ર સો માંન વિચખ્યણુ, લૈમીનો ભરતાર. ૨૩
- રા'રિતુપર્ણ સાથિં મિત્રાઇ, નહી સેવક-વ્યવહાર;
- લોક પંથ રાખી કહાવ્યું છે, સઘણુ એ સમાચાર. ૨૪
- એ નિરધાર સહી નલરાજ, માત મ ધરિં સંદેહ!
- એ વાત કરતાં વિકસ્યે છે, તુઝ પુત્રીનો દેહ! ૨૫
- આજ એહ સુપનંતર^૫ પામ્યો, સબલ ફલિયો^૬ સહિકાર;^૭
- વળી^૮ પુનરપિ તિહાં જઈ ખેડી, પામી હર્ષ અપાર. ૨૬
- એહ સુપનંતરને મહિમાયેં, વહિલો મિલસ્યે^૯ કંત;
- લૈમીની હવે ભાવઠિ ભંજે, કૃપા^{૧૦} કરો ભગવંત!
- ઇતિ વિહંતી^{૧૧} સુહંતી પ્રતિ, માત હોંયાસ્યું ભીડે;
- વત્સે! વિરહવેદના વેઇ, કાં એવડું તનુ પીડે? ૨૮
- કુબજચરિત્ર સુણી તુજ તાતેં, જેણિ કારણિ તુંકારી;
- લોકમાંહિં કીરતિ રાખેવા, જો એ હૃદય વિચારી! ૨૯
- મુજ મનિ વાત સકલ એ ખેડી, પણિ તુજ મોહને લીધે;
- આપણુ રહિસી વાત એક કીજે, અરથ કદા જો સીજે. ૩૦
- તાહરા પિતાપ્રતિં પૂછ્યા વિણુ, એક મોકલીયે દૂત;

૧ પ્ર૦ “ ભાખિ છિ.” ૨ જુડી. ૩ પ્ર૦ “ લગિ.” ૪ પ્ર૦
 “અતુલિ બલ.” ૫ પ્ર૦ “પામ્યુ.” ૬ પ્ર૦ “ફલિઉ.” ૭ આખો. ૮ કરીને.
 પ્ર૦ “લૈમી.” ૯ પ્ર૦ “વિહિલુ મિલસ્યઈ.” ૧૦ પ્ર૦ “કૃપા કર.”
 ૧૧ સારા દાંતવાળી.

- તિહાં સવિ વાત જઈ કહે કૂડી, સુણિ નિષધનૃપ-પૂત. ૩૧
- ભીમી; નલનૃપ શોક નિવારી, પિતાતણે આદેશે;^૧
- પુનરપિ સ્વયંવરા મંડાવી, કે એક ચતુર વરેસિ. ૩૨
- ઈતિ નિસુણી તુજ કંત સો કુબળે, હોસ્યે તો ધામેસ્યે;
- પત્ની ^૨પરિઘરિ જાતી જાણી, કિમ સો ખમી સકેશિ. ૩૩
- પ્રૌયા પ્રેમ વાહ્યો ^૩પારાપતિ, પડી આકાશિથી આવી;
- જે તિર્યંચ ખમી ન સકે તો, કિમ ખમસ્યે સોહાવી. ૩૪
- એક દિવસનો અંતર કહેસ્યે, પ્રભાતિ વીહવા (વીવાહ) કાજ;
- અશ્વ-હૃદયનું જાણુ આવસ્યે, તો કુબળે-મહારાજ. ૩૫
- ઈતિ મંત્રણું (મંત્રણ) કરી માય-પુત્રી, સેવક ^૪કરોબક નામ;
- એ આલોચ^૫ સીખવી સઘલું, મોકલીઉં સો તામ. ૩૬
- તે પાધરો અયોધ્યાયે આન્યો, રા'રિતુપર્ણુ-સભાયે;
- પ્રણુમી કહે એ મોકલીઓ છે, ભીમ-મહારાજને. ૩૭
- પાય લાગી વિનતી કહાવી છે, મહારાજ ! અવધારો;
- ભીમીએ નલ શોક નિવારિઓ, વિવાહ હોસે સારો. ૩૮
- મહારાજ પુત્રીનું યૌવન, કહો કેમ નિષ્ફલ જાયે;
- નલ નીસત જો છંડી ગયો તસ, તો વરસ્યે કે રાજ. ૩૯
- તેહ જાણી ભીમરાયે વાર ખીજી, સ્વયંવરા મંડાવ્યો;
- તુમને નિમંત્રણ મહારાજન ! કુરૂબક ઇહાં પઠાવ્યો. ૪૦
- મારગિં એહ જ્વર પીડાણું, તેણિ હુયા બહુ દિન;
- કાલિં વિવાહ મહોત્સવ હોસે, મિલ્યા અનેક રાજન્ન. ૪૧
- જો તુમ શક્તિ હોય જાવાની, તો વહિલા પાઉધારો;
- ભીમી તુમ ચરણાંબુજ પૂજે, એહ મેલાપક સારો. ૪૨

૧ પ્ર૦ “તણિ આદેશઈ.” ૨ પરધેર, પારકે ઘેર. ૩ ક્યુતર.

૪ પ્ર૦ “કુરૂબક.” ૫ આલોચ-વિચાર. આવો વિચાર-મસલત શીખવીને.

- સંભલી ઇતિ કુરૂખકની વાણી, સભા સહુ આચરિણુ;
ભીમી અવર પુરૂષને વંછે, એહ વાત કિમ સરણુ ! ૪૩
- અહો ! કુકાલતણું એ વિલસિત, ધિગ દુલિત^૧ વિધાત;
ભીમી તે પ્રત્યંતર વંછે, ભીમરાય સરિણો તાત ! ૪૪
- મૌન ધરિ સવિ રહ્યા માનવી, કે મુખથી નવિ બોલે;
મનમાંહિ (અતિ) ^૨અસમંજસ બાણી, આપોપું સિર ડોલે. ૪૫
- નલ-કુખને ઇતિ સુણી વિચારે, વાત કસું એ સાચી;
ભીમી અવર પુરૂષને વંછે, જે રવિ ઉગે પ્રાચી !^૩ ૪૬
- કુખજે^૪ કુરૂખક અલગો તેડી, પૂછિયો સોઈ વિચાર;
સો કહે વાર વાર મત પૂછો, સ્વયંવરા નિરધાર ! ૪૭
- સંશય ધરો રખે ^૫તુમે કોઈ, એણી વાતે લવલેશ;
તેણિ સ્વયંવરા આન્યા હોસે, સહસ અનેક નરેશ ! ૪૮
- જે જઈ સકસ્યે તેણે સ્વયંવરે, તે બાણને સભાગી;
ભીમીનું મુખ જેવા ન લહે, જે જગિ હુએ અભાગી ! ૪૯
- તે માંહિં જેહનું હસે ભાઇગ, તાસ કંઠિ વરમાલા;
સકલ સભાજન સજન સાંનથી, તિહાં ધરસ્યે સા બાલા ! ૫૦
- ઇતિ પરિ^૬કલ્પિત વાત કરીનિં, કુખજ ઘણુ ધૂળબ્યુ;
બહુ ^૭વિકલ્પ મનમાંહિં ધરતુ, કુખજ ઉતારિ આબ્યુ. ૫૧
- સારિતુપણે સભા ^૮વિસર્ણ, વળી વળી પૂછઈ સોઈ;
સો કહે ફરી ફરી સ્યું પૂછો, ઇહાં સંદેહ ન કોઈ ! ૫૨
- કુખજુ વળી વળી વિચારે મનસ્યું, આજ લગિ જગમાંહિં;
નિજ નિજ મર્યાદા નવિ લોપે, રવિ-મેઘાદિક પ્રાંહિં ! ૫૩
- ભૂમિ-ભારથી શેષ નવિ ડોલે, મેરૂ ન છંડે ઠાણુ;^૯

૧ પ્ર૦ “દુર્લલિત.” ૨ વગર સમજ ભરી. ૩ પ્ર૦ “તુ રવિ આયમિ પ્રાચી !” આ પાઠ ખરો લાગે છે. ૪ પ્ર૦ “મનિં કોઈ.” ૫ બનાવટી. ૬ બ્રાંતિ, બૂદી બૂદી કલ્પના. ૭ અરખાસ્ત કરીને. ૮ સ્થાન.

- ચંદ્ર હાલાહલ વિષ નવિ વરસે, સમુદ્ર ન લોપિ આંણુ!^૧ ૫૪
 તુ ભૈમી કિમ્ વરે અવર નર, ^૨ભં છંડી સુર-મોહ!
 એક નલ વિના ન વંછે કોઈ, સા કિમ વંછે દ્રોહ! ૫૫
 તુ તેણિ થાનકિં જાઇ જોઈજો, વાત સત્ય કિ જૂઠી;
 ઈમ ચિંતવતુ ભૂપતિ પાસિ, કુખજી આંચુ ઊઠી. ૫૬
 રાંરિતુપર્ણપ્રતિં જોલાવે, કાં ^૩અલખા મહારાજ!
 સો કહિ આપણુ જઈનેં જોઈએ, ભૈમી સ્વયંવરા કાજ! ૫૭
 જો નલ પ્રાંહિં જીવતુ હોસ્યે, તુ આપણું કલત્ર;^૪
 અન્ય હાથિં કિમ જાવા દેસિં, નિરખિત સોઈ વિચિત્ર. ૫૮
^૫કેસરિ કેસ ^૬ફણિદં ફણા મણિ, કોઈ સકે નહી લેઈ;
 કુખજ કહિ ઈતિ નલ જીવિતાં, ન સકે અવર વરેઈ! ૫૯
 જી તુમ તે જોવા ચિત્ત લાગું, તુ મત જૂરૂ લગાર;
 અશ્વ-હૃદય સાચું હું જાણું, નલ-પ્રસાદથી સાર! ૬૦
 હવે ખ્યાણુ એક વિલંબ ન કીજે, દીજે ^૭આરૂ તુરંગ;
^૮તં નિસુણી ^૯મંદુરાયે આવિ, રાજ ધરતુ રંગ. ૬૧
 અશ્વ કુખજને સકલ દેખાડયા, પણિ કો ચિત્ત ન ખિસે;
 દો સામાન્ય કરિ હેંખારવ, તે દેખી ચિત્ત વિકસે. ૬૨
 તે જોહુ લઈ રથિ જોતરિયા, રાજ અચિરજ હોઈ;^{૧૦}
 એક છત્રધર એક થગીધર, આમર ધારણી દોઈ. ૬૩

૧ મર્યાદા. ૨ જ્યારે દેવોનો મોહ છંડીને પણ મને વરી-તો અવરને કેમ ધરિછે! ૩ વિલખા. ૪ પોતાની સ્ત્રી. ૫ સિંહની મુંઝના વાળ. ૬ ફણિધર સાપના માથાનો મણિ. ૭ ઉત્તમ ઘોડા. ૮ તાં, તે. ૯ તખેલામાં. ૧૦ શ્રીપ્રેમાનન્દે આ રીતે અશ્વ વર્ણન વર્ણવ્યું છે. જીઓ કડવું ૫૩ મું—

“ કરણુ લૂલા ને ચરણુ રાંટા, બગાઇ બહુ ગણુગણુ;

“ અસ્થિ નિસર્યા ત્વયા ગાઢી, ભયાનક (તે) હણુહણુ.

પંચમ રાજા કુખળુ છઠું, તેણિ રથિ બેઠા રંગિ;^૧

અશ્વકર્ણુ મૂલમંત્ર સુણ્યો તવ, ઉદ્યમ આન્યુ અંગિ. ૬૪
સાચંકાલ હવુ એણિ અવસરિ, રથ ચાલ્યુ જિમ રેલિ;

ઋતુપર્ણુ કુખળુ દોઠ પંથે, કરતા ચાલિ ગેલિ.^૨ ૬૫
રાજા કહિ તુરંગમ પ્રેરો, જાવું છે અતિ દૂરિ !

^૩દોશત યોજન કિમ પુહચીસિ ? ઉદ્ય પ્રથમ જો સૂર^૪ ! ૬૬
કુખળુ કહે નૃપ ! તિહાં પુહતાની, કિમપિ કરો મ ચંતા !

“ ચારે નોહે ચાલવાના, આગળ નીચા પાછળ ઉંચાં;

“ ખૂંધા ને ખોડે ભર્યા, બે કરડકણ્યા બે બૂચા. ”

× × × ×
“ દુર્બળ ઘોડા દરિદ્ર બ્રાહ્મણ, જોગ સારથિનો જોડો;

“ વૈદર્ભિને વરવા ચાલ્યા, ભલો ભજ્યો વરઘોડો.

“ હાકિ ને હીડે પાછા પાછા, ઝુંસરી કહાડી નાંખે;

“ તાણી દોડે ધરભણી, ઉભા રહે વણુ રાખે.

“ પૃષ્ઠ ઉપર પડે પરોણા, કરડવા પાછા ફરે;

“ પહોળે પગે રહે ઉભા, વારે વારે મળમૂત્ર કરે. ”

૧ પ્રેમાનન્દે, રથે ચઢતી વખતે નળ અને ઋતુપર્ણુ વચ્ચે વિષવાદ થયું વર્ણવ્યું છે. જુઓ કડવું પૃ ૩ મું—

“ એ અશ્વ રાખનો ને રથ હાંકવો, ચડી બેઠો ભૂપાળ;

“ રાસપરોણો પછાડીઓ, બાહુકને ચડિયો કાળ.

“ આટલી વાર લગે લજ્જા રાખી, બોલ્યો નહિ મા મૂચ;

“ તું આગળથી રથે કેમ બેઠો, હુંપે તું શું બીચ !

“ ઋતુપર્ણુ હેઠો ઉતર્યો, વિધવિધ વિનય કરતો;

“ જા્ય રા્ય પાસે બાહુક નાસે, તે રથ પૂંડે ફરતો.

“ પ્રણિપત્ય કીધું ઋતુપર્ણુ, હયપતિ ! હક મૂકો;

“ ઉપકારી જન ! અપરાધ મારો, બેઠો તે હું ચૂકો !

“ બાહુક કહે યદ્યપિ રાસ ઝાલું, બેસિયે બન્યો જોડો;

“ તુંને હરખ પરણ્યાતણો ત્યમ, હુંએ ભર્યો છાં કોડો ! ”

૨ ગેલ-આનંદ. ૩ બસે' યોજન. ૪ સૂર્યોદય પહેલાં.

પ્રભાત પહેલું તિહાં જઈ મેહલું, તુ નલતાણું નિયંતા ! ૬૭
 પ્રેરિયા અશ્વ પવન જિમ આલે, ગિરિગર્તા નવિ જાણે;
 ૧ પંક ૨ વાલુક ન લહે નદી ૩ દ્રહ, વિષમ સમું મનિ નાણે. ૬૮
 કેવલ ૪ મહી ભ્રમંતી દેખી, રા'રિતુપર્ણ વિમાસે;
 ઇચ્છો સારથી સુણ્યુ નવિ દીઠું, નલ વિણુ કે નૃપ પાસિં. ૬૯
 ઇમ અતિ વેગિ આલતાં નૃપનું, શિરો નિવેષિત ૫ વસ્ત્ર;
 ભૂમિ પડિયું તવ જંપિ રાજ, રાખિ ! રાખિ ! રથ અત્ર ! ૭૦
 કુખજ હસીને ઇણિ પરિ જંખ્યુ, ૬ મુગધ થયુ તું રાય !
 ૭ પંચવીસ યોજન તે તિહાં મેહલ્યું, વસ્ત્ર પડિયું તે ઠાય ! ૭૧
 વિસ્મિત્ત ચિત્ત રાય કહિ વળતાં, હું પણિ કૌતુક સાર;
 ૮ ગુણિત કળા તુઝને દેખાડસિ, પામસિ હર્ષ અપાર ! ૭૨
 ૧૦ અધુના કાલ વિલંબ ન થાય, તિહાં પછે કિમ પુહ્યાય ?
 કુખજ કહે સા પરિહરિ ચિંતા, રથ રાખ્યુ તેણિ ઠાય. ૭૩
 મહારાય તે કૌતુક દાખ્યું, તવ રાજા ઋતુપર્ણ;
 ૧૧ વૃથ્ય ખિલીતકનું એક દેખી, ઇણિપરિ ૧૨ કહે સકર્ણ. ૭૪
 ૧૩ એકસઠિ સહસ અછે ફલ સંખ્યા, એણે વૃખ્યે નિરધાર !
 કુખજે વૃથ્ય પગે તવ ૧૪ આહણ્યું, ફલ પડિયાં તેણિ ઠાર. ૭૫

૧ કાદવ. ૨ રેતી. ૩ ધરા. ૪ ન+આણે. ૫ પૃથ્વી. ૬ શિર પર
 આંધેલું-પાઘડી. ૭ ભોળો, મુગ્ધ. ૮ જ્યાં વસ્ત્ર પડ્યું તે સ્થાન તો
 ૨૫ યોજન મૂકીને આપણે આગળ આવ્યા !

૯ ગણિતકળા. કવિ ભાલણે આંહી પાસા અને અક્ષ-ગણિત એમ
 એ વિદ્યા વર્ણવી છે. જુઓ કડવું ૨૫ મું—

“ ઋતુપર્ણ કે' પાસાતણી, ને ગણિતવિદ્યા જેહ;

“ એ લહુ અમિ આહુકા ! જાણો નિઃસન્દેહ. ૪૪

“ નલ કેહ અશ્વવિદ્યા ગ્રહો, શીખવો મુઝને ખેય;

“ પાસાતણી વિદ્યા કહી, રાયે જાણી તેય. ૪૫ ”

૧૦ હમણાં. ૧૧ વૃક્ષ-બહેડાનું ઝાડ. ૧૨ આ પ્રમાણે. ૧૩
 એકસઠ હજાર. ૧૪ હલાવ્યું, ઝાડને પગેવતી ઠોક્યું.

નલશરીરથી કલિનું નીકલવું—

એતલિં નલ શરીરથી એક નર, નીકલિયો કદ્રૂપ;
 અતિ દુર્બલ દુર્ગંધ દોભાગી, દેખી પૂછે ભૂપ. ૭૬

નલ કહે દુષ્ટ ! કવણુ તું કિહાંથી, મુઝ આગલિ રહિયુ આવી ?
 ૧તુ તેંણિ કરજોડી નલનૃપનિં, પૂરવવાત જણાવી. ૭૭

એ યાપી કલિસુર કલિવિષીયો, પુણ્યવંતનુ દેખી !
 તાહરી ૨સુરે પ્રશંસા કીધી, તે સકિઉં નહી દેખી. ૭૮

જેણિ તુઝ ૩દૂતતણી મતિ દીધી, પૂરણુ રાજ હરાવ્યું;
 પ્રિયા-વિયોગ કરાવ્યુ જેણિં, જેણિં દાસત્વ લખવ્યું. ૭૯

નિષ્કારણુ વૈરી એ તાહરૂં, દુરાચાર કલિ નાંમ;
 સુર સનમુખ્ય ૫ તુઝ કેડિં પડિઉં, ફેડણિ તાહરૂં ઠાંમ. ૮૦

ધણું કાલ તુઝ અંગિ ૬આવરૂં, કરિવા રહિયુ વિનાશ;
 પણિ તુઝ ૭ઘૈરય ધ્વંસ નવિ હુઓ, તેણિ હુઓ એહ નિરાશ. ૮૧

જેહનું ઘૈરય સદા રહિયું ચિર, કિંપિ ન વંઠિઉં (વંચિઉં) તાસ;
 તુઝ મહારાજ ! કાજ સવિ સરસ્યે, ૮હવે હુઉ પુણ્ય પ્રકાશ. ૮૨

૯તુઝસ્યું અધિકું કિંપિ ન ચાલિયું, ભૈમી સાપિં ૧૦ બલિયો;
 હવિ તુઝ અંગિ રહી સકયુ નહીં. તેણિ બાહિર નીસરિયો. ૧૧ ૮૩

હવિ અપરાધ ખમો સવિ રાજન ! તું કરૂણા પર ધીર;
 અપરાધી ઉપરિ નવિ કોપિં, જે ગિરૂવા ગંભીર ! ૮૪

બ્રહ્મ-પ્રતિજ્ઞ-પ્રતિં હવિ એહનિં, નહીં સુરલોકિં ઠામ;
 તે ભણી એણે ૧૨ખિલીતકે કલિવિષ, રહિસ્યે કરી વિશ્રામ ! ૮૫

જે કોઈ ૧૩એણે વૃખ્ય આવસ્યે, તેહનું સુખ એ લેસ્યે;

૧ તો, તવ. ૨ પ્ર૦ “ સુરેન્દ્રે ”. ૩ જુગારની. ૪ પ્ર૦ “ કરાવ્યું ”.
 ૫ પ્ર૦ “ સુર સમુખ્ય ”. ૬ આવરીને. ૭ ઘૈર્ય, ધીરજ. ૮ પ્ર૦
 “ પ્રગટિઉં પુણ્ય પ્રકાશ. ” ૯ તારી સામે. ૧૦ દમયંતીના આપથી.
 ૧૧ નીકલ્યો. ૧૨ બહેડાના ઝાડને, કલિના વિશ્રામ કરવાથી કલિવૃક્ષ
 પણુ કહેવાય છે. ૧૩ પ્ર૦ “ એહ વૃક્ષ આશ્રયે ”.

- નામ તમાઈં જે મુખિ ગૃહસ્થે, તેહ પ્રતિં એ સુખ દેસ્થે. ૮૬
 ઇતિ કહી વૃષ્ય રહિયો સો તેણિં, વિસ્મય પામીઉ રાય;
 મનમાંહિ પણિ અતિઆનંદુ, ^૧લઘુ જાણ્યું નિજકાય. ^૨ ૮૭
 હવિ સઘલાં તે ફલ ગણિયાં, હવાં એકસહિ હનર;
 નલેં લીયું ઋતુપર્ણ પાસિથી, સંખ્યા-મંત્ર ઉદાર. ૮૮
 અશ્વ-હૃદય ઋતુપર્ણનિ આપ્યુ, વિદ્યા ખેહુ જાણે લીધી;
 સત્ય પ્રત્યય ખેહુનિં હુઓ, મંત્ર જોયા ખહુ સાધી. ૮૯
 રવિ ઉદ્યાચરિ આબ્યા પહિલં, કુંડિનપુરને પાસિં;
 ખેહુ રાય આણુંદિ આબ્યા, રથ રાખ્યુ ઉદ્દાસિં. ^૩ ૯૦
 નગરતણિ પરિસરિ ઉતરિયા, પૂછિયા લોક વૃતાંત;
 વાત 'સ્વયંવરા' નવિ કોઈ જાણે, હરખ્યુ નલ અત્યંત. ૯૧
 ઋષેદ ચિત્ત હવો રિતુપર્ણો, રહિયા દોઈ વિચારી;
 કરિઉ પ્રયાસ અધિક આબ્યાનુ, સૌ હોસ્થે હાસ્યકારી. ^૪ ૯૨

૧ હલકુ. કલિના નીકળવાથી શરીર હલકુ બન્યું. ૨ અત્રે ભદ્ર પ્રેમાનન્દે કલિના શરીર આદિનું તેમજ તેના ગુણ-અવગુણનું વિસ્તારથી કથન કથ્યું છે. ઇચ્છાવાળાઓને ત્યાં કડવા પૃષ્ઠમાંથી, તેમજ શ્રીલાવણ્ય-સમયકૃત શ્રીવિમલમંત્રી રાસમાંથી એ વર્ણનો જોઈ લેવા વિનંતી છે. અત્રે માત્ર કલિના ગુણોનું વર્ણન આપીયું. જુઓ કડવું પૃષ્ઠ—

- “ કૃત ત્રેતા દ્વાપરે, શતવર્ષ તાપસ તાપે;
 “ તોય તેને હરિહર બ્રહ્મા, દર્શન કોય ન આપે.
 “ કલિ કહે મારા રાજ્યમાંહિ, ધ્યાન ધરે વિશ્વાસે;
 “ તો તેને ઇષ્ટેવતા તે, આવી મજે ખટ માસે !
 “ એ ગુણ છે એક માહરો, હવે ખીજે કહું વિસ્તારી;
 “ શતવાર દાન કરે ત્રણ યુગે, એક વાર પામે ફરી.
 “ ભાવે કભાવે મારા વારામાં, જે હેતે નરનાર;
 “ પુણ્ય કરે જે એકવારે, તો પામે શતવાર ! ”

૩ પ્ર૦ “ ઉદ્દાસિં ”. ૪ પ્ર૦ “ ખેદિત ચિત્ત ”. ૫ મસ્કરીરૂપ.

- સમાચાર રિતુપર્ણુ આબ્યાનુ, ભીમકપ્રતિં જાણાબ્યુ;
 સો પણિ અતિ વિસ્મિત (મનિ) હુઉ, ^૧સહસા સનમુખ આબ્યુ. ૯૩
- આલિંગી કુશલાદિક પૂછી, કરિ ^૨આતિથ્ય અપાર;
 નગરમાંહિં નૃપ પાઉ ધરાવી, દિઠ ઉતારા સાર. ૯૪
- ભોજનાદિ વિધિ સઘળી સાચવી, પૂછિ કહો વિચાર !
 સ્યે કારણિ અમ પુરિં પાઉધાર્યાં, સાથિં અલ્પ પરિવાર ? ૯૫
- કુખજતાણા સનમુખ જ્ઞેયું જવ, દે પ્રત્યુત્તર સોઈ;
 કેવલ ભીમરાયનેં મિલવા ^૩, નૃપ પાઉધાર્યાં હોઈ. ^૪ ૯૬
- અલ્પ પરિછદ આવી મિલિયે, એહજ પ્રેમ પ્રમાણુ !
 દિવસ કેતલા રહીઈ એકલા, કીજે પ્રીતિ અંધાણુ ! ૯૭
- મહાપ્રસાદ ઇતિ ભીમકમંત્રી, ભાખે સહુ સુવિચાર;
 રા'રિતુપર્ણુ કુખજ આબ્યાનુ, ભૈમી લહે સમાચાર. ૯૮
- પુત્રી માયપ્રતિં ઇમ ભાખે, અશ્વહૃદયનું જાણુ;
 કુખજે તુજ જામાતા જાણો, આબ્યુ એહ પ્રમાણુ ! ૯૯

૧ ઉતાવળથી. ૨ પરોણાગત. ૩ પ્ર૦ “ મલિવા ”. ૪ પ્રેમાનંદે
 આ વિષય આ પ્રમાણે કથ્યો છે. કડવું પદ મું—

- “ ભૂપ ભીમક સ્તુતિ કરે ધણીરે, ભલે પધાર્યાં અયોધ્યા ધણીરે;
 “ થાકા અવેવ દીસે દેહનારે, એકલા શે ! નથી સેનારે ?
 “ હય દુર્બળે વળીયા છેકરે, સારથિ સંસાર વત્રેકરે;
 “ કાંઈ અટપડું સરિખું દીસેરે, એહવે આહુક જોલ્યો રીસેરે.
 “ ઋતુપર્ણુ ! મૂકો રથ તાણીરે, જીઠો ઘોડાને કરો ચારપાણીરે;
 “ નાખ્યો પરોણો ને રાસરે, જઈ જોઠો ઋતુપર્ણુ પાસરે.
 “ આવે લાગ તો રાય આધો ખસેરે, સભા મુખે વસ્ત્ર દેઈ હસેરે;
 “ તેમ મયમચાવે આંખડીરે, જોળામાં વસ્ત્રની ગાંઠડીરે.
 “ ઋતુપર્ણુને આહુક પૂછેરે, કાં વહેવાનો વિલંબ શું છેરે;
 “ રાજ રાખે સાને વારીરે, તેમ આહુક જોલે અંખારીરે. ”

- માત કહે પુત્રી! તુઝ પાસે, મોકલું કેસની આલી^૧;
 અંગિત નર્મ (મર્મ) વચને કરી, જિમ સો વચને આલી. ૧૦૦
- તુ કેશિનીપ્રતિં કહે ભૈમી, તું જઈ કરિ નિરધાર;
 ઈંદ્રિસેન કરિ-અંગુલિ તેડી, સા તિહાં ગઈ સુવિચાર. ૧૦૧
- તે દેખી કુબળુ મનિં ચિંતે, ભૈમીયેં મોકલી એહ;
 સ્વયંવરા ^૨છલ કરી અહીં તેડયા, કપટ પ્રિયાનું તેહ ! ૧૦૨
- ^૩ઈંદ્રિસેન રાજને પ્રણમ્યુ, ઋતુપર્ણ દે બહુમાન;
 કુબળુ દેખતાં કેશિની પૂછી, એ કુણુ નૃપ-સંતાન ? ૧૦૩
- કહે કેસની કાંઈ ! ન જાણો ? મહીયલિં પુણ્ય પવિત્ર;
 યત્રુ કાલા નલ શ્રીનલરાજ, તેહતણું એ પુત્ર ! ૧૦૪
- ઈસ્યું સુણી ભીડી ઋતુપર્ણે, પરિરંબ્યુ સો બાલ;
 નિજ આલરણિં સકલ સરીરિં, શ્રંગારિઉ તતકાલ. ૧૦૫
- કુબળુ કહે મુઝ સ્વામીતાણુ સુત, એ ઈંદ્રિસેન-કુમાર;
 ઈમ કહી દૃઢ આલિંગન દેઈ, સિર ચુંબિ વાર વાર. ૧૦૬
- એતલિં ભીમરાયના સેવક, વર રસવતી સજઈ;
 આણી નૃપ આગલિ મેહલી તવ, બોલી કેસની બાઈ. ૧૦૭
- કુબળુ ! તુમારી વાત સુદેવેં, કીધી છે અતિ સારી;
 અમને જોવાની ઉત્કંઠા, (વળી) ઘણું ધરે નલ-નારી. ૧૦૮
- ગજ-સિખ્યાનું^૪ અશ્વ-હૃદયનું, મંત્ર લહુ તુમે સાર;
 સૂર્યપાક રસવતી નીપાઓ, તે સુણીઉં નિરધાર. ૧૦૯
- જે તુમનેં જોવા ભૈમીનું, તપતું અંગ અપાર;
 તે સહીજેં મનવંછિત ફલિયાં, તુમે આઠ્યા સુવિચાર. ૧૧૦
- સૂર્યપાક રસવતી નીપાઓ, જિમ સહુ લોજન કીજે;
 ભૈમી સ્વાદ વેઈ જી તેહનુ, તુ મનરથું અતિ રીજે. ૧૧૧

૧ સખી. ૨ કપટ કરી સ્વયંવરનું બહાનું બતાવી અહીં બોલાવ્યો.

૩ પ્ર૦ “ઈંદ્રિસેનિં પ્રણમ્યુ ઋતુપર્ણે, તવ સો દિ બહુમાન;” ૪ શિક્ષ.

રાય રિતુપર્ણુ ભલેં પધાર્યા, જેણિ તુમો આબ્યા સાથિં;

સહુ કુટુંબ તુમ પ્રભુનું મિલસ્યે, ^૧ભલું કરિયું જગનાથિં. ૧૧૨
ઇત્યાદિક બહુ મીઠી વાણી, સુષ્ટી કેસનીકેરી;

સૂર્યપાક રસવતી નીપાઇ, કુબજ તદા મન પ્રેરી. ^૨ ૧૧૩
અતિ અહ્ભુત રસવતી નીપાઇ, તવ કેસની સુભાએ;

૧ પ્ર૦ “અંગો અંગજ આથિ”.

૨ પ્રેમાનંદમાં રસવતી વર્ણુનની જોડે ખીજી પણ નળની કળાઓ વર્ણવી છે. જુઓ કડવું ૫૭ મું—

“એકાંત વાડી દમયંતીની, કીધું રસોઈનું સ્થળ;

“ઠાલો કુંભ આણીને મૂક્યો, મૂક્યાં કાષ; નહિ અનળ.

“ખીજાં પાત્ર મૂક્યાં નાનાવિધ, મૂક્યું નહિ મેક્ષણ;

“માઘવી (૧) કેશવી (૨) મૂકી સેવાને, જાણે સર્વ લક્ષણ.

“દમયંતી એઠી ઝરખે, અંતરપટ આડું ખાંધી;

“તેડી લાવો રૂપાળાને, જુઓ કેમ જમે છે રાંધી!

x x x x x

“સૂકાં વૃક્ષને સ્પર્શ કર્યો તે, થયું નવપક્ષવ;

“દાસી તવ આનંદ પામી, હોય વૈદર્ભિનો વક્ષભ.

x x x x x

“નીચું ઉંચું ભાળે શરીર ખંજવાળે, દાસિયે અવિક્ષોકન કીધો;

“રાંટે પાગે હીંડે બડબડતો, ઠાલો કુંભ જઈ લીધો.

“વરુણમંત્ર ભણ્યો નળરાયે, તતક્ષણ કુંભ ભરાયો;

“વીસ ઘડા રેઝા શિર ઉપર, ઉભો રહીને નાહાયો.

“દાસી અતિ આનંદ પામી, કૌતુક દીઠું વળતું;

“ચુહુલ મધ્યે કાષ મૂક્યાં, અગ્નિવિણ થયું બળતું.

“ઉભરાતું અન્ન કરે હલાવે, કડકીનું નહિ કામ;

“દાસી ગઈ દમયંતી પાસે, ખોલી કરી પ્રણામ.

“વાજી (૧) વૃક્ષ (૨) ને જળ (૩) અનળ (૪), એ ચાર પરીક્ષા મળી;

“અન્ન લાવો અભડાવી એહનું, વૈદર્ભિ કેહે જાઓ વળી!”

- ઈદ્રસેન! એ ન લહે કલા કે, તાત તુમારા પાખે! ૧૧૪
 તેહ લણી કુમર! તુમો આરોગો, ઇમ કહેતી સા ખાલ;
 ૧ કુખજ-પાહિં પ્રેમિં પ્રીસાવે, મંડી સોવન થાલ. ૧૧૫
 સા ચતુરા અંત:પુર માંહિં, સતી સમીપિ આવે;
 લૈમીનેં ભરતાર ૨નીપાયુ, અન્ન તદા આરોગાવે. ૧૧૬
 લૈમીયેં સુસ્વાદ તેહનુ, પહિલુ છિ જે બાણ્યુ;
 સો સુસ્વાદ તદા તસ આન્યુ, નવિ તે બયે વખાણ્યુ. ૧૧૭
 તવ દમયંતી ઇણિપરિં ષોલિ, સહી નલરાબ એહ!
 રખે કોઈ લવલેશ ધરો મનિ, એણી વાતિ સંદેહ!
 જંબુ (દ્રીપ) માંહિં જિમ ખીબુ, મેરૂ ન કોપિ જગિં બાણે;
 ત્રીબુ પણિ કહીં નહી પખવાડુ, ચઉથું અગ્નિ ન બાણી. ૧૧૯
 વેદ પંચમુ કોઈ નવિ ખૂજે, નહી છડું સુર-વૃખ્ય;
 ઋતુ સમમુ નહિ સ્વર અષ્ટમ, કદા ન ભાખે દખ્ય!^૩ ૧૨૦
 નવમું નથી કુલાચલ કહીંએ, રસ દસમું નહી વાત;
 એકાદસમું નહી દિસિ-સ્વામી, દ્વાદસમું રૂદ્ર ન બત!
 નથી ત્રયોદસ સૂરિજ સંખ્યા, તિમ જગમાંહિ ભલેરૂં
 સૂર્યપાક રસવતી નીપાઈ, નલ વિણુ નથી અનેરૂં! ૧૨૨
 ઇશ્યું સુણીને જંપે જનની, બુ તુઝ નિશ્ચય એહ;
 તુઝ સમીપિ સો નર તેડાવું, પ્રગટ કરે તું તેહ. ૧૨૩
 ભીમરાયની લેઈ ૪અનુજ્ઞા, પ્રીયંચુમંજરી રાણી;
 ૫કંચુકીજન મોકલી તેડાવિ, કુખજ-રૂપ નલ બાણી. ૧૨૪
 તે ઋતુપર્ણરાય વીનવીનેં, આગ્રહ કરી અપાર;
 કુખજપ્રતિં અંત:પુરમાંહિં, લેઈ આબ્યા તેણિવાર.^૬ ૧૨૫

૧ કુખજ પાસે. ૨ પકાવેલું. ૩ દક્ષ, ડાહ્યા પુરૂષો. ૪ આરા, રબ. ૫ અંત:પુર રક્ષકને, જનાનખાનાના ચોપદારને. ૬ અત્ર ભદ્ર પ્રેમાનંદે, નળને દાસીઆ તેડવા ગઈ ત્યારે નળે પ્રથમ નહિ જવાને.

કુબજ-મૈત્રી મિલાપ—

દમયંતી સિંહાસનિ-બિઠી, દીઠી કુબજિ' જામ;
પ્રેમ પ્રબલ આબ્યુ મનમાંહિં, પ્રગટ કરિઉ નહિ તામ. ૧૨૬
ભૈમી; કુબજ આવતું દેખી, 'સહસા આસન છોડી;
પાઉધારો ! પાઉધારો ! ઈમ કહી, રહિ આગલિ કર જોડી. ૧૨૭

કુબજોવાચ—

કુબજ કહે 'સંભ્રમ મનિ આણી, સિંહાસન મત છંડુ !
તુમ પતિસેવક ભૂમિ બિસર્યે, આગ્રહ ઘણું મ મંડુ !' ૧૨૮

ઘણું કર્યું, અને તેનાં કારણમાં આ પ્રમાણે કથ્યું છે. જુઓ કડવું ૫૮મું:

- “ સોમવદની સુન્દરી, સારંગનયના સુબાણુ;
- “ વાત કરતાં બ્રહ્મચર્ય ભાંગે, વાગે મોહનાં બાણુ.
- “ પરધર માંહે અમો નવ પેસું, સ્ત્રીના ચંચળ મન;
- “ સાધુપુરૂષને સઘ પાડે, આવીને દે આલિંગન. ”

દાસીઓના બળાત્કારથી નળ જવાને તૈયાર થાય છે તે વખતે વળી કહે છે—

- “ જાતાં કહે છે કિંકરીને, બ્રહ્મચર્યને છે ઘાત;
- “ વૈદરભિ વિકારે ભરી, મને વશ કરવાની વાત ! ”

૧ એકદમ. ૨ શંકા લાવીને. પ્ર૦ “સંભ્રમ અતિ આણી”. ૩ જ્યારે પ્રેમાનંદે અત્રે નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે. પ્રેમાનંદે નીચે પ્રમાણે આવા શબ્દો ઉચ્ચારાવ્યા છે એ અમને તો અયોગ્ય લાગે છે. કારણ, ઉપર જ્યારે પ્રેમાનંદે, નળને દમયંતી પાસે જવાની પણ ધચ્છા થતી નથી તેમ જણાવ્યું, અને ત્યારપછી પણ દમયંતીના ધણાં પ્રયાસે નળ પ્રસિદ્ધ થાય છે એમ વર્ણવ્યું તો પછી દમયંતીને જેતાંજ નળના મોઢેથી આવાં વાક્યો કેમ ઉચ્ચારાવ્યા હશે તે સમજી શકાતું નથી. જુઓ કડવું ૫૮મું:

- “ બાહુક ખુંબારે આળસ મોડે, માંડ્યાં વિષયીનાં ચિહ્ન;
 - “ ચિત્ત મળ્યું ત્યાં ચક્ર કશોરે, જે નથી બિત્તાભિજ !
- વલાણુ.

- “ જે નથી બિત્તાભિજ તો, મધ્યે અન્તરપટ કર્યું;
- “ નહીં બોલો જે મન મૂકી તો, અમો બિઠીને જશ્યું ! ”

ધમ કહી ભૂમિ ભાગિ સો ખિદુ, બોલિ અમૃતવાણી;
 સુપ્રભાત સહી આજતાણુ દિન ! બુ દીઠી ઠકુરાણી ! ૧૨૯
 માહરા સ્વામીતણી પટરાણી, પેખી લોચન ઠરિયાં;
 વદનકમલ નિહાલતાં નિરૂપમ, દુઃખ સઘલાં વીસરિયાં ! ૧૩૦
 તે મહારાયપ્રતિ બુ એહવી, ભૂચો ^૧અપદસા આવી;
 કર્મતાણી ગતિ કરી કહીને, જેણિં તું વનિં છંડાવી ! ૧૩૧
 ચરિત્ર તુમારૂં સકલ સંભલિયું, જે જે દુઃખ વનિં પામી;
 સતી શિરોમણી સીલપ્રભાવિં, માસી ઘરિ વિશ્રામી. ૧૩૨
 વળતાં અંધવરાજ આપણી, બાઈ પ્રતિં લેઈ આબ્યા;
 તે વીતક રાયસભા સુદેવિં, ^૨પ્રગંધ સર્વ સુણાબ્યા. ૧૩૩
 આજ લગિં સો ભાયગ ભગિં, સહી કુખજનું બણ્યું;
 મનમાંહિં પોતાનું બાણી, પ્રેમ એવડું આણું ! ૧૩૪
 તુમ મિલે મિલીઓ ^૩નલરાજ, કૃત્યા મનોરથ મજ;
 ઘણે દિવસે તુમ દરીસણુ ^૪દીકું, સકલ આજનું દિત્ત ! ૧૩૫
 ધતિ ગંભીર વચન માગીને, રહિઉ કુખજ જેણિ વારિ;
 તવ વિદલીં વિનય કરી કહે, સંભલિ પ્રાણાધાર !^૫ ૧૩૬

(ઢાલ-ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી આરા-એ દશી.)

(રાગ ધન્યાશ્રી.)

દમયન્તી—

તું તો વીરસેન-નૃપ-નંદન ! મ કરિ કપટ મુઝ સાથિંભ;
 બુ ભવતી રહી તો તું મિલીઉં, કરી કૃપા જગનાથિભ. ૧૩૭
 હવિં વનમાંહિં નિદ્રાને પરવસિં, નથી કંત ! તુઝ નારીભ;
^૬કરી આબ્યુ કિમ ભઈસિ ^૭વાહી, બુઓ મનમાંહિ વિચારીભ. ૧૩૮

૧ નહારી દશા. ૨ અનેલો બનાવ. ૩ પ્ર૦ “મહારાજ.” ૪ પ્ર૦
 “દીધુ”. ૫ પ્રાણપતિ ! તું સાંભળ. ૬ હાથમાં. ૭ વહી-ચાલી જશે.

જી અકુલીના અનિં વિરૂપા, ^૧નિસ્નેહા વલી હુઈજી;
 જે વણીલા કહી યોલાવી, તાસ ન ત્યજીએ તુહીજી!^૨ ૧૩૯
 કરો કંત! કામિનીનિં કરૂણા, કઠિનપણું પરિહરીએજી;
 કુખજરૂપ મેહલો મોરા સ્વામી! સ્વરૂપ પરગટ કરીએજી. ૧૪૦
 કિહાં તે તનુ મનમથનેં જીપે^૩, કિહાં કુખજ આ દેહજી;
 કિહાં પરધરિ રહી સેવા કરવી, રાજલીલા કિહાં તેહજી. ૧૪૧
 જી તુમ પરગટ થાએ પ્રિયતમ! તુ ઈંદ્રસેનકુમારજી;
 રાજ આપણું તતખિણિ વાલિ, લે સઘલું સિરે ભારજી. ૧૪૨
 વળી વળી વીનતી કઈં છું વાહલા! સવિ અપરાધ વિસારોજી!
 થાએ પરગટ હવિ પનુતા! અણ ખૂટે કાં મારોજી.^૪ ૧૪૩

કુબજો—

ઈતિ ^૫કારૂણ્ય પ્રેમની વાણી, સુણી કુખજ વળી ભાખિજી;
 હા ચતુરે! તું નલ-પટરાણી, કરચુ કહે ^૬મતિ પાખેજી! ૧૪૪
 કુખજ ^૭ભૂત્ય ઉપરિ સુણિ ભામણિ! મહામોહ સ્યું એહજી?
 કિહાં ^૮ખદોત ને કિહાં સૂરિજ! કિહાં ^૯મૃગતૃણ્યા-મેહજી! ૧૪૫
 કિહાં ^{૧૦}શૃંગાલ કિહાં સિંહ મહાખલ, કિહાં ^{૧૧}સુરતરૂ ^{૧૨}કિંપાકજી!
 કિહાં ^{૧૩}પાથોધિ તથા કિહાં ^{૧૪}ગોપદ, રાજહંસ કિહાં કાકજી! ૧૪૬
 મેરૂ મહીધર ને કિહાં સરિસવ, કિહાં સુવર્ણ પાષાણજી!
 કિહાં ^{૧૫}મસક ને કિહાં ^{૧૬}સુધાહર, કિહાં ^{૧૭}સૂરસૂર અન્નાણજી! ૧૪૭
 કામરૂપ નલ કિહાં વળી કહુ ^{૧૮}એ(કિહાં એ), કુખજ-નયન દુખકારીજી
 અંતર એવડું કાંઈ ન દેખું!, જીએ વૈદલી! વિચારીજી! ૧૪૮

૧ સ્નેહરહિત. ૨ તોહીજી, તોપણ. ૩ (સં.) જિનું (પ્રા.) જિમ્પ
 જીપે-જીતે, જીપાડે-જીતાડે. ૪ પ્ર૦ “અણખૂટઘ મત મારજી”.
 ૫ પ્ર૦ “કરૂણા”. ૬ મતિ-બુદ્ધિ-વિચાર વિના! ૭ તોકર ઉપર.
 ૮ આગિયો. ૯ અંજવાનું નીર, મૃગજળ. ૧૦ શિયાળવું. ૧૧ કટપવક્ષ.
 ૧૨ ઝેરી ઝાડ. ૧૩ સમુદ્ર. ૧૪ ગાયત્રી ખરીથી પડેલા ખાડામાં ભરાયેલ
 પાણી. ૧૫ મછરૂં. ૧૬ ગરૂડ. ૧૭ પ્ર૦ “સૂરસૂર”. ૧૮ કહો-વેદલી.

દુરભિ પ્રિય મેહલી તું માનનિ! સેવક ઉપરિ સાચેલ;
કહિ સુરવૃષ્યતણાં ફલ થાનકિ, અર્કફલિં કુણુ રાચિલ! ૧૪૯
દમયંતી—

^૨કૈતવ-ગભિત વચન કુખજનાં, ઇતિ નિસુણી દમયંતીલ;
વળી પ્રત્યુત્તર ભાષે વાલી, કરિ ^૩પીયૂષ કરંતીલ. ૧૫૦
કંત! પ્રિયાસ્યું કપટ ન કીજે, જી તું નહી નલ રાણુલ;
તુ તમે અશ્વ-હૃદયની વિદ્યા, સૂર્યપાક કિમ બાણુલ? ૧૫૧
કૃણુ કાણુ કુખજે વા કુષ્ટી, યથા તથા ધરો રૂપલ;
મિં તુ નૈષધ નરપતિ બાણુ, ^૪છાદિત નિજ સ્વરૂપલ! ૧૫૨
કહ્યંના મ કરો કરૂણાનિધિ! પ્રગટ રૂપ હવિં થાઓલ;
સ્વજન સંતાપી અંત આણુંતા, જગમાં યશ નહિ પાઓલ! ૧૫૩
આપણું અપરાધી બાણી, મનિ આણિ અતિ લાજલ;
મુખ દાષેવા મન્ન ન આલું, તવ ઓદ્યુ મહારાજલ.^૫ ૧૫૪
કુબજો—

લૈમી! ભૂમિ-ભારતિ! કાં તુઝ મનિ, એવડું વિભ્રમ આવેલ;
અશ્વહૃદય-રવિપાક-કલાયે, કિમ કુખજે નલ થાવેલ? ૧૫૫
નલમહારાયતાણુ વિશ્વાસી, સેવક કૂખજે હૂતોલ (હુતોલ);
સર્વકલા નિજ દેખી હરખ્યુ, નિષધ-નરેસર-પૂતોલ. ૧૫૬
તિંએ કુખજ ઘણું તિંહાં દીકું, પણિ તુઝ ચિત્ત ન આવેંલ;
પ્રાકૃતજનનું દર્શન પ્રભુનું, પ્રાંહિં વિસ્મૃત થાવેંલ. ૧૫૭
તુઝનિં અહીં સુસ્થિત બાણીનેં, સ્વામિભક્ત તુઝ દાસલ;
નિજ સ્વામિની નિરીક્ષણુ કરિવા, આવીઉ ધરી ^૬ઉદ્દાસલ. ૧૫૮

૧ આકડાના ફળે. ૨ કપટપૂર્ણ. ૩ અમૃત. ૪ ઢાંકિલ-છુપાવેલ.
૫ પ્રેમાર્નવના ૬૦ મા કડવામાં, દમયંતીએ નળને સમજાવ્યો,
એ આણું કડવું પણ ચિત્તાકર્ષક છે. વિસ્તારભયને લીધે ત્યાં જોવા
વિનંતી છે. ૬ પ્ર૦ “ઉદ્દાસલ”.

રાય રિતુપર્ણપ્રતિં સમઝાવી, ચિત્તિ ચતુરાઈ વિચારીજી;
પોતાની ઠકુરાણી બાણી, કરસિ આકરી તાહરીજી. ૧૫૯

કોશિનોંઝવાચ—

ઈતિ વાણી નિસુણી નૈષધની, કેશિન્યાદિક આલીજી;
લહી વિશ્વાસ ખરૂં ભૈમીનુ, વચન વદે વલી વાલીજી. ૧૬૦

જી મહારાય ! મોહ નહીં તુમને, કુટુંબ સાથિં લિગારજી;
તુ વિવાદ તુમસ્યું કરિવો તે, ^૧કંઠ-શોક નિરધારજી ! ૧૬૧

^૨મૃગ-વિષાંણુ સરિખું મન તાહરું, અથવા વળે ઘડીઉંજી;
નિરાપરાધ જી નેહ નિવારી, નિજ કુટુંબનિં (તિ) નડીઉંજી. ૧૬૨

^૩સમ્યગ ^૪નિજ-કરિ આવીઓ નૈષધ, કિમ બઠસિ હવે વાહીજી;
અથવા; ^૫મંદભાઈગ ઘરિ સુરમણિ, કિમ રહે થિર થાઈજી. ૧૬૩

દિવસ આતલા ^૬આસ્યા વિલૂધી, રાજસૂતા અમ ખાઈજી;
રહી જીવતી હવે તું બઠ સં, હત્યાપાપ કમાઈજી ! ૧૬૪

હવિં જીવિતની ન કરે ઇચ્છા, ભૈમી દુઃખેં ખાલીજી;
'લવ-ચરિમં' ઈતિ પાઠ ઉચ્ચરે, રૂદન કરે સવિ આલીજી. ૧૬૫

ઈંદ્રસેન-ઈંદ્રસેના-કુમરી, પ્રીયંગુમંજરી માતાજી;
કરે આકંઠ અવર સહુ પરિજન, દેતાં દોષ વિધાતાજી. ૧૬૬

ઈતિ વ્યાકુલિત રાજકુલ દેખી, વલી કેસની જંપેજી;
એહવું અતિ અસમંજસ નિરખી, કાંઈ તું ^૭દૈવ ન કંપેજી ! ૧૬૭

કલા કલાપ કેસની કેરૂં, વૃથા સકલ હવું આજીજી;
જી કઠોર મૃગસેલતણી પરિ, નવિ ભેદિઉં મહારાજી ! ૧૬૮

હા હા દૈવ ! કર્યું તિં કીધું, દમચંતી-સુખ લીધુંજી;
હવિં પ્રાણુ લેવાતુંં કરણુ, તિં નૈષધનિં દીધુંજી. ૧૬૯

ધિગ કુલ ધિગ સુશીલતા ધિગ યશ ! ધિગ સરૂપ-લાવણ્યજી !

૧ ગળું સૂકાવા જેવું. ૨ હરિણનાં શીંગડાં જેવું. ૩ સર્વ રીતે-
સારી રીતે. ૪ પોતાને હાથે, અમારે હસ્તે. ૫ મંદભાગ્યવાલાને ઘેર સુરમણિ
કેમ રહે, સ્થિર થઈને. ૬ પ્ર૦ “આસ્યા લુબ્ધી.” ૭ પ્ર૦ “દૈવ ન કંપે.”

નાશ હુસ્યર્થં નિજ નાથ દેખતાં, ભીમ-સુતા ગત^૧ પુણ્યજી. ૧૭૦
કષ્ટ કષ્ટ ત્રિહુંભુવને વદીતું, દમયંતી મય તેજેજી;

આજ પ્રલય^૨ હોસે પતિ આગલિ, રહિઉ નલબુન હેજેજી.^૩ ૧૭૧
૪ મંદભાયગા ૫ કેસની કહેતી, આશા રહી મનમાંહિંજી;

સખી વિયોગિં જીવસ્યે નહી એ, અતિ જલતી દુઃખદાહેજી. ૧૭૨
સત્ય સત્ય દમયંતીભર્તા, પ્રિયરૂપે થઈ પહિહુંજી;

હવિ યમરૂપેં સ્ત્રીહત્યાનું, અપયશ લહિસ્યેં વહીહુંજી ! ૧૭૩
તું નૈષધ નિરધારે જાણ્યુ, મેહલો સઘળી માયાજી;

પ્રિયા વિયોગિ પછે^૪ પછતાસ્યુ, ^૫ દહિસ્યુ(સ્યો)અગ્નિ કાયાજી. ૧૭૪
હવિં અવસર પર્યંત લહીનેં, કથન કેસની કેરૂંજી;

મત ઉવેખિ દેખિ મહારાજન ! ઉંડું અતિંહિં લલેરૂંજી ! ૧૭૫
અદૃષ્ટવાણી—

ઈત્યાદિક વાયક સુણી કુખજે, પ્રત્યુત્તર જવ આપેજી;

તવ અદૃષ્ટવાણી હુઈ સહસા, કહિયાં વચન સવિ થાપેજી. ૧૭૬
મા ! મા ! વચન મ વાલસિ રાજન ! પુણ્યસ્તોક વિખ્યાતજી;

દમયંતી (એ) સતીશિરોમણી, લહે ત્રિભુવનિ અવદાતજી ! ૧૭૭
તુઝનિં સકલ કુમતિ જે દીધી, તે કલિવિષીયેં જાણોજી !

તે જાણી તુમે વિરૂપ કરિઉં તે, લાજ રખે મનિ આણોજી ! ૧૭૮
તુમ ‘જયા યતિ પુણ્ય પ્રભાવિં, દુષ્ટ ગયુ સો નાસીજી;

હવિં કલ્યાણ સમય તુમ આન્યુ, હોસી લીલ વિલાસાજી. ૧૭૯
અંતરિખ્ય સુર દિગપાલ રહિયા તવ, દિ છે તુમ આશિસજી !^૬

સર્વ કુટુંબસહિત નૃપ ! તાહરિ, સવિ^૭ પૂર્યો જગીસજી.^{૧૧} ૧૮૦

૧ ગત-ગયું. ૨ નાશ. ૩ હેત વિનાનો. પ્ર૦ “રહિઓ નિલજન નાહોજી.” ૪ ભાગ્યવિનાની. ૫ પ્ર૦ “કેસનીકેરી”. ૬ પરતાશો. ૭ દહેશો, આળશો. ૮ જયા-સ્ત્રી. યતિ-અતિ, ધણા. પ્રા૦ માં ‘અ’ને સ્થાને ‘ય’ લખવાનો રિવાજ પ્રસિદ્ધ છે. ૯ પ્રતિ૦ “અંત-રિક્ષ દિગપાલ રહિયા સુર, દઈ છે તુમ આશિસજી !” ૧૦ પૂરજો. પ્ર૦ “પૂગ્યો” પૂગજો, ફળજો. ૧૧ આશા.

નલનું પ્રગટ થવું—

કેસન્યાદિક ચરણુ ^૧અહીને, વળી સુણી એ વાણીલ !

તવ નૈષધ લન્નઠઈ દુઃખ છંડી, ઉલટ અંગિ આણીલ. ૧૮૧

^૨ખીલ્વયુગ્મ કર્કોટકે દીધું, તિહાંથી લેઈ ઉદ્ધારણ;

વસાભરણુ અંગિ વિભૂષી, પ્રગટ હુઓ તિણિ વારણ. ૧૮૨

નૈષધ ! નૈષધ ! સો નલ વિજયી, પ્રગટ સહુ કે નિરખુલ !

મંગળ સકળ આપણિ મંદિર, દેખી સાબન હરખુલ ! ૧૮૩

આનંદામૃત મેહ તિહાં વૂઠા, તૂઠા શ્રીજગદીસણ;

^૩પ્રમોદ-બ્યાકુલ હવુ રાજકુલ, પ્રગટિયા નિષધાધીસણ. ૧૮૪

કવિવાક—

સખીસહિત પામી દમયંતી, હર્ષભાવ તિહાં જેહણ;

કવિ કહે તે મિં કહિયા નળયે, લહિસ્યે તે(જે) સસનેહણ ! ૧૮૫

વિધન વિયોગ દુઃખ ગયાં દૂરિ, આનંદ પૂર અપારણ;

^૪કવિતા શ્રાતા પ્રમોદ સુખભર, વરત્યુ ^૫જય-જયકારણ ! ૧૮૬

(ચોપાઈ.)

અન્ય નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;

વાચક નયમુન્દર શુભભાવ, કહિઉ પંચદશમુ પ્રસ્તાવ. ૧૮૭

ધતિ શ્રીકૃષ્ણરપુરાણુ નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે, કુંડિનપુર નલ-

સભાગમન, વિયોગ-વિગમન, સંયોગ ^૬સૂચિતાદિવર્ણનો

નામ પંચદશઃ પ્રસ્તાવઃ

૧ પ્ર૦ “અહી રહી.” ૨ કુખજ થતી વખતે એ ખીલ્વ રત્ન કર્કોટકે આપ્યા હતા તે. ૩ આનંદથી વ્યાકુલ. ૪ કવિતા, કવતા, કહેતા, અર્થાત્ કહેનાર અને સાંભળનાર બંનેને. ૫ વર્તી ! ૬ પ્ર૦ “સૂચનાદિ”

प्रस्ताव १६ मो.

(६६६.)

हवि षोडस प्रस्तावनु, लही प्रस्ताव सुयंग;
 गिइवा वंदुं वणी वणी, गुइ लानुमेइ गंग !^१ १
 शारदमाता उद्वसी, वसी सदा मुअ मुअ;
^२वयन वहुं ते ^३जणुयो, सा ओले परतअय. २

(४ओपाध.)

नैषध प्रगट थयु मडाराय, डरअयु लीम-लूप-सदलाय;^४
 वैदलनृपनें वधाभणी, पुडती तव आवी आइणी.^५ ३
 उह्वटि अंगि न माये धणु, प्रणुअयु जमाता^६ आपणु;
 दमो-दमन निं हांत-कुमार, डवा रोमांअ कुंअ तेणीवार. ४
 अरणुयुअ प्रणुभिं नृपताणुं, परसपरिं परिरले धणुं;
 अतलिं सूर्यवंश दिनकार, सुणी सायु रिनुपर्णु विचार. ५
 आवी नलनृप प्रणुअयु सही, आगलि रडिउ 'कृतांअल थधं;
 ते ते द्रविड-^७ओड-देशनां, नृप सामंत लीम-लूपना. ६
 आवी प्रणुमे नलनृप-पाय, ^{१०}उला रडि ^{११}यथायित्त डाय;
 अहु सामंत मंत्रि मडाअन्न, लावि लेटि डवा सुप्रसन्न. ७
^{१२}अनपद ^{१३}पुरिअन जेवा मिट्या, जणुि आअ मनोरथ इट्या;

१ प्र० " गइ गूइआ वंदुं वणी, लानुमेइ गुणुगंग ! " २ प्र०
 " वयन वहं. " ३ जणुजे. ४ प्र० " युपै. " ५ प्र० " समुदाय. " ६
 प्र० " आव्यु ते सुणी. " ७ जमाध. ८ हाथ जेडीने, ९ तंअ-
 वर देश, औल देश, दक्षिण आणुना. १० प्र० " आवी रडी. " ११
 अथायोग्य स्थानके. १२ देशना. १३ शहरना.

રાજભુવન અતિ પુષ્કલ જેહ, સખ(ક)લ હવુ ^૧સંકીરણુ તેહ. ૮
 વાડૂ (ચાડૂ) વસ્ત્ર આલણુ ઉદાર, પિહિર્યા જે ગાડૂડ શ્રંગાર;
 તેણિ નૃપ દુગ વિષહારી થયુ, પેખી ^૨સ્વજનવર્ગ ગહિગહિભિ. ૯
 સિંહાસનિ^૩ બિહુ નૃપવીર, ^૪દમન છત્ર તિહાં ધરે સુધીર;
 વીંઝે ચમર ^૫દંત-દમ ભાય, રા'રિતુપણુ થગીધર થાય. ૧૦
 સભામધ્ય તિહાં સોહે સોઇ, જાણે મેરૂ અભિનવુ હોઇ;
 દેહ સુવર્ણવર્ણુ જેહ ધરિયુ, ભૂપતિ કલ્પવૃષ્ઠ્ય(ક્ષ) પરિવરિયુ. ૧૧
 સુણી વાત સહુ હર્ષિત થાય, દેશ દેશના આવિ રાય;
 સેવા કરિ ^૬સર્વ એકતના, પણિ રિતુપણુ લહે બહુમના.^૬ ૧૨
 હવિં અતિ હવુ ^૭વિસ્મયાપત્ર, અવર ભૂપિં ^૮પરિવર્યો ^૯અતુદિત્ત;
 નૃપ ઋતુપણુઈ મન પ્રેમસ્થુ, નલનરેંદ્ર વીનવીઉ અસ્થુ. ૧૩
 મહારાજ! જન ભાઈગિ કરી, ^{૧૦}કલિતમ અંધકાર અપહરિં;
 સકલ લોકનિં નયણાનંદ, પુનરપિ ઉદય હવુ તું ઈંદ્ર! ૧૪
 તિં પ્રભુ! વેષ ^{૧૧}વિપર્યય ધરી, પાવન કરી અયોધ્યાપુરી;
 સહુ ઉપરિં તુઝ પ્રેમ સમાન, પણિં તિં મુઝ દીધું બહુમાન! ૧૫
 કૃષ્ણ કરી જે વામનરૂપ, સહી ભૂતલિં આપ્યુ બલિભૂપ;
 કુબજવેષ તેં ધરી કુવર્ણુ, વિસ્વોપરિ કીધુ રિતુપણુ. ૧૬
 અપ્રસિદ્ધ દિન એતા રહિઉ, મિં તું નલરાજ નવિ લહિઉ;
 તેણિં અવિનય જે કીધું હોય, પ્રભુ! અપરાધ ખમેયો ^{૧૨}સોય. ૧૭
 વળતું નૃપ કહિ માં ઈંમ ભણો, સૂર્યવંશ મુકતાફલ! સુણો;

૧ સાંકડું, અર્થાત્ રાજમહેલ પુષ્કલ જગોવાળો છતાં પણ લોકોની ભીડથી સાંકડો થયો. જેમ પર્વના દિવસો સાંકડા કહેવાય છે તેમ. ૨ પ્ર૦ “ સુજન.” ૩ પોતાનો-નળરાયનો સાળો. ૪ દંત અને દમ એ પણ પોતાના સાળાજ. ૫ પ્ર૦ “સહુ એકાંતાં.” ૬ પ્ર૦ “બહુમાન.” ૭ વિસ્મય સહિત. ૮ પ્ર૦ “ પ્રેરિડ.” ૯ હમેશાં. ૧૦ મહા કળિયુગરૂપ અંધારાને. ૧૧ વિચિત્ર, કુબજપણાનો. ૧૨ ખમેજો, ખમજો, ક્ષમા કરજો.

કેતા તુમ ગુણ કહીએ મુખે, ^૧અશુભકાલ અપહરીઉં સુખે. ૧૮
 વરસ ખાર તુમ પાસિં રહિયા, વિનોદ કરતાં સવિ દિન ગઈયા;
 દુઃખસમુદ્ર ^૨સોહિલે ઉતરિયા, સવિ પરિવાર મિલ્યુ મનિ ઠરિયા. ૧૯
 કહિ રિતુપર્ણુ પુણ્ય તાહરૂં, સદા ભગતું છે જગિ ખરૂં;
 હવિં સહુ રાય કરિ વીનતી, વળી દિગવિજય સાધિ મહામતી! ૨૦
 નલનૃપ કહે ન કીજે ઢીલ, મહીતુ તેડાવિઉં શ્રુતશીલ;
 તસ સિરિ ભાર સકલ દીજીએ, પછી કાજ સઘલાં કીજીએ. ૨૧
 ઇતિ વિચાર સાચુ મનિ ધરી, તવ સભા સહુ વિસર્જન કરી;
 ચતુઃશાલા લૈમીનું જિહાં, આન્યા રાય રંગિ ભરી તિહાં. ૨૨
 લૈમીનિં સવી પૂછી વાત, સા કહે સહિ ^૩પૂરવ-અવદાત;
 સુણી રાય ^૪ગહિખરિઉં અપાર, નીચું જોઈ રહિઉં બહુવાર. ૨૩
 પાયે પડી લૈમી કહે મુદા, રખે કરો (એ) અનુસય ^૫ કદા;
^૬તે સવિહું કુકર્મ પ્રમાણિ, શુભકર્મે તું મેહલ્યું બાણિ. ૨૪

કેશિનીવૃત્તાંત—

હવિં કેસિનીનું અધિકાર, લૈમી કહે પ્રતિં ભતાર;
 વાત કરી સવિ મહાબલતાણી, નલનૃપ ચિત્ત રહિઉં રણગણી. ૨૫
 પરઉપગારી સાહસધીર, વાણી વદ્યુ ^૭ મેઘ ગંભીર;
 અહો! ઘૂત રમિ હારિઉં રાજ, ભલું હવું ઇત્યાદિક કાજ! ૨૬
 જોણી એ ગારૂકવસ્ત્રાભરણુ, હુસ્યે કેસનીનું દુખહરણુ;
 ઇતિ કહી થાપી ખીલામાંહિં, દીયે કેસનીપ્રતિ ઉચ્છાહિં. ૨૭
 તવ કેસની લેઈ શિરિ ધરે, મહાપ્રસાદ! મુખિ ઇમ ઉચ્ચરે;
 માત (પિતા) બ્રાતા પતિ જોઈ, એ કેસનીપ્રતિં તુમે દોઈ! ૨૮

૧ અમારો નહારો વખત તમોએ સુખમાં વીતાવ્યો. ૨ સેહજમાં.
 ૩ પ્રથમની વીતક વાત. ૪ ધભરાયો. ૫ “ગહિખરિઉં.” ૬ પસ્તાવો.
 ૭ તે સઘણું. ૭ જોલ્યો.

તુમ ઉપગાર કેહા ઉચરૂં?, ^૨સત-જિહ્વા કેહીપરિ કરૂં?
 જી તુમ આજ્ઞા લઉં પુણ્યાદય ! તુ હવિં જાઉં ગિરિ વૈતાદય. ૨૯
 ચરણ ચાલિવા સત્વર થાયે, પશ્ચિ મનિ રહિવા કરે ઉપાય;
^૩નિવડ-પ્રીતિ તુમ સાથિં જડી, તે કિમ વ'છે જૂજૂઠ' પડી! ૩૦
 જે જડ ઘણી સજ્જને, તેહને નેહ અપાર;
 તે જડ કિમે ન નીસરે, જી લાખો મિલે લોહાર!^૪ ૩૧
 પશ્ચિ એ ધર્મ તુમારૂ ખરૂ, આશ્રિતજન લખમીયે ભરૂ;
 વિયોગીઆ મેલાપક કરૂ, ^૫ખંધીજન-ખંધન અપહરૂ! ૩૨
^૬એહવુ યશ મિલવવા કાજિ, જાએ કેસની વિદ્યાધર-રાજિ;
 ઇત્યાદિક બહુ 'પ્રણિપતિ કરી, લોચન દોષ અશુભલિ ભરી! ૩૩
 કેસની આકાશિં સંચરી, પુંકિં સા જોવે ફીરિ ફીરી;
 'હીંડે પ્રેમ કંતનુ ધરી, ખિણુમાંહિં' પુહતી નિજપુરી. ૩૪
 સ્વજનવર્ગ સહુ તેણિ પેખિઉ, સો પશ્ચિ સા દેખી હરખિઉ;
 ચાલિઉ ઉછટ પૂર પ્રવાહ, ઘણે દિવસે ઉલ્હવીઉ દાહ. ૩૫
 ગુરૂડવત્તઆભરણે' કરી, પતિ શ્રંગારિઓ ઉછટ ધરી;
 તેણિં તસ વિષ-વેદન અપહરિ, જય! જય! ઇતિ વાણી વિસ્તરી. ૩૬
 ઉત્સવ હરિખ હવા તિહાં જેહ, કહુ! કવિ કહી સકિ કિમ તેહ?
 જેહનિં ટલીયો સજ્જન વિયોગ, તે જાણે એ સકલ પ્રયોગ! ૩૭
 માત પિતા સ્વસુર ભતૌર, સર્વ લોક સંભલતાં સાર;
 જિમ પામીઉ ગારૂડ-શ્રંગાર, તે તે કહિઉ સર્વ અધિકાર. ૩૮
 જે કેશનિયેં જંખું સાર, નલ-દવહંતીનુ અધિકાર;

૧ ખોલું, કહું. ૨ સો જીમ શી રીતે કરી શકું? ૩ ન છૂટે
 એવી, અતિ ઘણી. ૪ જૂદા પડવાનું. ૫ પ્ર૦ "જે જડજડી સુસજ્જને,
 રહે નેહ અપાર; તે જડ કિમહિ ન ઉજડિ, જી લખિ મિલિ લુહાર!"
 ૬ પ્ર૦ "ખંધીનાં ખંધન અપહરૂ." ૭ પ્ર૦ "એહવું તુમહ યશ કહિવા
 કાજિ." ૮ નમન-પ્રણામ. ૯ પ્ર૦ "હીયડે."

સહુ તિહાં પામ્યું હર્ષ ^૧અસેધિ, ^૨કૃતજ મહાબલ વળી વિસેધિ. ૩૯
મહાબલ હવુ અષ્ટ પુષ્ટાંગ, તુ તસ નલસેવાતુ રંગ;

મનિ ઉપતુ અતિ સુવિવેક, મિલ્યું વિદ્યાધર સૈન્ય અનેક. ૪૦
પિતા સ્વસુર સજન આપણા, નલનૃપ જ્ઞેવા ઉત્સુક ઘણા;

રચી વિમાનિં બિહા સુવિચાર, મહાબલિ ચાલિઉલેઈ પરિવાર. ૪૧
પહિલું પ્રેમ ધરિ અતિ તિહાં, કેસની આવી નલનૃપ જિહાં;

^૩ખેચર સહુ ^૪આવિ છિ કહિઉં, સુણી વાત નૃપ મનિ ગહિગહિઉં. ૪૨
નલનૃપ બિહુ પૂરિ સભા, સમીપિં પણિ સા છે વદ્દલા;

તવ વિમાન દીકાં આકાશિં, વિદ્યાધર આબ્યા ઉદ્દાસિં. ૪૩
સહુ કે ભૂમંડલિ ઉતરિયા, નલ દેખી હીયામાં ઠરિયા;

મહાબલ ^૫પ્રમુખ નમે નલ પાય, અતિ બહુમાન દીયે સો રાય. ૪૪
બિહી ^૬ભૂચર-ખેચર-સભા, અતિ વાધી નલનૃપની પ્રભા;

એતલિં મહિતુ સો શ્રુતશીલ, ^૭બાહુકે સેનાની બહુ લીલ. ૪૫
આબ્યા તિહાં સભામાંહિં રંગિ, પ્રભુ દેખી મુદ્દ માનઈ અંગિ;

આનંદાશ્રુ કરીનિં દોઈ, પ્રભુનાં ચરણ પખાલે સોઈ. ૪૬

દિગ્વિજયે પ્રયાગ—

હવિં ત્રિહું સકિત કરી મહારાય, પ્રતાપ દિન દિન અધિકું થાઈ;
ધરી ઋતુપર્ણ વીનતી હિઈ, ^૧પ્રયાણલંભા દેવરાવીઈ. ૪૭

નલ-મહારાજ ઉત્સક હવા (થયા), પુનરપિ ચ્યારિ દિસિ સાધિવા;
ચતુરંગિણી સેનાતણુ, પાર ન પામે તિહાં સહુ સુણુ!^{૧૦} ૪૮

સેનામુખિં રાજ રિતુપર્ણ, પછે ભીમ-સુત દલ આભરણુ;

૧ ધણેાજ. ૨ કર્યા ગુણનો જાણકાર. ૩ આકાશમાં ચાલનારા વિદ્યાધરો. ૪ આવે છે. ૫ વગેરે. ૬ ભોંય પર ચાલનારાં મનુષ્યો. ૭ બાહુક નામનો સેનાપતિ. ૮ આનંદ. ૧૦ “પ્રભુ પેખી મુદ્દ માઈ ન અંગિ.” ૯ પ્રયાણની ખબર આપનાર વાળું-ભેર? ૧૦ મુણેા, સાંભળેા.

વિદ્યાધર-સેના આકાશિં, ચાલિયું કટક પૂર જલરાશિં.^૧ ૪૯
 જિમ સો સિંહ અનિં પાખરિયુ, શેષનાગ પંખાલુ કરિયુ;
 પવન સહાય ^૨વન્હિ જિમ થયુ, જેષ્ઠમાસિં જિમ રવિ દુઃસહિયુ. ૫૦
 તિમ મહાબલ વિદ્યાધર-ધણી, નલનૃપ સેવા સારિ ઘણી;
^૩તેણિં કરી અસહમાં નલ થયુ, રાજ ચક્રનિં હીયડિ રહિયુ. ૫૧
^૪સિત્તરીલાખતણુ જે સ્વામિ, રહિઉં દંડધર થઈ નલ કામિં;
 તુ દખ્યણુ દિસિતુ જય કર્યુ ? પશ્ચમ દિસિ આલ્યુ ઉલ્લસ્યુ. પર
 સાથિં સિંહલાદિક ભૂપાલ, આલ્યુ નિષધાધિપ રિપુકાલ;
 સહુ નૃપ આળ્યા પ્રણુમે પાય, તેણિં કરી યુદ્ધ ન કરિવું થાય. ૫૩
 જાણે પ્રથિવી જેવા ભણી, આલ્યુ નિષધનયરતુ ધણી;
 મિલે લેટિ મેહલી નૃપ આપ, કે કિહીનિ ન કરિ સંતાપ. ૫૪
 સરોવર અંધન લંબ્યા તેણિ, નવિ ^૫છેદાવી કિહાં વનશ્રેણિ;
^૬કૃષિ-સંપદા ન લૂંટિ કિહીં, ^૭દુર્ગ પાત વળી કીધા નહી. ૫૫
 નવિ લૂટયાં નવિ જાલ્યાં આમ, ન કરિયું ^૮અંધિગ્રહણુનું નામ;
 નવિ કિહીં કીધું દુખીઉં લોક, નારોગણુ નવિ કરિયુ સરોક. ૫૬
^૯તુહિ વિષમ દુર્ગના ધણી, અતિ અભિમાની તે આકૃણી;
 સુવર્ણુ-મણિ-કન્યા કરી લેટિ, નલનૃપનિં ઉલગીઆ નેટિ. ૫૭
 ધણિપરિ પશ્ચમ જીપી કરી, ઉત્તરદિસિમાંહે સંચરી;
 વિકટ^{૧૧} અરાતિ કરે વસિ સર્વ, પાય પ્રણુમ્યા તે મેહલી ગર્વ. ૫૮
 રતન-કનક-કન્યા આપણી, તેણુ લેટિ કીધી અતિધણી;
 સવિ સાથિં ઉલગાળ્યા તેહ, દિસિ પૂરવભણી આલ્યુ એહ. ૫૯

૧ લક્ષ્મણ પાણીના પૂરની પેઠે આલ્યું. ૨ જેમ અગ્નિને પવન મદદગાર થાય તેમ. ૩ પ્રતિં “તિણિ કરી અસહમાન નલ થયું.” ૪ પ્રં “સત્તરિ લાખ.” ૫ કપાવી, છેદન કરાવી. ૬ ખેડુતોની. ૭ કોટ-કિક્ષા ન પાડ્યા. ૮ આળ્યાં. ૯ પ્રં “અંધિગ્રહણું નામ.” ૧૦ તોપણુ. ૧૧ શત્રુઓ ન જીતી શકાય તેવા હતા છતાં તેઓને વશ કરી લીધા.

પૂર્વ સમુદ્ર ગામિની જિહ્વાં, ગંગા-સાગર આબ્યુ તિહાં;
 ચંપાધિપ-આદિ સવિરાય, સેવા કરે પ્રતિં નલરાય. ૬૦
 ઇમ સાધી ચ્યારિ દિસિ *મહી, જ્યસ્તાંલ તિહાં રોખ્યા સહી;
 અરધભરત વરતાવી આંણુ, આબ્યા આર્યાવર્ત સભણુ. ૬૧
 સૈન ઉતરિઉં તિહાં તટિ ગંગ, લોકતણિં મનિ ઉત્સવ રંગ;
 ૧અંદીજન ૨જ્યજ્ય ઉચ્ચરે, નલ-મહારાય સુજસ ઉચ્ચરે. ૩ ૬૨
 કીડા કુંજ કોચકણીંત, કલિ નિઘોટક ભૈમી-કંત;
 અસ્વ-હૃદય રવિપાક-પ્રવીણુ, દુઃખહંતા કેસની ધુરીણુ ! ૬૩
 ઇત્યાદિક તુઝ કીર્તિ ન પાર, કવણુ કહી જાણુ ૪જિતમાર;
 તુઝનિં સદા હુચો જ્યકાર ! ઇતિ આસીસ વદે ૫જસ સાર. ૬૪
 ઇતિ પરિ નલ આબ્યુ સંભલી, કૂખર ચિત્તિં નાવિ કલમલી;
 સોઈ વિશેષ થઈ રહિયુ ધીર, હેવિ નલરાજ ગુણગંભીર. ૬૫
 શક્તિવંત પણિ ન કરિયું પ્રાણુ, જોર કરી ન મનાવી આણુ;
 જોવા કૂખર ચિત્ત આકૂત, અંધવ પ્રતિં મોકલ્યુ હૂત. ૬૬

દૂતગમન—

પુષ્કર એહવું ખીન્નું નામ, સો કૂખરનિં કરી પ્રણામ;
 કર જોડીનિં આગલિ રહિઉ, હૂતિં જોલ વિવેકિ કહિઉ. ૬૭

દૂતોવાચ—

રાજન ! વધામણી ઘૂં આજ, સીધાં સકલ તુમારાં કાજ;
 પ્રથવી સકલ કરી આપણી, ૧પાઉ ધારે છે ઇહાં ક્ષિતિધણી. ૬૮
 ૨ભરતારધ અધિપતિ પરચંડ, સહુ નલઆજ્ઞા વહિ અખંડ;
 તે તુઝ અંધવ અગ્રજ થાઈ, તું તસ આણુ ન માને કાંઈ ? ૬૯
 આવે તુઝ મનિ હરખીએ, તસુ દરસણિ તુમે નિરખીએ;

* પૃથ્વી. ૧ ભાટ, ચારણુ, માંગણુ. ૨ પ્ર૦ “જ્યજ્યરવ કરે.”
 ૩ જોલે. ૪ મહાદેવ. ૫ પ્ર૦ “જન સાર.” ૬ પ્ર૦ “પાઉધારિયા
 અહીં છત્રી ઘણી.” ૭ અર્ધ ભરતનો.

તસ પ્રસાદતું લોગવી રાજ, ધરી અભિમાન ન નીગમી ^૧રાજ. ૭૦

કૂબરોવાચ—

વળતી કૂબર યોદ્યુ વાંણી, સંભલિ દ્વત ! ચતુર ગુણખાણિ;
 સાધુ ! સાધુ ! તિં જે મુઝ કહિયું, મિંતે સત્ય કરી સદ્કિયું. ^૨ ૭૧
 જેષ્ટ સહોદર માહરૂ સોઈ, ^૩દ્વિજ પતિવંશ-વિભૂષણ હોઈ;
 હું સેવા સારૂં તસુ તણી, તુ મુઝ કીરતિ વાધે ઘણી ! ૭૨
^૪તેહસ્યું મારે કર્યો વિરોધ, જેહનિં મહાખલ સરિખા ચોધ;
 જેહના સૈન્યતણી રજમાંહિં, મહામહી ભૂત ખૂડે પ્રાંહિં. ૭૩
 પણિ એક ખોલ કહું તે ખરૂ, સાચું જાણો તુ મનિ ધરૂ !
 તું નલદ્વત ! મિત્ર માહરૂ, પછિ રૂડું જાણું તે કરૂ ! ૭૪
 એ મુઝ રાજ પિતાએ નવિ દીધ, ^૫વીરયસ પ્રગટ કરી નવિ લીધ;
 સહી જૂવટા-પ્રસાદિં કરી, આ લીલા લોગવીએ ખરી. ૭૫
 તુ નલરાય કરી હવે પ્રાંણ, રાજ ન ઘટે લોંચે તે જાણ;
 જેણિ પરિઆપિયું તેણિ પરિલિયે, તુ મહારાય સુયશ પામિયે. ૭૬
 એ મુઝ કહિયા તેણિ અનુભાવિ, જઈ રાજનિં વચન સુણાવિ;
 સંભલિ દ્વત ! કહિયું મેં ન્યાય, પછે ^૬યથોચિત્ત ^૭કરીયો રાય. ૭૭
 ઇતિ સન્માન દેઈ શ્રંગાર, કૂબરસો ચાલિઉ તેણિ ઠારિ;
 જિમ કહાવિઉં તિમ નૃપનિં કહિયું, રાયેં કૂબર ચિત્ત ગત લહીઉં. ૭૮
 સ્વજન વર્ગ તેડી આપણુ, તવ નલરાયે કરિય મંત્રણુ;
 કહુ ! હવિં કરવુ કિસ્યુ વિચાર ! તવ યોદ્યા નૃપ લીમકુમાર. ૭૯
 મહાખલ-વિદ્યાધર વળી એમ, કહિ રાજન ! તુમને હો ખેમ;
 કૂબરને ઉચ્છેદું પરો, પછે રાજલીલા તુમે કરો. ૮૦

૧ પ્ર૦ “સો આવિ તુઝ મનઘ વિકસઘ, મૂઢ થઈનિ કિમ ખિસીઘ; તસ પ્રસાદિતું લોગવિ રાજ, ધરી અભિમાન મ નીગમસિ લાજ.” ૨ કપૂલ કર્યું. ૩ ચંદ્રવંશના ધરેણુરૂપ. ૪ પ્ર૦ “તેહ વીરસ્યું કર્યુ વિરોધ.” ૫ પ્ર૦ “વીરય” વીરજ=વીર્ય. ૬ જેમ યોગ્ય લાગે તેમ. ૭ કરજો. ૮ મંત્ર, વિચાર.

કહિ શ્રુતશીલ યંધુ તુમતાણુ, એહનિ હણુતાં અપયશ ઘણુ;
 અર્ધ દેશ એહનિ દીજીયે, રાજમૂલગુ^૧ તુમે કીજીયે. ૮૧

નૃપ રિતુપર્ણુ કહિ તુમ તાણુ, એમ સઘણું કુત્સિત મંત્રણું;
 જિમ દીધું તિમ^૨ દ્યુ મહારાજ ! તેહતુ ભેદ કહિસ્તું તુમ આજ. ૮૨

સકલ કામિની ગુણશાલિની, માહરે પ્રિયા અછે માલિની;
^૩તેહજ આમિં જૈનપ્રાસાદિં, હું ઇક દિન આવિઓ અવિખાદિ. ૮૩

તેહ પ્રાસાદિં ખાહીર^૪ દેરડી, ખેત્રપાલ-મૂરતિ તિહાં ખરી;
 અતિ વિકરાલ નિરીખ્યણુ કરી, તવ બોલી સા મુઝ સુંદરી. ૮૪

^૫અહો ! વાહન ભક્ષણુ કંકરાલ, ખેત્રપાલ ખાખરી ખરાલ;
 દેવમાંહિં^૬ ગુણના નવિ લહે, મૂલાપણી વૃખ્ય કુણુ કહે. ૮૫

ઈતિ^૭ અવગુણના વચન અપાર, માલિનીએ કહિતાં તેણીવાર;
 ખેત્રપાલ-મૂરતિથી બાણી, પ્રગટી સિંહનાદ-સમ વાણી. ૮૬

રે ! રે ! તું પાપિણી કુનારી, અતિ અવગુણના કરિ ગમારિ;
 તુ આગામિક દિન ચઉદસેં, ખેત્રપાલ તુઝ હણુસે અસેં ! ૮૭

ઈતિ ભય-વચન સુણી દંપતિ, ખેત્રપાલનિં કરિ વિનતી;
 રાખિ ! રાખિ ! શરણુગત વીર ! જીવિતદાન આપિ ગંભીર ! ૮૮

એહનિં ચૂક પડી મહાદેવ ! હવિ તુમારી કરસ્તું સેવ !
 અતિ વિનતી ઘણી પરિ સુણી, ખેત્રપાલ-મૂરતિ તવ લણી.^{૧૦} ૮૯

એહનિ તુ મેહણું જીવતી, કહું તે કાજ કરે એકમતિ;
 દસ સહસ જી આપે ચિણ્ણા^{૧૧}, કહું તેતાં નવિ ઓછા ઘણા. ૯૦

પહિલી મુઠિં^{૧૨} એક સુ બાણિ, બીજીયે^{૧૩} દોસેં મનિ આણી;
 ત્રીજી મુઠિં ત્રણિસેં કહિયા, ચઉથી મુઠેં ચારસેં લહિયા. ૯૧

૧ મુખ્ય. ૨ લ્યો. ૩ પ્ર૦ “ તેહ સાથિ જિનવર પ્રાસાદિ. ” ૪
 પ્ર૦ “ દેહિરી. ” ૫. પ્ર૦ “ અહો ભક્ષણુ વાહન કંકાલ. ” ૬ ગણુના,
 ગણુત્રીમાં. ૭ અવગણુનાના, નિંદાના. ૮ આવતી. ૯ શરણુ આવેલાનું
 રક્ષણુ કરનાર. ૧૦ બોલી. ૧૧ ચણા. ૧૨ એક સો. ૧૩ બસો.

વળી પહિલી મુંઠિં^૧ સુ એક, ઇણિ પરિ દસ સહસેં છેક;
 પણિ ગણી ન લેવા સહી, પ્રહર ચ્યારિમાં આપે રહી. ૯૨.
 બુ એતહું સકે નહી કરી, તુ તેણિ દિન એ બસ્યે મરી;
 કાલક્ષેપ કાજિ મતિ^૨ ધરિઉં, તુ તેણિં સવિ અંગિ કરિઉં. ૯૩.
 પૂજિ પરમેસ્વરના પાવ, પ્રિયા સહિત ધરિ આબ્યુ રાય;
^૩મુષ્ટિદાન અતિ દુષ્કર ગણે, તેણિ દુખેં દુખિઉ પત્નીતણે. ૯૪
 એહવે શ્રીશંકરમુનિરાય, આચારિજ આબ્યા તિણિ ઠાય;
 નપ સંભલિ ગયુ વંદિવા^૪, આચારિજ લાગા પૂછિવા. ૯૫
 ચિંતાતુરનું કારણ ક્રસ્યું, ભૂપિં કહિઉં તે ગુરૂમનિ વસ્યુ;
^૫વળતાં ગુરૂ બંપિ^૬ નિર્માય, તુમે જતુપર્ણુ! સંભલો રાય. ૯૬
 પૂરવધર પૂરવ-આમનાય, અમે બાણું છું ગુરૂ સુપસાય^૭;
 વિસ્વમાંહિ જે વસ્તુ અનેક, તસુ સંખ્યા લહિયે સુવિવેક. ૯૭
 અક્ષમંત્ર તે છિ મુઝ પાસિં, મહારાય! તું લિ ઉદ્ધાસિં;
 ઇતિ કહી મંત્ર ગુરે સો કહિઉં, અતિઆદરિ મનસ્યું(મિ) સંગૃહિઉ. ૯૮
 સોઈ મંત્ર-સુપ્રસાદિ કરી, અગણિત સંખ્યા લહિયે ખરી;
 પત્નીપ્રતિં પઠાવીઉ એહ, અણુકદાન સાપરિ દિ તેહ. ૯૯
 ખેત્રપાલ તૂંઉ તિણિ દાનિ, જીવિતદાન દિયે બહુમાનિ;
 ગુણુ પ્રસ્તાર સુણી જિમ હિતેં, ^{૧૦}સુ પણિ તૂંઉ પિંગલપ્રતિં. ૧૦૦
 કુંડિનપુરનિ મારગિ મુદ્ધ, સોઈ મંત્ર તને ^{૧૧}સીખ્યઉ તદ્ધ;
 મુઝનિં અસ્વાહુદય જવ દીઓ, તતખ્યણિ અક્ષમંત્ર તુમે લીઓ. ૧૦૧
 તેહ ભણી તસ મુષ્ટિં માંહિલી, તુમે સવિ સંખ્યા લહો ભલી;^{૧૨}

૧ સો. ૨ પ્ર૦ “ મનિ ધરિઉં.” ૩ મુઠિતું દાન. ૪ વાંદવા, નમવા. ૫ પ્ર૦ “ વલતિ.” ૬ માયા-કપટ મમતા રહિત. ૭ સુપ્રસાદ-વડે-કૃપાથી પ્ર૦ “ સુગુરૂપસાય.” ૮ ન ગણી શકાય તેટલી પણુ. ૯ ચણાનું દાન. ૧૦ સો પણુ, તે પણુ. ૧૧ શીખવ્યો. ૧૨ પુષ્કરની મુંઠીમાંના પાસાના દાણાની સંખ્યા તમે તે મંત્રવડે બણી લેશો.

તે તુઝ સંખ્યા નહી લહે કસી, રમુ રમતિ બંધવસ્યું અસી ! ૧૦૨
 ઇમ કુબર જિયિં લીલાયે, રાજ આપણું લીઓ ઉછાંહે;
 ઇતિ શિખ્યા ઋતુપણું કહી, ^૧નલિ રરહસિ સા સઘલી ગૃહી. ૧૦૩
 હત સાથિ સો તેડાવીયુ, સભામધ્ય કુબર આવિયુ;
 અતિ સનમાન ઠાંયે નલરાય, રિતુપણાદિક કહે તેણિ ઠાય. ૧૦૪
^૩ધૂરત કૈતવ રાજમાંહિ સુખ્ય, કૂબર સુણ્યુ ^૪દૂતમાંહિ દખ્ય;
 એ બંધવ જૂ ખેલો ખરી, અમે સહુ જ્ઞેસ્યું ખંતિ કરી. ૧૦૫

દૂતક્રીડા, પુષ્કરપરાજય—

એ બંધવ તવ ખેલિં જૂયા, સાખીભૂત સકલ નપ હુયા;
 એક ણિ ત્રણિ ચ્યારિ જે ઠાય, આપ આપણા કહી દેવાય. ૧૦૬
 જ્યકર દાઉ આપણુ બાણી, પરતુ દાઉ પડયુ કરિ હાણિ;
 સુષ્ટિ દૂત ને સંખ્યા કહિ, વદૂ ^૫જુ આવિ તુ તિમ ગ્રહી. ૧૦૭
 સુષ્ટિ દૂત બાણિં છિ રાય, તુહિ વચિવચિ નાખે પરદાય;
 તેણિં કરી અલપ કૂબર ^૬જાપાય, રમતિતણુ રસ અધિકુ થાય. ૧૦૮
 સુષ્ટિ ઉડાવે ઉડે ભૂપ, નલનૃપ તેહતું ^૭લહે સ્વરૂપ;
 કૂબર તેણિ પરાજય લહિ, ^૮ઉડી વસ્તુ સકલ નલ ગૃહી. ૧૦૯
 હસ્તી અશ્વ દુર્ગ રથ ગ્રામ, ^૯આગર નગર નિગમ પુરઠાણુ;
^{૧૦}કૂબર હારે તે હેલાંમાંહિ, નલનૃપ લિયે સર્વ ઉછાંહી. ૧૧૦
^{૧૧}સુદ્રાસહિત ^{૧૨}કોશ ^{૧૩}કોઠાર, હારિયા સકલ અંગ શ્રંગાર;
 કિંબહુના નલ ^{૧૪}જાણ્યું તેમ, ^{૧૫}આગિ હારિ લહિઉ તુ જેમ. ^{૧૬}

૧ નલે. ૨ રહસ્યે. ૩ ધૂતારો, જુગારી-કપટી. ૪ જુગારમાં
 નિપુણ. ૫ જો. ૬ જતાય. ૭ પામે, બાણે. ૮ ઓડી, ઓડમાં-શરતમાં
 મૂકેલી. ૫૦ “ઉડયું ઓડયું.” ૯ ખાણ. ૧૦ પ્ર૦ “પુષ્કર.” ૧૧ અંગુડી,
 વીંટી. ૧૨ ભંડાર. ૧૩ અન્નના કોઠા. ૧૪ જાણ્યું. ૧૫ અગાડી, પૂર્વે
 ૧૬ વાયક શ્રીમેધરાજજીયે કૂબરે નળ સાથે જુદ્ધ કર્યાનું વર્ણવ્યું છે
 જુઓ આં કાં મં મૌં ૩ જું પાને ૩૭૬-૩૭૭—

યત:—

જા જૂણ ધનાસા, મુંડી સીસેણ જાઈ રુવાસા;
વેશા સંગ-પસંગા, તિન્નિ આસા નિરાસા સા ! * ૧૧૨
પ્રત્યંતરે યત:—

“ ૧પાસા ૨વેશ્યા ૩અગ્નિ ૪જલ, ૫ઠગ ૬ઠક્કર ૭સોનાર;

“ એ દસ તુહિ અપ્પણ્ણ, ‘ખંભણ્ણુ’ અદુઅપ્પ મિડાલ ૧૦ ડુ ! ” ૧૧૨

(પૂર્વ ચોપાઠ.)

એણીપરિ નલનૃપ જીપ્પુ સર્વ, પણિ મનિ કિંપિ ન આણિ ગર્વ;
હવિ ૧જૂ રમવા ૨નિશ્ચય કરે, એતા દોષ દૂતના ધરે. ૧૧૩
પુત્ર કલત્ર કર્ણુ નાશિકા, સકલ હાંનિ હોવે ૩જૂથિકા;
દૂતવ્યસન સરિખું નહિ અન્ય, જે પરિહરે સોઈ જગિ ધન્ય! ૧૧૪
સ્વનગરે પ્રવેશ—

શુભ મુહુરતિ લેઈ સુવિશેષિ, ૪રાયે કીધો નગર પરવેષિ;
હરખ્યા નિષધનયરના લોક, વંછિત સકલ ક્લ્યા ૫અસ્તોક. ૧૧૫

“ અનુક્રમે કોશળ આવીઆરે, કૂબર સાંભલી વત;

“ અતિશય ઇર્ષ્યા ઉપની, રાજદોભ સંયુત્તરે. ૧૮

“ કૂબર સાહમે આવીઓ, કટક લેઈને તામ;

“ રાજ તણો તરસ્યો ધણો, માંડે સખળ સંગ્રામોરે. ૧૯ ”

તથા—

“ સુભટ સાચા પડ્યા કેટલા રણુ પડ્યા, કોઈ કાતર વળી કીહ નાંડો;

“ પુન્યપ્રસાદ વળી નળનૃપ જીતિયો, કૂબર વ્યાંધિયો કરીય કાંડો. ૬ ”

* જુગારથી ધનની આશા, મસ્તક મુંડાવવાથી રૂપની આશા,
વેશ્યાના સંગથી (સારા) પ્રસંગની આશા, એ ત્રણે આશા નિરાશા
નકામી જાણવી. x વડુઅ, વડતું ઝાડ (?) ડુંબિલાડો, બિલાડી.

૧ જુગાર. ૨ નહિ રમવાનો નિયમ કરે. ૩ પ્ર૦ “ જે થિકા. ”
જે થકી, જુ-જુગારથી. ૪ પ્ર૦ “ નગર મધ્ય નૃપ કરે પ્રવેશ. ”
૫ બહુજ.

^૧મુક્તાફલિ ભરી સોવન થાલ, બહુ વધાવિ સધવા બાલ;
પૂરવપુણ્ય ફલિયાં સહુતણાં, ઘરિં ઘરિં ઉત્સવ વધામણાં. ૧૧૬
રાજ્યાભિષેક—

પ્રગટ પાટિ બિહુ મહારાજ, સકલ ભૂપ સેવિ નિર્બ્યાજ;
અર્ધભરતમાંહિ સુવિહાણુ, અખંડલ પરિવર્તિ આણુ. ૧૧૭

ઋતુપર્ણાદિ રાજમંડલી, કરે અભિષેક રાજાનુ વળી;
મણિં સિંહાસનિ થાપી કરી, કીરતિ ત્રિણિ ભુવનિ વિસ્તરી. ૧૧૮

(હવિ) સહુ ભૂપપ્રતિં નલરાય, આપિ ઉચિત અનેક સુપસાય;
મહાબલરાય પ્રમુખ ^૨ખેચરા, ઋતુપર્ણાદિ ભૂપ ^૩ભૂચરા. ૧૧૯
લહી બહુમાન રહિયા તસ નામિ, સહુ ^૪વિસભ્યાં નિજનિજ ઠામિ;
લૈમી મોહ ધરે સુપસન્ન, રહી કેસની કેતા દિન્ન. ૧૨૦

પુષ્કર યુવરાજપદે—

^૫કૂબર જે જીત્યુ નલરાય, અતિ ^૬અનુસય ધરતુ મનમાંહિ;
મંદિર છંડી જાયે યદા, નલલૈમી તિહાં આવે તદા. ૧૨૧

સંતોષી શુભવચનિં સાર, વચ્છ! મ ધરિ મનિ દુઃખ અપાર;^૭
તુઝ સરિખુ ંધવ કિહાં મિલે, રખે રાજથી અલગુ ટલે. ૧૨૨

હવિ ‘મેદિનિમાંહિ જોઈ, વીરસેનના સુત છિ દોઈ;
દમયંતી-દેવર! હવિ સુણુ, રખે વિયોગ પડે કોતણુ. ૧૨૩

રાજ ઋદ્ધિ દેશ સાધના, સમય જે લખિમી અર્જના;
અંધુવર્ગનેં ખપિં આણિયે, તે તસ તણું ફણ જાણીયે.^૮ ૧૨૪

અંધુવર્ગ દીસે ^{૧૦}દોહિલા, આપોપું વિચરે ^{૧૧}સોહિલા;
તેહની ઋદ્ધિ લહી સવિ ^{૧૨}શ્લોક, જિહાં નહી સુખી સંબંધીલોક! ૧૨૫

ધન્ય ધન્ય! સ્વભતિકે પોષ, પરગુણુ ગ્રહિ ભાખિ નિજ દોષ;

૧ મોતીની. ૨ વિદ્યાધર રાજ. ૩ જમીનના રાજાઓ. ૪ વિદાય કીધા.
૫ પ્ર૦ “પુષ્કર.” ૬ ધણો પસ્તાવો. ૭ પ્ર૦ “લિગાર.” ૮ પૃથ્વીમાં.
૯ પ્ર૦ “તે તુ સફલપાણું જાણીઈ.” ૧૦ દુઃખી. ૧૧ સુખમાં. ૧૨ નકામી.

નિજ ગુણ સુણી ધરે મનિ લાજ, ધન્ય ! સોઈ સાધે પરકાજ ! ૧૨૬
 તેહ લણી મનથી મેહલિ ૧ વિખવાદ, એ સવિ બાણ્યુ પુણ્યપ્રસાદ;
 જે એકઠું સહુકો મિલિયું, વિરહદુખ સવિ' દૂરિ ટલિયું. ૧૨૭
 ઇતિ કહી દહ આલિંગી કરી, યુવરાજ પદવી દે ખરી;
 અર્ધરાજનુ આખ્યુ ભાર, વરત્યુ સઘલિ યશ વિસ્તાર. ૧૨૮
 ઇમ ભોગવે ત્રિખંડરયું રાજ, સારે સકલ લોકનાં કાજ;^૨
 રાજભાર (સિરિ) દેઈ શ્રુતશીલ, ધર્મ-કર્મ સ્વે' કરે સુશીલ. ૧૨૯

૧ દુઃખ-કંકાશ. પ્ર૦ "વિષાદ."

૨ અત્રે ભટ પ્રેમાનંદે, આજના રાજકુલોને પણ વિચારવા
 લાયક કથન કથ્યું છે. કે જેવું આ રાસકારે પણ પહેલા પ્રસ્તાવમાં
 પાને ૧૭૫-૭૬ માં કથ્યું છે. જુઓ પ્રેમાનંદ કડવું ૬૪મું.

- “ જુહપતિ પુષ્કરને કીધો, નજે કીધાં જમ અનંતજ;
- “ ધર્મરાજ કીધું નળરાયે, વરસ સહસ્ર છત્રીસ' પર્યંતજ.
- “ નળના રાજ્યમાં બંધન નામે, એક પુસ્તકને બંધનજ;
- “ દંડ એક શ્રીપાતને હાયે, ધન્ય વીરસેન-નંદનજ !
- “ કંપારવ ધનને વરતે, પવન રહે આકાશજ;
- “ કુળકર્મ પારધિ મૂક્યાં, જીવનો ન કરે નાશજ.
- “ ભય એક તસ્કરને વરતે, કમાડને વિજોગજ;
- “ હરખ શોક સમતોલ લેખવે, ત્યાજ વિષયના ભોગજ.
- “ ચતુર્વર્ણુ તો સરવે શરી, જ્ઞાનખડ્ગ તીવ્ર ધારેજ;
- “ દેહગેહમધ્યે ખટ તસ્કર, પીડી ન શકે લગારેજ.
- “ શૈલ્ય ધર્મ દયા તત્પરી, આપે તે ગુપ્ત દાનજ;
- “ હરિભક્તિ નથી તેતું નામ દરિદ્રિ, જેને ભક્તિ તે રાજનજ.
- “ તેહ મુઓ જેની અપકીર્તિ પંડે, અકાળ મૃત્યુ ન થાયજ;
- “ માગ્યા મેહ વરસે વસુધામાં, દૂધ ધણું કરે ગાયજ.
- “ માતપિતા ગુરૂ વિપ્ર વિષ્ણુની, સેવા કરે સર્વે કોયજ;
- “ પરનિંદા પરધન પરનારી, કુદષ્ટે' નવ બોયજ.”

તીર્થાર્તન—

કલ્યાણકારક ઉત્સવ એક દિવસ, પ્રિયા સાથિ તેડી રાજન;
 તીરથ સોઇ 'તમોહર' જિહાં, જિનવર વંદનિ આબ્યુ તિહાં. ૧૩૦
 દેખિ સો 'વિહાર દંપતિ, ચરણિ ચ્યાર' ચાલ્યા મહાસતી;
 પ્રથમ દેઈ પ્રદખ્યાણા ત્રણિ, પરમેશ્વર પૂજ્યા ચિરમન્નિ. ૧૩૧
 સાલંકાર કવિત ઉચ્ચરી, શ્રીભગવંતતણી સ્તુતિ કરી;
 પછે પ્રણમ્યા મહાકૃષિના પાય, 'વાસર અષ્ટ રહિયા તિહાં રાય. ૧૩૨
 વળતા નિજપુર ભણી સાંચરિયા, પવનિ પંથિ આકુલા કરિયા;
 થયું 'નકત વ્યાપિઉ અંધકાર, તિહાં થોભાબ્યું સ્કંધા વાર. ૧૩૩
 એતલિ 'મધુકર કુલ અંકાર, સુવણિ કણિ રાજ તેણિ વારિ;
 તે કૌતુક ભેવાનિ કામિં, ભૈમી બોલાવી તેણિ ઠામિં. ૧૩૪
 પ્રિયે યવનિકા બાહિરિ આવી, ભાલ-તિલક ઉઘોત જણાવી;
 પતિ-આજ્ઞા પામી સા તામ, બાહરિ પ્રગટ કરી નિજધામ ૧૩૫

સાધુસમાગમ—

અંધકાર તવ જર્જર થાય, એતલિં એક દીકું મુનિરાય;
 ધરી ધ્યાન પ્રતિમાંહિં રહિયુ, 'ખૂંટો ખચરતાણુ જિમ દહિયુ. ૧૩૬
 બાવન ચંદન અરચ્યું 'કૃણિ, મધુકર ગંધિ આબ્યા તિણિ;
 સાધુ-શરીરિં વલગી રહિયા, રાય-રાણીની દૃષ્ટિ થઈયા. ૧૩૭
 તવ આબ્યા મુનિવરને પાસિ, કરિ પ્રશંસા અતિ ઉદ્દાસી;
 અહો તપસ્યાધારક ધીર! મહામુનિવર મોટઉ ગંભીર! ૧૩૮
 'પરિચારિક પાય તિણિ ખેવી, ભમરા દુરિં કરાવે હેવી;

૧ મંદિર. ૨ પ્ર૦ "ચરણ ચ્યારિ." ૩ આઠ દિવસ. ૪ રાત. ૫ ભમરોનો.

૬ પ્ર૦ "સુણી કણિ" કાણે સાંભલી. સુવણિ=મધુર અવાજવાળો. ૭ પ્ર૦
 "ખૂંટુ ખિરતાણુ યમ દહિઉ" તપવડે અંગદમનથી ખેરના ખૂંટાની જેમ
 સ્થિર થયેલા મુનિ દીઠા. ૮ કોષકે. ૯ નોકર ચાકર. પ્ર૦ "પરિવારિકા."

કરિ વેયાવચ્ય મુનિવરતાણુ, નિરમલ યોધિ કરે આપણુ. ૧૩૯
 ૧ સ્વેં વેયાવચ્ય કરે ભૂપતિ, કરજોડી વંદે હંપતી;
 સખલ પરીસહ સે^૨ સંચતિ, પૂરણુ ધ્યાન કરે મુનિપતિ. ૧૪૦
 ધન્ય! ધન્ય! તું મહામુનિરાય! તુઝ મુખ દીઠે પાતક^૩ જાય;
 પ્રગટિયું પૂરવપુણ્ય અનંત, ચરણુભેટ તુમ લહી^૪ લઈંત! ૧૪૧
 સ્તુતિ ઇતિ કરતા મુનિવરપાય, વળી વળી પ્રણુમે રાણીરાય;
 ઠામિ યથોચિત તેણિ બિસિઈ, 'ધર્મલાલ' આસીસ મુનિ દિઈ. ૧૪૨
 કહિ મુનિવર સંભલિ રાજન્ન! સદા મુનિર્મલ તાહઈં મન્ન;
 ધર્મદેશના તુમે સંસીયે^૫, જિમ કપૂરિં કુસમ વાસીયે. ૧૪૩
 સકલ વિભવ^૬ સંપૂરણુ રાજ, શ્રદ્ધા ધર્મ ચિત્ત ધર્મકાજ;
 પત્ની પ્રેમવતી દૃઢ નેહ, લહિયો પુણ્યતણાં ફલ એહ! ૧૪૪
 રાજન! દમનકમુનિવરતાણુ, સુતીર્થ્ય શ્રુતસાગર-મુનિ ભણુ;
 સોઈ મુનિ તુમ આસીસ દિયે, ધર્મ-નિવાસ હોજે તુમ હિયે. ૧૪૫
 નલનૃપ તવ પય પ્રણુમી વળી, ઇતિ યોદ્યુ^૭ જોડી અંજલિ;
 ધન જીવિત સહી માહઈં એહ, મુનિ નિર્મમ તુમે ધરો સનેહ! ૧૪૬
 કલિ જીત્યુ વળી પામી પ્રિયા, દેશ સકલ 'સોહિલિ સાધીયા;
 તુમ દરસણિ ઉલ્લટ જેતલું, હરિખજ પામ્યુ તવ તેટલું. ૧૪૭
 ભગવન! એક પૂછું સંદેહ, સવિ સાધારણ માનવદેહ;
 અલૌકિક ભૈમીનિ ભાલિ, તિલક હવું તે પુણ્ય સંભાલિ. ૧૪૮
 દેવી સાધિં વિરહ જે લહિઈં, સોઈ પાપનું કારણ કહુ!
 અરધભરતનું પામિઈ રાજ, "કુહુ! કુણુ પુણ્યે" સરીયાં કાજ? ૧૪૯
 સાધુમાષિત-પૂર્વમવ—
 ગુરૂ કહિં પુર હિમાચલ ઠામિ, તું રાજ ૧^૦ મુન્નમણુ ઇતિ નામિ;

૧ સ્વેં=સ્વયં, પોતે. વેયાવચ્ય=સેવા ચાકરી. ૨ સહે, સહન કરે.
 ૩ પાપ. ૪ સાધુ-મહાન જન! ૫ પ્ર૦ "શંસીઈ" ૬ વૈભવ. ૭ હાથ
 જોડીને. ૮ સુખે કરીને. ૯ કહો! ૧૦ પ્ર૦ "મન્નમણુ" અર્થેપિ મન્નમણુ.

વીરમતી પત્ની તાહરી, સકલ કામિની ગુણુ-મણિ ભરી. ૧૫૦
તું બલવંત યુવા દાતાર, ધીરવીર ગંભીર ઉદાર;

^૧પણિ અનાર્ય જાન્યુ તે ભણી, ^૨વિગતિ ન લહી જિનધર્મહતણી.

એક દિવસ તું મૃગયા રમિ, સપરિવારિ વનમાંહિં ભમિ;

એહવિ સાથ વહે બહુગુણી, અષ્ટાપદની યાત્રા ભણી. ૧૫૨

તિણિં થલિં વરતે તાહરી આણુ, તેં તસ પાસિ લીધું દાણુ;

સંઘ સાથિં તિહાં મુનિવર એક, તિં તિહાં મંડયો અતિ ^૩અવિવેક.

સાથ સહુકો ^૪વહિતુ કરિયો, તેહનિં નિરાપરાધ તિં ધરિયો;

ન સકિઉં તેહનિં વારી કોઈ, બલવત્તરચું પ્રાણુ ન હોય. ૧૫૪

મહાનુભાવ તપ શોષિત અંગ, તે દીઠિ તુઝ ઉપતુ ^૫કુરંગ;

તું તિહાં હવું ઘણું અજ્ઞાન, મુનિવર ઉપરિ મેહલ્યાં સ્વાન. ૧૫૫

^૬સ્વાન ^૭વિલૂરે મુનિવરઅંગ, પણિ તસ ન હવું સમતાલંગ;

મુખહુંતી નવિ યોલિ વાય, તસ તનુ 'વજ્રરિષભનારાચ'.

એતલિં વીરમતી સુંદરી, આવી તિહાં ^૮એઠી પરિવરી;

પ્રિયુનિં ભોજન દેવાભણી, તિ મુનિવર તિમ દીઠઉ ગુણી. ૧૫૭

અતિ શોચા કરતી સા બાલ, અલગા કર્યાં સ્વાન વિકરાલ;

કહિં ભરતારપ્રતિં અતિ ઘણું, એ સ્યું કરિયુ મૂઠતાપણું! ૧૫૮

એહવું ન કરે પામર કાજ, એણિ વાતિં બહુ આવે લાજ;

ક્રીધો ^૯કલ્પદ્રુમે કુઠાર, ચિંતા રત્ને વજ્રપ્રહાર! ૧૫૯

જુ કદાચિ મુનિ દેયત સાપ, તુ કુણુ ગતિ હોયત પ્રિય! આપ!

ઈતિ કહિતી મુનિવરતનુતાણી, ^{૧૦}પરિચર્યાં મંડિ અતિઘણી. ૧૬૦

૧ અવિવેકી પ્રદેશમાં જન્મ્યો તેથી. ૨ ભેદ, તત્વ, વિગત.

૩ પ્ર૦ “તિં દેખી મંડયુ અવિવેક.” ૪ જતો. ૫ અભાવ, અયોગ્ય

રંગ=આનંદ. ૬ કૃતરાં. ૭ યુથે, ફેડે. પ્ર૦ “સ્વાન વલૂરિ” ૮ અતિ

મજબૂત, એક પ્રકારના બળનું પ્રમાણ. ૯ દાસીઓથી. ૧૦ કલ્પવૃક્ષને

કેવાડેથી કાપી નાખવાનું કર્તું. પ્ર૦ “દીધું કલ્પદ્રુમિ.” ૧૧ સેવા ચાકરી.

મુનિવરઅંગિ ^૧વહિકી લાલ, દેખી દુખ ધરે સા ખાલ;
 ઓલી બહુપરિ વચન વિશાલ, ^૨સદય ચિત્ત કીધું ભૂપાલ. ૧૬૧
 મુનિવર શાંત થયુ નૃપ લહી, મહિમા ધર્મ દાખિવા સહી;
 નિન્ન ^૩ નિષ્ટીવ અંગ ચોપડિઉં, ^૪વપુ કીધું ^૫યમ ^૬નૂતનુ ઘડિયું. ૧૬૨
 તે દેખી વિસ્મય ચિત્ત થઈયુ, સોચે ઘણું રાય તિહાં રહિયુ;
 ધિગ એ મૂઠ અવજ્ઞાકાર, ^૭મુનિ સંતાપ્યો ગુણલંકાર. ૧૬૩
 અતિ વિષાદ કરતુ બળિયુ, તવ ઓલ્યુ સમરસ^૮ પ્રાણીયુ;
 મેહલિં વિષાદ ^૯તું મનિથકી, કિમપિ હોય હવે ^{૧૦}પાતકી. ૧૬૪
 રાજન ! ચતુર તુમ્હાસિત લોક, માનવલવ લહી મ કરો ફોક;
 જીવદયા બણો જિનધર્મ, પ્રાણી હણી મ ખાંધ્યો કર્મ. ૧૬૫
^{૧૧}ચો ચો દંતિ તૃણું રિપુ લિયે, તેહનિ સુભટ ^{૧૨}ધા નવિ દિયે;
 સદા કાગિં જે તૃણ ચરે, કિમ સકર્ણ તેહનુ ^{૧૩}વધ કરે. ૧૬૬
 હાહા જૂઓ અરાજ કહિયે, સખલા દુર્ગલનિં દુખ દિયે;
 તેહ બાણી ^{૧૪}ન્યાયપંથિં મન ધરો, યત્ન જીવ સઘલાનો કરો. ૧૬૭
^{૧૫}દીન ^{૧૬}દિગંબર ચાલિઓ ધરી, ^{૧૭}કપાલિક પુટ લિખ્યા ^{૧૮}આચરી;
 મહાદેવ નડીયા એ નાટિ, બ્રહ્મા મસ્તકે છેદા માટિ. ૧૬૮
 લહી દુર્લભ માનુષ-અવતાર, જેણિ ન બાણ્યુ ધર્મવિચાર;
 સો માનવરૂપે પશુ કહો, ધરો વિવેકને ધર્મ સંગ્રહો. ૧૬૯
 ઈત્યાદિક મુનિ-વાચકતણી, ધર્મદેશના સાચી સુણી;

૧ પ્ર૦ “ વહિકી લાલ. ” ૨ દયા યુક્ત. ૩ પોતાનું થૂંક.
 ૪ શરીર. ૫ જિમ, જેમ. ૬ નવા શરીર જેવું. ૭ પ્ર૦ “ મુનિ સંતાપ્યુ. ”
 ૮ મુનિ, સમતા રસવાળો પ્રાણી. ૯ પ્ર૦ “ રાય ! મનિથકી ”
 ૧૦ પ્ર૦ “ કિમપિ મ હોવિ હવિ પાતકી. ” ૧૧ જે જે. ૧૨ ધાવ.
 ૧૩ નાશ. ૧૪ પ્ર૦ “ ન્યાયપંથ મનિ ધરો. ” ૧૫ કંગાલ. ૧૬ નમ.
 ૧૭ ખોખરી ધારણુ કરનાર, નાસ્તિક મતવાળો. ૧૮ પ્ર૦ “ આદરિ ”

મમ્મણુ મહીપતિ તદા ^૧સચાર, ગૃહે શ્રાવકી-વિરતિ ઉદાર. ૧૭૦
 વળી વળી મુનિને કરે ખામણું, કુર્કર્તવ્ય નિંદે આપણું;
 કુણિ તીરથિં પુહતા મુણિંદ, અંતરાય હુઓ મહામંદ. ૧૭૧
 ગુરૂ કહે અષ્ટાપદ ઇતિ સુણુ, ભરત વિનિમિત તીરથ ભણુ;
 મણિપ્રાસાદ ચતુર્મુખ જિહાં, જિન ચઉવીસે પ્રતિમા તિહાં. ૧૭૨
^૨જિનવર દેહમાન નિજ વર્ણુ, જિનપ્રતિમા મહીતલિ આભણુ;
 તિહાં ચ્યારિ આઠ દસ દોઢ, પૂર્વાદિક ચિહુંદારિં હોઢ. ૧૭૩
 સો ગિરિ ઉચ્યુ યોજન આઠ, તેતાં પાવડી ^૩ચારાં પાઠ (આઠ);
 દેવીશક્તિ વિના ^૪માનવી, ન સકે ચડી વાત ^૫માનવી. ૧૭૪
^૬સાંપ્રત સો ગિરિ દર્શન જેહ, યાત્રાતણું દિયે ફલ તેહ;
 શાસનદેવી ^૭સાંનિધિ કરિં, તુ પ્રભુદર્શન હુયે સિરિં! ૧૭૫
 તેણિ તિરથિ યાત્રા અંતરાય, હવુ સફલ સંભલિં રાય;
 જેણિ પ્રતિષોધ લહી દંપતી, ધર્મકૃત્ય કરયો ^૮અણુવ્રતી! ૧૭૬
 ઇતિ સંભલિ તથા ^૯ક્ષતિનાથ, જન મોકલી વિલંબે સાથ;
 મુનિ પ્રતિલાભિ ઉદ્ધટ ભરિયા, સંઘમાંહિં જઈ પુહતા કરિયા. ૧૭૭
 તે દિનથી મમ્મણુનૃપ નિત્ય, રાણીસહિત કરે ધર્મકૃત્ય;
 વીરમતી અષ્ટાપદતણી, યાત્રા ^{૧૦}ભાવન ભાવેં ઘણી. ૧૭૮
 એહ અર્થ મનમાંહિં ધરી, શાસનદેવી-મૂરતિ કરી;
 નૃપપત્ની દેહરાસર મંડિ, કરે આરાધન આલસ છંડિ. ૧૭૯
 ત્રિકાલ પૂજા સારે ખરી, કરે તપસ્યા ધારણુ ધરી;
 સૂઈ દર્ભ ભૂશિચ્યા કરી, રાણીયે ઇમ તિ આદરી. ૧૮૦

૧ પ્ર૦ “ તદા સદાર ” દારા=પત્ની સહિત. ૨ પ્ર૦ “ નિજ
 નિજ દેહમાન નિજ વર્ણુ. ” ૩ આરાં, પગઠીઆ. ૪ મનુષ્ય. ૫ જાણુવી.
 ૬ ચાલુ સમયે, ચાલુ કાળમાં. ૭ સહાય. ૮ પ્ર૦ “ જાતાં. ” ૯ અહસ્થ-
 પણામાં વ્રત પાલનારને ‘ અનુવ્રતી ’ કહેવામાં આવે છે. અને સાધુ-
 ઝોને ‘ મહાવ્રતી ’ કહે છે. ૧૦ રાજાએ. ૧૧ ભાવના, ઇચ્છા.

પંચવીસ પંચવીસહ વાર, કરિ ઉપવાસ તિહાં સુવિચાર;
 આઠમિ પુનમિ દિન દુખહરણુ, રાણી કરે નિશિ-ભગરણુ. ૧૮૧
 કરે જિનેશ્વરના ગુણગાન, ^૧સહસક્રુમારી પ્રતિં બહુમાન;
 દિવસ ^૨પારણિતણો પ્રધાન, લોજન વસ્ત્રાભરણુ સુદાન. ૧૮૨
 આપે મનિ ઉઘટિ આપણે, મુનિને દાન દિયે ^૩મુદ ઘણે;
 ઇતિ પદ્ધતિ તપ કરતાં દક્ષ, શાસનદેવી હુઈ પરિતક્ષ.^૪ ૧૮૩
 કહે સુણિ વીરમતી ! કહો હિતેં, તપમહિમાયે સહી તુઝ પ્રતેં;
 હું તૂઠી વર માગો આજ, જે વંછો તે સાધું કાજ ! ૧૮૪
 વીરમતી કહે લાગિ પાય, જી તુમે મુઝ તૂઠાં મહામાય !
 તુ અષ્ટાપદ પૂરિ જગીસ, યાત્ર કરાવો જિન ચઉવીસ ! ૧૮૫
 તવ હિખિત હુઈ સાસનસુરિ, નિજવિમાનિ ખિસારી કરી;
 લેઈ આવી અષ્ટાપદગિરિં, ભરત-વિનિર્મિત જિનમંદિરિં. ૧૮૬
 તિહાં જિનવર વંદિ ચઉવીસ, પરમભાવિ પૂજ્યા જગદીસ;
^૫પ્રવચન-વચન હિયામાં ધરી, સત્તરભેદ-પૂજા વળી કરી. ૧૮૭
 વિવધ રત્નમય તિલક ^૬વિચિત્ર; જિન ચઉવીસે ભાલિ પવિત્ર;
 તેણિ દીધા ધરી ઉઘટ ઘણુ, સફલ જન્મ સા કરે આપણુ. ૧૮૮
^૭યાનયુગ્મ વસુધાએ ધરી, ' મુક્ટાસુક્ટિક-મુદ્રા ' કરી;
 સ્તુતિ મહાર્થતારસ્વરભાણી, સ્તવના કરિ જિનેશ્વરતાણી. ૧૮૯

નમઃ પરેભ્યોઽપિ પરા, -પરેભ્યોઽપિ નમો નમઃ;

પરાઽપરપરેભ્યોઽપિ, સર્વવિદ્ભ્યો નમો નમઃ. ૧૯૦

[મહાભારત-વનપર્વે.

૧ હજાર. ૨ પારણાના દિવસે. ૩ અતિ આનંદથી. ૪ પ્રત્યક્ષ.
 ૫ જૈન-આગમ-શાસ્ત્ર. ૬ નાના પ્રકારના. વિવિધ ભતિના. ૭ જન,
 જનુ.

(પૂર્વ ચોપાઇ.)

દ્રવ્યભાવ પૂજા સુવિશેષ, કરી ધરે મન ^૧મોદ અશેષ;

પછે તિહાંથી લેઈ ^૨શાસનસુરિ, રાણી મંદિરિ પુહુતી કરી. ૧૯૧
અંતર્ધ્યાનિ હુઈ દેવતા, નૃપ આગલિ સવિ કહી વારતા;

નિર્મલ આરાધી જિનધર્મ, રાય-રાણી પામ્યાં ^૩સુર-સર્મ. ૧૯૨
બીજે ભવિં સુરસુખ લોગવી, ત્રીજે ભવિં વળી તિહાંથી ચવી;

પોતનપુરિ ^૪શિશુપાલકથયાં, ધન્યધુંસરી નાંમિં કહિયાં. ૧૯૩
અલિ(અતિ)સમૃદ્ધ ભદ્રક બેહુજાણાં, મહિષી ગો દૂઝે ધરિ ઘણાં;

સી ભર્તાર પ્રતિં બહુ પ્રીતિ, દિયે દાન બહુ એકેં ચિતિ. ૧૯૪
વચનિં બે જાણુ મીહું વદે, કપટ કદા નહિ તેહને હુદે;

હુધા તૃષા ભંજે પરતણી, કીરતિ વિસ્તારે આપણી. ૧૯૫
એક દિવસ છે વર્ષાકાલિ, પશુ ચારે વનિ સો ગોવાલિ;

તિહાં મુનિવર પ્રતિમાયેં રહિયુ, વૃષ્ટિ ભીજતુ દષ્ટેં થઈયુ. ૧૯૬
તવ તે સાધુ-વેચાવચ કરે, પત્ર છત્ર મુનિ-મસ્તકિ ધરે;

સંધ્યા લગે વૃષ્ટિ તિહાં હવી, તવ લગિ સો તિમ રહિઉ માનવી.
મુનિને વૃષ્ટિ વાયુની ^૫બ્યથા, એણીપરિ તેણિ વારી સર્વથા;

કરિયું વેચાવચ સંધ્યા ભમ, મુનિવર કાઉસગિ પારિ તામ. ૧૯૮
ધન્ય ^૬ભણે પ્રણમિ મુનિરાય, કિહાંથી પાઉધાર્યા ઇણિ ઠાય ?

પાઉધારિવું હવિ કિહાં કહું? મુનિ કહે જિમ કહિયે તે લહું. ૧૯૯
^૭પાંડચદેશથી આબ્યા અહી, લાંકાપુરિએ ભાવું સહી;

‘પય વંદેવા શ્રીગુરૂરાજ, હવે વર્ષારિતુ આવી આજ ! ૨૦૦
તેહ ભણી ભૂં ^૮જીવાકુલ ભઈ, યોગ મિલે તુ રહીયે અહી;

ઇતિ સુણી ધન્ય પુણ્ય ભાવીયુ, મુનિ મંદિર તેડી આવીયુ. ૨૦૧

૧ પાર વગરનો હર્ષ. ૨ શાસનનું રક્ષણ કરનારી દેવી. ૩ દેવતાનાં સુખ, અર્થાત ત્યાંથી મરીને દેવપણું પામ્યા. ૪ પ્ર૦ “ પશુપાલક. ”
૫ પીડા. ૬ ખોલે, કહે. ૭ પાંડુદેશ. ૮ ચરણ. ૯ જીવોયુક્ત.

ધન્ય લણે ^૧લદ્રકપરિણામિ, ^૨મહિષાઝઠ થાઓ તમે સ્વામિ !

મારગિ ^૩પંક ન ડોહવો થાય, મુનિવર કહે અમે હીંડું પાય. ૨૦૨
પાય-વિહારેં ધરિ આપણિં, મુનિ લેઈ આંચુ આદર ઘણિ;

પ્રતિલાલે ^૪પાયસ-આહાર, તેહનિ પાસિં રહિઉં અણુગાર. ^૫૨૦૩
ચઉમાસું ઠાયું તેણિ ઠામિ, ધન્યધુંસરી શુભપરિણામિ;

મુનિમુખિ ધર્મદેશના સુણિ, પુણ્યારાધન ^૬પદવીલણિ. ૨૦૪
તેણિ થલિં સુખિ રહી ચઉમાસિં, મુનિવર પુહુતા (નિજ) ગુઝનિં પાસિ.

તે દિનથી પત્ની-પતિ જાણિ, શ્રાવકધર્મ ધરે જિનઆણિ. ^૭૨૦૫
ઈતિ જન્માત ધરી ધારણા, સ્ત્રી ભર્તાર ચવી ઝે જણા;

^૮ક્ષેત્ર હેમવંત જઈ ઉપના, ચઉથિ જન્મિ યુગલ સંપના. ૨૦૬
ભૂમિ સુવર્ણ વર્ણુ છિ જિહાં, મધુર સ્વર પંખી છિ તિહાં;

શીતલ સ્વચ્છ સદા છિ નીર ^૯, સુખકર હોસે શુદ્ધ સમીર. ^{૧૦}૨૦૭
તેહનિં વરતુ પાત્ર આવાસ, સિચ્યા ભોજન સકલ વિલાસ;

કલ્પદ્રુમ કામિત પૂરવે, દેવતાણી પરિ સુખ ભોગવે. ૨૦૮
પૂરિં આયુ ગયા પરલોકિ, પંચમિ ભવિ ચુથિ ^{૧૧} સુરલોકિ;

તિહાં ઝેહુમિત્ર દેવ અવતરિયા, અન્યોઅન્ય પ્રેમરસ ભરિયા. ૨૦૯
સાગર સાતપલ્ય એક લાણું, આય ^{૧૨} ભોગવી દેવહતાણું;

તિહાંથી તુમે હવાં દંપતી, આગલિ વાત લહુ જે છતી ! ૨૧૦
પૂર્વના કર્મફલ— [ઈતિ પૂર્વમવ.

ધરી ખાર મુનિનિં દુઃખ દીઉં, વરસ ખારતાણું તિં તસ કલ દીઉં;
વળતું મુનિવર ખામ્યું જેહ, સવિ સંયોગ મળ્યુ વળી તેહ. ૨૧૧

ધરિયું ધન્યતાણે ભવિ છત્ર, તેણિ તુઝ રાજ ^{૧૪}એકાતપત્ર;

૧ ભોળા. ૨ પાડા ઉપર ઝેસો. ૩ ગારો-કાદવ. ૪ ખીર, દૂધ. ૫ મુનિ-સાધુ. ૬ પ્ર૦ “પદ વળી ભણિ.” ૭ આણાએ-આણાએ. ૮ મરીને. ૯ પ્ર૦ “ક્ષેત્ર હેમવતિ” ૧૦ પાણી. ૧૧ પવન. ૧૨ “હોવિ શુદ્ધ સમીર.” ૧૩ ચોથે દેવલોકે. ૧૪ આયુ, આયુષ્ય. ૧૫ એક, આતપ-ત્ર.

દિયાં તિલક જે જિનવર-લાલિં, તિણિ તુઝ પત્ની તિલક નિહાલી.
 પૂરવ યંચ લવંતર પ્રેમ, લેહલણિ અધિકું તુમને એમ;
 ઇતિ મુનિવરનાં ^૧વાઈક સુણી, ^૨ધૂન્યાં બેહુ ઘણીયાણી ઘણી. ૨૧૩
 સ્મરણજ્ઞાન—

^૩નતીસમરણ લેઈ મૂરછીયાં, કરી ઉપચાર શિઘ્ર સજ ક્રિયાં;
 પૂરવલવ સમરી શુદ્ધ હિયાં, નલ-દમયંતી આર્ણીદિયા.^૪
 વળી વળી પ્રણમિ સો મુનિપાય, કરિ પ્રસંસા રાણીરાય;
 ઇતિ વાત સવિ હૃદયમાં ધરી, નિજમંદિરિ પુહુતાં પરિવરી. ૨૧૫
 નલ-લૈર્મી સંસારહતાણુ, કીડારસ વિલસેં અતિ ઘણું;
 કાંઈ (એક) અધિક નવાણું લખ્ય^૫, વુલ્યાં વરસ તાસ પરતખ્ય.

(રાગ રામગિરી.—ઠાલ પ્રથમતુ.)

એણીપરે^૬ રાજ કરે નલરાજણ, દિનદિન તેહના અધિક દીવાળણ;
 એકદિન બિહુસલામાંહિ સ્વામિણ, તવ પ્રતિહાર કહે શિરનામીણ.

(ત્રૂટક.)

નામીરે મસ્તકિ બોલિયુ, એક ઈંદ્રબલક દેવ;
 દરિસન તુમાઝું નિરખવા, આવીયુ છે પ્રભુ ! હેવ. ૨૧૮
 નૃપ કહે તેહનિ તેડી અહીં, આવિયુ સો તતકાલ;
 પ્રણમી કરી ઉભુ રહિઉ, સો કહે સુણિ ભૂપાલ ! ૨૧૯
 નલપ્રતિબોધણોડપાય—

આગેરે નાટકિયા ઘણા, નિરખ્યા હુસિં નિરધાર;
 પણિ નિપુણ નર્તક માહરો, દીઠો નથી એકવાર ! ૨૨૦
 ઈમ કહી બંધી જબનિકા, તિમાંહિંથી તેણિવાર;
 એક ^૧આમ-સૂકર પ્રગટિયુ, તેણિ ધરિયા છિ શ્રંગાર. ૨૨૧

૧ વાયક, વચન, વાણી. ૨ પ્ર૦ “ધૂન્યાં બહુ” ૩ પાછલાં ભવેતું
 જ્ઞાન થવું, પાછલાં ભવેતું દેખવું. ૪ આનંદ પામ્યાં. ૫ લક્ષ, નવાણું લાખ
 વરસ ઉપર કાંઈક અધિક વરસ વુલ્યાં, વેલ્યાં, વણાં. ૬ ગામસુખર, ભૂંડ.

- મંજુર ચરણે રણુજણે, કેઉર મુગટ ઉદાર;
કાનેરે કુંડલ ઝલહલે, હોયે તે નવસર હાર. ૨૨૨
- નાટિક 'નિરૂપમ મંડિઉં, સૂકરેં સભામઝારિ;
સો લેહ અંગ ઉપાંગના, દાખિ(વિ) વિવિધ પ્રકારિ. ૨૨૩
- હાવભાવ બહુ હસ્તકકલા, સ્વર તાલ માન વિગતિ;
નિરખતાં નાટિક તેહનું, સહુ ચતુર ચમક્યા ચિત્તિ. ૨૨૪
- નલરાય વિસ્મિત ચિત્ત હવુ, તેહનારે ગુરૂનિં તામ;
એકલખ્ય હેમજ આપીયું, ઉપરિ વળી એક ગામ. ૨૨૫
- સૂકરો પ્રસ્વેદિત હવુ, નાટિકતણી જો અંતિ;
સૂકર શરીર (પ્ર)ક્ષલાવીઉં, રાજા ઈંમ નિરખંતિ.^૨ ૨૨૬
- બહુ ચૂચા ચંદન આણીયા, કસ્તૂરી અગર કપૂર;
કરી વિલેપન દીપાઇઉં, સૂકર સરીરહ નૂર. ૨૨૭
- અહ્ભુતકલા જે(ણિ) સીખવી, સો વખાણ્યું બહુવાર;
સ્યું કરિઉં (હવિ) તેણિ સૂકરિં, તે સુણુ સહુ સુવિચાર ! ૨૨૮
- સ્નાનના ખાલમાંહિં જઈ, 'ઝીલીયું' કદમ તેહ;
પેખીઉરે પૃથવીપતિ કહે, હા ! હા ! કરે સ્યું એહ ? ૨૨૯
- ઇતિ કલાવંત વિચક્ષણો, સ્યું કરિઉં 'કુત્સિત કામ;
વળી અંગ પવિત્ર કરાવીઉં, રાજ્યે તેહનું તામ. ૨૩૦
- વળી તે 'પંકહમાંહિં' જઈ, ઝીલીઉ સો તતકાલ;
'મુચકોઠે મુખિં' નિંદે ઘણું, તસ કુલખ્યણુ ભૂપાલ. ૨૩૧
- તેહનુરે ગુરૂ તવ બોલીઉ, રાજન ! સ્વભાવિં જોઈ;
પરદોષ જોવા તતપરા, જગમાંહિં સહુજન હોઈ ! ૨૩૨
- નંદા કરે સૂકરતણી, 'કદિમે મોહ્યા માટિ;
તું 'મદનપંકિં' માનવી ! મોહીયુ છિ ઇણિ ઘાટિ ! ૨૩૩

૧ ઉત્તમ. ૨ પ્ર૦ "રાજાઈ મનની ખંતિ." ૩ કાદવમાં નાણું.
૪ ખરાબ. ૫ ગારામાં. ૬ મચકોઠે. ૭ કાદવમાં. ૮ કામરૂપી કાદવમાં.

ઇમ કહી સૂકર સહિત સો, ક્ષણમાંહિં થયું અદૃષ્ટ;

[ઈતિ પ્રતિબોધનાર્થ નાટિક.

એતલિં રાજયેં સુણી, આકાશિવાણિ સ્પૃષ્ટ.

૨૩૪

આકાશવાણી—

પ્રતિબોધ દેવા તુહનિં, વીરસેન તાહરૂ તાત;

આવ્યુ હતુ તે જાણ્યો, હવે ષૂઝિ મનસ્થું જાત !^૧

૨૩૫

મહામોહમાંહિ ધારીઉ, નિદ્રા હવિ વચ્છ ! છંડિ;

નરજન્મ ^૨આલિં મ હારિ તું, ^૩નિર્વાણ મધ્ય તિ મંડિ ! ૨૩૬

ઇતિ સુણી ચિત્ત ચમત્કરિઉં, સહસા તદા નલરાય;

સૂતુ પ્રમીલા પરિહરી, જાગીઉ જિમ તિમ થાય.

૨૩૭

વૈરાગ્યરંગ—

નિંદે ^૪પ્રમાદિત આપણુ, ઘણુ ધરિ મનિ વૈરાગ;

અહો આઉખું અતિકમ્બું, નવિ કરિયુ તૃક્ષા ત્યાગ !

૨૩૮

નવિ પાર પામિયુ પ્રાણિયુ, ભમંતા અનંત સંસાર;

એ વિષય ભૂમિ ભૂલુ ભમ્યુ, નવિ લહિઓ ઘોધ લગાર. ૨૩૯

અહો ! મોહતું જાણ એવડું, આઉખું લહી અનિત્ય;

^૫ભોગથી ભાવ ન ભંજ્યો, નવિ ધર્મ જાણ્યુ સત્ય ! ૨૪૦

^૬મૈથુનિં મોહિયા માનવી, ચતુરાઈ કરે અનેક;

સા કળા વિકળા જાણવી, જી નહીં ચિત્ત વિવેક !

૨૪૧

૧ “ અરૂં સગું તે જાણજો, એહુભવ જો હિતકાર;

“ ઇહલોકે હિત પરમવે, સુંદર ગાતિમતિદાર. ૧

“ પાપ નિવારે હિત કરે, ગુણ પરકાશે જ્ઞેહ;

“ વિહરે નહિ આપદ પડયે, મિત્ર ગણેવો તેહ ! ૨ ”

[શ્રીમેધરાજજી. આ. કા. મ. મૌ. ૩ જી પાતુ ૩૭૦.

૨ મદત-નકામો ન હારી જા. ૩ મોક્ષ સાધનમાં પ્ર૦ “નિર્વાણ પદ્ધતિ.” ૪ પ્રમાદીપણું, આજસાધ. ૫ સંસારિક ભોગો ઉપરથી ભાવ-ધ્વિષ્ઠાનો નાશ ન કર્યો. ૬ કામવાસનાદિમાં.

(श्लोक-उपजातिछन्द.)

सन्ध्यादिबारात्रिघटीसमेतं, जनायुरम्भः परिशोषणाय;
 आदित्यचन्द्रौ वृषभौ बलिष्ठौ, कालोऽरघटं परिवर्तयेत्. २४२
 यौवनं जलतरङ्गचञ्चलं, जीवितं जलदजालसन्निभम्;
 सङ्गमाः कपटनाटकोपमाः, हन्त दुस्तरतरो भवोदधिः. २४३
 निगृह्य केशेषु निपात्य दन्तान्, बाधिर्यमाधाय विधाय चान्ध्यम्;
 कामान् बलादेव जरा हिनस्ति, स्वेनैव नो मुञ्चति पूर्वमेव. २४४
 तारुण्यरत्नं पतितं कथं मे ! हतोऽस्मि हा ! दैव ! कथं करोमि ?
 इतीव नम्रः किल मन्दमन्दं, पश्यन् प्रयाति स्थविरो वराकः २४५
 करौ शिरश्चापि अहो धुमानं, मृत्योर्भयात् कम्पितसर्वगात्रम्;
 निषेधचेष्टां विदुरोपि वृद्धं, गृह्णाति हा हन्त नव कृतान्त. २४६

[महाभारत-वनपर्व.]

(श्लोपाध. ?)

धृति २ अनित्य-लावे लावना, नलमडाराय तदा शुभमना;
 भनि चिंते डुवि छंडु राज, नथी डुवि संसारि काज ! २४७
 पूर्वजप्रतिं लगाडी लाज, न यड्यु भूरभ संयमपाज;
 ३ लैभी पूष्यवती मुञ्जप्रतिं, तपसंयम ४ द्विभ्या हे ५ निति. २४८
 धृति जिनद्विभ्यातुं परिष्णाम, नलराज भनि आन्धु जाम;

१ प्र० " युपै. " २ संसार अने संसारनी सर्व माया असार
 अने नाशवंत छे, जेवा भाववाली भावना भाववा लाज्ये.

३ " मयज्जु रेड सरभ्मी सती, योडी जेण्णे संसार;
 " सगपज्जु सायुं जेभवी, तार्यो निज भर्तार. ३ "

[श्रीमेधराज. आ. का. म. भौ. ३ ज्युं पाने ३७०.

४ शिभ्या, शिक्षा वधारे डीक छे (?) ५ नित्य, राज.

મુનિઆગમન, ધર્મોપદેશ શ્રવણ—

વનપાલક—મુખિથી તવ મુષ્ટિ, મુનિ પાઉધારિયા વનિ આપણિ. ૨૪૯
સો પણિ સાધુ મુદામા નામ, સંપૂરણ શ્રુત—સંયમ—ધામ;
ઇતિ નિસુણી પામ્યુ આણુંદ, આલ્યુ વંદનપ્રતિં મુષ્ટિંદ. ૨૫૦
લૈમી—પ્રમુખ સાથિ પરિવાર, પરમલાવિં વંદ્યા અણુગાર;
^૧અભિગમ પંચ શુદ્ધ સાચવી, ઠામિ યથોચિત બઈદુ કવી. ૨૫૧
ધર્મલાલ આસીસ મુનિ કહી, નૈષઠ્યનૃપ બોલાવ્યુ સહી;
વિસ્વવીર રાજન ! સંભલુ, નિરખીત નિરખીત ભવ ^૨આંમલુ. ૨૫૨
^૩અંતરંગ—વૈરી અપવા, તુમ મનિ મોહ કરે મુનિ થવા;
પણિ એ ^૪દુર્જય જિત્યા નવિ જાય, જુ મનિ ખિણુ વિરાગી થાય !
^૫જ્ઞાનગર્ભ જુ હુએ વિરાગ, તુ કીજે સંસારહં ત્યાગ;
પણિ જે પ્રાંહિં લાલચી થયા, ^૬કામ—પંકિ તે ખૂચી રહિયા. ૨૫૪
^૭જિમ મધુખિંદુતણી લાલચિ, પુરૂષ પડયો સો કૂપ એક વચિ;
તિમ મનિ સત્વ માનવી જેહ, સંયમ ધર્મે ન રાચિ તેહ. ૨૫૫
મહારાય ! જિનદેવ—પ્રણીત, ધર્મ જાણતાં થાયે અવનીત;
હસ્તિ આપણે હીપક ધરી, કૂપ જંપ સો હીધી (હીઠી) ખરી. ૨૫૬
ઇતિ નિસુણી ભૂપતિ કહે સુણુ, ભગવન ! તુમે સત્ય સહી ભાણુ;
ઇંદ્રસેન—સુતનિં દેઈ રાજ, અમે સાધર્યું આતમકાજ. ૨૫૭
તિહાં લગે તુમે થોભવું અહીં, નિજધરિ નૃપ આવ્યુ ઇમ કહી;

૧ સચ્ચિસાણં દવ્વાણં વિવસરણયાપ ૧, અચ્ચિત્તાણં
દવ્વાણં અવિવસરણયાપ ૨, ઇગલ્લસાહણં ઉત્તરાસંગેણં ૩,
ચક્કુલાસેણં અંજલિપગ્ગહેણં ૪, મણ્ણો ઇગલ્લીકરણેણં ૫.
૨ પ્ર૦ “ નિરખી નવ નવ ભવ આમલુ.” ૩ કામ, ક્રોધ, માન,
માયા, લોભ, મોહ આદિ અંતરના શત્રુઓ. ૪ મુશ્કેલીથી જીતી શકાય
તેવા, અર્થાત્ ક્ષણમાત્રના વૈરાગ્યથી ન જીતાય એવા. ૫ જ્ઞાનસહિત,
જ્ઞાનગર્ભિત. ૬ કામરૂપી કાદવમાં. ૭ મધુખિન્દુનું દર્શાત પ્રસિદ્ધ છે.

ઈંદ્રસેન રાજ્યાભિષેક—

ઈંદ્રસેનનિ કરી અભિષેક, રાજવર્ગ જન મિલ્યા અનેક. ૨૫૮
ઉત્સવતણા ન લાભિં પાર, ઈંદ્રસેન કિધુ ભૂ-ભતાર;

ચારિત્ર ગ્રહણ—

હવિ ઉત્સવ સંયમ મંડિયુ, પ્રમાદ સવિ દૂરિ છંડીઉં. ૨૫૯
સકલ ચૈત્ય જિનપૂજા કરી, દાનેં દીન દુસ્થ ઉદ્ધરી;

^૧સમખેત્રિ લખમી વ્યય કરી, ચાલ્યુ વરવા સંયમ ^૨સિરી. ૨૬૦
પુહચિ મોકલાવી નિજ લોક, નૃપવિયોગે તે થાયે સશોક;

તેહનિ રાય ^૩આસ્વાસન કરે, ભૈમીચ્યું મહાવનિ સંચરે. ૨૬૧
મહાબલો રાય રાજા ઋતુપર્ણુ, તદા કાલિ છિ નૃપ આસર્ણુ;^૪

સાથિં સંયમ ગૃહવા જાય, વળી વૈરાગી કૂબર ભાય. ૨૬૨
બાહુક-સેનાની શ્રુતશીલ, મંત્રીસર કેસની સુશીલ;

ગૃહે જૈનદિખ્યા નૃપ સાથિં, તદા સદામા મુનિવર હાથિ. ૨૬૩
સીખ્યુ સાધુતણુ આચાર, સહુ કો તિહાંથી કરે વિહાર;

તપ-સંયમ વૈરાગિ ચડે, કર્મ મહાવૈરીચ્યું લડે. ૨૬૪
દમયંતી સાધવી સુજાણુ, કેસનીચ્યું પાલે જિન-આણુ;

નલરાજધિ મહાતપ કરિ, વર ^૫અષ્ટાંગ યોગ આદરિ. ૨૬૫
નલતપપરીક્ષા—

એક દિન ઈંદ્રવચન સંભલી, રંભા-પ્રમુખ અપ્સરા મિલી;

નલમુનિ મન ક્ષોભવા કામિં, સો આવી તપ કરે તેણિ કામિં. ૨૬૬
તપોવિદ્ધ મંડિ તે ઘણું, પ્રગટ સરૂપ કરે આપણું;

૧ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, જિનખિંબ, જિનમંદિર, અને
ગાન પુસ્તકાદિ. ૨ સંયમરૂપી અખૂટ સુખ આપનારી લક્ષ્મી-સંયમશ્રી.
૩ દિક્ષાસો. પ્ર૦ “ નૃપ આસ્વાસન. ” ૪ પ્ર૦ “ આભર્ણુ. ” ૫ યમ,
નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ.
એ આઠ અંગયુક્ત યોગ.

હાવલાવ દાખે કેલવી, પશ્ચિ ન સકે મુનિમન ચાલવી. ૨૬૭
રંભા દમયંતી વેશની, તેના મનની હુધ કેશની;^૧

ઇતિ પ્રપંચ કરી કરે આકંઠ, રાખિ! રાખિ! નલરાજ મુષ્ટિંદ ૨૬૮
કેંચકશ્ચિ અનુભે ^૨કિમે, એ મુનિને હરે કુધીર;

એહથી મુકાવુ નરનાથ ! કર્મ ધર્મનું તું છે સાથ. ૨૬૯
પહિલૂં પ્રસાદિ તાહરિ કરી, રાનમાંહિં ન સકયો અપહરી;

હવિ તુઝ આગલિ લેઈ જાય, કાં તુઝ કરૂણા કંત ! ન થાય ? ૨૭૦
યદ્યપિ સ્ત્રી ઉપરિ નહી મોહ, વૈરી સાથિં નહી તુજ દ્રોહ;

તુ હવે આર્ત રક્ષા પર થઈ, કાં ! પત્નીને રાખો નહિ ? ૨૭૧
ધ્યાનથી પતીત થવું—

ઇત્યાદિક તસુ સુણી વિલાપ, ધ્યાનથિકુ મુનિ ચૂકુ આપ;

અટટ હાસ રાક્ષસના સુણી, વિસ્મૃત ^૩ચિત્ત ચાલ્યુ તે લણી. ૨૭૨
રે ! રે ! દુરાચાર નિશિચરા ! તેં નલ હાથ ન દીઠા ખરા;

અમ આગલિ કરી તસ્કરી, મહાસતી કિમ જાયસિ હરી ? ૨૭૩
લૈમી ! લય મનિ માણસિ કિસ્યુ, ઇમ કહી રાક્ષસ કેડિં ધસ્યુ;

માયા રાક્ષસચું યુદ્ધ કરે, સો હારીને નાહુ સિરિં. ૨૭૪
સા માયા લૈમી તેણીવાર, દૃઢ આલિંગન દિયે અપાર;

એણીપરેં નલમુનિવરનિ છલી, ગઈ સુરલોકિ અપ્સરા વળી. ૨૭૫
ફરી ધ્યાનાડરુદ્ધ થવું—

તવ મુનિવર ^૪સંવરી વિકાર, ^૫આપોયું નિંદે વાર વાર;

શીલધર્મ સંયમ સંલરિયુ, હા ! હા ! કિસ્યું ^૬અસમંજસ કરિયું.

દોષ ઉપના તે ખામિયે, વળી વળી 'મિથ્યાદુષ્કર' દિયે;

શીલ-મહાદર્પણ શુદ્ધ કરિઉં, દુઃકર તપસરાણિ લેઈ ધરિઉં. ૨૭૭

૧ પ્ર૦ “ સેના મુનિની હુધ કેશની.” ૨ પ્ર૦ “ કિમીર.”

૩ પ્ર૦ “વિસ્મૃત લય” ૪ વિકારને કબ્જે કરીને. ૫ પોતાના આત્માના અવિવેકની નિંદા કરવા લાગ્યો. ૬ વગર સમજનું. પ્ર૦ “અસંયમ કરિયું”.

દમયંતી-સાધવી સુબાણુ, સુણી અપ્સરા કપટ વિનાણુ;

અતિ દુક્કર તપેં સોષિ અંગ, ઝીલિં બ્રહ્મ પયોધિ તરંગ. ૨૭૮
ઇમ સંયમ પાળી મુનિરાજ, સાધી એક આતમાકાજ;

સિરિ ધરતા શ્રીજિનવરઆણુ, અંતે ૧અનસન કરે સુબાણુ. ૨૭૯
ચતુરેં નિવારી ૨ચ્યારે આહાર, વોસિરાવે વળી ૩પાપ અહાર;

ફિરી કરિ મહાવ્રત ઉચ્યારિ, સરણુ પડિવજિજ સાચાં ચ્યારિ. ૪
અરિહંત સિદ્ધ મુનિવર ધર્મ, જે આપે અવિચલ ૫સિવસર્મ;

તેહુંનું ધ્યાન ન ચૂકિ ધીર, સંભારે ગુરૂ ગુણુ ગંભીર. ૨૮૧
સહુ ભવચ્યું કરી ખામણાં, નિજ દુઃકર્મ ખપાવ્યાં ઘણાં;

સમાધિ ભાજ (સાજ) રાજરૂપિ નલો, ૬કાલધર્મ પુહુંતુ નિર્મલો.
નલાદિ દેવલોકે ઉત્પન્ન—

સૌધર્મે સુરલોકિં સાર, પામ્યુ ધનદદેવ અવતાર;

પૂરવપૂણ્ય વિલસવા ૭ લણી, દેવતાણી રિદ્ધિ લાધી ઘણી. ૨૮૩
ઇણિપરિ દમયંતી-સાધવી, અતિ સમાધિ ભજતી સાહવી;

આપ અર્થ સાધી શુભમતી, સો સુરલોકિં ગઈ સા સતી. ૨૮૪
એ હુઈ ધનદદેવ-વલ્લભા, પુણ્યપ્રભાવેં લહી અતિપ્રભા;

૧ આગોપાંગ હલાવ્યા વિના અને ખોરાક લીધા વિના પરમા-
ત્માના ધ્યાનમાં એક ચિત્તે લીન થવું. અન્+અજ્ઞન. જુઓ પ્રેમાનંદનું
પણુ કડવું ૬૪ મું.

“ પછે પુત્રને રાજ આપી ગમા, તપ કરવા ગુણુ ગ્રામણુ;

“ અનશનવ્રત લેઈ દેહ મૂક્યો, આણ્યું દિવ્ય વિમાનણુ;

“ વૈકુંઠ નળ-દમયંતી પહોંત્યા, પામ્યાં પદ અવિધાનણુ. ”

૨ ખાદિમ, સ્વાદિમ, અસન, પાન. ૩ પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદ્વતાદાન, મૈથુન, પરિચહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પિશુન, રતિઅરતિ, પરપરિવાદ, માયામૃષાવાદ, અને મિથ્યાત્વશક્ય. ૪ અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ, અને કેવલીના ધર્મનું.
એ ચાર શરણુ. ૫ મોક્ષનું સુખ. ૬ દેહત્યાગ. ૭ ભોગવવા માટે.

રિતુપર્ણાદિ મુનિસ્વર જેહ, હવા ધનદ સામાનિક તેહ. ૨૮૫
 મહાબલદેવતણી વળી પ્રિયા, હવી કેશની સાસત ક્રિયા;
 સપરિવાર ઉત્તર દિગપાલ, હુઓ તેજેરાશિ ઝમાલ. ૨૮૬
 જ્યજ્યકાર કરિ સહુ દેવ, સ્વામી ! અમે કરસ્યું તુમ સેવ;
 પુણ્યભંડાર તુમે અધિકા ભરિયા, તુ વિમાનિ ^૧આપણે અવતરિયા.
 સાસ્વત-ગ્નિનપૂજા સુવિવેક, દેવે મિલી કરિઓ અભિષેક;
 નિજ વિમાનિ વરતી તસ આણુ, સમકિતધર સો ધનદ સુબળુ.
^૨સહુ સુરલીલા ભોગવી આય, -પ્રમાણિ તિહાંથી ચવી નિજ કાય;
 થોડા ભવમાંહિં સરસે કાજ, લહિસ્યે મુગતિ-રમાનાં રાજ. ^૩ ૨૮૬

૧ પ્ર૦ “આણિ અવતરિયા.” ૨ પ્ર૦ “એ સહુ સુરલીલા ભોગવી,
 આયુ પ્રમાણિ તિહાંથી ચવી;” ૩ શ્રીમેધરાજે દમયંતી માટે આ પ્રમાણે
 વિશેષ કથ્યું છે. જુઓ આ. કા. મ. મૌ ૩ જી પાનું ૩૭૨ મું.

- “ દવદંતી મોટી મહાસતી, સતીમાંહિ તે મોટી સતી;
 “ ચારિત્ર પાળી અણસણ મૂઠ, ધનદતણે ધર દેવી હુઠ.-૧૩ ”
 “ તે દેવી તિહાંથી ચવી, પુર પેઢાલ નિવાસ;
 “ હરિચંદ રાજ રાજીઓ, પૂરે પ્રજની આશ. ૧
 “ તે નૃપધરે એટી હુઠ, કનકવતી તસ નામ;
 “ અન્યદા તિણુ રાયે રચ્યો, સ્વયંવર અતિ અભિરામ. ૨
 “ ધનદ-લોકપતિ આવીઓ, ધરતો પ્રીતિ અપાર;
 “ કનકવતીને પરણિયો, યદુ વસુદેવ કુમાર. ૩
 “ ધારવતી નગરી જઈ, વિલસે સુખ્ય અશેષ;
 “ અન્યદા ભરતેંસરપરે, ભાવન ચડી વિશેષ. ૪
 “ ભાવખળે કર્મક્ષય કરી, પામી કેવળ સાર;
 “ કનકવતી મુગતેં ગઈ, પામી સૌખ્ય અપાર. ૫
 “ તે પણુ ધનદસુરેસરો, પામી સમકિત સાર;
 “ આપણુપૂં અજુઆલીને, લહશે નરઅવતાર. ૬
 “ ભવ થોડામાંહિ ખૂઝશે, લહશે શિવપુરરાજ; ! ” ૭

કવિકથન—

સતી શિરોમણિના ગુણ કહિયા, જેવા ગુરૂપ્રસાદિ મિં લહિયા;
 કહિયું ધનદસુર--પૂર્વચરિત્ર, ગાયું પુણ્યશ્લોક પવિત્ર. ૨૬૦
 એ મિં અલિનવ મંગલકાર, ગ્રંથ નલાયન પેખી સાર;
 તે માંહિ જે પરિં છિ અધિકાર^૧, રચિઓ રાસ સો લેઈ અનુસાર.
 નેમિચરિત્રાદિકમાંહિ વળી, કાંઈએક લિન્ન કથા સંભલી;
 માહરૂ દોષ રખે કો લહિ, પ્રબંધ સતમુખ પંડિત કહે! ૨૬૨
 પ્રથમ^૨ બહુશ્રુત પૂછી કરી, સરસ કથા મન સાથે ધરી;
 ગ્રંથ નલાયન મનિ અનુસરી, લખિયું પુણ્યશ્લોકનું^૩ ચરી. ૨૬૩
 વીતરાગનાં વચન વિરૂદ્ધ, જે મતિ કલ્પી હુયે અશુદ્ધ;^૪
 તે 'મિરઝાદુલ્લહ' વળી વળી, ખામું સાખિ સદા કેવળી! ૨૬૪
 ચતુર ચમતકરિવા ચિત્તમાંહિ, એ મેં ગ્રંથ રચિઓ ઉછાંહિ;
 ગુણુ અવગુણુ જાણી પરખયો, વાંચી^૫ વિબુધજનો હરખયો!^૬ ૨૬૫
 સજન દુર્જન છિ જગમાંહિ, પરગુણુ-દોષ ગ્રહે સો પ્રાંહિ;
 સ્વોચિત કર્મ કરેશિ દ્રોહ, નહીં મત્સર તસ ઉપરિ કોહ^૭ ૨૬૬
 જે 'બહુશ્રુત ગતમત્સરી, તેહનિં કહું છું પ્રણુમી કરી;
 અશુદ્ધ હુવે તિહાં કરયો શુદ્ધ, સો મીઠું જિમ સાકર દુધ. ૨૬૭
 રચનાકાલ—

સંવત સોળ પાંસઠો જાણી, પોસ સુદિ અષ્ટમી વખાણી;

૧ વૃતાંત, ચરિત્ર. ૨ ઘણું વાંચવા, વિચારવા અને સાંભળવાથી ધણું
 જ્ઞાન થયું હોય તેવા પંડિતો-શાસ્ત્રકારોને પૂછીને. અર્થાત્ બહુજ્ઞાનીને
 પૂછીને. ૩ ચરિત્ર. ૪ ખોટી, જૂઠી. ૫ પંડિતજનો. ૬ હરખજો.

૭ કવિ ભાલણે પણ આગળ કહ્યું છે. જુઓ કડવું ૨૭ મું-

“કૂડા કરમીને કૂડું હોશે, સુખિયાને હોયે સુખજી;

“નળની કથા ગાઇ મનોહર, જ્યે દુખિયાનાં દુખજી! ૯”

૮ વિવિધ શાસ્ત્રના જાણુનાર છતાં ગર્વ રહિત.

તેણિ દિન મંગલ મંગલવાર, ઉડુ ઉત્તમ અસ્વિની ઉદ્ધાર. ૨૯૮
 કુંજે જ્યા તિથિ વાર સુયોગિ, ^૧લૌભાશ્વની અમૃત સિદ્ધિ યોગ;
 એકવીસમુ અમૃત ઉપયોગ, સુંદર સાધ્ય દિને સંયોગ.^૨ ૨૯૯
 તિણિ દિનિ અંથ સંપૂરણ થયુ, કવણુ ગચ્છ (કુણુ) ગુરૂ કવિ કહિઉ;
 વૃષભાદિક જિનવર ચઉવીસ, પહિહું તેહને નામું સીસ. ૩૦૦
 પ્રશસ્તિ-પદ્માવલિ—

મહાવીર સાસન જયવંત, પ્રથમ શિષ્ય ગૌતમ ગુણવંત;
 સ્વામિ સુધર્મા પંચમ સીસ, જંખૂસ્વામિ નમું નિશિદ્ધિસ. ૩૦૧
 પ્રભવ શિયાંભવ શ્રુતકેવલી, યશોભદ્ર વડુ મનિ રૂલી;
 શ્રીસંભૂતિવિજય ભદ્રબાહુ, શૂલીભદ્ર શ્રુતકેવલી સાહુ. ૩૦૨
 આર્યમહાગિરિ આર્યસ્વહસ્તિ, વઘરસ્વામિની પ્રખલ પ્રશસ્તિ;
 વઘરસેન તેહના સીસ ચ્યારિ, ચંદ્રનાગેંદ્ર નિવૃત્તિ વિચારિ. ૩૦૩
 ચઉથી સાખા વિદ્યાધરી, એ માંહિ ચંદ્ર સખલ વિસ્તરી;
 એણી શાખાયેં ધનેશ્વરસૂરિ, ચૈત્રગચ્છ થાપિએ ગુણભૂરિ.
 ભુવનચંદ્ર સુગુરૂ (કરૂં) વખાણુ, દેવભદ્રગુરૂ આગમ બાણુ;
 ઠામ પ્રસાદ સકલ પરિહરી, જેણિ જગિ શુદ્ધક્રિયા ઉદ્ધરી. ૩૦૫
 પ્રથમ સૂરિવર શ્રીજગચંદ્ર, સૂરીસ્વર બીબલ દેવેંદ્ર;
 વિજયચંદ્ર ગુરૂ ત્રીબલ કહું, એક એક અધિકા ગુણુ લહું. ૩૦૬
 વિજયચંદ્રસૂરીસ્વરતણી, વૃદ્ધતપાગચ્છ સાખા ભણી;
^૩ક્ષેમકીર્તિ સહુગુરૂ તસ પાટિ, પ્રજ્ઞા વિચરસ્વામિનિ ઘાટિ. ૩૦૭
 ‘વૃહલકંઠપ ટીકા’ જેણિ કરી, સહસ ણિતાલીસ જગિ વિસ્તરી;
 હેમકલસ રત્નાકરસૂરિ, પ્રજ્ઞાએ જીત્યુ સુરસૂરિ. ૩૦૮
^૪મણિશેખર ધર્મદેવ મુણિંદ, અભયસિંહ તપસી સૂરિંદ;

૧ મંગળવાર ને અશ્વિનીનક્ષત્રનો યોગ હોય ત્યારે અમૃતસિદ્ધિ યોગ કહેવાય છે. ૨ પ્ર૦ “ઉયોગ.” ૩ પ્ર૦ “ક્ષમાકીર્તિ” ૪ પ્ર૦ “મુનિશેખર”

જેહના તપનું ન લાહું પાર, શ્રીજ્યતિલકસૂરિ ગણધાર. ૩૦૯
 રત્નસિંહ શ્રીસદ્ગુરૂતણા, અહમ્મદશાહ ગુણ યોલિં ઘણા;
 પાતસાહ પ્રતિબોધકસૂરિ, સપ્રભાવ વંદુ મદ પૂરિ. ૩૧૦
 ઉદયવલ્લભ જ્ઞાનસાગર નામ, ઉદયસાગર ગુરૂ કરૂં પ્રણામ;
 લાખ્ધસાગર ગુરૂ લખ્ધિનિધાન, વંદુ ^૧શ્રીધનસૂરિ પ્રધાન. ૩૧૧
 શ્રીઅમરરત્નસૂરિ પ્રણમું પાય, શ્રીતેજરત્નસૂરીસ્વરરાય;
 જિમ જિમ તે સદ્ગુરૂ સંભરિં, તિમ તિમ હરિખ હીયે વિસ્તરે.
 ગચ્છપતિ દેવરત્નસૂરિતણાં, ગુણ સંભારૂં હીયડે ઘણા;
 શ્રીદેવસુંદરસૂરિ આણુંદપૂરિ, વિજ્યમાન વિજ્યસુંદરસૂરિ. ૩૧૩
 શ્રીધનરત્નસૂરીસ્વરતણા, સિદ્ધ સકલ ગુણ સોહામણા;
 શ્રીભાનુમેરૂ ^૨વિખુદ્ધ ગુણરાજ, વંધે સીએ વંછિત કાજ. ૩૧૪
 તસ જામેય સીસ દો લાય, માણિકરત્ન જેષ્ઠ ઉવઝાય;
 મહાતપેસ્વર મુનિવરરાય, પરમભાવિ વંદુ તસુ પાય. ૩૧૫
 નય સુંદર લઘુબંધવ તાસ, વાણી થાપિ વચન વિલાસ;
 પુણ્યસિલોક-સતી-અધિકાર, ગાયુ ધનદ-પૂર્વ-અવતાર. ૩૧૬
 સો 'સમક્રિતધર' નિજ ગુણ સુણી, મનસ્થું પ્રેમ ધરી આક્રણી;
 સંઘવિધન અપહરયો ગુણી, મન કાંમિત દેયો નિધિ ઘણી! ૩૧૭
 રાજ રિદ્ધિ રામા ભંડાર, જસ મહિમા જગમાંહિ અપાર;
 બાહરિ એહની કીરતિ ભણે, તે સવિ લહિયું પુણ્યે ઘણે. ૩૧૮

(રાગ-ધન્યાશ્રી.)

ઘણે પુણ્યે લહી નરભવ, વીરવચન આરાધીયે;
 જિનરાજકેરૂં લહી દર્શન, બેહુ ભવ-ફલ સાધીયે. ૩૧૯
 જિનરાજ-વાણી ચિત્તિ આણી, અશુભ-કર્મ ન બાંધીયે;
 મહાસતી પુણ્યસિલોક ગાઈ, પુણ્ય રિદ્ધિ ઘરિ બાંધીયે! ૩૨૦

૧ પ્ર૦ “ શ્રીધનરત્નસૂરીસ પ્રધાન. ” ૨ પ્ર૦ “ વિખદ્ધ ગણિરાજ. ”

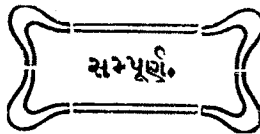
(૪૩૬)

નળદમયંતીરાસ.

૧ ઉવઝાય નયમુંદર-વાણી, લલિક પ્રાણી સંલલો;
ઉપગારમતિ ખરી સુ રાખો, દોષથી દૂરિં ટલો. ૩૨૧
શ્રીશાંતિજિનવર સદા સુખકર, પૂજતાં સંપદ મલો;
એ ચરિત્ર ભાવેં સુણે ગાવે, તાસ ઘરિ સુસ્તરૂં કુળો. ૩૨૨

(આપાઈ.)

શ્રીચંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરિત્ર નવરસ ભંડાર;
કવિ નયમુંદર સુંદરભાવ, એતલિં હવું ષોડસ પ્રસ્તાવ. ૩૨૩
ઇતિ શ્રીકુબેરપુરાણે નલાયનોદ્ધારે નલચરિત્રે, દ્વિગ્વિજ્ય-
કરણ, ઘૂતકીડા જીપન, સ્વરાજ્યતિષ્ઠન, વીરસેનરાય
પ્રતિબોધ દામન (!), દમનકસરિપાર્શ્વ દિગ્વ્યા ગ્રહણ,
તત્ર ઉપસર્ગ કરણ, તં પ્રતિદોષ નિરૂલ કરણ,
અનશન ગ્રહણ, સ્વર્ગગમનો નામ
ષોડસ પ્રસ્તાવ: સમાપ્ત:

૧ સુસ્તના શ્રીમોહનલાલજી જૈનજ્ઞાન ભંડારની પ્રતિ, કે જેમાંથી પ્રત્યંતરે આપવામાં આવ્યા છે એ પ્રતિનું છેલ્લું પત્રું તે ભંડારમાં ન હોવાથી અમોને મલી શક્યું નથી. પહેલેથી ૮૫ સુધીના પત્રાં મળ્યાં તેમાં ૩૨૧ મી ગાથાના પહેલાં પાદ સૂધીની મેટર છે.

વાચકશ્રી નયસુન્દર-વિરચિત—

શ્રીશત્રુંજયઉદ્ધાર-રાસ.

(મંગલ-વસ્તુછંદ.)

વિમલગિરિવર વિમલગિરિવર-મંડળ જિનરાય,
શ્રીરિસહેસર પાય નમીય ધરીય ધ્યાન સારદાદેવી;
શ્રીસિદ્ધાચલ ગાયસ્થું એ હીયે ભાવ નિરમલ ધરેવી,
શ્રીશત્રુંજયતીરથ વડુંએ જિહાં સિદ્ધ અનંતી કોડિ;
જિહાં મુનિવર મુગતે ગયા તે વંદુ બે કર જોડી. ૧

ઢાળ ૧ લી.

(આદનરાય પુહંત. એ દેશી.)

બે કર જોડીને જિનપાય લાગું, સરસતી પાસે વચનરસ માગું;
શ્રીશત્રુંજયગિરિ તીરથ સાર, ^૧થુણવા ઉલટ થયોરે અપાર. ૨
તીરથ નહીં કોઈ શેત્રુંજ તોલે, અનંત તીર્થકર એણિપરે બોલે;
ગુરુમુખે શાસ્ત્રનો લહિય વિચાર, વરણવું શેત્રુંજતીરથ-ઉદ્ધાર. ૩
સૂરવરમાંહી વડો જિમ ઈંદ્ર, ગ્રહગણમાંહિ વડો જિમ ચંદ્ર;
મંત્રમાંહિ જિમ શ્રીનવકાર, જલદાયક જિમ જગ જલધાર. ૪
ધર્મમાંહિ દયાધર્મ વખાણું, વ્રતમાંહિ જિમ બ્રહ્મવ્રત બાણું;
પર્વતમાંહિ વડો મેરુ હોઈ, તિમ શેત્રુંજય સમ તીરથ ન કોઈ. ૫

ઢાળ ૨ જી.

(રાગ. ત્રિણ પદ્યોપમ. એ દેશી.)

આદિએ આદિ જિણેસર, નાલિ નરિંદ મહ્ધાર;

૧ સ્તવવા.

શેત્રુંજેશિખર સમોસર્યા, 'પૂરવનવાણું' એ વાર.	૬
કેવલજ્ઞાન દિવાકરૂ, સ્વામી શ્રીરિપલજિણુંદ;	
સાથે ચોરાશી ગણુધરા, સહસ ચોરાશી મુણિંદ.	૭
બહુ પરિવારે પરિવર્યા, શ્રીશેત્રુંજય એકવાર;	
ઋષલજિણુંદ સમોસર્યા, મહિમા ન લાલે એ પાર.	૮
સુરનર કોડિ મિલિયા તિહાં, ધર્મદેશના જિન ભાસે;	
પુંડરિકગણુધર આગળે, શેત્રુંજય-મહિમા પ્રકાસે.	૯
સાંભળો પુંડરિકગણુધરા ! કાળ અનાદિ અનંત;	
એ તીરથ છે સાસ્વતું, આગે અસંખ્ય અરિહંત.	૧૦
ગણુધર મુનિવર કેવળી, પામ્યા અનંતી એ કોડી;	
મુગતે ગયા ઇણે તીરથે, વજિ બશે કર્મ વિછોડી. ^૧	૧૧
કૂર જિકેં જગેં જીવડા, તિર્યંચ પંખી કહીજે;	
એ તીરથ સેવ્યાથકી, તે રસીએ ભવ ત્રીજે.	૧૨
દીઠા દૂરગતિ વારે, સારે વંછિત કાજ;	
સેવ્યો શેત્રુંજગિરીવર, આપે અવિચળરાજ.	૧૩

ઢાળ ૩ જી.

(સહીઅર સમાણી આવો વેગે. એ દેશી.)

'ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી' આરો, ણિંહું મિલીને ખારજી;	
'વીસ કોડાકોડિ સાગર' તેહનું, માન કહ્ણું નિરધારજી.	૧૪
પહેલો આરો 'સૂસમસૂસમા', 'સાગર કોડાકોડિ ચ્યારજી;'	
ત્યારે એ શેત્રુંજગિરીવર, એસીય જોયણુ અવધારજી.	૧૫
'ત્રિણુ કોડાકોડિ સાગર આરો,' ણીજે 'સુસમ નામજી;'	
તદાકાળે એ શ્રીસિદ્ધાચલ, સીતેર જોયણુ અભિરામજી.	૧૬
ત્રીજે 'સૂસમ-દુસમ' આરો, 'સાગર કોડાકોડિ દોયજી;'	

૧ અશુભ અને શુભ કર્મોના ત્યાગ કરીને. ૨ સિદ્ધ થાય.

- સાકિ જ્યેષ્ઠતું માન શેત્રુંજે, તદ્દાકાળે તું જ્યેષ્ઠ. ૧૭
 ચોથો ' દ્વસમ-સૂસમ ' જાણો, પાંચમો ' દ્વસમ ' આરોજ;
 છઠો ' દ્વસમ-દ્વસમ ' કહીએ, એ ત્રિણુ થઈય વિચ્ચારોજ. ૧૮
 ' એક કોડકોડ સાગર ' કેરૂં, એહતું કહીએ માનજ;
 ચોથે આરે શ્રીશેત્રુંજગિરી, પંચાસ જ્યેષ્ઠ પરધાનજ. ૧૯
 પાંચમે છઠે એકવીસ એકવીસ, સહસ વરસ વખાણોજ;
 આર જ્યેષ્ઠ ને સાત હાથનો, તદ્દા વિમલગિરી જાણોજ. ૨૦
 તેહભણી સદાકાળ એ તીરથ, સાસ્વતુ જિનવર જોલેજ;
 ઋષભદેવ કહે પુંડરિક ! નિસુણો, નહિ કેઈ શેત્રુંજ તોલેજ. ૨૧
 જ્ઞાન અને નિરવાણ મહાજસ, લહેસ્યો તુમ્હો ઈણુ ઠામેજ;
 એહ ગિરી તીરથમહિમા ઈણુ જગે, પ્રગટ હોસે તુમ નામેજ. ૨૨

ઠાળ ૪ થી.

(જિનવરસ્યું મરેા મન લીના. એ દેશી.)

- સાંભળો જિનવર-મુખથી સાચું, પુંડરિકગણુધારરે;
 પંચકોડિ મુનિવરસ્યું ઈણુ ગિરિ, અણુસણુ કીધું ઉદ્ધારરે. ૨૩
 નમોરે નમો શ્રીશેત્રુંજગિરીવર, સકળ તીરથમાંહી સારરે;
 દીઠે દૂરગતિ દૂર નિવારે, ઉતારે ભવપારરે. નમો ૦ ૨૪
 કેવલ લહિ ચૈત્રી પુનિમ દિન, પામ્યા મુગતિ સુઠામરે;
 તદ્દાકાળથી ^૧ પુહવી પ્રગટિઉં, ' પુંડરિકગિરિ ' નામરે. નમો ૦ ૨૫
 નયરી અયોધ્યાથી વિહરતા પહોતા, તાતજ ઋષભજિણુંદરે;
 સાકિ સહસ સમ ખટખંડ સાધી, ઘરિ આબ્યા ભરતનરિંદરે. નમો ૦ ૨૬
 ઘરે જઈ માયને પાયે લાગી, જનની ! ઘો આશીશરે;
 વિમલાચલ સંઘાધિપ કેરી, પહોંચજ્યો પુત્ર ! જગીસરે. ^૨ નમો ૦ ૨૭
 ભરત ^૩ વિમાસે સાહી સહસ સમ, સાધ્યા દેશ અનેકરે;
 હવે હું તાતપ્રત્યે જઈ પુછું, સંઘપતિતિલક વિવેકરે. નમો ૦ ૨૮

૧ પૃથ્વીમાં. ૨ આશા. ૩ વિચારે.

(૪૪૦) શ્રીશત્રુઙ્ગયઉદ્ધાર રાસ.

સમોસરણે પહોતા ભરતેસર, વંદિ પ્રભુના પાયરે;
 ઈદ્રાદિક સુરનર બહુ મિલિયા, દેશના દે જિનરાયરે. નમો ૦ ૨૯
 શેત્રુંજે સંઘાધિપ યાત્રા-ફળ, લાખે શ્રીભગવંતરે;
 તથ ભરતેસર કરેરે ^૧સન્નઈ, જાણી લાલ અનંતરે. નમો ૦ ૩૦
 ઢાળ પ મી.

(કનક કમલ પગલાં ઠવેએ.)

(રાગ ધનાશ્રી માણ્ણી.)

નયરી અયોધ્યાથી સંગયાં એ, લેઈ લેઈ રિદ્ધિ અસેસ;
 ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ, શેત્રુંજે યાત્રા રંગ ભરે એ-
 આવે આવે ઉલટ અંગ, ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ. ૩૧
 આવે આવે ^૨કપલનો પુત્ર, વિમલગિરી જાત્રા એ;
 લાવે લાવે ચક્રવર્તીની રિદ્ધ, ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ. એ આંકણી.
 માંડળીક મુગટ વરદ્ધન ઘણા એ, ખત્રીસ સહસ નરેસ;
 ભરતનૃપ ભાવસ્થું એ, શેત્રુંજે યાત્રા રંગ ભરે એ. ભ ૦ ૩૨
 ઢમ ઢમ વાજે છંદસ્થું એ, લાખ ચોરાસી નિસાણુ; ભ ૦
 લાખ ચોરાસી ^૩ગજ ^૪તૂરી એ, તેહના રત્નજડિત પલ્હાણુ^૫. ૩૩
 લાખ ચોરાસી રથ લલા એ, વૃષભ^૬ ધોરી સુકમાલ; ભ ૦
 ચરણે અંજર સોનાતણાં એ, કોટે સોવન ધુધરમાલ. ભ ૦ ૩૪
 ખત્રીસસહસ નાટિક સહી એ, ત્રિણુલાખ મંત્રી ^૭દક્ષ; ભ ૦
 દીવીધરા પંચલાખ કહ્યા એ, સોલસહસ સેવા કરે યક્ષ. ભ ૦ ૩૫
 દશકોડિ આલંખ ધનધરા એ, પાયક છત્તું કોડિ; ભ ૦
 ચોસઠસહસ અંતેઉરી^૮ એ, રૂપે સરિખી જોડિ. ભ ૦ ૩૬
 એક લાખ સહસ અઠાવીસ એ, વારાંગનાનાં રૂપ નિહાલ; ભ ૦
 સેખ તૂરંગમ સવિ મિલી એ, કોડિ અઠાર નિહાલ. ભ ૦ ૩૭

૧ તૈમારી. ૨ હાથી. ૩ ધોડા. ૪ હાથીની અખાડી, ધોડાના
 જીન વગેરે. ૫ બળદ. ૬ ડાલા. ૭ રાણીઓ.

ત્રિભુકોડિ સાથે વેપારિયા એ, બત્રીસકોડિ સૂઆર; ^૧	૯૦
શેઠ સારથવાહ સમા એ, રાય રાણા નહિ પાર.	૯૦ ૩૮
નવનિધી ઐહરયણુસ્થું એ, લીધો લીધો સવી પરિવાર;	૯૦
સંઘપતિતિલક સોહામણું એ, લાલે ધરાબું સાર.	૯૦ ૩૯
પગિ પગિ કરમ ^૨ નિકંદતા એ, આબ્યા આસન ^૩ ભમ;	૯૦
ગિરિ પેખી લોચન ઠયો એ, ધન ધન શેત્રુંજ નામ !	૯૦ ૪૦
સોવનકુલ ^૪ મુગતાફલે એ, વધાબ્યો ગિરિરાજ;	૯૦
દેઈ પ્રદક્ષણા પાખતી એ, સીધ્યાં સઘળાં કાજ.	૯૦ ૪૧

ઢાળ ૬ ઠી.

(જયમાળાની દેશી.)

પ્રથમોદ્ધાર—

કાજ સીધાં સકલ હવે સાર, ગિરિ દીઠે હરખ અપાર;	
એ ગિરીવર દરિસણુ જેહ, યાત્રા ફળ કહિયે તેહ.	૪૨
સૂરજકુંડ નદિય શેત્રુંજ, તીરથ જલે નાદ્યા રંજ;	
રાયણુ તળે ઋષભજિણુંદા, પહેલાં પગલાં પૂજે નરીંદા.	૪૩
વળી ઈંદ્રવચન મન આણી, શ્રીઋષભજિણુંદનું તીરથ જાણી;	
તવ ^૫ ચક્રધર ભરતનરેશ, વાદ્ધિકને દીધો આદેશ.	૪૪
તિણુ શેત્રુંજ ઉપરે ચંગ, સોવન પ્રાસાદ ઉત્તંગ;	
^૬ નીપાયો અતિ મનોહાર, એક કોસ ઉંચો ચોખાર.	૪૫
ગાઉ દો વિસ્તારે કહિયે, સહસ ધનુષ પહુલંપણુ લહિયે;	
એકેકે બારણુ જેઈ, મંડપ એકવીસ હોઈ,	૪૬
ઈમ ચિહુંદિસે ચોરાસી, મંડપ રચિયા સુપ્રકાસી;	
તિહાં ^૭ રયણુમેં તોરણુમાલ, દીસે અતી અકઝમાલ.	૪૭

૧ રસોપ્રયા. ૨ તોડતા. ૩ નજીક, શત્રુંજયની પાસે. ૪ મોતી-વડે. ૫ ચક્રવર્તી. ૬ બનાબ્યો. ૭ રત્નમય.

(૪૪૨) શ્રીશત્રુજયઉદ્ધાર રાસ.

વિચે ચિહુંદિસે મૂલ ગંભારે, થાપી જિનપ્રતિમા ચ્યારે;
^૧મણિમે મૂરતિ સુખકંદ, થાખ્યા શ્રીઆદિજિહુંદ. ૪૮
 ગણધરવર પુંડરિકકેરી, થાપી બિહુ પાસે મૂરતિ ભલેરી;
 આદિજિનમૂરતિ કાઉસગિયા, નમિ-વિનમી બેહુ પાસે ઠવિયા.^૨ ૪૯
 મણિ સોવન રૂપ પ્રકાર, રચ્યું સમોસરણુ સુવિચાર;
 ચિહુંદસે ચઉધર્મ કહંતા, થાપી મૂરતી શ્રીભગવંતા. ૫૦
 ભરતેસર જોડી હાથ, મૂરતિ આગળે જગનાથ;
 રાયણ તળે જિમણે પાસે, પ્રભુ પગલાં થાખ્યાં ઉઢ્યાસે. ૫૧
^૩શ્રીનાભિ અને ^૪મરૂદેવી, પ્રાસાદચ્યું મૂરતિ કરેવી;
^૫ગજવર-અંધે લાહી મુગતિ, કીધી આઈની મૂરતિ ભગતિ. ૫૨
^૬સુનંદા-સુમંગલામાતા, આદિ-સુંદરી ^૭બહિનિ વિખ્યાતા;
 વળી ભાઈ નવાણું પ્રસિદ્ધ, સવી મૂરતિ મણિમય કીધ. ૫૩
 નીપાઈ તીરથમાળ, સુપ્રતિષ્ઠા કરાવી વિશાળ;
 ચક્ષુ ગોમુખ ચકેસ્વરીદેવી, તીરથ રખવાળ ઠવેવી. ૫૪
 ઇમ પ્રથમ ઉદ્ધારજ કીધો, ભરતે ત્રિભુવન જસ લીધો;
 ઇંદ્રાદિક કીરતિ બોલે, નહિ કેઈ ભરતનૃપ તોલે. ૫૫
 શત્રુજય માહાત્મ્યમાંહી, ‘અધિકાર જોજ્યો ઉછાંહિ;
 જિનપ્રતિમા જિનવર સરિખી, બુચ્ચો ‘સૂત્ર ઉવાઈ’ નિરખી. ૫૬

(વસ્તુછંદ.)

ભરતે કીધો ભરતે કીધો પ્રથમ ઉદ્ધાર,
 ત્રિભુવન કીરતિ વિસ્તરી ચંદ સૂરજ લગે નામ રાખ્યું;
 તિણે સમે સંઘપતિ કેટલા હવા સો ઇમ શાસ્ત્રે ભાખ્યું,

૧ મણિમય, મણિરત્નની. ૨ બેસાડયા, પધરાવ્યા. ૩ ઋષભદેવના પિતા. ૪ માતાનું નામ. ૫ મરૂદેવામાતા હાથીપર બેઠાં બેઠાં મુક્ત થયાં તેથી તેની મૂરતી હાથી ઉપર બનાવી. ૬ ભરતેશ્વરની અંને માતાઓ. ૭ બહેનો. ૮ વૃત્તાંત, વિગત.

કોડિ નવાણું નરવર હુઆ નબ્યાસી લાખ;
ભરત ૧સમે સંઘપતિ વળી સહસ ચોરાસી ભાખ. ૨ ૫૭

ઢાળ ૭ મી.

(ચોપાઈની ચાલ.)

દ્વિતીયોદ્ધાર—

ભરત પાટે હુઆ આદિતયસા, તસ પાટે તસ સુત મહાજસા;
અતીખલભદ્ર અને ખલવીર્ય, કીર્તિવીર્ય અને જલવીર્ય. ૫૮
એ સાતે હુઆ સરિખી જોડી, ભરતથકી ગયા પૂર્વ છ કોડી;
દંડવીર્ય આઠમે પાટે હવો, તિણે ઉદ્ધાર કરાવ્યો નવો. ૫૯
ઇંદ્રે સોઇ પ્રશંસ્યો ઘણું, નામ અજવાજયું પૂર્વજતાણું;
ભરતતણી પરે સંઘવી થયો, ખીજે ઉદ્ધાર એહનો કહ્યો. ૬૦
ભરત પાટે એ આઠે વળી, ભુવન આરીસામાં કેવળી;
ઇણે આઠે સવિ રાખી રીતિ, એકે ન લોપી પૂર્વજ રીતિ. ૬૧

તૃતીયોદ્ધાર—

એકસો સાગર વોલ્યા જિસે, ઇસાનેંદ્ર વિદેહમાં તિસે;
જિનમુખે સિદ્ધગિરિ સુણ્યો વિચાર, તિણે કીધો ત્રિજે ઉદ્ધાર. ૬૨

ચતુર્થોદ્ધાર—

એક કોડિ સાગર વળી ગયાં, દીઠાં ચૈત્ય વિસસ્થળ થયાં;
માહેંદ્ર ચોથો સુરલોકેંદ્ર, કીધો ચોથો ઉદ્ધાર ગિરેંદ્ર. ૬૩

પંચમોદ્ધાર—

સાગર કોડિ ગયાં દસ વળી, શ્રીબ્રહેંદ્ર ઘણું મન રૂલી;
શ્રીશત્રુંજયતીરથ મનોહાર, કીધો તેણે પાંચમો ઉદ્ધાર. ૬૪

ષષ્ઠોદ્ધાર—

એક કોડિ લાખ સાગર અંતરે, ચમરેંદ્રાદિક ભવન ઉદ્ધરે;
છઠો ઇંદ્ર ભવનપતિતણો, એ ઉદ્ધાર વિમલગિરિ સુણો. ૬૫

૧ સમયમાં. ૨ ભાખ્યા, કહ્યા.

સામાન્યઉદ્ધાર—

પંચાસકોડિ લાખ સાગરતણું, ^૧આદિ-અજિત^૨ વિષે અંતર ભણું;
તેહ વિષે સુક્ષિમ હવા ઉદ્ધાર, તે કહેતાં નવિ લહિએ પાર. ૬૬

સપ્તમોદ્ધાર—

હવે અજિત ખીજે જિનદેવ, શ્રીશત્રુંજે સેવામિસિ હેવ;
સિદ્ધક્ષેત્ર દેખી ગહિગહિયા, અજિતનાથ ચોમાસું રહિયા. ૬૭
ભાઈ પીતરાઈ અજિતજિનતણે, સગર નામે ખીજે ચક્રવર્તી ભણે;
પુત્ર મરણે પાર્યો વૈરાગ, ઈંદ્રે પ્રીછવ્યો મહાભાગ. ૬૮
ઈંદ્રવચન હિયડામાં ધરી, પુત્રમરણ ચિંતા પરિહરી;
ભરતતાણી પરે સંઘવી થયો, શ્રીશત્રુંજગિરિ યાત્રા ગયો. ૬૯
ભરત મણિમેં ખિંબ વિશાલ, કર્યો કનકમે^૩ પ્રાસાદ ઝમાલ;
તે પેખી મન હરખ્યો ઘણું, નામ સંભાર્યું પૂર્વજતાણું. ૭૦
જાણી પડતો કાળ વિશેષ, રખે વિનાશ ઉપજે રેષ;
સોવન ગુફા પશ્ચિમદિશિ જિહાં, રચણુખિંબ ભંડાર્યો તિહાં. ૭૧
કરી પ્રાસાદ સચલ રૂપના, સોવન ખિંબ કરી થાપના;
કર્યા અજિત પ્રાસાદ ઉદ્ધાર, એ સગર સાતમે ઉદ્ધાર. ૭૨
પંચાસકોડિ પંચાણું લાખ, ઉપર સહસ પંચોતિર લાખ;
એટલા સંઘવી ભૂપતિ થયા, સગરચક્રવર્તી વારે^૪ કહ્યા. ૭૩

અષ્ટમોદ્ધાર—

ત્રીસકોડિ દસ લાખ કોડિ સાર, સગર અંતરે કર્યો ઉદ્ધાર;
વ્યંતરેંદ્ર આઠમે સુચંગ, ^૫અભિનંદન-ઉપદેશ ઉતંગ. ૭૪

નવમોદ્ધાર—

વારે ^૬શ્રીચંદ્રપ્રભતણે, ચંદ્રશેખર-સુત આદર ઘણે;
ચંદ્રજ્ઞસારાજી મનિ રંગિ, નવમે ઉદ્ધાર કર્યો શેત્રુંજિ. ૭૫

૧ પ્રથમ તીર્થંકર. ૨ ખીજી તીર્થંકર. ૩ કનકમય, સોનાના.
૪ સમયમાં. ૫ ચોથા તીર્થંકર. ૬ આઠમા તીર્થંકર.

દશમોદ્ધાર—

શાંતિનાથ^૧ સોલમા સ્વામી, રહ્યા ચોમાસુ વિમલગિરિ ઠામિ;
તસ સુત ચક્રાયુધ રાજિયો, તિણે દશમો ઉદ્ધારજ કીઓ. ૭૬

एकादश—

કીઓ શાંતિ પ્રાસાદ ઉદ્ધમ, હવે દસરથસુત રાજી રામ;
એકાદસમો કર્યો ઉદ્ધાર, ^૨મુનિસુવ્રત વારે મનોહાર. ૭૭

द्वादश—

નેમિનાથ^૩ વારે જોદ્ધાર, પાંડવ પાંચે કર્યો ઉદ્ધાર;
શ્રીશત્રુંજગિરિ પૂજી રળી, દ્વાદશમો જાણો વળી. ૭૮

ઠાળ ૮ મી.

(રાગ વધરાડી.)

પાંડવ પાંચ પ્રગટ હવા, જોહી અજોહણી^૪ અઠારરે;
પોતાની પૃથ્વિ કરી, કીધો માયને જીહારરે. ૭૯

કુંતામાતા ઈમ લણે, વત્સ ! સાંલજો અપારરે;
ગોત્ર નિકંદન તુમે કર્યો, તે કિમ છૂટરથો પાપરે. કું૦ ૮૦

પુત્ર કહે સુણિ ! માડલી ! કહો અમ શ્યો ઉપાયરે;
તે ^૫પાતિક કિમ છૂટીયે, વળતું ^૬પલણે માયરે. કું૦ ૮૧

શ્રીશત્રુંજતીરથ જઈ, સૂરજકુંડિ સ્નાનરે;
ઋષલજિણુંદ પૂજી કરી, ધરો ભગવંતનું ધ્યાનરે. કું૦ ૮૨

માત શિખામણુ મન ધરી, પાંડવ પાંચે તામરે;
હત્યા પાતિક છૂટવા, પોહતા વિમલગિરિ ઠામરે. કું૦ ૮૩

જિનવર ભગતિ પૂજી કરી, કીધો ધારમો ઉદ્ધારરે;
ભવન નિપાયો ^૭કાઠમે, લેપમે પ્રતિમા સારરે. કું૦ ૮૪

૧ સોળમા તીર્થંકર. ૨ વીશમા તીર્થંકર. ૩ શ્રીકૃષ્ણબંધુ, બાવીસમા તીર્થંકર. ૪ એક જાતનું સૈન્ય પ્રમાણુ. ૫ પાપથી. ૬ જોલે, કહે. ૭ કાષ્ઠમય, લોકડાનું.

(૪૪૬)

શ્રીશત્રુંજયઉદ્ધાર રાસ.

તૃતીયોદશ—

પાંડવ વીર^૧ વચ્ચે આંતરૂં, વરસ ચોરાસી સહસરે;
ચિહ્નુસેં સીતેર વરસે હવો, વીરથી વિક્રમનરેશરે. કું ૮૫

હાળ ૯ મી.

(રાગ ઉપરનો.)

ધન ! ધન ! શેત્રુંજગિરીવરૂં, જિહાં હવા સિદ્ધ અનંતરે;
વળી હોસ્યે ઇણે તીરથે, ઇમ ભાખે ભગવંતરે. ધ૦ ૮૬
વિક્રમથી એકસોઆઠે, વરસે જાવડશાહરે;
તેરમો ઉદ્ધાર શેત્રુંજે કર્યો, થાખ્યા આદિજિનનાહરે. ધ૦ ૮૭
પ્રતિમા ભરાવી રંગસ્યો, નવા શ્રીઆદિજિણુંદરે;
શ્રીશેત્રુંજશિખરે થાપિયા, પ્રાસાદે નયણાણુંદરે. ધ૦ ૮૮

ચતુર્દશ—

પાંડવ જાવડ આંતરો, પંચવીસકોડિ મયાલરે;
લાખપંચાણું ઉપરે, પંચોતેર સહસ ભૂપાલરે. ધ૦ ૮૯
એટલા સંઘવી તિહાં હવા, ચૌદશમો ઉદ્ધાર વિશાલરે;
ખાર તેરેતરિ સોય કરે, મંત્રી બાહડહે શ્રીમાલરે. ધ૦ ૯૦
ખારછયાશીએ મંત્રી^૨વસ્તગેં, જાત્રા શેત્રુંજગિરિ સારરે;
તિલકા તોરણુસ્યું કર્યો, શ્રીગિરનારે અવતારરે. ધ૦ ૯૧

પંચદશ—

સંવત તેર ઇકોતરેં, શ્રીઓસવંશ-શ્રૃંગારરે;
શાહ સમરો દ્રવ્ય વ્યય કરે, પંચદશમો ઉદ્ધારરે. ધ૦ ૯૨
શ્રીરત્નાકર-સૂરીસરૂં, વડતપગચ્છ-શ્રૃંગારરે;
સ્વામી ઋષભજ થાપિયા, સમરોશાહ ઉદ્ધારરે. ધ૦ ૯૩

૧ ચોવીશમા તીર્થકર. ૨ વસ્તુપાલ મંત્રિયે.

ढाण १० भी.

(राग उल्लासना.)

- नवडं समरा उद्धार, ओड विचे त्रिणुलाभ सार;
उपर सहस चौराशी, ओटला समकितवासी. ६४
- श्रावक संघपति हुआ, सतरसहस लावसार नूआ;^१
भत्री सोलसहस नालुं, पन्नरसहस विप्र वभाणुं. ६५
- कुलंभी पारसहस कडिये, लेउआ नवसहस लडिये;
पंचसहस पिसताणीश, ओटला कंसारा कडीश. ६६
- ओ सवि जिनमत लाव्या, श्रीशेत्रुंज नत्राओ आव्या;
अवरनी संभ्या ते नालुं, पुस्तक दीठे वभाणुं. ६७
- सातसे मेडर संघवी, यात्रा तलडटी तस डवी;
अहुश्रुत वचने रायुं, ओ सवी मानन्ये सायुं. ६८
- सरत समराशाह अंतरि, संघवी असंभ्याता धणुपरि;
डेवणी विणु कुणु नाले, किम छन्नस्थ वभाणे. ६९
- नवलाभ अंधी अंध काभ्या, नवलाभ डेमटका आभ्या;
तो देशिलडिरिओ अन आभ्युं, समराशाहे नाम राभ्युं. १००

षोडशोद्धार—

- पंदरसत्यासीओ प्रधान, आदरस्या (?) दिओ अहुमान;
करमाशाहे नस लीघो, उद्धार सोलमो कीघो. १०१

अन्तीम-भावि-उद्धार—

- ओणी चोवीसीओ विमलगिरि, ^२विमलवाहननप आदरी;
दुपसहगुड-उपदेशे, उद्धार छेडव्वा करशे. १०२
- ओम वणी ने गुणवंत, तीरथ उद्धार मडंत;
लक्ष्मी लही व्यय करशे, तस लवकाज ते सरसे. १०३

१ नूदा, अर्थात् विशेष. २ पाटलीपुत्रना कलंकानो पुत्र.

ઢાળ ૧૧ મી.

(રાગ-માઠ ધન સુપન તું ઝે.)

ધન ! ધન ! શેત્રુંજગિરિ, સિદ્ધખેત્ર ઝે ઠામ;	
કર્મ ક્ષય કરવા, ઘર ળેઠા જપો નામ.	૧૦૪
ચોવીસી ઝેણીઝે, નેમ વિના જિન ત્રેવીસ;	
તીરથ ભૂંઠ જાણી, સમોસર્યા જગદીશ.	૧૦૫
પુંડરિક પંચકોડિસ્ત્યું, દ્રાવિડ વાલિખિષ્ટ જોડી;	
કાર્તિક પૂનમ સિદ્ધા, મુનિવરસ્ત્યું દસકોડી.	૧૦૬
નમિ વિનમી વિદ્યાધર, હોયકોડિ મુનિ સંજુત;	
કાગણુ શુદ્ધી દશમી, ઝેણિ ગિરિ મોક્ષ પહુંત.	૧૦૭
શ્રીઋષભવંસી-નૃપ, ભરત અસંખ્યાતા પાટ;	
મુગતે ગયા ઇણિ ગિરિ, ઝે ગિરિ શિવપુર-વાટ.	૧૦૮
રામમુનિ ભરતાદિક, મુનિ ત્રિણકોડિસ્ત્યું ઇમ;	
નારદસ્ત્યું ઝેકાણુ-લાખ મુનિવર તેમ.	૧૦૯
મુનિ શાંખ પ્રદ્યુમ્નસ્ત્યું, સાઠી આઠ કોડિ સિદ્ધ;	
વીસકોડિસ્ત્યું પાંડવા, મુગતે ગયા નિરાખદ્ધ.	૧૧૦
વલી થાવચ્યા-સુત, સૂકમુનિવર ઇણે ઠામી;	
વળી સહિસસ્ત્યું સિદ્ધ્યા, પંચસત સેલગનામિ.	૧૧૧
ઇમ સિદ્ધા મુનિવર, કોડાકોડિ અપાર;	
વળી સિઝસ્ત્યે ઇણે ગિરિ, કુણુ કહી જાણે પાર !	૧૧૨
સાત છઠ હોય અઠમ, ગણે ઝેક લાખ નવકાર;	
શેત્રુંજગિરિ સેવે, તેહને નહિ અવતાર !	૧૧૩

ઢાળ ૧૨ મી.

(રાગ વધાવાનો.)

માનવભવ મેં ભલે લહો, લહો તે આરિજ દેસ;
શ્રાવકકુલ લાધુ ભલું, જો પામ્યોરે વાલ્હો ઋષભજિણેશ કે-૧૧૪

ભેટચોરે ગિરિરાજ, હવે સિધારે માહરાં વંછિતકાજ કે;
 મુને ત્રૂઠોરે ત્રિભુવનપતિ આજ કે. લે૦ એ આંકણી. ૧૧૫
 ધન ધન વંશ કુલગરતણો, ધન ધન નાભિનરિંદ;
 ધન ધન મરૂદેવી માઠળી, જેણે જ્યોરે વહાલો ઋષભજિણુંદ ! કે. લે૦
 ધન ધન શેત્રુજતીરથ, રાયણુરૂખ ધન્ય ધન્ય;
 ધન ધન પગલાં પ્રભુતણાં, જે પેખિરે મોહિયું મુજ મત્ત ! કે. લે૦ ૧૧૭
 ધન્ય ધન્ય તે જગે જીવડા, જે રહે શેત્રુજ પાસિ;
 હરનિસિ ઋષભ સેવા કરે, વલી પૂજેરે પ્રભુ મતિ ઉદ્ધાસિ કે. લે૦ ૧૧૮
 આજ સખી ! મુજ આંગણે, સુરતરૂ કલિયો સાર;
 ઋષભજિણેસર વંદિયો, હવે તરિયોરે ભવજલધિ પાર ! કે. લે૦ ૧૧૯
 સોળ અડવીસે આસો માસમાં, શુદ્ધિ તેરસિ કુંજવાર;
 અહમદાવાદનયરમાં મેં, ગાયોરે શેત્રુજયઉદ્ધાર કે. લે૦ ૧૨૦
 વડતપગછ ગુરૂ ગૃહીપતિ, શ્રીધનરત્નસૂરીંદ;
 તસુ સીસ તસુ પાટે જ્યકરૂ, ગુરૂ ગૃહીપતિરે અમરરત્નસૂરીંદ કે. લે૦
 બિજ્ય(ધ)માન તસ પટોધરૂ, શ્રીદેવરત્નસૂરીશ;
 શ્રીધનરત્નસૂરીશના, શિષ્ય પંડિતરે ભાનુમેરૂગણેશ કે. લે૦ ૧૨૨
 તસ પદકમલ-ભમર લણે, નયસુંદર દે આશીશ !
 ત્રિભુવનનાયક સેવતાં, પૂગીરે શ્રીસંઘ જગીશ કે. લે૦ ૧૨૩

કળાશ.

ઇમ ત્રિજગનાયક મુગતિદાયક, વિમલગિરિમંડણુ-ધણી;
 ઉદ્ધાર શેત્રુજ સાર ગાયો, સ્તવ્યો જિન ભગતિ ધણી.
 ભાનુમેરૂ પંડિત સીસ દોએ, કરજેડી કહે નયસુંદરેા;
 પ્રભુ પાય સેવા નિત્ય કરેવા, દેહિ દરસન જ્ય કરો ! ૧૨૪

(ઇતિ જૈનગૂર્જર-સાહિત્યોદ્ધારે-ગ્રન્થાંકઃ ૬.)

પૂર્વલા મૌકિકો માટે વિચારો.

(૨૫)*

(જૈનસાહિત્યની શોધનામા લેખમાંથી.)

x x x x x

હાલમાં (શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ટ્રસ્ટ) જૈન ગૂર્જર સાહિત્યોદ્ધારની સંસ્થા તરફથી શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિના મૌકિકો જે પ્રગટ થવા લાગ્યા છે, તેની અંદર આવતા પ્રાચીન રાસોના લેખોએ તે વિષે સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. અને તેઓ ભવિષ્યમાં ગુજરાતી ભાષામાં જૈન સાહિત્યને સારી પ્રતિષ્ઠા અપાવશે.

x x x x x

આત્માનન્દપ્રકાશ મૌકિક-લાવનગર.

પુસ્તક ૧૩, અંક ૪ થો, પૈજ ૮૩/૮૬.

આત્મ સં૦ ૨૦, વીર ૨૪૪૨ કાર્તિક.

(૨૬)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌકિક ૪ થું. સંશોધક જૈનાચાર્ય યોગનિષ્ઠ શ્રીચુદ્ધિસાગરસૂરિ, સંગ્રાહક જીવજીવચંદ સાકરચંદ ઝવેરી, પ્રકાશક શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ટ્રસ્ટ માટે નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરી મુબઇ. કિંમત ૦-૧૨-૦ શ્રીમાન જીનહર્ષજી-કૃત શ્રીશત્રુન્જયતીર્થરાસ ગુર્જર ભાષામાં આ ગ્રંથમાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. ગ્રંથની શરૂઆતમાં ગ્રંથોનો ટુંકસાર અને તેના કર્તાનો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પરિચય કરાવવાને જે શ્રમ લેવાયો છે, તે બહુ કિંમતી શ્રમ છે. તથા બસો વર્ષ પહેલાની મૂળ ગ્રંથકર્તાની હસ્તલિખિત પ્રત ઉપરથી એક પૃષ્ઠનો ખ્લોક આપી સાહિત્યોત્કર્ષ માટે જૈન-મહાત્માઓના અંતિમશ્રમનો અભ્યાસ કરાવવાને જે યોજના કરી છે

* ૨૪ સૂધીના મૌકિક ૫ માંમાં છપાયાં છે. પ્ર૦ કર્તા.

તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. ગ્રંથ લગભગ પચાસ ફોર્મનો ઉચ્ચ કાગળ ને પાકા બાઈન્ડિંગથી તૈયાર કરવા પછી તેની કિંમત તદ્દન નજીવી રાખી છે. શેઠ દેવચંદ લાલબાઈના સ્મરણાર્થે તેમના વારસોએ શ. એકલાખ જેટલું નાદર રૂંડ પ્રાચીન જૈન સાહિત્યના ઉદ્ધાર અર્થે કાઢી આપી ટ્રસ્ટને સોંપવાની ઉદારતા જેટલી ઉપકારક અને પ્રશંસાને પાત્ર છે તે સાથે તે ફંડમાંથી નિયમીત આ ૩૦ મો ગ્રંથ પ્રગટ કરવા અને તેને તદ્દન પડતર કીમતે ફેલાવવા માટે ટ્રસ્ટીઓની ખંત પણ ઓછી માનને પાત્ર નથી. આપણાં જૈન સાહિત્ય પ્રસારકનું કાર્ય કરવાના અને તે નામે હજારોની મુઠી ધરાવનારાં ખાતાંઓના વ્યવસ્થાપકો આ ફંડની કાર્ય-સેવાનો ખાસ અભ્યાસ કરશે તો આપણે કીમતી સાહિત્યનો વધારે છુટથી ફેલાવો થએલ જોઈ શકીશું.

જૈનપત્ર, ભાવનગર.

તા. ૩૦ મી જુલાઈ સને ૧૯૧૬.

પુસ્તક ૧૪ મું, અંક ૩૧ મો, પૈજ ૬૦૫.

(૨૭)

અમદાવાદ, તા. ૨૬-૭-૧૬.

× જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી

મુંબઈ.

× × × × ×

શ્રીશત્રુંજયરાસાવાળું મૌકિક મુનિમહારાજ પુદ્ધિસાગરજીના પાસેથી મેં સહજ જોયું હતું. એ એક રાસાત્રું પુસ્તક પણ કદમાં બહુ મોટું છે. એમાં અસલ પ્રતના એક પૃથ્વી પ્રતિકૃતિ તમે આપી છે, તે બહુ સારું કર્યું છે.

× × × × ×

લે. ×

કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ.

(૨૮)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ (પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહ) મૌકિતક ૪ થુ—સંશોધક શ્રીયુદ્ધિસાગરસુરિ, સંગ્રાહક જીવજીવ્યંદ સા-કરચંદ્ર ઝવેરી, કિંમત ૦-૧૨-૦ પૃષ્ઠ ૬૮૦.

આ કાવ્યમાળાનું ચોથું પુસ્તક હવે બહાર પડ્યું છે, અને તે જ સાથે શેઠ દેવચંદ્ર લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડનો રીપોર્ટ પણ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. આટલી ટુંકી કિંમતે આવાં દળદાર પાકાં પુસ્તાનાં પુસ્તકો આપવા માટે આ ફંડના મૂળ સ્થાપકનો તેમજ ત્હેની વ્યવસ્થા કરનાર x ઝવેરીનો આપણે આભાર માનવો ઘટે છે.

નવજીવન અને સત્યમાસિક, સુંબર્ધ.

ઑગસ્ટ ૧૯૧૬, પુ. ૨ જી, અંક ૨ જી.

(૨૯)

શ્રીમાન જીનહર્ષપ્રણીત શત્રુંજયમાહાત્મ્ય.

“શ્રીમાન જીનહર્ષપ્રણીત શત્રુંજયમાહાત્મ્ય” નામનું પ્રાચીન ગુજરાતી જૈન સાહિત્યનું પુસ્તક, શેઠ દેવચંદ્ર લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી અમને અવલોકનાર્યે મહ્યું છે તે અમે આભાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. એ ફંડ તરફથી અત્યારસુધીમાં આશરે ૩૦ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે જેમાં આ છેલ્લું છે, જ્યારે પ્રાચીન જૈન કાવ્ય સંગ્રહ તરફથી આનંદકાવ્યમહોદધિ નામે પ્રગટ થતાં પુસ્તકોમાં આ ચોથું મૌકિતક છે. આ પુસ્તકનું વિદ્વાન જૈન મુનિરાજ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનીષ્ઠ શ્રીયુદ્ધિસાગરસુરિએ સંશોધન કર્યું છે જ્યારે તેના સંગ્રાહક તરીકે ઉપર જણાવેલા ફંડના એક ત્રસ્ટી x જીવજીવ્યંદ સાકરચંદ્ર ઝવેરીએ ધણી મહેનત લીધેલી જણાય છે. શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિના અગાઉ ત્રણ મૌકિતકો પ્રગટ થયા હતા અને તેમાં જુદા જુદા રાસો પ્રગટ થઈ ચુક્યા છે, જ્યારે આ ચોથા મૌકિતકમાં શત્રુંજયમાહાત્મ્યનો રાસ આપવામાં આવેલો છે. આ પુસ્તકોમાં જે “મુખ્યધો”

પ્રસ્તાવના રૂપે લખાય છે તે ખાસ ધ્યાન ખેંચનારા છે, જ્યારે “રાસ” પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપર ઘણીક આખતનું અજવાળું પાડનારા જણાયા છે. આગળના ત્રણ મૌકિકોમાં, ગુજરાતી ભાષા ક્યારે ઉત્પન્ન થઈ, કેવી રીતે ઉત્પન્ન થઈ અને તેનાં સહથી પ્રાચીન પુસ્તકો કયા હોઈ શકે, એ આખતો ઉપર કેટલીક વિદ્વાતાભરી ખીનાઓ જણાવવામાં આવી હતી, અને તે ઉપર જે અન્ય સાક્ષરોનું ધ્યાન ખેંચાય તો ઉપલા સવાલો ઉપર ઘણું અગત્યનું અજવાળું પડ્યા વગર નહીં રહે. હાલના શત્રુંજયમાહાત્મ્યના પુસ્તકમાં મુનિરાજશ્રી યુદ્ધિસાગરસૂરિએ કાઠીયાવાડમાં એક અગત્યના તીર્થતરીકે ગણાતા “શત્રુંજય” પહાડ અને તે ઉપર આવેલા તીર્થો વીષે ઘણીક વિદ્વાતાભરી અને ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી થઈ પડે એવી ખીનાઓ આપી છે અને તે ઉપર પણ સાક્ષરોએ ધ્યાન આપવા જેવું છે. એ વાંચતાં “શત્રુંજયમાહાત્મ્ય” ક્યારે ક્યારે રચવામાં આવ્યું તે આખત ઉપર અજવાળું પડે છે. તે ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે એ પુસ્તકની રચના શ્રીમહાવીરસ્વામીના શિષ્ય શ્રીસુધર્માસ્વામીએ પ્રથમ કરી હતી, જ્યારે ગુજરાતી ભાષામાં આ રાસ લખવાનો શ્રીમાન જીનહર્ષનો પ્રયાસ સંવત્ ૧૭૫૫ માં થયો હતો. શ્રીમહાવીરસ્વામીને થઈ ગયાને ૨૫૦૦ કરતાં વધુ વર્ષો થયાં છે, તે જોતાં “શત્રુંજય” નો મહીમા પ્રાચીનકાળમાં પણ મોટો હતો એ કોઈ પણ સમજી શકશે. શ્રીયુદ્ધિસાગરસૂરિએ પોતાની પ્રસ્તાવનામાં જે કેટલીક ખીનાઓ જણાવી છે તે ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે અગાઉ અનાર્ય દેશોમાં—અને ખાસ કરીને ગીઝની (કે જે તે વખતે તક્ષશીલાના નામથી ઝોળખાતું હતું) શહેરમાં પણ જૈન ધર્મનો પ્રચાર હશે. આ આખત ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ તપાસવા જેવી છે. તે ઉપરાંત પ્રસ્તાવનામાં જણાવવામાં આવેલી ખીજી આખતો ઉપરથી એમ પણ માનવાને કારણ મળે છે કે શિલાદીત્ય રાજ, વીર વિક્રમ, શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકર અને વલ્લભીના રાજ્યો જૈનો હતા, એટલુંજ નહીં પણ ચિતોડના પૂર્વ કાળના રાજ્ય-કર્તાઓ પણ એજ ધર્મના હતા. એ આખત પણ ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ તપાસવા જેવી છે. વિદ્વાન સંશોધકે પ્રસ્તાવનામાં શિલાદીત્યની ઉત્પત્તિ,

કદપસૂત્રની વાંચના ક્યારે શરૂ થઈ, આગમો ક્યારે લખાયા, ઐકો અને જૈનો વચ્ચે કેવો સંબંધ હતો, વલ્લભીનો નાશ કેમ થયો, શીશો-દીવાવંશની સ્થાપના કેમ થઈ, વિક્રમરાજ ક્યારે થયો વગેરે બા-બતો ઉપર ઘણી ઉપયોગી ચર્ચા ચલાવી છે, અને શત્રુંજયના ઉદ્ધાર, સિદ્ધાચળના ૧૦૮ નામો, યતિ અને ગુરૂ, સંઘ અને સંઘપતિ, અને જીનહર્ષ નામના ખીજા કેટલાક વિદ્વાનો વગેરે વિષયો ઉપર ઘણું ધ્યાન ખેંચનારું વિવેચન કર્યું જણાય છે. એ પછી “શત્રુંજય” રાસ આવે છે, જે લગભગ ૭૦૦ પાનાં શેકે છે. એ રાસ પ્રાચીન ગુજરાતી અને જૈન સાહિત્ય સંબંધમાં ઉપયોગી જણાય છે, અને જૈનો કે જેઓ શત્રુંજયને એક મોટા તીર્થ તરીકે ગણે છે, તેમને માટે તે ખાસ ઉપયોગી માલમ પડે છે. કપડાની પાકી બાંધણીના આશરે ૭૦૦ થી વધુ પાનાના આ પુસ્તકની કિંમત માત્ર બાર આનાજ રાખવામાં આવી છે, તે જોતાં એ પુસ્તક ઘણું સસ્તું કહી શકાય. અત્યાર સુધીમાં શેક દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી આવા પ્રાચીન જૈન કાવ્યના આશરે ૨૨૦૦ પાનાના પુસ્તકો ચાર મૌકિતકના રૂપમાં બહાર પડી ચૂક્યાં છે, અને ખીજા આશરે પોણાસો પુસ્તકો એવાજ રૂપમાં બહાર પાડવા જેટલું સાહિત્ય તેના સંગ્રહકર્તા જવેરી જીવણચંદ સા-કરચંદ પાસે છે તે જોતાં ગુજરાતી ભાષાના સાક્ષરોએ આ સાહિત્ય તરફ ધ્યાન આપવું ઘટે છે.

સાંજવર્તમાન પત્ર, મુંબઈ.

પુ. ૧૫. અંક ૯૯. તા. ૨૩-ઓગસ્ટ ૧૯૧૬.

(૩૦)

Shri Anand Kavya Mahodadhi, Pearl IV, Published by Naginbhai Ghelabhai Jhaveri, Printed at the Surat Jain Printing Press, Cloth Cover, PP. 680. Price Re. ૦—12—૦ (1915).

This fourth book in the series of Old Jain Gujrati Literature contains the Shatrunjaya Mâhâtmya of Shriman Jinaharsha, and is edited by a well known Jain Suri, Shri Buddhisâgar Suri. It is a Rasa, and is written in the last century. The introduction is both entertaining and informing.

The Modern Review,
September 1916.
Vol. XIX, No. 3 P. 314.

(૩૧)

શત્રુજયમાહાત્મ્ય (આનંદ કા. મ. મૌ. ૪ થું.) :—સંશોધક યુદ્ધિસાગરસુરિ અને પ્રકાશક શેઠ. દે. લા. જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ માટે નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરી, ઝવેરી બજાર મુંબાઈ. ચીકણા કાગળ, પાકી બાઈન્ડીંગ, પૃ. ૬૮૦ અને કિ. માત્ર બારજ આના. આ શત્રુજય-રાસની વિશેષ સમાલોચના અવકાશે પ્રકટ કરવામાં આવશે.

દ્વિબંધર જૈનમાસિક, સુરત.
 વર્ષ ૯ મું, અંક ૧૨ મો.
 વીર સં. ૨૪૪૨, આશ્વિન માસ.

(૩૨)

આનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌકિતક ૪ થું. (સંશોધક શ્રી. યુદ્ધિસાગરસુરિ સંપ્રાહક જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી. પ્ર. શેઠ. દે. લા. જૈન પુ. ફંડ. સુરત જૈન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, પૃ. ૬૬+૬૮૦ મૂલ્ય બાર આના.) આની અંદર ખરતરગચ્છીય જિનહર્ષગણિનો શ્રીશત્રુજયતીર્થ-રાસ આખો મૂકવામાં આવ્યો છે. પ્રસ્તાવનામાં શત્રુજયમાહાત્મ્ય લખનાર ધનેશ્વરસુરિનો સમય અને તે કાળનો ઇતિહાસ રસ પડે તેવો આપ્યો છે. આજ માહાત્મ્ય પરથી ગૂજરાતી કૃતિ અનુવાદિત થઈ છે. જિન-

હર્ષનો સમય જાણાવી તેની કૃતિઓ વિસ્તારથી મૂકી છે. અમારે કહેવું જોઈએ કે યશોવિજયના પરિચયમાં જિનહર્ષ આઠ્યા હોય અને તેથી રાસ લખવાની ઇચ્છા થઈ હોય એવો સંભવ ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે પણ તેને કંઈ પણ કલ્પના સિવાય આધાર હોય એમ પ્રતીત થતું નથી; કૃતિઓ તરફ નજર નાંખતાં કર્તા સં. ૧૭૪૦ થી, સં. ૧૭૬૦ સુધી અવશ્ય વિદ્યમાન હતા, એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

શ્રીયુદ્ધિસાગરસૂરિએ મહેનત ઘણી સારી લીધી છે અને આવી રીતે ખીણ ગૂંજર કૃતિઓ સંશોધિત કરી મૂકશે તો જૈનસાહિત્ય પર ઉપકાર થશે.

વિશેષમાં સૂચનારૂપે જણાવવાનું કે—

(૧) કોઈ પણ કૃતિનું સંશોધન એકજ પ્રતિ પરથી શુદ્ધ અને નિર્ણયપૂર્વક થતું નથી. તેથી જ્યાં સુધી ખેચાર પ્રતો શુદ્ધ અને જૂની પ્રાપ્ત થાય નહિ ત્યાં સુધી સંશોધન કરવાની તસ્દી લેવી વ્યાજબી નથી.^૧ આ સૂચના કરવાનું પ્રયોજન, અશુદ્ધિ એક જે અશુદ્ધ પ્રત પર આધાર રાખવાથી આના પૂર્વાર્ક્ષમાં રહેલી છે તે છે. તે માટે પ્રસ્તાવનામાં જણાવેલું છે કે, “શત્રુંજયરાસની છાપવા યોગ્ય નકલ જેના ઉપરથી કરવામાં આવી તે પ્રતિની અશુદ્ધતાથી, નકલ કરનારે કરેલી અશુદ્ધતાથી, છાપવાની અશુદ્ધતાથી તથા સુધારવામાં ખીણ પ્રતિ ન મળવાથી ઘણા ખંડોમાં રાખ્ટોની તથા પાઠોની અશુદ્ધતા રહી ગઈ

૧ સમાલોચકકારને આવો વિચાર અમે વ્યાજબી લેખતાં નથી. ભલે અશુદ્ધ તો અશુદ્ધ પણ હાય આવેલી પ્રતિઓને, શુદ્ધ પ્રતિઓ ન મળે ત્યાં સુધી સડવા દઈ મુદ્રિત ન કરીએ તો ભવિષ્યમાં તે પણ શું જતું ન રહે ? અશુદ્ધિ તો છપાયા પછી પણ શુદ્ધ પ્રતો મળવાથી ભવિષ્યમાં જ્યારે સમય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે શુદ્ધ થઈ શકે. પરંતુ ધારો કે શુદ્ધ લાંબા સમય સુધી નજ મળી તો શું અશુદ્ધને પણ જતું કરી સડવા દેવું ? અમારા આટલા સમયના અનુભવથી જણી શકાયું છે કે લગભગ ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર વર્ષ પ્રયત્ન સેચ્યા છતાં પણ કેટલાકની ખીણ મળતી નથી. છતાં પ્રયત્ન ચાલુ સેચ્યા કરવાથી લગભગ અડધો યોગ્યો છપાયા પછી મળે છે તે તેનો ઉપયોગ અમે કરીએ છિયે. પ્ર. કર્તા.

છે, એમ, પાટણવાળી પ્રતિ મળ્યા બાદ અને તે પૂર્વે અમને જણાયું છે.^૨.....કર્તાની સ્વલિખિત પ્રત ધણા ખંડો છપાઇ ગયા બાદ આવી તેથી શબ્દ અને પાઠોની અશુદ્ધિયો રહેવા પામી છે, અને અમને તેથી ખરા-ખરા સુધારવા માટે સન્તોષ થયો નથી. શુદ્ધ પ્રતિયોની પ્રાપ્તિ વિના અશુદ્ધિ દોષો રહેવા પામે એ સ્વાભાવિક છે.”

(૨) આ ગ્રન્થમાલામાં અગાઉ પ્રકટ થયેલાં મૌકિકો સંખ્ધે અમારી કરેલી સૂચનાઓ આમાં પણ અમલમાં મૂકવામાં નથી આવી જાણી દિલગીર છીએ.

અનુક્રમણિકા, શબ્દાર્થ કોષ, ઢાળ અને દેશીની અનુક્રમણિકા વિગેરે આખ્યાં હત તો ગ્રન્થનું મહત્ત્વ યથાયોગ્ય જળવાત.

(૩) વિષયોવાર મથાળાં પાડવામાં આવ્યાં હત અને તે દરેક ખંડમાં મુકવામાં આવ્યાં હત તો વાંચકને લાભ થાત.

કર્તા શ્રીજિનહર્ષના હસ્તાક્ષરનો ફોટો મુકવામાં આવ્યો છે તેથી તેના પ્રકાશકને મુઆરકબાદી આપીએ છીએ.

પ્રસ્તાવનામાં જે કર્તાની કૃત્તિઓ જણાવી છે તેમાં વિદ્યાવિલાસ રાજનો રાસ સં૦ ૧૭૬૦ આસપાસ રચાયેલો જણાવી ઉમેરેલો છે પણ જણાવવાનું કે તે રાસ પંદરમાં સૈકામાં થયેલ ખરતરગચ્છીય જિનહર્ષ સં૦ ૧૫૧૧ માં રચેલ છે. તેની પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે કે—

વાચક ગુણુવર્ધન સુખદ્યાયા,

શ્રીસોમગણી સુપસાયા

એમ જિનહર્ષ ગુણુ ગાયા,

આટલું જણાવી ગ્રન્થમાલાનો વિજય ધચ્છીએ છીએ.

શ્રીજૈનધેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ, મુંબાઇ.

પુ૦ ૧૨, અંક ૭, પેજ ૨૧૭.

વીરાત ૨૪૪૨ અશાડ, જુલાઇ ૧૯૧૬.

૨ આ ભાગ સમાલોચકકારેજ આવી રીતે ટપકાંઓથી પૂરેલો છે.
પ્ર૦ કર્તા.

(૩૩)

૧ શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ મૌકિક ૪ થામાં શત્રુજય-
માહાત્મ્ય પદ્યબંધ રચાયેલું છે તેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. શેઠ
દે૦ લા૦ જૈન પુ૦ ઇંડમાંથી આજ સુધીમાં ઘણાં પ્રાચીન પુસ્તકો
પ્રસિદ્ધ થયાં છે તેમાંનાં ચાર ગુજરાતી છે, પહેલા મૌકિકનું અવલોકન
અમે વિસ્તારથી કર્યું હતું.

શત્રુજયમાહાત્મ્યના કર્તા શ્રીમાન્ જિનહર્ષણ છે. તેમણે ઘણા
અન્યો રચેલા જણાય છે. આ કાવ્યમાં તીર્થનું માહાત્મ્ય હોવાથી
જૈનેતર લોકોને તે વિશેષ ઉપયોગી ન થાય, પરંતુ તેમાંની બે બાબતો
સર્વને ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે. પહેલી બાબત ઐતિહાસિક છે,
તેનું દિગ્દર્શન પ્રસ્તાવનામાં સારી રીતે કરેલું છે. કેટલીક બાબતો જે
રાસમાળામાં ને ટોડ રાજસ્થાનમાં અપાઈ નથી તે આ કાવ્યમાં છે.
બીજી મોટી બાબત ભાષા સંબંધી છે. આવા ગુર્જર ભાષામાં લખાયેલા
અન્યો વડે સાહિત્યને સાફ ઉત્તેજન મળે છે. શ્રીમાન્ જિનહર્ષણ મહા-
કવિ પ્રેમાનન્દના સમકાલિન હતા, છતાં બંનેની ભાષામાં આશમાન
જમીનનો અંતર જોવામાં આવે છે, તેનું મુખ્ય કારણ શ્રીજિનહર્ષણએ
જૈનશૈલિની જૂની ગુજરાતીનો બહુધા ઉપયોગ કર્યો છે, એટલે તે ૧૮ મા
સૈકાની નહીં પણ તે ૧૬ મા ૧૭ મા સૈકાની જૈનશૈલિ જણાય છે. વળી
તે તેમણે મારવાડી આદિ બીજી ભાષાના શબ્દો ને પ્રયોગોનો પણ ઉ-
પયોગ કર્યો છે, તેમણે ઢાળજ ઘણાખરા મારવાડી વાપર્યાં છે; ઉદાહરણ
તરીકે જુઓ:—

“ તણા દલ ચહડ લેહે યોવન જે ગિરહીઉ ”,

“ મહિબૂબ જલિમ જેટણી ”,

“ હુંગડીલ કરી લાલ ગાઠિ ગંદિલી સાસુ ખુરી મોરી ”,

“ સાસુ કાઠો હે તોહુ પીસા ત્રિયા પણ નાસો માલ વિલોધ
નારી ભણે ”,

“ દલવાદલ વૂઠો હો નદીયાં નીર ચાલ્યાં ”,

“ રહુ રહો વાલહા ”,

“ આંખરીઓને વરસે રે ઉમાદે વડઃવુધ રે ”,

“ ચરણાં લીયા મુંડારણા ચઢે ” ઇત્યાદિ.—

જૈન સાધુઓ જૂદા જૂદા પ્રદેશોમાં વિહાર કરનારા હોવાથી તથા જે તે ભાગના લોકો જે ભાષા બોલતા હોય તેનો તેઓ સ્વાભાવિક રીતે ઉપયોગ કરે તેથી પણ ભાષા શુદ્ધ ગુજરાતી ન રહે એમ પણ લાગે છે. કવિએ વાપરેલા કેટલાક શબ્દોની યાદી સંશોધક શ્રીપુલ્કિસાગરસૂરિએ આપી છે તેમાં તત્સમયે તેમણે વાપરેલા કેટલાક શબ્દો એમ જણાવ્યું છે, પરંતુ તેમાંના કેટલાક તો હજી પણ વાપરવામાં [આવે] છે; જેમ કે—

- આલે (આપે—આલ્યું મેલ્યું સર્વે પહોંચ્યું કન્યાને વળાવો રે)
 રહિશ્યા (ખેડૂતો બોલે છે)
 કેડે (પછાડી—સર્વત્ર વપરાય છે)
 પહુલો (પહોંચ્યો—તમારો કાગળ પહોલ્યો)
 કિહાં (ક્યાં—ઉત્તર ગુજરાતમાં).

ધર્મની આખતમાં વિવાદ કરવો એ ઠીક નથી, તોપણ આટલું જણાવીશું કે સિદ્ધાચળ ઉપર મુકિત પામનારાઓમાં ભરતરાજ, નારદજી, વસુદેવ, વૈદર્ભી, રામ, ભરત, આદિનાં નામ આવે છે, તે વિષે જ્યાં સુધી બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમાંથી પુરાવો ન મળે ત્યાં સુધી તે શંકાસ્પદ ગણાય. વળી અજીતસેને સિદ્ધાચળ ઉપર સત્તર કોડ મુનિના પારવારની સાથે શિવપદ પ્રાપ્ત કર્યું, તે ઉપરથી શંકા થાય છે કે તે વખતે હિંદુસ્તાનની વસ્તી હાલના કરતાં પણ ઘણી વધારે હોવી જોઈએ. બધા દેશના સર્વે મુનિઓ મળ્યાં નહીં હશે, છતાં સત્તર કોડ મુનિની સંખ્યા ખતાવી છે.

આ ગ્રંથમાં વધારે ખુલાસાવાર ટીકા અપાઈ હોત તો સારું થાત. વળી દરેક ખંડનો સાર આપ્યો હોત તો વાંચનારને સરળતા મળત. શ્રીમાન જિનહર્ષજીના હસ્તાક્ષરનું એક પૃષ્ઠ છાપવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે તેમણે સ્વહસ્તે આખો ગ્રંથ લખેલો તે પ્રત પાછળથી મળી આવી, તો ગ્રંથનો પાછલો ભાગ પણ તે પ્રમાણે છાપવામાં આવ્યો હોત, તો સાહિત્યના કામને ઘણો લાભ થાત.

ગ્રંથ ઘણો મોટો (૬૦૦ પૃષ્ઠનો) છતાં તેની કિંમત માત્ર

આર આના રાખવામાં આવી છે. સંશોધક, સંગ્રાહક અને પ્રકાશકોને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સાહિત્ય-માસિક, વડોદરા.

પુસ્તક ૪, અંક ૧૧, પૈજ ૬૧૪.

નવેમ્બર સને ૧૯૧૬.

(૩૪)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ મૌખિક ૫ મું. (સંશોધક અને સંગ્રાહક જીવજીવંદ સાકરચંદ) શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકાલ્હાર ફંડ તરફથી આ ૩૨ મું (જૈન ગુર્જર-સાહિત્યોદ્ધારનું ૫ મું) પુસ્તક મળ્યું છે. આ ગ્રન્થમાં સંઘવી ઋષભદાસ કવિ વિરચિત શ્રી-હીરસુરિનો રાસ આપવામાં આવ્યો છે. અને શ્રીમાન્ હીરવિજયસુરિ, દિલીપતિ અકબર બાદશાહ તથા અન્ય અધિકારીઓની મંડળીનું ભેગું ચિત્ર આદિમાં આપેલ છે. તેમજ ન્યાય-વ્યાકરણ તીર્થ પંડિત શ્રી બેચરદાસ જીવરાજ દોસીનો ગુજરાતી ભાષા સંબંધનો આદિ લેખ તથા શ્રાવક કવિ ઋષભદાસનો પરિચય પણ આપવામાં આવેલ છે. “ ગુજરાતી ભાષા ” નું દોહન કરતાં આ ભાષાની પ્રાચીનતા તથા તેનો ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓ સાથેના સંબંધનો પરિચય થાય છે. રાસની અંદરના કઠણ શબ્દોનો નીચે અર્થ આપવામાં સંશોધકે સારો પરિશ્રમ સેવ્યો છે.

એકંદરે આ ગ્રન્થ જૈન સાહિત્યના ઝૂંગારરૂપ થઈ પડે તેવો છે. આ પુસ્તકનું કદ ઘણું મોટું તથા પાકું બાઇન્ડીંગ છતાં તેની કિંમત માત્ર ૦-૧૦-૦ રાખવામાં આવી છે, તે તદ્દન નહીં જ્યેષ્ઠ છે. જૈન સાહિત્યના આવા ઉપયોગી ગ્રન્થ સર્વત્ર સ્થાન પામે એ ઉદ્દેશને જાળવવાને છેક નામની કિંમત રાખવી એ ફંડનો હેતુ પ્રશંસાપાત્ર છે. અને અમને વિશ્વાસ છે કે ફંડના વ્યવસ્થાપકો જૈન પ્રાચીન સાહિત્યને બહાર લાવવા માટે હજીપણુ વિશાળ પ્રયત્ન કરશે, તો તેના બહોળા ફંડથી અમૂલ્ય સેવા બજાવી શકે તે તેમની કાર્યશૈલી બતાવી આપે છે.

આપણા સમાજ માટે સાહિત્યપ્રકાશનનું કાર્ય કરતા ધણાં ખાતાઓ

છે. અને તેઓ હજારોનું ડુંડ ધરાવવા સાથે બહાર પાડતાં ગ્રંથોના અંગે પુરી મદદ મેળવે છે છતાં તેઓ ગ્રંથની કિંમત મોટી રાખી ત્રીમંત થવાનો ધંધો લઇ બેઠા છે તેમને શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ટ્રસ્ટની પદ્ધતિનું અનુકરણ કરવા પ્રસંગોપાત ભલામણ કરવી અસ્થાને ગણાશે નહિ.

જૈનપત્ર, ભાવનગર.

તા. ૭ મી જાન્યુઆરી સને ૧૯૧૭.
પુ. ૧૫ મું, અંક ૧ ભા. પૈજ ૪ થું.

(૩૫)

શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ ભા. ૫ મું; સંધવી ઋષભકવિ પ્રણીત—શ્રી હીરસુરિરાસ; સં. અને સં. જીવજીવંદ સાકરચંદ્ર જવેરી. પૃષ્ઠ ૩૯૯ કિંમત ૦—૧૦—૦

આ જૈન કાવ્યમાળાનો પાંચમો ભાગ બહાર પડ્યો છે. જે વિદ્વતા અને ગ્રંથની આ ગ્રંથો પ્રકટ કરવામાં આવે છે તે પરેષ્વર પ્રકાશકોને માટે માન ઉપજાવે છે. પુસ્તકના કદ અને સુંદર બાંધણીના પ્રમાણમાં કિંમત જીવજીવે છે એ માટે જૈનદાતાઓના આપણે આભારી છીએ.

નવજીવન અને સત્યમાસિક, મુંબાઇ.
જાનેવારી ૧૯૧૭, પુ. ૨ જી, અંક ૭ ભા.

(૩૬)

Shri Anand Kavya Mahodadhi, Part V,
edited by Jivanchand Sakarchand Jhaveri, and
printed at the City Printing Press, Ahmedabad.
Cloth bound, pp. 399. Price As. 10 (1916).

This is the fifth book in the series which the Trustees of Sheth Devchand Lalbhai are publishing, of old Jain Manuscripts. The well-known Jain poet, Rishabhadas of Cambay has written a poem (Rasa)

in connection with the famous event in the reign of Akbar, viz., the interview between the Emperor and the Jain saint, Shri Hirsurivijay. It is this Rasa (written in 1685 Vikram Era) which is published in this volume. It is preceded by an introduction by a Gujarati writer, who has spent his whole life in the study of Prakrit and Pali, which is worth reading. Its writer Mr. Bechar-das Jivraj, who possesses the degrees of Nyaya-tirth and Vyakarantirtha, tries to shew that Gujarati was never an original language but is the result of the many changes undergone by the several old languages of India. This view will not pass unchallenged, we think, by those who have studied this subject.

The Modern Review.

February, 1917.

Vol. XXI, No 2, p. 209.

(૩૭)

આનન્દકાવ્યમહોદધિમૌક્તિક પાંચમું.

સુરતનિવાસી સ્વર્ગવાસી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ ઝવેરીના સ્મર-ણાર્થે ઉઘાડવામાં આવેલા નૈન પુસ્તકોદ્ધાર શૃંગના ૩૨ માં પુસ્તક તરીકે અને નૈન ગુર્જર સાહિત્યોદ્ધારે ૫ માં ગ્રન્થ તરીકે, દશ આનાની માત્ર નામની કિંમતે બહાર પાડવામાં આવેલા, ૪૦૦ પાનાનો પાકી બધિણીનો, અને એક ઉત્તમ ચિત્ર સાથેના ગ્રંથની એક પ્રત અમને અભિપ્રાય અર્થે મળી છે, જે અમે આભાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. એ ગ્રંથમાં સંઘવી રૂપભકવિ પ્રણીત શ્રીહીરવિજયસૂરિ રાસ આપવામાં

આવ્યો છે અને તે જૈનો માટે એક ધણું ઉપયોગી અને કેટલેક દરજ્જે ઇતિહાસીક વાંચન પુરું પાડી શકે એમ છે. મહાન મોગલ આદશાહ અકબરને જુદા જુદા ધર્મો તરફ એક સરખો પ્રેમ હતો, અને કોઈ પણ ધર્મ તરફ તીરસ્કાર હતો નહીં એ ખીના તો ઇતિહાસીક છે. તેમના વખતમાં જૈનોના મહાન આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિ મોગલ શહેનશાહતમાં આદશાહી માન મેળવવા પામ્યા હતા, અને તેમના પ્રતાપે જીવદયાના સંબંધમાં, તેમજ જૈન તીર્થો સંબંધમાં, કેટલાક ઉત્તમ હકો જૈન કોમ મેળવવા પામી હતી, એ પણ એક ઇતિહાસીક સત્ય છે. એ સત્યને રાસ રૂપે ગોડવનાર શ્રીમાન જૈન સંઘવી રૂબલાસકવિ હતા, અને તેમને લખેલો રાસ, આ પાંચમા મૌકિતિકમાં છાપવામાં આવેલો છે. એ રાસમાં મંગળાચરણુ કરી કવિ, હીર વંશનું વર્ણન આપી, ગુરૂ ઉપદેશના પરિણામે હીરવિજયજી કેવી રીતે જૈન સાધુની દીક્ષા લે છે અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે તે દર્શાવી અકબર સાથેના, હીરવિજયના મેળાપનું, વાર્તાલાપનું, અને તેના પ્રભાવનું વર્ણન આપે છે, જે ધણું અગત્યનું વાંચન છે. આગલા મૌકિતિકોની માફક આ મૌકિતિકમાં ગુજરાતી ભાષા ઉપર એક ધણુંજ વિચારણીય લેખ ન્યાયતીર્થ પંડિત ખેચરદાસ જીવરાજે લખેલો છે. જે ગુજરાતી ભાષાની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ તે બાબત ઉપર કેટલુંક વિચારણીય અને ગુર્જર સાક્ષરો માટે અગત્યનું વિવેચન પુરું પાડે છે. ગ્રંથમાં અકબર આદશાહ સાથે હીરવિજયસૂરિના મેળાપનું એક ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે, જે એક જીના ચિત્ર ઉપરથી ઘણી ઉત્તમ રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે, અને તેથી પુસ્તકની શોભામાં મોટો વધારો થાય છે. એ પુસ્તક સુરત ખંડેખાં ચકલા-ગોપીપરામાં આવેલી શેઠ દેવચંદ લાલભાઈની ધર્મશાળાના લાઇબ્રેરીઅન પાસેથી દશ આનાની કિંમતે મળી શકશે.

સાંજવર્તમાન પત્ર, - મુંબાઈ.

પુ. ૧૫. અંક. ૨૫૩. પૈજ ૬.

તા. ૨૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૭.

(૩૮)

x x x x દેવચંદ લાલચંદ સ્મારક ઇંડ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા આનંદ (કાવ્ય) મહોદધિ મૌકિતક નં. ૪ અને ૫ ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઉપયોગી ઉમેરો કરે છે અને સાહિત્યના અભ્યાસ માટે નવીન સાધનો પૂરાં પાડે છે. x x x x

હીરાલાલ ત્રીલોચનદાસ પારેખ કૃત-

(સાહિત્ય અને કેળવણી વિષયક)

સન ૧૯૧૬ નું દિગ્દર્શન.

(૩૯)

શ્રીઆનંદકાવ્ય મહોદધિ.

મૌકિતક (પુસ્તક) ૫ મું.

સંગ્રહ કરનાર:—જીવજીવ્યંદ સાકરચંદ ઝવેરી.

પ્રકાશક:—નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ ઝવેરી.

વેતન (કિમ્મત) ૦-૧૦-૦.

પ્રાચીન જૈન કાવ્યના સંગ્રહનું આ લગભગ ૪૦૦ પાનાનું દળદાર પુસ્તક છે અને તેમાં કાવ્યદોહનની રીતીએ અસલવારેના જૈનપદોનો સારો સંગ્રહ કીધેલો જેવામાં આવે છે. ચોપડીની શરૂઆતમાં ગુજરાતી ભાષા ઉપર એક લ'બાણુ નિબંધ આપવામાં આવ્યો છે, જેમાં લેખક કેટલીક વિગત બહુ સ્પષ્ટ રીતે લ'બાણુથી સમજાવવાની કોશિષ કીધી છે. કારણ કે લેખક જેનું કથન કરવા માગે છે તેનાં મૂળ ઉપરથી તેનો વિકાસ શી રીતે થયો તે જેમ પોતે માને છે તેમ યથાર્થ રીતે સમજાવે છે, જેનો એકજ ઉદાહરણ બેશું:—

“ભાષા શબ્દ મૂળ વ્યક્ત બોલવા અર્થવાળા માણિ ધાતુ ઉપરથી નીપજ્યો છે. આર્યાવર્તના સમર્થ વૈયાકરણો (પાણિનીય, પતંજલિ, અને હેમચંદ્ર) એ પોતપોતાના સંગ્રહમાં વ્યક્ત બોલવા અર્થ-

વાળો 'મ્લેચ્છ' ધાતુ મૂક્યો છે." આ સિવાય પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત અને ગુજરાતી શબ્દોનાં રૂપાંતરો પણ તેમાં આપેલાં છે. તે સઘળું જોતાં પુસ્તક ઉપયોગી માલૂમ પડે છે. અમે જેમ સંસ્કૃત વ્યાકરણના ક્ષેત્ર નથી, તેમ જૈન સાહિત્યથી પરિચિત હોવાનો દાવો પણ કરવા માંગતા નથી. ઉભયના અભાવે પુસ્તકનો સારાસાર જોવા કરતાં અમે ખુલાં અંતઃકરણે કહીએ છીએ કે જૈન સાહિત્ય સંબંધી અમને આ પુસ્તક કંઈક અજવાળું પાડે છે. સંશોધકનો પ્રયાસ જોતાં આ પુસ્તક જૈનને માટે અતિ ઉપયોગી થઈ પડે [એમ] માની શકીએ છીએ.

દેશી વેપારી એમ્બરનું માસિક, મુંબાઈ.

ઓગસ્ટ ૧૯૧૭. પુ૦ ૧૦ મું, અંક ૨ જો. પૃષ્ઠ ૫૬.

(૪૦)

૨ શ્રીહીરસૂરિરાસઃ—શ્રી આનંદકાવ્ય મહોદધિના મૌકિક પ મા તરીકે સંઘવી-ઋષભ-કવિ-પ્રણીત આ રાસ સંગ્રાહક અને સંશોધક જીવજીવંદ સાકરચંદ્ર જવેરીએ તૈયાર કરેલો, તે પ્રકાશક નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ જવેરીએ પ્રસિદ્ધ કર્યો તેનો સ્વીકાર અમે હર્ષ-ભેર કરીએ છીએ; કેમકે તેથી ગૂજરાતી સાહિત્યમાં અગત્યનો વધારો થયો છે. જીની જૈન શૈલીની ભાષા તરીકે જેમ તે ઉપયોગી છે, તેમ એક ઐતિહાસિક પુસ્તક તરીકે તેમાંથી ઘણું જીવવાતું મળે છે. મહાન આદશાહ અકબર, શ્રી હીરસૂરિ, તેમના શિષ્યો ને આદશાહના માણસોની છામી આપી છે તે ખરેખર આકર્ષક છે. તેમાં સાક્ષર જે-ચરદાસ જીવરાજ ન્યાયતીર્થ વ્યાકરણતીર્થનો ગૂજરાતી ભાષા વિષેનો લાંબો લેખ અતિ અગત્યનો ને મનન કરવા જોગ છે. તેમાં મ્લેચ્છની જાતો ને વિશાળ દેશો ખતાવવામાં આવ્યા છે. ગૂજરાતી શબ્દની વ્યુત્પત્તિ મરૈચિ ધાતુ ઉપરથી ગૂર્જર થઈ તેનો અપભ્રંશ ગૂજરાત અથવા ગૂર્જર ઉપરથી ગૂર્જરના ને તે પરથી ગૂજરાત થયો છે. ગૂર્જરનાનો અર્થ ગૂર્જરોને પાળનાર એવો થાય છે. વિદ્વાન લેખક જણાવે

છે કે “ જે કાળે મનુષ્યો જે શબ્દથી સહજમાં વ્યવહાર ચલાવી શકે તે કાળે ખીજ અપ્રસિદ્ધ શબ્દોનો ઉમેરો કરવા કરતાં તે પરભાષાના શબ્દોને જ આપણે સ્વભાષાના સમજવા એ અધિક સરસ છે અને એમ કરવાથીજ ભાષાનો વિકાસ થાય છે.” ફારસી, અરબી વગેરે આવતા શબ્દોનો તિરસ્કાર કરનારા અને સંસ્કૃતમાંના અપ્રસિદ્ધ કે જોડી કાઢેલા શબ્દો વાપરનારાને આ વાક્ય ધરો લેવા સરખું છે. કિયારતનસમુચ્ચયમાં જેમ સંસ્કૃત ધાતુના રૂપોનો સંગ્રહ છે તેમ તેમાં ભાષા (તે વખતની ગૂજરાતી) ના ધાતુનાં રૂપો પણ આપ્યાં છે એમ લેખકે જણાવી ઉદાહરણો આપે છે, જેમ-એઉ કરમ, લિઅમ, દિઅમ, જમમ, આવમ, જમમ, સુઅમ; એ ધણાં કરઈ, લિઈ, તૂં કરૈ, લિઅં, દિઅં; તુમ્હી [તુમ્હે] કરઉ, લિઅઉ, દિઅઉ; હું કરઉં, લિઉં, દિઉં; અમ્હે કરઉં (એનાં ચાલુરૂપ-એ કરે, લે, દે, જમય, આવે, જમે, સુએ; એ ધણાં કરે, લે, તૂંકર, લે, દે; તમે કરો, લ્યો, ઘો; હું કરું, લઉં, દઉં; અમે કરીએ.) આ ગ્રંથ સં. ૧૪૬૬ માં ઇડરમાં લખાયેલો છે. તેમાં ભાષાને પ્રાકૃત કહી છે. જુની ગૂજરાતીને ઘણા ગ્રંથકારોએ પ્રાકૃતજ કહેલી છે.

લેખક ભાષાના આર પ્રકાર જણાવે છે, જેમકે પ્રાકૃત સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચી, શરસેની અને દેશોની ભિન્નતાને લીધે અનેક પ્રકારની ભિન્નતાવાળી છઠ્ઠી અપભ્રંશ છે, અને તે ગદ્ય તથા પદ્ય રૂપે વપરાવાથી તે આર પ્રકારની ગણાય છે. વળી કહે છે કે બંને પ્રકારની પૈશાચી, (ચૂલિકા પૈશાચી સાથે) અને આબીર વગેરે ભાષાઓનો જે સમૂહ તે અપભ્રંશ ભાષા છે. અપભ્રંશ ભાષાનો સંબંધ ખીજ પાંચે ભાષાઓ સાથે છે. ખરૂં કહીએ તો પાંચે ભાષાની ખીચડી તેજ એક અપભ્રંશ ભાષા છે. ખીજ વિદ્વાનોના મતથી આ વાત જુદી પડે છે તે વિચાર કરવા યોગ્ય છે.

પ્રાકૃતના ત્રણ પ્રકાર બતાવી દેશી પ્રાકૃતને ચાલુ ગૂજરાતીનો સંબંધ બતાવવા માઠી આપી છે જેમકે:—

દેશી પ્રા.	ચાલુ ગૂજરાતી.	દેશી પ્રા.	ચાલુ ગૂજરાતી.
ઉલ્લુટ	ઉલદું	કડમ્બ	કડછો-કડછી
ઉમ્મર	ઉમરો	કડમ્બ	કડીઓ
ઉમ્કુરડી	ઉકરડો [ડી]	ગઝારી	ગાગર
ઓજ્જરી	હોજરી	ધરોળી	ગરોળી
ઉલટપલટ	ઉલટપાલટ	જેવારી	જુવાર
ઉત્થલ્લા	ઉથલો	જુક્ક	નાક
ઓસા	ઉસ	દેવરાણી	દેરાણી
ભાઉજ્જ	ભોજ્જ	રોજ્જ	રોજ
વઘંગણુ	વેંગણુ	હુડા	હોક (સરત)
		ઉત્તરવિડિ	ઉત્તરેડ

પ્રાકૃત ભાષાનું સાહિત્ય વિશાળ છે, તેમાં મુખ્ય ભાગે જૈન સાહિત્ય છે. તે સિવાય વૈદિક વિદ્વાનોએ પણ તેમાં પ્રથો રચેલા છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત ને ગૂજરાતીનાં યોડાંક રૂપ આપ્યાં છે. તે-નીતિશાળા, નીધિસાલા, નીશાળ; અહિલ, ગહિલ, ઘેલો; વૈવાહિક, વેવાહિઅ, વેવાઈ; ભગિનીપાત, બહિણીવધ, બનેવી; માતૃષ્વસ, માઉસિઆ, માસી; દૌષ્ટિક, દોસિઅ, દોસી; અધિકરણી, અહિઅરણી, એરણુ. અપભ્રંશમાં જ નહોતો, તે પૈશાચીમાંની આપણી ભાષમાં આવેલો છે, એટલે કેટલાક વિદ્વાનો કહે છે તેમ તે આધુનિક નથી. લેખક જણાવે છે કે જ્યાં સુધી કેટલીક પ્રાંતિક ભાષાઓનું અસ્તિત્વ ન હતું ત્યાં સુધી ભારતના ધણાખરા ભાગમાં આ અપભ્રંશ ભાષાનુંજ પ્રધાનવદું હતું. તેનું સાહિત્ય પણ ખેડાએલું હશે એમ જણાવી રા. બેચરદાસ કહે છે કે ઋષભપંચાશિકા, દ્વયાશ્રય મહાકાવ્યનો પ્રાંત ભાગ, જયતિહુઅણુ સ્તોત્ર તથા શ્રીહિમયદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના અપભ્રંશ પ્રકરણમાં આ ભાષાની અનેક ગાથાઓ ટાંકી છે. અપભ્રંશ અને ગૂજરાતીના મળતાપણા વિષે વચન વિભક્તિના સરખા પ્રત્યયો જણાવી બનેના શબ્દોની યાદી આપે છે, જેમકે-

સંસ્કૃત.	અપભ્રંશ	ગૂજરાતી.
એવમ્	એમ્	એમ
પશ્ચાત્	પચ્છઠ	પછી
એવ	જિ	જ
કિમ	કાઇ, કવણુ	કાંઇ, કોણુ
યુષ્મેહ	તુહું; તુમ્હે, તઇં	તું, તમે, તેં

લેખક જણાવે છે કે ગૂજરાતી કાંઇ મૂળ ભાષા નથી, પણ પ્રાચીન ભાષાઓના વિકારના પરિણામ રૂપે તે છે. ગૂજરાતી ભાષાના શાબ્દિક ઇતિહાસની સંપ્રાપ્તિ માટે વિશેષે કરી પ્રાકૃત (દેશ્ય પ્રાકૃત વગેરે) તથા અપભ્રંશ ભાષાના સતતભ્યાસની ધણી અગત્ય છે. ગૂર્જર ભાષાની માતા પ્રાકૃતને જન્મ જૈનોએ સેવી છે, તેમ વરરચિ, ચંડ, કાત્યાયન, વાકપતિ વગેરે વૈદિક વિદ્વાનોએ પણ સેવી છે, અને તેને વિશ્વવિદ્યાલયમાં સ્થાન મળવું જોઇએ.

અંથના કર્તા શ્રાવક કવિ ઋષભદાસતું દુંકામાં ચરિત્ર આપ્યું છે તેમાં તેમનું નિવાસસ્થાન ખંભાત, તેમના ગુરૂ શ્રીવિજયાનંદસૂરિ, પિતાતું નામ સાંગણુ, માતાતું નામ સરપા છે. અને ભાઇતું નામ વિક્રમ આપ્યું છે. તેઓ જાતના પોરવાડ (પ્રાગવાટ) વણિક હતા. તેમણે આ ગ્રન્થ સં ૧૬૮૫ માં રચ્યો હતો, અને તેમણે ખીજા પણ રાસા રચેલા છે.

અન્થની ભાષા પૂર્વના ગ્રન્થોની માફક જૈન શૈલિની છે. તેમાં કહેશ, કહિસ્તું, ઇસ્તું, પોહું, બાંભણુ, બઇઠ, તિણિ, લખિમિ, પહિલી, પરબત, કહિવાય, રહિવાણું, હાકલિ, હરમતિ (લાજ), પરતખ, આવોયે જેવાં રૂપો પુષ્કળ નજરે પડે છે. વળી આ રાસામાં યાવની શબ્દો ઠેર ઠેર જોવામાં આવે છે, તેનું કાણુ બાદશાહ સાથેનો સંવાદ વગેરે હશે.

વણિકના અવતાર વિષે કવિ લખે છે કે:—

રાગ. ઇસ નગરીકા વલ્ચુઝારા-એ દેશી.

ધન્ય વલ્ચુગનેા અવતાર, કરે સકળ પ્રાણીની સાર;
વલ્ચુગ બંધ થકી છોડાવે, નર સહુને કર ઓડાવે.

વલ્ચુગ દેતા બિણ્ણ લક્ષ, વળી ઉતારે દુરબિક્ષ;
વાલ્ચુગને નામે રાણારાય, ટાળે અકર અને અન્યાય.

ચઢયાં કટક તેહને ફેરવતા, નર દરિદ્રપણું નિર્ગમતા;
તિણે વાલ્ચુગતું કુળ સાર, જિણુ કુળે હુવા બહુ દાતાર.

શાહ સારંગની કિરતિ રહી, બંધ નવલખ છોડાવ્યા સહી;
શાહ સમરા કરમા જગસાર, જિણુ શત્રુને કર્યા ઉદ્ધાર.

જગડૂનો યજ્ઞ ઓઢાય, જીવાડયા પૃથવીનાં રાય;
ભીમ શેઠ ગુજ્જરમાં હુઆ, દીધા જલેખી ને લાડૂઆ.

હેમ ખેમ અંબડ જગપાળ, કઢાવી સાયરથી જળ;
એ વલ્ચુગ કુળમાહિં હોય, કુળ વલ્ચુગ મોટું જોય.

શ્રીહીરસૂરિનો જન્મ સંવત્ ૧૫૮૩ માં થયો હતો. એ સમર્થ સાધુની ખ્યાતિ જાણી દિલ્હીના મહાન અકબરબાદશાહે તેમને તેડું મોકલ્યું. પોતે દિલ્હી ગયા. બાદશાહે આસન તેમને માટે મંડાવેલું તે પર પોતે બેસતા નથી. અકબર કારણ પુછે છે. તે કહે છે—નીચે જીવ હોય તો હિંસા થાય. બાદશાહે તળે જીવ છાનામાના રખાવેલા તે હીરસૂરિએ જાણ્યા, તે પરથી બાદશાહની શ્રદ્ધા બેઠી. અકબરને પોતે લ'બાણુથી બોધ આપે છે, સાધુના ધર્મ વર્ણવે છે, અકબરના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે. બાદશાહ વર માંગવાતું કહે છે, ત્યારે તે શ્રાવકો માટે પુસ્તકો (જૈન ધર્મના) માગે છે. બીજીવાર પશ્ચુસણના દિવસોમાં જીવ રક્ષા માગે છે, ત્રીજીવાર મારે ધન ન જોઈએ કહી “ કીજેરે કીજેરે જગ સારેકું બહુ સુખી ” એવું માગે છે. પછી અકબર ખુશી થઈ છ ફરમાન દેશદેશ મોકલે છે, તેમાં શ્રાવણ વદ દશમીથી બાર દિવસ જીવહિંસાની મના કરે છે. વળી સૂરિની ઇચ્છા-

થી બાર ગાકિના ડામર તળાવમાં જળ નાંખવાની મના કરે છે.
સૂરિ કહે છે:-

ઇસા દિન કોઇબી આયગા, કો કિસકું નહું ખાય;
હીર કહે જનમ પેગંબરિ, સહુનિં શાતા થાય.

અકબર કહે છે,

રાક્ષસ મુગલ હય હમ તણે, કરતે બહુત ગુરસાય;
સસતે સસતે છોડુંગા, જ્યું સબકું સુખ થાય.

બાદશાહ પરતાવો કરે છે:-

પહિલે મેં પાપી હુઆ બોહોત, આદમકા ભવ યુહીં ખોત;
ચિતોડગઢ લીના મેં આપ, કહ્યા ન જાવે વો મહાપાપ.

જોરૂ મરદ કુતાબી હણ્યા, અથ જોટ લેખે નહિં ગણ્યા;
એસે ગઢ લીને મેં બોહોત, બડા પાપ ઉહાં સહી હોત.

બહોત શિકાર ખેલે મેં સહી, બાંટે તુમ દેખાવે કહી;
કુલુ પિંડે આએ કહો ધાટ, હમ આએ મેડતેકી બાટ.

દેખે હજારે હમારે તુલ્હ, એકસો ચૌદ કીએ વે હમ્મ;
એકેકે સિંગ પંચસે પંચ, પાતિક કરતા નહિં બલખંચ[ખલખંચ],

ખેલે શિકાર કીએ બહુ કરમ, છત્રીસ હજાર હરણ્યકે ચરમ;
ધર ધર દીકં હમ લહિણા કીઆ, દોષ સિંગ હમ સોનઈઆ દીઆ.

ચિડી પંચસે પંખી જીવ, ખાતા જીભ ઉનકીજ સદીવ;
ઇસા પાપી થા મેં બહુ આપ, તુલ્હ દિદારથી છોડયા પાપ.

સાધુની શીખતું પરિણામ:-

આહેડી વન નવિ ફરે, સુખેં ચરે વન ગાય;

માછી મીન ન પરાભવે, સો ગુરૂ હીર પસાય.

અંજ મહિષા મહિષ ધણુ, વૃષભ તુરંગમ ગાય;

પંખી કહે ચિરંજીવજે, હિરવિજય મુનિરાય.

ससला सेला श्करा, हीरतणा गुणु गाय;
ऋषभ कहे ऋहु पंथिया, प्रणुमे नगगुड पाय.

ऐतिहासिक ढाणतो आ अन्थमां धणुी समाजेली छे, अने ते यालु धतिहासोमां आवेली ढाणतो साथे सरण्णववा नेनी छे.

साहित्य भासिक—वडोहरा.

पुस्तक ५ मुं, अंक ८ मो.

सपटे'अर १८१७, पृष्ठ ६२६-२८.

(४१)

७-शत्रुंजयतीर्थरास, आनन्दकाव्यमहोदधिके यैथा भौकितक. नैनअन्थोके छपाछपाकर मिट्टीके मोल जेयनेवाले ढम्भछके 'सेठ ट्वेच्यन्द लालचन्द पुस्तकोद्धार ३९८' की ओरसे यह अन्थ प्रकाशित हुआ है. काउन सोलह पेणु साहजके ७५० पृष्ठके छस कपडेकी पक्की निरुदवाले अन्थका मूल्य केवल आरह आने है. धतने सस्ते दामोमें शायद ही कोछ संस्था पुस्तकप्रचार करती होगी, छसिके लिजे संस्थाके स'यालकोके नितना धन्यवाद दिया नय उतना थोडा है. विक्रम संवत् १७५५ में निरुहर्षगणुि नामके जेक ज्येताम्बरसाधुने छस रासकी रचना की है. अन्थकी भाषा गुजराती है. छसका सम्पादन 'शास्त्र-विशारद नैनाचार्य योगनिष्ठ श्रीयुद्धिसागरसरि' ने किया है. आपने पुस्तकके प्रारंभमें कोछ ६४ पृष्ठकी विस्तृत प्रस्तावना लिखी है, सरि महाशयकी पदविथोंने हमे प्रस्तावनाके पढनेके लिजे विवश किया; परन्तु पढकर हमे निराश होना पडा. हभ उसमें कोछ ढात ऐसी न पा सके जिसमें उनकी सहस्रदिवेयनाशकितका या सत्यान्वेषणुशीलताका परिचय मिलता. अन्थकर्ताकी प्रत्येक ढातको आपने निर्रान्ति समजा है; धतना ही नहीं ढदिक उसकी ढ्रान्तिके सत्य सिद्ध करनेका प्रयत्न किया है. यह गुजराती रासा धनेश्वरसरिके संस्कृत 'शत्रुंजयमाहात्म्य' नामके विशाल संस्कृत अन्थका प्रायः अनुवाद है. छसिमें और मूल अन्थमें शत्रुंजयकी अमर्यादित प्रशंसा की है और उसके माहात्म्यके

अदानेके लिखे अहुतसी जूठी सन्धी कथायें भी गढ डाली है; परन्तु सम्पादक महाशयकी दृष्टिमें वे सोलह आने सन्धी जँयी है, धनेश्वरसूरिके विषयमें कहा गया है कि उन्होंने विक्रम संवत् ४७७ में वल्लभीपुरके राज शिलादित्यकी प्रार्थनासे यह ग्रन्थ बनाया था; परन्तु यह निरी गप्प है. मूल शत्रुंजय महात्म्यमें कुमारपाल, आहडभंत्री, वस्तुपालभंत्री और समराशाहके उद्धारों तकका वर्णन किया है, धनमेंसे सभसे पिछवे समराशाहका किया हुआ उद्धार विविधतीर्थकल्प आदि अनेक ग्रन्थोंके कथनानुसार वि० सं० १३७१ में हुआ है, अत एव शत्रुंजयमहात्म्यके कर्ता धनेश्वरसूरि इसके आद ही किसी समय हुआ होंगे, यह सुनिश्चित है. उन्हें वि० सं० ४७७ में प्रथम शिलादित्यके समयमें सिद्ध करनेके लिखे भूमिकाके लेखक महाशयकी अडी अडी उलझनेमें पडना पडा है और उनसे सुलझनेके लिखे अनेक ओंधी-सीधी सय-जूठ आते लिपनी पडी है. धनेश्वरसूरिने शिलादित्यको प्रतिभोधित करके जैन बनाया और जौद्धोंको हराहर उन्हे सौराष्ट्र देशसे निकाल दिया; लेखक इस आतको भी सय मानते हैं और यन्द्रप्रभसूरिकृत प्रभावक्यरितमें लिखा है कि मध्नादि नामके आचार्यने शिलादित्यकी सभामें जौद्धोंको हराया और उसे जैन बनाया, सो धसमें भी कोध सन्देह नहीं करते! जन पडता है, मध्नादिकी कथाको ही किसीने धनेश्वरसूरिका महात्म्य अदानेके लिखे उनके साथ जेड दिया है, धनेश्वरसूरिका शत्रुंजयमहात्म्य अडा ही विचित्र है. धसको पढते समय ऐसा नहीं मालूम होता कि हभ कोध जैनग्रन्थ पढ रहे है. यह ब्राह्मणोंके अद्री, केदार, प्रभास आदि तीर्थोंके महात्म्यका बिलकुल अनुकरण मालूम होता है. शत्रुंजयकी पूज बनाप-शनाप महिमा गाध गध है. कुछ श्लोक दृष्टिये:—

नास्त्यतः परमं तीर्थं सुरराज ! जगत्रये ।

यस्यैकवेलं नाम्नापि श्रुतेनांहःक्षयो भवेत् ॥ ५६

कथं भ्रमसि मूढात्मन् धर्मो धर्म इति स्मरन् ।

एकं शत्रुंजयं शैलमेकवेलं निरीक्षय ॥ ६१

बाल्येऽपि यौवने वाध्वे तिर्यग्जातौ च यत्कृतम् ।
तत्पापं विलयं याति सिद्धाद्रेः स्पर्शनादपि ॥ ८१

तावद्वर्जन्ति हत्यादिपातकानीह सर्वतः ।

यावत्शत्रुंजयेत्याख्या श्रूयते न गुरोर्मुखात् ॥ ९४

न भेतव्यं न भेतव्यं पातकेभ्यः प्रमादिभिः ।

श्रूयतामेकबेलं श्रीसिद्धक्षेत्रगिरेः कथा ॥ ९५

एकैकस्मिन् पदे दत्ते पुण्डरीकगिरिं प्रति ।

भवकोटिकृतेभ्योऽपि पातकेभ्यः स मुच्यते ॥ ७८

अर्थात् शत्रुंजयके समान श्रेष्ठ तीर्थ तीनों जगतमें कोष्ठ नहीं है जिसके एक बार नाम सुनने मात्रसे पापोंका क्षय हो जाता है। अरे भूषों, धर्मधर्मका स्मरण करके क्यों भटक रहे हो ? शत्रुंजय तीर्थके केवल एक बार दर्शन कर डालो, अस. अचपन, ज्वानी, युद्धपा और पशुपर्यायमें किये हुये पाप इस तीर्थके स्पर्शमात्रसे नष्ट हो जाते हैं। हत्यादि पाप तभी तक छोड़े जाते हैं, जब तक गुरके मुँहसे 'शत्रुंजय' धतना शब्द नहीं सुन पाया है। अरे प्रमादियो, पापोंसे मत डरो, मत डरो, केवल एक बार शत्रुंजयकी कथा सुन लो। शत्रुंजयकी यात्राके लिये एक एक पैर अठानसे करोड़ों भवोंके पापोंसे प्राण्णी मुक्त होता चला जाता है !

एक जगह लिखा है कि " बार हत्याके करनेवाले परस्त्रीगामी और अपनी अहिनके साथ व्यभिचार करनेवाले यन्द्रशेखर राजका भी इस तीर्थसे उद्धार हुआ है ! "

पाठक दृष्टे कि इस प्रकारकी महिमा जैनधर्मकी कर्मद्विधासूत्रीसे कितना सम्बन्ध रखती है; और भी सोचें कि इस तरहके उपदेश लोगोंके हृदयमें पापोंकी आनि कितनी कम कर दृष्टे। जब शत्रुंजयके

नाम मात्रसे भडे भडे पाप कट न्यते हैं, तथ द्विर पापोंसे उरनेकी आवश्यकता ही क्या है ?

नीचेके श्लोकमें शिथिलायारी गुरुओंकी पूजाका उपदेश दिया है, जिससे साक्षर मालूम होता है कि ग्रन्थकर्ता महासंन्यसि पाँचवीं सदीके नहीं किन्तु चौदहवीं शताब्दिके लगभगके केषु नती है, जे अपनी और अपने भाधयोंकी-गुणुहीन शिथिलायारी होने पर भी-पूजा करानेके लिये व्याकुल थे.

सहस्रलक्षसंख्यातैर्विशुद्धैः श्रावकैरिह ।

यद्भोजितैर्भवेत्पुण्यं मुनिदानात् ततोऽधिकम् ॥

यादशस्तादशो वापि लिङ्गी लिङ्गेन भूषितः ।

श्रीगोतम इवाराध्यो बुधैर्बोधसमन्वितैः ॥

वर्तमानोऽपि वेषेण यादशस्तादशोऽपि सन् ।

यतिः सम्यक्त्वकलितैः पूज्यः श्रेणिकवत् सदा ॥

गुरोराधानात्स्वर्गो नरकश्च विराधनात् ।

द्वे गती गुरुतो लभ्ये गृहीतैकां निजेच्छया ॥

अर्थात् हजारों लाखों विशुद्ध श्रावकोंके लोभन करानेसे जे पुण्य होता है, उससे अधिक अेक मुनिके दान देनेसे होता है. याहे नैसा मुनि हो, यदि वह मुनिका वेष धारण्य कर रहा है, तो सानी श्रावकोंके याहिये कि उसकी भगवान गौतम गणुधरके समान आराधना करें. यति नैसा तैसा भी हो, परन्तु यदि वह अपने वेषमें वर्तमान है अर्थात् उसने साधुओंके कपडे पहन रखे है तो वह सम्यक्त्वसहित पुरुषोंके द्वारा राज श्रेणिकके पूज्य समान सर्वदा है ! गुरुका आराधनासे स्वर्ग मिलता है और विराधनासे नरक; धस तरह ये दो गति, गुरुओंसे प्राप्त होती है. धनमेंसे धन्यानुसार किसी अेकके गृहण्य कर दो. शुद्धिमान् पाठकोंके यह समजनेमें विलम्ब न

होगा कि गुरुओंकी यह महिमा अतलानेमें ग्रन्थकारका क्या अलि-
प्राय है.

धस ग्रन्थकी कथाओंके तथा लविष्य प्राणियों आदिके सम्बन्धमें भी अद्भुत सी आते लिखी जा सकती है; परन्तु धस छोटीसी आक्षेपनामें उनके लिखे स्थान नहीं है. श्वेताम्बर सम्प्रदायके विद्वान् सज्जनोंसे हमारी प्रार्थना है कि वे अपने यहांके धस प्रकारके साहित्यकी परीक्षा करें और समयके अनुकूल अथ लोगोंमें वयनप्रधानताकी जगह परीक्षाप्रधानताके भावोंका प्रचार करें. धस प्रकारके साहित्यके जैन धर्मने मुल सिद्धान्तोंका ढंका रकपा है !

जैनहितैषी भासिक—मु'भाई.

अंक ८, भाग १३, पैज ३५६-५८.

ओगस्ट १८१७. श्रावण २४४३.

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈનપુસ્તકોદ્ધાર ઇંડમાંથી
હમણાં મળતાં પુસ્તકોનું સૂચીપત્ર.

નંબર	નામ	કિંમત	વગેરે.
૧૩	ધીકર્મફિલોસોફી-by મી. વીરચંદ રાધવજી ગાંધી
યુરોપમાં આપેલા ભાષણો વગેરે (અંગ્રેજી)		૦-૫-૦
૧૪	શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌકિતક ૧ લું. જેમાં
શ્રીમતિસારકૃત શાલિભદ્ર, મુનિ શ્રીગંગવિન્યકૃત કૃસુ-
મશ્રી, શ્રીગાનવિમલકૃત અશોક-રોહિણી અને શ્રીદર્શ-
વિન્યકવિકૃત પ્રેમલાલચ્છી એમ ચાર રાસાઓ છપાયા
છે. (પ્રાચીન ગૂજરાતી કાવ્યો.) ... ૦-૧૦-૦
આ બુક મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ
સેકન્ડરી સ્કૂલ લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કરી છે.		૦-૧૦-૦
૧૮	શ્રીકલ્પસૂત્ર—મૂલમાત્ર અથવા બારસાસૂત્ર—
ગડા સુન્દર કાગળ પર મોટા ટાઇપથી. કાલિકા.
ચાર્યકથાયુક્ત ૦-૮-૦		૦-૮-૦
૨૦	શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌકિતક ૨ જી (રામાયણ)
જેમાં વિન્યગચ્છીયમુનિશ્રીકેશરાજકૃત રામરાસ છ-
પાયેક્ષો છે. ૨૦ બાં હરગોવિંદદાસ કાંટાવાલાના.
“જૈન સાહિત્યની પ્રસિદ્ધિનામાં” લેખ સહિત. (પ્રા-
ચીન ગૂજરાતી કાવ્ય) ૦-૧૦-૦		૦-૧૦-૦
૨૨	શ્રીઆનંદકાવ્યમહોદધિ—મૌકિતક ૩ જી જેમાં
શ્વાવક ઋષભદાસકૃત ભરતબાહુબલી, કવિ વાનાકૃત
બ્યાનંદકેવલી, શ્રીલાવણ્યસમયકૃત વચ્છરાજ દેવરાજ.		

- શ્રીનયસુન્દરજીવિત સુરસુન્દરી, શ્રીમેધરાજકૃત નળદમયંતી
અને થીજિનહર્ષજીવિત હરિબળમાછી એમ છ રાસા-
ઓ છે. (પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો) ... ૦-૧૦-૦
- ૨૪ શ્રીપદ્મપુરુષચરિત્ર—શ્રીક્ષેમંકરકૃત ... ૦-૨-૦
- ૨૫ શ્રીસ્થુલિભદ્રચરિત્ર—શ્રીજ્ઞાનંદકૃત ... ૦-૨-૦
- ૨૯* શ્રીલલિતવિસ્તરાચૈત્યવન્દનવૃત્તિ—શ્રીમન્મુનિચન્દ્ર-
સૂરિવિરચિત પંજિકાયુતા, યાકિનીમહત્તરાસસુતભગવત્કૃત
હરિભદ્ર ચરિતૃતા ... ૦-૮-૦
- ૩૦ શ્રીજ્ઞાનંદકાવ્યમહોદધિ—મૈક્રિક ૪ યુ (શાન્ત-
જ્યરાસ) જેમાં ખરતરગચ્છીય મુનિશ્રી જિનહ
અનુજ્યરાસો છપાયો છે. કાગિન ૧૬ પૈજ અ
ફરમા ૪૮ સંશોધક આચાર્યશ્રી યુદ્ધિસાગરજી. (
ચીન ગુ૦ કાવ્ય) ૦-૧૨
- ૩૧* શ્રીઅનુયોગક્ષર વૃત્તિ—ગૌતમસ્વામિવાચનાનુગત
મલધારીય હેમચન્દ્રસૂરિસંકલિત વૃત્તિ યુતમ્. પ્રથમ
ભાગ ઉંચા પ્લૂ કાગલ ઉપર ફરમા ૧૭. ૦-૧૦-૦
- ૩૨ શ્રીજ્ઞાનંદકાવ્યમહોદધિ—મૈક્રિક ૫ મું (હીર-
સૂરિરાસ) જેમાં શ્રાવક ઋષભદાસકૃત શ્રીહીરવિ-
જ્યસૂરિનો રાસ છપાયો છે. પ્રાચીન ગુજરાતી
કાવ્ય.) ૦-૧૦-૦
- ૩૩* શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્રવૃત્તિ—પૂર્વોદ્ધૃત જિનભાષિત,
ભદ્રઆહુસ્વામિકૃત નિર્યુકિતયુતા, શાન્ત્યાચાર્ય વિહિત
'શિષ્ય હિતાપ્ય' વૃત્તિયુત. ૧લો ભાગ. ઉંચા પ્લૂ-
કાગલ ઉપર. અધ્યયન ૪ પૂરાં ૧-૫-૦
- ૩૪* શ્રીમલયસુન્દરીચારત્ર—આગમિકગચ્છીય શ્રીજ્યતિદ
કૃત-કાવ્યઅન્ય. ... ૦-૭-૦

* ખલાસ.

- ३५* श्रीसभ्यकृतसप्ततिटीका—श्रीमद् इन्द्रप्रस्थिय संधतिलका-
 यार्थ विरचित वृत्तियुता, श्रीहरिभद्रस्वरि प्रणीता. संशोधक
 मुनि ललितविजयल आदिभां इष्टुं भूल पलु आधुं छे.
 १-०-०
- ३६* श्रीउत्तराध्ययन सूत्रवृत्ति—वादि वेताणश्री शांतिस्वरि
 विहित वृत्तियुत. रणे भाग, अध्ययन पांचथी त्रेवीश
 पूरा उंयाप्लू कागण.... .. १-१२-०
- ३७* श्रीअनुयोगद्वार वृत्ति—मलधारिय हेमयन्द्रस्वरिसं-
 लितवृत्तियुतम्, द्वितीय भाग. संपूर्ण ग्रंथ... १-०-०
- ३८ श्रीगुणस्थानकंभारे.७ः—भृहत् गच्छीय श्रीरत्नशेष-
 रस्वरि सूत्रतः स्वोपग्रहवृत्तियुतः ०-२-०
- ३९ श्रीधर्मसंग्रहणी—पूर्वाह्न. पत्र २१० संशोधक श्रीम-
 त्कल्याणविजयल. श्रीमद्हरिभद्र स्वरिवरयिता, आचार्य
 मलयगिरि प्रणीतया टीकया समलंकृता ...१-८-०
- ४० श्रीधर्मकण्ठपद्मः—आगमगच्छिय उदयधर्मगणु विरचित.
 १-०-०
- ४१* श्रीउत्तराध्ययनसूत्रवृत्ति—वादिवेताणश्री शांतिस्वरि
 विहित वृत्तियुत. तृतीय भाग. अध्ययन २४थी ३६ पूरा.
 १-१४-०
- ४२ श्रीधर्मसंग्रहणी—उत्तराह्न. संशोधक श्रीमत्कल्याण
 विजयल, श्रीमद्हरिभद्रस्वरिवरयिता, आचार्य श्रीमलय-
 गिरि प्रणीतया टीकया समलंकृता... .. (प्रेसभां)
- ४३ श्रीआनं काव्यमहोदधि—भौक्तिक ६ कुं. जेभां
 कुविवर श्रीनयसुंदरल प्रणीत इपयं कंवरगस, नणह.

* पलास.

મયંતીરાસ, અને શત્રુઞ્ય ઉદ્ધારસાર રાસ સમાયેલાં છે
(પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો) ૦-૧૦-૦

૪૪ શ્રી પિંડનિર્યુક્તિવૃત્તિ:—શ્રીમદ્ ભદ્રબાહુસ્વામિ પ્રણીતા
સભાળ્યા શ્રીમન્મલયગિર્યાચાર્ય વિવૃતા. ... ૧-૮-૦

મળવાતું ઠેકાણું:—

શા. માનચંદ વેલચંદ,

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા,

બડેખાં ચક્રો, ગોપીપુરા, સુરત.

છતિ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર-અન્યાંક: ૪૩.

(છતિ જૈન ગૂર્જર-સાહિત્યોદ્ધાર-અન્યાંક: ૬.)

